
3 1761 06349633 5

Conversations-Lexicon,

eller

encyclopædisk Haandbog

over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske-Historie, Politik, Diplomatik, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og nyere mærkværdige Tidsbegivenheder,

oversat

efter

den tydske Originals sidste Oplag, med adskillige Forandringer og Tillæg,

af

H. A. Kofod,

Overlærer ved Metropolitanskolen.

Niende Bind,

indeholdende fra Myn til Orl.

Kjøbenhavn 1820.

Forlagt af A. Soldin.

Trykt hos C. Græbe.

Conversations-Lexicon,

eller

encyclopædisk Haandbog

over

de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreber, med Hensyn til Folke- og Menneske-Historie, Politik, Diplomatik, Mythologie, Archæologie, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Fabrik- og Manufacturvæsen, Handel, de skjønne Kunster og Videnskaber, indbefattende tillige de ældre og nyere mærkværdige Tidsbegivenheder,

oversat

efter

den tydske Originals sidste Oplag, med adskillige Forandringer og Tillæg,

af

H. A. Kofod,

Overlærer ved Metropolitanskolen.

Niende Binds første Hefte.

Kiøbenhavn 1819.

Forlagt af A. Soldin.

Trykt hos C. Græbe.

Myntomløb (almindeligt, skiøndt urigtigt kaldt Pengeomløb). Mynten løber om, for saavidt den ofte afhændes. Disse Afhændelsers Mængde og følgeligen Myntomløbets Livlighed afhænger for Størstedelen af Folkemængdens Tiltagen, Nationalformuens Forøgelse, Arbeidets Fordeling og Udbredelsen af Velleveet. Massen af den Mynt, der forefindes hos en Nation og er bestemt til Ligningen af de i Handelen bragte Varer, udgjør en Nations Omløbsmyntmasse. Med Tiltagelsen og Aftagelsen af Omløbsmyntmassen, har Tiltagelsen og Aftagelsen af Capitalmyntmassen intet tilfælleds; begge beroe meget mere paa aldeles forskjellige Grundsætninger. Massen af den omløbende Mynt kan tiltage betydeligt i et Land, medens Massen af Myntcapitaler aftager og omvendt. Svaret paa det Spørgsmaal, om Massen af omløbende Mynt hos et Folk er stor eller ringe, beroer saavel paa Kundskab om Handelens Udstrækning, som paa Omløbets Beskaffenhed, Capitalmyntforraadets Størrelse eller Ringhed maa derimod gandske bedømmes efter det Forhold, som finder Sted imellem Myntcapitalers Tilbyden og Efterspørgsel. Forvexlingen af Begreberne af Capitalmyntforraad og Omløbsmyntforraad har givet Anledning til Vildfarelser og Misforstaaelser. Mangen bliver det, ved al den Sikkerhed, han er istand til at skaffe, vanskeligt, for ringe, i det mindste maadelige Renter at laane Myntcapitaler, medens alle Handelsforretninger i et Land afgjøres ved den sædvanlige Mynt, og det bliver Enhver, der har Varer at falbyde let, at sælge dem til høiere Priser. I statsoekonomisk Henseende har

A

Myntomløbets Livlighed kun for saavidt Værdie, som Afhændelserne have samme, af hvilke hiint Omløb er en Følge. Skee Omsætningerne uden al eller i det mindste uden tilstrækkelig Modværdie f. Ex. ved hensigtsstridige offentlige Udgivter, ved Dyrtid, foregaae de saaledes, at Nationalcapitalen derved staaer i Fare, saa ere de aldeles ikke at rose, og det stærke Myntomløb er snarere et sørgeligt end et glædeligt Phoenomen. Foregaae de derimod paa en saadan Maade, at Nationens Capital og derved dens Indkomst formeres, saa ere Afhændelserne og den derved foraarsagede Myntomløb høist priisværdig. Et levende Myntomløb beviser ei altid en høi Velstand, men kun en betydelig Omfang af Tuskhandel. Myntomløbets Tiltagen kan være en Følge af forhøiet Nationalvelstand og er det virkeligt og sædvanligt, men den kan og have sin Grund i gandske andre Aarsager. Den Vildfarelse, at Myntomløbets Livlighed i sig selv virkede velgjørende paa Nationalrigdommene, har ofte forledet Regjeringerne til de urimeligste Forholdsregler. Man bildte sig ind alerede derved at kunne berige Nationen, at man forstærkede Pengeomløbet, og dette Maal søgte man især at naae derved, at man skarpt adskildte Næringsveiene i Byen og paa Landet og de forskjellige Næringsgrene indbyrdes og paa denne Maade tvang Borgerne til hyppige Omsætninger ved Mynten. Selv Frederik den store troede at finde Nationalvelstanden i Myntens levende Omløb og anvendte en stor Deel af Statsindkomsterne paa Oprettelsen af øde Palladser og andre unyttige Bygninger. Men Nationalrigdommen kan ei forhøies paa nogen anden Maade end ved Formerelsen af Varer, hvoraf igjen et forøget Myntomløb er den umiddelbare og naturlige Følge. Thi jo flere Varer eller Nydelsesmidler der gives, desto større er og Lysten til at nyde, desto flere Omsætninger maae finde Sted. Paa denne Maade naaes sikkrest og hurtigst den Hensigt at forstærke Myntomløbet. Men at hæve Paalæg og saaledes berøve Statsborgerne en Deel af deres Privateiendom for at gjengive dem samme for Lediggang eller unyttigt Arbeide, er et Taskenspillerie, der kun medfører Tab. Bedre vilde det være, hvis Staten slet ikke hævede disse

Paalæg, men lod Mynten blive i Borgernes Hænder, hvem det vist nok ei vilde mangle paa Leilighed til at gjøre en for Nationalvelstanden nyttigere Brug deraf end Staten. Med Myntomløbets Styrke maa man dog ei forvexle dets Hurtighed. Der kan nemlig være liden Mynt i Omløb hos et Folk, men den kan løbe hurtigt. Myntomløbets Styrke retter sig efter Omsætningernes Mængde overhovedet, hvilke foretages ved Hjelp af Mynten, Hurtigheden derimod beroer paa Mængden af Omsætninger, som foretages i et vist Tidsrum med et og samme Myntstykke. Om end Myntomløbets Styrke ingen Indflydelse har paa Nationalvelstanden, saa er den velgjørende Indflydelse, som Omløbets Hurtighed i denne Henseende yttrer, gandske umiskjendelig. Den bevirker nemlig, at Myntmassen ei behøver at forøges i samme Forhold, som Omsætningerne tiltage.

Myntregal. Det er høist hensigtsmæssigt, at den Ret at slaae Mynt er et Regal. Thi, da Mynten staaer i saa nøie Forbindelse med et Folks Velstand, og der hører Credit til at skaffe Mynterne en Cours, hvilken Regjeringerne almindeligt besidde i høiere Grad end Private og Egennytten tillige kan drive meget Misbrug med den Ret at mynte, naar Myntens virkelige Værdie er ringere end den paa Stemplet angivne, og Opsigt herover, hvis denne Ret tilstodes flere Privatmænd, vilde blive vanskelig, ja næsten umulig; saa haandthæves samme langt sikkrere og til det Heles Vel af den erkjendte Regjering. Deraf følger tillige dennes Pligter (see Art. Myntfod. I de fleste Lande er Mynten Regal.

Myologie, see Anatomie.

Myops see Kortsynet.

Myriade et Tal af Titusinde; i det poetiske Sprog betegner man dermed overhovedet et stort Antal.

Myriagram see fransk Decimalsystem.

Myrmidoner, en Folkestamme i Phthia i Thessalien. De skulle have deres Navn af Myrmidon, efter Sagnet en Søn af Jupiter og Eurymedusa og Fader til Actor. Han nævnes og som en Efterkommer af Pelasgus og Efterfølger af Teutamides, Konge i Larissa. Myrmidonerne beboede forhen med Aeacus Øen Aegina, kom med Peleus, Aeacus's Søn, til Thessalien, vare med Achilles for Troia og viste sig som tappre Krigere. Det gamle Sagn lod dem fremkomme af Myrer.

Myrrha, en bitter, harzagtig, hærdet Træsaft, der bringes os fra Levante og bruges som styrkende, hedende, Gift modstaaende Lægemiddel. Den bedste er lysguldgul og draabeformig (Mirrha in lagrime); slettere Sorter forekomme i større, uigjennemsigtige Stykker. Træet, hvoraf den flyder, er endnu ubekjendt, ligeledes om den i Oldtiden bekjendte Myrrha er af samme Slags som vor.

Myrthe (myrtus), en bekjendt Plante, der er yndet for sine stedse grønne Blade og sin krydrede Lugt. Man finder deraf flere Arter f. Ex. den italienske med hvidkantede, med store eller med Buxbomblade; den andalusiske og portugisiske, smalbladede, rosmarinbladede, thymianbladede, laurbærbladede Myrthe. Frugterne ere Bær, der umodne ere grønne, derpaa røde, men, naar de blive modne, sorte. Bladene kunne bruges til Garverie.

Mysien (Mysia), fordum et Landskab paa Lilleasiens nordvestlige Kyst; det deeltes i Lillemysien, hvori Lampsacus og Stormysien, hvori Pergamus fandtes.

Mysore, et Land i Forindien, Vest for Carnatik, indenfor Gauts-Bjergene, eller den store Bjergkjede, som gjennemløber hele Halvøen fra Norden til Syden. Det havde sine indenlandske Rajar indtil Hyder Ali, en

Muhamedaner, rev Herredømmet til ſig 1760 og indſluttede den retmæsſige Regent. Den nye Fyrſte af Myſore forſtod ſnart at bemægtige ſig de fleſte omliggende Smaaſtater. Hans Søn Tippo Saib, der fulgte ham paa Thronen 1782, fortſatte Erobringerne og gjorde ſig frygtelig for alle ſine Naboer, Englænderne, Maratterne og Nizam af Golconda. Hans regulære Tropper, hvis Antal beløb ſig til 73000 Mand, vare de bedſte, en indiſk Fyrſte havde; blandt dem fandtes og Europæer, der anførtes af franſke Officierer. Med den uregelmæsſige Milits ſteeg hans Hær til 155000 Mand. Frygt forenede de ovennævnte Magter imod ham, de angrebe ham fra alle Sider og tvang ham 1792 til en Fred, hvori han næſten tabte Halvparten af ſine Stater (1500 □ Mile med 12 Millioner Rupiers aarlige Indkomſter) tilligemed Bjergpasſene. Tippo Saib, der ei kunde glemme dette Tab, gav efter for de Franſkes Tilſkyndelſe, da de haabede at tilføie Englænderne et føleligt Stød i deres indiſke Beſiddelſer. Men disſe, ſom vare blevne opmærkſomme ved Tippo Saibs Ruſtninger, fordrede en Erklæring, og brød uformodentligt ind i hans Stater 1799, da Erklæringen lød tvetydigt. Generalgouverneuren Wellesleys Energie havde overvundet alle de Vanſkeligheder, ſom Pengemangel og Modløshed lagde ham i Veien. I Februar 1799 trængte to Hære fra Bombay og Madras mod Grændſerne af Myſore. Den 4de Marts ſtødte General Stuart fra Bombay paa Tippo og ſlog ham i to blodige Slag ved Landſnor og Periapatnam den 4de og 6te Marts, ſaa at han maatte trække ſig tilbage til ſin faſte Hovedſtad Seringapatnam. Den 7de April ſtod Harris fra Madras for Staden: begge brittiſke Hære forenede ſig, begyndte Beleiringen og toge den for uovervindelig anſeete Hovedſtad med Storm den 4de Mai. Tippo Saib tilſatte Livet, og det hele Rige Myſore, 2500 Quadratmile med 9 Mill. Rupiers aarlige Indkomſter var i Englændernes Vold. Disſe toge for ſig 764 Quadratmile med 2,331,000 Rupiers Indkomſter, det bedſte Land, den hele Søkyſt mellem Cochin og Goa, Seringapatnam og alle betydelige Fæſtninger; 229 Quadratmile med 791,000 Rupiers Indtægter gave de

Maratterne, ſom dog ei vare tilfreds hermed; 480 Quadratmile med 1,821,000 Rupiers Indtægter gave de Subah af Dekan; og en femaarig Dreng, Arvingen til den af Hyder Ali afſatte Regentfamilie, gav man Reſten, 1190 Quadratmile med 4 Mill. Rupiers Indkomſter, men under Englændernes Opſigt og Medregjering, hvis Tropper han tildeels maa underholde og til hvis Krige han maa bidrage.

Myſterier vare hos Grækerne og ſiden og hos Romerne, hemmelige, religiøſe Sammenkomſter, en hemmelig Gudstjeneſte, ſom ingen Uindviet eller Ubeføiet turde nærme ſig. Deres Oprindelſe falder i de allerældſte Tider. Deres Henſigt var Oplysning af ſaadanne Religionslærdomme og Skikke, hvis egentlige Betydning man fandt for godt at holde ſkjulte for Folket. De bleve derfor betragtede ſom nyttige og velgjørende for Staten, og vare muligen og en Nødvendighed i en Tidsalder, hvori man ei turde berøve Folket ſin Overtroe, ſin Uvidenhed og ſine Fordomme uden Skade for den offentlige Rolighed. Af denne Grund taaltes de ei alene, men beſkyttedes endog af Regjeringerne. Alle Myſterier høitideligholdtes om Natten. Deres førſte Grundlov var dyb Taushed. I alle Myſterier gaves der dramatiſke Foreſtillinger, der havde Henſyn til de Guddommes Bedrifter, til hvis Ære de holdtes. De vigtigſte græſke Myſterier vare følgende. De eleuſinſke (See Eleuſis). Underviisningen i diſſe Myſterier beſtod førſt i Forklaring af Symbolerne og deres Forhold til Menneſkenes ſelſkabelige og religiøſe Tilſtand, dernæſt gik man over til den moralſke og philoſophiſke Underviisning. Om denne have vi ingen beſtemte Efterretninger; dog kan man med Vished paaſtaae, at rigtigere Begreber om Guddommen, philoſophiſk Forklaring af Fleerguderiets Oprindelſe, maaſkee ſelv Læren om det guddommelige Væſens Eenhed have været Hovedindholdet af ſamme. Det ſynes videre ſom om man tillige lærte Sjelens Udødelighed ſamt Belønning og Straf i et tilkommende Liv, hvilket følgende Steder af Iſokrates, Cicero og Plato, der alle vare indviede tydeligt nok beviſer. „De Indviede have glade-

re Haab om Livet Ende og den hele Evighed." Iſokr. Pangyr. Cap. 6. — „Jeg har af Myſterierne ei alene lært den Kunſt at leve lykkelig, men og at døe i glad Forhaabning." Cicero om Lovene II 14. — „Myſteriernes Henſigt er at fuldkommengjøre Lovene og bringe dem deres Beſtemmelſe nærmere." Plato i Phæden. — Saaledes dreve Myſterierne, ogſaa hos deres Medlemmer, paa et reent, dadelfrit Liv og gjorde dem derfor bedre, roligere, lykkeligere, og det er unægteligt, at de i deres første rene Tilſtand vare herlige Inſtituter. Imidlertid geraadede de ſnart i Forfald; thi alerede i den 70de til 80de Olympiade optoges i de eleuſinſke Myſterier Mænd, Qvinder og Børn uden Henſyn til Stand eller Alder, naar de blot kunde betale Omkoſtningerne. De af dem nærede Meninger og Grundſætninger kom almindeligere i Omløb og Hovedhenſigten forfeiledes aldeles ved den ſtore Mængde af Medlemmer. 2) de ſamothraciſke **Myſterier** have deres Oprindelſe fra Creta og Phrygien og bleve i det førſte Land høitideligholdte Jupiter til Ære. Fra diſſe Lande kom de til Thracierne eller Pelasgerne paa Øen Samothracien og fortplantede ſig derfra videre til Grækenland. Man kunde ei ret blive enig om hvilken Guddom de gjaldt og holdt dem ſnart til Ære for Zeus, ſnart for Dionyſus, ſnart for Ceres. 3) De **dionyſiſke** kom fra Thracien til Theben og have ſtor Lighed med de forrige. De holdtes aarligt og man foreſtillede i dem ligeledes Menneſkets Overgang fra raae Vildhed til Cultur. Qvinderne klædede ſig i Dyrehuder, toge Stokke omvundne med Epheu (Thyrſus) i Hænderne, og droge ſaaledes op paa Bjerget Cithäron, hvor efter de religiøſe Ceremonier vilde Dandſe anſtilledes, hvilke endtes med Præſtindernes og de Indviedes Adſpredelſe i de hosliggende Skove. Ogſaa de havde Symboler, der for Størſtedelen havde Henſyn til Bacchus eller Dionyſus, ſom var diſſe Myſteriers egentlige Helt. De bleve ſom ſkadelige for det offentlige og for Sæderne alerede i Epaminondas's Tid forbudne i Theben og ſiden i hele Grækenland 4) De **orphiſke**, der ſandſynligviis tjente til Grundvold for de eleuſinſke, udmærke ſig ei fra diſſe. 5) **Iſis's Myſterier** fandt aldrig meget Bifald i Græ-

kenland, men vel i Italien og især i Rom. — I mange christne Lande kaldte man og fordum et aandeligt-comisk Skuespil, hvori Gud, Engle, Helgene og Djevle fremtraadde, Mysterier. I en god Mysterie af dette Slags maatte i det mindste fire Djevle vise sig, hvoraf det franske Ordsprog er fremkommet: Faire le diable à quatre, gjøre en Fandens Larm.

Mysticismus kaldtes hidtil den Forvildelse i den religiøse Følelse, ifølge hvilken Mennesket indbilder sig at kunne skue det Guddommelige, der kun lader sig gribe ved Troen, enten ved den indvortes eller udvortes Sands, og stræber at træde i en følelig Forbindelse med den oversandselige Verden. Nogle nyere Skribentere ville have alt det, som i Religionen er Følelsens Sag, kaldt Mysticismus, og, da Religionen udgaaer af Følelsen ligesaavel som af Forstanden, saa er Mysticismus, naar man tager Ordet i denne Betydning, uadskilleligen forenet med Religionen. Men sædvanligt forstaaer man ved Mysticismus den omtalte Forvirring i den religiøse Følelse, som udgaaer fra en utæmmet Phantasie og en overspændt Følelse, næres ved sandselige Religionsforestillinger og ofte forbindes med Unddragelse fra Verden og Kjødets Spegelse. Imidlertid er Mysticismus dog ei altid mørk og indsluttet i sig selv, der gives og en munter, Sindet glædende Mysticismus; men Sproget, den taler, er altid af let forklarlige Grunde, mørkt og billedrigt, ofte forvirret og spillende. Bedst lærer man at kjende Mysticismen, deels af Nyplatonismens Historie, deels af Kirkehistorien. Spor til Mystik vise sig alerede i den christelige Tids første Aarhundreder. Men fornemmeligt befordredes den ved de under Dionysius Areopagitas Navn i det fjerde Aarhundred udbredte Skrifter. Da Skolastikerne i Middelalderen udelukkende behandlede Religionen som Forstandssag, var det endog gavnligt, at der fremtraadde Mystiker ved Siden af dem og unægteligt har en Johan Tauler og en Thomas a Kempis virket mere til Religiøsitetens Befordring end en Petrus Lombardus eller en Albertus Magnus.

Mythcr. Mythologie. Det af det Græske laante Udtryk Mythus, Mythcr betyder i Grunden intet andet end Sagn, som Fabel (fabula af fari sige), Sagnfortælling, Sagnhistorie. Men sædvanligt gjør man en Indskrænkelse derved, som nedstammer fra Grækenland, og det fra den Tid, da Sagnfortællingen, foredragen i Poesien, veeg for den egentlige Historie (ἱστορία), som gandske fordrede de fortalte Begivenheders Sandhed. Da befattede man under Navn af Mythologie en Samling af mundtlige Traditioner af alt det, som Forverdenen havde opbevaret i dens Forestillingsmaade og Sprog indtil den Tid, man kiendte andre Midler at bringe det som var hændet, til Efterverdenen. Hvad den udannede Natursøn følte og tænkte om Verden, Naturen og Livet, hvad han havde erfaret, hvad han vidste som Forfædrenes Forestilling eller Erfaring, og hvad han troede at vide om Fremtiden; deri bestod det Mindeværdige, og det maatte altsaa være Mythologiens Indhold. Man seer at den er sammensat af meget forskjellige Bestanddele og maa foredrages paa en egen Maade. Mythologiens Bestanddele ere 1) historiske, thi den opbevarede Oldtidens Begivenheder saaledes som Fædrene havde leveret deres Efterkommere samme; 2) philosophiske, thi den indeholder de tidliste Forsøg af den menneskelige Tænkeevne at forklare sig de mangfoldige Natur-Phoenomener paa Himmelen og paa Jorden, disse Phoenomeners Aarsager, den menneskelige Villies Drivefjedre, den i Mørke hyllede Skjebnes Bestemmelser og Tilskikkelser. Man kunde derfor igjen adskille Mythologiens philosophiske Bestanddeel i den physicalske eller naturphilosophiske, den astronomiske, moralske og metaphysiske. Heraf følger, at Mythologien indeholder 1) vor Slægts ældste, i Mørke hyllede Historie og 2) den ældste Philosophie. Allerede fra dette dobbelte Synspunkt viser den sig ualmindelig vigtig, men endnu vigtigere, naar vi tage Hensyn til Mythologiens Foredragsmaade. Er Mythologie Fortælling af Nationernes Begivenheder eller Meninger i deres Barnealder, foredragen i denne Alders Sprog, saa spørger man her: hvorledes var dette Sprog beskaffent? Hos Naturmennesket, der er uøvet i abstract Tænken yttres

Phantasien sig desto mere levende. I Begyndelsen mangler det Aandeliges egentlige Udtryk aldeles. Hvad der hører herhid (Følen, Forestillen, Begriben, Slutten ꝛc.) overføres i Legemverdenen. Men ogsaa hvad der som udvortes Phoenomen fremstiller sig for Sandserne, maa for det meste først ompræges; Indbildningskraften overfører her Menneskenes udvortes Tilstand paa Naturens eller den menneskelige Kunsts Gjenstande, laaner dem menneskelig Følelse, Bevidsthed og Sprog. I det ene Tilfælde bliver Forstandsbegrebet fremstillet som noget Beskueligt, i det andet en Tanke overført fra en Sphære i en anden, altsaa symboliseret, allegoriseret. Den Kreds af Jagttagelser, hvorpaa hiint Naturmenneske over sin Betegningsevne er saa indskrænket, at ogsaa det mindre sjeldne var tabt for Erindringen af Mangel paa Benævnelse, naar det ei med et Symbol rykkede sig samme nærmere. Saaledes bliver i dette Sprog Mennesket Maalestokken for alle Ting og fremstiller end Phantasien det Ubekjendte som Overnaturligt, saa menneskeliggjør den dog selv det Overnaturlige. Vi finde altsaa i hiint Sprog, der tillige er Poesiens Sprog, intet uden Indbildningskraftens beskuelige Forestillinger, og intet uden beskuelige for Sandserne betegnede Udtryk. Mennesket lærte altsaa først i Poesien at udtrykke sine Tanker og Følelser; den overgav enhver ældre Tidsalder sine Erfaringers og Tankers hele Skat. At de historiske Sagn derved bleve poetiske er klart, men netop denne poetiske Synsmaade og Forestilling af Tingene, blev og Moder til hiin ældste Philosophie, som man med Ret kalder den poetiske. Ogsaa den manglede naturligviis abstracte Begreber og forkortede sig derfor sine Undersøgelser ved digterske Udtryk. Da den nu manglede Udtryk for de meget abstracte Begreber om Aarsag og Virkning, saa brugte Phantasien Forestillingen om Fader og Søn, hvorved den hele Speculation om Tingenes Oprindelse og Vexelvirkning blev til Genealogie, hvilken, naar Speculationen hævede sig til Verdens Oprindelse, nødvendigen maatte forvandle Cosmogonien (Læren om Verdens Oprindelse) til Theogonie (Gudeavling), da alle Kræfter vare blevne til een menneskelignende Kraft.

Uundbliveligen maatte nu denne Philosophie blive til Theologie ifølge hvilken, naar Speculationen naaede sit høieste Punkt, Naturen blev Guddommens Legeme, Guddommen Verdens Sjel, og Mennesket Maalestokken for Guddommen. Ved en saadan Theologie blev Mennesket i den mythiske Tidsalder ført Religionen i Armene, og flere Omstændigheder forenede sig for at skaffe denne en varig alt overvindende Indflydelse. Troe paa en Guddom er Mennesket naturlig, Griben efter en Religion er det uundværligt. Hvad enten nu, som Een af de Gamle siger, Frygt har skabt Guderne, eller Taknemmelighed eller overvældende Beundring, saa kom Mennesket dog vist nok stedse paa Følelsens Vei til Ideen om høiere Væsener. Tilbøieligheden holdt fast paa denne af Følelsen avlede Idee Haab og Frygt fængslede Menneskene til den. Velbefindende er Menneskets Ønske, som det kun opaiver med Livet selv; og aner eller veed det nu, at dets Velbefindende er afhængig af usynlige høiere Magter saa er dets Forhold til dem uopløseligt, og Ønsket, at gjøre sig hine Magter gunstige, stærkt. Hvo der, naar Mennesket var bragt til dette Punkt, stod over Andre ved en større Aandskraft, den underkastede sig nu det utæmmede Sind. Hvo der først var istand til at fremføre ordentlige Bønner, at virke ved Troldomsformularer, forekom nu andre som en Guddommens Fortrolige, ja selv som et Væsen af høiere Art. Præsten fremkom, Schaman, Sandsiger, som Mægler imellem Guddommen og Menneskene, tillige Læge, Dommer, Digter og Opbevarer af det, som Fortiden vidste. I Sangen lod han Fortidens Sagn leve, i Sange gav han Raad, Lære, Advarsel og Love og digtede den høitidelige Hymnus til den hellige Festdag. Saaledes fremkom af denne poetiske Philosophie Religionen, der i sine Elementer vare ligesaa poetisk som Philosophien, men aldeles ingen Religion inden Fornuftens Grændser, men en Indbildningskraftens Religion. Blottet for alt hvad en dybere Betragtning, en længeprøvet Erfaring og Kundskab om Naturen kunde byde den, havde den heller ingen Hjelpemidler uden en indskrænket Kundskab om Menneskenaturen i dens Attraae og Afskye, Stræben og

Virken og denne Kundskab overførte Indbildningskraften over paa Naturen, digtende, hvor virkelig Kundskab var nægtet. Et Skin traadde istedet for Væsenet, en skiøn Drøm istedet for Sandheden. Al hine Tiders Religion kunde ei blive andet end Mythologie, fordi Cosmogenien havde dannet sig som Gudernes Genealogie. Følgeligen fremkommer som een af Mythologiens vigtigste Bestanddele 3) den religiøse, der snart fik saaledes Overhaand at den syntes den eneste, hvorfor man og ligefrem troede at kunne forklare Mythologie som de polytheistiske Religioners Gudelære eller Theologie. Grunden til hiin Overhaandtagen ligger i hine Tiders ubetvivlelige Hierarchie. Ved Præsterne og deres Embede traadde den egentlige Sagnhistorie, Philosophie og Astronomie i nøie Forbindelse med Religionen; Alt erholdt en religiøs Colorit, Sagnhistorie og Philosophie bleve derved helligede og fløde endeligt, da man fandt det nødvendigt at foreene det hidtil enkelt staaende i et System, saa aldeles i Religionen, at de nu virkelig udgiorde Dele af samme. At dette hos forskiellige Nationer skeedte paa en for hver eiendommelig Maade, kan man let tænke, men i det Hele og Væsentlige skeedte det overalt, og deraf kommer det at Mythologien tillige maa betragtes som den ældste Religionshistorie. Efter denne Udvikling af Mythologiens Væsen seer man klarligen dens Nytte og Vigtighed; men vist maa den behandles i en gandske anden Aand end Tilfældet var næsten til Slutningen af forrige Aarhundred, da man kun søgte Mythologie hos Grækerne og Romerne, i det Høieste ogsaa hos Ægypterne, og betragtede den snart som et Legetøi for ledige Hoveder, snart som et nødvendigt Onde for at kunne forstaae de gamle Digtere. Heyer har her, om han end har feilet meget i det Enkelte, erhvervet sig udødelige Fortjenester til bedre Kundskab i og Bedømmelse af Mythologien, saavelsom og Meiners ved sine Sammenligninger. Kun efter saadanne Forarbeider vare Undersøgelser mulige, som de Böttiger og Creuzer have anstillet. Vist nok gives der endnu overalt i det Enkelte meget at gjøre, hvorfor man og skylder Voß, Eichel, Zoega, Dornedden, Buttmann, Lobeck, Manso, Kanne, Gurlitt o. A. Tak for

hvad de have leveret og endnu levere, men ene paa den historiske Vei kan man dog tilsidst vinde hvad her kan og skal vindes. Mythologien har ei ringere Omfang end Historien selv, thi hver Nation, der har uddannet sig af sig selv, har sin Mythologie; andre Nationer have vel ingen oprindelig, men en climatisk omdannet. Om alt er udgaaet fra een eneste oprindelig Mythologie er vist nok endnu problematisk. Wagners Ideen zu einer allgemeinen Mythologie og Görres Mythengeschichte der asiatischen Welt, skjøndt ei fuldkommen tilfredsstillende i Detailet vise dog begge den Vei, man for Fremtiden maa følge. Til nærmere Kundskab om Detailet, efter Mythologiens nærværende Tilstand tjener det almindelige mythologiske Lexicon, hvis Første Afdeling af F. Majer indeholder, den indiske, thibetanske, chinesiske, japanske, persiske, hebraiske og nordiske, samt de afrikanske og amerikanske Folkeslags Mythologie, men den anden Afdeling af J. G. Gruber indeholder Ægypternes, Arabernes, Phoenicernes, Syrernes, Babyloniernes, Phrygiernes, Lydiernes, Scythernes, Grækernes, Etruskernes, Romernes og Galliernes eller den classiske Mythologie. Det vilde være Taabeligt kun at ansee den hele Mythologie som et Væv af vilkaarlige Opdigtelser, at forstaae alle Myther bogstaveligt eller ville tyde dem alle paa samme Maade (historisk, astronomisk, physikalsk moralsk rc.), eller overhovedet ville bilde sig ind at kunne forklare Alt uden Forskjel.

Mytilene see Lesbos.

Mæander, nu Meinder, en temmelig betydelig Flod i Lilleasien. Den udspringer i Phrygien paa Bjerget Celanus, flyder derpaa imellem det gamle Carien og Lydien og falder imellem Priene og Miletus i det ægæiske Hav. Mæander var bekjendt hos de Gamle for sine mange Krumninger, og de kaldte derefter de kunstigt i hverandre slyngede Purpurindfatninger, paa Dragter, paa Urner og Kar. Deraf figurligt mæanderske Veie, mæanderske Ord rc.

Mæcenas (C. Cilnius), Augusts bekjendte Yndling og en Velynder af Horats og Virgil, udledede sin Herkomst fra de gamle etrusciske Konger eller Lucomoner. Han nævnes til alle Tider med Priis og Berømmelse af alle Lærde. De skildre ham som et Mønster paa alle Regent- og Ministerdyder og som den meest ophøiede Beskytter af Videnskaberne uden at have en gandske rigtig Forestilling om hans Characteer og den Rolle, han spillede under Augustus. Mæcenas var ingen Statsmand eller Minister, men en inderlig Ven af Octavius; offentlige Embeder beklædede han aldrig; thi selv Præfecturet over Rom og Italien, som han forvaltede nogen Tid efter Slaget ved Actium, var blot Privatcommission. Han lod sig stedse nøie med den Anseelse, som han personlige Forhold til Augustus gav ham. Ligeledes synes de Forestillinger, man har havt om om ham som de Lærdes Beskytter, og som have stemplet hans Navn til en Hæderstitel, at være meget overdrevne. At han trak Digtere, vittige Hoveder og alle Slags Lærde, naar de vare gode Selskabsbrødre, til sit Bord, søgte deres Omgang, og ved Leilighed anbefalede dem til August havde nærmest en politisk Grund, thi han erhvervede derved August selv Venner og udbredede hans Berømmelse; men hvad gjorde han her mere end enhver Rig og Formuende, der har Smag for en saadan Omgang endnu gjør? Vist nok forærede han Horats et lille Landgods, udvirkede ham Tilgivelse og Frihed og hjalp Virgilius til sin Eiendom; men for en Mand, som Augustus havde gjort umaadelig rig, var Foræringen til Horats en Ubetydelighed, og Virgil skyldte ham ei mere end netop Retfærdighed. I alt dette gjorde Mæcenas intet andet end hvad hundrede Store før og efter ham have gjort. Mæcenas besad ingen store Egenskaber. Desto mere skyldte han Lykken, som netop satte ham i de Omstændigheder, der kunde gjøre ham meest gjeldende. Hans største Fortjeneste var, klogt at benytte denne Stilling. Langt fra stærke Lidenskaber og Ærgjerighed, som Wieland skildrer hans Characteer, begavet med en fiin Smag og et lyst Hoved, klog og koldblodig nok til at gjøre alt, hvad han foretog sig rigtigt og fuldkomment, sangvinisk

nok til ei at skrækkes for nogen Vanskelighed og stedse love sig et godt Udfald, men dog for magelig og vellystig til at elske og søge Forretninger, naar det ei var nødvendigt; behagelig af Person, jovialsk i Omgang med en god Deel Bonhommie og Munterhed; tilbøielig til at spøge over andre og lade andre spøge over sig; ofte paa en behagelig Maade høist synderlig i Smaating, men desto grundigere i vigtige Ting; fiin og smidig i at bruge andre til sine Hensigter, istand til at benytte ethvert Menneske; vaersom i Valget af sine nøiere Venner, men tro og standhaftig, naar han havde valgt og i Nødsfald villig til enhver Opofrelse: alle disse Egenskaber gjorde ham fuldkommen skikket til at være Augusts Fortrolige, og fra Begyndelsen indgyde denne en Tillid, som, een eneste lille Disharmonie undtagen, varede med lige Styrke til hans Død. Hos ham fandt Augustus alt hvad han selv manglede: Raad, Udveie, Bestemthed, godt Mod, muntert Lune og selv noget, hvori han følte sig selv visere og stærkere, og hvormed han kunde gjøre sig lystig over sin Ven uden at denne just tabte meget derved. Saaledes spottede August gjerne over hans Qvindagtighed, hans Lyst til Sjeldenheder, Ædelstene, Gemmer, over hans Affectation at blande gamle etruriske Ord i det romerske Sprog og danne nye Ord. Men derfor turde og Mæcenas tillade sig et frit endog haardt Ord, som han og engang, da Octavius endnu under sit Triumvirat sad i Retten og fældte mange Dødsdomme, lod ham række sin Skrivertavle, hvorpaa han havde skrevet: Surge tandem carnifex! (Staae dog op Bøddel!), hvilken Paamindelse hiin fulgte uden at blive fornærmet. Da August overlagde med Agrippa og Mæcenas, om han skulde beholde eller nedlægge den høieste Magt, var det Mæcenas, som mod Agrippas Mening raadede til at beholde Herredømmet. Han beviste derved, at han langt fra heroiske Dyder foretrak det Nyttige for det Ædle og Moralske. Derimod roser man med Rette hans Godhjertighed og Uskyldighed. Stedse raadede han til Mildhed, anbefalede og udvirkede Naade. Saa meget om Mæcenas's Forhold til August; mindre agtværdig fore-

kommer han som Privatmand. De rige og fornemme Romere lignede mere Fyrster end Privatmænd; deres Huse kappedes med de prægtigste Hofholdninger. Men Mæcenas havde paa det esquilinske Bjerg et med de prægtigste Haver omgivet taarnagtigt Slot, hvis Lige neppe nogen Romer, selv ei August besad. Her overlod han sig, da Borgerkrigene vare forbi, sit Hang til Rolighed, til Fornøielse og til Kunsterne. Al i aandede Glæde, Spøg og Vellevnet. Yppighed og Frivoliteter betegne bedst Characteren i hans kjereste Fornøielser og Tidsfordriv. Blandt alle Skuespil yndedede han meest de pantomimiske Dandse, som han først indførte i Rom. Den for sin Kunst og Skjønhed berømte Bathyll var hans Yndling. Ei mindre holdt han af at kildre Ganen; han opfandt selv en nye, lækker Spise. Den ved hans vellystige Lediggang ham naturlig blevne Slaphed viste sig ei alene i hans Klæder, hans Gang, hans Holding, men og i hans Vers og Prosa. I sine sidste Leveaar blev August noget koldsindig imod Mæcenas, fordi han, som Nogle formode, ei gjerne saae Keiserens Omgang med sin Gemalinde Terentilla. Hans Død forsonede igjen August, som adskillige Gange smerteligt savnede ham. Han døde efter Nogle kort før, efter Andre kort efter Horats i Roms Aar 745. Af hans Skrifter, som Seneca, Isidor og Andre omtale, er intet kommet til os.

Mæhren, Mähren, kaldes et imellem Böhmen, Schlesien, Ungarn og Østerrig liggende Markgrevskab, som adskilles fra de tre første Lande ved betydelige Bjerge, fornemmeligt paa Nordsiden, hvor de saakaldte Sneebjerge hæve sig henved 4400 Fod over Havfladen. Størrelsen angives til 450 Qvadratmile. Landet hører til de fortrinligste i det østerrigske Monarchie. I Bjergalandet driver stærk Qvægavl, i det øvre, indre Land mere Kornavling; uagtet den stærke Befolkning udføres dog Korn. Indbyggernes Antal beløb sig i Aaret 1801, foruden Militairer, til 1,363,817 Sjele, hvoriblandt 27,000 Jøder og ligesaa mange Protestanter. Foru-

den Korn frembringer Landet ogsaa Hør, Frugter, Viin samt en Mængde Gjær; af Bjergene erholdes noget Sølv, Kobber, meget Jern, Svovl og andre Mineralier, ogsaa Ædelstene. Blandt Manufacturerne udmærke Klæde- og Lærredsmanufacturererne sig ved deres Vigtighed; der findes videre Potaskesyderier, Glashytter, Jernværker, Salpetersyderier i stor Mængde. Heste- og Faareavlen er meget betydelig. Indbyggerne bestaae for Størstedelen af Slaver; paa Landet tales og for det meste slavisk; men i Sydegnene og i Stæderne boe Tydske. Mæhren har endnu sine Landstænder, der bestaae af den høiere Geistlighed, Herre-, Ridder- og Bondestanden: disse bevilge Paalæg. Af Landets 28 Herskaber besidder Fyrsten af Lichtenstein 15 og Fyrsten af Dietrichstein 7. Landsgubernimmet i Brünn forvalter Regjeringen; det dirigerer tillige Forretningerne i den østerrigske Andeel af Schlesien. Den geistlige Bestyrelse besørger Erkebiskoppen af Olmütz og Biskoppen af Brünn. Indkomsterne beregnedes til over 7 Millioner Gylden. Landet deles i 6 Kredse, nemlig olmützer-, brünner-, iglauer-, znaymer-, hradischer- og prerauer Kredsen. Hovedstaden i hele Landet er Brünn. — De gamle Quaders Land, som efter disses Bortgang til Spanien var bleven erobret af Scyrer, Rugier, Heruler og tilsidst indtil 548 af Longobarder, blev endeligt befolket af en Colonie Slavoner fra Donau, som vare fordrevne af Wallacherne (Bulgarerne) og fik Navnet Morawer af Floden Morawa. Ved den avariske Stats Forfald kunde de måhriske Slaver udbrede sig videre og lidt efter lidt oprette et Kongerige, som under Navn af Stor-Mæhren indbefattede mange flere Lande end det nuværende Måhren. Carl den store overvandt Mæhrernes og nødte deres Konge Samoslav til at lade sig døbe, skjøndt først Cyrillus ved Aaret 856 blev Mæhrerne sande Apostel. Ludvig den fromme paalagde Kong Megomir Tribut; Ludvig den tydske tog Kong Radislav til Fange; men Arnulph forøgede i Begyndelsen, men styrtede siden den mæhriske Stat, thi han gav først Zuatoplick (Sjwatopluk) ei alene Böhmen, men og andre Lande, paa den

ene Side indtil Oder og paa den anden mod Ungarn indtil Floden Gran; men, da Swjatopluk siden gjorde Oprør, angreb Arnulph ham med Bøhmerne og Ungarernes Hjelp saa lykkeligt, at det mæhriske Rige, svækkedes overordentligt og endeligt blev fuldkommen ødelagt under Swjatobog, Swjatoluks Søn (908). Siden blev det lidt efter lidt et Rov for Ungarer, Polakker og Tydske. I Aaret 1085 erholdt det Titel af Markgrevskab og blev siden, indtil Matthias's Tider 1611, af de bøhmiske Konger under denne Titel fra Tid til anden givet deres Sønner og Slægtninge til Lehn.

Mæhriske Brødre see bøhmiske Brødre.

Mælaren kaldes en stor Indsøe i Sverrig, som ligger mellem Upland, Søndermanland og Vestmanland. Den er 17½ Miil lang og 12½ Miil bred og ligger sex Fod høiere end Østersøen. Der skal være henved 1300 smaae Øer eller Holme i den, hvorved den faaer et skjønt Udseende og lokker især Stockholms Indbyggere til mange Lystfarter. Søen er meget fiskerig og har Udløb til Havet igjennem Norr- og Søderstrømmen.

Mælzl (Mälzl J.) bekjendt som Opfinder af Panharmonicon, er født i Regensburg og erholdt Titel af keiserlig-kongelig Hofmechanikus. Det af ham opfundne Instrument forener et temmelig fuldstændigt Orchester; især beundre Kjendere Blæseinstrumenternes Kraft og Præcision. Mälzl har ladet sig høre dermed paa mange Steder, især 1807 i Paris, hvor han dagligt gav Concerts d'harmonie med Musikvenners og Kjenderes Bifald. I Aaret 1808 var han ligeledes der for at lade høre et nyt Kunstværk, en Trompeterautomat.

Mænader (af μαινομαι jeg raser) kaldtes Bacchantinderne, Bacchus's Præstinder. See denne Art.

Møen, en Øe i Østersøen, hører til Præstøe Amt i Sjellands Stift og adskilles fra Sjelland ved Ulfssund og fra Falster ved Grønsund, hvilke Sunde paa det smalleste kun ere ¼ Miil brede. Øen er 3½ Miil lang og næsten overalt een Miil bred. Jordbunden er alleveane frugtbar og bestaaer af en kridtblandet Muldjord. Paa den østlige Side, hvor den saakaldte Møens Klint ligger, er Landet meget bjergfuldt. Denne Række Bjerge eller Banker, der strækker sig omtrent 1½ Miil, bestaaer fornemmeligt af Kridt og Flint. Den kan sees langt ud i Søen og har mange deilige Situationer. Øen frembringer alt Slags Korn samt Ærter og Vikker i Overflødighed. Stege er den eneste Kjøbstad.

Mørke er egentligt Lysets fuldkomne Fraværelse. I Astronomien taler man om Himmellegmernes Formørkelse, som er det Tilfælde, naar et Himmellegeme for en Tid enten gandske eller tildeels virkelige eller tilsynneladende berøves sit Lys. Der gives tre Slags Formørkelser: Maaneformørkelser, Solformørkelse og Formørkelser af Planeternes Drabantere især Jupiters. Maaneformørkelser indtræffe, naar Jorden træder saaledes imellem Maanen og Solen at den berøver Maanen Solens Lys Det synes som om en mørk Flade gaaer fra Østen til Vesten hen over Maanefladen. Denne mørke Flade er intet andet end Jordkuglens cirkelformede Skygge, hvis Længde beløber sig til omtrent 215 Jorddiametre og hvis Brede, der, hvor den træffer Maanen, er tre Gange større end Maanens Brede, hvoraf følger, at denne ei alene kan formørkes af den, men endog en tidlang blive usynlig. Man inddeler Maaneformørkelse i partielle, da kun en Deel af Maanen synes formørket; totale, da Maanefladen i et Øieblik er gandske formørket; totale med Vedvaren, hvor denne fuldkomne Formørkelse varer nogen Tid og centrale Maaneformørkelser, i hvilke Jordskyggens Centrum falder lige paa Maanefladens Centrum. En Formørkelse af det sidste Slags kan vare elleve Quarteer. Af de angivne Betingelser ved en Maaneformørkelse følger, at den kun kan finde Sted i Fuldmaane.

Man bestemmer Størrelsen af en Maaneformørkelse efter Tommer, da man inddeler Maanefladen i 12 Tommer, hver igjen i 60 Minuter. En total Maaneformørkelse beløber sig netop til 12 Tommer; er den tillige af Varighed saa regner man og de Tommer til som Maanen rykker dybere i Jordskyggen, og saaledes kan der gives Formørkelser af 20 og flere Tommer. Solformørkelser indtræffe, naar Maanen saaledes gaaer imellem Solen og Jorden, at den bedækker en Deel af Solfladen. Følgelig er den kun muiig i Nymaane. Allerede Thales forkyndte en Solformørkelse (597 f. Chr) Efter den sandselige Jagttagelse trækker derved en mørk Flade sig fra Vesten mod Østen forbi Solfladen og synes at formørke den. Men denne Solens Formørkelse er kun tilsyneladende, da den er et lysende Legeme og ei underkastet nogen Formørkelse. Den mørke Flade er egentligt Maanen, hvis Solen fravendte og Jorden tilvendte følgeligt mørke Side vi see, medens den med den anden Side modtager Solstraalerne. Derved bliver altsaa hverken Solen eller Maanen formørket, men Jorden, som ved Solformørkelse er i samme Tilfælde, som Maanen ved Maaneformørkelse, kun med den Forskjel, at Formørkelsen sjelden bliver ret mærkelig paa Jorden, da Maanen er saa meget mindre end Jorden. Solformørkelser ere enten partielle, da Solfladen tildeels skjules, eller totale, naar Maanen skjuler hele Solen. Total og tillige central kan en Solformørkelse kun være, naar Solen befinder sig i sin største Frastand fra og Maanen i sin største Nærhed ved Jorden, thi i dette Tilfælde er Maanens tilsyneladende Gjennemsnit to Minuter og syv Secunder større end Solen. En saadan Solformørkelses Varighed kan strække sig til 3 Minuter og 41 Secunder. Er Maanens tilsyneladende Diameter mindre end Solens, saa naaer Spidsen af Maaneskyggekeglen slet ikke Jorden og i dette Tilfælde kan det indtræffe, at den mindre mørke Maaneflade saaledes bedækker Solfladen, at der af den sidste kun kan sees en lys Ring. En saadan Solformørkelse kaldes ringformig. Man saae en slig 1764 i Cadix, Calais og Pello i Lapland. Ved totale Sol- eller rigtigere Jordformørkelser, indtræder næsten fuldkom-

men Nat, Stjernerne kunne sees, og Fuglene, der sættes i Forvirring ved det pludselige Mørke, flagre omkring og falde til Jorden; selv de øvrige Dyr yttre en Frygt som om nogen overordentlig Forandring foregik i Naturen. De ere imidlertid sieldne. Disse Formørkelser saavelsom Jupiters Drabanteres ere af stor Vigtighed, da de ere et fortræffeligt Middel, hvorefter man kan bestemme et Steds Meridian og følgeligt dets Beliggenhed.

N.

Paa de franske Mynter er Bogstavet N et Tegn, at Mynten er præget i Montpellier. — I Lapidarstilen betyder det foruden flere smaae med n begyndende Ord i ældre Tider saa meget som 900 og med en derover sat Streg 90000, paa de græske Mynter derimod 50. N N skriver man, naar man ei kan eller vil angive Navnet paa et eget Individ eller Gjenstand. Denne Betydning skal af en Misforstaaelse være bleven brugelig i det 11te Aarhundred, da man istedet for ille eller illa (hiin) brugte Forkortningen Ill med en skraae løbende Tverstreg igjennem de to ll, hvilket Tegn uvidende Afskrivere toge for N N. Paa Recepter betyder N med tilføiet Tal Antallet af de Stykker, der skulle tages af en Ingrediens. N. S betyder Notre Seigneur, vor Herre. N. T. betyder Novum Testamentum eller det nye Testamente.

Naade, efter det almeengyldige Begreb en Høieres ufortjente Velvillie mod en Lavere, er i det theologiske System det Sindelaug, hvormed Gud lader sine Velgjerninger komme til os og i indskrænket Forstand vel endog Guds Tilbøielighed og Virksomhed til Menneskenes Forbedring og Saliggjørelse. Før det 5te christelige Aarhundred havde man kun lidet syssel sat sig med Læren om Naaden og dens Virkninger, den var blot ved Leilighed antydet af de græske Kirkefædre. I Anledning af en frie Yttring af Britten Pelagius, hvilken syntes at indrømme den guddommelige Naades Bistand ved det menneskelige Hjertes Forbedring for lidet og Menneskets

egne Kræfter til det Gode for meget, foretog Augustinus sig den nøiere Udvikling af denne Lære med en Iver, der udartede til Lidenskabelighed og forledede ham til haarde Sætninger. Han siger, at Mennesket, af Naturen fordærvet og udygtigt til alt Godt, aldeles intet kan gjøre for sin Forbedring, er af sig selv ei istand til at ville det Gode, men alt maa skee ved Naadens inderlige Virkning paa hans Sind. Derved kom han, for at være consequent paa den oprørende Tanke, at Gud vilkaarligen havde forudbestemt nogle Mennesker til Forbedring og Salighed, men andre ligesaa uigjenkaldeligen til evig Fordømmelse, og ifølge denne Raadslutning bleve de uden Daab afdøde Børn overhovedet, saavelsom de ei til Salighed bestemte blandt dem, der før deres Død vare døbte, om de end ei havde begaaet en virkelig Synd, uden Redning fordømte; men paa Jorden vidste man hverken, hvilke af de Christne, der vare udvalgte eller hvilke der vare forkastede og maatte gandske overlade sig Guds uudforskelige Dom. Af denne Augustins Paastand og Misforstaaelsen af nogle billedlige Steder fremkom Kirkens Lære om Naadevalget eller Prædestinationen, der fra det femte Aarhundred til Reformationens Tider var en Gjenstand for anstrængede Undersøgelser og hidsige Stridigheder blandt de christelige Kirkelærere. Fleertallet af disse, der kaldte sig Rettroende eller Catholske, tiltraadde Augustins Mening og forkjettrede med ham Pelegianerne, uden nøiere at prøve, hvorvidt hans Mening havde sin Grund i Bibelen, som han selv ei engang forstod at læse i Grundsproget. Men og senere Tiders Lærde, der heri oversaae ham, bleve saaledes blendede ved hans philosophiske Skarpsindighed, ved hans Færdighed at fortolke alt til Fordeel for sin Mening, ved hans henrivende Veltalenhed og strenge Consequens, at man med Rette kan regne ham som Anfører for den lange Række occidentalske Theologer, der som strenge Prædestinatiner, ved haardnakket Vedholden ved den augustinske Lære om et ubetinget Naadevalg, have bragt ligesaa megen Forvirring i Moralen som Uenighed i Kirken. Mange især galliske Theologer fandt imidlertid, at Augustin med Hensyn til denne Lære var gaaet for vidt, og gik en Mid-

delvei efter Abbed Cassianus's Exempel i Marseille, hvilken alerede i en 420 skreven Bog, paa en mildere og bibelmæssigere Maade havde søgt at forene Naadens og den frie Villies Virkninger til Menneskets Forbedring, i det de sagde at Guds Forudbestemmelse angaaende Menneskenes Forbedring og Salighed betingedes ved Menneskets egen Receptivitet og Forhold. De tildroge sig herved Navn af Semipelagianer (halve Pelagianer) uden dog ligefrem at erklæres for Kjettere af den catholske Kirke, da denne i Hovedsagen lod Striden om Prædestinationen saa godt som uafgjort. Deraf kom det besynderlige at man siden lidt efter lidt forandrede Roller. Formedelst Geistlighedens stedse mere tiltagende Uvidenhed, gik det augustinske Lærebegreb om det ubetingede og particulære Naadevalg, uagtet den store Ærefrygt for denne Helgen i Glemme, og derhos var det Middelalderens skolastiske Theologie let at forandre og modificere det saaledes, at det syntes at kunne forenes med den pelagiske Lære. Alerede 848 blev Gottschalk, en fra Fulda flygted Munk, forkjettret eller dømt til evigt Fængsel af Synoden i Mainz for sin Tilbøielighed til den augustinske Lære. Men endnu mere paafaldende var denne Forandring ved den Disputats, som den strengt-catholske Dr. Eck 1519 holdt i Leipzig med Luthers Ven Karlstadt. Den sidste forsvarede Luthers Mening om den guddommelige Naade og Eck modsatte ham den hellige Thomas af Aquinos Synsmaader, hvilke paa det mildeste maatte kaldes semipelagianske. Imidlertid bleve Lutheranerne i denne Lære Catholikerne dog altid nærmere end de Reformeerte, blandt hvilke især Calvin og Beza gandske vendte tilbage til hine Augustins haarde Grundsætninger og gjorde en ubetinget guddommelig Forudbestemmelse af visse Menneskers Salighed og Andres Fordømmelse til een af den reformeerte Kirkes Troeslærdomme. Den evangelisk-lutherske derimod antog den Lære at Gud har bestemt alle Mennesker til Salighed, men veed forud, hvilke iblandt dem der vilde gjøre sig samme uværdige, at Naadevalget derfor kun angaaer de virkeligt gode Mennesker og er Aarsag til deres Salighed. I den catholske Kirke var endnu intet bestemt afgjort om denne

Læresætning. Dette viiste sig ved de iversyge Dominicaners og Jesuiters Stridigheder, da de sidste, formedelst deres mildere Begreber om Naadevalget og den frie Villies Kraft af de første bleve beskyldte for Pelagianismus. Denne Skiebne traf fornemmeligt 1588 Jesuiten Molina, af hvem de molinistiske Stridigheder i Nederlandene have deres Navn. I det 17de Aarhundred opkom ligeledes i Nederlandene, formedelst Uenighed om Prædestinationslæren to nye Partier, nemlig blandt Protestanterne Arminianerne eller Remonstranterne, der forsvarede Menneskets almindelige og betingede Forudbestemmelse til Salighed imod de strenge calvinistiske Reformeerte, og skiltes sig 1610 formeligt fra dem; blandt Catholikerne antoge derimod Jansenisterne, ifølge det af Biskop Jansen († 1638) fornyede augustinske Lærebegreb modsat den catholske, dengang under maadeholdne Jesuiters Indflydelse staaende Kirke, en dobbelt og absolut Forudbestemmelse af Menneskets Salighed og Fordømmelse. Fra denne Tid har man vel stedse tænkt mere forskjellig i den christelige Kirke om denne Gjenstand, dog er det fra Midten af det forrige Aarhundred mærkeligt, at en rigtigere Bibelfortolkning og den al Fatalismus afskyende menneskelige Følelse endeligt har forenet alle afvigende Meninger om Naadevalget i den ægte-christelige Overbeviisning at Gud udelukker ingen, der alvorligt forbedrer sig, absolut fra den ved Christus erhvervede Salighed, og det kommer derfor kun an paa Menneskets Troe og sædelige Værdie, om det skal være blandt de Udvalgte eller Forstødte.

Naale. Før Opfindelsen af Naalene saavelsom endnu hos ucultiverede Folk maatte og maae Fiskebeen, tilspidsede Smaabeen og Torne gaae istedet for Naale. Naalenes Opfindelse blev agtet saa høit hos de Gamle, at man tilskrev den, ligesom andre vigtige Opfindelser, en Guddom, efter Hygin Bellona. Da Babylonierne og Phrygierne allerede kjendte broderede Klæder, saa maae og Synaale have været i Brug hos dem. Allerede i Aaret 1370 finder man Naalemagere i Nürnberg, der ernærede sig blot af denne Industriegreen. I lang Tid

havde smaae Træstifter maattet tjene istedet for Knappenaale. De første Metal-Knappenaale bleve forfærdigede i England i Aaret 1543.

Naaletræe (Pinus). Naaletræerne danne i det linnæiske System den 9de Orden i den 21de Classe og indbefatte alle de Træer, hvis Blade have Skikkelse af Naale og hvis Frugt bestaaer i en træagtig Tap, som under hvert Skjel har to med Vinger forsynede Nødder eller Sædekorn. De mandlige Blomster, der staae adskildte fra de qvindelige, dog paa een Stamme med dem og ligesom de ingen Krone have, staae i et fireblade Bæger, medens Koglen, der danner den qvindelige Blomst, bestaaer af spidsagtige Skjel, hvoraf hvert er toblomstret. Man kjender tredive Slags Naaletræer, som igjen inddeles i fire Familier. Kjendemærkerne ved den første er at Naalene staae sammen i Buske (Lærketræer); ved den anden komme to til fem Naale af een Skede; i den tredie staae de bløde og brede Naale enkelt og kamagtigt paa to Sider af Grenen; i den fjerde sidde Naalene, som her ere smalle og stive, rundt omkring Grenen.

Nabob. Ved dette Ord, der egentligt er en Fordreielse af Nawaub og betyder en Deputeret, forstaaer man i Indien Statholderen i en Provinds eller Anføreren over Tropperne i en Provinds, uagtet mange Personer i Indien antage Navnet Nabob, uden at have Ret dertil. Naboben var, efter den gamle indiske Forfatning underordnet Soubadar, Vicekongen i et stort Landskab. Saa meget og Naboberne i visse Henseender vare Soubadarerne underkastede, saa tjente de dog paa den anden Side til Thronens Støtte mod Soubadarernes mulige Forsøg. Naboberne gjorde sig vel uafhængige af Stormogolen fra den persiske Schach Nadirs Indfald, men blot for at geraade i en mere trykkende Afhængighed af England. I Conversationssproget, fornemmeligt i England, kalder man enhver Stor, der har erhvervet overordentlige Rigdomme i Hindostan, eller som lever med en vis orientalsk Pragt, en Nabob.

Nabonassar, en Konge i Babylon med hvis Regjerings Indtrædelse en nye Tidsregning (æra Nabonassarea begynder, fordi han staaer i Spidsen af en gammel Regentfortegnelse, som vi have under Ptolemæus's Navn. Man sætter dens Begyndelse til 747 f. Chr. den 26de Febr. efter Andre 746 eller endnu høiere op i Tiden. Denne Tidsregning brugtes hverken i det borgerlige Liv eller i Historien, maaskee var den slet ikke almindelig i Chaldæa eller dog kun bestemt for Astronomerne for et eller andet Factums Skyld.

Nadir, et arabisk Ord betegner i Astronomien Fodpunktet, hvilket fremkommer, naar man fra vore Fødder i Tankerne drager en lige perpendikulær Linie igjennem Jordkuglen til Himmelens modsatte og af os useete Hemisphære. Modsat Nadir er Zenith eller Issepunktet. Hvert Punkt paa Jorden har altsaa sin egen Nadir og Zenith. Ordet Nadir anvendes blot i Astronomien. Derimod bruges Ordet Zenith ogsaa i metaphorisk Betydning i Conversationssproget.

Nadir Schah see Kulichan.

Nadvere (den hellige), Alterens Sacramente, er den hellige Skik hos de Christne, ved hvilken de fornye Mindet om deres Religionsstifters Død og tillige aflægge en offentlig Troesbekjendelse for Menigheden. Christus indstiftede denne Skik ved det sidste Maaltid han holdt med sine Disciple: det Brød, som han efter orientalsk Skik brækkede, var et passende Sindbillede paa hans Legeme, der snart skulde nedbrydes, og den røde Viin, (thi sandsynligt brugte Christus dette Slags Viin, som er den almindeligste i Palæstina), var et Symbol for hans Blod. I alle Menigheder, som Apostlerne stiftede blev denne Skik indført. I det første og andet Aarhundred holdt man denne Ritus bestandigt ved de saa kaldte Kjerlighedsmaaltider ɔ: de Maaltider, som en Menigheds samtlige Medlemmer holdt med hverandre, saa ofte Omstændighederne tillode. Da Menighederne fra det tredie Aarhundred bleve talrigere, ophørte Kjer-

lighedsmaaltiderne og Nadveren høitideligholdtes i Kirkerne ved hver Gudstjeneste saaledes, at alle Tilstædeværende toge Deel deri. Men Catechumenerne ɔ: de, som ei endnu vare døbte, og Ikke Christne, der turde være tilstæde ved Bønnen, Sangen eller Prædiken, maatte bortfjerne sig af Kirken, naar Nadveren tog sin Begyndelse fordi denne betragtedes som en hemmelighedsfuld Handling, der maatte unddrages de Uindviedes Blikke. Snart begyndte man at tilskrive Nadveren en overnaturlig Kraft, at betragte det consecrerede Brød og den consecrerede Viin for mere end Brød og Viin, og paastaae, at Christi Legeme og Blod forenede sig med Brød og Viin. Af denne Forestillings Maade udgik endeligt Transsubstantiations-Læren, som Paschasius Radbertus bragte paa Bane i det 9de Aarhundred. Efter dette Dogma antager man, at Brød og Viin ved Consecrationen forvandles til Christi Legeme og Blod, at blot Brødets og Vinens Skikkelse og Figur bliver tilbage efter Indvielsen, men at deres Substans og Væsen var bleven forvandlet til Christi Legemes og Blods Substans. Skjøndt dette Dogma i Begyndelsen fandt nogen Modstand blev det dog snart almindeligt antaget, og i Aaret 1215 høitideligt bekræftet af Pave Innocens 3die ved den fjerde lateranske Synode. Af dette Dogma udgik deels Hostiens Tilbedelse, da man i den kun troede at see den nærværende Gud, deels den Sædvane at nægte Lægfolk Vinen, da man sluttede, at hvor Jesu Legeme var, maatte og hans Blod være (dette kaldte man Concomitans) og at Vinens Nydelse saaledes ei nødvendigen hørte til Nadveren. Man vilde desuden søge at undgaae enhver Leilighed, hvorved Christi Blod uforsigtigviis kunde spildes og derved vanhelliges, og, da det desuden syntes at være en Udmærkelse for den geistlige Stand, naar den alene nød Nadveren under begge Skikkelser, saa blev den Skik saa meget hurtigere udbredt at unddrage Lægfolk Kalken. Endnu før Transsubstantionslæren var opkommen, havde man begyndt at betragte Nadveren som et Offer. Deraf udgik Privatmessen ɔ: den hellige Handling, hvorved Præsten bringer Gud Christi Legeme som et ublodigt Offer. Ef-

terat Meningen om Skjersilden var opkommen, bragte man samme i Forbindelse med den ovenanførte Forestillingsmaade om Skjersilden som Offer, og nu holdtes fornemmeligt Messer i den Hensigt at forløse de Afdødes Sjæle ud af Skjersildens Pine. Alerede i det 7de Aarhundred holdtes Privatmesser hist og her; men fra det 9de Aarhundred vare de overalt i Brug. Saaledes var nu og Nadveren i Tidernes Løb bleven noget gandske andet, end den efter den ærværdige Stifters Hensigt skulde være. Dette havde alerede før Reformationen nogle med den herskende Kirke misfornøiede Partier bemærket, fornemmeligt Hussiterne i det 15de Aarhundred, hvem ogsaa Baseler-Kirkeforsamlingen maatte tilstaae Kalkens Brug. Reformatorerne fornyede Klagen over at Kirken, i Maaden, hvorpaa den høitideligholdt Nadveren, var afvegen fra Jesu Christi Hensigt og fra de apostoliske Tiders Mønster, og saavel de sachsiske som schweizerske Kirkeforbedrere stemmede overeens deri, at de forkastede Transsubstantiationslæren og Messen og paastode, at Nadveren skulde holdes for den forsamlede Menighed og nydes under begge Skikkelser. I Forklaringen af Indstiftelsesordene afvege Luther og Zwingli fra hverandre, og Forskjelligheden i deres Meninger om denne Gjenstand er den vigtigste Grund til den ulyksalige Skilsmisse imellem den lutherske og reformeerte Kirke. Luther forstod Ordene: Dette er mit Legeme! bogstaveligt, og lærte, at Christi Legeme paa en hemmelig Maade forbinder sig med Brød og Viin, saa at Comunicanten i, med og under Brød og Viin medtager Jesu sande Legeme og sande Blod. Zwingli derimod forstod Indsættelsesordene uegentligt, antog, at Christus havde villet sige, at Brød og Viin betyder mit Legeme og mit Blod og erklærede følgeligen Brød og Viin for blotte Billeder paa Christi Legeme og Blod. Om denne Gjenstand blev der stridt heftigt, saavel imellem Luther og Zwingli selv som imellem de lutherske og reformeerte Theologer. Den Forestillingsmaade, som Calvin, den reformeerte Kirkes anden Stifter, bragte paa Bane, hvorefter en aandelig Nærværelse af Christi Legeme og Blod i Nadveren blev antagen, kom vel

det lutherske Dogma nærmere, end Zwinglis Theorie, men blev dog væsentligt forskjelligt fra samme og fandt derfor ligeledes Modsigelse hos Luthers strenge Tilhængere. Melanchthon var tilbøielig til den calvinske Forestillingsmaade og ligeledes tænkte mange andre lutherske Theologer, hvilke af Modpartiet bleve kaldte Philippister og Crypto Calvinister (hemmelige Tilhængere af Calvins Lære). Formula concordiæ undertrykte Crypto-Calvinisterne i den største Deel af den lutherske Kirke og forskaffede den ægte lutherske Forestillingsmaade Seieren. I de nyere Tider ere de fleste lutherske Theologer blevne mere tilbøielige til at antage den reformeerte Forestillingsmaade. Den catholske Kirke beholdt endnu stedse Transsubstantiationslæren og opgav hverken Messen eller communionem sub una (Nadveren uden Viin). Den græske Kirke har ei antaget Transsubstantionen i sin hele Omfang. Dog nærmer dens Forestillingsmaade sig mere dette Dogma end den reformeerte Kirkes Lære. De orientalske Christne skjelne sig fra de occidentalske derved, at de i Nadveren bruge syret, ei som disse usyret Brød, og give endog Børn Nadveren.

Nahl (Johan August), en paa sin Tid meget agtet Billedhugger, blev født i Berlin i Aaret 1710. Han dannede sig der under den berømte Schlüter, Billedhugger og Directør ved Kunstakademiet i Berlin. Efterat have uddannet sig mere paa en Reise igjennem Frankerig og Italien og opholdt sig nogen Tid Strasburg, vendte han i Aaret 1741 tilbage til Berlin, hvor man endnu saavelsom i Potsdam, Sanssouci og Charlottenburg finder mange af hans Arbeider. Fra 1746 opopholdt han sig 9 Aar i Schweiz, for det meste i Bern. Her gjorde han sig fornemmeligt bekjendt ved Gravmindet over Schultheiß von Erlach i Kirken Hindelbank, men endnu mere ved det Minde han i samme Kirke oprettede den afdøde Pastorinde i Hindelbank, hvilket er besjunget af Haller og Wieland og skildret af utallige Reisebeskrivere. Det bør besøges af enhver Reisende, saa meget mere som Stenens Beskaffenhed, hvoraf det er

forfærdiget, lader frygte for dets gradvise Tilintetgjørelse. I Aaret 1755 blev han Professor ved Kunsternes Akademie i Cassel, hvilket dengang blomstrede under Bestyrelse af kunstelskende Landgreve Frederik. Her forfærdigede han i Aaret 1788 Landgrevens Billedstøtte som opstilledes midt paa den skjønne Frederiksplads i Cassel lige overfor Museum Fredericianum og der gjorde en fortræffelig Effect. Efterat Kongen af Westphalen havde forvandlet Museum til Stædernes Pallais og givet Frederikspladsen Navn af Stændernes Plads, blev Statuen nedtagen af Postamentet og henkastet i en Stald, ved Posten, hvor den for aabne Dørre, tilsmudsedes og beskadigedes af Heste, Postknægte og Forbigaaende. Nahl oplevede imidlertid ei denne sit Værks Skjebne, da han døde i Cassel allerede 1781.

Nahum, een af de tolv saakaldte smaae Propheter, hvis Sang har Ninives Ødelæggelse til Gjenstand, hvilken han synes at skildre i et historisk Malerie, udsmykket med poetiske Farver. Nahums Hensigt synes, efter nyere Undersøgelser at have været, i stærke Træk at ville skildre sit sukkende Folk det stolte Monarchies gyselige Undergang ved Hovedstadens fuldkomne Forstyrrelse som Jehovas retfærdige Straffedom. Fordumsatte man almindeligt hans Liv før denne Begivenhed og betragtede hans Bog som en Spaadom af samme. Men sandsynligen var han Samtidig og levede som hebraisk Exulant i Elkosch paa Østsiden af Tigris i Nærheden af Ninive. De nyeste særdeles Oversættelser af Nahum ere af Middeldorpf (Hamburg 1808, 8) og Neumann (Breslau 1808, 8.), begge med Anmærkninger; Afhandlingen af Ererard Kreenen (Nahum vaticinium philologice et critice expositum &c. Harderwyk 1808) følger den gamle Mening.

Najader, Najades eller Naiides (af det græske Ord *ναω* jeg flyder) vare en Art Nympher og Skytsgudinder eller Beboersker af Kilder og smaae indenlandske Vande. De Begreber og Sagn, man har om Najaderne, ligne i mange Punkter dem, der herske om de

saakaldte Havfruer, især deri at begge undertiden bortføre en smuk Gjenstand. (Saaledes borttoge Najaderne Hylas, Hercules's Yndling).

Naiv, Naivetet. Dette Ord, som vi nærmest have laant af det franske naif, naiveté, er af latinsk Oprindelse, af nativus (medfødt, naturlig), i Middelalderen naivus. Mange have erklæret det for den høieste Grad af det Naturlige i Udtryk af Tanker og Følelser; men, naar det havde denne Betydning, hvorfor kunde det ei i noget nyere Sprog erstattes ved et andet det udtømmende Ord? det Begreb, som betegnes ved dette Ord, er meget mere sammensat, og denne Sammensætning selv foranlediger nogle Bibetydninger, der ellers ei ret vel kunde finde Sted. De væsentlige Bestanddele, som udtrykkes ved Ordet Naivetet ere: en umistænkelig, uforstilt og fordringsfrie Sjels naturlige, ukunstlede Følelser og Tanker, yttrede uden Hensyn til det som efter Overeenskomst er bleven holdt for upassende, ved Udtryk, der tilkjendegive mere end den udtrykkende Person selv har tænkt sig derved. Ville vi nu gandske kort fatte Forklaringen af det Naive, saa maae vi i det Mindste sige, det er det Naturlige i Modsætning af det kunstige (blot ved Overeenskomst Gjeldende). Deraf følger at det Naive kun fra en vis Standpunkt forekommer saaledes, og at den meest kunstigt dannede Jagttager lettest bemærker det, fordi Contrasten bliver ham meest følelig; den Naive selv er hans Naivetet Natur. Af Forholdet imellem den Naivt Handlende eller Talende og den kunstigt dannede Jagttager kan man forklare alle de Egenskaber, som man er vant til at betegne med Udtrykket Naiv og Naivetet. 1) Det kunstigt dannede Menneske er den Naive overlægen i Forstand og Verdenskundskab som en Mand Barnet. Denne Forstandsoverlægenhed er Aarsag i, at Naivetetens Yttringer, der bære Stemplet hos sig af naturlig Jevnhed, forekomme ham som Eenfoldighed. Af samme Aarsag maae de forekomme ham latterlige, især naar de, som Afvigelser fra Forstandsregelen overraske ham hos Personer, hos hvilke han havde troet at maatte forudsætte Kundskab og Jagt.

tagelse af samme. Men derfor er det Naive aldeles ikke latterligt i sig selv, og man kan blot under Indskrænkelser nævne det som en Art af det Latterlige, egentligt kun en egen Art eller retterc Afart af det Naive. Men er det kunstigt dannede Menneske den Naive overlegen i Forstand og Verdenserfaring saa staaer derimod 2) den Naive ligesaa høit i Sindelang og Følelse over den kunstigt dannede, thi uskyld i Sæder og Tilbøieligheder, Aabenhed og Trohjertighed, reen Medfølelse har han forud, som Barnet for Manden. Synes han med Hensyn til Forstanden barnagtig, saa viser han sig med Hensyn til Sindet barnlig, og har noget uudsigeligt Tillokkende, men tillige Rørende. Som Echo af forsvundne Barneaar lyder os hans Stemme, thi hvad han er, vare vi og engang, men ere det ei mere af Skyld og Ulykke. Et uskyldigt, umistænkeligt og reent Hjertes Utvungenhed aabner os et Blik i det tabte Paradiis, og sammes Contrast med vor Beskaffenhed og Stilling, der har bragt os i en farlig Kamp med Tilbageholdenhed, Forstillelse, Falskhed, List og Løgn, er Kilden til hiin Rørelse. Det Naive, siger Schiller forbinder den barnlige Eenfoldighed med den barnagtige; ved den sidste røber den Forstanden en Svaghed og bevirker hiint Smiil, hvorved vi tilkjendegive vor theoretiske Overlægenhed. Men saasnart vi have Aarsag til at troe, at den barnagtige Eenfoldighed tillige er en barnlig, og at følgeligt ei Mangel paa Forstand, ei Mangel paa Evne, men en høiere practisk Styrke, et Hjerte, fuldt af Uskyld og Sandhed, som af indvortes Storhed forsmaaede Kunstens Hjelp, er Kilden dertil; saa er hiin Forstandens Triumph forbi, og Spot over Eenfoldighed gaaer over til Beundring og Jævnhed. Vi føle os nødte til at agte den Gjenstand, over hvilken vi forhen have smilet, og, idet vi tillige kaste et Blik paa os selv, til at beklage os, at vi ei ligne samme. Saaledes fremkommer en gandske egen Følelse, hvori munter Spot, Ærefrygt og Vemod flyde sammen. Imidlertid frembringer det Naive dog ei altid denne blandede Følelse, thi i de Tilfælde, hvor det gjør Fordring paa vor Ærefrygt og Beundring,

har det det Ophøiedes hele Virkning, med hvilket det og i Sandhed er beslægtet. Betragte vi alle disse Omstændigheder noie, finde vi at der til Naivetet hører Ubekjendtskab til Verdenstonen med sund Menneskeforstand og en vis trohjertig Tillid til Menneskenes Godhed, fordi et godt, velvillende Hjerte bevarede sin oprindelige Simpelhed. Men disse Egenskaber ere deels ei altid forenede, deels vise de sig ei altid i samme Lys for Jagttageren, og deraf komme adskillige Biforestillinger, som man hyppigt, skjøndt ei altid rigtigt pleier at forbinde med det Naive. Man finder enten kun et Forstandens eller et Hjertets Naive; hiint og dette synes at forandre sin Natur, naar den kunstigt dannede Jagttager giver samme sine Synsmaader, sine Overbeviisninger, sine Erfaringer eller bedømmer den Naive og det Naive efter dem. Saaledes indtræffer f. Ex. ved Forstandens Naive det synderlige Tilfælde, at man snart erklærer Dumhed og Taabelighed, snart et vist Slags Vid for Naivetet og at den naive Dumhed og Taabelighed selv i en vis Betragtning forekommer som vittig og man næsten kunde kalde Naivetet den Dummes Vittighed. Dette er fornemmeligt Tilfældet med alle saadanne Yttringer, naar Nogen giver sig blot, med Vidende og Villie aldeles af Mangel paa Eftertanke ved undslupne Uoverlagtheder, hvilke man dog kun uegentligt kan betragte som Naiveteter, f. Ex. i det Sindbigt af J. B. Rousseau:

Huissiers! qu'ou fasse silence!
Dit, en tenant audience,
Un président de Baugé;
C'est un bruit à tête fendre!
Nous avous déjà jugé
Dix causes sans les entendre.

Med ei større Ret har man erklæret visse uanstændige Tvetydigheder for Naiveteter; hvad kan Uskyldigheden for, at den Fordærvede tyder dens rene Ytringer ureent? Men i denne Tydning, i denne Forklaring ligger det overhovedet, at den Naives Yttringer tilkjendegive mere end han selv har tænkt derved, og det var synderligt at troe, at ingen Yttring kunde være naiv, uden

den indeholdt en skjult Mening eller endog havde en epigrammatisk Point. Men har nu og enhver Naivetet sin Grund i et Hjertes Uskyld og Reenhed, hvilket er sig bevidst at det Intet behøver at skjule? Undslipper ikke ogsaa undertiden af Mangel paa Overlag i en uværdig Lidenskabs Forblindelse, et Menneske et Udtryk, der af ham selv ubemærket aabenbarer en Tænkemaade, der er saa lav, at det vilde været ham af største Interesse at holde den skjult? Man fortæller følgende Tilfælde. En fransk Kunstdommer havde roest en ham ubekjendt Forfatters Digt; nu hører han, at la Motte, hans Ven, er Forfatteren og udbryder: „Det skulde Jeg have vidst før!" — Det er her saa temmeligt samme Tilfælde med Hjertets Naive, som det forhen var med Forstandens; men man maa og her sige, at ei enhver Uoverlagthed er en Naivetet, omendskjøndt enhver Naivetet i den kunstlet dannede Iagttagers Øine vil have Skin af Uoverlagthed. Her have nogle kaldt det en Naivetet, hvad der fra Forstandens Side er en sand Dumhed og fra Hjertets et raat Udbrud af Affect, hvori det Naturlige ei kan behage os, fordi det det opfylder os med Afskye mod Personens Characteer. Der er vel en Oprigtighed deri, men denne uvilkaarlige Oprigtighed har ei sin Grund i Hjertets skjønne Eenfoldighed, og vi føle os ei tiltrukne, men frastødte; her er en Naturens og Sandhedens Seier over Kunst og Forstillelse, men denne Natur er fordærvet og denne Sandhed oprørende. Vilde maaskee nogen i dette Tilfælde appellere til Schiller, saa kan man dog tvivle om han vilde vinde Processen. Som Bekjendt har Schiller skjelnet imellem to Slags af det Naive. „Til det Naive, siger han, udfordres, at Naturen seirer over Kunsten, hvad enten nu dette skeer mod Personens Vidende og Villie eller med hans fuldkomne Bevidsthed; i første Tilfælde er det Overraskelsens Naive og morer, i andet Tilfælde er det Sindelaugets Naive og rører?" Hiint Naive skulde følgeligt være et Overraskelsens Naive — men morer det? Hvo der vil følge dette lille Vink vil finde, at alt Overraskelsens Naive maa være Forstandens Naive, thi kun som saadant kan det fornøie,

eller fra et andet Synspunkt forekomme som latterligt. Et Naive i Sindelauget, som tillige skulde være Overraskelsens Naive, er, efter Schiller selv, i Modsigelse, da Noget ei paa engang kan yttres imod Vidende og Villie og med fuldkommen Overbeviisning. Det kunde derfor vel blive ved den ovenfor givne Forklaring og Schillers Forklaringer maae erholde nogle Modificationer.

Näke (Gustav Henrik) blev født i Dresden 1786 og var en Søn af den derværende Hofraad og Overamtmand. Han uddannede sit tidligen yttrede Talent for Kunsten paa det derværende Malerakademie, som han besøgte fra Aaret 1802, og senere under den værdige Professor Grassis særdeles Veiledning. Allerede i hans 20de Aar erholdt et offentligt udstillet Malerie, „Amor, som røver Jupiter Tordenkilen," meget Bifald; og i Aaret 1808 erholdt han udeelt Bifald da han fremtraadde med „Elisabeths Besøg hos Maria." Simpelheden i Fremstillingen, den særdeles Ynde, Følelse og Behagelighed, som omsvæve dette Malerie, virke lige mægtigt paa alle Tilskuere, uagtet endnu denne og hiin Mangel kunde findes deri. Dette Billede er bekjendt ved et lille men net Kobberstik i Lommebogen Urania for 1810. Næste Aar udstillede den unge Kunstner et andet Malerie, som behandlede samme Gjenstand med betydelige Forandringer og godtgjorde ved de Fremskridt man fandt her i Sammenligning med hans tidligere Arbeid det Haab, man havde fattet. Efter nogen Tids Pause fremkom endelig det Malerie, som fuldkomment beviste hans Kald til Kunsten og grundede hans Rygte: „Faust og Grete," efter Göthes Digtning. Alle, som besøgte Kunstudstillingen 1811, Kjendere, saavelsom Ikkekjendere bleve overraskede og henrykte af den ædle Characteer, den Sandhed og Simpelhed i Fremstillingen, den dybe Følelse, som overalt lyste frem, den Ynde i Coloriten, den hele sjelfulde og flittige Behandling. Intet af alle paa samme Tid udstillede Billeder, hvor kunstmæssigt det og var, sysselsatte Betraateren saa ofte og vedholdende som dette. Samme Bifald fandt det paa Kunstudstillingen i

Weimar 1812, selv af Fausts Digter. Dette Billede findes ligeledes stukket i Kobber i Urania for 1815, saavelsom en anden af Nåke tegnet Scene af Faust. Nåke har ogsaa gjort sig bekjendt i Kunstverdenen som Medarbeider i det bekerske Augusteum, hvortil han har leveret en Mængde Tegninger efter de bedste Antiker.

Namur, Hovedstaden i en Provinds af samme Navn i Kongeriget Nederlandene. Staden ligger ved Sambres Indløb i Maas, er befæstet og hører til de større og rigere Stæder i Nederlandene. Indbyggernes Antal har i Løbet af forrige Aarhundred aftaget betydeligt og man tæller nu ei flere end 15 til 16000 Mennesker. Den er Sædet for en Biskop, som staaer under Erkebiskoppen af Mecheln. Fra Aaret 1715 til 1782 hørte Namur til de saa kaldte Barriereplabse. I Krigene mellem Frankerig, Tydskland og Holland er Staden adskillige Gange beleiret og indtagen. Den har betydelige Knivefabriker. Grevskabet Namur hørte tilligemed Staden til de spanske eller som de siden kaldtes østerrigske Nederlande og kom ved Luneviller-Freden under Frankerig, indtil det efter Napoleons Fald igjen er indlemmet i Nederlandene.

Nancy, fordum Hoved- og Residensstaden i Hertugdommet Lothringen, nu Hovedstaden i Meurthedepartementet i Frankerig, indeholder 6000 Huse og over 28000 Indbyggere. Der begyndte alerede at bygges paa den gamle Stad 1070 og paa Nystaden 1591. Stadens alerede af Naturen skjønne Beliggenhed, ved den venstre Side af Meurthe paa en behagelig Slette, forhøies endnu mere ved Skjønheden af Bygningerne selv, især de, som Staden skylder Ludvig 15des Svigerfader, Kong Stanislaus, som her havde sin Residens. Blandt de offentlige Torve maa man især mærke la Place d'Alliance, som har sit Navn af to Støtter, der oprettedes til Minde om den berømte Alliance mellem Frankerig og Østerrig 1756. Nancy handler fornemmeligt med Viin og Korn. Meest bekjendte ere imidlertid Lysene fra Nancy, der formedelst deres fortrinlige Godhed sendes vidt omkring.

Nangasaki eller Nagasaki, en Stad i Japan ved Floden Nangasaki paa Øen Kiusju eller Ximo, har en Havn og den af Chineser og deres nærmeste Naboer beboede Forstad Jakujin. Da ingen Fremmed maa opholde sig i Staden selv, saa have Hollænderne, som fordum drev megen Handel i disse Lande, seet sig foranledigede til at indrette et eget Opholdssted paa Øen Desima, som er 236 Skridt lang og 32 Skridt bred og ved en Steenbroe forbindes med Nangasaki. Staden selv ligger paa en ujevn Grund og har snævre og krumme Gader.

Nanking eller Kiangningfu, Hovedstaden i den chinesiske Provinds Kiangnan, ved Udløbet af Hoang, var de chinesiske Keiseres Residens før Peking blev det. Uagtet en Trediedeel af Staden ligger i Ruiner, saa skal den dog endnu indeholde en Million Indbyggere. Disse ere bekjendte med Luxus og de finere Kunster og udmærke sig ved deres Sæder og Cultur. I Nærheden af Staden findes det saakaldte Porcellain-Taarn, som er bygget af Muursteene og belagt med Porcellain, ottekantet, ni Etager høit og udenpaa behængt med Klokker.

Nanking, Nankin eller Nanquin kalder man et glat, jevnt Bomuldstøi, almindeligt af guulagtig eller lidet rødagtig Farve. Det chinesiske har sit Navn af Staden Nanking; dets Farve er den naturlige af det Slags Bomuld, som Gossypium religiosum leverer, og derfor ogsaa ægte. Det engelske Nanking er finere, tilberedet af hvid Bomuld og farves. Hr Nanquin, irlandsk Resident i Bridgetown paa Barbados, har udfundet en Maade at farve Nanking, hvorved det næsten bliver som det chinesiske.

Nanna, en Datter af den norske Konge Gevar i Ringerike, stod i Kjerlighedsforstaaelse med den danske Prinds Hother, Hothbrods Søn, der var opdragen med hende hos hendes Fader. Halvbroderen Balder var ligeledes bleven forelsket i hende, men kunde ei erholde hendes Gjenkjerlighed. Han opbagede sin Rival, som

efter Skjebnens Bestemmelse nedlagde Halvguden. Nanna har en vigtig Rolle i Ewalds Sørgespil: Balders Død.

Nansen (Hans) bekjendt som vigtig Medvirker til Souverainitetens Indførelse i Danmark, var født i Flensburg den 28 Nov. 1598. Efter sin Faders Død 1614 gjorde han med sin Farbroder Hans Nansen en Reise til Rusland og skaffede sig en saadan Kundskab i det russiske Sprog, at han kunde bruges som Tolk i samme. Derpaa gjorde han flere Søreiser fornemmeligt paa Rusland, og siden paa Island som Kjøbmand, om hvilke Reiser han har givet Efterretning i en Bog som har Titelen Compendium cosmographicum og chronologicum. I Aaret 1639 blev Nansen, der havde gjort sig bekjendt som en meget retskaffen Mand, udnævnt til Raadmand i Kjøbenhavn; samme Aar valgtes han til at være det islandske Compagnies Forvalter. I Aaret 1644 blev han af Kong Christian 4de udnævnt til Borgemester i Kjøbenhavn, hvilket Embede han og, efter adskillige Indvendinger modtog og foretog som en redelig Mand. Efter den uheldige Krig mod Sverrig og under de paafølgende Stridigheder mellem Adelen og de andre Stænder, var Nansen een af dem, som ivrigen drev paa at overgive Kongen Souverainiteten og virkede i den Henseende Meget som Borgerskabets Formand. Den 28de Oct. blev han af Frederik 3die udnævnt til Præsident i Kjøbenhavn samt til Assessor i Statscollegiet og næste Aar blev han tillige Assessor i høieste Ret. Han forestod alle de vigtige Embeder han beklædede til Kongens og Statens fuldkomne Tilfredsstillelse, viste sig velgjørende mod Fattige, som han overhovedet besjeledes af en virksom Religiøsitet. Han døde i Kjøbenhavn den 12te Nov. 1667.

Nantes, en betydelig Stad med 13000 Huse og over 75000 Indb, ligger paa Loires høire Bredde, omtrent 15 Lieues fra dens Munding. Den er Hovedstaden i Nedre-Loires Departement og hører til det gamle Øvre-Bretagne. Den har fordum drevet megen Han-

del. De største Skibe kunne komme ind ad Loires Munding og gaae til Paimboeuf, hvor de udlosse deres Varer, som bringes paa mindre Skibe til det et langt derfra liggende Nantes. Handelen herfra drives fornemmeligt paa Spanien, Vestindien og Afrika. Sukker, som raffineres her nok engang, og som alene sysselsætter 150 af Stadens Skibe, udgjør en Hovedartikel i denne Handel. — I Historien et denne Stad fornemmeligt berømt ved det nantiske Edict, hvorved Kong Henrik 4de i Aaret 1598 tilstod de Reformeerte i Frankerig frie Religionsøvelse; dette Edict blev ophævet af Ludvig 14de 1685. Under Revolutionen leed Nantes meget, deels ved den for Stadens Porte førte Vendee-Krig, deels ved den berygtede Carriers Executioner, deels ved Handelens fuldkomne Standsning. En besynderlig Kunstmærkværdighed i Nantes ere de med Christi 56 Underværker bemalede Vinduesruder i Kirken St. Nicolas, hvilke Yndere og Kjendere af Glasmaleriet gjøre meget af.

Naphtha eller Bjergbalsam, er det fineste Slags Bjergolie, der i gjennemtrængende Fiinhed næsten ligner Viinspiritus, og formedelst sin Lethed endog svømmer paa spirituøse flydende Sager. Fornemmeligt udmærker den sig ved sin tiltrækkende Kraft, der viser sig mod Ilden, hvorved den antændes. Denne Naphthaens Egenskab er hyppigen bleven benyttet til Fyrværkerier og Taskenspillerier. Den bortdunster hurtigt, lugter stærkt og gjennemtrængende, er fuldkommen gjennemsigtig og har sædvanligt en guulagtig Farve. Den hvide Naphtha er den sjeldneste og fortrinligste og synes i sin bedste Fortrinlighed at være et eiendommeligt Product fra Asien, hvor den findes i Persien og paa en Øe i det caspiske Hav, som Kämpfer kalder Hanway, og andre Reisende angive forskjelligt. Den almindelige Naphtha finder man og i mange Egne af det sydlige Europa f. Ex. i Italien (ved Modena), og Frankerig (især Elsas og Lothringen), hvor den, som anden Bjergolie, udqvælder af Klipperidsene. Chemikerne kalde ogsaa Vitrioläther Naphtha, og andre forvexle dette Ord med mineralsk Mumie (en sjelden Art Jordbeeg eller Asphalt), der fin-

des i Persien og her ofte opveies med Guld, ja endog foretrækkes samme.

Napier eller Naper (Johan) var den ældste Søn a Baron Archibald af Marchiston i Skotland og blev født Aar 1550. Efterat han af sin Fader havde erholdt en omhyggelig Opdragelse og fuldendt sine akademiske Studier paa Universitetet St. Andrews, gjorde han en stor Reise igjennem Italien, Frankerig og Tydskland. Langt fra efter sin Tilbagekomst at betræde Ærgjerrighedens Bane i den offentlige Forvaltning, hvortil hans Talenter og Kundskaber berettigede ham ligesaa meget som hans Rang indbød ham dertil, overlod han sig gandske til et videnskabeligt Otium, hvoraf Verden erkjender Frugterne i de mangfoldige Opdagelser, han gjorde. Mathematik var hans Hovedstudium og dernæst udgjorde Bibelen en fortrinlig Gjenstand for hans Forskninger, i hvilke han vist nok, ved Tidsalderens indskrænkede Tænkemaade og Exegesens Barndom, ei kunde levere nogle for Efterverdenen interessante Resultater. Opdagelsen af Logarithmerne i Trigonometrien, som har havt saa stor Indflydelse paa Astronomie, Skibsfart og practisk Geometrie, har gjort ham meest berømt *). Selv de, der ei ere trængte ind i de mathematiske Videnskabers Indre kjende Napier i det Mindste som Opfinder af de naperske Smaastave, paa hver af hvis Sider staaer et Stykke af Engang Eet, hvorved man paa en let Maade kan multiplicere, dividere og uddrage Rødder **). Hvor anseet Napier alerede i sin Levetid var i Udlandet, og hvor meget Mænd af lignende

*) Titelen paa Hovedværket, hvori Napier har udviklet sin Lære om Logarithmerne er: Mirifici Logarithmorum canonis constructio &c., hvoraf der, foruden Hovedudgaven af 1619 er udkommet mange andre.

**) Napier fremsatte denne Opfindelse i et Værk Rabdologia seu numerationis per virgulas libri duo 1617.

Aand og Kundskaber agtede ham, seer man deraf, at den store Astronom Keppler dedicerede ham sine Ephemerides. Napier døde paa sit Baronie i Marchiston 1617.

Napoleon Bonaparte eller som hans Familie saavelsom han selv i hans første Tid skrev sig Buonaparte, er født i Ajaccio, den anden, men meest udmærkede Stad paa Øen Corsika den 5te Febr. 1768. Siden udgav han den 15de August 1769 som sin Fødselsdag, for at han kunde ansees for en indfødt Franskmand (thi Corsika var først i Juli 1769 underkastet Frankerig); maaskee og for at forvandle denne Festdag, der høitideligholdtes over hele Frankerig til Jomfrue Marias Ære ogsaa til en Festdag for sig. Hans Fader Carl Bonaparte, af en gammel, men sjunken Familie, havde studeret Retsvidenskaben, og i den corsiske Frihedskamp grebet til Vaaben under Paolis Faner, med hvem han var nøie forbunden. Da Frankerig bemægtigede sig hans Fædreneland, vilde han forlade samme, men blev holdt tilbage af sin Onkel og bevæget til at underkaste sig det franske Herredom. Carl Bonaparte var gift med Lætitia født Ramolini, en paa sin Tid berømt Skjønhed, der foruden Napoleon fødte ham endnu syv andre Børn. Napoleons Forældre, som man paastod især Moderen, havde vundet den franske Generalgouverneur Marquis Marboeufs Yndest; denne tog sig med synlig Forkjerlighed af den unge Napoleon og skaffede ham en kongelig Friplads ved Militærskolen i Brienne, hvor han fra 1778 til 1784 blev opdragen ved kongelig Understøttelse og dannet til Officier. Derpaa erholdt han en Plads i Militærskolen i Paris, og allerede 1785 blev han ansat som Secondlieutenant ved Artilleriet i Regimentet la Fere. Den unge Corser havde i sit Fædreneland fra Barndommen af hørt Kaldet til Krig og Kamp for Frihed og Selvstændighed og modtaget samme i en af Naturen tilbageholden Aand, der sjelden meddeelte sig. Et uovervindeligt Had mod Genua og siden mod Frankerig havde rodfæstet sig i alle Corsikaners Hjerter. Corserne ere af Naturen et pirreligt, raskt Folk fuldt af Varme for Uafhængighed og

Frihed. Afskildte paa deres Øe ved Havet og høie Bjerge lære de tidligt at afsondre sig fra andre Folk, og iagttage mistroisk dem, der nærme sig dem. Deres Lands frugtbare Jordbund skjenker dem Nydelser, som de ei holde af at dele. Lang Undertrykkelse har gjort dem mistroiske, tilbageholdne og stedse tilbøielige til Oprør. Dens hede Clima driver Blodet med mere Ild og Raskhed igjennem deres Aarer; sund Luft og kraftig Næring styrker deres Legemer. De elske deres Land, fordi det skaffer dem alt hvad der behager det sandselige Menneske. Af deres Forfædre have de arvet flere Lidenskaber end Dyder og alerede i Romernes Tid stode de i et ondt Ryate. Et gammelt Epigram, som man tillægger Seneca, siger om dem: „Deres første Lov er Hevn, den anden Ernærelse ved Tyverie, den tredie Løgn, den fjerde Gudsfornægtelse.“ Fædrenelandets Clima og Beboernes Aand synes tidligt at have virket paa Napoleons Sjel. Hans Faders Deeltagelse i de offentlige Anliggender, hans Frihedssind og Had til Undertrykkelse, hans Beundring og Kjerlighed for Helten Paoli maatte gjennemtrænge Drengens Sind. Tilbageholden som alle, der omgave ham, fra den Tid de Franske beherskede Øen, øvede han sig i at iagttage Menneskene og selv unddrage sig Andres Iagttagelse; medens den fælleds Interesse næsten var tilintetgjort, tænkte han kun paa sig selv og søgte det Egne. Saaledes forenede den mægtigste Egoismus sig med indvortes, skjult Lidenskab. Saaledes stemt indtraadde Napoleon i Militærskolen med et alerede meget mere bestemt Sind, end nogen af alle dem, han der traf. Thi et overordentligt Talent udvikler sig i overordentlige Forhold til sjelden Selvstændighed. Han maatte føle Overvægt over sine Medelever; Ingen kunde indgyde ham Kjerlighed, venskabelig Meddelelse eller ret Agtelse. Han trak sig kun mere tilbage i sig selv og foragtede alle dem, som overgave ham. Derfor søgte han Eensomhed, var mørk, grublende, udeeltagende, og hans Aand, der alerede var opfyldt af andre Ideer, foragtede hans Kammeraters barnlige Lege og de Legende selv. Ingen venskabelig Meddelelse kunde udrive ham af hans Forestillings- og Phantasiekreds: Hertil medvirkede nu ogsaa

hans Studier. Født i Krigen og ved Bevidsthedens første Opvaagnen vant til Kamp og Slagscener, kastede han sig med afgjort Tilbøielighed over Krigsvidenskaberne. Mathematikens vanskeligste Sætninger vare hans Lyst, fordi han kunde overføre den alle paa Krigskunsten. Og netop Krigsvidenskaben maatte, efter hans Anlæg, virke mægtigst paa hans Characteer, da Menneskene stedse blot vare ham Redskaber, levende Maskiner, eller og Fiender, som man ved Klogskab og Kunst maatte søge at ødelægge. Seire og herske blev nu hans heftigste Tilbøielighed, og kun derfor traadde han sine Medelever noget nærmere for at føre Krig i det Smaae og selv alerede være Anfører og Seierherre. Man beretter fra denne Tid, at han ophidsede sine Kammerater imod hverandre, stiftede Mytterie imod Lærerne og erhvervede Anseelse og Indflydelse blandt Drengene, skiøndt de ei kunde lide ham. Mærkeligt er det, at han endeligt valgte sig to af dem, og just meget indskrænkede Hoveder, til daglige Kammerater og forstod saaledes at fængsle disse til sig, at de i ydmyg Beundring af hans Overlægenhed lode sig bruge som Redskaber for hans Hensigter og Lovtalere af hans Fortrin. Foruden de mathematiske Studier sysselsatte han sig især med den gamle Historie. Historien indeholder ligesaa rig Næring for høihjertet Stræben og ædelt Sindelaug som for Overmod og Ærgjerrighed. Napoleon studerede den gandske efter sine egne Synsmaader. Saavidt bragte han det alerede i Brienne, hvor han og snart udmærkede sig fremfor alle de andre (150) Ynglinge, der dannedes og følte sig Alle overlægen. Hans Villie, som alerede havde taget en saa fast Retning, blev stedse mere stiv og streng, og hans Lærere, der maatte agte hans Videbegjerlighed og hans raske Fremskridt i de Kundskaber, han yndede, havde tillige den billigste Aarsag til at dadle hans Eensidighed, Uværvillighed i Alt, hvortil han ingen Lyst havde, hans Tilbageholdenhed, Gjenstridighed og heftige Trodsen. Af hvad Slags denne Elev var og hvad han var istand til anede i det mindste den Lærer, der meddeelte ham det Vidnesbyrd: „En Corser af Fødsel og Characteer. Han vil gaae vidt, hvis Omstændighederne ville begunstige ham." Efterat have

været en kort Tid i Militærskolen i Paris blev han ansat som Oficier. Han kunde ei agte de Franske, til hvilke han nu hørte, med deres Bevægelighed og deres Letsind; han anede alerede, hvor let det vilde være at vinde og beherske dem. Født til Soldat forstod han ved Strenghed og Punktlighed i Tjenesten, ved udmærket Kundskab i sit Fag, ved Forkjerlighed for Alt hvad dertil havde Hensyn, at erhverve sig Agtelse og selv Tillid, og jo mere han ragede frem over alle Officierer af hans Alder, desto mere følte han sig selv og turde fatte det Haab snart at udmærke sig og aabne sig en nye Løbebane, hvorpaa hans dengang underordnede Stilling iøvrigt kun gav ham liden Fordring. Alle usædvanlige Mennesker danne sig almindeligt et fast Middelpunkt for deres hele Væsen, hvorpaa de rette Alt og derfor virke med saa meget mere Kraft. Ogsaa som Officier søgte Napoleon mindre Ungdommens Adspredelser og Nydelser end Eensomheden, hvori han med utrættelig Flid dannede sig videre for sit Kald, og i utilgjængelig Tilbageholdenhed hærdede han Aand og Legeme for de Bedrifter, hvortil han snart skulde kaldes. Den corsiske og derpaa den nordamerikanske Frihedskrig saavelsom Urolighederne i Nederlandene og den tiltagende Gjæring i Frankerig vakte Haab hos ham om store Revolutioner, hvori han vel kunde komme frem med sin Aand, som han var sig bevidst. Da nu de første Storme i Frankerig udbrøde var han ei tvivlsom hvad Partie han skulde gribe. De revolutionære Klubber gave ham Leilighed til snart at blive mere betydende end ellers vilde været muligt. Han hævede alerede sin Stemme i dem, men erkjendte snart, at hans Tid endnu ei var kommen. Derfor trak han sig igjen tilbage i sin Eensomhed og rugede over større Planer. Imidlertid var hans tappre Landsmand Paoli kaldt til Paris, var modtagen med høi Jubel af Folkepartiet og havde venskabeligt modtaget sin gamle Vens Søn. Med Paoli, der selv besjeledes af nyt Haab, seilede Napoleon mod Slutningen af Aaret 1790 over til Corsika, hvor en glimrende Skueplads syntes at aabne sig for ham. Paolis Ankomst vakte Corserne kraftigen. Snart kjæmpede Aristokraternes og Demokraternes Partier med hverandre. Napoleon udmærkede sig snart blandt de sid-

ſte. Paoli kunde ei tvinge den udbrydende Storm og blev ſelv mistænkt af de raſende ſaakaldte Patrioter paa Corſika og i Frankerig, da hans Viisdom lærte ham, lidt efter lidt at trække ſig tilbage fra dem. Men Napoleon havde ſnart ſaaledes erhvervet ſig deres Yndeſt, at han blev udnævnt til Commandant for Nationalgarden i Ajaccio. Her udmærkede han ſig alerede ved forvovne Foretagender, hvori juſt ikke den reneſte Patriotismus ytrede ſig. Dengang kunde han nære den Tanke ved Revolutionens Hjelp at opkaſte ſig til ſit Fædrenelands Beherſker, ſaa meget mere ſom Paoli ſtedſe ſank i Folkets Yndeſt og hans Stilling blev mere betænkelig. Napoleon, der hængte ved ham med Troſkab, kom endog ſelv i Fare, og hans kjekke, men mislykkede Foretagende mod Øen Magdelena, ſom han med en lille underordnet Hob beſatte i Republikens Navn, men ei kunde forſvare, begunſtigede ham ſaa meget mindre ſom Admiral Truguets dermed i Forbindelſe ſtaaende Expedition mod Sardinien endte høiſt ulykkeligt og mishagede Corſerne, ſaavelſom de Franſke. Paoli, ſom ſaae ſit Fædreneland paa nye i Fare ved Revolutionen og ei længer var iſtand til at tæmme de tøilesløſe Demokrater, anraabte Englændernes Hjelp. Napoleon, der kun havde gjort ſig alt for bemærket blandt den raſende Hob, blev 1793, ſom man ſiger for ſtore Forbrydelſers Skyld, efter Paolis Foranſtaltning, forviiſt fra Corſika med mange andre Oprørere og ſeilede med ſin hele Familie til Frankerig. Her var Revolutionen imidlertid gaaet raſk fremad, Republiken oprettet, Kongen henrettet og Kampen mod fremmede Magter i fuld Gang under mange Afvexlinger. Factionerne indvortes raſede endnu frygteligt. Fattig, hjelpeløs og uden Udſigter begav Napoleon ſig med ſine Slægtninge til Marſeille, hvor en almindelig hidſig Partiekamp dengang herſkede. Denne alene ſyntes at aabne ham nogen Udſigt. Han kaſtede ſig paa nye i Jakobinerklubberne, og forſøgte ſig ogſaa endnu engang (under ſit Ophold paa Corſika havde han ſkrevet et mislykket Digt til Frihedens Ære) ſom Forfatter i en Samtale under Titel: Le souper de Beaucaire, hvori de meeſt udſvævende revolutionaire Grundſætninger bleve foredragne.

Men hverken dette snart forglemte Flyveskrift eller andre Bestræbelser for at gjøre sig bemærket var istand til at forbedre hans og hans Families Stilling, saa meget og Urolighederne i Marseille, Lyon, Nimes, Bourdeaux og Grenoble syntes at maatte begunstige en virksom Aand. Napoleon var bragt saa vidt at han maatte leve sparsomt af Velgjerninger, da den republikanske Armee, efterat have undertvunget hine Stæder, rustede sig imod Toulon, som den 28de Aug. 1793 havde overgivet sig til Englænderne og for enhver Priis skulde tilbagetages og straffes. Nu blev Napoleon, ved Conventsmedlem Salicetti, anbefalet Barras og erholdt en Commando ved Artilleriet. Her udmærkede han sig saa fortrinligt og havde en saa vigtig Indflydelse paa Conventsarmeens Forholdsregler, at man fornemmeligt tilskrev ham, at Toulon før Aarets Slutning igjen kom i Republikens Vold. Fra denne Tid fremtræder han med mere Betydenhed. Den frygtelige Hevn, som den republikanske Armee udøvede mod Toulons ulykkelige Indbyggere, fandt i ham en blodig Deeltager. Hans Bedrifter bleve berettede Conventet og erhvervede ham sammes Høvdingers Yndest og Fortrolighed. Til Belønning blev han i Begyndelsen af 1794 udnævnt til Bataillonschef ved den italienske Armee, hvortil han gik med store Planer, efterat Toulons Fæstningsværker og Nabokysterne paa hans Foranstaltning igjen vare satte i Forsvarsstand. Han syntes allerede dengang at have tabt sit Fædreneland af Øie. Revolutionen viste ham langt mere glimrende Haab for hans Egoismus og Ærgjerrighed, og han turde smigre sig med at naae et Herredom, som Andre med mindre Talenter heldigen have naaet. Saa umaadelig han var i sine Fordringer og Bestræbelser, saa maadeholden viste han sig i sine Nydelser og lod sig ei ved noget bringe fra sine Planer. I Aaret 1795 blev han udnævnt til Brigadegeneral ved den italienske Armees Artillerie og fra denne Tid havde han en meget heldig Indflydelse paa dens Bevægelser. Denne republikanske Armee var slet organiseret, modløs ved gjentagne Nederlag og haardt trykket af de overlægne Østerrigere. Her udviklede han først sin seirige Kunst ei at lade sig forvirre eller standse ved nogen Hindring, stedse have Øiet

fæstet paa et ufravigeligt Maal, undgaae Smaafægtninger, med al Kraft bryde løs mod eet eneste fiendtligt Punkt, overraske Fienden ved Dristighed og overvinde ham ved Hurtighed. Han søgte at overbevise Armeens Anfører at de skulde forlade deres Forsvarssystem, og gaae angrebsviis frem imod Fienden, skjøndt med ringere Magt. Han raadede dem til i en ødelæggende, ustandselig Strøm at bryde løs over Piemont, hvorhen deres forvovneste Haab ei førte dem. Men en uventet Begivenhed standsede hans Flugt. Robespierre og den terroriske Regjering var falden. Nationalconventet vilde gjøre en Ende paa Terrorismen og sendte Deputerede til alle Republikens Provindser og Armeer for at afvæbne Terroristerne. I Nizza, hvor Napoleon befandt sig og endnu prædikede hiint System med heftig Iver, ankom den Deputerede Beffroi, der satte ham ud af Tjeneste og lod ham tage til Fange. Vel erholdt han snart igjen sin Frihed, men mistede sin Plads ved den italienske Armee. Han ilede til Paris for der at klage og retfærdiggjøre sig. Men forgieves vendte han sig gjentagne Gange til Aubry, som dengang var Præsident i Krigscomiteens Velfærdsudskud og uforsonligt hadede Terroristerne. Han blev afsat fra sin Post og saae sig nu paa engang kastet ud af sin Bane. Nogle faa Venner understøttede ham ved hans tiltagende Mangel. Forgjeves talte hans Velyndere for ham. Saa mange strandede Planer, Tilintetgjørelsen af et glimrende Haab fyldte hans Sjel endnu mere med mørk Utilfredshed, Menneskehad og Foragt. Han besluttede at forlade Frankerig og begive sig til Tyrkiet for der at forsøge sin Lykke. Han anholdt om Tilladelse dertil hos Velfærdsudskuddet. Men Jean Debry og Freron talte nu til hans Fordeel og han erholdt en nye Commando ved Artilleriet i Holland. Han lavede sig just til at begive sig derhen, da han blev kaldt til et belønnende Foretagende i Nærheden. Nationalconventet, som havde svækket, men ei tilintetgjort Terroristerne, skjelvede endnu stedse, snart for disse, snart for et foregivet royalistisk Partie. Virkeligt vare adskillige Parisersectioner i Forbindelse mod den, den 3die Sept. 1795 proclamerede tredie Constitution. Conventet traf Trop-

per sammen og valgte paalidelige Generaler. Barras anbefalede Bonaparte. Hiin erholdt Overcommandoen; denne commanderede under ham. Han svarede til Forventningen, da Kampen den 5de Oct. udbrød imellem det royalistiske Partie og Conventstropperne. Medborgeres Blod flød i Strømme under hans og hans Undergivnes Hænder. Saaledes syntes han paa een Dag at ville kjøle sin længe nærede Harme. Endnu samme Maaned meddeelte Nationalconventet ham Overanførselen over Armeen i det Indre. Men den nye Directorialregjering, der bandt ham fastere til sig, overgav ham i Begyndelsen af Aaret 1796 Overcommandoen over den italienske Armee. Dette skyldte han Barras. Denne havde hidtil levet i fortroligt Forhold med General Beauharnois's Enke, født Tascher de la Pagerie. Napoleon ægtede hende den 8de Marts 1796. Hans Lykke syntes nu fastere grundet. Hans Aand turde nære større Haab. At erhverve sig Soldaternes Kjerlighed og Fortrolighed, ved raske glimrende Seire at vinde Nationens Beundring og Bifald, lidt efter lidt gjøre sig frygtelig for Magthaverne selv, uden for tidligt at vække Iversyge og Mistanke, at forpligte sig Frankerig ved Republikens Udvidelse og Fiendernes Fordrivelse: det var og blev hans store Maal, som han aldrig tabte af Øie. Hans Livs skjønneste Tid var kommen. Fra denne Tid begyndte hele Europa med Forbauselse og Beundring at betragte den Mand, der i Alt forekom overordentlig, i Kraft og Daad som i ubegribelig Lykke. Den 30te Marts 1796 modtog han som Scherers Efterfølger Overcommandoen over den italienske Armee i Nizza. Men Armeen selv var svag, og, i Sammenligning med Fiendens Magt, meget for lille, derhos indvortes og udvortes desorganiseret, og i saa slet Tilstand at kun han kunde smigre sig med et heldigt Udfald. Fremfor Alt søgte han at indgyde sine Soldater Mod, opfylde dem med nye Tillid og bringe dem til at glemme deres elendige Tilstand og deres Fare. Dristige Foretagender skulde vinde dem de første Seire, disse blind Tillid til ham og Lykken, og dette gjøre dem uovervindelige. Den store Feldtherre seirer

sjeldnere ved overlægen Magt end ved Meningen hos Ven og Fiende, og lykkelig Benyttelse af samme og af Dieblikket. Ved begeistrede Taler opflammede Napoleon sine Soldater; da de første Angreb vare faldne heldigt ud, spottede de alerede dem, som de nyligen havde frygtet. De fiendtlige Soldater skjelvede snart for hans Navn, og de hidtil seierrige Feldtherrer, der snart bragtes fra det Offensive til det Deffensive, tabte al Sikkerhed og Fasthed i deres Forholdsregler. Medens de holdt Krigsraad, handlede han; medens de, ved hver af hans Bevægelser, tabte deres fordeelagtige Stilling, Fordelene herved og deres Overlægenhed, skaffede hvert Skridt ham rige Fordele, og selv hans mindre Troppeantal, der stedse benyttedes i een Aand, stedse førtes imod eet Maal, ei standsedes ved nogen Betænkelighed og Hensyn var ved sammes lettere Bevægelighed og Dristighed fordeelagtig for hans Planer og Foretagender. Selv Faren og det Indskrænkede i hans Stilling var ham gunstig derved, at den nødte ham til usædvanlige, uventede Forholdsregler, som han vei forstod at gribe med sin Aand, men hvert Dieblik vildledede hans Modstandere, der vare vante til at agere planmæssigt efter den ældre Krigskunsts Regler, saa at de bleve afhængige af den svagere Magt og sammes Operationer, istedet for at holde denne i Afhængighed af deres Bevægelser. Napoleon skabte rask et fuldkommen nyt gjennemgribende Krigssystem, der saa lidet regelmæssigt det var, dog retfærdiggjordes ved Udfaldet, begunstiget ved Nyhed og Forvovenhed. Sine Soldater forstod han at opmuntre ved Frihedens og Ærens Skyggebilleder og aabnede dem de meest tillokkende Udsigter og det skjønneste Haab. Alt var at vinde og alt at tabe; det stod ene til dem at bemægtige sig de herligste Landes Skatte, som Fienden hindrede dem i. Alt manglede dem, der vilde de finde Alt. Saaledes førte han dem i den første Kamp. Østerrigerne vare trængte rask frem til den 11te April 1796 og havde tilintetgjort Napoleons første Plan endnu før han havde begyndt at handle. Den 12te April gik den første Seierssol op for Napoleon. Han slog ved Montenotte den østerrigske Feldtherre d'Argenteau, som Beaulieu havde stillet imod ham og udbre-

dede saa meget mere Frygt og Skræk, som man neppe havde tænkt sig et saadant Slag som muligt. Napoleon havde seiret ved en lykkelig Flankemarsch og, som ofte siden, ved at omgaae den fiendtlige Hær. Fra dette Dieblik lod han Fienden ingen Roe, uophørligt forfulgte han den vundne Fordeel. Den østerrigske og piemontesiske Armees Adskillelse var hans nærmeste Maal. Den 13de April angreb han paa nye og tilkæmpede sig den 14de den glimrende Seier ved Millesimo og Dego og den 15de havde han fuldkommen bevirket den fiendtlige Armees Adskillelse. Han ilede nu først at gjøre den svagere Deel uskadelig, angreb den 16de Piemonte sernes stærkt befæstede Leier ved Ceva, trængte samme tilbage over Mondovi og opslog den 17de sit Hovedquarteer i den fiendtlige Leier. Den endnu stedse mægtige Fiende mødte han den 22de og trak samme Dags Aften seirende ind i Mondovi. Hoffet i Turin der nu selv var i Fare, tilbød Fredsunderhandlinger. Seierherren tilstod kun en Vaabenstilstand, som sluttedes under ydmygende Betingelser den 28de April, indrømmede ham Piemonts vigtigste Fæstninger og gjorde ham til Herre af hele Landet med dets Hjelpekilder. Imidlertid havde den østerrigske Feldtherre, skrækket ved hine Efterretninger, trukket sig tilbage bag Po, for, bag sikkre Forskandsninger at holde Fienden fra Mailand og blive i Forbindelse med Mantua. Skuffet ved Napoleons Bevægelser ventede han at denne vilde forsøge Overgangen over Po mellem Valencia og Pavia. Men hiin udførte Overgangen alerede den 8de Mai fra Piacenza og nødte Fienden at trække sig tilbage over Adda. Ved Lodi forskandsede Østerrigerne sig; at trænge frem over den lange, stærkt forskandsede Addabroe syntes umuligt. Napoleon førte en Deel af sin Hær til den af en mordisk Ild forsvarede Broe. Hans Skarer vaklede; Floden blev rød af deres Blod; men Anførerne trængte uforfærdede frem, og det uhyre Vovestykke lykkedes (10de Mai). Den 12te drog Napoleon ind i Cremona, den 13de i Pavia og alerede den 14de i Mailand. Lombardiet var i hans Magt og Østerrigerne forenede kun deres Kræfter for at dække Mantua. Saaledes havde Napo-

leon i faa Uger opnaaet hvad der ei syntes udførligt i Maaneder. Italiens Fyrster, skrækkede ved denne Krigslykkens uventede Vending, søgte at forebygge det Yderste. Allerede den 9de Mai havde Hertugen af Parma, der bad om Fred, erholdt en Vaabenstilstand. Den 17de fulgte Hertugen af Modena hans Exempel. Kongen af Sardinien erholdt den 18de Mai en Fred i Paris, der sikkrede Republiken store Fordele. Dette skyldte den sin Overfeldtherre, som havde fuldbragt det Utrolige. Thi foruden de tilkjæmpede Fordele, havde han bragt alle Italiens Stater til at skjelve, erholdt uhyre Contributioner og indgydet Hæren nyt Mod. Nogen Understøttelse havde han i den Misfornøielse, som Italienerne dengang nærede mod deres Regjeringer; han derimod lovede dem en gylden Tidsalder, Frihed og Tyranniets Tilintetgiørelse. Dog havde han som Feldtherre erhvervet velfortjent Beundring og Berømmelse. Han blev utrolig hurtigt sit Fædrenelands og Nabolandenes lovpriste Helt. Imidlertid havde Lombarderne erfaret, hvilken Frihed de republikanske Cohorter bragte dem. De grebe til Vaaben for at myrde eller fordrive de overmodige Seierherrer. I Pavia og Binasco bleve mange Franskmænd opofrede Indbyggernes Forbittrelse. Napoleon straffede med yderste Strenghed, og det lykkedes ham at dæmpe Oprøret ved uhørte Grusomheder. Derpaa ilede han imod den østerrigske Armee, som havde befæstet sig ved Mincio, gik den 21de Mai over denne Flod der hvor man mindst ventede det, tog Verona den 1ste Juni og trængte den fiendtlige Armee tilbage til Tyrols Grændser. Den 5te Juni sluttede han Vaabenstilstand med Neapel, som havde forlangt Fred medens han rustede sig, og ilede nu saa meget sikkrere med hele sin Magt imod Østerrigerne. Disse havde sikkret sig i Tyrols Bjerge, og forgjeves opfordrede han de troe Tyroler til Oprør mod deres retmæssige Herrer ved Løfte om Frihed og Uafhængighed. I Øvreitalien selv truede nye Uroligheder; hurtigt viste han sig for at dæmpe dem. Citadellet i Mantua og Fæstningen Mailand var endnu i østerrigsk Magt og forsvarede sig tappert. Den sidste indsluttede han, da han manglede Beleiringsredskaber og træng-

te ind i Kirkestaten for at sikkre sig fra den Side. Den 19de Juni var Bologna, Urbino og Ferrara i hans Magt, og Paven saae sig nødt til den 23de Juni at tilkjøbe sig en Vaabenstilstand ved foreløbigen at afstaae Bologna, Ferrara og Ancona, udbetale en betydelig Pengesum og udlevere en Mængde Kunstsager. Uagtet Republiken i Forveien havde sluttet Fred med Toscana, sendte Napoleon dog Tropper derind for at besætte Livorno og derved skade den engelske Handel. Vel lykkedes det ham ei at bemægtige sig de i Havnen liggende engelske Skibe, men et rigt Forraad engelske Varer faldt dog i hans Hænder. Da nu og Citadellet i Mailand overgav sig den 29de, begyndte han Mantuas Beleiring. For at undsætte den og tillige paa nye fæste Fod i Italien trængte Østerrigerne under Wurmser, som havde faaet Commandoen i Beaulieus Sted, med betydelige Forstærkninger til Etsch, og under Quosdanowich frem over Brescia og nødte med overlægen Magt Napoleon til at ophæve Beleiringen for Mantua og trække sig tilbage til Mincio. Dette reddede ham, da han truedes fra to Sider og tillige i Ryggen. Nu drog vel Wurmser ind i Mantua den 1ste Aug.; men Napoleon søgte igjen ved raske Angreb paa de enkelte østerrigske Armeeafdelinger at vinde Fordele, slog Quosdanowich ved Leonato den 7de Aug., og tvang næste Dag med 1200 Mand, som han selv førte, 4000 Østerriger til at overgive sig, da de lode sig skrække af hans Trudsler. Ved et forestilt Tilbagetog lokkede han Feldtmarschal Wurmser af sin faste Stilling, slog ham ved Castiglione, og nødte ham, da Massena næste Dag udbrev ham af hans Leier ved Peschiera, til at trække sig tilbage til Tyrol. Saaledes begyndte han den 28de August Mantuas Beleiring paa nye, og forsømte ei at møde de igjen kraftigen fremtrængende Østerriger og slaae dem i enkelte Corps. Den 4de Sept. angreb han den høire Fløi under Davidovichs Overanførsel, slog ham og rykkede den 6te ind i Trient. Rask vendte han sig og mod den venstre Fløi under Quosdanowich, slog ham den 9de ved Bassano, bemægtigede sig Staden og trængte Fienden tilbage over Brenta. Wurmser, der var skildt fra Hovedarmeen og afskaaren fra Tyrol, fattede den dri-

stige Beslutning at kaste sig med sin hele Magt ind i Mantua. Napoleon, der opbød Alt for at tilintetgiøre ham i Forveien, naaede ham ved St. Georgio, Mantuas Forstad, slog ham, men kunde dog ei hindre ham i at rykke ind i Staden den 29de Sept. Medens nu Mantua paa ny beleiredes, syssełsatte Napoleon, hvis Armee havde lidt betydeligt Tab, sig med at sikkre Italien. En stor Deel af dette Land var alerede republikaniseret. Let fandt han et Paaskud til at bryde Vaabenstilstanden med Hertugen af Modena, som havde gjort sine Undersaatter misfornøiede med sig, besatte hans Land og forenede det med den nyskabte cispadanske Republik den 8de October. Nu gav han de nye Republiker den franske Forfatning og søgte overalt at udbrede den franske Friheds Grundsætninger. Han vendte og ved denne Tid Øinene paa sit urolige Fædreneland, og bidrog til, at Corsika den 29de Oct. blev Englænderne frataget ved de franske og corsiske Republikaner. Den 9de Oct. havde Genua, under haarde Betingelser, som Napoleon foreskrev, givet sig under Frankerigs Beskyttelse; den 16de Oct. erholdt Neapel Fred; ligeledes sluttede Hertugen af Parma, skrækket ved Modenas Exempel Fred med store Opofrelser. Østerrigerne ilede nu paa nye frem for at undsætte Mantua. Med to stærke Armeecorps trængte de frem imod Bassano og Roveredo, og Napoleon, der var beskjeftiget med Mantua og lidet understøttet fra Frankerig, saae sig med sin meget ringere Hær paa nye truet. Et bristigt Foretagende reddede ham. Før de fiendtlige Armeer kunde forene sig gik han Natten imellem den 14de og 15de over Etsch, uden at skrækkes af de første Uheld, og tvang Østerrigerne under Alvinzy til det heftige Slag ved Arcole fra 15de til 17de Nov., hvori alene hans og hans Generalers kjekke Mod, den Tillid, de vidste at indgyde Soldaterne, den Fortvivlelse, hvormed han selv udsatte sig for Fare, afvendte hans Undergang og skaffede ham en vel frygtelig blodig, men tillige stor Seier. Alvinzy gik tilbage til Brenta. Imidlertid havde Davidovich vel slaaet de Franske ved Rivoli, men blev af Napoleon dreven tilbage til Tyrol. I de første Dage af 1797 brøde Østerrigerne paa nye op mod Italien. Den

13de Januar stod Alvinzy ved Rivoli og truede at indslutte den mod ham staaende franske Division. Napoleon ilede nu selv frem. Alvinzy blev slaaen den 14de ved Rivoli, den 15de trængt ud af sin Stilling ved Corona og paa nye dreven til Tyrol. En østerrigsk Colonne under Provera havde imidlertid forsøgt at trænge frem til Mantua; for at forene sig med den gjorde Wurmser et blodigt Udfald af Fæstningen: men Napoleon tilbagedrev Angrebet, naaede Provera og nødte ham til at overgive sig med 5000 Mand den 16de Januar. Medens nu de franske Generaler trængte ind i Tyrol, igjen besatte Trident og sikkrede Italien fra denne Side, nødte Napoleon Østerrigerne til at overgive sig Mantua den 2den Febr. efter et tappert Forsvar, hvorved Seieren i Italien var afgjort. Samme Dag rykkede han, efter at Vaabenstilstanden den 1ste Febr. var opsagt, da Paven skulde have rustet sig imod de Franske, ind i Kirkestaten, slog Pavens Tropper ved Senio, og indtog Faenza og kort derpaa Ancona, Lorette og Tolentino. Den stærkt ængstede Pave sluttede den 19de Febr. Fred med uhyre Opofrelser. En stor Deel af Kirkestaten blev besat af de Franske. Nu vendte Napoleon sig med frisk Kraft til det nye Feldttog mod Østerrigerne. Han havde ingen ringere Plan end at bekjæmpe Keiseren i sine egne Arvestater, og foreskrive ham Fredsbetingelser i Hjertet af samme. Erkehertug Carl, der var kommen seierrig fra Feldtoget i Tydskland, anførte nu den svage italienske Armee og havde befæstet sig bag Tagliamento. Den 10de Marts satte Napoleon sin betydeligt forstærkede, den østerrigske overlægne, Armee i Bevægelse og forkyndte dennegang ei uden Grund Seier over Østerrigerne. Medens den franske Rhinarmee ogsaa i Tydskland truede Keiseren paa nye, gik Napoleon over Piave, forcerede den 16de Marts Overgangen over Tagliamento og Isonzo og kastede Erkehertug Carl tilbage til Görz og Gradisca. Den 19de besatte han Gradisca, den 20de Görz og drog den 23de ind i Triest. Med flyvende Hurtighed trængte de franske Feldtherrer ind i det Østerrigske. Før Maaneden var til Ende, havde de besat Størstedelen af Kärnthen og Krain og en Deel af Tyrol. Napoleon foreslog

Erkehertug Carl i en Skrivelse, der yttrede det fredeligste Eindelaug, Underhandlinger, men afslog en kort Vaabenstilstand og slog Erkehertugens Armee tilbage til Steyer. Napoleons Hovedquarteer var i Judenburg. Da ankom den 7de April østerrigske Deputerede for nok engang at bede om en Vaabenstilstand. Seierherren tilstod samme og besatte den 8de Gräz og Bruck, der vare ham indrømmede. Hans Stilling var bleven noget betænkeligere. Foran ham stode Østerrigerne, der vare forstærkede ved en Landstorm og Frivillige og havde tilbagetaget Triest og Tyrol. I Italien regjerede en nye Opstand, som let kunde blive farlig. Derfor indgik han gjerne Præliminærfreden den 18de April paa Slottet Eckenwalde ved Leoben, hvilken aftvang Keiseren vigtige Fordele, satte de Franske igjen i Besiddelse af Triest og tillod dem at udføre deres Hensigter mod Venedig. Den 3die Mai blev dette Land, efterat Senatet i Forveien havde maattet taale mange Ydmygelser, erklæret for erobret, og man fordrede den gamle Forfatnings Ophævelse. Forgjeves beraabte Venedig sig paa sin Neutralitet, forgjeves undskyldte Senatet sig mod alle Beskyldninger. Den 12te Mai blev Republikens gamle Forfatning tilintetgjort og den erholdt en nye democratisk. De venetianske Provindser og Hovedstaden selv blev besat af de Franske. Den 27de Marts var den cispadanske Republiks Constitution proclameret. I Mai blev Genua revolutioneret, fik den 6te Juni en nye Forfatning og Navn af den liguriske Republik. Den 28de proclamerede Napoleon i Mailand den cisalpinske Republik, hvoraf den cispadanske blev opsluget. Lucca slap med gjentagne Contributioner. Kongen af Sardinien havde ei alene kjøbt Freden dyrt, men endog indgaaet et Forbund med Frankerig. Desuagtet udstrøedes Oprørsfæden i hans Lande og Revolutionens Lue nærédes. Allerede vendte Napoleon sit Blik paa det deelte Polen, og ei uden Betydning samlede han en polsk Legion og søgte at udvide sine Forbindelser paa andre Steder. Den 14de Juli erklærede Napoleon i Spidsen af sin Armee alle den franske Republiks Fiender Krig. I August gik han fra Mailand til Udine og aabnede den 1ste Sept. Fredsun-

derhandlinger med Østerrig i Campo Formio. Den 1ste Oct. blev Definitivfreden sluttet, hvilken berøvede Østerrig Belgien og sine skjønneste italienske Besiddelser, hvorfor det dog fik en stor Deel af den ophævede Republik Venedig til Erstatning. I hemmelige Artikler gav Østerrig den hele venstre Rhiinbred til Priis paa det tydske Riges Vegne. Det nye Directorium, som ved Revolutionen af 4de Sept. (18de Fructidor) havde bortfjernet alle Moderate, udnævnte Napoleon, Treilhard og Bonnier til Deputerede ved Rigsfreds-congressen i Rastadt. Her ankom Napoleon den 25 Nov. Neppe vare de første Underhandlinger indledede før han den 2den Dec., paa Directoriets Befaling, forlod Rastadt og ilede til Paris. Han skulde bivaane Directoriets Raadslagning om Republikens videre Foretagender; men egentligt ønskede man blot, at stille ham paa en Post, hvor man troede ham mindre farlig. Han havde udført næsten utrolige Ting; de Stater, han havde stiftet, vare afhængige af ham; Armeen fulgte ham blindt; det franske Folks Beundring og Kjerlighed tillod ham at haabe Alt. En saadan Mand var farlig, hvorfor Directoriet ønskede at bortfjerne ham paa en Maade, der syntes passende for ham. Da han var ankommen til Paris mærkede han snart, hvor lidet det var Directoriets Alvor med de Æresbeviisninger, det viste ham; men det var vel heller ikke hans Alvor, da han utilfreds fordrede sin Afskeed. Man vidste at sysselsætte hans Ærgjerrighed og derved forsone ham. En stor Hær samledes paa Kysterne under Navn af Englands Armeen og blev overdragen til hans Commando. Imidlertid havde man neppe nogen Plan imod England selv, som man maaskee blot vilde skrække. Paa Ægypten gik Planen ud, og Napoleon synes selv at have udkastet denne eller i det mindste rask have grebet og fuldendt den. Hiint Foretagende aabnede hans Ærgjerrighed en viid Bane, glimrende Forventninger. Med virksom Iil drev man alt til denne Expedition. Ved Toulon var en talrig Flaade forsamlet og en udvalgt Hær af over 30000 Mand. Her ankom Napoleon den 9de Mai 1798, skyndede paa Armeens Indskibning, søgte at forberede denne paa store Bedrifter,

og alerede den 19de Mai løb Flaaden i Søen, medens den største Deel af Armeen ved Canalen, som meest sysselsatte Opmærksomheden, blev staaende rolig. Flaaden fra Toulon gjennemstrøg alerede Havet, men endnu var dette Foretagendes Maal en Hemmelighed, selv for Soldaterne. Kun England syntes truet og var det ogsaa virkeligt, skjøndt fra en anden Side end man formodede. Den 6te Juni 1798 viste Napoleon sig for Malta. Tilladelse at løbe ind i Havnen med sin Flaade, blev som han ønskede afslaget. Den 10de landede han paa flere Punkter. Forræderie og Ubestemthed leverede ham Øen i Hænderne, den næsten uovervindelige Hovedstad La Valette blev tillige med andre faste Punkter den 12te overgivet ved en Capitulation, der overlod Ordenen og Øen til Seierherrens Vilkaarlighed. Han overtraadde ogsaa snart det sluttede Forlig. Snart toges de nødvendige Forholdsregler for at sikkre sig Øen, hvorpaa Napoleon den 17de igjen stak i Søen med Flaaden. Imidlertid var den engelske Flaade under Nelson ilet efter ham og vel ankommet før ham til Ægyptens Kyster, men seilet videre, da den ei fandt ham der. Den 21de Juni erfarede den franske Armee midt paa Søen sin Bestemmelse, hvorfor Anføreren søgte at begeistre den. Den 1ste Juli laae Kysten ved Alexandrien for dem, og Napoleon iværksatte endnu om Aftenen og Natten Udskibningen af Endeel af sin Hær. Næste Dag brød han op mod Alexandrien, som slet forsvaret og uforberedt, strax blev tagen ved Storm. Herfra forkyndte Proclamationer, at de Franske blot vare komne for at tage Ægypten fra Mamelukerne og gjøre Landet lykkeligt, og Napoleons Tale syntes en ægte Muselmands. Den 6te Juli stod hele Armeen paa Ægyptens Grund. Hurtigt var alt ordnet, den 7de Juli brød han op fra Alexandrien mod Cairo. Fire Mile fra Cairo ved Landsbyen Embabe, fandt han den 20de Juli, efterat han Dagen i Forveien havde tilbagetrængt den mægtige Ibrahim Bey, Murad Bey med en modig Hob af 6000 Mameluker. Den 21de blev Murad overvunden i Slaget ved Pyramiderne, Leieren med dens Skatte erobredes og den 22de drog Napoleon som Seierherre ind i Cairo. Ægypten

blev nu behandlet og organiseret som et erobret Land og en fransk Provinds. Det led som man herved vilde fortplante europæisk Cultur og beførdre Fredens Kunster. Men den 1ste August viste Nelson sig med sin Flaade for Alexandrien, og tilintetgjorde i Slaget ved Abukir den franske Flaade saaledes at kun to Skibe undkom til Malta. Dette var Napoleons første betydelige Uheld. Den 12te Sept. paafulgte ogsaa Portens Krigserklæring. Napoleon syntes slet ikke at agte derpaa, at han var afskaaren og fortsatte Egyptens Organisering som om det kun gjaldt indvortes at ordne og civilisere et Rige, der udvortes var sikkret. Tusinde af Franskmændene faldt som Offer for Beduinernes Hevn. Men den 7de Oct. slog General Desaix Murad Beys nye Magt ved Sedman. Et Oprør, der udbrød i Cairo, efter Bekjendtgjørelsen af Portens Krigserklæring, stillede Bonaparte ei uden Tab. En nye Storm reiste sig fra Syrien, derhen havde den overvundne Ibrahim Bey trukket sig og samlet en nye Magt ved Gaza. Ham beskyttede og forstærkede Achmed Dgjezzar, Pascha af Acre. For nye Fare stødte til fra andre Sider ilede Napoleon derhen for hurtigt at stille Stormen. Den 22de Dec. brød han op til Syrien med 12000 Mand, lod besætte Landtungen Suez og Havnen, og glemte ei, da han ankom der, skjøndt han gik farlige Foretagender imøde, saa lidet andre Hensyn, at han med stor Rolighed undersøgte om og virkelig hiin Canal havde været til, som skulde have forenet det røde Hav med Middelhavet. Den 18de Febr. 1799 indtraf han for El Arisch, som alerede i Forveien beleiredes af General Regnier og gik over den 20de. Den 25de tog han Gaza med rige Forraad. Jaffa, der holdt sig længere, erobredes med Storm den 6te Marts. Den 18de Marts stod han, efter at have bekjempet mange Farer, foran Acre og begyndte strax Beleiringen. Men Stedet forsvaredes tappert under den engelske Søe-Officier Sidney Smiths Styrelse og ved hans Understøttelse. Bonapartes Armee var alerede svækket ved Toget igjennem Ørkenen; den stedse fornyede Kamp med de Beleirede, de omsværmende osmanniske Skarers Anfald og endnu mere ødelæggende Sygdomme, der udbrøde i hans Ar-

mee standsede hans Foretagende, hvor lidet han og sparede Menneskeblod. Vel lykkedes det ham den 15de April at slaae en stærk Sværm Mameluker paa Bjerget Tabor, dog saae han sig den 21de Mai nødt til at ophæve Acres Beleiring og begynde Tilbagetoget. Jaffa sløifedes, og man beskylder ham for der at have forgivet sine pestsyge Soldater, fordi de hindrede Tilbagetoget. Den 14de Juni indtraf han igjen i Cairo med sin svækkede og meget formindskede Armee. Truet fra flere Sider holdt han alene de Franskes synkende Mod i Veiret. En tyrkisk Flaade var landet ved Abukir og havde taget Fortet. Napoleon ilede Tyrkerne imøde, slog dem den 26 ved Abukir, fordrev dem og bemægtigede sig Fortet paa nye. Dette var hans sidste Bedrift i Ægypten. Fra Frankerig erholdt han fornemmelig ved sin Broder Lucian, der underholdt Forbindelse med ham over England medens Directoriet syntes at have glemt ham, sikker Kundskab om Republikkens Stilling. Hurtigt var Beslutningen fattet at vende tilbage, saa meget mere som han nu var overbeviist om, hvor lidet der var at haabe i Ægypten. Han indskibede sig med adskillige Generaler og Lærde, der havde ledsaget ham, den 23de August. Den 30te Sept. var han i sin Fødestad Ajaccio, hvor Modvinde opholdt ham, og hvor han gjorde sig Umage for at bringe sit Fædreneland uforanderligen under det franske Herredom, mod hvilket det paa nye begyndte at røre sig. Den 9de Oct. steeg han i Land ved Frejus. Som i Triumph drog han igjennem Stæder og Landsbyer, hvor man modtog ham som Republikens forventede Gjenopretter, og ankom den 14de Oct. i Paris. Pariserernes Jubel modtog Helten, der viste sig pludseligt som ved et Tryllesslag. Men forfærdede traadde de sammen, der glade over hans Fraværelse ei anede noget Godt af hans Hjemkomst. Med Ret kunde Napoleon bebreide Directoriet, at han havde forladt Republiken mægtig og seierrig og gjenfandt den overvunden og afmægtig. Magthaverne havde, uden at tænke paa deres Medborgeres Fornødenheder og Vel, kun sørget for sig selv og ført Krige med Udlandet for at de talrige Soldater kunde beskjeftiges og ernæres af Udlandet, men der sørgedes saa

lidet for de stridende Hære, man trykkede med saa megen Frækhed de nye Republiker og haanede saavel deres som Frankerigs Frihed, at de franske Armeer bleve forladte af Lykken som af Regjeringens Understøttelse. Alle Partier vare enige i at Regjeringen maatte forandres og en nye Constitution skabes. Bonaparte syntes at være Manden, der kunde udføre hvad de andre ønskede og søgte. Hemmeligt forbunden med Sieyes arbeidede han alerede paa den nye Forfatningsplan, hvortil han saa meget mere troede sig istand, som han midt under Krigen ogsaa havde forfattet Constitutioner for sine i Italien skabte Republiker ligesom legende. Han troede at være ligesaa stor Statsmand som General. Og den Sidstes Sværd gav den Førstes Ord Anseelse og Eftertryk. Den 9de Nov (18de Brumaire) 1799 tilintetgjorde en nye Revolution den gamle Forfatning, og den 10de blev en nye provisorisk bekjendtgjort. Soldatermagten forenet med den almindelige Utilfredshed afgjorde Sagen. De Gamles og de Femhundredes Raad var samlet i St. Cloud. Napoleon kom derhen med Armeen, fremtraadde i de Femhundredes Raad og lod Soldaterne gjøre ryddeligt. Lucian, der var Præsident, virkede afgjørende for sin Broders Ophøielse. Barras blev med de øvrige Directorer affat. Napoleon, Sieyes, og Roger Ducos, Consuler i den provisoriske Forfatning, tiltraadde deres Embede den 11te Nov. Jiilsomst fuldførte man den nye Forfatning (Republikens fjerde). Den 15de Dec. (22de Frimaire) proclameredes den, og Folket, der var misfornøiet med den hidtil herskende Undertrykkelse og Forvirring, blev let vundet for den. Napoleon blev udnævnt som Førsteconsul paa 10 Aar med en meget stor Magt; to andre Consuler, Cambaceres og Le Brun figurerede ved Siden af ham. Fra denne Tid udviklede Førsteconsulens Regjeringskunst sig. Hans Brødre, som han forhen ei havde begunstiget, erholdt betydelige Embeder. Selv udsøgte han de brugbareste Redskaber for sine Planer, men tillige virkeligt udmærkede Mænd. Talleyrand forestod med Duelighed sin Post som Minister for de udenlandske Anliggender. Kraftige Forholdsregler bleve tagne for at sikkre den nye Regjering indvortes

og Republiken udvortes. Folket lovede man Fred. Vel erklærede Førsteconsulen den 28de Dec. alle Republikens Fiender Krig paa, men næste Dag foreslog man Kongen af England Fred. Med Begyndelsen af Aaret 1800 var den nye Constitution, hvis Antagelse erklæredes den 7de Febr., alerede i fuld Virksomhed. Emigrantlisten var sluttet, og Alt syntes at forkynde det mildeste Sindelag hos den nye Regjering. Men England havde afslaaet Freden; det tydske Rige, Rusland, Neapel og Porten vare i Kamp mod Frankerig. En fransk Reservearmee forsamlede sig ved Dijon. Den 25de April aabnedes det nye Feldttog i Tydskland. Napoleon ankom den 7de Mai til Armeen ved Dijon og førte den endnu før Slutningen af Maaneden, ved et dristigt Tog over Alperne, til Italien, hvor Massena var indsluttet af de overlægne Fiender i Genua. Den franske Armee steeg i tre Colonner over Mont Cenis, Gotthard og St. Bernhard, og alerede den 4de Juni drog Napoleon ind i Mailand, hvor han igjen oprettede den af Østerrigerne tilintetgjorde cisalpinske Republik. Inden faa Dage var dens Distrikt tilbageerobret. Medens Moreau seirende trængte frem i Tydskland, blev Italien igjen besat af Napoleon og hans Feldtherrer. Østerrigerne, der vare trængte frem mod Frankerigs Grændser og den 4de Juni havde tvunget Massena til at capitulere i Genua, saae sig pludseligt omgaaede og indsluttede af en overlægen fransk Magt. Den østerrigske General Melas troede kun at finde Redning i et almindeligt afgjørende Slag. Ved Marengo mødtes begge Armeer den 14de Juni paa den vide Slette mellem Alessandria og Tortona. Begge Partier kjæmpede med frygtelig Fortvivlelse. Mod Aften syntes Seieren afgjort for Østerrigerne, og de Franske trak sig alerede tilbage. Da ankom Desaix uventet med en Deel af Reservearmeen og førte med denne de Vigende, Flygtende og Slagne til nye Kamp. De østerrigske Rækker begyndte at vakle, Desaix's Død hevnedes blodigt af hans Soldater og før Dagen endte, var dette uhyre Slag afgjort til Frankerigs Fordeel. Efter denne uventede Begivenhed mistvivlede Melas om Østerrigernes Krigslykke og indgik den 16de Juni en Vaaben-

stilstand, der paa nye indrømmede de Franske den største Deel af Øvre Italien. Allerede den 22de forlod Napoleon igjen Italien, efterat have udnævnt Massena til Overgeneral, og ankom den 1ste Juli i Paris, hvor han blev modtagen med almindelig Fryd. Den 14de Juli blev Republikens Forbundsfest bekvemt forbunden med Napoleons Seiersfest. Forfængelighedens Nationalmindesmærker opstilledes, det offentlige Smigreries Organer hævede sig, og Republikens Førsteconsul fremtraadde i en østerlandsk Despots Pomp. I det Indre gik Republiken nu en roligere Gang. Partiernes Kamp blev mindre aabenbar. Udvortes sikkrede de seierrige Hære i Italien og Tydskland en afgjørende Magt. Den første Consul fordristede sig til at foreskrive Konger og Fyrster Love og modtog deres Gesandteres ydmyge Æresbeviisninger, medens hans egne gjorde Fordringer med fransk republikansk Overmod. Hans Gesandtskabsposter bleve saa indbringende, at hans Broder Lucian i Madrid kunde samle fyrstelige Rigdomme. Dog maatte Napoleon snart erfare det Usikkre i usurperet Herredom. Allerede den 9de Oct. 1800 opdagede man en Sammensværgelse mod hans Liv, som drog adskillige Heftelser efter sig. Den 24de Dec. strandede en anden endnu farligere, da den berygtede Helvedmaskine var udstillet for at berøve ham Livet. En frygtelig Inquisition blev desaarsag nedsat. Den 9de Januar 1801 bleve 130 Mænd af forskjellig Stand deporterede som Jacobiner, efter som man sagde, til Forfatningens og den offentlige Friheds Vedligeholdelse, og den 30te Januar blødede adskillige Deeltagere af den forrige Sammensværgelse paa Guillotinen. Og for at der ingen Tvivl længer skulde være om den offentlige Frihed, udgik den Befaling til Præfecterne over hele Frankerig at opsøge alle Vaabenforraad og tage dem under deres fredelige Opsyn. Tillige tog Napoleon alle Rigets indvortes og udvortes Anliggender skarpt i Øie. Allerede forberededes de nye Lovbøger. Tilbøieligheden til Fred lod sig høre midt under de franske Vaabens seierrige Fremskridt. Allerede den 3die Sept. 1800 var der sluttet en fast Fred med de nordamerikanske Sta-

ter og tillige en Handels- og Venskabstractat. Fredsunderhandlingerne med Østerrig bleve kun afbrudte, fordi Keiseren, efterat Præliminarartiklerne allerede vare samtykkede i Paris ei vilde underhandle uden England. Dog nødte de østerrigske Vaabens Uheld Keiseren til at underhandle uden Englands Deeltagelse. Efter lange Underhandlinger mellem Joseph Bonaparte og Grev Cobenzl kom endelig Freden istand til Luneville den 9de Febr. 1801, og om den proclamerede Førsteconsulen den 13de, at den var saadan som det franske Folk havde ønsket den. Den 28de Marts paafulgte Freden med Kongen af begge Sicilierne, den 15de Juli et Concordat med Paven; den 24de August et særdeles Fordrag med Pfalzbayern; den 29de Aug. en Convention med den batavíske Republik; den 29de Sept. Freden til Madrid med Portugal og den 1ste Oct. en Præliminarfred med den meest haardnakkede Fiende, Storbrittanien, endeligt den 8de Oct. Freden til Paris med Rusland, hvortil den 9de Oct. kom en Præliminarfred med Porten. Den glimrende Høitidelighed ved den almindelige Fredsfest i Paris, den 9de Nov. (den Dag paa hvilken Consularregjeringen stiftedes) var en nye Triumph for Napoleon, der ansaaes for Stifter af al denne Herlighed. Derover forglemte man den franske Armees Undergang i Ægypten, hvor den sidste Levning capitulerede den 28de Juni 1801. Derover glemte den franske Nation Tabet af sin dyrt kjøbte Frihed, der stedse hensank mere til en tom Form. Napoleon bortvendte Opmærksomheden fra sine Planer paa mangehaande Virken, der saavel smigrede den franske Forfængelighed som og syntes en Fordeel for det Hele. Der taltes meget om Kunster og Videnskaber, om Handelens og Industriens Befordring og Velstandens Gjenoprettelse; Flaaden skulde med stor Bekostning skabes paa nye, og Planen lagdes alvorlig til at erholde Colonier for Frankerig. Indgrebene i den nye Republiks Forfatning vedvarede; og det behagede de Franske, at deres Førsteconsul eller som det syntes Frankerig endnu stedse turde give Fremmede Love, Constitutioner, undertiden endog Irettesættelser. Den 8de Jan. 1802 drog Napoleon i Selskab med sin Gemal-

inde, ledsaget af Nationalgarden med Pragt ind i Lyon for at ordne den cisalpinske Republiks Anliggender. Der blev han den 26de Januar udnævnt til Præsident i denne Republik, der nu var omdøbt og kaldtes den italienske, saa at han nu og offentlig var den første Person i to saa kaldte Fristater. Den endelige Fred med Storbrittanien sluttedes i Amiens den 26de Marts. Sysselsættelsen med Colonierne, Concordatets Ophøielse til Rigsgrundlov og de kirkelige Forholds derpaa følgende Organisering i Frankerig, nogle Skolers Oprettelse, nye Forholdsregler i Henseende til de Emigrerede, de første igjen høitideligholdte kirkelige Feste give de Franske rigt Stof til Underholdninger og indledede fiint Forhandlingerne om Consulartværdighedens længere Vedvaren. Den 8de Mai bestemte Vedligeholdelsessenatet Consulatets Forlængelse paa 10 Aar endnu. Men han antog kun dette paa Vilkaar, at Folket samtykkede deri. Til disse rettedes nu ved de to andre Consuler det Spørgsmaal: Om Napoleon skulde være Consul paa Livstid? Medens Registeret aabnedes til Folkestemmegivningen, bekjendtgjorde Napoleon Udkastet til Stiftelsen af en Æreslegion, der efter levende Modsigelse blev antaget den 19de Mai, lagde nye Magt i hans Haand og fængslede mange til ham. Da Definitivfreden med Porten derpaa var sluttet den 26de Juni foreholdt han Republiken, at han havde givet den almindelig Fred og forøget dens Distrikt med 2000 Qvadratmile. Den 29 Juli blev han med stor Stemmefleerhed antagen som Consul paa Livstid. Den 2den Aug. paafulgte den høitidelige Proclamation ved et Senatsconsult, der den 3die Aug. overbragtes af Senatet ved en høitidelig Audiens, som den første Consul gav de fremmede Magters Gesandtere, og den 4de Aug. blev den antaget af Vedligeholdelsessenatet. Strax traadde igjen en nye Constitution i Virksomhed, der sikkrede Førsteconsulen næsten fuldkommen monarchisk Magt med ubetydelige og uvirksomme Indskrænkelser. Overconsulen stod nu som øverste Statsmagt over alle Øvrigheder med vilkaarlig Magt over Borgerne og alle Corporationer, med Ret til

at cassere alle Domme, sammenkalde og udsætte det lovgivende Corps efter Godtbefindende, og udnævne en Justitsminister, ved hvem alle Justitssager bleve afhængige af den øverste Magt. Førsteconsulens Civilliste blev forhøiet over det Sexdobbelte, og saaledes erholdt han ethvert Middel til monarchisk Magt i sine Hænder. Consularregjeringen antog nu en udvortes kongelig Pragt og gjenindførte et Hofceremoniel i St. Cloud og Paris, der var endnu formeligere end forhen ved det kongelige Hof, og Mindet om Republiken ophørte lidt efter lidt. Folket blev saa meget lettere forsonet og fortroligt hermed som Napoleon paa alle Maader vedblev at smigre Nationalforfængeligheden og behandle den kunstigt. Senatorerne svore ham Troskabseed den 27de August. Et afskyeligt Politie udbredede sig over hele Riget og tusende Leiesvende sikkrede Republikens Behersker. Med en stærkere Anseelse virkede han nu og udenfor Frankerig. Den nølende, standsende og sig selv forvirrende Skadesløsholdelsesforretning i Tydskland gav stedse nye Anledninger og Opfordringer at gribe til og bevise Frankerigs og dets Herskers Anseelse. Selv tydske Fyrster anraabte den Mægtiges Hjelp og Mægling. Urolighederne i Schweiz gjorde denne Republik stedse mere afhængig af Frankerig. Allerede dengang var Napoleon den almindelige Mægler, som mindst glemte sin Fordeel. Det behagede ham den 26de Aug. at sammensmelte Elba med Republiken. Den 11te Sept. paafulgte Piemonts egenmægtige, ei let undskyldelige Indlemmelse i Frankerig. Med forekommende Godhed erklærede Førsteconsulen sig bereed til at opfylde Schweizernes trængende Bønner og mægle i deres Anliggender. De franske Tropper i Schweiz og paa Grændserne lade ingen Tvivl om, hvor frivillige disse Bønner vare og gave sammes Opfyldelse det nødvendige Eftertryk. Schweizernes Deputerede maatte indfinde sig i Paris, under tilsyneladende Raadslagninger modtage Førsteconsulens Befalinger, og give deres Fædreneland en Forfatning, som han foreskrev den. Allerede den 24de Jan. 1803 blev Udkastet overleveret dem til en Mediaitonsact for Schweiz, der skulde forene alle Partier, og den 19de Febr. erholdt de den allerede trykt som Statens

uimodsigelige Forfatning, og de forpligtedes alvorligt til uden Vægring at antage og overholde den. Freden gav nu Førsteconsulen Leilighed til at udføre sine Planer i Frankerig. Senatorier oprettedes i 31 Residensstæder (4de Jan. 1803); det franske Nationalinstitut erholdt en nye Organisation (23de Jan.) Den offentlige Fremstilling af den franske Republiks daværende Stilling og Forhold, den 22de Febr., og af Finansernes Tilstand den 12te Marts, overbeviste Folket om, hvilke Velgjerninger det havde den nye Regjering at takke, skjøndt Declamationerne mod England alerede tydede paa en nye Crisis; nye Canaler, der befordrede Forbindelsen imellem Rigets Dele og offentlige Bygninger bragtes istand. Men, medens Alt syntes at aabne de skjønneste Udsigter og den franske Republik var allevegne frygtet, blev England uovervundet og nydmyget i fiendtlig Stilling. De engelske Dagblade undsaae sig ei ved at tale ilde om Consularregjeringen og Magthaveren, og en hidsig Pennekrig var Forbudet paa den nye Kamp. Dennegang ønskede Napoleon ei samme, da han gjerne vilde beholde Fred med den vældige Søemagt, for først at samle nye Kræfter og skabe en nye Flaade, for at Frankerigs Arvefiende en anden Gang kunde angribes med sikkrere Udfald. England syntes ei at ville vente hervaa. Klager hørtes fra begge Sider, og fra ingen Side vilde man afhjelpe dem. Begge Magter rustede sig. Allerede den 13de Marts erklærede Napoleon i en høitidelig Audiens for Gesandterne at Brudet med England var nær; forgjeves forsøgte han nye Underhandlinger, selv da den engelske Gesandt fordrede sine Passer. Denne forlod Paris den 12te Mai, og den franske Gesandt London den 16de. Den 18de paafulgte Englands Krigserklæring, efterat Napoleon alerede den 15de havde belagt alle fremmede Skibe i de franske Havne med Embargo. Den hannoverske Regjering erklærede den 16de Landets Neutralitet og gav Forordninger til samme Overholdelse. Hannover stolede paa det tydske Riges Fred med Frankerig og vilde ei betragtes som en Deel af Storbrittanien. Men den franske Armee, som laae omkring Nimwegen,

brød og den 16de Mai under Mortiers Anførsel, og alerede den 3die Juni var Hannover besat og ved Conventionen i Suhlingen i fransk Vold uden Sværdslag. Efter standhaftig Vægring saae endelig den hannoverske Feldtherre Wallmoden sig den 5te Juli nødt til den Capitulation, der afvæbnede og opløste den hannoverske Armee og overleverede alle dens Vaaben, Artillerie, Heste og hele Forraad til de Franske. England, der ei ratificerede Suhlinger-Conventionen, kunde dog ei hindre, at Hannover behandledes som et erobret Land. Napoleon rustede sig alvorligt og paabød tillige de nye Republiker og alle sine Allierede kraftige Forholdsregler mod England. Den 20de Juni 1803 forbød han først Indførselen af engelske Varer i Frankerig og Caperbreve udstædedes i Mængde mod England. Men England skulde overvindes og tilintetgjøres i England selv. Nyt Liv udbredede sig paa de franske Kyster; frygtelige Anstalter bleve truffne til Forsvar. Den 24de Juni forlod Napoleon Paris for personligt at drive paa en Landgang paa England. Den 30te Juni ankom han i Boulogne, og i alle Havne, fra Havre til Ostende, drev man nu rask paa Forberedelserne til en Landgang. En talrig Armee leirede sig ved Kysten; umaadelige Summer anvendtes til at bygge Transportskibe der skulde bringe Armeen til dens Bestemmelse. Imidlertid indspærrede den engelske Flaade adskillige franske og tydske Havne samt Elben og Weseren, og alle de Allierede lede under deres Beskytters Forholdsregler. Den 11te Aug. var Napoleon vendt tilbage til St. Cloud; men det store Foretagende ved Kysten fremmedes ivrigt, og han gik selv igjen den 4de Nov., dog kun paa nogle faa Dage, til Boulogne. Begyndelsen af Aaret 1804 syntes valgt til den dristige Plans endelige Udførelse. Den 1ste Jan. ankom Førsteconsulen tredie Gang til Boulogne, da man alerede i en lang Tid havde anseet disse kostbare Udrustninger for Leeg. Virkeligen skeedte heller ikke noget denne Gang. Alerede den 6te Januar vendte Napoleon tilbage til Paris. Her opdagedes den 15de Febr. en Sammensværgelse mod Førsteconsulen; i hvilken Pichegru og Georges med flere franske Emigrerede vare Hovedpersonerne. Beg-

ge bleve heftede tilligemed 45 andre Deeltagere eller Mistænkte. Blandt dem var og Moreau. Man troede at være kommen efter, at de Sammensvorne stode i Forbindelse med flere franske Emigranter og engelske Gesandter og Agenter i Tydskland. Dette gav Anledning til uhørte Skridt. To franske Militærcommandeer gik Natten imellem den 14de og 15de Marts over Rhinen, besatte midt under Freden i det badenske Kehl og Ettenheim og toge Hertugen af Enghien, Prinds af Bourbon-Condé, fangen med mange Emigranter. Han blev skyndsomst bragt til Paris, i Vincennes stillet for en Militærcommission (20de Marts) og skudt samme Nat paa Førsteconsulens Befaling i Skoven ved Vincennes. — Denne voldsomme Handling udbredte Afskye og Skræk over Tydskland, ja hele Europa. Men kun Rusland og Sverrig hævede høit deres Stemme mod denne Folkerettens skjendige Overtrædelse. Den franske Regjering syntes at ville retfærdiggjøre sig ved Angivelsen af hemmelige Rænker, ved hvilke den engelske Gesandt Drake i München og Spencer Smith i Stuttgard havde søgt at indlede Oprør imod Frankerig. I England blev vel den hele Klage erklæret for Bagtalelse, dog var den vist nok ei gandske ugrundet. Magthaveren forstod ogsaa at bruge denne Omstændighed til sin Fordeel. I Paris gave hine Forfald Anledning til at henpege paa Nødvendigheden af en arvelig Magt i Republikens Regjering. Forsamlingernes Spilfægterier derover og Folkestemmegivningen begyndte paa nye. Hvad nogle Faa havde foreslaaet blev af den første Consul antaget som hele Nationens Villie og Ønske. Den 22de Marts 1804 havde Senatet først talt om Regjeringens Sikkerhed ved en arvelig Familiemagt. Den 30te April paafulgte alerede det virkelige Forslag i Tribunatet, at betroe Regjeringen til en Keiser og gjøre den arvelig i Bonapartes Familie. Kun Carnot talte derimod. Der kom Adresser fra alle Departementerne, som bestemt yttrede samme Ønske. Alerede den 18de Mai paafulgte det organiske Senatsconsult, som gav den tilintetgjorde Republik en nye Forfatning og i Napoleon en Arvekeiser. Den 20de Mai proclameredes Keiserværdigheden høitideligt,

og det letsindige Folk tilfredsstilledes let ved Keiserdommets Glands og sin Nationalforfængelighed. Republikens anseeligste Generaler samlede sig som Rigsmarschaller omkring Thronen, og selv for dem aabnedes glimrende Udsigter. Men Keiseren syntes kun at have erholdt den nye Magt for først at straffe de Sammensvorne. Pichegru var alerede den 6te April funden død i sit Fængsel. Moreau forsvarede sig i alle Forhør med Værdighed. Det var aabenbart, at han havde kjendt Sammensværgelsen uden selv at tage Deel i den; men han ansaae det og for uværdigt at være Angiver. Tusende Stemmer erklærede sig høit for ham. En nye Revolution syntes at ville bryde ud. Den Mægtige vovede ei at kjøle sin Hevn i Moreaus Blod. Om Morgenen den 10de Juni blev Dommen publiceret. Georges dømtes med 19 andre til Døden; Moreau med fire andre til toaarigt Fængsel; de Øvrige frikjendtes. Siden bleve adskillige af de Fordømte benaadede; den 25de Juni blev Georges med 9 andre henrettet. Mængden talte høit for Moreau og imod hans Dom. Gjerne tilstod Napoleon, at han begav sig til Nordamerika, dog saaledes at han ei uden Keiserens Tilladelse vendte tilbage til Frankerig. — Den 11te Juli 1804 constitueredes Æreslegionen, forsynet med Dotationer, og derved skabtes et nyt Baand til at fængsle den forfængelige og gjerrige Hob til Napoleon. Strax derpaa fuldførtes det smaaligste Hofceremoniel for den nye Keiser. Den 18de Juli tiltraadde Napoleon med sin Gemalinde et Pragttog til Søhavnene, til Aachen og Mainz, hvor tydske Fyrster ydmygede sig for ham. I Oct. blev Keiserkroningen forkyndt til 2den Dec., hvortil Paven alerede var indbuden og havde ladet sig finde villig. Den 2den Dec. paafulgte den høitidelige Kroning i Kirken Notre-Dame i Paris. Napoleon paasatte først sig selv, dervaa sin Gemalinde Kronen, og Paven fuldbyrdede Salvingen. Derpaa blev den nye Constitution stedse mere sat i Virksomhed. Aaret 1805 begyndte Napoleon med Fredsforslag til England, som dog blev uden Følger. Ogsaa den russiske Mægling var frugtesløs. Imidlertid forberedede Napoleon andre Planer. Han sørgede for sin

Familie med en ivrig Nepotismus, og en Mængde keiserlige Prindser forsamlede sig omkring ham. Hans Plan udviklede sig. Han ønskede at gjøre sin Familie til den herskende og alle Stater afhængige af sig. Han vendte først sin Opmærksomhed paa Italien, hvor han og først havde grundet sin Magt. De Republiker, han havde skabt, skulde igjen ophøre. Den 15 Marts erklærede den saa kaldte italienske Republiks Consulta i Paris de Franskes Keiser for Konge i Italien. Titelen, som sagde mere end den endnu kunde indeholde, tydede paa Fremtiden. Den 26de Mai kronede Napoleon sig selv til Konge af Italien i Mailand og udnævnte sin Stedsøn Eugen Beauharnois til Vicekonge. Hans Søster Elisa var alerede udnævnt til Fyrstinde af Piombino, hendes Gemal Bacciochi til Fyrste af Lucca under keiserlig Protection. Men Genua og Parma og Piacenza bleve, som forhen Piemont, forbundne med det franske Rige. Medens Frankerig gik saaledes frem, stod England i aabenbare Kamp, Rusland, Østerrig og deres Allierede i fiendtlig Spænding mod Napoleon. Neppe var Napoleon kommen tilbage fra Italien, før han (3die Aug.) endnu engang viste sig i Boulogne og derfra truede England paa nye. Men Østerrig og Rusland havde alerede forenet sig med dette Rige, og hurtigt vendte den franske Armee sig derfor imod Tydskland i 7 Afdelinger. Forbindelsen med tydske Fyrster, der optraadde imod Østerrig, fremmede dens Foretagender. Den 14de Sept. vare Østerrigerne rykkede ind i München. Først den 23de erklærede Napoleon Senatet sin Afreise til Armeen, anordnede den første Conscription for 1806 samt Nationalgardernes Organisering og fulgte nu sin Armee, der den 25de og 26de paa forskjellige Punkter gik over Rhinen. Den 2den Oct. var han i Ludwigsburg og sluttede et Forbund med Churfyrsten af Würtemberg, der tilbragte ham nye Tropper. Samme Dag forenede Bayrerne sig alerede med den franske Armee. Den 3die drog Bernadotte med sit Corps og Bayrerne igjennem de neutrale preussiske Besiddelser i Franken. Ved denne uventede Tilsidesættelse af Neutralitetsrettighederne vare Østerrigerne alerede den 4de truede

i Flanken og i Ryggen. Den 8de tilføgtede Murat sig alerede en betydelig Seier ved Wertingen. Den 10de sluttede Napoleon i Eßlingen Forbund med Baden. Den 14d blevc Østerrigerne angrebne ved Ulm og deelviis slagne. Napoleons lidenskabelige Proclamationer begeistrede hans Soldater stedse mere. Den 17de capitulerede Mack i Ulm og næste Dag et andet østerrigsk Corps ved Wachteisingen. Dog syntes Napoleons Lykke at vakle. Den 21de Oct. blev den nyskabte franske Flaade tilintetgjort ved Trafalgar af Nelson. Erkehertug Carl trængte frem i Italien og drev de Franske tilbage. Preussen fremkom med alvorlige Klager over Neutralitetens Tilsidesættelse og satte sin Armee i Bevægelse. Den russiske Keiser ankom selv til Berlin og hans personlige Venskab med Kongen syntes at stemme denne til Deeltagelse i Krigen. Men de Franske trængte uopholdeligt frem i Østerrig og dreve Østerriger og Russer tilbage. Alerede den 13de Nov. drog Murat ind i Wien, Napoleon i Schønbrum. Uhyre Contributioner paalagdes Landet. Den 2den Dec. leverodes Slaget ved Austerlitz, der kostede begge Parter meget; men afgjordes aldeles til de Franskes Fordeel. Den 14de Dec. havde Keiser Frants en Samtale med Napoleon og en Vaabenstilstand sluttedes den 6te Dec. Den 26de paafulgte Freden i Presburg, der paa nye berøvede Østerrig skjønne Provindser, forstørrede Bayern, Würtemberg og Baden og tilstod de to første Kongetitelen, den sidste den storhertugelige Værdighed. Alerede den 15de Dec. var sluttet et Forlig i Wien mellem Napoleon og Preussen, hvorved han overlod dette Rige Hannover og derved bragte Uenighed mellem England og Preussen. I Aaret 1806 gik Napoleons Planer stedse videre fr...d. Den nye Konge af Bayern gav Napoleons Stedsøn sin Datter som Beviis paa Venskabet mellem begge Magter. Et Senatsconsult gav Keiseren Tilnavnet den store, og næsten paa samme Tid 23de Jan. døde hans farlige Fiende Pitt. Den 2den Marts erklærede Napoleon det lovgivende Corps Frankerigs Herredom over Italien, og klart antydedes Herredommet over Europa. Den 16de Marts ophøiede han sin Svoger Murat til Hertug

af Cleve og Berg og den 30te sin Broder Joseph til Konge af Neapel og Sicilien, efterat den franske Armee havde oversvømmet Neapel og fordrevet den kongelige Familie. Venedig blev forenet med Frankerig; Guastalla overgivet Napoleons Søster Pauline, Neufchatel Krigsministeren Berthier. Den keiserligs Familielov af 31te Marts forbandt alle Medlemmer af Keiserfamilien med alle deres Eiendomme endnu fastere til Napoleon. Den 24de Mai erholdt hans Broder Ludvig en Krone, da den bataviske Republik omskabtes til Kongeriget Holland. Nu begyndte han og at belønne sine tro Tjenere. Talleyrand og Bernadotte bleve Hertuger. Domainer i de erobrede Lande og rige Dotationer lønnede Feldtherrerne og Ministrene. Den 12te Juli blev Grundconstitutionen for Rhinforbundet bragt istand i Paris og Napoleon udnævnt til sammes Beskytter; hvorpaa Keiser Frants den 6te Aug. frasagde sig Titelen som tydsk, romersk Keiser og det gamle tydske Rige opløstes. Den 25de Aug. blev Boghandler Palm fra Nürnberg ulovligen henrettet. Protectorens Beskyttelse lovedes høitideligt Rhinforbundets Fyrster. De nye Lovbøger, som Frankerig imidlertid havde erholdt under Napoleons Tilsyn, anbefaledes de allierede Stater. Før Aaret var til til Ende udbrød en heftig Krig med Preussen. Thi Forliget i Wien var kun beregnet paa det franske Herredoms Tilstand paa den Tid. For Fremtiden skulde ingen saa betydelig af Frankerig uafhængig Magt bestaae i Tydskland. Dog vilde Napoleon gjerne have Skin af, at han ønskede Fred. Allerede den 13de Oct. ankom han selv i Jena. Den 14de blev den preussiske Hær aldeles slagen ved Jena og Auerstädt. Sachsen løsrevedes fra sin Forbindelse med Preussen og forenedes med Frankerig, og i Freden til Posen erklæredes Churfyrsten for Konge. De adspredte preussiske Troppeafdelinger bukkede lidt efter lidt under for den stærkere Magt. De bedste Fæstninger faldt ved Forræderie og Feighed. Den 27de Oct. holdt Napoleon sit Indtog i Berlin og organiserede kort derpaa Forvaltningen i de erobrede preussiske Lande. Den 1ste Nov. saae og Churfyrsten af Hessen sig nødt til at flygte fra sit Land, der behandledes som erobret. Den

21de Nov. udkom i Berlin det berygtede Decret, der erklærede England i Blokadetilstand og strengt forbød al Handel og al Forbindelse med Englændere. I Posen lovede Napoleon Polakkerne deres Riges Gjenoprettelse. Men Kongen af Preussen fortsatte Krigen standhaftigt. Ruslands Hjelp nærmede sig og endnu var ei alt tabt. Men Slaget ved Pultusk den 26de Dec., Slaget ved Eylau den 7de og 8de Febr. 1807, de bedste Fæstningers Capitulation, De ingen af Ruslands Magt ved Tyrkekrigen, Slagene ved Heilsberg den 6te Juni, ved Ostrolenka den 12te og ved Friedland den 14de bevirkede endelig den 21de Juni en Vaabenstilstand med Rusland og den 25de mod Preussen, og derpaa den 7de og 9de Juli Fred mellem begge Magter og Frankerig. Preussen tabte over 4 Millioner Undersaatter; store Contributioner paalagdes Landet, og de bedste Fæstninger bleve i de Franskes Magt til den fuldkomne Udbetaling. Hertugdømmet Warschau oprettedes og underkastedes Kongen af Sachsen. Kongeriget Westphalen oprettedes og erholdt Napoleons Broder Hieronymus til Konge. I Triumph drog Napoleon igjennem Tydskland tilbage til Frankerig. I Paris modtog den stolte Seierherre tydske Fyrsters Opvartning. Nye Planer smededes. Prinds-Regenten af Portugal erklæredes den 14de Febr. 1807 for at have forbrudt sin Throne og flygtede til Brasilien. Etrurien besattes og forenedes med Frankerig. I Frankerig selv ophævedes Tribunatet, der var bleven Keiseren besværligt og det hemmelige Politie blev stedse mere trykkende. Hvad der kunde erindre om den forrige republikanske Forfatning blev omhyggeligen tilintetgjort. Fra Mailand, hvorhen de italienske Anliggender havde kaldt Napoleon, hevnede han sig over den engelske Regjerings strengere Blokadeanstalter ved Decretet af 17de Dec. hvilket han søgte at gjøre endnu eftertrykkeligere ved et andet af 11te Januar 1808. — I Januar 1808 blev Frankerigs Stilling stedse mere truende; Conskriptionen forstærkede Armeen overordentligt. Stolende paa dennne forenede Napoleon midt under Freden Kehl og Kastel, Wesel og Vlissingen med Frankerig. Nu var og Tiden kommen at udføre hans Planer mod

Spanien. Allerede vare franske Soldater i Landet. De Partier, der fandtes, fremmede Planen mod en Konge, der havde været Frankerigs troeste Bundsforvandte og bragt denne Forbindelse uhyre Offre. Revolutionen i Aranjuez skaffede Paaskuddet. Medens den franske Armee i Spanien, der nærmest syntes bestemt til Portugal, søgte at bemægtige sig Hovedstaden og de faste Pladse, og Kongen selv, med hvem Napoleon for faa Aaer siden havde sluttet et nyt Forbund, var i Fare i sit eget Rige, ankom Napoleon til Bayonne den 15de April 1808. Derhen ilede Kongen af Spanien og hans Søn. Den kongelige Familie var uenig, og nu gandske i Napoleons Magt. Den 8de Mai frasagde Kongen sig for sig og sin Familie alle Fordringer paa Spaniens Throne og begav sig i sikker Forvaring til Fontainebleau; Prindsen anviste man Valançay til Opholdssted. En Junta forsamledes nu i Bayonne, og den 6te Juni udnævntes Napoleons Broder Joseph til Konge i Spanien. Men med uventet Begeistring og uovervindelig Standhaftighed, forsvarede Spanierne deres Uafhængighed. Den blodige Kamp, der uden Afgjørelse vedblev at rase, maatte lære den Overmodige, at han ei formaaede Alt. I Spanien strandede hans Planer og hans Magt knækkedes. Den 10de Juli blev hans Svoger Joachim Murat udnævnt til Konge i Neapel og Sicilien, og hans Storhertugdom Berg blev givet til Kongen af Hollands umyndige Søn. Men Sicilien kunde ei erobres, og Kong Joseph blev endog fordreven af sin Hovedstad. Imidlertid var Parma, Piacenza og Toscana forenet med Frankerig og Dronningen af Etrurien var kun holdt skadesløs med Ord. Franske Tropper havde besat Kirkestaten. De anticiperende Conskriptioner samlede stedse nye Stridskræfter. I Frankerig skabte Napoleon en nye Adel og Majorater, hvorved han endnu mere kunde forbinde sig dem, der skulde udføre hans Planer. Ved Skolernes og Studeringernes Organisation lagde han stedse tydeligere for Dagen, at det ei var ham om ægte menneskelig Cultur at gjøre, men at han blot tragtede efter at stifte en Militærmagt; ligesom og den nye Religionscatechismus for

hele det franske Rige, som et Hovedbud fastsætter den blindeste Hengivenhed imod Keiseren. — Dog skulde det lade som om han paa nye vilde skjenke Europa Fred. Den 27de Sept. ankom han i Erfurt, hvor ogsaa Keiser Alexander med mange andre Konger og Fyrster indfandt sig. De Lettroende skuffede sig i bedragersk Haab. Den 18de Oct. var han igjen ankommen til St. Cloud, den 29de afreiste han til Spanien. Hans Nærværelse ført de Franske ogsaa her til Seier. Dog var han ei istand til gandske at undertvinge Spanien, og nye Bevægelser i Østerrig kaldte ham snart tilbage. Endnu engang vilde Frants forsøge paa at forsvare sin Sikkerhed i en bestemt Kamp. Rhinforbundet maatte dennegang erstatte de franske Soldater, der bleve tilbage i Spanien. Den 9de Apr. 1809 udstededes Østerrigs Krigserklæring. Det østerrigske Monarchie stod dennegang alene i Kampen, men havde anstrænget alle sine Kræfter. Østerrigske Hære trængte paa engang fra flere Sider end i de franske Allieredes Lande. Allerede den 18de April var Napoleon i Ingolstadt. Den 20de overvandt han i Spidsen af Bayrerne, Würtembergerne og Darmstadterne en østerrigsk Armee ved Abensberg. Den 21de paafulgte et Slag ved Landshut, den 22de ved Eckmühl, den 23de ved Regensburg, og uimodstaaeligen trængte han nu ind i Østerrig. Tyrolerne væbnede sig for deres gamle Herrer og fordreve Bayrerne. Men Napoleon søgte at ophidse Ungarerne mod deres retmæssige Fyrste. I Westphalen opstode Frankerigs Fiender, og en almindelig Opstand truede at bryde løs. Ogsaa i Preussen ytrede sig farlige Bevægelser. Imidlertid tilintetgjorde Napoleon fra Wien Pavens verdslige Magt, indlemmede Resten af hans Lande i det franske Keiserrige. Paven havde intet andet Vaaben end Bann som han forkyndte den 11te og 12te Juni. Napoleon forfulgte sine Seire i Østerrig. Vel var han uheldig ved Aspern og Eßlingen, men den italienske Armee var kommen ham til Hielp, og efter Slaget ved Raab, den 14de Juni, tabte Østerrigerne ogsaa Slaget ved Wagram den 5te Juli, hvorpaa fulgte Vaabenstilstand i Znaym den 12te Juli. Uhyre Contributioner paalagdes igjen de erobrede øster-

rigske Lande. Tyrolerne vedbleve imidlertid at kjæmpe heldigt, og Hertugen af Braunschweig-Oels undgik en overlægen Magts Forfølgelse. Walcheren var og bleven besat af Englænderne, Vlissingen havde capituleret (15de Aug.) og de jonitske Øer vare erobrede (9de Oct.) Den 14de Oct. sluttedes Freden med Østerrig, som mistede nye Provindser og svækkedes betydeligt. De illyriske Provindser bleve forenede med Frankerig. Langsomt vendte de Franske tilbage fra Tydskland. Napoleons Kroningsfest høitideligholdtes med megen Høitidelighed i Paris i Overværelse af mange Konger og Fyrster. Den 16de Dec. erklærede han sin Ægteskabsskilsmisse fra sin Gemalinde Josephine. Den 11te Marts 1810 høitideligholdtes Formælingen med Erkehertuginde Maria Louise og den 2den April holdt den nye Keiserinde sit Indtog i Paris. Napoleon anvendte nu alle sine Kræfter paa at undertrykke Spanien og ydmyge England. Den 6te Jan. 1810 sluttedes Fred med Sverrig efterat Gustav 4de var bleven afsat og hans Farbroder Carl af Sødermanland ophøiet paa Thronen. Den 1ste Marts blev Vicekongen af Italien udnævnt til Arvestorhertug af Frankfurt som Fyrst-Primas's Efterfølger; Hannover forenedes med Westphalen; den 16de maatte Kongen af Holland gjøre store Afstaaelser som tilfaldt Frankerig. Uventet nedlagde Kongen af Holland sin Krone den 1ste Juli, og den 9de decreteredes hele Kongerigets Indlemmmelse i de franske Rige. Samme Skjebne havde de tydske Lande ved Mundingerne af Ems, Weser og Elben, Hansestæderne, Oldenburg, Endeel af Storhertugdommet Berg og selv nogle Stykker af Westphalen, som Kongen nødtes til at aftræde, medens tillige hans rigeste Domainer bleve ham berøvede og anvendte til Dotationer for franske Generaler. En stor Deel af Europa adlød saaledes Napoleons Bud. Kun Spanien kjempede endnu, vel uheldigen i mange Slag, men ogsaa ofte med Seier under Hertugen af Wellingtons Anførsel; England blev sig selv tro og var endnu uovervundet; Rusland var ogsaa Napoleon en frygtet Magt. Til Spanien sendte han stedse nye Stridekræfter uden dog at kunne naae sin Hensigt. Englænder-

ne søgte han at svække ved deres Handels Tilintetgjørelse, skjøndt det faste Land langt smerteligere følte disse Forholdsregler. Det skrækkelige Continentalsystem svækkede Staterne; Tusende forarmedes. Tilsyneladende ophævedes vel Decreterne af Berlin og Mailand den 28de April 1811, men Tarifen i Trianon, de engelske Varers fortsatte Confiskeren og Opbrændelse, slog endnu dybere Saar. Napoleon stod nu paa Spidsen af sin Magt, da nye Tvistigheder indtraf 1811 med Rusland og Sverrig. Snart saae man uhyre Rustninger i Frankerig imod Rusland. Et frugtesløst Nationalconcilium i Paris sysselsatte imidlertid de Franske. Napoleon, som herskede uindskrænket over det vidtløftige franske Rige, over Italien og Tydskland, vilde nu sætte alle Kræfter i Bevægelse for at tvinge Rusland. De franske og deres Allieredes Hære samledes i Polen: uhyre Stridskræfter sattes i Bevægelse. De preussiske Fæstninger vare endnu stedse besatte af de Franske. Indtil den russiske Grændse syntes Alt at maatte tjene Frankerig. Tillid til en saadan Magt og umættelig Herskesyge forblindede Napoleon. Alle Advarsler vare forgjeves: han saae ei Faren, tog ei i Betænkning at hans Hær ei gandske var hvad den før havde været, at den var vanskeligere at holde i Lydighed. Ved kjekke Ord og smigrende Haab begeistrede han Soldaterne til den haarde Kamp. Han anede ei sin Skjebne og forlod St. Cloud den 9de Mai. Allerede den 24de og 25 Juni begyndte Kampen, da den store franske og allierede Hær gik over Niemen. Russerne trak dem efter blodig Kamp stedse dybere tilbage i deres Land. Napoleon trængte stedse videre. Den 7de Sept. berøvede Slaget ved Borodino og Mosaisk ham betydelige Stridskræfter. Men han veeg ei fra sit Forsæt ogsaa dennegang at skrække Fienden ved et dristigt Foretagende og ved bestandig Henvirken paa eet Punkt. De Franske naaede Moskwa, men Staden var forladt af sine fleste Beboere; mørk Taushed modtog ham, da han drog ind i Moskwa den 15de Sept. Samme Dag udbrød den skrækkelige Ildebrand, der vedblev at rase de følgende Dage og tilintetgjorde Haabet om at finde rig Underholdning for den udtømte Armee. Solda-

terne adspredte sig til vilde Plyndringer og ødelagde hvad der paa længere Tid kunde have ernæret dem. Snart vare alle Hjelpekilder udtømte. Russernes Fædrenelandskjerlighed og Hevn spærrede Seierherren alle Udsigter. Den 17de Oct. saae han sig nødt til at forlade Moskwa og begynde det gyselige Tilbagetog, der tilintetgjorde een af de største og stærkeste Armeer paa faa Levninger nær. Da Napoleon saae alt tabt, forlod han sin ulykkelige Armee, flygtede igjennem Polen og Tydskland og ankom til Paris den 18de Dec., medens Levningerne af hans Armee bleve givne til Priis for Elementernes Vold, Hungersnød og Fienden. Med Begyndelsen af Aaret 1813 begyndtes nye Rustninger. Preussen erklærede ham nu og Krig den 27de Marts, efterat General York i Forveien havde sluttet en Convention med Russerne for at redde sin Troppeafdeling. Skarer af Frivillige samlede sig, og deres Exempel syntes og at virke paa det øvrige Tydskland. Russerne og Preusserne vare trængte frem til Sachsen. I Slaget ved Großgörschen og Lützen den 2den Mai maatte de Allierede endelig vige, efter at have tilføiet Fienden føleligt Tab. De trak sig kjæmpende tilbage; den 20de og 21de Mai tilkæmpede han sig endnu en blodig Seier ved Bautzen og Wurschen. Før Mai var til Ende var han alerede trængt dybt ind i Schlesien. Da sluttedes en Vaabenstilstand den 4de Juni, som endnu syntes at begunstige ham. Imidlertid havde Davoust igjen besat Hamburg. Under Vaabenstilstanden underhandledes om Fred, men begge Parter rustede sig alvorligere til Krigens Fortsættelse. Østerrig, der havde tilbudet sig at mægle Fred, om hvis Betingelser man ei kunde blive enig, sluttede den 27de Juli et Forbund med Rusland og Preussen og erklærede Frankerig Krig den 10de Aug. I September knyttedes denne Forbindelse fastere og bestyrkedes ved Englands Tiltrædelse. Den svenske Armee var alerede under Vaabenstilstanden ankommen i Tydskland for at virke med mod den fælleds Fiende. Napoleon havde gjort Dresden til Middelpunktet for sine Operationer. Her blev han angreben af de Allierede, hvis første Forsøg dog

faldt ulykkeligt ud. Men i flere paafølgende Træfninger vare de Franske uheldige indtil endeligt Hovedslaget ved Leipzig den 18de Oct. nødte Napoleon til at flygte fra Tydskland. Ved Hanau maatte han udholde en nye Kamp med Bayrerne, som nu og tilligemed alle andre tydske Stater havde erklæret sig imod de Franske, dog kom han over Rhinen. Ved Slutningen af Aaret var Tydskland aldeles befriet fra de Franske. Kun nogle enkelte faste Pladse vare endnu i deres Vold. Den 1ste Jan. 1814 gik Preusserne over Rhinen. Imidlertid havde Wellington med den engelsk-spanske Armee fordrevet de Franske af Spanien, var trængt ind i Frankerig og standsede ei engang sine Fremskridt, da Napoleon havde sluttet Fred med Ferdinand 7de. — Den 9 Nov. var Napoleon kommen tilbage til Paris og søgte at bringe Nationen til nye Anstrængelser, da Fienden stod paa Grændsen. Ved nye Fredsunderhandlinger havde han søgt at standse Fienden og endnu vilde det staaet i hans Magt at vedligeholde sig et stort Rige. Men han vilde selv i Ulykken ei give efter. Fra alle Sider trængte de Allierede ind i Frankerig, dog maatte de udholde en svær Kamp. Den 25de Jan. havde Napoleon forladt Paris og alerede den 27de tilfægtet sig en ubetydelig Seier. Blücher angreb ham den 1ste Febr. og slog ham ved Brienne. Nye Fredsunderhandlinger indlededes den 3die Febr i Chatillon. Selv nu kunde han erholde en taalelig Fred. Men han fortsatte Kampen, som de Allierede ei havde standset medens Underhandlingerne varede. Den overlægne Magt sysselsatte ham paa alle Sider. Dog bragte han de Allierede i Forlægenhed. Da afgjordes Sagen ved Schwarzenbergs Tog mod Paris. Den 31te Marts capitulerede Staden. Napoleon, der blev for sildigt underrettet om dette Foretagende, naaede Fontainebleau, da de Allierede vare rykkede ind i Hovedstaden. Den 2den April declareredes hans Afsættelse af Seierherrerne og Nationens Repræsentantere, og den 6te bestemtes Thronen for Bourbonnerne. Den 11te April undertegnede han selv sin Thronfrasigelse og den Tractat, der indrømmede ham Øen Elba med souverain Magt. Den 27de indskibede han sig i Frejus, hvor han var landet for 15 Aar siden, for at gaae til

Elba. Paa Elba levede han som det syntes uden at bekymre sig om hvad der foregik i det øvrige Europa, og tilbragte Tiden med Byggen, Riden, Lystfarter til Søes, med Arbeider ved Skriverbordet, med Fremmede og loe i Stilhed over Pariserbladenes Snak om ham, thi under dette Skin af Uvirksomhed og Ligegyldighed havde han ovet sine tro medtagne Garder omhyggeligere end nogensinde og stedse sagt dem, at de endnu vare bestemte til at see store Ting. Fra Frankerig erholdt han daglingen Efterretninger om den Utilfredshed, der fandt Sted med Regjeringen, om Landets skuffede Haab, og hvor meget især Soldaterne, Bønderne og Nationalgodsernes Besiddere byggede paa ham. Deels i Forstaaelse med en Mængde Misfornøiede, hvis Antal beløb sig til mange Tusende og fandtes i alle Stænder, deels i Tillid til sin egen Lykke og Aand, skuffede han Englænderne og forlod Elba den 26de Febr. 1815 med alle sine Tropper, som han havde indskibet paa en Brig og nogle andre Fartøier, og som beløbe sig til omtrent 1200 Mand. Uden at støde paa nogen Hindring landede han den 1ste Marts i Cannes ei langt fra det Sted, hvor han steeg i Land efter sin Tilbagekomst fra Ægypten, og, imedens Hovedcorpset udskibedes, streifede de dristigste af hans Krigere langs Kysten, og søgte, dog forgjeves at tage Fortet Antibes. Uden at støde paa Tropper trængte han rask fremad, blev modtagen med tusende Velkomsthilsener saa at hans Marsch lignede en Triumph. Han udsendte til alle Sider Proclamationer til Folket og Hæren, hvori han med de stærkeste Farver skildrede Bourbonnernes Misgreb. Først den 7de Marts traf han paa Veien til Grenoble en Troppemasse, der skulde spærre ham Veien, men den gik i Øieblikket over til ham, og endnu samme Aften drog han ind i Grenoble, der aabnede Portene for ham. Det samme var Tilfældet med Lyon, hvor han drog ind den 10de om Aftenen; Marschal Ney gik over til ham, og allerede den 20de Marts ankom han til Paris, som Ludvig 18de iilsomst havde maattet forlade, uden at et Skud var faldt imod ham, uden at een eneste Marschal havde gjort Mine til at hindre ham i

sin Marsch. En Begivenhed, der, selv forberedet ved Forræderie, grændser til det Overordentlige. Saa ringe Europas Fyrster, dengang for en stor Deel forsamlede i Wien, i Førstningen agtede Napoleons Foretagende, saa farligt syntes det dem, da han som Frankerigs Herskær igjen opbød alle dette Lands Kræfter for at holde sig med Magt, hvis man ei vilde antage hans Tilbud. Men de erklærede eenstemmigen i en Declaration af 13de Marts, aldrig at underhandle med Napoleon som Frankerigs Keiser. Med en utrolig Hurtighed satte de allierede Hære sig nu i Bevægelse for at indslutte Frankerig fra alle Sider. Napoleon forsømte heller Intet for at opbyde Alt til denne Kamp. Maimarkens Forsamling skulde tilintetgjøre den Acht, som man i Wien i det første Øieblik forkyndte. En Landstorm, der stillede alle Mænd fra 20 til 60 Aar under Vaaben, syntes at forvandle Frankerig til en stor Leier. De gamle ham hengivne Tropper samlede sig allevegne fra for at udslette Skammen over tabte Slag, og saaledes var Napoleon istand til at vove den afgjørende Kamp imod hans talrige Fiender. Den 15de Juni brød han op over Sambre imod den preussisk-engelske Hær i Belgien, som Wellington og Blücher commanderede i udstrakte Cantonneringer, og drev Alt tilbage indtil Fleurus, hvor det den 16de om Eftermiddagen kom til et blodigt Slag, som han vandt, medens Ney med den venstre Fløi leverede en haardnakket Træfning ved Quatrebras paa Veien til Brüssel, hvilket kostede Hertugen af Braunschweig Livet og efter hvilket enhver beholdt sin Stilling. Den retirerende preussiske Armee nødte og den engelske til Tilbagetog, der gik til den store Soigner Skov, foran hvilken den leirede sig paa en stor Slette for at oppebie Napoleons Angreb, da Blücher bestemt havde lovet at forene sig med den. Napoleon troede blot at finde den engelske Eftertrav, som vilde spærre ham Veien til Brüssel og angreb den 18de om Middagen Wellingtons yderst faste Leier med Heftighed. Men den engelske Armees Stilling og Mod udholdt ethvert Angreb, og, da Blücher om Aftenen, efter de besværligste Marscher faldt de Franske i den høire Flanke, forvandledes Slaget til det skrækkeligste Nederlag for de

Franske. Napoleon reddede sig ved Flugten og kom tilbage til Paris den 21de. Truet af de meest betydelige Folkerepræsentanter, afrakkede han igjen, flygtede til Malmaison og derfra til Rochefort, hvor han vilde indskibe sig til Teneriffa. Men, da de engelske Krydsere hindrede hans Afreise, og han frygtede for at blive udleveret til Bourbonnerne, overgav han sig til Englænderne den 15de Juli. Ved den engelske Kost blev det ham tilkjendegivet, at han skulde bortføres som Fange til St. Helena. Her opholder han sig nu i Longwood midt paa Øen under nøie Bevogtning. Han protesterer bestandigt mod sin Hæftelse og lader sig i Longwood behandle som Keiser. General Bertrand og dennes Familie saavelsom hans øvrige Følge viser ham som fordum den største Ærbødighed. Han beskjeftiger sig deels med det engelske Sprog, deels, som nogle paastaae, med at skrive sin Historie, der vist nok vilde blive af stor Interesse. Sir Hudson Lowe, Commandant paa St. Helena er ei meget yndet af Napoleon; derimod har han levet paa en mere venskabelig Fod med Admiral Malcolm. For at hindre hans Flugt fra St. Helena har man taget de alvorligste Forholdsregler.

Napoli di Romania (fordum Anaplia eller Nauplia) er en befæstet Handelsstad paa Halvøen Morea, ved en Havbugt af samme Navn. Staden er meget gammel, har en stærk Fæstning og en god Havn samt en sikker Rhed, hvor 200 Skibe kunne ligge for Anker. Byen har omtrent 6000 Indbyggere, hvoraf de fleste ere Tyrker, de øvrige Græker og Jøder. De drive en temmelig Handel med Bomolie, Korn, Uld, Silke, Frugter og Fedevare.

Napper Tandy (James) søgte at udbrede den franske Revolutions Grundsætninger i Irland, sit Fæderneland. I Aaret 1791 bekjendtgjorde han en Declaration i det irlandske Folks Navn om de Forbedringer, der burde gjøres i Regjeringen. Den Misfornøielses og Nyhedssyges Aand, der besjelede ham, skaffede ham, uagtet han var Protestant, Plads som Secreteer

ved en Association af Romersk-Catholske i Dublin, som, lig andre Selskaber af dette Slags i Irland, arbeidede paa at skaffe den catholske Religions Bekjendtere Nydelsen af deres fulde Borgerrettigheder. Da han paa denne Maade snart blev mistænkt af Regjeringen og maatte vente at see sig forfulgt, saa flygtede han til Frankerig, stiftede i Paris en Club af misfornøiede, forviste eller flygtede Irlændere, og udkastede, understøttet af det franske Directorium, Planen til en Landgang paa Irland. Denne Idee udførtes. Et Corps franske Tropper landede med hine forviste Irlændere i Aug. 1798 ved den vestlige Kyst af Donegal. Men den Proclamation, Napper Tandy her udstedede til det irske Folk, havde ei den forventede Virkning. Han nødtes til at flygte paa en fransk Brig og kom til Hamburg for derfra at gaae til Frankerig. Men i denne Stad blev han tilligemed hans Broder O-Connor arresteret paa Forlangende af den derværende engelske Gesandt Crawford, da det irske Parlament udtrykkeligen havde undtaget begge fra den Amnestie, det havde tilstaaet Rebellerne. Uagtet det franske Directoriums levende Modforestillinger, ja endog Trudsler, blev Napper Tandy af Senatet i Hamburg udleveret Englænderne, bragt til Irland, stillet for en Ret der i Mai 1800 og dømt til Døde, hvilken Dom dog ei fuldbyrdedes. Endeligen yttrede den franske Regjerings Reclamationer deres Virkning til hans Bedste, og Napper Tandy blev paa en Skrivelse af Borgeren (siden Grev) Otto til Statssecreteer Hawkesbury sat i Frihed. I Marts 1802 ankom han til Bourdeaux, hvor han døde den 24de Aug. 1803 i en Alder af 66 Aar.

Nar. Ordet Nar har meget forskjellige Betydninger. I den første betyder det et Menneske, som ved allehaande lystige Streger og Snak gjør sig mærkelig. I denne Betydning forekommer det hyppigt i Sammensætninger f. Ex. Hofnar og bliver i Diminutiv brugt som noget Elskværdigt som: Du lille Nar! For det andet forstaaer man ved Nar et Menneske, der handler imod den sunde Fornufts eller vel endog underti-

den mod Klogskabs Regler, dog betegner almindeligt Overtrædelsen af Klogskabsreglerne en Daare. Dette Begreb er ofte vanskeligt at bestemme i Anvendelsen paa enkelte Individutr, da tit enkelte Mennesker af deres Tidsalder eller deres Nation holdes for Narre, som af en anden Tid og hos en anden Nation forgudes eller vilde været forgudede, hvis man havde kjendt dem.

Narbonne (Louis) af de gamle Grever af Narbonnes Slægt, hvis Stamtavle gaaer til det 10de Aarhundred, var Krigsminister under Ludvig 16de. Da Revolutionen udbrød slog han sig til de Moderates Partie, som ønskede et constitutionelt Monarchie. I Aaret 1791 gjorde han i Selskab med Frue Staël som Krigsminister en militær Inspectionsreise til Grændsefæstningerne ved Rhinen og de faste Pladse ved Søen, hvorom han gav Nationalforsamlingen kun en meget ufuldstændig Beretning. I sit Ministerium holdt han sig, trods alle Anfægtninger, han maatte erfare, ved sine Venners og især Abbed Fauchets Understøttelse til i Marts 1792, da han blev uenig med Marineministeren Bertrand de Moleville (som siden i England har udgivet meget interessante Memoirer om den franske Revolution) og fik sin Afskeed af Kongen, som gjorde meget af Bertrand de Moleville. Et Angreb man gjorde imod ham for Retten, faldt frugtesløst ud, og ved sin Afgang af Ministerium erholdt han den Erklæring af Nationalforsamlingen, at Nationen beklagede ham. Efter en kort Tjeneste ved den saakaldte Centrums-Armee, kom han tilbage til Paris, hvor han paa nye lykkeligt undgik en mod det Financielle i hans tidligere Ministerialforvaltning reitet Klage, men for at undgaae lignende Ubehageligheder flygtede til London, hvor han under Ludvig 16des Proces udgav et Forsvarsskrift for denne Monarch. Efter et flereaarigt Ophold i Schweiz vendte han ifølge Revolutionen af 9de Nov. tilligemed en Mængde andre Emigranter tilbage til Frankerig. I Aaret 1802 blev han Divisionsgeneral, i Aaret 1809 for en kort Tid Commandant i Fæstningen Raab, efterat Krigen var endt, fransk Gesandt i München, og i Aaret

1812 i Grev Ottos Sted fransk Ambassadeur i Wien. Han gjorde Feldttogene til Rusland med og døde kort efter Slaget ved Leipzig som Commandant i Torgau efter et Fald med Hesten.

Narbonne (Narbo) en gammel og temmelig betydelig By i Frankerig i Dep. Aude ved en Canal, der gaaer fra Floden Aude og deler Staden i to Dele. Denne Canal staaer i Forbindelse med den languedocske og med Middelhavet, hvorved Stadens Handel vinder betydeligt. Omegnen er frugtbar og frembringer Korn, Bomolie, Silke, Vox og Honning, hvilken sidste er meget berømt og udgjør en betydelig Handelsgreen. Staden har over 10000 Indb., der nære sig af Handel og Manufacturer. I Romernes Tid var Narbonne Hovedstaden i den Deel af Gallien, som kaldtes Gallia Narbonensis, og der findes endnu Ruiner fra Romernes Tider. Narbonne har en prægtig Cathedralkirke, hvori Philip den dristige ligger begraven.

Narcissus, en skjøn Yngling, der forelskede sig i sig selv og blev forvandlet til den Blomst, vi endnu kjende under dette Navn. Narcissus var en Søn af Flodguden Cephisus og Nymphen Liriope (efter en sjeldnere Angivelse Liriocssa). Sandsigeren Tiresias havde kun da forkyndt ham en høi Alder, naar han ei lærte at kjende sig selv. Narcissus's Skjønhed bevægede alle Ynglinges og Nymphers Hjerter. Echo hentæredes og blev til blot Stemme, da hendes Kjerlighed til Narcissus ei fandt Gjenkjerlighed. Men nu var og hans Time slagen. Ophidset af Jagten vilde han drikke af en Kilde og saae nu første Gang sin egen Skikkelse. Han blev i Øieblikket gjennemtrængt af en ulægelig Kjerlighed. Intet kan bringe den ulykkelige Yngling fra Kilden, den rasende Lidenskab fortærer ham, og de medlidende Guder forvandle ham til Narcissen med gule Blade. Dette er det sædvanligste Sagn, som meest interessant er besjunget af Ovid i hans Forvandlinger Lib. III. 339-510. Man kan intet vittigere læse end denne Ovids Fortælling, der ei er naaet i nogen Oversættelse og hvis Ynde Malsi-

latre kun nogenlunde har nærmet sig. Efter et andet Sagn var det en Yngling Aminias, der forelskede sig i Narcissus og, forsmaaet af ham, ombragte sig selv. Da de hevnende Guder derpaa viste Narcissus hans eget Billede i en Kilde, dræbte den ulykkelige Yngling sig, og af hans Blod opvoxte Narcissen. Efter et tredie Sagn troede han ei at see sig selv, men en ham gandske lig Tvillingsøster, som stedse havde ledsaget ham paa Jagten og som Døden havde berøvet ham, og styrtede sig i Vandet eller døde af Græmmelse. Endnu sildigt viste man i Thespiæ i Boeotien, i en Egn, hvor efter Reisendes Beretninger endnu mange Narcisser voxe, den ulykkelige Kilde, hvori Narcissus først saae sig selv.

Narcissus var een af Keiser Claudius's Frigivne. Allerede i Republikens Tid havde enhver fornem og rig Romer sædvanligt een blandt sine Frigivne (almindeligt en dannet Græker), som han skjenkede sin særdeles Fortrolighed, som var hans Privatsekreteer, Huushovmester, kort sagt Husets Factotum. Ligesom enkelte Romere bleve farlige for Statens Frihed, saaledes bleve og deres første Frigivne til en Skræk. Saaledes skjelvede Rom for Chrysogonus, Sullas Frigivne. Den svage ofte sindssvage Claudius blev behersket af sine Gemalinder og sine Frigivne Narcissus og Pallas. Narcissus øvede saadan Magt over Keiseren, at han endog styrtede Messalina. Han var iøvrigt sin Herre tro hengiven, og kun i hans Fraværelse kunde Agrippina fuldføre Claudius's Mord. Han søgte at vedligeholde sin Indflydelse hos den unge, tilsyneladende dydige Nero, Claudius's Efterfølger. Der syntes at herske en vis Sympathie i Characteer mellem ham og Nero, og ved Smigrerier havde han allerede fængslet sin unge Beherskers Hjerte, da han styrtedes af den mægtige Agrippina og berøvede sig selv Livet i Fængslet. I hans sidste Forhold som Neros Smigrer og Forfører ligger den Fremstilling af ham, som Racine bruger i sin Britannicus. Narcissus besad uhyre Rigdomme.

Nardini (Pietro) een af sin Tids største Violinister, blev født i Livorno 1725. Han dannede sig i Pa-

dua under Tartini og bragte det snart dertil, at han ansaaes for den fortrinligste Discipel af denne Kunstner, hvem hele Europa betragtede som den første Virtuos paa Violin. I Aaret 1762 gik han som Medlem af Capellet til det hertugelig-würtembergske Hof i Stuttgart, som og dengang udmærkede sig overordentligt ved sin Smag, sin Pragtlyst og sine Udgifter for Kunsterne. Da imidlertid det hertugelige Capel Aar 1767 leed en betydelig Reduction gik Nardini til Livorno. I det derpaa følgende Tidsrum falde de første af Nardinis egne Compositioner. I Aaret 1769 besøgte han sin Lærer Tartini i Padua og pleiede ham i hans sidste Sygdom med sand (a nlia Omhed. Under meget fordeelagtige Betingelser gik han som første Violinist ved Storhertugen af Toscanas Capel til Florents, hvor han døde den 7de Mai 1796 *). Man har mange Compositioner af ham for Violinen, og nogle Trioer for Fløiten. Hans Compositioner have i det Hele en alvorlig Character og tabe i Udførelsen, naar de ei foredrages i den gamle tartinske Skoles Aand. Nardini glimrede fornemmeligt i Udførelsen af Adagio. Præsidenten Dupaty, hvis Lettres sur l'Italie fortjene at læses, havde Leilighed til at høre Nardini i Florents, og siger i hiint enthusiastisk epigrammatiske Sprog, hvorved han udtrykker sig over alle Kunstens Gjenstande i Italien, om Nardinis Spil: Ce violon est une voix, ou en a une. Il a touché des fibres de mon oreille, qui n'avoient jamais frémi, Avec quelle tenuité Nardini divise l'air &c. (Lettr. 29).

Narfe, en Søn af Loke og Signie og Broder til Vale, blev tillige med sin Fader og Broder fangen af

*) I Bauers hist. geogr. Handwörterbuch angives 1725 som Nardinis Fødeaar og 1793 som hans Dødsaar. I Gerbers Lexicon der Tonkünstler siges at Nardini døde 1793, 71 Aar gammel, følgeligt maa han være født 1722. I Dictionnaire des Musiciens angives 1725 som hans Fødeaar og 1796 som hans Dødsaar.

Sinderne, og sønderreven af sin Broder, som de havde forvandlet til en Ulv. De bandt Faderen med hans Tarme, som siden forvandledes til Jernlænker.

Narkotisk, bedøvende, kommer af det Græske. Der gives adskillige Planter, som indeholde en Gift, der forstyrrer eller endog undertrykker Nervesystemets Forretning i en saa høi Grad, at Følelsen forandres eller gandske ophører at Nervesystemets oplivende Indflydelse paa Organismen ved Giftens videre Fremgang gandske ophører, og at Livet selv forstyrres (Sammenlign Art Gift. Disse Planter indeholde en saadan narkotisk Gift, deels reen og fremstikkende, deels blandet med andre skarpe og aromatiske Vædsker, som den er underordnet. Virkningen af narkotisk giftige Planter er derfor ei eens, mange virke ligefrem bedøvende og forstyrrende paa Nervesystemet som Skarntyden, andre virke først paa Blodsystemet eller paa Hjernen og først bagefter eller i større Portioner bedøvende som Opium. De udvortes Phoenomener af disse Virkninger ere forskjellige, eftersom Portionerne af den nydte Gift ere større eller mindre, eftersom Virkningen kaster sig meest paa Følelsens eller Bevægelsens Nerver. Mange narkotiske Gifte frembringe Svindel, Mørke for Dinene, andre heftige convulsiviske, ofte meget underlige Bevægelser af alle Lemmerne, eller pirre til uvilkaarlig, heftig Latter; andre gjøre Menneskene gale og rasende, andre hensætte dem i stille Henrykkelser; men paa alle følger endeligt den angrebne Nerves Lamhed og fuldkomne Uddøen.

Narrefest kaldte man den Fest, som fra det 5te til det 16de Aarhundred høitideligholdtes regelmæssigen med de største Naragtigheder i adskillige christne Lande af Lægfolk og Geistlige, og bliver eet af de mærkværdigste Phoenomener i Culturhistorien. Til Hedningernes Feste, som den christelige Religion ei saasnart kunde fortrænge, hørte de bekjendte Saturnalia, der i den fuldkomneste Blanding og Op- og Nedvenden paa alle Stænder og i den meest udsvævende Lystighed overgik selv

vore frieste Carnevalslystigheder. Narrefestene vare en christelig Efterligning af Saturnalia, og selv i Tiden vare de lidet forskjellige fra hverandre, da disse hoitideligholdtes i Dec. og hine ved Juletider. Hovedhoitideligheden faldt paa Nytaarsdag; Festen varede i det Hele fra Juul til sidste Sondag efter Epiphanias. Efterat i Forstningen blot Chordrenge og unge Sakristaner havde udgjort Hovedacteurerne derved, toge snart alle Kirkens Underbetjente og selv Lægfolk Deel deri, medens Biskopen eller Stedets fornemste Geistlige med de øvrige Canonici vare Tilskuere derved. De unge Mennesker, der spillede Hovedrollen ved disse Narrefester, som den Tids Skribentere ogsaa kalder Underdiakonernes Fest, Decemberfriheden eller Kalendifesten, valgte iblandt dem en Narre-Biskop eller Erkebiskop og indviede ham under mange latterlige Ceremonier i Cathedralkirken. Den valgte Narrebiskop tog derpaa Biskoppens sædvanlige Sæde og lod i sin Nærværelse holde høitidelig Messe, hvis han ei foretrak at holde den selv og give Folket sin Velsignelse under latterlige Grimasser. Imidlertid udøvede de i alleslags Maskedragter iførte Narre tusende Taabeligheder i Kirken; man sang her de obscoenste Sange, opførte de ypplaste Dandse og antog de mistænkeligste Stillinger. Hvorledes dette lader sig forene med Middelalderens saa priste ægte Religiøsitet, maa man besvare sig selv. Ogsaa Hedningerne havde udsvævende Feste, men i Hedenskabets Aand var dette et Slags Cultus, der meget godt lod sig forene med det øvrige. Vi have endnu Ceremonieboger eller Ritualier, hvorefter Narrefesten holdtes paa mange Steder. I een af disse blev den Prosa, som man sang paa St. Stephansdagen i Kirken paa Narrefesten kaldt Æselsprose, og den, man sang paa Johannes Evangelistens Dag blev kaldt Oreprose. Efter Narrefestens Ritual i Staden Sens, spillede Narrepræsterne, medens Narrebiskoppen holdt Messe, med Tærninger paa Alteret og kastede stinkende Røgelse i det hellige Røgelsekar. Den første Oprindelse til denne Fest skal stamme fra Frankerig. Hvad Tydskland angaaer har man blot Efterretning om at denne Fest er holdt i Stæderne ved Rhin, hvoraf man dog ei

kan slutte at den ikke er holdt paa andre Steder. Saa almindeligt herskende imidlertid Narrefesten synes at have været, saa er den dog hyppigen fordømt og forbudt af enkelte Paver, Biskopper, franske og spanske Concilier. Ogsaa Sorbonnen forbød disse Feste 1444. Men alle disse Forbud hidrøre fra en Tid da det nye Lyses Dagerye allerede var brudt frem. Imidlertid manglede der selv paa denne Tid ei ivrige Forsvarere af Narrefesten, af hvilke Een erklærede at Narrefesten var Gud ligesaa hellig og velbehagelig som Festen for Marias ubesmittede Fødsel.

Narses, en Eunuch, hvis Fædreneland er ubekjendt, blev i Førstningen brugt ved Keiser Justinian den 1stes Hof til saadanne Forretninger, hvortil man pleiede at bruge hans Lige. Ved sine Talenter indsmigrede han sig saaledes hos Keiseren, at denne gjorde ham til Kammerherre og keiserlig Privatskatmester. I Aaret 538 blev han stillet i Spidsen af et Corps, der skulde understøtte Overfeldtherren Belisarius i Italien til Ostgothernes Fordrivelse. Men Uenighed, der opkom imellem ham og Belisarius, foranledigede hans Tilbagekaldelse. Imidlertid blev han paa nye sendt til Italien 552 for at standse den gothiske Konge Totila. Han erobrede Rom, efterat have slaget Totila. Med lige Held overvandt han Tejas, som Gotherne efter Totila havde valgt til deres Konge, ved Foden af Vesuv 553 og næste Aars Foraar Alemannernes Anfører Bucellinus. Efterat Narses paa denne Maade havde overvundet Gotherne og næsten gandske renset Italien fra andre med dem forbundne Barbarer, erholdt han Statholderskabet over dette Land, som han forestod i 15 Aar. I det han søgte paa alle Maader at berige den offentlige Skat, vakte han Misfornøielse i sin Provinds, der bragte sine Klager ved Deputerede fra Rom for Keiser Justin den 2dens Throne. Narses skal i haanlige Udtryk være bleven afsat fra sit Statholderskab og hevnede sig paa det keiserlige Hof derved, at han indkaldte Longobarderne under deres Konge Alboin i Italien. Dog have nogle Skribentere og især Muratori tvivlet om og Narses virkeligt har havt Deel i Lon-

gobardernes Indfald. Efter sin Afsættelse opholdt han sig i Neapel og Rom og døde i en høi Alder i Aaret 567.

Naruszewicz (Adam Stanislaus) lige udmærket som Digter og Historiker i Polens Literærhistorie, var født den 20de Oct. 1733 af en gammel Familie i Lithauen, gik 1748 ind i Jesuiterordenen, og blev, efter sin Tilbagekomst fra en Reise igjennem Tydskland, Frankerig og Italien Forstander ved Jesuiternes Collegium nobilium i Warschau. Efter Ordenens Ophævelse overdrog Kongen, der havde lagt Mærke til hans fortrinlige Talenter, ham i Aaret 1773 at sætte alt paa Papiret hvad der angik Polens første Delingsunderhandlinger. Dette Arbeid, hvoraf Intet er udkommet trykt, fandt saadant Bifald hos Kongen at denne opmuntrede ham til en fuldstændig Polens Historie, og understøttede ham paa det Høimodigste ved Udførelsen. Denne Historie (historya Narodu Polskiego od poczatku Chrescianstwa 2-7de Deel, Warschau 1780-1786 stor Octav og sammesteds 1803 og 1804 stor Oct.) begynder med Mieczyslaw 1ste og indeholder Piasternes Regiering. Den første Deel, bestemt for Polens uvisse tidligste Historie, som han vilde levere ved Værkets Slutning kom ei ud. Dette med skarpsindig Critik, udbredt Læsning, og i en kort, jevn efter Tacitus dannet Stiil udførte Værk, er det vigtigste, som nogensinde er udkommet i Polens Historie og et Mesterstykke i den polske Literatur. Desværre er det langtfra ei fuldført. Han efterlod en Samling af Materialier til dette Værk, som han havde samlet af offentlige og Familie-Archiver, i 360 Bind. Den er ordnet efter de enkelte Kongers Regjeringsaar, og findes nu hos den berømte Thadæus af Czacky, Forfatter af et fortræffeligt Værk om de lithauiske Love, som vil fortsætte Naruszewicz's Historie. Som Digter udmærkede Naruszewicz sig høist priseligt i flere Arter, især fandt hans Idyller stort Bifald. (Hans Digte under Titel af: Wersze rozne, Warschau 1804. Prosaisk Oversættelse af enkelte Stykker deraf i polske Bibliothek 2det og 5te Hefte). Desuden har man af ham en polsk Over-

telse af Tacitus i 4 Bind, hvori han ei alene meget rigtigt har fattet Originalens Aand, men og heldigen efterlignet Stilens kraftige Korthed til Beundring; den litthauiske Feldtherre Joh. Carl Chodkiewiczs Levnet (Warschau 1805 II. 8); Taurvka eller Tatarernes Historie og flere andre Værker. Han døde af Græmmelse over sit ulykkelige Fædrenenelands Skjebne den 8de Juli 1796 i sit 63de Aar og blev almindeligt beklaget for sin ædle og menneskekjerlige Characteer.

Narwa, en bekjendt Handelsstad i Gouvernementet Ingermanland ved Floden Narwa, har omtrent 3000 Indb., Russer, Svenske og Tydske, hvis Næringsveie især ere Handel og Fabrikker. Byen selv mangler Havn, men de stærkest ladede Skibe kunne lægge op ad Floden Narwa og ligge i Sikkerhed lige uden for Byen. I Aaret 1700 forfaldt her et mærkeligt Slag, hvori den svenske Konge Carl den 12te med 8000 Mand slog 60000 Russer; desuagtet bemægtigede Peter den store sig Narwa ei længe efter, og siden Freden i Nystad 1721 har den tilhørt Rusland.

Nassau (Husene). Huset Nassau er eet af de ældste og tillige berømteste af alle europæiske Fyrstehuse. Det gav manget Land dets Regent, mangen seirende Hær sin Anfører og mangen Fyrste sin Gemalinde. Dynastiet Nassaus første Oprindelse taber sig i Fortidens Mørke. Adskillige af sammes fortrinligste Historieskrivere antage, at Otto, Herre til Laurenburg, Conrad 1stes Broder, er dets Stamfader. Ældre Historiographer tale om en Grev Adolph af Nassau, der døde i Aaret 703. Ved Grev Ottos Giftermaal blev Grevskabet Geldern og Zütphen forenede med Nassau. Henrik Dives (den rige) stiftede to Linier ved at dele sine Lande imellem sine to Sønner Walram og Otto 1253. Af den walramske Familie blev Walrams Søn Adolph ved Rudolph 1stes Død 1291 tydsk Keiser. Der havde været 9 Maaneders Interregnum da Churfyrsterne med et stort Følge begave sig til Frankfurt og Dagen bestemtes til det nye Keiservalg. Churfyrsten af Mainz en

slin klog Mand var stemt for Adolph, Greve af Nassau, men holdt sin Mening saa hemmeligt, at Ingen anede samme, og bragte det ved sin Snildhed saa vidt, at samtlige Churfyrster lovede at følge hans Mening og vælge den til Keiser, som han ansaae for den værdigste. Da de nu vare forsamlede til Valget stod han op og udraabte: „Leve Grev Adolph af Nassau vor retmæssigt udvalgte Keiser og Herre!" Bestyrtelsen var almindelig og Meningerne om dette Valgs Retmæssighed deeltes; imidlertid ytrede ingen sin Utilfredshed. Adolph var og blev romersk Keiser, og alle, selv Hertug Albrecht af Østerrig, Keiser Rudolphs Søn, hyldede ham. Paa en i Mainz 1297 holden Rigsdag blev han afsat og Hertug Albrecht af Østerrig valgtes i hans Sted. Dog lod Adolph sig ei Keiserværdigheden fratage. Han stillede sig i Spidsen af den ham tro blevne Hær og rykkede frem indtil Oppenheim. Albrecht tog sin Stilling ved Klosteret Rosenthal. Den 2den Juli 1298 kom det til Slag imellem dem ved Flækken Gellheim. Adolph seirede; men Albrecht samlede igjen sit adspredte Rytterie og Træfningen fornyedes med fordoblet Raserie. Adolph blev kastet af Hesten. De, der saae ham falde, holdt ham for død, men hurtigt svingede han sig paa en anden Hest, kastede, for desto sikkrere at kjendes, sin Hjelm fra sig, bragte sin vigende Hær igjen i Orden, trængte frem med det Forsæt at opsøge og fælde Albrecht og tilraabte ham, da han fik Øie paa ham: „Du skal ei undslippe mig: her aftræder du mig mit Keiserdom." Albrecht svarede: „Det er i Guds Haand!" og i samme Øieblik faldt Adolph for Albrechts Sværd. Han sank af Hesten, blev omringet og nedsablet med mange Hug. Han blev begraven i Klosteret Rosenthal, fordi Albrecht ei vilde at han skulde bisættes i Speyer hos de andre Keisere. Siden blev dog hans Liig af Keiser Henrik 7de bragt derhen og fik Plads ved Siden af Albrechts Liigkiste. Paa Valpladsen blev opreist ham et Minde med den Indskrift: Adolphus a Nassau Rom. R. interficitur apud Gellinheim. Han efterlod fem Sønner, hvis Efterkommere stiftede adskillige Linier, hvoraf Nassau Usingen endnu er til. Den Nassau-saarbrückske Linie uddøde

1797. Den Ottoske Linie. Grev Otto af Nassau, den yngste Søn af Henrik den rige erholdt ved Faderens Deling Herskaberne Dillenburg, Beilstein, Herborn og Siegen. Staden Nassau skulde være fælleds for begge Brødrene, Walram og Otto. Den sidstes Sønnesøn Otto den anden blev Stamfader for den dillenburgske Linie. Dens Besiddelser udvidedes siden ved Eiendomme i Nederlandene, saavelsom ved Oraniens Forbindelse med Nassau. Fyrstendommet Orange (Oranien) ligger i den forrige franske Provinds Dauphiné og er fire Mile langt og tre Mile bredt. Een af dette Lands ældre Besiddere Wilhelm kaldte sig først: Af Guds Naade Fyrste af Oranien. Een af hans Efterkommere Philibert af Chaton døde uden Børn 1531 og indsatte Grev Renatus af Nassau, en Søn af hans Søster Claudia, til Arving af sin Efterladenskab, fornemmeligt Fyrstendommet Oranien. Men Renatus faldt, før han blev formælet Aar 1544 ved Beleiringen af St. Denys. Han havde i Forveien bestemt sin Fætter, Wilhelm 1ste (en Søn af Grev Wilhelm af Nassau-Dillenburg) til Arving af Fyrstendommet Oranien og alle sine øvrige Godser, dog kom han først i rolig Besiddelse af denne Arv 1570. Dog blev Souverainiteten først sikkret Huset Nassau 1598 ved Tractat i Vervins og siden i Fredene til Nimwegen (1678) og til Ryswick (1697). Wilhelm 1ste deelte de nassauiske Lande med sin Broder Johan, og beholdt selv hvad hans Forfædre af den ottoske Linie besad i Nederlandene, hvilken han forøgede ved sit Giftermaal med Anna, en Datter af Grev Maximilian Egmont. Johan fik Nassau, Dillenburg, Herborn, Siegen og Dietz. Wilhelm 1ste (see denne Art.) blev myrdet 1584 af Balthasar Gerhard. Han efterlod tre Sønner: Philip Wilhelm, Greve af Buren, der blev opsnappet af Spanierne, da han 1567 studerede i Löwen, først efter 18 Aar igjen blev sat i Frihed og døde 1619; Moritz, der fulgte sin Fader i Statholderskabet over Nederlandene, forøgede sin Fædrenearv med Grevskabet Moeurs og døde ugift 1625. Fra en udenfor Ægteskab avlet Søn Ludvig nedstammede Herrerne af Leck, af Odyck og af Owerkerke, hvilke med keiserlig Tilladelse have kaldt sig Gre-

ver af Nassau. Wilhelm 1stes tredie Søn Frederik Henrik paatog sig efter sin Broders Død Statholderskabet og døde i Aaret 1647. Ham fulgte hans Søn Wilhelm 2den, under hvem Kongen af Spanien i den westphalske Fred maatte erkjende Nederlandene for frie; derimod plagedes Landet af indvortes Urolighed, da han traktede efter en mere udvidet Magt; hans pludselige Død 1650 foranledigede det Rygte, at hans Fiender havde forgivet ham. Otte Dage efter hans Død fødte hans Gemalinde, den engelske Kong Carl 1stes Datter, en Søn Wilhelm (3die). Republiken Holland troede, at Statholderskabet havde tiltaget sig en alt for stærk Magt, hvorfor Republiken 1651 afskaffede samme og forpligtede sig til ei mere at indføre den. Men i Krigen mod Ludvig 14de bevirkede det oraniske Huses Venner at Statholderskabet igjen fornyedes i Wilhelm den 3dies Person 1672. Han anførte derpaa Armeen, fægtede med forskjellig Lykke, indtil Freden i Nimwegen kom istand 1679. Den engelske Konge Jacob 2den, Wilhelms Svigerfader, gjorde sig forhadt i England ved sin Iver for den catholske Religion. Heraf benyttede Wilhelm sig. Han havde et stort Partie i England, landede der, fortrængte Jacob 2den og besteeg den engelske Throne 1689. Efter en otteaarig Krig mod Frankerig og Jacob den 2dens Tilhængere sluttedes Freden til Ryswick, hvori Wilhelm erkjendtes for Englands Konge og fik sin Fædreneeiendom Orange tilbage. I Aaret 1702 døde Wilhelm 3die og med ham uddøede det oprindelige oraniske Huus. Ved et af ham alerede 1695 oprettet Testamente var den daværende Statholder i Friesland, Johan Wilhelm Friso af Nassau-Dietz, udnævnt til Enearving af alle hans Lehn- og Allodialgoder, men han druknede i Aaret 1711 i Mardyck, paa sin Reise fra Armeen til Haag. Hans, først efter hans Død fødte Søn Wilhelm Carl Henrik Friso blev 1722 valgt til Statholder af Landskabet Twente og Drente, Provindsen Geldern og Lütschen, og i Aaret 1728 af Over-Yssel, Groningen og Omeland. Da det hollandske Flandern 1747 truedes af de fremtrængende Franskmænd blev han først af Provindsen Seeland udnævnt til Statholder, Ad-

miral og General-Capitain, hvilket Exempel de øvrige Provindser fulgte, overdrog ham Arvestatholderskabet og lode endog hans qvindelige Afkom deeltage i denne Værdigheds Forrettigheder. For at kjende denne Fyrstes Familieforbindelse med Wilhelm den 1stes Efterkommere er det nødvendigt at gaae noget tilbage i Tiden. Wilhelm den 1stes yngre Broder Johan efterlod ved sin Død 1606 fem Sønner, hvoraf hver fik en Deel af Faderens Lande. Da den ældste Wilhelm Ludvig døde, deelte hans fire Brødre hans Besiddelser og stiftede fire Linier, nemlig Johan den nassau-siegenske, Georg den nassau-dillenburgske, Ernst Casimir den nassau-dietziske og Johan Ludvig den nassau-hadamarske. Den sidste erholdt 1648, de tre første 1654 den fyrstelige Værdighed. 1) Nassau-siegensk Linie. Johan efterlod sig 8 Sønner, blandt hvilke han havde i Sinde at dele sin lille Stat. Men hans ældste Søn Johan drev paa Førstefødselsretten, foranledigede derved en langvarig Proces, afkjøbte Brødrene deres Rettigheder og Fordringer og gik derpaa over til den catholske Religion. Med hans Sønneson, Wilhelm Hyacinth, der for slet Bestyrelse maatte forlade sit Land ifølge det keiserlige Rigshofraads Dom, uddøde denne Linie 1743, hvis Lande bleve tagne i Besiddelse af den nassau-dietziske eller oraniske Linie. — Den ovennævnte Grev Johans tredie Broder Johan Moritz tjente Hollænderne fra Aaret 1636 til 1644 i Brasilien, hvorved han erholdt Tilnavnet Amerikanus. Han døde som brandenburgsk Statholder i det Cleviske og Westphalske 1679. 2) Den nassau-dillenburgske Linie, der stiftedes af Grev Georg, uddøde 1739 med Fyrst Christian; og en Sidelinie, den nassau-dillenburg-schaumburgske, stiftet af Georgs Sønneson Adolph, uddøde 1676. 3) Den nassau-dietziske Linie. Stifteren af denne Linie, som endnu er til, Ernst Casimir, var Statholder i Friisland og fandt 1632 sin Død for Ruremont; samme Skjebne havde hans Søn Henrik Casimir for Hulst 1640. Ham fulgte hans Broder Wilhelm Frederik, der ligeledes var Statholder i Friesland og omkom ved Forsøg med en Pistol 1664. Wil-

helm Frederiks Søn Henrik Casimir, var Fader til den alerede omtalte Fyrste af Nassau-Dietz Johan Wilhelm Friso, Arvestatholder i Friesland. Dennes Søn Wilhelm 4de Carl Henrik Friso, lod sig i Følge et Forlig med den sidste Fyrste af Nassau-Siegen, hylde 1742 i Dillenburg og Siegen. Wilhelm den 4des Søn, Wilhelm 5te, blev indviklet i en Krig med England, hvorfor Hollænderne i Januar 1782 maatte trække deres Tropper ud af Barrierepladsene og sløife sammes Fæstningsværker. Imidlertid bleve alerede Fredspræliminarierne undertegnede den 2den Sept. 1783 mellem England og Holland i Paris og Negapatnam aftraadt i den ligeledes i Paris, sluttede Definitivfred den 20de Mai 1784. Samme Aar saae Holland sig indviklet i Stridigheder med den tydske Keiser, der endtes ved en i Fontainebleau den 8de Nov. 1785 undertegnet Tractat, hvorved Scheldens Spærring tilstodes. I Sept. samme Aar berøvede man Arvestatholderen Commandoen i Haag, hvorved han fandt sig foranlediget at begive sig til Geldern. Den 10de Nov. sluttede de forenede Nederlandes Provindser en Alliancetractat med Frankerig, og i Sept. 1787 trængte Preusserne ind i Holland og indsatte Arvestatholderen, Kongen af Preussens Svoger, i sine forrige Rettigheder. Da der i Marts 1793 sluttedes en Alliancetractat i London mellem Østerrig og det tydske Rige, Preussen, Storbrittanien, Spanien, Portugal, Neapel, Kirkestaten og Sardinien imod Frankerig, tog ogsaa Holland Deel i dette Forbund, og forbandt sig siden nøiere med England og Preussen den 19de April 1794 ved en i Haag undertegnet Subsidietractat. Men alerede den 26de samme Maaned og Aar trængte den franske General Pichegru ind i Vestflandern, rykkede den 17de Jan 1795 ind i Utrecht og 10 Dage derpaa i Amsterdam, hvorved han tvang Arvestatholderen til at nedlægge sin Værdighed og flygte til England. Den 26de i samme Maaned blev den gamle hollandske Constitution ophævet, og den 16de Mai sluttedes Fred med Frankerig i Haag hvorved Arvestatholderskabet afskaffedes, en Of- og Defensivalliance blev indgaaet mellem Frankerig og Holland, hollandsk Flandern, Mastricht og Venlo affto-

des til Frankerig og en fælleds Skibsfart tilstodes paa Rhin, Maas og Schelde. — Den 24de Mai 1802 bragtes en Convention istand mellem Frankerig og Huset Oranien, hvorefter dette frasagde sig Statholderskabet og erholdt til Erstatning Fulda og Corvey. Den 9de April 1806 døde Wilhelm 5te og efterlod en Søn, Wilhelm. Huset Oranien havde endnu stedse sine Venner i Holland. I Febr. 1813 opdagedes der en hemmelig Sammensværgelse. En pensioneret Capitain ved Navn Maas stod i Spidsen for samme. En vis Thomas de Longh, en Vert ved Navn Valentin, Brigaderen Ihle, Kjøbmanden Verschur, den jødiske Læge Lemon og Fredsbetjenten Fallee toge Deel i samme. Den 12te i førnævnte Maaned skulde Tegnet gives til Udbrud ved Antændelsen af Amsterdams Assistentshuus. Hemmeligheden blev forraadet, en Militærcommission nedsat til sammes Undersøgelse, og af denne kjendtes for Ret, at Maas og de Longh vare dødsskyldige og deres Godser skulde inddrages, Valentin og Ihle dømtes til femaarig Fængselsstraf og en Mulct af 2000 Franker, Verschur og Lemon til toaarig Fængselsstraf og en Mulct af 500 Franker. Faller blev frikjendt og erklæret for uskyldig. Den 16de Nov. 1813 rømmede de Franske Holland, den 18de organiseredes en provisorisk hollandsk Regjeringscommission og alerede den 30te samme Maaned kom Prindsen af Oranien fra England til Haag og holdt den 2den Dec. sit høitidelige Indtog i Amsterdam. Næste Dag blev han under Navn af Wilhelm 1ste proclameret som souverain Fyrste af de forenede Nederlande, som efterat Belgien var lagt dertil ophøiedes til et Kongerige (21de Juli 1814). 4) Nassau = Hadamarsk Linie. Stifteren af denne Linie, Johan Ludvig, gik over til den catholske Religion, erhvervede sig herved Keiser Ferdinand 2dens og 3dies Naade, sluttede som keiserlig Plenipotentiarius den münsterske Fred og erholdt derfor en Rigsfyrstes Værdighed. Med hans Sønnesøn Frants Alexander uddøde denne Linie den 27de Mai 1711.

Nassau (Hertugdommet) indbefatter omtrent 120 Qvadratmile med 280,000 Indb. og 1,760,000 Gyldens Indkomster. De samtlige nassauiske Lande udgjøre nu en forenet souverain Stat under Navn af Hertugdommet Nassau. De nassauiske Lande have i de sidste Tider lidt store Forandringer. Ved Freden til Luneville mistede Nassau-Usingen den hele saarbrückske Arv (20 □ Mile), hvorfor det dog fik Skadesløsholdelse (36 □ Mile). Ligeledes tabte Nassau-Weilburg 8 □ Mile og erholdt til Erstatning 16 □ Mile. Senere gjorde de nogle, skjøndt ei betydelige Afstaaelser til Frankerig og Berg. Ved Tiltrædelsen til Rhinforbundet erholdt Fyrsten af Usingen som Senior for Huset Nassau, den hertugelige Værdighed, og samtlige nassauiske Lande bleve erklærede for et souveraint forenet og udeleligt Hertugdom, hvorover begge Fyrster (Usingen og Weilburg) regjerede. Tillige forøgedes Hertugdommet med 31 □ Mile. I Aaret 1813 forlod Hertugdommet Nassau Rhinforbundet, og den 31te Mai 1815 sluttede begge Huse et Grændsereguleringsforlig, ifølge hvilket Nassau byttede adskillige Lande med Preussen. I Aaret 1815 tiltraadde begge de nassauiske Fyrster det tydske Forbund. Den 24de Marts 1816 døde Hertugen af Nassau-Ussingen Frederik August. De samtlige nassauiske Lande kom derpaa til hans Arving, den nærværende Hertug Wilhelm (Georg August Henrik Belgicus), født den 14de Juni 1792. Hertugen har i Fælledsskab med Braunschweig den 13de Plads i den tydske Forbundsforsamling, men fører in Plenum to Stemmer. Militæret udgjør 3000 Mand; som Contingent stiller Nassau 1680 Mand.

Nastrond kaldtes i den gamle nordiske Gudelære det Sted, hvorhen de Onde skulde komme efter Ragnarokr. Det var en vidtløftig Bygning med en Port imod Norden, der var bygget af lutter Slanger, hvis Hoveder vendte indad og udspyede Gift, som samlede sig til en stor giftig Flod, hvori Mordere, Meenedere og de, som havde forført andres Koner, svømmede omkring under skrækkelige Piinsler. Paa et andet Sted bleve de

Onde piinte af en fæl Ulv, og disse Piinsler varede evigt.

Nat. I dagligt Sprog betegner man ved Ordet Nat det Tidsrum fra Solens Nedgang til dens Opgang, i hvilken Tid Jorden ei oplyses af hiint Legeme. Tiden imellem Solens Ned- og Opgang er som bekjendt meget forskjellig paa de forskjellige Aarstider i de forskjellige Lande, hvilket kommer af Jordens forskjellige Stilling imod Solen. Under Linien hersker bestandig Jevndøgn, saa at Dagen varer tolv Timer og Natten ligesaa længe. Derimod foraarsager Ecliptikens Skraahed en ulige Længde af Nætter og Dage mellem Polerne og Aequator. Her indtræffer Jevndøgn kun to Gange om Aaret nemlig den 21de Marts og 23 Sept. Den længste og korteste Nat indtræffer ved Solhvervstiden den 21de Juni og den 21de Dec. Forskjelligheden af Nætternes Længde er saa meget større, jo nærmere et Sted ligger Polerne. Indenfor Polarkredsene gives der engang om Aaret en Dag uden Nat og engang Nat uden Dag. Under Polerne selv hersker en Nat af et halvt Aar, hvorpaa følger en Dag af et halvt Aar. Den nøiagtige astronomiske Begyndelse retter sig efter det Dieblik, da den synlige Solskive synker under Horisonten, da som bekjendt et optisk Bedragerie viser Solen endnu ved Horisonten, naar den alerede er gaaet ned. Tusmørket udgjør Overgangen imellem Nat og Dag.

Natstykker ere Malerier eller Tegninger, hvori Scenen ei oplyses af Solen eller det sædvanlige Dagslys, men af Maanen eller et kunstigt Lys som Fakler ic. Et saadant Natstykke udfordrer en egen Kunst, især fordi alle Farver falde bort i det, da deres egentlige Stemning hidrører af Dagslyset, og Farven for Størstedelen retter sig efter den Materies Beskaffenhed, hvorved det brændende Lys underholdes. Blandt alle de Natstykker vi have er det berømteste af Correggio, fortrinsviis bekjendt under Navn af Natten. Blandt de tydske Malere, der have forfærdiget Natstykker, gjør man meest af Gottfried Schalken.

Nation. Nationalitet. Nationalcharacteer.
Naturen frembringer mangehaande Forskjelligheder blandt Menneskene, som først erkjendes ved høiere opnaaet Cultur og stedse friere uddannes. Hertil hører og Nationalitet eller Menneskets Levnet under en Nations Form og Egenskab, hvoraf Nationalcharacteren fremgaaer, som er den i en Nations Liv og Historie uddannede Eiendommelighed ved samme, hvilken vi iagttage i visse overeensstemmende og uvilkaarligt tilbagevendende Yttringer af dens Lemmer. Men Nationalitetens Bestanddele eller det som udgjør Grunden til Nationaliteten er de i forskjellige Jordegne boende Menneskers lige Nedstammelse og Sprog; derfor kan man og beskrive Nation, som en ved lige Nedstammelse og Sprog udmærket Deel af den Jorden beboende Menneskehed. Saaledes betragtet er Menneskehed den Idee som omslynger alle Nationer, og Nationaliteten skulde kun vise sig som Menneskehedens Form o: som individuel bestemt, eiendommelig Menneskehedscharacteer. Hvorledes nu Nedstammelse og Sprog fornemmeligt kunne være Grunden til saa store Forskjelligheder kan alerede sees af følgende Antydninger. Det er Nedstammelsen, som i Forbindelse med egne Climater og Jordegne, hvori den tilvoxende Menneskemængde udbredede sig, der fornemmeligt bevirker en egen Legemsdannelse. Den sidste viser sig som noget Almindeligt i en Nations Familieligheder f. Ex. i Nationalphysiognomierne. Denne Dannelsens Egenhed staaer igjen i Forbindelse med Menneskenes særdeles Forhold til Naturen, med særegne Tilbøieligheder, herskende Temperamenter 2c. Fornemmelig vigtig er Indflydelsen paa Sprogorganerne, uden hvis Forskjelligheder hos Menneskene flere Sprog ei vilde være mulige. Desuagtet vilde det være urimeligt at udlede denne Sprogenes Forskjellighed blot af det Udvortes og ei fornemmeligt af de ved Nedstammelse og fælleds Opholdssted forenede Menneskers indvortes Samlivs Eiendommelighed, der udvikler sig af Tidens og Rummets Forskjelligheder. Thi ligesom det Indvortes og Udvortes overalt staaer i Vexelvirkning, saa maa ligesaavel Sprogorganernes fælleds og forskjellige Dannelse og den

hermed i naturlig Forbindelse staaende Hørelses, som den fælleds og forskjellige Retning, hvilken Tænken, Følen og Begjeren tager, yttre en umiskjendelig Indflydelse paa disse Taleelementers Forbindelse til et fælleds Betegningssystem af det indvortes og udvortes Liv. Det er altsaa fornemmeligt Sproget, der forbinder en Nations Lemmer og skjelner dem fra andre Nationer; thi i Sproget, især i Ordenes Association med Begreber og i de samme eiendommelige Love for Orddannelsen og Ordføiningen saavelsom i de brugelige Talemaader ophøies een i samme herskende Tanke- og Følemaade til Regel. I Sproget meddeles det Ædleste, og ligesom Videnskab, Poesie, Haandværker og Privatliv danne deres Sprog, forskjelligt ved Begrebets eller Betragtningens Herredom, saa bestemmer igjen Sproget den Lærdes, Kunstnerens og Forretningsmandens Tænken og Tragten paa forskjellig Maade og meest uvilkaarligt. Dette er og almindeligt fremsat i vor Tid i den Sætning: Sproget er et Folks Nationaleiendom og Nationalhelligdom, og det, som paa det Inderligste forbinder alle sammes Medlemmer. Her maa dog bemærkes, at Begrebene om Folk og Nation ofte forvexles. Thi om man ved Folk ei overhovedet forstaaer en ubestemt Menneskemasse eller en Forening af flere Familier, saa falder Begrebet Folk dog ei sammen med Begrebet Nation. Thi ei stedse bestaaer et Folk af een Nation, ligesom heller ikke een Nation altid danner et Folk. Begrebet om Folk i indskrænket Forstand tyder nemlig hen paa en Stat, hvilken (som den preussiske) ligesaavel kan indbefatte flere Nationer, som een Nation (f. Ex. den tydske) kan omfatte flere Folk eller Stater. Det er især heldigt for en Nation, naar den, som den franske, kun danner een Stat, følgeligen kun eet Folk, som forenet under een Forfatning og Overherredom, stærkt og kraftigt kan modstaae enhver udvortes Fiende. Da vil og dens Nationalcharacteer og Nationalære yttre sig fastere og mere bestemt uden at udslettes, eller svækkes ved Delinger og indvortes Gnidninger mellem Medlemmerne. Det sidste er endog Aarsagen, hvorfor man aldeles har frakjendt en Nation Nationalcharacteer; skjøndt, som man seer af det Foregaa-

ende, en Nation, hvor denne virkeligt existerer, ei kan tænkes uden samme; kun yttrer den sig meer eller mindre tydeligt. Ja en Nations Tilværelse synes kun fuldkommen sikkret ved Statseenhed, Nationaldyd og Religion. Om Nationalcharacteren er det endnu vigtigt at anføre, hvilken Indflydelse den har paa Individuet eller hvorledes den forholder sig til Individualiteten, og hvorledes man derefter maa opfatte den. Hvad det Første angaaer, saa er Nationalcharacteren ei noget som saa nødvendigt paatrænger sig Individuet, at ei et Individ ved sin Retning, skulde kunne virke mere eller mindre imod den. Derfor gives der og Individuer af forskjellige Nationer, der ligne hverandre i Nationaltræk som Lemmer af een Nation. Meest virker Nationalcharactern paa dem, der ei ere sig samme bevidst, følgeligen paa den kraftige og ufordærvede Masse af Folket, som (hvis ei selskabelig Cultur er Nationalcharacterens Hovedside) ei ved selskabelige Forhold har afsleben sin Nations kraftige Characteer. Deraf følger altsaa det Andet, at man maa søge det Ædle ved Nationalcharacteren hos det mere kraftige og ufordærvede Folk, men dens Skyggesider blandt de høiere Stænder. Men, da en Nation ei blot bestaaer af alle dens samtidige men og af dens efter hverandre levende Medlemmer, og enhver Characteer, altsaa og Nationalcharacteren eller den særdeles Retning og Individualitet, hvilken en Nation som et Heelt viser, og hvorved den ligesaavel forbinder sine Medlemmer, som skjelner sig fra andre Nationer, lidt efter lidt udvikler sig i Nationens Liv, saa maa den, der vil udvikle en Nations Characteer kjende dens Fortid og Nutid. I sidste Tilfælde er det først fuldkommen muligt at skjene de oprindelige Træk i Nationalcharacteren fra de afledede, saavelsom det Væsentlige fra en Nations tilfældige Yttringer, og hvad der eiendommeligt tilhører en Nation, (det Nationale), fra det den har tilfælleds med andre. (Om forskjellige Nationalcharacterer, see Kants pragmatiske Anthropologie S. 295). Her bliver endnu stedse det Spørgsmaal tilbage, om Nationalcharacteren er noget som Naturen har gjort af Nationen eller snarere Noget, som Nationen har gjort af sig selv. Thi, om end Nedstammelse

og Sprog ere Grundvolden til Nationaliteten, hvilke ethvert Medlem modtager uden egen Medvirkning, saa kan dog det Givne igjen uddannes og hæves til eiendommelig Skikkelse. Derfor pleie vi og f. Ex. at sige: Digtere og Philosopher danne Sproget. Men og her maa den herskende Vexelvirkning mellem Frihed og Naturnodvendighed ei oversees. Hvor der nemlig hos en eller anden Nation fremstaaer en stor Aand, der virker udad ved at lære, danne eller herske og indaander Staten, Kunster og Videnskaberne paa lang Tid sin udodelige Aand og giver sin Sphære et nyt Sving og en fast Retning, der udvikles og dannes samme først af denne Nation og Nationens Samliv virker paa en saadan Aand (thi hos en Genius findes Modtagelighed og Selvvirksomhed i lige Energie) ligesaa kraftigt som den med Frihed griber sin Nations Samliv, danner det eiendommeligt eller udpræger det kraftigt i een eller anden Sphære. Om store Aander siger man, de staae over en Nation; dette vil ligesaavel sige: i dem lever og samler Nationalkraften sig i eiendommelig Form (Individualitet) og virker i særdeles Sphære; som: de danne og lede Nationen og bestemme saaledes Nationalcharacteren ved deres frie Virken. Hvad det første angaaer, da finde vi ofte, at tit de største Aander selv, hvor det kom an paa, at overvinde det Indskrænkede ved Nationalcharacteren med Hensyn til Væsen eller Form (f. Ex. de franske og tydske Digtere), ei have kunnet fornægte deres Nationalitet og hyppigen have hyldet samme. Ligeledes finde vi paa den anden Side Kunst, Videnskab og alt det sande Menneskelige hos en Nation, hvad der griber ind i dens udvortes Liv, knyttet til dens originelle Aanders Opdragelse, fra hvilke det ligesom gaaer ud. Her viser det sig altsaa, hvad Friheden gjør af Nationaliteten og hvorledes den virker til Nationalcharacterens Dannelse. Og her støder Frihed og Nødvendighed igjen sammen. Thi en virkelig stor Mand kalde vi den, som søger at realisere og gjennemdrive Ideer i givne og selvskabte Forhold med eiendommelig, ualmindelig Energie. Naturen eller Skjebnen har arbeidet for ham, han finder Forhold, og hans Plads er ham bestemt af hans Nation, hvilken han ei kan vælge,

men omfatte som sin, som beslægtet med sig. Ogsaa de her givne Forhold og det Eiendommelige i sin Nation opfatter den store Aand med skarpt Blik og i de Ideers Lys, der besjele den. Den betragter dem ei som noget Tilfældigt og Vilkaarligt, men som noget Nødvendigt og Ærværdigt; den seer i det Givne Nationens Anlæg og Bestemmelse, den gjennemskuer, hvad Nationen i een eller anden Kreds kan blive, og leder nu med overordentlig Kraft og ved friere Indgriben i de givne Forhold, sin Nation i Daad og Virken, med ufravendt Blik, til dette Maal. Derfor synes en Nation, paa en Tid, da store Mænd opstaae i den, at føre et hurtigere og mere virksomt Liv og nærme sig sin Bestemmelse i en raskere Gang end ellers i Aarhundreder. Længe vedvarer et saadant Sving i Nationallivet, naar Bevægeren ei er mere, og der udvikler sig en Fremtid, som hiin Genius alerede har seet, thi for den udvikler Fortid og Fremtid sig. Men i denne Udvikling yttrer Nationalcharacteren sig fornemmeligt i den Masse, paa hvilken han oplivende virkede. — Af det ovenfor Sagte kan man og see, hvorledes Individuets Dannelse forholder sig til Nationaldannelse og Opdragelse og denne til Menneskeheden. Thi, naar Nationalitet er Menneskeheden, for saavidt den findes hos en Nation i en særdeles Form eller bestemt Beskaffenhed og følgeligen Menneskeheden skal være over eller rettere i Nationaliteten, saa maa heller ikke Nationalcharacteren gaae saa vidt eller Opdragelse og Dannelse ville føre den derhen, at den hindrer den frie Omgang med Nationerne eller skader Menneskeheden og nærer et bestandigt Had imellem dem. En Nation, der paa denne Maade affondrede sig, vilde selv i aandelig Forstand blive tilbage og tillukke sig en frie, human Udvikling. Et advarende Exempel fremviser den ældre Tid i den hebraiske Nation. Til det modsatte Extrem falder Folkedannelsen og Opdragelsen, naar den af foregiven Humanitet eftertragter en svagelig Cosmopolitisme, der tit, skaanende kaldt Universalitet, uden Holding og Kraft forener sig med alt Fremmed, hvorved Nationalcharacteren maa forsvinde med Nationaleenheden. Den sande Opdragelse er derfor Individuets Opdragelse under

den kraftige Nationalitets Form til Menneskehed. Den er individuel Opdragelse, for saavidt den ei vil tilintetgjøre den alerede givne Individualitet, men tage Hensyn dertil og hæve samme til en eiendommelig Menneskehedsform. Den er Nationalopdragelse, saafremt dette skeer under Nationens Characteer, og for saavidt den fornemmeligt søger at oplive og vedligeholde Nationalære og Nationaleenhed uden Had og Forblindelse.

Nationaldannelse. Fælleds Eiendommelighed i Nedstammelse, Opholdssted, Sprog og Sæder paatrykke Medlemmerne af hver til Nation sammenvoxen Forening Præget af en særegen Nationalitet, hvis Kjendemærker pleie at udslettes i den Grad, Samqvemmet med andre Nationer gjør Synsmaaderne mere fris og Culturens Fremgang til reen Humanitet Livets Former mildere og mere idealske. Ligesaa lidet som det kan falde en fornuftig Opdrager ind først at ville danne et Barn til den Individualitet, hvormed det er født, ligesaa lidet man Nationaliteten, der hos en heel Nation er det samme som Individualiteten hos den enkelte, gjøres til Maalet for den hele Nationaldannelse; thi, naar Dannelse overhovedet er en hensigtsmæssig Styren af den hele Menneskekrafts Stræben til det Fuldkomnere, og dette igjen stedse er det Almindelige og Ideale, saa har det Særdeles i Individuets Natur og Art, hvori alle Mangler og Skrøbeligheder have fæstet Rod, for Danneren kun Værdien af en Grundvold, hvorpaa han kan bygge eller en raae kantet Form, som han skal forædle og afrunde. Denne af Naturen givne Grundvold og Form, Nationaliteten, maa Nationalopdrageren omhyggeligt udforske, behandle som sin Forretningsgjenstand og ved Valget af Dannelsesmidlerne nøie tage Hensyn til saavel at sætte Ideen om Menneskedannelse i utvunget Sammenhæng med sin Nations Liv, og gjøre dens Udførelse mulig under de Localiteter der betingt hans Virksomhed, som og afvende enhver Indblanding af en fremmed Nationalitets Elementer, der vilde sætte hans egen Nations Personlighed og Frihed i Fare. Sand Nationaldannelse er derfor en Nations, af dens Nationalitets Cha-

racteer betingede, Stræben, saa meget muligt at virkeliggjøre Ideen om reen Menneskehed i alle dens Medlemmer og derved blive en intellectuel sædelig og borgerlig fuldkommen Nation, hvad enten nu denne Stræben gaaer for sig uden Aftale og Plan ved enkelte Geniers selvstændige Fremskriden, og frie Meddelelse af de Dannelsesmidler, de have skabt, eller under Styrelse af offentlige, til et lovmæssigt opstillet Maal beregnede Anstalter ved Overeenskomst, Sædvane og Tvang. Det første af disse to Tilfælde er det sædvanligste og det lykkeligste. Oldtidens Originalfolks Cultur voxte og udviklede sig tilligemed deres Nationalitet, og kun derfor blev Grækernes Nationaldannelse saa fortrinlig, fordi den gik ud af dette lykkeligt organiserede Folks indvortes Liv selv, og skred frem med genialsk Kraft og i behagelig Frihed til Menneskehedens Maal. Mindre heldigt trives Nationaldannelsen paa den anden Maade, da den behandlet som et Regjeringens Anliggende, bringes under Fyrsternes Styrelse og vel endog blandes med politiske Bihensigter. Hvilke Frugter den asiatiske Despotismus, der, skye for udenlandsk Dannelses Lys og iversyg paa indenlandske fremragende Kræfter, uophørligt er sysselsat med at afskjere og nedtrykke, frembringer for Folkenes Dannelse, er og vore Tider bekjendt, og, for at see den snævre Aand, det stive Smaaheds Væsen i Nærheden behøve vi ei at gaae til Chineser og Japaner. For ei at tale om Andre, viser det ulykkelige Spanien, hvorledes de skjønneste nationale Anlæg og Kræfter maa vantrives under en inhuman, mørk Regjerings Lænker. Men selv der, hvor Fyrstens gode Villie satte ministerielle Bureauer for Oplysning og Folkedannelse i Virksomhed, har man hidtil kun seet sparsomme Drivhusplanter. Regjeringen kan og bør egentligt kun sørge for tilstrækkelige Fonds til at underholde Dannelsesanstalterne, vaage over Eenstemmigheden i Tendensen af det, som skeer i disse Anstalter til Menneskehedens Forædling, stedse mere at stemme den i deres Magt staaende borgerlige Forfatnings og Forvaltnings Aand efter denne, et Folk alene værdige Tendens, fremdrage det fædrenelandske Store og Gode og afværge enkelte Classers og Stænders

egoistiske Præponderans, ei mindre end Indsnigelsen af fremmedartede, uforenelige Elementer i Folkets Liv.

Nationalinstitut see Institut.

Nationalforsamling, Nationalconvent see Frankerig.

Nationaloekonomie er Videnskaben om den Statsforeningens Form og Forvaltningsmaade, ved hvilken det størstmulige Antal af sammes Medlemmer formaaer at opnaae og vedligeholde den høistmulige Grad af Velstand, dog uden alt Hensyn til en bestemt Stats særdeles Forhold. Den sysselsætter sig paa den ene Side med Nationalvelstandens Analyse ɔ: med Undersøgelse af Elementerne og Aarsagerne, hvoraf Nationalvelstanden bestaaer og frembringes, paa den anden Side med Fremstillingen af de Love og Forskrifter, der fremgaae af hine Undersøgelser for at Nationalvelstanden kan erholdes og bevares. Naar man, underviist af Historie og Erfaring, overveier, hvilken uberegnelig, skadelig Indflydelse mørke og utydelige Forestillinger om Nationalvelstanden og sammes Kilder, have havt og mange Steder endnu have paa Menneskets physiske og moralske Vel, saa kan man ei længer tvivle om den Videnskabs høie Vigtighed, som har disse Begrebers Undersøgelse og Oplysning til fortrinlig Gjenstand. Udtrykkene Nationaloekonomie og Statshuusholdning bleve hyppigt forvexlede med hverandre, men begge ere væsentligt forskjellige, og hiin forholder sig i visse Maader til denne som Naturretten til den positive Ret. Nationaloekonomien har at gjøre med den selskabelige Menneskeheds Velstand overhovedet, Statshuusholdningens med en enkelt Statsforenings. Nationaloekonomien er en Videnskab, der udbreder sig over alle Statshuusholdningens Grene og erholder denne Rang derved, at den udleder alle sine Sætninger af Naturen og Menneskets physiske og moralske Organismus. Statshuusholdningens Virkekreds er indskrænket ved Nationaloekonomiens Love, den maa med hellig Ærefrygt skaane samme med Hensyn til den

Enkeltes Velstand og søge at bortfjerne alt hvad der staaer dens Spillerum i Veien. I lang Tid kunde Statshuusholdningen ei være andet end en rhapsodisk Sammenstilling af mangehaande, tildeels sande, tildeels vildfarende eller halvsande Læresætninger, fordi man ei havde erkjendt dens øverste Princip, nemlig Nationaloekonomien som en almindelig Videnskab. Nationaloekonomien maa ifølge sit Princip idealisere Statshuusholdningen, hvor Natur og Forhold byde det, vende tilbage til den prosaiske Virkelighed. Nationaloekonomien udelukker alt Empirisk, den er en reen aandelig Abstraction, som ubevægeligt hvilende paa rigtigt afveiede Grundsætninger, i de menneskelige Forhold og Lidenskaber opsøger den almindelige Regulator, ordner Maskinen, lader den derpaa gaae sin rolige Gang og iagttager samme med Omhyggelighed. Derimod maa i Statshuusholdningen alt være Empirisk, hvad der ei som umiddelbart Resultat af hiin Videnskab kan overføres reent paa denne. Statshuusholdningen maa agte paa de Former, som Sædvane, Skik og Forfatning have helliget, men uophørligt arbeide paa at tilegne sig Nationaloekonomiens Love, saavidt Tidsaanden, Regjeringsformen og Folkets Characteer tillade uden voldsom Rystelse. Hvad Nationaloekonomien forbyder, maa ei finde Sted i Statshuusholdningen, og Lovene for hiin maae være Grændsestenen for Statshuusholdningens Tvangsret; hiin maa derfor stedse tilbagevise denne indenfor Grændserne af sit Systems Redelighed. Spørgsmaalet, hvad Velstand og Rigdom er, hvorledes samme opkommer og forøges, har i halvandet hundrede Aar sysselsat de meest tænkende Hoveder og er besvaret paa høist forskjellig Maade. Frankerigs store Minister Colbert grundede et Regjerings- og Forvaltningssystem paa den skuffende Forudsætning at Penge alene var sand Rigdom. Dette System, bekjendt under Navn af det merkantilske (Merkantilsystemet) er bragt til Udførelse i Frankerig og siden efterlignet næsten i alle Stater; men Følgen svarede saa lidet til Forventningen, og det frembragte saa ulykkelige Følger, at man med Rette kan kalde det det skrækkeligste Onde i det 18de Aarhundred.

Fordi Rigdom hos enkelte Statsborgere saa ofte viser sig i Penges Skikkelse og næsten stedse beregnes efter Pengeværdie, lod man sig en lang Tid forlede til at forvexle Penge og Formue med hverandre, indtil det endeligt lykkedes en Locke, Hume og Stewart at berigtige og opklare Forestillingerne om Penge. Desuagtet formaaede disse Skribentere ved deres Undersøgelser dog kun at berøve Pengene en Deel af deres hidtil havte Anseelse; thi de vare endnu ei selv komne aldeles ud af den blendende Vildfarelse, at Penge alene var sand Rigdom. Med mere Eftertryk og bedre Held blev dette System angrebet og Penges theoretiske Gudstjeneste ligesom kuldkastet af de franske Oekonomisters eller Physiokraters Statshuusholdnings Skole (physiokratisk System), i hvis Spidse Quesnay stod (Maximes générales de Gouvernement par Fr. Quesnay 1758. Disse udledede al Rigdom af Naturen og paastode, at der i alle Eiendomme kun fandtes den Værdie, som Naturfrembringelserne, der gik over i samme, frembragte. En tidlang vendte den physiokratiske Skole hele Europas Blik paa sig, og det lykkedes den at fremstille Merkantilsystemets Feil i deres hele Nøgenhed; men paa den anden Side kunde man ei nægte at der laae store Vildfarelser til Grund ogsaa for deres Lære. Da fremtraadde Adam Smith, stillede sig midt imellem begge, og søgte at stifte et System, der havde begge de Aandres Fortrin og var frit for deres Feil. Den høitpriste Britter søgte en gandske anden Grund til Godsers og Rigdoms Værdie end hans Forgjengere og troede tilsidst at maatte finde samme i Arbeid. Fra Udgivelsen af Adam Smiths berømte Værk om Nationalrigdom (Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. London, 1776. 6. Edit. 1791 III Vol.) begynder en nye Epoche i Nationaloekonomens Literatur. Indtil dette Værk udkom havde man blot betragtet Læren om Nationalrigdommens Natur og Aarsager som et Anhang til Politiken eller Statsvidenskaben. Da Staten forlangte Afgiften, og man indsaae at disse saa meget lettere og sikkrere kunde hæves, jo mere velhavende og rige Undersaatterne vare, saa blev man naturligviis

opmærksom paa de Midler, hvorved Folkets Rigdom kunde formeres og optog Læren om disse Midler i Statsvidenskaben, men fornemeligt kun i den Hensigt at give Regjeringerne en Anviisning, hvorledes de ved Nationalvelstandens Befordring kunde forøge deres egen Styrke. Denne Anviisning bestod for det meste i Forskrifter, hvorledes Regjeringen skulde fremme visse Næringsveie, som man ansaae for særdeles indbringende og indskrænke andre. Dette var mere et rhapsodisk Chaos af mangfoldige, undertiden rigtige Bemærkninger, som man forebragte ved Finansgrundsætningernes Udvikling som en Opløsning til de sidste Aarsager af Oprindelsen og Forøgelsen af Nationernes Rigdom. Det var Adam Smith som først foretog sig at udsætte Læren om Nationalrigdommens Elementer og Aarsager afsondrede fra Finans- og Politievidenskaben og derved brød Banen til en nye Videnskab. Om man og i flere Henseender med Rette bebreider den smithske Theore Eensidighed, og omendskjøndt den ei kan gandske frikjendes for Vildfarelser og Mangler, saa besidder den dog unægteligt store Fortrin for alle tidligere nationaloekonomiske Theorier og er kommen Sandheden ulige nærmere end de. Fra Udgivelsen af Smiths Værk er Forfatteren ofte nævnt i Tydskland, men først den nyere Epoches Literatur indeholder Beviser for at man har læst og tilbørligt forstaaet det. Kort efter skrev Busch: „Abhandlung von dem Geldumlauf in anhaltender Rücksicht auf die Staatswirthschaft und Handlung, 2 Th. Hamburg 1780; 2det Oplag Hamb. og Kiel 1800; han havde benyttet meget, men ei alt af Stewart, talte i den første Udgave af sit Værk om Smith, men tilstod dog i den anden at han ei havde læst ham tilstrækkeligt før hiin Udgave, og gav selv i den anden nye Beviser paa at han kun havde gjennembladet det. Kun Schmalz, der dog i Hovedsagen blev Physiokrat, gav skjønne Beviser paa sit Bekjendtskab med den smithske Theorie. Paa den Bane som Smith aabnede, er man siden gaaet frem med Held i Tydskland og Frankerig. I Frankerig er det fornemmeligt Canard, Garnier, Say og Simonde, i Tydskland Kraus, Lüder, Murhard, Sartorius, Christian von

Schlözer og Voß, der kraftigen have bidraget til at udbrede og forbedre Smiths Theorie. Især skyldes Lüder den Fortjeneste, at have renset denne Theorie fra enkelte Vildfarelser, oplyst den ved nye træffende Exempler, trukket den sammen i et lettere overskueligt Heelt og fremsat den i en nye Skikkelse. En Hovedmodstander fandt Smith i sin Landsmand Lord Lauderdale, hvis Værk: An inquiry into the nature and origin of public wealth and into the means and causes of its increase (Edinburgh and London 1804) ei havde mindre til Hensigt end gandske at omstyrte Smiths Lærebygning. Skarpsind kan man ei frakjende denne Skribent, men heller ikke sophistisk Vid, og, skjøndt Hengivenhed for et politisk Partie ofte forblindede ham og ledede ham i Vildfarelser, saa har dog Udbredelsen af mange af hans Synsmaader gavnet Videnskaben. Saa store og erkjendte imidlertid de Fortjenester ere, som Adam Smith har erhvervet sig ved sit Værk, saa er dette dog langt fra at kunne gjøre Fordring paa Navn af et System; dette var snarere Grev von Soden forbeholdt. Overbeviisningen om, at der maatte være et almindeligt, den hele Menneskehed omfattende Grundprincip eller Lov for Statshuusholdningsvidenskaben, som maatte gjelde for enhver Nation, under ethvert Forhold med Hensyn til hele Menneskeheden, naar Statshuusholdningens Maal, nemlig Nationens Berigelse, skulde opnaaes, førte Grev von Soden paa den Idee, at der maatte ligge en egen Videnskab til Grund for Statshuusholdningen, der omfattede hiin Lov og betegnede Statshuusholdningens Grændser; denne Videnskab kaldte han først Nationaloekonomie. Den Lærebygning, Grev von Soden har opstillet under dette Navn (die Nationaloekonomie, ein philosophisches Versuch über die Quellen des Nationalreichthums und über die Mittel zu dessen Beförderung. Leipzig 1805-1816. 6 Theile) beroer paa tre, tildeels forskjelligartede Grundsætninger; nemlig 1) paa ethiske, da der undersøges som Staten har Pligter med Hensyn til Nationens Velstand og hvilket der er Principet for disse Pligter. Resultatet af disse Under-

spaelser er, at Staten ei alene er forpligtet til at sørge for den indvortes og udvortes Sikkerhed, men ogsaa for, at Statsselskabet ei fjerner sig fra sit Maal, den almindelige Velstand, meget mere stræber efter den høist muelige Grad af samme; 2) paa juridiske, da der undersøges, hvilke Rettigheder der tilkommer Staten med Hensyn til dens Pligter at fremme Borgernes Velstand ved Love. Resultatet deraf er: alle de Rettigheder, som kunne forenes med Begrebet om den almindelige Villie i Borgersamfundet, maae ogsaa tilkomme Staten; men den almindelige Villie er, at ingen Stand skal blive rig ved en andens lovmæssige Undertrykkelse, at følgeligt intet Personseller Eiendomsforhold, der er denne Villie imod, taales som lovmæssigt; 3) paa physiske og psychologiske, idet deels Nationalrigdommens Elementer bestemmes, deels sammes Aarsager, der ligge saavel i Naturen og Mennesket, som i de selskabelige Forhold, udvikles. Samtidig med Grev von Soden har Jacob forsøgt Opførelsen af en videnskabelig Bygning under Navn af Nationaloekonomie eller Nationalhuusholdningslære (Halle 1805). Ogsaa denne Skribent forstaaer derved ligesom Nationalrigdommens Physik, en Undersøgelse om sammes Elementer og Aarsager, kun troer han at maatte henvise de ethiske og juridiske Grundsætninger til Statsrettens og Lovgivningspolitikens Egne, men nægter imidlertid ikke, at Nationaloekonomien ved Forbindelse med hiin Theorie maatte vinde i Interesse. De Gjenstande, som afhandles i Nationaloekonomien, ere fornemmeligt følgende: I. Udvikling af Grundbegrebene, Godser, Formue, Rigdom, Værdie, Priis, Stof, Capital, productiv Kraft, Befolkning; II. Undersøgelse om Maaden, hvorpaa den produktive Kraft bliver anvendt: 1) paa Grundstoffet, Grundproductionen (Agerdyrkning, Fiskerie, Biergværksvæsen); 2) paa Grundproducternes Forarbeidelse og Forædling, industriel Produktion (Kunster, Manufacturer, Fabriker og Haandværker); 3) paa de oprindelige og industrielle Produkters Omsætning, commerciel Produktion (Handel, Skibsfart, Canaler, Landeveie). III. Fremstilling og Prøvelse af Nationens hele productive

Krafts Bevægelsesmidler (Penge, Mynter, Creditinstituter, Banker). IV. Drøftelse af Nationalherlighedens productive Kraft (nationaloekonomisk Forfatning, Lovgivning og Forvaltning, offentlig Credit. — I de nyeste Tider ere de eiendommelige Elementer af denne Videnskab, Læren om Produkternes Natur og Væsen, om Værdie og Priis &c., dyrkede med Iver, og i denne Henseende har Hufeland, Lotz og Adam Müller store Fortjenester. Men der bliver endnu meget tilbage at gjøre før et aldeles tilfredsstillende System kan opføres for denne Green af Statsvidenskaben. Medens denne Videnskab gjør raske Skridt fremad, synes dog Regjeringerne at fjerne sig mere fra dens Grundsætninger, følge dens Forskrifter kun som Undtagelser og tage ofte slet intet Hensyn til sammes heist vigtige Sandheder. Betragter man de Lænker og Hindringer, som uklog Lovgivning saa hyppigen lægger i Veien for Flidens frie Anvendelse og Capitalens frie Benyttelse, vil man mindre undre over det lave Trin, hvorpaa vi finde næsten alle Dele af Productionen end over den Høide som mange af dem, uagtet hine Hindringer, paa adskillige Steder have naaet. Det kan ei forekomme fremmed, at Nationerne i de Lande, hvor slige Hindringer ere ubekjendte som i det frie Amerika, gaae fremmed med raske Skridt til Velstand og Rigdom.

Nationalgjeld er forskjellig fra Statsgjeld. Naar den af Regjeringen paa Renter eller Værdietegn (Papiirpenge) laante Capital umiddelbart sikkres ved Statens Credit o: ved Regjeringens Formue (udtrykkeligt ved Pant af Indkomster eller stiltiende ved Meningernes Tillid til Regjeringens Ordholdenhed og Finantsforvaltningens Viisdom), kalder man den Statsgjeld. Bliver den af Regjeringen laante Capital sikkret ved Nationalformuen, udtrykkeligt ved bestemte Afgifter til at dække Renterne, eller stiltiende ved den offentlige Menings Tillid til Statspapirernes Værdie i Handelen (i England Stocks) saa heder den Nationalgjeld. Nationalgjeld i Ordets egentlige Forstand, der er gjort af Regje-

ringen for Nationen og med Nationens Samtykke, som er tagen af Nationens Formue og sikkret ved samme, har Storbritanien og den nordamerikanske Fristat. Den brittiske Nationalgjeld opkom paa samme Tid som Storbritaniens Herredom i Handelen og paa Søen begyndte og tiltog med den brittiske Folkerigdom og Englands politiske Magt (fra Wilhelm den 3dies Thronbestigelse 1689); thi Folkerigdommen er Støtten for den brittiske Statscredit, paa denne hviler igjen Laanesystemet, som har vedligeholdt Storbrittaniens Indflydelse paa Fastlandets Anliggender. Ved den brittiske Nationalgjeld er ei Spørgsmaalet, hvorledes den skal betales, men kun, hvordan man kan mage det saa at den ei svækker den offentlige Credit. Det ene Middel, at fundere Gjelden o: grunde dens Forrentelse paa visse Afgifter, uden at Capitalen kan tilbagefordres, hvilken nu blev en Vare for Rentehandelen, var ei tilstrækkeligt til at holde denne Vare (Stocks) i Værdie. Derfor oprettede Pitt den synkende Fond (sinking fund) til Indløsningen af Stocks eller til Statsgjeldens Afbetaling. Denne Fond kan enten tilintetgjøre de indløste Stocks eller benytte dem for sig som rentebærende. Ved det sidste Middel voxer den ved sig selv, og Gjeldens Afbetaling er kun tilsyneladende, medens Værdien af Stocks holdes i Veiret. Saalænge Verdenshandelen holder Britternes Nationalrigdom vedlige, saa at Nationen kan betale Skatter for Renterne og Stocks ei falde for dybt, saalænge behøver England ei at frygte for en Nationalbankerot. Colquhoun holder snarere den engelske Nationalgjeld for en Velgjerning, thi den fordobler Massen og Omløbet af den bevægelige Nationalcapital. Han anseer derfor dens hurtige Afbetaling for en Ulykke. Velstanden har og, som det synes tiltaget med Nationalgjelden. I Aaret 1689 beløb den sig til 1,054,925 Pund Sterl., i Aaret 1697 til 21,515,742, i Aaret 1714 til 53,683,076 Pund St., i Aaret 1763 til 133,959,270 P. St., i Aaret 1783 til 238,231,248 P. St., i Aaret 1802 til 499,753,063 Pund. Til paa 17 Millioner nær er Folket baade Creditor og Skyldner. Antallet af alle

Englands Statscreditorer beløber sig til 900000; den funderede Gjeld beløb sig 1815 til 780,686,618 Pund St. og den 1ste Febr. 1816 til 792 Mill. P. St. og med den ikke funderede Gjeld 814,335,909 P. St. Irlands funderede Statsgjeld beløb sig 1815 til 137, 865,000 P. St.; den synkende Fond overhovedet til 2,087,000 P. St. Under Krigen havde den synkende Fond indløst for 260, 600,000 P. St. Stocks og fra 1786 til 1816 overhovedet 320,374,000 P. St. Sammenlign Ridder v. Genz's histor. Journal og Jos. Hamiltons Inquiry concerning the national debt saavelsom Artiklerne England, Exchequer, Fond.

Nativitet see Astrologie og Horoscop.

Natolien, Anadoli ogsaa Lilleasien, er en betydelig Deel af det asiatiske Tyrkie og grændser mod N. til det sorte Hav, mod O. til Armenien og Mesopotanien mod S. til Syrien og Middelhavet og mod V. til Archipelagus, Hellespont og Marmorasøen. Det danner en stor Halvøe hvis Fladeindhold er over 10000 Quadratmile og har mange Bjerge, af hvilke Taurus er det betydeligste. dog findes der og frugtbare Sletter, der frembringe herlige Produkter i Overflødighed, men Landet er kun maadeligt dyrket. De vigtigste Produkter ere forskjellige Slags Metaller, Salt, Salpeter, Korn i Overflødighed, Tobak, Safran, Vine, Frugter, Oliven, Silke, Bomuld, Vox, en Mængde Faar, Køer, angoriske Geder, Kameler og forskjellige vilde Dyrearter. Indbyggerne ere Tyrker, Armenier, Græker og Jøder, der ere forskjellige i Sprog og Religion. Landet er slet befolket og Industrien ringe; Kunster og Videnskaber ere næsten ubekjendte, og Folket lever i Undertrykkelse og Fattigdom. Bomuldsspinderier og Bomuldsmanufacturer ere næsten de eneste Industrieanstalter. Dog er Handelen formedelst Landets rige Produkter temmelig betydelig. Det bekjendte Troia laae i det gamle Lilleasien, som siden indbefattede Provindserne eller Rigerne Mysien, Lydien, Carien, Lycien, Pamphylien, Cilicien, Phrygien, Cappadocien, Galatien, Pontus, Pa-

phlagonien og Bithynien, og langs den vestlige Kyst de græske Colonierende Æolien, Jonien og Dorien. Romerne erobrede disse Lande, der vedblive at staae under dem indtil de seldschukiske Tyrker erobrede dem. Mongolerne erobrede det vel for en kort Tid, men i det 14de Aarhundred bemægtigede de osmanniske Tyrker sig Natolien og besidde samme endnu. Natolien er inddeelt i 5 Statholderskaber, der styres af Paschaer, nemlig Natolien i indskrænket Forstand, Caramanien, Siwas og Tarabosan, Merasch og Amason. Endeel af Øerne i Archipelagus regnes til Natolien.

Natter (Johan Lorents) een af de berømteste Steenskjærere i sin Tid, var født 1705 i Biberach i Schwaben. Som lærd Juveleer gik han først til Schweiz og derpaa til Italien, hvor han fornemmeligt paa den store Gemmekjender Baron von Stoschs Opmuntring gav sig af med Efterligninger af de Gamles skaarne Stene, hvori han naaede saadan Øvelse, at nogle af hans Copier neppe kunne skjelnes fra Originalerne. Snart blev hans Arbeiders Værdie saa almindeligt erkjendt, at næsten alle Europas Fyrster gave ham Beskjeftigelse. Efter et flereaarigt Ophold i adskillige af Italiens Stæder (fra 1732 til 1735 var han i Storhertugen af Toscanas Tjeneste), gik han til London, hvor han skar Kongen's Stempel og blev Medlem af Selskabet til Oldsagernes Forklaring, og gjorde derpaa Reiser til Holland, Danmark, Rusland og Sverrig, og blev overalt fyrsteligt belønnet. I Aaret 1762 gjorde man ham under fordeelagtige Betingelser det Forslag at nedsætte sig i Petersburg, hvilket han og antog. Men han var neppe ankommen der før han døde den 16de Oct. 1763. Hans Samlinger af skaarne Stene, Aftryk, Medailler, Bøger og Kobberstik, bleve kjøbte til Storfyrsten for 1140 Pund Sterling. Han skar fornemmeligt Billeder. Til hans Hovedværker hører en Skuemynt til Sir Robert Walpoles Ære og en seilende Britannia paa en Gemme. Han har vovet sig til den vanskeligste Deel af sin Kunst, da han engang for Lord Jacob Cavendish i London graverede et Kar paa en lille Diamant, og han vilde

og have skaaret Billeder i Diamanter, hvis han havde fundet Opmuntring derti', over hvis Mangel han ofte klagede. Han har og skaaret Stemplerne til adskillige Medailler og i nogen Tid forestaaet en Overmedailleurs Plads for Staterne i Holland. Aand og Naturlighed med flittig Udførelse betegnede hans Værker. Han kjendte de Gamle nøie og og kan ansees som Restaurator af sin Kunst. Han var og Skribent. Hans Traité de la méthode antique de graver en pierres fines, comparée avec la méthode moderne (London 1755 lille Fol. med 37 Kobbere, ogsaa paa Engelsk) er ligesaa fortræffelig som sjelden, fordi Natter ei solgte noget Exemplar under to Guineer, hvorfor han kun havde liden Afsætning og opbrændte Resten. Den anden Deel af dette Værk ligger endnu i Haandskrift i Petersburg.

Natur. Allerede i den tidligste Oldtid forekom Sandseverdenen med alle dens mangfoldige Elementer og Slægter (og her var Talen egentligt ei nærmest om den nuværende Natur, men om dens oprindelige Billede) som en Aabenbaring og Avling af Gud (som de gamle Mysterielæreres Dionysos og Zagreus), et Guds Ord, et Guds Sprog til Menneskene, deels og her var mere den nuværende Natur meent, erkjendte de gamle Mysterielærere i Dionysos's brogede Sandserige, de til deres evige Udspring hjemvendende Sjeles korte Opholdssted, rigt, saavel paa Hjelpemidler, der begunstige hiin Hjemvenden og vække Længsel efter samme, som og paa Midler, der fængsle Sjelen ved deres falske Ynde og lede den af fra Hjemveien, ja kunne i Sandsernes Ruus bringe den til at glemme det sande Hjem. Ogsaa for vor Følelse viser den sig i denne dobbelte Betydning. Skribenterne om den dyriske Magnetismus berette at Clairvoyanterne, efter deres Udsagn, i deres Henrykkelses Tilstand ofte skue med Phantasiens Øie skjønne Egne, yndige Naturscener, og hos Adskillige bestod det Behagelige i hiin Tilstand fornemmeligt i hine Naturbilleders Aabenbaring og aandelige Beskuelse. Poesiens og Propheternes Sprog bestaaer fornemmeligt i slige Natubilleder

og naar de sidste ere paa den høieste Begeistrings Trin, saa vandle Ordene sig aandske til Naturbilleder og Skikkelser, hvori Fremtidens Begivenheder og en høiere Regions Ord kundgiøres for dette Slags Clairvoyanter. Ogsaa til os taler undertiden den udvortes Natur, ved et skiønt, høi ideligt Landskabs stille eensomme Betragtning, eller et særdeles imposant Naturphoenomen, et saadant, ei let i Ord oversætteligt Aandssprog, og den Længsel, de Anelser, der da undertiden vækkes hos os, finde vel ei deres Tilfredsstillelse og Opfyldelse i det nuværende Liv, men ere Bud fra en fjern høiere Fremtid. Den er os hiint Dionysos's bedre Bæger, der paa nye aabner os Øinene over Nutid og Fremtid og igjen vækker Længselen hos os efter Hiemmet. Fra denne Side er Naturen endnu os hvad den var Oldtidens Lærere, et Billed og Hieroglyphsprog, hvori Guddommen taler med og til os, og formaaer, opmuntrer, lærer og trøster, omendskiøndt mange af hine høie Hieroglypher ere blandede og ukjendelige, mange forqvaklede og misbrugte til en lige modsat Betydning. Men ogsaa i den anden ovennævnte Betydning viser Naturen sig endnu for os som skjulende og velgjørende, men og tillige som forføriſk Opholdssted paa Sjelenes Pillegrimsreise til Hjemmet. En nyere Tids Theosoph og Philosoph (St. Martin) sammenligner Naturen med et skjulende Dække, som en høiere, velgjørende Haand har udbredet og bygget over en frygtelig Afgrunds Rædsler og Farer, hvilke dog undertiden hæve sig til os igjennem hiint Dække, som tillige lader en høiere Sols Straaler let trænge igjennem, men brækker og formørker dem paa mange Maader. Virkeligt kjender Enhver af os fra Barndommens tidligere phantastiske Tid hiin Følelse af Sikkerhed og Beskyttelse, som paakommer os, efter at have hørt Spøgelseeventyr fortælle, naar vi komme fra et rædsomt, eensomt Sted til en stølende, levende Omgivelse; hiin Følelse, der og opfylder os, naar, efter en i Eensomhed giennemvaaget Nats levende Frygt, den lyse Dag igjen bryder frem og viser os den hele levende Omgivelse i al sin Mangfoldighed. I saadanne natlig eensomme eller med Frygt opfyldte Øieblikke var det os som om hiin Afgrund,

hiin Rædselsregion med sine Skrækkebilleder var rykket os nærmere, og i de derpaa følgende, igjen beroligende Momenter var det os som om det skjulende, beskyttende Dække igjen blev trukket over hiin Afgrund og Skillerummet imellem den og os paa nye opsattes. Paa den anden Side have Mystikerne af den høiere og lavere Art til alle Tider paastaaet, at den størst mulige Ophøielse over hiint Dække, den størst mulige Bortdragen af samme var nødvendig, naar den høiere Regions Straaler skulde naae rene og uformørkede til os. Hiin tilhyllende Dække, der i Oldtidens Mysterielærdomme forekommer som det ene, som Dionysos's berusende Bæger, kan i vore Tider erholde en nye Udtydning ved de magnetiske Phoenomener. Naar Sjelene, heder det, tømme hiint ene Dionysos's Bæger, forglemme de deres Hjem, den smertelige Længsel efter deres Oprindelse uddøer, de tabe Erindringen om den forgangne Tid, indtil det andet bedre Bæger rækkes dem, hvilket igjen paa engang vækker den indslumrede Længsel efter at vende tilbage, den tabte Erindring om Hjemmet. Naar saaledes, allerede efter Oldtidens Lærdomme, den os omgivende Sandseverden paa en dobbelt, gandske modsat Maade virker paa os, engang som en høiere Regions Sprog og Stemme, der ved sine mørke, Følelsen mægtigt gribende Hiroglypher vækker og styrker Længselen efter noget Bedre og Høiere i os, men paa den anden Side som bedøvende, hiin høiere Stemme overdøvende Sovedrik, saa staaer dette i nøie Sammenhæng med den ligesaa gamle Synsmaade, hvorefter Sandseverdenen er opkommen ved en Kamp imellem to hinanden modsatte Kræfter, det Onde og det Gode, Lyset og Mørket og er en Sammenflyden af begge, og vor egen Følelse, vor inderste Erfaring modsiger ei hine gamle Lærdomme og Synsmaader. I den nyere Tid er Menneskets Forhold til Naturen og Naturens til Mennesket tildeels opfattet paa en anden Maade. Imidlertid har det heller ikke fra dette Synspunkt kunnet undgaae et opmærksomt Øie, hvor meget Naturen er et lovgivende og underviisende Ord fra Guddommen til Menneskene. Især har Herder i den første Deel af sine: Ideen zur Geschichte der Philosophie der Menschheit, tilfredsstillende

viist, hvorledes Menneskene ofte have lært udvortes Indretninger, Kunster og Kunstfærdigheder af den det omgivende udvortes Natur, især af Dyreverdenen, hvorledes det byggende Dyr har lært Mennesket at bygge.

Naturaliecabinet (Naturaliekammer, Naturaliesamling) er en Samling af allehaande Gjenstande af de tre Naturriger, hvilken enten er en offentlig Indretning eller bragt i Stand af Privatpersoner, undertiden blot af Praalelyst, undertiden af Liebhaberie eller af virkelig Interesse for Videnskabernes Befordring. Den første Anledning til saadanne Samlinger synes at have været den Skik i Oldtiden at lade opstille overordentlige Værker eller sjeldne Naturgjenstande i Templerne. Saaledes lod Kong Philip af Macedonien Hornene af hiin vilde Oxe, der længe havde ødelagt Landet, ophænge i Hercules's Tempel. Saaledes undersøgte Plinius i et Tempel i Rom, et stort Stykke Rod af Caneeltræet. At der kom meget Mythologisk imellem ved disse naturhistoriske Gjenstande i Templerne, begribes let, og man behøver kun at erindre sig Pelops Skulderbeen, der forevistes i Templet i Elis. Men hvo, der egentligt i Oldtiden først anlagde naturhistoriske Samlinger til Videnskabernes Befordring er ubekjendt. Sandsynligt er det at Aristoteles havde en egen Samling, da det Sjeldneste af alle tre Naturriger efter Alexanders Befaling maatte sendes ham. Hvad der i Oldtiden især maa have været til Hindring for Naturaliecabinetter, var Utilstrækkeligheden af de Midler, man kjendte til at conservere Gjenstande, der vare udsatte for Forraadnelse. Endnu ubekjendt med Brugen af Viinspiritus, der hindrer Forraadnelsen og ved sin Gjennemsigtighed tillader fuldkommen at beskue det deri gjemte Legeme, lagde man de Naturalier, der kunde forraadne i Saltvand eller i Honning eller og man overgjød dem med Vox. I Middelalderen var Naturaliesamlingers Indretning almindeligt Keisernes, Kongernes og Fyrsternes Sag, hvilke man fra Udlandet medbragte sjeldne Naturgjenstande til Foræring, hvortil Handelens Udvidelse stedse gav mere Leilighed. Da de Fordomme tabte sig som i Forstningen modsatte sig Ana-

tomi", og Akademierne erholdt Tilladelse at sønderskjær menneskelige Legemer, synes man først at have erkjendt Nytten af Viinspiritus til at gjemme forraadnelige Naturalier i. Først senere indrettedes Naturaliesamlinger af Privatpersoner. De Steder, hvor en fortrinlig Handel fandt Sted, vare de beqvemmeste hertil. Det er derfor ei usandsynligt hvad Hr. von Stetten siger i sin Kunsthistorie om Augsburg, at denne Samlingsaand i Tydskland først blev vakt i det før Søveiens Opdagelse til Ostindien ved sin Handel saa blomstrende Augsburg. De første paa nogen Maade betydelige Privatsamlinger forekomme først i det 16de Aarhundred. Saaledes havde H. Cornelius Agrippa von Stettesheim, Paracelsus, Cardanus, Conrad Gesner, Georg Agricola og Andre et ubetydelige Naturaliesamlinger. Det første Catalog over Privatsamlinger udgav Samuel Quickelberg, en Læge fra Antwerpen, der ved Aaret 1553 stod i stor Anseelse i Ingolstadt, i Aarst 1565 i München i Qvart. Nu findes der offentlige og private Naturaliecabinetter over hele Europa. Blandt de fortrinligste er det, som udgjør en Deel af Museum i Paris, Videnskabernes Selskabs Naturaliecabinet i Berlin, det paa det kongelige Slot i Berlin og et, som tilhører de naturforskende Venners Selskab sammesteds, det keiserlig-kongelige Naturhistoriecabinet i Wien, Cabinetterne i Jena, Dresden, Hannover og Celle, det Cabinet, der udgjør en Deel af det brittiske Museum i London, Naturaliecabinettet af Banks sammesteds, Cabinetterne i Haag, Barcelona, Madrid, og det keiserlige Naturaliecabinet i Petersburg. I Sverrig findes eet ved Universitetet i Upsala, af hvilket den berømte Linné har gjort sig særdeles fortjent. I Kjøbenhavn findes og et Naturaliekabinet.

Naturalismus. Ved dette Ord forstaaer man almindeligt Udøvelsen af en Sag, ei efter Kunstens Regler, men efter egne Forsøg. Saaledes er den en Naturalist i Fægten, der aldrig har lært den Kunst efter Regler og dog paatager sig at fægte med en anden. Saaledes kalder man Een Naturalist i Philosophien, naar man blot ved Hjelp af sund Menneskeforstand, uden historiske

og theoretiske Kundskaber i denne Videnskab, paatager sig at undersøge og bestemme Problemerne i samme. Alle Kunster ere i denne Betydning udgangne fra Naturalismus; tidligt vare de Forsøg indgivne af Instinct, undertiden og af Geniet, og af disses Jagttagelse dannede koldere Hoveder med Tiden Kunstregler, og dette var Sagens Gang i alle Kunster. De første Kunstnere vare altsaa Naturralister, de følgende uddannede Kunsten saaledes at det ofte syntes, som om man kunde lære den uden naturlige Anlæg og blot ved Kunstregler. Saaledes have middelmaadige ved Kunst dannede Kunstnere, i Modsætning til duelige Naturalister ofte foranlediget den urimelige Strid, om det var bedre at være Naturalist eller Kunstner i en Sag. I en nu sjeldnere men philosophisk Betydning bruger man Ordet Naturalismus som ligebetydende med naturlig eller Fornuftreligion, undertiden imod Aabenbaringen, og forstaaer derved det System, hvorefter Mennesket ved Brugen og den rigtige Anvendelse af sine naturlige Kræfter, uden Brugen af en aabenbaret Religion kan naae Fuldkommenhed i dette og Salighed i det andet Liv.

Naturalisere (undertiden og nationalisere) betyder at give Een Indfødsret i et Land eller Indigenatret. Meget sjelden indbefatter dog Naturalisering Meddelelsen af alle en Indfødts politiske Rettigheder, og ofte er Indigenat forskjellig fra den egentlige Borgerret. I ethvert Land ere almindeligt de Tilfælde, under hvilke man kan naturaliseres, bestemte ved almindelige Landslove, hvorfra dog Fyrstens Naade i monarchiske Stater ofte suspenderer. Sædvanligt erholdes Indigenatretten, naar man har opholdt sig visse Aar i et Land, erhvervet sig en Fortjeneste af samme, eller beklædet en Plads der. Ved Oldtidens Republiker bemærker man, at de i deres første Udviklingsperiode, for at forøge Borgernes Antal, vare ligesaa gavmilde med Udviklingen af Borgerretten som de bleve strenge og sparsomme dermed, naar Staten var fast grundet og i sin meest blomstrende Periode. De gamle Republikers Forfald førte og det med sig, at man igjen blev yderst gavmild med at uddele Bor-

gerret, da Luxus, de forøgede Communicationer, en synkende Frihedsforformindskede Værdie, svækkede Isoleringssystemet og gjorde Borgerretten mindre vigtig. Naar man naturaliseres i England erholder man dog ei tillige den Ret at kunne være Parlamentslem eller beklæde noget Embede. De Fordele, den fødte Englænder nyder i Handel med fremmede Nationer kunde dog alene bevæge mange Fremmede til at lade sig naturalisere. Oasaa derfor er sørget. Først syv Aar efter den foretagne Naturalisation kan den Naturaliseerte deeltage i hine indfødte Englænderes Handelsprivilegier i fremmede Lande. I en anden Betydning bruger man Ordet naturalisere om et Lands Naturprodukter, som omplantes i et andet, og om Ord af et fremmed Sprog, som man meddeler Borgerret i sit.

Naturdigtere, Naturpoesie. At man i vore Tider meget har misbrugt dette Navn, deri ere alle Dannede fuldkommen enige. Imidlertid kunde man dog spørge, om dette Navn overhovedet giver nogen fornuftig Mening, og derfor vil en nøiere Udvikling af Begreberne om denne Gjenstand ei være overflødig. Naar Poesien, som almindeligt maa antages, er en Kunst, saa kan, som det lader, ingen Digter være Naturdigter, og, naar enhver Digter, som man siger, maa fødes eller maa være født Digter, saa maa enhver Digter ogsaa være Naturdigter. Sandt er det vist nok, at Digtekunsten forudsætter et Naturel, som intet Menneske kan give sig selv; men der gives og meget i Kunsten, der blot kan erholdes ved Flid, Øvelse og Naturellets frie Retning. Men, hvor begge Dele, Natur og Frihed støde lykkeligt sammen, der er det Høieste i Poesien muligt. Enhver er altsaa Digter ved sin Natur, men Ingen ved den blotte Natur, og der gives i saa Fald enten slet ingen Naturdigter eller Enhver er det. Men man kan skjelne imellem Graderne af den Kunstdannelse, hvormed enhver udøver sin Kunst, den ene erholder en skolemæssig Anviisning i Brugen af sine Kunstmidler, eller øver sig selv efter bestemte Grundsætninger i sammes feilfrie og rigtige Anvendelse, for engang at bringe

det til en frie Fremstilling af det Skjønne; for en Anden bliver alerede Forsøget, uden Studium eller fremmed Anviisning til et lykket Værk, og hver Øvelse af en legende Kraftdrift et behageligt Product. Vilde man kalde denne Naturdigter, saa blev enten den høiere Genialitet det Characteristiske ved samme, eller Naturdigteren er intet andet end en Naturalist i Digtekunsten. Thi det lod sig og tænke, at hiin, som meer eller mindre hurtigt gjennemløb den fuldkomne Skole, det egentligt Techniske og Grammatiske eller det man kan lære i Kunsten, med Alvor og Frihed, kunde rose sig af samme Grad Energie, og, at han senere ved Dybhed, Grundighed og Klarhed i sine Værker langt overgik den, der alerede tidligt, som i Leeg, uden planmæssig Anviisning og Øvelse frembragte et behageligt Produkt. I denne Henseende ville vi betragte en Naturalist i Poesien som en, endnu ei uddannet Digter, der, naar hans Værks overfladiske Ynde og Mængdens Bifald overvælder ham, maaskee aldrig vil naae en høiere Uddannelse, som man overhovedet pleier at kalde enhver Naturalist, der mangler Talentets kunstmæssige Uddannelse, og som i meer eller mindre sikkre Øvelser opstiller det, som han holder for et Kunstværk eller har i Sinde at udføre i Kunstdistrictet. Hvo der overlader sine Talenter Alt, og med flygtig Indsigt i Kunsteanene, uden dybt Studium af Kunsten og dens Gjenstande, iler til Fremstillingen hvor han endnu burde øve sig, han er Naturalist. I Poesie, Declamation og i de mimiske Kunster viser sig især Naturalismus, fordi Kunstmiddelet i disse er forbundet med det fremstillende Subject og Enhver bruger det i Livet, men i en anden Hensigt. Deraf opstaaer saa let den Mening, at Studium et behøves i disse Kunster, og derfor kunne det og synes som enhver Digter og Skuespiller var Naturalist. Men betragte vi de største Digteres Levnet saa viser det sig snart, med hvilket samvittighedsfuldt Studium, med hvilken sand religiøs Fordybelse i Digtekunstens Gjenstande de have udfoldet deres Naturkald og drevet deres Kunst; og vi vilde, om end de Fleste, der dagligen optræde som Digtere, ei have drevet Sprogets, Rhythmikens &c. Studium og alt-

saa ere Naturalister, dog ubensigtsmæssig og med Misbrug anvende Navnet Naturdigter paa en saadan. Folgeligen vilde dette nærmest betegne den, som udrustet med en høi Grad af poetisk Anlæg, tillige ved eget dybt Studium, uden fremmed Anviisning havde naaet en Digters Characteer (altsaa Autodidact). Endeligt synes dette Navn saavelsom Udtrykket Naturpoesie, at gaae ud paa de forskjellige Arter af Dannelse, under hvis Betingelse Poesien udøves; thi uden al Cultur har ingen Poesie nogetsteds fundet Sted. Der gives nemlig et Slags Dannelse, der mere bærer Characteren af levende Beskuelse og fleersidig Indtrængen i Gjenstanden; den er Kunstneren fortrinsviis egen og til Gavn, men med Hensyn til Kunstnerens Personlighed er den mere bevidstløs og har det udvortes Skin af en instinctagtig men frie Hengiven og Hentrækken til Gjenstandene. Den findes blandt Mennesker og Nationer der, hvor deres Indbildningskraft, Naturens klare Speil, opfatter Tingene i deres rene, uformørkede Glands, hvor Mennesket først efterhaanden har hævet sig over Naturkræfterne og hvor det altsaa staaer Naturen nærmere. Et andet modsat Slags Cultur finder Sted, hvor eensidig Reflexion, der adskiller det Aandelige og Legemlige, Idee og Virkelighed er bleven herskende. Man kan kalde den den kunstigere Dannelse. Men denne Modsætning indtræffer 1) med Hensyn til hele Historieperioder f. Ex. den gamle (forchristelige) og den nyere Tid, saa at man kunde kalde den græske Poesie, i Modsætning til de Nyeres Poesie, overhovedet fortrinsviis Naturpoesie, og den sidste Kunstpoesie, for saavidt den forudsætter en kunstigere Dannelse: dernæst 2) med Hensyn til enkelte Folkeslags Historieperioder, saaledes at den homeriske Poesie formedelst dens reennaturlige Characteer i Modsætning til den senere og mere uddannede Lyrik og Dramatik, videre den gammeltydske Poesie, fornemmeligt Folkesangene i Modsætning til vore Tiders Digtninger og Naturpoesie; endeligt 3) paa een og samme Tid ved Individuernes forskjelligartede Dannelse, hos hvilke enten hiin eller denne Synsmaade, den poetiske og levende eller den forstandige og reflecterende hersker.

Saalebes kunde man sætte Bürger, ja selv Göthe, som sande Naturdigtere imod en Schiller, som mere reflecterende Digter (Nogle sige philosophisk Digter). De Første opfatte nemlig i deres poetiske Følelses Drift, deres indre Verden i skarpe, bestemte Træk og Former; i Schillers Poesier finder man derimod ofte kun en ophøiet og aandrig Reflexion om Gjenstandene, ja om Poesien selv, istedet for sammes Fremstilling, videre en Modsætning af det Ideale og Virkeligheden, som Digteren maa forene i sin Verden og overhovedet en Vaklen imellem Poesie og Philosophie, som vist nok, især efter hans Død er bemærket hos Digtere af mindre Energie og er bleven til en Modsætning af Poesie i Poesien. Af denne Culturforskjellighed er det ogsaa begribeligt, hvorfor de sande Digtere ere saa sjeldne og stedse blive sjeldnere, da derimod Kunstphilosopherne og Critikerne formeres. Thi Reflexion over det Skabte følger paa Skabelsen, og viser sig herskende, jo mere et Folks Skabekraft er udtømt. Videre kan man og forklare, hvorfor der først i vor Tid er gjort Forskjel imellem Naturpoesie og Kunstpoesie. Thi, da Naturdigteren som saadan mindre reflecterer over sig selv, hvilket først er en senere Culturs Characteer, hvori Forstanden hæves til herskende Princip, saa kunde heller ikke Naturpoesiens Charakteer komme til Bevidsthed for hiin Tids Mennesker, men vel til en senere Tids, da Reflexionen, der først da danner og begriber hiin Modsætning, er bleven herskende. Til Naturpoesiens Kjendemærker i den sidst anførte Betydning, kan man regne, at den er meer eller mindre for Folket og passer for alle Classer og Stænder i en Nation, begeistrer og hæver dem, hvorimod Kunstpoesien fordrer en høiere Grad især af intellectuel og selskabelig Cultur og derfor passer mere for de høiere Stænder. Naar hiin hæves og frydes mere ved sig selv, saa maa man hæve og danne sig til denne. Endeligt kan Navnet Naturpoesie og Naturdigtning ogsaa gaae ud paa Digtningens Gjenstand, dog ei uden Hensyn til den hidtil førte Betydning af disse Udtryk. Thi Naturen kan kun fattes og behandles selvstændigt af Poesien i sine Virkninger og Yttringer der,

hvor den ei opfattes i Modsætning til Aanden og blot ved Reflexion, men symbolisk og ligesom det Aandeliges Personificering ved Phantasien. Dette er som oftest allermindst Tilfældet i den beskrivende eller malende Poesie; den er tvertimod oftere Resultatet af en eensidig Reflexion, hvilken man kummerligen underordner Phantasien, hvorfor vi allermindst bør regne det beskrivende Digt til Naturpoesien.

Naturel. Under dette, meget ofte ubestemte Udtryk, som man snart bruger for Temperament, snart endog for Characteer, indbefatter man rigtigst alle hine Eiendommeligheder i Menneskenaturen, der udgaae af de legemligt organiske Anlæg. Fra det dyriske Liv udgaaer Alt hos os; vort første Liv er blot Vegetation. Men og, naar Følelsens og det aandelige Liv har udviklet sig, vedvarer det vegetative, og har en væsentlig Indflydelse paa det høiere aandelige og Følelsens Liv. Hvor ofte ere vi et Spil for vor Mechanismus? Men kan selv en overgaaende Tilstand bevirke Forandringer hos os, hvor meget mere maa ei en vedvarende Beskaffenhed. Mennesker, der slet intet have tilfælleds med hverandre i physisk Anlæg, kunne umuligt ligne hverandre i Følelse, Mening og Forestilling. Ved et Menneskes Bedømmelse maa man følgeligt tage Hensyn til dets Organismus, de faste og flydende Deles særdeles Beskaffenhed, deres Forbindelse og Forhold, og alt det, som derved frembringes i det physiske og moralske Menneske. Man kan og sige, at man bør tage Hensyn til de faste Legemsdeles Constitution, Bygning og Beskaffenhed og til Complexionen ɔ: det Flydende, ved Livskraften lovmæssigt Bevægelige, med Indbegreb af Varmen og Kulden i disse Safters Bearbeidelse. Begge ere dog ei Naturellet selv, men kun sammes Betingelser, thi, eftersom disse ere forskjellige, yttre sig og Sindets forskjellige Phoenomener. See Art. Temperament.

Naturhistorie, eller rigtigere Naturbeskrivelse (da Begrebet Historie især bruges om Forandringer og

Begivenheder i Menneskeheden) er den Naturvidenskab, som har Skildringen af alle Naturlegemer til Gjenstand. Andre skjelne mellem Naturbeskrivelsen som blot Skildring af de classificerede Naturlegemers Skikkelse, og Naturhistorie, som Videnskab om de Forandringer, der foregaae med Skabningerne (ↄ: Oprindelse, Vært og Forgaaen) saavelsom om deres Egenskaber. Da det Sidste forudsætter det Første, fordi de skabte Tings Historie ei kan være tilforladelig, før man kjender Skabningerne og har anvendt Naturbeskrivelserne paa dem, men Naturhistorien omfatter Begge, saa kan man og beholde hiint Navn. Dog maa det bemærkes, at man har adskildt fra Naturbeskrivelsen Skildringen af Skabningernes indvortes Bygning (i det mindste Sønderlemmelsen af det menneskelige Legeme, Anatomie), fra Naturhistorien i indskrænket Betydning Undersøgelsen om Naturlegemernes Liv ved deres indvortes Deles Forbindelse (Physiologie), saavelsom Undersøgelsen om Legemernes almindelige Forandringers Grundstoffe (Physik og Chemie) som særskildte Videnskaber. Saaledes lærer altsaa Naturhistorien os at kjende Jordens sammensatte Frembringelser, efter deres udvortes Form, den Brug, som Mennesket kan gjøre af dem og den Skade, som de anrette. Men den utallige Mængde Skabninger, som ingen Hukommelse er i Stand til at omfatte, og en Oversigt, der søger at undgaae Forvirring, gjør en Inddeling af samme nødvendig, hvilken i den almindelige Naturhistorie maa antages efter faste Principier. Herved anvendes Forholdene i Slægter, Arter, Ordener, Classer, Familier til et Systems Indretning, hvilket dog er uden Værdie uden forudgaaet troe og muligst fuldstændig Jagttagelse af det Enkelte og dets Forhold til andre Skabninger. Et saadant System er kunstigt eensitet, naar det fastholder og anvender enkelte vilkaarligt valgte Skjelnepunkter; det er naturligt (Natursystem), naar det holder sig til den Forskjel, som Naturen selv tilbyder, og til Naturlegemernes iagttagelige Slægtskab. De tre Hovedclasser af Naturfrembringelser, som man kalder de tre Naturriger ere: de uorganiske Væseners Classe (Mineralier i vidløftigere Forstand); og blandt de or-

ganiske de følesløse og følende (Planter og Dyr). Den speciellere Naturhistorie deler sig i Mineralogie, Botanik og Zoologie (See disse Artikler). Blandt Haandbøgerne i Naturhistorien kan man fornemmeligt nævne Blumenbachs Handbuch der Naturgeschichte, fra 1779 i flere Oplag; J. M. Bechsteins kurzgefaßte gemeinnützige Naturgeschichte des Inn- und Auslandes, 2 Dele Leipzig 1797; til Underviisning, Funke's Naturgeschichte und Technologie; 4de Oplag, Braunschweig 1802, 3 Bind 8; og Wrede's Anfangsgründe der Naturgeschichte, Berlin 1806.

Naturlove. Den forskende Menneskeaand søger egentligt i alle Gjenstande for sin Viden og Erkjenden kun hiin evige Sandhed, hvortil en i dens Natur indplantet uimodstaaelig Længsel driver den. Kun hvor den finder hiin evige Sandhed eller Spor af den, kan den berolige sig; ellers finder den ingen Tilfredshed i alle dens Bestræbelser og Forskninger. Selv i Naturen søger den forskende Aand kun Guddommen og Sporene af en ordnende, kjerlig Indflydelse, og først, hvor den har fundet disse, skaffer Naturbetragtningen den Tilfredsstillelse og Glæde. Saa længe Naturen ei er os andet end en tilfældig Sammenstøden af Atomer, som vexelviis undgaae hverandre, eller gnides imod hverandre, begunstige eller fortære hverandre, en meget bevægelig og bevæget Klump uden Sjel, uden en Guddoms altoplivende, kjerlige Øie; saa længe maa den efter Sandhed stræbende Aand i Naturen finde en aaben Grav, som støder Følelsen. Men som den Elskende hjerteligen glæder sig ved Alt, hvori han finder Spor af sin Kjerlighed og erkjender dens Berørelse og Virkning, saaledes bliver og Naturen det rene Menneskesind mere dyrebar, naar det i samme igjen erkjender den høiere Kjerligheds Love og og Paavirkning. Den chaotiske Masse uden Gud, opkommen ved et Tilfælde, vilde og være uden Orden og uden Lov; at forudsætte en Lov ved Atomernes Sammenstøden, vilde være det samme som at antage en høiere ordnende (guddommelig) Indflydelse, og det, som vi kalde

Naturlove er Spor af en evig Orden, Viisdom og Kjerlighed. Af ualmindelig Indflydelse paa Naturkundskabernes hele Masse vare især de af Keppler opdagede Love for Planeternes Bevægelse om Solen; og den hele høiere Astron... ie i den nyere Tid har opreist sin Bygning paa hine store Opdagelsers Grundvold. Keppler, som levede i Trediveaarskrigens meest trykkende Tider fattig og kun kjendt af Faa, opdagede efter flereaarig utrættet fortsat Forsken, først hos Planeten Mars, dernæst hos de andre Planeter i vort Solsystem den Lov, at Banerne, som Planeterne beskrive ved deres Løb omkring Solen, ei danne nogen Cirkel, men en Ellipse, i hvis ene Brændpunkt Solen ligger. Planeterne ere følgeligen ved et Punkt af deres Bane Solen nærmere end ved et andet (Perigæum og Apogæum), og, naar de ere Solen nærmere, bevæge de sig hurtigere. Men ogsaa for denne hurtigere og langsommere Bevægelse fandt Keppler en Lov, den nemlig, at en fra Solen til Planetens Sted paa enhver Tid trukken Linie (Radius vector kaldet) stedse i samme Tid (f. Ex. een Dag) afskjærer samme Rum, hvad enten Planeten er i Perigæum eller Apogæum, da Radius vector i sidste Tilfælde er længere, hvorfor en svagere Fremrykken af Planeten paa sin Bane afskjærer et ligesaa stort Stykke af Banens Flade som den kortere i Perigæum ved Planetens hurtigere Fremrykken. En tredie Lov, som Keppler fandt var, at Quadraterne af Planeternes Omløbstider forholde sig som Cubus af deres Frastand, og at f. Ex. en Planet, som er fire Gange saa langt fra Solen, har et otte Gange længere Aar (Quadratet af 8 saavelsom Cubus af 4 er 64), en Lov, der er Astronomerne til stor Hjelp ved deres Beregninger. Keppler havde vel staaet i venskabelig Brevvexling med Galilei og synes at have været agtet af denne saavelsom nogle andre faa Samtidige, men desuagtet synes hans store Opdagelser i Førstningen at have vakt liden Opmærksomhed; han døde næsten ubekjendt. Noget mere Opsigt vakte strax efter Opdagelsen den galileiske Lov for Faldet, hvorefter de af et Legeme i Faldet gjennemløbne Rum forholde sig som Quadraterne af de dertil brugte Tider, da f. Ex. et Legeme i to Secun-

der gjennemløber fire Gange, i tre ni Gange, i fire 16 Gange saa meget Rum som i eet. Af disse saavelsom af de kepplerske Love udledede den berømte Newton i det derpaa følgende Aarhundred, sin Tyngdelov, at Tyngden nemlig forholder sig omvendt som Quadratet af Frastanden og at f. Ex. en fire Gange saa langt fra Solen fjernet Planet som Jorden tiltrækkes 16 Gange mindre af Solen og har en 16 Gange ringere Tyngde end Jorden. Det er fornemmeligt denne Tyngdens Lov, som paa det skarpsindigste og frugtbareste er bleven anvendt af den nyeste Tids regnende Astronomer. Næsten samme Skjebne som Keppler havde den store tydske Chemiker Richter. I Nærheden af det dannede Berlin levede han kjendt af Faa og miskjendt af de fleste. Ligesom Englænderne venskabeligen modtoge og videre uddannede Kepplers Opdagelser, saaledes var det og engelske Chemiker, der tilligemed Svenskeren Bergoldus, videre uddannede og forbedrede Richters Opdagelser. Ved disse fortsatte Bestræbelser er nu Richters Opdagelse ophøiet til en, allerede af vor Tids største Chemiker erkjendt Naturlov. Indholdet af denne Naturlov er: at to chemiske Stoffe aldrig forbinde sig med hverandre efter gandske tilfældige Forhold, saa at f. Ex. det samme Metal engang modtager 10 Hundrededele Suurstof eller Svovl, en anden Gang 12, 13, 14 eller endog kun 9 Hundrededele til Saturation (Mættelse ɾc.), men samme Metal forbinder sig stedse til sin Mættelse f. Ex. med 10 Hundrededele Suurstof eller med det dobbelte, og et Metal, som i det valgte Exempel behøver 10 Hundrededele Suurstof, behøver netop det dobbelte, firedobbelte, sexdobbelte af Svovl for at forertses, at følgeligen bestemt Maal og bestemte Tal finde Sted ved alle virkeligt chemiske Blandinger. Beslægtet med ovennævnte Love, men tildeels endnu ikke gandske hævet til Rang med Naturlove, ere hine, efter hvilke Planeternes Afstand fra Solen voxe næsten efter et geometrisk Proportion (som 2, 4, 8, 16 ɾc.) Herhid høre og Lovene for Magnetismens og Electricitetens Virkninger. Videre Underretning saavel om de richterske Opdagelser, som om de sidst nævnte Love kan man finde i Schweiggers Journal der Chemie, især i

adskillige Hefter af Aargangen 1814. At der i den organiske Natur hersker lignende Love kan man slutte af flere Kjendsgjerninger, omendskjøndt de der endnu ei kunne bestemmes saa nøiagtigt. Overeensstemmende med det af Richter opdagede Forhold i de chemiske Forbindelser, bemærker man, at Plantearterne i een naturlig Familie have enten 2, 4, eller 8 Støvtraade, i en anden 5 eller 10, i en tredie enten 3, 6, 9 eller 12. De Planter, som have 10 Støvtraade, have og for det meste 5 eller 10 Blomster eller Bægerblade; Planter med 8 Støvtraade have i Almindelighed 4 eller 8 saadanne Blade, de med 6 eller 9 &c. have 3 eller 6 o. s. v., kort næsten altid et Tal der passer til Støvtraadenes Tal i geometrisk Række. Selv for Undtagelserne synes en mærkelig Regel at ligge til Grund. I Dyrriget bemærker man et lignende Forhold af Tiderne. Æggene af Sommerfugle og andre Insekter krybe, efter Rösel, tildeels alerede ud den 7de eller og den 14de, 21de Dag &c. Ogsaa hos Fuglene finder man Udklæknings-Perioden bestemt i Dage som et Multiplum af Tallene 7 eller 9, og for mange Sygdomme ligger, efter ældre Jagttagelser en Periode af 7 Dage til Grund; de afgjøres meest den 7de, 14de, 21de Dag &c., ligesom og en Periode af 3 og 4 Dage finder Sted i de fleste; der findes og lignende Forhold ved Dyrenes Svangerskab, Patten, Vært og Livsvarighed Vi vilde og været komne langt videre i dette Slags Forskninger, naar ei en Modsigelsesaand mod alt hvad der tydede hen paa Lov og høiere Orden i Naturen havde fundet Sted hos mange Naturforskere, især i de nærmest foregaaende Menneskealdre. — Der ere tildeels ogsaa opdagede adskillige Naturlove af et andet Slags, hvilke, omendskjøndt de ei som Kepplers, Newtons og Richters lade sig henføre til Tal og fast bestemt Maal, dog høre herhid, da de tyde paa en høiere og evig Tingenes Orden. Ethvert Væsen i Naturen er et vist Sted en vis Oprindelse &c. anviist, og dets hele indvortes og udvortes Indretning forbyder det strengt, at gaae langt udenfor det naturlige Climas Grændser eller de det bestemte Tider. Ligesom i en vis Henseende Alt staaer i Forhold til Mennesket som til et fælleds Centrum,

saa finder man fornemmeligt over hele Jorden hiin mærkværdige Fordeling af Dyr og Planter, ifølge hvilke ingen Egn bliver uden den nødvendigste Næring for Menneskene, som i de nordligste Egne af Jorden forsynes med Kjød ved uhyre Sværme Søfugle og Fiske og med meelagtige Rødder (Zwibler) ved adskillige Lillievæxter; for deres Beqvemmelighed er der sørget selv i hine Lande ved den troe Hund og ved Reensdyret, ligesom i den hede Verdens Sandørkener ved den gandske for disse Egne skabte Kameel. For hiin høiere Ordnen tale og særdeles Jagttagelser af det Slags som de af Steller, efter hvilke f. Ex. i Kamschatka, hvor nogle Kystegnes fortrinligste Næring bestaaer i Fiske og i Rødderne af en Lillievæxt, de sidste altid lykkes i fortrinlig Mængde i de Aar, Udbyttet af Fiskefangsten er ringere og omvendt; saa at hvert Aar sørger paa sin egen Maade for Kystbeboernes Underholdning. Selv ved Fordelingen af skadelige og giftige Dyr og andre Naturplager for Menneskene erkjender man hiin Politieorden af et høiere Slags, hvorefter hine Plager findes hyppigst i de Lande, hvori Naturen paa en anden Maade holder Menneskene skadesløse ved en Fylde af Nydelser og Beqvemmeligheder. Der findes en Stræben efter Ligevægt, som, efter ældre Jagttagelser ogsaa viste sig deri, at en større Frugtbarhed fandt Sted efter visse ødelæggende Pestsygdomme, saa at det formindskede Menneskeantal snart igjen erstattedes. Ogsaa de frugtædende Dyrs større Frugtbarhed, større Legemsmasse og tildeels længere Livsvarighed, i Sammenligning med de mindre talrige, mindre, kortere Tid levende kjødædende, hører herhid. — Et andet Slags Naturlov er den camperske, efter hvilken den nederste og forreste Deel af det dyriske og menneskelige Ansigt med Hensyn til Pande og Hjerneskal, træder mere tilbage, jo mere fuldkomment organiserede og aandfulde Væsenerne ere; videre den sömmeringske, efter hvilken Hjernen, i Forhold til Massen og Tykkelsen af Rygmarven og Nerverne er saa meget betydeligere i Masse og Størrelse, jo mere fuldkomment organiserede Dyrene ere; den galliske, efter hvilken den ydre Høregang hos planteædende Dyr ligger bagved, og hos kjødæden-

de foran hiin Middellinie, ved hvilken man kan dele Hjerneskallen efter Længden i to lige store Dele. Der gives mange andre Naturlove, der dog endnu tildeels staae alt for meget isolerede. Iøvrigt finder man ved hvert enkelt-organisk Væsen dets egne Love, hvorefter netop denne Næring, dette Maal af samme, dette Forhold til den øvrige Natur er det anviist. Vandringerne, de selskabelige Forbindelser, naturlige Fiendskaber, Kunstfærdigheder og deres Udøvelse staae fornemmeligt under hine Love. Foruden disse gives der og et høiere Slags Naturlove, som egentligt hører hen til den aandelige Natur, f. Ex. den, at den sandselige Kjerlighed, den sandselige Vellyst i hele Dyreriget staaer i nøieste Slægtskab med Blodtørst og Grusomhed, at de vellystigste Folk og Individuer tillige ere de grusomste, at Dyrene i deres Parringstid er meest glubske og hidsige, og selv Forsvarets og Vredens Vaaben og Redskaber i Forbindelse med Avlingsorganernes Secretioner staae i Vexelforhold med disse, saa at Sporerne ei kulle voxe hos Hanen eller Takkerne hos Hjorten, naar hine Organer af Natur eller ved Kunst ere beskadigede. Herhid hører og Slægtskabet mellem Hovmod og Vanvid, og overhovedet Slægtskabet mellem een Last og flere, mellem een Dyd og flere.

Naturlære eller Physik kaldes den Deel af Naturvidenskaben, som lærer at kjende Naturlegemernes Egenskaber, Kræfter og Virkninger. Grændserne for denne Videnskab lade sig dog ei drage med fuldkommen Bestemthed, da de paa mange Sider flyde sammen med Mathematik, Chemie og Naturhistorie. Grunden til Naturlæren lagdes alerede langt tilbage i Tiden. Den hyppige og uundværlige Brug af Naturlegemerne, ledede af sig selv til at lære at kjende deres Egenskaber og Kræfter. Men denne Kundskab var ufuldstændig og overfladisk. Der forløb over eet Aartusend før man videnskabeligt ordnede de gjorde Iagttagelser. Dette skeete først af Chaldæerne og Ægypterne, der og udmærkede sig i Kundskab om Naturlegemerne og deres Kræfter fremfor alle andre Oldtidens Folk. Grækerne, som lærte af dem,

gik dem snart forbi. De vare, saavidt man veed, de første, der behandlede og studerede de physikalske Kundskaber, som en særskildt Videnskab, der var dem en Deel af Philosophien. Hvad der manglede dem paa Jagttagelse og Erfaringer, søgte de at erstatte ved Hypotheser, Speculationer og Subtiliteter og geraadede derved paa urigtige Afveie. Af Romerne blev Naturlæren lidet bearbeidet. Den slumrede derpaa som alle øvrige Videnskaber indtil Arabernes Tider. Disse øste den af Aristoteles, hvis Værker de mangesidigt bearbeidede og commenterede. Blandt Middelalderens Christne hindrede religiøs Overtroe Naturlærens Opblomstren; Mistanke om Troldom traf den, der kun nogenlunde hævede sig over sin Tidsalder ved Naturkundskab. Desuden befandt man sig paa en aldeles falsk Vei; istedet for at iagttage Naturen, forfulgte man de tomme aristotelisk-skolastiske Griller. Først i Begyndelsen af det 17de Aarhundred begyndte man endeligt at følge den rigtige Methode. Dengang bestræbte Baco af Verulam sig for med Eftertryk, at bevise, hvor nødvendigt det var at lade sig lede af Erfaring, for at lære at kjende Naturen. Allerede før ham havde Copernicus og Tycho Brahe angrebet den aristoteliske Lærebygning og lagt dens Svagheder for Dagen. Snart fremtraadde nu og Galilei, Keppler og Andre og strede ivrigt for Sandheden. At forsvare den offentligt, var imidlertid forbundet med stor Fare i hiin Tidsalder, især hvor Papismen herskede. Kun langsomt seirede Sandheden, og hertil bidrog ei lidet Opfindelsen af adskillige physikalske Instrumenter, da man ved Hjelp af dem kunde anstille nøiagtigere Forsøg. Cartesius styrtede aldeles det gamle System, skjøndt hans Begjerlighed efter at forklare Alt, igjen ledede ham paa andre Afveie. Det meste Lys i Naturlæren udbredede ustridigen Newton ved Slutningen af det 17de Aarhundred. Hans skarpsindige Opdagelser i Læren om Lyset, om Straalebrækningen, hans Farvetheorie og Opfindelsen af Loven for den almindelige Tiltrækning eller Tyngden, have hævet Naturlæren til den Høide, hvorpaa den nu befinder sig.

Naturret er den Videnskab, der udvikler Ideen om Ret eller det af Fornuften befalede retlige Forhold blandt Menneskene, uden Hensyn til den i Staten gjeldende Ret. Den er altsaa en Fornuftvidenskab eller en philosophisk Videnskab, og, fordi den gaaer ud paa det, Menneskene skulle bevirke ved Handlen, en Deel af den practiske Philosophie. Passeligere kaldes den Retsphilosophie eller philosophisk Retslære. Ovenanførte Navn skriver sig fra en vildfarende Forestilling, som var herskende ved denne Videnskabs Opkomst og endnu længe efter. Man troede nemlig, at, man for at fatte, hvad der i og for sig selv var Ret (Rettens Væsen) maatte undersøge, hvad der før al positiv Ret gjaldt i Menneskets saa kaldte Naturtilstand. Saaledes var denne Videnskab afhængig af de mange og mangehaande Forestillinger om en Naturtilstand, der snart digterisk, snart moralsk og historisk forestilledes nu som hele Menneskehedens Tilstand, nu som en Tilstand hos enkelte, ei i Stater levende Folkeslag. I en digterisk og moralsk Naturtilstand behøvedes ingen Ret, fordi enhver af frie Villie og uden udvortes Tvang opfyldte Pligterne imod Andre, og Talen ei var om nogen Conflict i Handlingerne, som alene gjør Rettens Bestemmelse nødvendig; i den sædvanlige saakaldte historiske Naturtilstand ɔ: Nationernes vilde Tilstand, herskede kun Magten eller den Stærkeres Ret, som i streng Forstand ingen Ret er. Da det nu vilde være meget vilkaarligt, at kalde den blotte Abstraction af Staten Naturtilstand, saa have mere indsigtsfulde Philosopher søgt at erstatte hiint tvetydige Navn ved andre Benævnelser, og kaldt den philosophiske Retsvidenskab f. Ex. Fornuftret, fordi Fornuften er Rettens Grund og Kilde. Den positive Ret er vel ei bestemt uden Fornuft, tvertimod fordrer Bestemmelsen af en Retslovgivning i Staten, foruden Bevidstheden om hiin Idee, endnu en Mængde Kundskaber og Indsigter, i hvis Anvendelse en høist fornuftig Aand aabenbarer sig, men den er dog ei blot bestemt ved Fornuften, som Ideen om Ret og retlige Forhold, og Vilkaarligheden har stedse en betydelig Indflydelse i de virkelige Lovgivningers Fastsættelse. Denne Fornuftret, eller for at blive ved det mindre tvetydige

Udtryk denne Retsphilosophie har at udvikle: 1) Rettens Idee, 2) de derved bestemte Betingelser for ethvert Retsforhold eller de af Menneskehedens Idee flydende Rettigheder. Denne Retsvidenskab har man nu anvendt paa Staten, og snart eensidigt villet udlede Ideen om Staten fra Begrebet om Ret (da dog Retten kun er at ansee som Formen af Menneskeforbindelsen i Staten) snart rigtigere Rettens nærmere Bestemmelser eller de af Statens Natur udspringende Retsforhold af Ideen om Staten. Begge har man kaldt anvendt Naturret, rigtigere anvendt eller hypothetisk Retsphilosophie. Da nu Retsforholdene, som udgaae af Statens Natur, enten ere Enkeltes Forhold i Staten til hverandre og med Hensyn til Staten eller Staternes og deres Medlemmers Forhold til andre Stater, saa har man igjen inddeelt denne Lære i Statsret og Folkeret. Hvad denne Videnskabs Historie og dens fortrinligste Bearbeidere angaaer, saa er det klart, at fornemmeligt Sammenligning ofte endog Mangler i den positive Lovgivning grundede Theorien om en ideal Retslovgivning. I de nyere Tider adskiltes fortrinligt det Retlige, det Moralske og det Politiske som forskjellige Elementer i den menneskelige Handlen og det menneskelige Liv; den nyere Tid har altsaa gjort Betragtningen af Retten i og for sig selv til en særdeles videnskabelig Opgave. Længe blev denne Videnskab forbunden med den positive Jurisprudens, især den romerske; efter Adskillelsen fra samme nærmede den sig snart Moralen og den positive Theologie (i sin første Periode), snart Politiken (i sin sidste Periode). Folkeretten gav den nærmeste Anledning til Naturrettens Oprindelse. Grotius, der behandlede Folkerettens Forhold i Krig og Fred (i sit berømte Værk jus belli et pacis) og forsøgte at udlede samme af almindelige Betragtninger over Retten, ansees derfor almindeligt som Naturrettens Fader. Endnu mere fortjener Sam. Pufendorf dette Navn, da han anstillede en selvstændig Betragtning over alle Retsforhold, hvilken han grundede paa moralske Synsmaader. Chr. Thomasius adskildte det Retlige (justum) fra det sædeligt Gode, og characteriserede Retten som det, der paa en fornuftig Maade kan tiltvinges.

Ved Nic. Hieron. Gundling og Andre blev denne Rettens Afskillelse fra Moralen videre udført, og saaledes heed Naturretten fra Achenwalls Tid Videnskaben om Tvangs- eller Retspligterne og Tvangsretten. Wolf, Nettelbladt og Andre søgte indtil Meister at fuldkommengjøre det Systematiske. Ved Kant og Fichte begyndte en nye Epoche i denne Videnskab. Begge søgte umiddelbart at grunde Videnskaben paa den practiske Fornufts Grundsætninger og i samme; den sidste endnu fuldstændigere. da han ei udledede den af Sædelighedsloven Den Jagttagelse, at en abstract, fra Stat, Sædelighed og Politik adskildt Ret var tom og uden Anvendelse, bevægede de nyere Bearbeidere af den philosophiske Retslære, til igjen at fremstille Retten i sin Forbindelse med Moral og Politik, saa at den af nogle blev behandlet som en Deel af Statslæren, af Andre i Hobbes's Aand som Politik i indskrænket Forstand. Til disse høre de meest aandrige Bearbeidere, nemlig Fries og Hugo, der kun vil tilstaae en Philosophie (Critik) af den positive Ret. og Gottlob Ernst Schulze. Vi troe, at Ideen om Ret og Menneskets derpaa grundede almindelige retlige Forhold vel kunde udvikles i Forbindelse med Politik og Moral, men uden at blandes med disse, og haabe, at det rigtige Forhold mellem samme ogsaa i Videnskaben lettere og rigtigere vilde opfattes, naar Sædelighed, Ret og Klogskab i Virkelighed forbandt sig nøiere, og Folk og Fyrste stedse bleve mere enige.

Naturriger. Sandseverdenens Gjenstande ere af Naturforskerne deelte i to store Havedclasser, nemlig i saadanne, der frembringes ved deres egen Art (organiske) og saadanne, som blot opkomme og forøges ved udvortes Tilsætningsmaterier af alle Slags (anorgiske). Men, da der iblandt de første indtræffer den betydelige Forskjel, at de tildeels have Følelse, tildeels ikke, saa deles de organiske Væseners Classe igjen i to Hoveddele, og saaledes fremkomme tre store Afdelinger, som man har kaldt Naturriger. **Dyrriget**, hvorunder man indbefatter de levende Skabninger fra Mennesket til den ringeste Orm, er det første; **Planteriget**, som indehol-

der den hele Plantsverden det andet. Disse to udgjøre de organiske Væseners store Classe. Det tredie Rige Steen- eller Mineralriget omfatter alle anorgiske eller jordiske Legemer, der intet indvortes Liv have.

Naturtilstand. At Folkeslagene og Menneskeheden som den Enkelte, udvikle sig af Naturens Skjød, og at Naturen ytrer sit Herredom over Menneskene, indtil disse ved Frihed og Bevidsthed hæve sig over dens Magt og ved Erkjendelsen af dens Love løse den Troldom, der holdt dem fangne, er Grunden, hvorfor vi antage en Naturtilstand hos Nationerne og Menneskeheden. At man tænker meget forskjelligt om denne Tilstand, dertil ligger Grunden i flere Omstændigheder, fornemmelig deri, om man betragter den mere philosophisk, poetisk eller historisk, og i første Tilfælde, hvilken poetisk Synsmaade man følger, i sidste Tilfælde, i hvilket Moment af dets tidligere Udvikling Mennesket betragtes. Men de poetiske Skildringer gaae alle ud paa at prise en Guldalder. Videre kunde der dog antages en Forskjellighed mellem Menneskehedens eller de første Menneskers Naturtilstand og enkelte Nationers Naturtilstand, naar man som de hellige Skrifter, troer paa Menneskenes umiddelbare Veiledning ved Guddommen og et Syndefald. Denne Troe synes i en vis Maade at bekræftes ved at sammenligne hele Menneskehedens Liv med den Enkeltes Liv, da de første Menneskers Hjelpeløshed og den menneskelige Opdragers Mangler synes at tyde paa en saadan umiddelbar Opdragelse ved Guddommen. Det være nu som det vil, saa tilkjendegiver denne Sammenligning os en saadan Tilstands Periode, hvis Forvexling, som ovenfor antydedes, har vakt mange Stridigheder og forskjellige Meninger om denne Gjenstand. Nationernes primitive Tilstand er, efter Naturens Love, en Barndoms Tilstand; en Tilstand, det vel maa skjelnes fra Drengealderen, der ved Heftighed og Vildhed nærmer sig det dyriske Instinkt i den Grad, som hiin skjelner sig derfra ved Blidhed og Mildhed. Dette er udentvivl Grunden, hvorfor flere Psychologer og Bearbeidere af Menneskehedens Historie have antaget en saa

kaldet Uskyldighedens Tilstand og en Vildhedens. Den sidste er egentligt meent med Naturtilstanden saaledes som Hobbes forestillede sig den, som Alles Krig imod Alle, bedre Magtens og Driftens eller den physiske Krafts Herredom. Men den første vilde dog ei blive den samme som den af Rousseau skildrede Naturtilstand, hvis Skildring gik ud fra en hypochondrisk Synsmaade af borgerlig Cultur, og skulde, som Kant meget rigtigt bemærker tjene til Ledetraad eller til Anbefaling for hans Socialcontract, hans Emil og hans savoyardske Vicar. (Om Rousseaus Synsmaade sammenligne man hans Skrift: sur l'origine et les fondem. de l'inegalité). Thi, da Menneskets Ophøielse over Naturen indbefatter i sig Menneskets naturlige Bestemmelse, saa er det en vildfarende og Menneskeheden uværdig Paastand, at Mennesket for at naae sin Bestemmelse, maa opgive sin erhvervede Cultur og vende tilbage til Naturtilstanden. Naturtilstanden i Almindelighed er den Menneskenes og Folkenes Tilstand, ifølge hvilken de uden selskabelig og høiere Cultur, som kun finder Sted i Staten, under Naturdriftens Herredom, leve enkelte eller sammen, og følgeligt ei ere sig dette Liv bevidste. At Mennesket i denne Tilstand skal have gaaet paa fire er en ubeviislig Hypothes, som selv Menneskets Bygning gjendriver. Med det, som man i anthropologisk Forstand har kaldt Naturtilstand stemmer og de overeens, som man i Naturretten har kaldt Naturtilstand; omendskjøndt hverken en fingereret eller en historisk Naturtilstand er nødvendig for at grunde Naturretten eller rigtigere den philosophiske Retslære. Thi Naturtilstanden i denne Betydning er modsat den borgerlige eller Tilstanden i Staten, og en Tilstand uden Ret. Med Hensyn til Menneskets enkelte Virksomheder, der ved Kunst hæves til Fuldkommenhed, kunde man ligeledes ved hvert enkelt, selv i Staten levende Menneske antage en Naturtilstand, f. Ex. en philosophisk, hvori den almindelige Menneskeforstand befinder sig, eller Mennesket, saalænge det endnu ei ved Bevidsthed adskiller sig fra Naturen og spørger om Bevidsthedens Modsætning, ved hvilke Spørgsmaal og Undersøgelser Philosophien udspringer, som ei fødes med nogen, men er et Værk af Erkjendelsens frieste Selvvirksom-

hed; videre en kunstnerisk og poetisk, som man og pleier at kalde Naturalismus i Kunsten (See Naturdigtere).

Naumachie (af det Græske ναῦς Skib og μάχομαι Jeg strider) var Efterlignelsen af en Søtræfning eller en kunstig Søfægtning, som udgjorde et Slags høitidelige offentlige Lege hos Romerne. Cæsar var den første, der gav det romerske Folk et saadant Skuespil, og Folket greb dette med samme Lidenskab som det hængte ved sine øvrige offentlige Lege. Da Circus maximus, hvor disse Søfægtninger undertiden bleve holdte, var for ubeqvem, indrettede man under Keiserne egne Pladse dertil, hvilke man og kaldt Naumachier, og dette er den anden Betydning af Ordet. Disse Naumachier lignede i den udvortes Form Amphitheatrenes Bygningsmaade *), kun med den Forskjel, at den frie Plads i Midten af Naumachierne var udhulet til et Bassin, hvori Søfægtningerne holdtes. Ligesom de første romerske Theatre og Amphitheatre bestode af Træe og efter fuldendte Lege igjen bragtes bort, ligesom Tilskuerne i disse først stode og senere erholdt Træsæder, saaledes synes dette og i Førstningen at have været Tilfældet med Naumachierne, og dette var saa meget naturligere, da Bygningsværket i alle disse Bygninger kun bestod i en Omgivelse og Plads til Sæderne. Keiser Domitian skal have været den første, der byggede en Naumachie af Steen. Allerede af Brugen, hvortil Naumachierne vare bestemte, kan man slutte, at det maatte være Bygninger af anseelig Omfang. Længden af en Naumachie, som Augustus lod indrette, og hvori,

*) Da den under Artiklen Amphitheater givne Beskrivelse, at denne Bygning havde en oval Form maaskee ei er enhver Læser tydelig, saa bemærkes her at Ordet Amphitheater efter Etymologien betegner en Bygning som paa begge Sider er et Theater. Da nu de gamle Theatres Form ligner et i Midten afskaaret Æg (D) saa faaer Amphi- eller Dobbeltheatret Formen af et heelt Æg (O).

foruden mange smaae Fartøier, 30 Skibe med 3 Rader Aarer havde Plads, beløb sig til 1800 og Breden til 200 Fod. Naumachierne bleve, ligesom Circus maximus, naar en Naumachie blev given der, pludseligen sat under Vand ved underjordiske Canaler, saa at de paa det Tørre liggende Skibe ofte hævede sig for Tilskuernes Øine. Dette Vand blev sædvanligen tilført fra Tiberen (hvorfor Naumachierne ofte anlagdes i sammes Nærhed) undertiden og ved Vandledninger, og flød igjen bort med samme Hurtighed, hvormed det var strømmet til. De, som fægtede i disse Naumachier og derfor kaldtes Naumachiarii, vare som sædvanligt Gladiatorer, Slaver eller Folk af den laveste Classe, Fanger og Forbrydere, der vare fordømte til Døden. Deres Bestemmelse var at døe, og kun et gunstigt Tilraab af Folket eller Præsidenten for Legene kunde redde dem som Gladitatorerne. Saaledes tilraabte ved een af de meest glimrende Søfægtninger, som Keiser Claudius gav det romerske Folk paa Søen Fucinus, de Fægtende Keiseren de skrækkelige Ord: Ave, imperator, morituri te salutant (Hilset være Keiseren, Døende hilse dig) og da de holdt hans Avete vos (Væer hilsede) for et Tegn til Benaadelse og vægrede sig ved at kjæmpe, maatte de først ved de skrækkeligste Trudsler tvinges til Kamp paa Liv og Død. Blot ved Foden af Bjerget Griffone ved Salerno har man troet at opdage Spor af en gammel Naumachie i Fordybningen af en Søe.

Naumann (Johan Gottlieb eller Amadæus) churfyrstelig sachsisk Capelmester i Dresden, blev født i Nærheden af denne Stad i Blasewitz 1741. Hans Fader, en uformuende Landmand, tillod ham, da han bemærkede Drengens fortrinlige Anlæg til Musik, istedet for Landsbyeskolen, at besøge en Skole i Dresden, hvor han fandt bedre Underviisning og mere Leilighed til at uddanne sine musikalske Talenter. Et Medlem af det kongelige Capel i Stokholm, som tilfældigen var kommen til Naumanns Fader, forbausedes over her at finde et Claveer og Musikstykker, hvis Udførelse han holdt for meget svær. Den gamle Naumann nævnte sin tretten-

aarige Søn som den, der spillede disse Stykker, og den fremmede Virtuos tilbød sig, at tage det unge Menneske, der forraadede saa meget Anlæg, med sig til Italien. Faderen gav kun nødigt sit Samtykke dertil. Det nye Forhold, hvori den unge Naumann traadde, var forbundet med mange Ubehageligheder. Han maatte vise sin Herre de laveste Tjenester og var ofte given til Priis for Mangel. Neppe kunde han faae Tid til at uddanne sig paa Bratschen. Han fulgte sin Herre, som reiste med Posten, til Fods til Italien i Aaret 1758, og, medens denne i Padua benyttede Tartinis Underviisning, maatte den unge Naumann fortjene sin Underholdning ved Nodeskriverie. Engang, da han, som sædvanligt, bar sin Herres Instrument til Tartini, vovede han at bede denne store Virtuos om Tilladelse at høre Læretimen ved hans Dør. Tartini optog ham strax blandt sine Disciple. Kort derpaa erholdt han og en bedre Herre i Hr. Hunt. Efter et Ophold af tre Aar og to Maaneder i Padua forlod Naumann denne Stad for at uddanne sig videre i Selskab med Hr. Pitscher, som paa Prinds Henriks Bekostning gjorde en Reise igjennem Italien. I Neapel, hvor han opholdt sig 6 Maaneder, vaagnede hans Kjerlighed for den theatralske Musik. I Bologna benyttede han den berømte Pater Martinis Venskab til at udvide sine Kundskaber. Da Pitscher maatte tiltræde sin Tilbagereise, nedsatte Naumann sig i Venedig, da han formedelst den endnu vedvarende Syvaarskrig ei vilde tilbage til Sachsen, underviste i Musik og gav med Bifald nogle theatralske Compositioner. Det Ønske, igjen at see sine Forældre og sit Fædreneland, hvor han haabede at erholde Ansættelse, bevægede ham til, efter et Ophold af otte Aar i Italien, at sende sine Forældre een af sine Compositioner med den Begjæring at lade samme forelægge det sachsiske Hof. Naumanns Moder overbragte Enkechurfyrstinden Marie Antoinette denne Composition. Denne Fyrstinde, der selv var Kjenderske af Musiken, tvivlede i Førstningen, om virkeligt en Bondekones Søn havde forfærdiget denne Composition; men, da hun ved Forespørgsel til Italien, var bleven overbe-

viist, kaldte hun den unge Naumann til Dresden, hvor han i Aaret 1765 blev ansat som churfyrstelig Kirkecomponist med 220 Dalers Gage. Kort derpaa blev han churfyrstelig Kammercompositeur og kom til at gjøre nok een Reise til Italien. Ogsaa paa denne Reise opholdt han sig helst i Neapel. I Aaret 1769 vendte han tilbage til Dresden, for, til Churfyrstens Formæling at componere den store Opera: la Clemenza di Tito. I Aaret 1772 gjorde han sin tredie Reise til Italien, hvor han opholdt sig i to Aar. Efter sin Tilbagekomst blev han udnævnt til Capelmester med en Gage af 1200 Daler, hvilken siden blev forhøiet til 2000. Til Kongen af Spaniens Fødselsfest componerede han i Aaret 1776 den store Opera Amphion, og til det nye Theaters Indvielse i Stockholm 1780 Operaen Cora. For det danske Hof componerede han 1785 Operaen Orpheus. Kongerne af Danmark, Sverrig og Preussen gave ham særdeles Beviser paa deres Tilfredshed. Han blev adskillige Gange ved særdeles Leilighed kaldt til Berlin, opførte der nogle af sine Compositioner, og erhvervede sig megen Fortjeneste af Berliner-Capellet ved at danne Himmel (siden Capelmester) og Mademoiselle Schmalz. Den 20de Oct. 1801 blev han rørt af Slag paa sit lille Landsted ved Blasewitz og døde deraf den 23de samme Maaned. Den i Kunstnernes fornemmeligt Musikernes Historie sieldne Skjebne at have endt sine Dage under lykkelige Forhold, skyldte Naumann fornemmeligt sin Characteers Blidhed og Maadehold. Han har efterladt en Mængde Compositioner for Kirken, Theatret og Kammermusiken. Ogsaa paa Harmonica havde han en beundringsværdig Færdighed og satte sex Sonater for dette Instrument, de eneste som existere i denne Art.

Naumburg forhum et luthersk Bispedom i Thyringen og Meissen, langs Saale og Elster, hvis postulerede Administrator, den 1718 afdøde Hertug Wilhelm af Sachsen-Zeitz, formedelst sin Overgang til den catholske Religion, af Domcapitlet erklæredes udygtig til Administrationen, hvorpaa Chursachsen, som Arve-Skytsherre anordnede en Interimsregjering, indtil endes

sigt Domcapitlet efter forudsluttet Capitulation og udstillede Reversalier 1726 overgav Stiftet til Churhuset Sachsen. De forrige Biskoppers Sæde var sædvanligt i Zeitz, men Domcapitlets i Naumburg. Det forenede Stift Naumburg og Zeitz havde indtil 1814 sin egen Forfatning, Regjering, Kammer, Consistorium ꝛc. Domcapitlet bestod af 21 Medlemmer, hvoriblandt to Leipziger-Professorer. I Zeitz var et eget Stift af 7 Domherrer. — Baade Naumburg og Zeitz bleve aftraadte til Preussen 1815. Staden Naumburg ligger i Thøringen ei langt fra Unstruts Indløb i Saale, har 12000 Indbyggere, et fyrsteligt Slot og en prægtig Domkirke. Stadens Handel er ei ubetydelig, og der holdes aarligt en Messe. I Egnen voxer en god Rødviin.

Navarra. Kongeriget Navarra opkom, da Carl den stores Efterkommere ei kunde forsvare det af ham indtil Ebro erobrede Land. Uagtet det bestod af to Dele, Øvre-Navarra paa Sydsiden af Pyrenæerne og Nedre-Navarra paa Nordsiden, saa stode begge dog under een Konge indtil Ferdinand af Aragonien i Aaret 1512 rev Øvre-Navarra til sig. Fra denne Tid eiede Kongerne af Navarra kun Nedre-Navarra. Da Henrik 4de, Konge af dette Land, besteeg den franske Throne, blev det paa denne Maade forenet med Frankerig, hvortil det alerede havde hørt under Carl den store, og Kongerne af Frankerig kalde sig derfor Konger af Frankerig og Navarra. **Øvre-Navarra**, som endnu kaldes Kongeriget Navarra, uagtet det er en Provinds af det spanske Monarchie, grændser mod Syd til Aragonien, mod Øst til Pyrenæerne, mod Nord til Biscaya og mod Vest til Gammel-Castilien. Det indeholder paa 157 Quadratmile 227,000 Indbyggere, og er temmelig frugtbart, uagtet det er bjergfuldt. Her udspringer Ebro som optager Arga og Aragon. Climaet er tempereret og sundt. Metaller, Korn, Salt, Træe, Viin, Olie, Vildt, Bjørne, Ulve og Steengjedder er Landets vigtigste Producter. Det til Frankerig hørende **Nedre-Navarra**, omtrent 21 Quadratmile, udgjorde før Revolutio-

nen tilligemed Bearn et eget Gouvernement og udgjør nu en Deel af Depart. Nedre-Pyrenæerne. Denne Provinds er bjergig og ei meget frugtbar. Fordum beboedes Landet af Baskerne, og det mærkværdige baskiske Sprog tales endnu her. — **Nye-Navarra** er en Provinds af Nye-Mexico i det spanske Nordamerika, hvis Skjebne er afhængig af den der stedfindende Insurrections Udfald.

Navigationsacten. Denne meest berømte af alle Englands Skibsfarts- og Søhandelslove, Grundvolden til alle følgende, blev given af Protectoren Oliver Cromwell 1651. Han benyttede viseligen den Handelspolitiks Aand, der under Dronning Elisabeth havde faaet sin første Uddannelse. Den da opkomne Idee om Eneherredømmet paa Søen, til hvis Besiddelse Østersøesfarten var den første uefterqivelige Betingelse, den hollandske Skibsfarts Tilintetgjørelse, især paa England og Colonierne, forenet med Cromwells personlige Had mod Hollænderne for den Deeltagelse, de havde viist Stuarterne, gav Anledning til Navigationsacten, som i dens Virkninger saa aandske har opfyldt sin Hensigt. I den bestemtes 1) at intet fremmed Skib maatte føre Varer til engelske uden de Landes Produkter, hvorfra det kom; 2) at et saadant Skib skulde være bygget i brittiske Stater og i det mindste Totrediedele af Mandskabet tilligemed Capitainen være fødte eller naturaliserede Britter; 3) at intet fremmed Skib maatte tage Fragt tilbage fra England, men ethvert engelsk Skib turde tage dobbelt Fragt fra andre Lande. Denne Lov, frygtelig i sine Virkninger for Holland, som ved Søhandelens daværende Tilstand næsten ene leed derunder (fornemmeligt ved det næsten totale Tab af den umaalelige Fragtskibsfart), blev desuagtet antagen af Holland, efter en treaarig uheldig Krig med England i Freden den 17de Apr. 1654, da tillige Brittaniens Herredom til Søes erkjendtes. Men hverken den tidligere viste Interesse for Stuarternes Dynastie, eller den venskabelige Opførsel, der vistes Carl 2den, da han efter Cromwells Død begav sig til England, kunde befrie Hollænderne fra Navigationsactens

Strenghed, thi Carl 2den bekræftede denne Lov 1661, hvilken efter 10 Aars Anvendelse var bleven en væsentlig Bestanddeel af den brittiske Handelspolitik og dens Resultat en kostbar Gjenstand for den brittiske Nationalstolthed. Imidlertid fandt Carl endnu samme Aar for godt, at tilstaae de tre Hansestæder, Hamburg, Lübeck, og Bremen, der havde forbundet sig paa nye, Befrielsen fra denne Act, hvilken Fordeel ogsaa blev Staden Danzig til Deel, uagtet den havde ophørt at være i Hanseforbundet. Men allerede Aaret derpaa mistede Lübeck igjen denne Befrielse, da denne Stad som fordum Holland, truede at blive Britterne farlig derved, at den havde trukket en betydelig Deel af Østersoesfarten og Handelen til sig. For Hamburg, Bremen og Danzig blev dog Carls Fritagelsesbrev ved Magt, dog indskrænkedes siden Fordelen ved enkelte Parlamentsbeslutninger, hvorved Indførelsen af tydske Varer paa engelske Skibe begunstigedes. Saa ugyldigt nu og Carls Fritagelsesbrev var efter den engelske Statsret, da Kongen egentligt ei kunde give det uden Parlamentets Samtykke, saa blev det dog bekræftet i det første af Wilhelm 3dies (1689) holdte Parlament, med den Bestemmelse, at ingen slige Privilegier mere skulde uddeles, og det blev gjeldende, indtil de Forholdsregler, Storbrittanien tog imod Frankerig, især mod Continentalsystemet, ophævede samme. Ligesom de strenge engelske Handelsforbud, der gjordes i den dobbelte Ryswickerfred (20de Sept. og 30te Oct. 1697) og the rule af 1756 ere udflydte af Navigationsactens bydende Idee, saa maa den og betragtes som Hovedgrundlag til alle de berømte Geheimeraadsforordninger (orders of council), som i den europæiske Land- og Søhandels nyeste Historie have spillet en saa afgjørende Rolle. Til udførligere Kundskab om denne mærkværdige Act kan man efterfee Prof. Büschs Afhandling i andet Bind af det af ham og Ebeling udgivne Handelsbibliothek og Engelbrechts corpus juris nautici.

Naxos, i de ældste Tider Dia og Strongyle, i det nygræske Sprog Naxia, er den største Øe blandt

Cykladerne i det ægæiske Hav. Den er berømt, deels af dens overordentlige Frugtbarhed, deels formedelst dens Hensyn til Bacchus's Mythologie. Den var rig paa Korn, Viin, der regnedes til den bedste i hele Grækenland, paa ædle Træfrugter og Marmor, af hvilket det under Navnet Ophaltes eller Ophites især brugtes. For at betegne dens Frugtbarhed kaldte man den Lille-Sicilien. Dens Beboere tilskreve Bacchus, som dens egentlige Skytsgud denne overordentlige Frugtbarhed. Bacchus havde her sine fortrinligste Feste, Templer og Altere. Her var det, at han trøstede den af Theseus forladte Ariadne, en Mythe, der af nogle Lærde er forklaret saaledes, som om Ariadne ved nogle Bægere Viin (Bacchus staaer som bekjendt ofte for Viin) havde forglemt Theseus's Troløshed. Dens første Beboere skulle have været Thracier, som senere bleve undertrykte af Thessalierne under Otus og Ephialtes. Efterat Thessalierne, formedelst en vedholdende Tørke igjen havde forladt Øen, nedsatte Carier, hvis Anfører skal have hedet Naxos, sig der strax efter den trojanske Krig. Pisistratus bragte Øen under atheniensisk Overherredom. Efter hans Død erholdt Naxos igjen sin Frihed og blev overordentlig blomstrende og mægtig. Men snart havde Naxos samme Skjebne som mange af de øvrige Øer i Archipelagus og kom under persisk Herredom. Da Perserne under Xerxes søgte at underkaste sig det egentlige Grækenland benyttede Naxierne denne Leilighed til i Slagene ved Salamis og Platæa at lægge en nye Grund til deres Frihed. Da Athenen dog siden og især under den peloponnesiske Krig alt for meget trykkede de smaae Øer i Archipelagus, og blandt dem Naxos under Navn af Bundsforvandtskab, forsøgte Naxierne forgjeves at unddrage sig dette Herredom. Under den mithridatske Krig kom Øen i Romernes Vold. Triumviren Antonius underkastede Øen Rhodiernes Protectorat, men befriede dem igjen derfra, da Rhodierne misbrugte dette Overredom. Saaledes blev Øen i en Slags Frihedstilstand indtil Vespasians Tider, der lagde den til en romersk Provinds. Efterat den derpaa havde deelt det østromerske Riges

Skjebne, som den ved dette Riges Fald under Tyrkerne, som den endnu tilhører.

Nazareth, fordum en lille Bye i Galilæa, laae tolv Miile nordligt for Jerusalem paa et Bierg, hvis skjønne Egne endnu meget prises af Reisende. Den er mærkværdig som Jesu Forældres Opholdssted, da de efter deres Gjenkomst fra Ægypten, paa nye begave sig til Nazareth, hvor de opdroge Jesus.

Nazarener eller Nazaræer kaldtes ogsaa undertiden de første Christne af deres Modstandere, og endnu gives der christne Menigheder i det østlige Asien, hvor dette Navn har vedligeholdt sig. Om Nazarenernes Sect sammenligne man Art. Secter.

Neapel (Kongeriget). Det nuværende Kongeriget Neapel i Nedre-Italien beboedes før Romernes Tid af barbariske Folk, men paa Kysterne nedsatte græske Colonister sig, hvoraf Nedre Italien erholdt Navnet Stór-Grækenland. Efterat Romerne ved at udbrede deres Herredom over Italien, havde nærmet sig den nedre Deel deraf, overvundet Samniterne efter en haardnakket ofte fornyet Kamp og tilbagedrevet Kong Pyrrhus af Epirus, som var ilet Tarentinerne til Hjelp, fuldførte de i Aaret 481 efter Roms Opbyggelse ved Tarents Erobring deres Herredom over Nedre-Italien. Efter det vestromerske Riges Undergang (476 efter Chr.) blev Nedre-Italien behersket af Østgotherne, medens Sicilien faldt Vandalerne i Hænder. Begge Lande kom dog snart under de græske Keiseres Herredom, da de betragtedes som Arvinger af det vestromerske Rige. I det 9de Aarhundred nedsatte Araberne eller Saracenerne sig i Sicilien og gjorde derfra Streiftog til Nedre-Italien. Efter langvarig Kamp satte Normannerne sig i Besiddelse af Landene i det 11te Aarhundred. Roger II af en gammel normannisk Slægt lod sig 1130 erklære for Konge af Apulien, Calabrien og Sicilien, og man kaldte disse forenede Lande Kongeriget af begge Sicilierne, da

man betragtede Neapel som et paa denne Side Strædet liggende Sicilien. Ved Keiser Henrik 6tes Giftermaal med Rogers Datter Constantia kom begge Sicilierne under det hohenstausiske Huus. Da dette mægtige Keiserhuses Naboskab var imod den pavelige Interesse, skienkede Pave Urban 4de Sicilierne til Ludvig 9des Broder, Carl af Anjou, som lod den retmæssige Arving Conradin henrette. Da den listige Kong Peter 3die af Aragon kort derpaa (1282) berøvede ham Sicilien, ophørte i nogen Tid Navnet, begge Sicilierne, da Neapel nu existerede som et særskildt Kongerige. Efter Dronning Johanna den 2dens Død satte Alphons 5te Konge af Aragonien sig i Besiddelse af Neapel. Ferdinand, en naturlig Søn af Alphons, blev dog forstyrret i Besiddelsen af Neapel ved de Fordringer, Ludvig 11te af Frankerig, som Huset Anjous Arving, gjorde derpaa. For at udføre disse Fordringer, foretog Carl 8de, Konge af Frankerig, sig hiint berygtede Tog til Neapel, hvorpaa han tabte Neapel ligesaa hurtigt som han havde erobret det. Carls Efterfølger Ludvig 12te, forbandt sig med den listige Ferdinand den catholske, der efter sine Forfædre eiede Sicilien, for at erobre Neapel. Men Ferdinand forstod at skuffe de Franske og beholdt Neapel for sig selv. Saaledes blev Kongeriget af begge Sicilierne en Deel af det spanske Monarchie, indtil den spanske Successionskrig, der udbrød efter den spanske Konge Carl den 2dens Død. Østerrigerne bemægtigede sig Neapel, og beholdt det i Freden til Utrecht 1713, da Sicilien blev overladt Huset Savoyen. Da Spanien imidlertid angreb Sardinien og Sicilien, tilbyttede Østerrig sig ved Freden Sicilien af Savoyen for Sardinien, saa at begge Sicilierne nu bleve en Deel af det østerrigske Monarchie. I den polske Successionskrig efter August 2dens Død (1733) erobrede Spanien begge Sicilierne, som den spanske Prinds Don Carlos beholdt. Det Forsøg, Østerrigerne gjorde 1744 paa igjen at sætte sig i Besiddelse af disse Lande mislykkedes fornemmeligt ved Følgerne af Træfningen ved Veletri. Da Carl efter sin Halvbroders Død 1759 besteeg den spanske Throne, overgav

han begge Sicilierne til sin tredie Søn Ferdinand, under den Betingelse, at de aldrig mere skulde forenes med det spanske Monarchie. Denne nye Konge beherskede nu Neapel under Navn af Ferdinand 4de. Deeltagelse i en Coalition mellem Østerrig, Rusland, England og Tyrkiet indviklede Ferdinand i en Krig mod Frankerig. De Franske erobrede Neapel og oprettede der den saakaldte parthenopæiske Republik, efter Staden Neapels gamle Navn Parhenope. Ferdinand, som imidlertid havde opslaaet sin Residens i Palermo, vendte efter Russernes og Østerrigernes Seire tilbaae til Neapel, men han maatte igjen forlade dette Rige, da han paa nye deeltog i en Coalition mod Frankerig 1805. Da Østerrigerne vare overvundne, sendte Napoleon en Hær til Neapel, erklærede Ferdinand 4de for afsat og indsatte sin Broder Joseph til Konge i Neapel. Dog beholdt Ferdinand ved Englændernes Hjelp Øen Sicilien. Da Kong Joseph 1807 blev kaldet til den spanske Throne, fulgte hans Svoger Murat, hidtil Storhertug af Berg, ham paa Neapels Throne under Navn af Joachim Napoleon. Ved Specialtractater med de Allierede 1813 og ved at tage deres Partie mod Napoleon, sikkrede han sig for det Første paa Neapels Throne, i hvis Besiddelse Freden til Paris 1814 bekræftede ham; dog syntes Wiener-Congressens Skridt at foraarsage ham Bekymring. Han indlod sig derfor i Forbindelse med den paa Elba værende Napoleon, og brød, da denne 1815 havde forladt Elba, op mod Lombardiet, for, som han lovede, at befrie Italien. Hans Feldttog mod Østerrigerne, der neppe varede fire Uger, endtes med hans Hærs Opløsning. Han flygtede til Frankerig. Den østerrigske General Bianchi drog ind i Neapel, hvor Ferdinand 4de strax blev udraabt som Konge og bekræftedes ved den anden Fred i Paris i Besiddelsen af Neapels Throne, under den Betingelse, at Benevent og Pontocorvo skulde tilbagegives den pavelige Stol. Murat blev, ved et Forsøg igjen at bemægtige sig Thronen, fangen og skudt af Indbyggerne i Pizzo. Kongen af Neapel har siden ladet sig udnævne til begge Siciliernes Konge under Navn af

Ferdinand 1ste. Kongeriget Neapel (foruden Sicilien) indeholder, Benevent og Pontecorvo iberegnede 1447 Quadratmile med over 5 Mill. Mennesker, saa at man næsten kan regne 3500 Mennesker paa Quadratmilen. Denne overordentlige Befolkning er en Følge af Jordbundens yppige Frugtbarhed og det milde Clima, der gjør Neapel til eet af Jordens yndigste Lande. — Neapel grændser til Kirkestaten, det adriatiske og middellandske Hav. Det adskilles fra Sicilien ved et Stræde Faro di Messina, der er en halv Miil bredt og hvori de bekjendte farlige Steder Scylla og Charybdis findes. Her findes blot Kystfloder, af hvilke Garigliano og Voltorno ere de berømteste. — Jordbunden er for en stor Deel af vulcanisk Beskaffenhed. Vesuv er et isoleret ildsprudende Bjerg med to Spidser; dets nedre Egne ere vel dyrkede. Apenninerne strække sig igjennem Neapel; deres høieste Spidser ere Gran Sasso og Velino. Climaet er meget varmt, og man kjender ingen egentlig Vinter. Dog tempereres Heden ved Bjerg- og Soluften. Siroccovinden, hyppige Jordskjelv og vulcanske Udbrud ere Plager, hvoraf dette forresten saa herlige Land hjemsøges. Dette Lands fortrinligste Produkter er forskjellige Kornarter, Sydfrugter, Manna, Olie, fortræffelige Vine (hvoriblandt Lacrymæ Christi), Sukker, Safran, Hør, Hamp, Skove, ædle og uædle Metaller, Aluun, Svovl, Salpeter, Salt, Vitriol, Marmor, Alabast, Porphyr, Jaspis, Lava, Heste, Æsler, Qvæg, Faar, Sviin, Bier, Silkeorme ꝛc. Industrien er langt fra ikke saa betydelig som den kunde være, ligesaa lidt som Handelen, der indskrænker sig til Udførselen af Landets Produkter. Regjeringen er monarchisk og arvelig, baade paa den mandlige og qvindelige Linie. Den catholske Religion er den herskende. En uhyre Mængde Geistlige og Adelige have meget hindret Neapels Opkomst.

Neapel (Staden) er Hovedstaden i Kongeriget af samme Navn og overhovedet den største Stad i Italien; den indbefatter med Forstæderne 5 Mile i Omkreds og

talte i Aaret 1808 over 500000 Indb., hvoriblandt en Mengde Lazzaroni (40000), hvis Antal dog siden er betydeligt aftaget og 4000 Advocater. Staden ligger overordentligt skjønt ved en Havbugt, som Italienerne kalde Cratere (Bassin). Havnen ved Neapel er stor og beskyttet ved adskillige Casteller, blandt hvilke St. Elmo eller St. Emsmo især er mærkeligt. Paa dette Castels Bjerg findes et Cartheuserkloster, hvorfra man har een af de skjønneste Udsigter i Verden. Sommerens Hede tempereres ved de fra Havet blæsende Vestvinde. Imidlertid er og her som næsten i alle sydlige Stæder Nætterne mere levende end Dagene. Husene ere for det meste 7 til 8 Etager høie, men man dadler ved dem Mangelen paa den ædlere Smag i Bygningskunsten, som man dog bemærker i andre Italiens Stæder. Imidlertid gives der og her nogle fortræffelige Bygninger i den ædleste Stiil. Fornemmeligt fortjener Theatret San Carlo at mærkes som eet af de største og skjønneste i Verden. Den hellige Jannarius's Blod (efter de Geistliges Paastand) gjemmes i to Chrystalflasker i den erkebiskoppelige Domkirke. Den første Søndag i Mai sættes det til Skue; naar det da bliver flydende er det et Forbud paa et godt Aar og omvendt. I den nye Mariekirke finder man den berømte Feldtherre Gonsalvo af Cordovas Gravminde. I Nærheden af Staden findes Virgils Gravminde og Grotten Pausilippo. Nærheden af Bjerget Vesuv, hvis ofte uskadelige Udbrud oplyse Nætterne i Neapel og skjenke Stadens Indbyggere det herligste ste Syn, har dog fra Tid til anden udsat Staden for betydelige Farer. Den Skade, som Jordrystelsen den 26de Juli 1805, hvorved næsten alle Bygninger lede, anrettede, ansloges til 20 Mill. Ducati.

Nebukadnezar, Konge i Babylon og en stor Erobrer i Asien, regjerede fra 606 til 563 f. Chr. Han var en Søn af Nabopalassar, der paa nye havde gjort det babyloniske Rige uafhængigt af det assyriske Monarchie (630-626). Nebukadnezar udvidede det babyloniske Rige ved sine Erobringer indtil de vestligste Grændser

af Asien. Han slog den ægyptiske Konge Necho ved Karchemisch, erobrede Jerusalem, Tyrus og Sidon. Efter de asiatiske Erobreres Skik, der flyttede overvundne urolige Folkestammer til andre Egne, lod han et stort Antal Jøder bringe til Babylon; deres Ophold der er bekiendt under Navn af det babyloniske Fangenskab. Ifølge fabelagtige Sagn skal han være trængt frem igjennem Libyen til Vestkysten af Afrika. Beretningen om, at han en tidlang var et Dyr, der gik i Skoven og aad Græs, staaer maaskee rettere i Forbindelse med een eller anden orientalsk Symbolik end lader sig forklare af Lykanthropie (en Sygdom, under hvilken Mennesket bilder sig ind at være forvandlet til en Ulv eller et andet Dyr).

Neckar, en betydelig og smuk Flod i det sydlige Tydskland, udspringer ovenfor Landsbyen Schwenningen i Schwarzwald omtrent 5500 Skridt fra Donauschingen, optager mange Bække og smaae Floder f. Ex. Murr, Kochet, Enz, Nagold, Lauter, Jaxt, Lorenz, Filz, bliver seilbar ved Kanstadt i det Würtembergske, hvorfor Handelen ved den, især til Heilbronn bliver meget levende, og flyder ved Mannheim ud i Rhinen. Saavel i det Würtembergske som Badenske frembyder Neckar de skjønneste og meest malerske Udsigter. Neckarkredsen i det Badenske har Navn af den.

Necker (Jacques), født 1734 i Genf, hvor hans Fader var Professor i den tydske Statsret, kom tidligt til Paris som Commis hos Banquieren Thelusson og viste sig her snart fra en uventet fordeelagtig Side. Medens Husets første Commis, hvem Børsforretningerne vare overdragne, var fraværende, traadde Necker i hans Sted, og afgjorde uden Hensyn til de modtagne Instructioner, en saa heldig Forretning, at han skaffede sit Huus en Gevinst af 500,000 Livres; selv erholdt han en Foræring af 12000 Livres og Thelussons Fortroligged, hvis Compagnon han blev. Inden en Tid af 12 til 15 Aar overgik han i Formue de rigeste Banquierhuse.

Kloge Contracter med det indiske Compagnie og Speculationer paa de engelske Fonds i Fredsslutningens Dieblik 1763, hvorom han blev underrettet før Andre, forøgede hans Formue til 6 Millioner. Han tænkte nu paa at svinge sig op til een eller anden Plads i Administrationen og udgav 1769 et Værk om det ostindiske Compagnie. Han forsvarede dette Compagnie, i det han erindrede om de Tjenester, det havde gjort Staten i dens meest trykkende Tidspunkter. Morellet og Lacretelle være hans Modstandere og syntes at maatte erholde mere Bifald, da de angrebe de udelukkende Privilegier, fordrede Handelens Frihed og smigrede den offentlige Mening, der var alt det gunstigt, som modsagde Regjeringen. Desuagtet vandt Necker talrige Tilhængere, og selv de, der dadlede hans System, lode hans Talenter vederfares Ret. For ved literairt Rygte at drage Opmærksomheden paa sig, skrev han Eloge de Colbert, som 1773 kronedes af det franske Akademie. Dette Priisskrift havde kunnet været forfattet med mere Critik, hvis de akademiske Former havde tilladt at blande Dadel med Roes. Hans Værk Sur la legislation des blés gjorde Opsigt. Trods hans Stiils Incorrecthed og Svulst, trods det Ubestemte og selv det Tomme i hans Ideer, behagede han den store Hob af Læsere ved den Popularitet, hvormed han forstod at behandle Finansgjenstande. Necker begyndte dengang at komme til en vis Navnkundighed, hvilken han vidste at forøge ved at drage Marquien af Pezay, der stod i hemmelig Brevvexling med Ludvig 16de i sin Interesse. Han lod Kongen ved Marquien tilstille en Memoire, der udkastede et altfor fordeelagtigt Billede af Statens Hjelpekilder. Dette Middel fremskyndede Opnaaelsen af hans Planer. Ved Slutningen af Aaret 1776 blev han adjungeret Generalcontroleuren Taboureau, som efter 8 Maaneders Embedsførelse saae sig nødt til at indrømme ham sin Plads i Juli 1777. Maurepas, som uagtet sin høie Alder, sin tilsyneladende Sorgløshed og Epicurismus i sin Opførsel ei kunde give Slip paa en Magt, saa han længe var vant til, fremmede hans Ophøielse, da han troede at finde en underdanig Tjener i en Mand, som ved

sin Fødsel maatte have de Store til Modstandere og ved sin Religion de Geistlige til Fiender. Denne Troe viste, at han ei rigtigt kjendte sin Clients Tænkemaade. Hvordan det nu og var saa blev Necker Director for Finanserne i det vanskeligste Tidspunkt. Bedragerierne under den sidste Regjeringen havde foraarsaget et stort Brud paa Statens Finanser, den amerikanske Krig medførte nye Udgifter; ved nye Paalæg havde Necker let kunnet tabe sin Popularitet; han bestræbte sig for at hjelpe ved Laan og Forbedringer. Til Modstandere havde han Turgots Tilhængere, som han havde fjernet fra sig ved sine Grundsætninger om Kornhandelen. Alle Neckers Forandringer bleve dadlede. Turgot selv tog Deel i Striden. Man bebreidede Necker en overdreven Kjerlighed for Caisse d'Escompte; man forestillede Afskaffelsen af Generalforpagterne som en troløs Forholdsregel til at sætte Kongen under Finansministrenes Formynderskab; Afskaffelsen af Tresoriers som en Idee af Law, hvis Navn vakte de skrækkeligste Erindringer; det kongelige Huses Reform som en republikansk Aands Attentat mod Thronens Majestæt; Laanene som en Udvei, der var egnet til at undergrave Staten. Den Plan at sammenkalde Provincialforsamlinger som Necker fornyede efter Turgot, foruroligede Monarchiets Tilhængere og Parlamenterne, som han truede at gjøre til blotte Domstole. Om han end havde mange Fiender, havde han og mange Forsvarere, især blandt de Lærde, der betragtede hans Ophøielse som en Erobring af Philosophien. I Aaret 1781 udgav han sin Compte rendu over sin Forvaltning; meer end 200,000 Exemplarer af denne Broschüre bleve satte i Omløb, og man kaldte den for det blaae Omslags Skyld spotviis Le Compte bleu. Nu søgte Necker, dreven af Ærgjerrighed at komme ind i Conseilet. Man gjorde Vanskelighed for hans Religions Skyld; han troede at være uundværlig, og truede med at ville forlade sin Plads; men han blev ei lidet overrasket, da man tilstod ham hans Afskeed. Dette skeedte i Mai 1781. Han begav sig til Schweiz, hvor han kjøbte Baroniet Copet og udgav sit Værk Administration des Finances, 3 Bind 8. De, som alerede

havde været utilfreds med hans Compte rendu, forbittrede han endnu mere ved dette Værk. De skildrede ham som en Ærgjerrig, der vilde drage den almindelige Opmærksomhed paa sig, der kjøbte Folkets Gunst ved Tilstaaelser, der forraadede Monarchiets Grundlag, ved at afsløre Regjeringshemmelighederne og som, i det han ombyttede Rollen som Fyrstens Raad med en Tribuns Rolle, syntes at appellere fra Monarchen til Folket. Calonnes Feil og Gavmildhed forøgede Neckers Rygte. Denne vendte 1787 tilbage til Frankerig og skrev imod Calonne, som havde anklaget ham for Ophavsmand til Deficit, og blev ifølge denne Strid exileret. Da Gjæringen, som 1788 yttrede sig imod Brienne, satte Hoffet i Skræk, blev Necker kaldt tilbage som Generalcontroleur, men, modig ved Folkets Stemme, samtykkede han kun paa den Betingelse, ei at skulle arbeide med Premierministeren. I den Mening derved at beherske Alle, lod han nu Kongen haabe en Forøgelse i sin Magt og Folket et nær forestaaende Democratie. Den Beretning, han afgav den 27de Dec. 1788 angaaende Stændernes Sammenkaldelse, kan ansees for den første Gnist, der tændte det saa længe forberedede Brændstof. Man har dog ingen Grund til at troe, at Necker, havde en bestemt Plan; han svævede uophørligt fra Plan til Plan, og det maa forekomme besynderligt, at han, der af Instinkt og Fordom søgte at ydmyge de høiere Stænder, ei hængte mindre fast ved den Idee at beherske Monarchen. Alle hans Skrifter ere opfyldte med Stæder, hvori denne Hang til Despotismus yttrer sig. I Aaret 1789 bebreidede man ham, at have bidraget til Hungersnøden, da han lagde ugrundede Bekymringer for Dagen. Hans Fiender paastode, at af de 39 Millioner, hvorfor han havde kjøbt Korn, 28 Millioner igjen vare indkomne af Kornets Salg, og at han ei havde aflagt Regnskab derfor; ja man gik saavidt, at man paastod han havde anvendt dem til ærgjerrige Hensigter. Den 5te Mai holdt han ved Stændernes første Forsamling en lang Tale og forelagde deri en Plan, for sammes Arbeider, da han troede at kunne lede Forsamlingen efter Godtbefindende. Den

11te Juli, da Regjeringen troede at maatte tage Forholdsregler imod Factionerne, fik Necker sin Afskeed, da han bestemt havde erklæret sig imod disse Forholdsregler. Han fik Befaling, inden 24 Timer at forlade Kongeriget og adlød paa Øieblikket. Men neppe var hans Bortfjernelse bleven bekjendt før hele Paris var i Oprør. Bastillen stormedes, og der viste sig saadanne Symptoner paa Folkeraserie, at Kongen saae sig nødt til at kalde Necker tilbage. Necker modtog Indbydelsen i Basel og besluttede at følge samme. Hans Reise til Paris lignede et Triumphtog. Hans første Forretning var at anvende sin Indflydelse paa at stille den vilde Pøbels Uroligheder og igjen tilvei bringe Sikkerhed for Personer og Eiendom. Men hans Yndest hos Folket havde nu naaet en Høide, fra hvilken den nødvendigviis snart maatte synke. Som Finansminister maatte han foreslaae Midler, der ei kunde behage Mængden. Hans maadeholdne Meninger om Statsforvaltningen holdt ei lige Skridt med deres Grundsætninger, der stode i Spidsen for Folket. Især undergravede Mirabeau, der ved sin Uskaansomhed vist nok var mere skikket til at beherske den offentlige Mening, Neckers Anseelse hos Nationen. Ved Debatterne om en nye Constitution foreslog Necker et suspenderende Veto, som Kongen skulde have og modsagde Adelstitelens Afskaffelse. Han drev og paa Oprettelsen af en Nationalbank. Da Nationalforsamlingen bekjendtgjorde den saakaldte røde Bog (Privatfortegnelsen over de kongelige Pensioner og Udgifter), erklærede han sig heftigt mod denne Fremgangsmaade og forsvarede Indholdet af denne Liste. Af alle disse Omstændigheder opkom den Mening, at han var en Aristokrat; hans egen Sikkerhed truedes, hans Indflydelse tilintetgjordes. I denne foruroligende Stilling skrev han i Sept. 1790 til Nationalforsamlingen og bad om sin Afskeed. Han tilbød sig at lade de Regjeringen forskudte to Millioner samt sit Huus med Tilbehør forblive som Pandt paa sin Redelighed i Nationalforsamlingens Hænder. Man optog hans Resignation med Ligegyldighed, og Necker forlod Paris med den smertelige Følelse, at see sine ar-

gjerrige Planer og glimrende Udsigter tilintetgjorde. Undervejs blev han paa et Sted anholdt, paa et andet insulteret af Folket og fortsatte sin Reise ei uden Vanskelighed. Han begav sig til Copet, hvor huuslige Uheld endnu mere forøgede hans Kummer. Han mistede efter en lang Sygdom sin elskede Gemalinde. For at adsprede sig tog han nu sin Tilflugt til sin Yndlingsbeskjeftigelse, at skrive; adskillige Værker af forskjelligt Indhold vare Frugten af hans ledige Tid. Han skrev et Forsvar for sin Forvaltning under Titel: Sur l'administration de M. Necker par lui-même. Han forsvarede Kongen i sine Réflexions adressées à la nation française. Sine Ideer om den udøvende Magt fremsatte han i en Afhandling Du pouvoir exécutif dans les grands états, hvilken endog anbefales af dem, der ei ynde ham. Hans Cours de la morale religieuse er ei skreven uden indtrængende Veltalenhed. Desuden har man endnu adskillige andre Værker af ham. Endnu 1802 udgav han et Værk imod den consulariske Magt, hvilket dengang gjorde megen Opsigt. Hans Skrivemaade er stedse omhyggelig, men ofte eensformig og tvungen, skjøndt det ei mangler ham paa sand Veltalenhed. Han døde i Genf den 9de April 1804, og efterlod en meget betydelig Formue, uagtet de store Tab, han havde lidt. Hans Datter, den som Forfatterske berømte Frue Staël, har endnu udgivet flere af hans efterladte Værker, saavelsom Memoirer af hans Liv.

Necker (Susanne), den Ovennævntes Gemalinde, var Datter af en evangelisk Præst Naaz i Genf. Uden Formue havde hun erholdt en fortræffelig Opdragelse og blev tagen med til Paris af Mad. Vermenoux for at undervise hendes Søn i det Latinske. Her lærte hun at kjende Necker. Begges Forbindelse var Følgen af gjensidig Tilbøielighed, som vedvarede usvækket til deres Død. Mad. Necker var en Kone af den fortræffeligste Characteer, under alle Omstændigheder en øm, kjerlig, tro Ægtemage, Moder og Veninde, lige dannet af Aand og Hjerte. Da Lykken hævede hendes Gemal,

betjente hun sig af sin Anseelse og Formue til velgjørende og menneskekjerlige Hensigter. I Nærheden af Paris havde hun paa egen Bekostning stiftet et Hospital, hvilket hun opoffrede sin hele Omhue. Blandt de Lærde havde hun formedelst hendes dannede og elskværdige Aand mange Venner som Thomas, Buffon og Marmontel, hvilken sidste udkaster følgende Skildring af hende: „Frue Necker besidder ei en ung fransk Dames Elskværdighed; thi hun er ubekjendt med Parises Sæder. Hverken hendes Opførsel eller Sprog har en Dames Tone og Holding, der er opdragen i den skjønne Kunsts og i Verdens Skole. Uden Smag i sin Paaklædning, uden Lethed i sine Bevægelser, uden Ynde med al hendes Fiinhed, viser hendes Aand og hendes hele Udtryk alt for meget det Regelmæssige til at hun skulde kunne have Gratie. Men hvad der giver hende en eiendommelig Ynde er hiin Uskyldighedens og Godhedens sædelige Anstand. En dydig Opdragelse og eensomme Studier have givet hende Alt, hvormed Kunsten kan udvide Naturens sjeldne Anlæg. Hendes Følelse var fuldkommen rigtig, men hvad hun tænkte var ofte forvirret og bredt. Eftertanke gjorde hendes Begreber ei klarere; vilde hun hæve sine Forestillinger til det Almindelige, tabte hun sig i det Overspændte. Hun saae visse Gjenstande kun igjennem en Taage, der viste dem forstørrede for hendes Blik; saaledes blev hendes Udtryk næsten svulstigt, ja næsten latterligt, naar det ei havde været saa aldeles oprigtigt. Hendes Smag var mindre Tact end Følge af Andres Domme, som hun havde samlet og afskrevet. I det skriftlige Udtryk yndede hun kun det Høie, Majestætiske og Prægtige; de finere Gradationer og Blandinger i Tone og Farve, det Naive hos Lafontaine, det Naturlige hos Mad. Sevigné tiltrak hende mindre. Det Lette, og det Yndige i Efterladenheden undgik hende. Hun forkastede i den høiere Stiil alt hvad der berørte Omgangstonen. Thomas's eller Buffons Anseelse gjaldt mere hos hende end Racine. I Alt hvad hun gjorde, selv i sine Vederqvægelser gik en vis Regel og Orden over Alt. Hun behandlede enhver i sit Selskab med den største Omhyggelighed og Opmærksomhed;

men hvad Forbindtligt hun sagde eller gjorde var overlagt i Forveien; Intet kom umiddelbart af hendes Følelse. Hun gjorde Alt alene for sin Mand. Denne skulde vi lære at kjende, fatte Tilbøielighed for ham, tale med Bifald om ham, hjelpe til at grundfæste hans Berømmelse; derfor stiftede hun en lærd Selskabscirkel hos sig. Men ei nok dermed: hendes Sal, hendes Taffel maatte tjene til Vederqvægelse og Skuespil for hendes Mand; thi virkeligt spillede han kun der den kolde, stumme Tilskuer. Paa nogle faa fine Bemærkninger nær, som han anbragte hist og her, overlod han Samtalen gandske til sin Kone. Hun gjorde hvad hun kunde, men besad aldeles ikke den behagelige Underholdnings Tone ved Bordet. Ingen Spøg, intet Indfald, vakte Aand og Samtale. Gik Samtalen i Staae, søgte hun uroelig Grunden dertil i vort Øie; men hendes Gjester underholdt sig sædvanligt paa egen Bekostning og sparede deres Værtinde den Umage at være elskværdig." — Hun døde i Copet Aar 1794 og har forfattet følgende Værker: 1) Des inhumations precipitées 1790; 2) Mémoire sur l'établissement des hospices; 3) Réflexions sur la divorce 1793. Hun paastaaer, imod den protestantiske Religions Grundsætninger, Ægteskabernes Uopløselighed. Man finder i det Hele i dette Skrift mere Følelse end Ræsonnement og ofte en svulstig overlæsset Skrivemaade; Mélanges extraits des manuscrits de Mad. Necker 1798, 8 Bind, udaivne efter hendes Død. I Almindelighed finder man i alle hendes Værker mange sande og fine Bemærkninger, skjønne Fremstillinger, forstandige og vel udtrykte Raad. Derimod finder man og en betydelig Mængde Feil.

Nederlandene (Kongeriget). Dette Kongerige opkom ved de Allieredes Seire over Napoleon. Den 2den Dec. 1813 holdt Vilhelm 1ste sit Intog i Amsterdam som souverain Fyrste af de forenede Nederlande, ved Wiener-Congressen erholdt han de forrige østerrigske Nederlande og erklæredes den 23de Febr. 1815 offentligt for Konge af Nederlandene, Fyrste af Lüttich og Stor-

hertug af Luxemburg. Kongeriget udgjør en fuldkommen arronderet Stat af 1164 Quadratmile med noget over 5 Mill. Indbyggere. Riget indbefatter, Luxemburg iberegnet 18 Provindser, nemlig 1) Holland, 2) Zeeland, 3) Utrecht, 4) Geldern, 5) Overyssel, 6) Friesland, 7) Grønningen, 8) Drenthe, 9) Nordbrabandt, 10) Sydbrabandt, 11) Vestflandern, 12) Østflandern, 13) Antwerpen, 14) Lüttich, 15) Limburg, 16) Namur, 17) Hennegau og 18) Storhertugdømmet Luxemburg. Af Folkemængden regner man 3 Mill. 210,700 paa de sydlige Provindser. Kongerigets Besiddelser udenfor Europa udgjøre omtrent 5,236 Quadratmile og bestaae af Gouvernementet Batavia med Øen Madura; Molukkerne, Malacca, Macassar med Bima, Directorierne paa Coromandel og i Persien, Comptoirerne i Bantam, Padang, Japan med 4 Residenser, tretten faste Pladse paa Guineakysten, Colonien Surinam i Amerika og de vestindiske Øer Curassao, St. Eustaz og St. Martin. — De egentlige Nederlande ere, som ovenfor er viist stærkt befolkede. Intet andet Land kan paa et lige Rum opvise en saadan Mængde betydelige Stæder og Flækker; ja selv en stor Deel Landsbyer udmærke sig fremfor andre Landes ved Størrelse, Industrie, Nethed og Folkeantal. Massen af Indbyggerne ere Hollændere, Friser og Walloner eller Belgier, som have deres særegne Dialect. Dog er i de belgiske Provindser det franske Sprog de Fornemmeres og mere Dannedes Sprog og tillige Skrift- og Cancelliesproget. I de hollandske Provindser var hidtil den reformeerte, i de belgiske den catholske Religion den herskende; dog nyde, efter den nye Constitution, alle Religioner lige Beskyttelse. Historie. Vi lære allerede rede at kjende Belger (Belgier), Bataver og Friser ved Romernes Feldttog under Cæsar og Augustus (See Art. Belgier, Bataver og Friser). Bataverne udryddedes i det 5te Aarhundred; Belgierne underkastedes det frankiske Herredom i det 6te. Friserne bleve først i det 7de og 8de Aarhundred overvundne af Frankerne. Ved Freden til Verdun 843 bleve Batavien og Friesland lagde til det nye Kongerige Tydskland og regjere-

des af Statholdere, som siden gjorde sig uafhængige og deres Værdighed arvelig. I Aaret 855 kom Nederlandene i Forbindelse med Lothringen. Fra Aar 1000 til Slutningen af det 11te Aarhundred deeltes Landet stedse meer i mange smaae Grevskaber og Rigsstæder; i det 14de og 15de Aarhundred tilfaldt den største Deel af samme Hertugerne af Burgund, under hvilken Nederlandene bleve til det meest blomstrende Land i Europa; deres gunstige Beliggenhed ved Nordsøen vakte og befordrede Indbyggernes Industrie, hvorved de erhvervede sig store Rigdomme. Kystprovindsernes fattige Jordbund blev stykkeviis fraevet Havet og opdyrket. Snart opfyldte Kunstnere og Haandværkere Stæderne; Arbeiderne trængte sig i Overflødighed til Manufacturerne; nederlandsk Lærred og nederlandsk Klæde søgtes over hele Europa. Nederlandske Søfarende seilede til fjerne Nationer, og Fiskeriet, Nederlændernes naturlige Næringsvei, blev Nationens Monopol. Paa Korstogenes Tid vare Nederlænderne og de tydske Hansestæder, med hvilke de stode i nøie Forbindelse, Verdens første Kjøbmænd. Ved Giftermaal mellem Maria, Datter af Carl den dristige, den sidste Hertug af Burgundien, og Erkehertug (siden Keiser) Maximilian tilfaldt Nederlandene, med Undtagelse af nogle Provindser, det østerrigske Huus (1477); under Carl den 5te, som forenede alle Nederlandene, kom de under Spanien. De indlemmedes og som burgundisk Kreds i det tydske Rige. Under hans Regjering udbredte den protestantiske Lære sig i de batavíske og belgiske Provindser, skjøndt haardt undertrykket; thi henved 100000 skulle have mistet Livet som Kjettere. Men hans Søn Philip 2dens bigotte Tyrannie, der ogsaa krænkede Nederlændernes gamle Privilegier, nødte en stor Mængde Manufacturister, især Uldarbeidere til at flygte til fremmede Lande (fornemmelig England og Sachsen), og bragte endelig Oprøret til Udbrud, da han ved den haarde Hertug af Alba vilde tvinge Nederlænderne til den catholske Religion og berøve dem deres borgerlige Rettigheder. Under Anførsel af Prinds Wilhelm 1ste af Nassau Oranien løsreve de fem Provindser, Holland, Zeeland, Geldern, Utrecht og Fries-

land sig fra Spanien og sluttede 1579 den berømte Union til Utrecht; hertil kom Overyssel 1580 og Grønningen 1594. (See Schillers Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regjerung, Leipzig 1788. ei fuldendt). Saaledes opkom de forenede Nederlandes Republik; de sydlige Provindser, hvori mindre fælleds og politisk Interesse fandt Sted, vendte lidt efter lidt tilbage under spansk Herredom. Hine derimod kjæmpede med uovervindelig Kjækhed mod de spanske Hære, indtil Spanien 1609 maatte tilstaae den en Stilstand paa 12 Aar. I Aaret 1648 blev deres Frihed formeligt erkjendt ved den westphalske Fred. Man kaldte nu den hele Fristat Republiken Holland efter den vigtigste Provinds (See Holland). De 10 øvrige Provindser, som ei forenede sig med hine, bleve kaldte de spanske Nederlande. Flere Fyrster af Huset Oranien beklædede Statholderværdigheden i Republiken Holland, og den blev arvelig under Wilhelm 3die (1674). Holland hævede sig som stor Sømagt, Fiskeriet i Nordsøen blev Nederlændernes fuldkomne Eiendom, de erhvervede sig store og vigtige Besiddelser uden for Europa, og deres Industrie steeg til det Høieste i Midten af det 17de Aarhundred. Men Deeltagelse i alle fremmede Krige, medens England udvidede sin Handel og Frankerig lagde Grunden til sin, befordrede Hollands Forfald. Stolt modstode Hollænderne Ludvig 14de Erobresyge, som berøvede Spanien Endeel af de spanske Nederlande, men maatte endeligt ønske Fred (det Øvrige af Hollands Historie findes under Art. Holland og Nassau). De spanske eller catholske Nederlande vare det Tvistens Æble, hvorom Østerrig og Frankerig strede uophørligt i to Aarhundreder. Endeligt saae Spanien sig nødt til, lidt efter lidt (især i Pyrenærfreden 1659 og den aachenske Fred 1668) at aftræde Frankerig hele Artois og nogle Pladse i Flandern, Henneaau, Namur og Luxemburg, hvilke bleve kaldte de franske Nederlande. Ved Freden i Utrecht (1713) kom de spanske Nederlande under Østerrig, hvorfor de nu bleve kaldte de østerrigske Nederlande eller Belgien; de gjorde Opror imod Joseph 2den (see denne Art.

og Art. Noot) og erobredes af de Franske, som erholdt dem aftraadde af Østerrig i Freden til Campo Formio 1797 og siden i Freden til Luneville 1801. Holland erobredes og 1794, erholdt en nye Forfatning og Navn af den bataviske Republik, men forvandledes 1806 til et Kongerige under Napoleons Broder Ludvig og blev tilsidst 1810 gandske indlemmet i Frankerig. De Allieredes Seier ved Leipzig 1813 forandrede Nederlandenes Skjebne. De Allieredes Hære besatte dem. Hollænderne tilbagekaldte Familien Nassau-Oranien, der havde fundet Tilflugt i England, og udnævnte Wilhelm 5tes Søn til deres souveraine Fyrste under Navn af Wilhelm 1ste; de hidtil i Frankerig indlemmede Nederlande bleve ifølge Wiener-Congressens Bestemmelse (Acten af 21de Juni 1814) tilligemed det forrige Høistift Lüttich (paa Lidt nær, som Frankerig beholdt og noget, der blev aftraadt Preussen) forenede med Holland til eet Kongerige. Dets Forhold blev nærmere bestemt ved Wiener-Congressen ved et Fordrag af de forenede Magter af 31te Mai 1815. Det til Storhertugdom ophøiede Luxemburg blev vel overgivet den souveraine Fyrste af Holland, som Skadesløsholdelse for aftraadte nassauiske Besiddelser, men knyttet til Tydsklands Interesse, som en fra Nederlandene adskildt Stat. Kongen af Nederlandene har som Storhertug af Luxemburg den 11te Plads i Forbundsforsamlingen og in Plenum tre Stemmer. Momenterne i Kongerigets Historie fra dets Oprindelse ere følgende. Den 8de Juni 1815 tiltraadde Kongen af Nederlandene det tydske Forbund. Den 18de Juni holdtes Slaget ved Waterloo paa nederlandsk Grund, hvorved det nye Kongerige befræftedes. Den 8de August aabnede Kongen Stændernes Forsamling for at raadslaae om Rigets Grundforfatning, og den 19de erklærede en Deputation af Stændernes Forsamling den nye Constitutions Antagelse. Den 11te Oct. sluttedes en Tractat mellem Nederlandenes Konge og Keiseren af Østerrig angaaende den belgiske Statsgjeld. I den anden Pariser-Fred maatte Frankrig ogsaa afstaae de Stykker, det i den første Pariser-Fred havde beholdt af Nederlandene tilligemed Fæstningerne Marienburg og Phi-

lippeville. Wilhelm 1ste erholdt og ved Tractaten med England af 29de Oct. 1814, mod Aftrædelse af sine Fordringer paa Cap og Colonierne, Demerary, Essequebo og Berbice, alle de øvrige hollandske Colonier, som Republiken havde besiddet før 1794, tilbage. Den 29de Oct. 1815 løb en Eskadre under Admiral Buyskens, med en Division Tropper bestemt til Batavia ud fra Texelen. Den 17de Mai 1816 forbandt en nederlandsk Flaade under Admiral von der Capellen sig med den engelske under Admiral Exmouth i Bugten ved Algier og tilkjempede sig ved et hidsigt Bombardement vigtige Betingelser af Deyen. Den 25de sluttedes til Sevenaer en Convention mellem Kongen af Nederlandene og Kongen af Preussen angaaende Aftrædelsen af et Stykke Land til den første. Den 31te Juni 1816 tiltraadde Kongen af Nederlandene det hellige Forbund. — Hvad Forfatningen angaaer er Kongeriget Nederlandene et indskrænket constitutionelt Monarchie Kronen er arvelig i Huset Oranien-Nassau for den første Konge Wilhelm Frederiks mandlige Efterkommere efter Førstefødselsretten og Repræsentation. I Mangel af mandlige Efterkommere gaaer Kronen over til Kongens Døttre efter Førstefødselsretten ꝛc. Kongen kan ei bære nogen fremmed Krone og Regjeringens Sæde ei flyttes ud af Landet. Kongen nyder en aarlig Indkomst af 2,400,000 Gylden hollandsk af Statscassen. Kongen er myndig naar han er 18 Aar gammel; i hans Minereaarighed føre Medlemmerne af det kongelige Huus Formynderskabet i Forening med nogle af Rigets anseete Mænd; den kongelige Magt udøves imidlertid af en Regent. Kongen udøver alle Souverainitetsacter, efterat Anliggenderne ere foredragne Statsraadet. Han vælger og afskediger Ministrene og Statsraadets Medlemmer. Den øverste Bestyrelse af Colonierne og de ueuropæiske Besiddelser tilkommer ham. Ved Siden af ham staaer Rigsstænderne, som kaldes Generalstaterne, repræsentere Folket og ere deelte i to Kamre, hvoraf det ene indbefatter 110 af Provindserne paa tre Aar udnævnte Medlemmer, det andet (som fører Navn af det første Kammer) ei færre end 40 og ei flere end 60 Medlemmer, hvilke udnævnes

af Kongen paa Livstid. Statsministrene have Sæde i begge Kamre, enten som Ministre, i hvilket Tilfælde de kun have en deliberende Stemme eller som Medlemmer. Kongen sender sine Forslag til det andet Kammer, der sender dem til det første for at sanctioneres. Begge Kamre føre den gamle Titel: Ædle og Høitformaaende Herrer. Generalstaterne have Ret til at gjøre Kongen Forslag, i hvilket Tilfælde det andet Kammer gjør Begyndelsen. En Trediedeel afgaaer aarligt fra dette Kammer, men de afgaaende Medlemmer kunne vælges strax igjen. For at kunne vælges maa Valgcandidaten være 30 Aar og bosat i den vælgende Provinds. Provincialstaterne bestaae af Repræsentanterne 1) de Adelige, 2) Stæderne og 3) Landmændene. Iøvrigt findes ingen Forskjel i Stænder og ingen Immunitet Sted for Loven; alle Religioner nyde fuldkommen Frihed, og Medlemmerne af alle Religionspartier have de samme borgerlige og politiske Rettigheder. En egen af tre eller fire catholske Medlemmer af Statsraadet bestaaende Commission skal vaage over den catholske Ritus og over den belgiske Kirkes Friheder. Hvad Forvaltningen angaaer saa har Kongen den hele udøvende Magt i sine Hænder. Ved Siden af ham staaer Statsministeriet. Dette bestaaer af fem Medlemmer, for Justitsen, de udenlandske Anliggender, Marinen, det Indre og Finanserne. Vandvæsenet og Bygningsvæsenet, Krigsdepartementet og den offentlige Underviisning danne egne Departementer, hvoraf hver forestaaes af en Generalcommissair. Ministeriummet har en Statssekreteer. Alle disse Embedsmænd danne Kongens Geheime-Cabinet. Statsraadet er den anden høieste Centralautoritet. Der gives og en øverste Domstol for hele Riget under Navnet Nederlandenes høie Raad. Militæret skal efter offentlige Blade, effectiv bestaae af 35000 Mand, foruden Schweizere og Nassauere, Marinen af 10 Linieskibe i tjenestedygtig Tilstand og 8 Fregatter. Budgettet for 1816 var anslaaet til 82 Mill. hollandske Gylden, hvoraf Statsgjeldens Renter opsluger en betydelig Deel. Den eneste Ridderorden er den 1814 stiftede Militærorden.

Nederlandsk Skole kalder man de Malere, som fra det 15de Aarhundred i Nederlandene lagde sig efter at uddanne deres Kunst paa en eiendommelig Maade. Man maa igjen skielne imellem den hollandske og flanderske eller flamske Skole. Stifteren af hiin var Lucas fra Leiden (født 1494 død 1533), Stifteren af denne Frants Floris (født 1520 død 1570), som man kaldte den flanderske Raphael. Ofte nok hører man den Paastand, at Fremstillingen af den almindelige Natur var det Characteristiske ved den nederlandske Skole. Nogle sige, at denne Dadel gjelder blot den hollandske Skole, der bestræbte sig for at vise sin Farvekunst i det lille Cabinetsmalerie, da derimod den flanderske har fremstillet den høie, ædle Natur i større Malerier. Man har troet, derved at hæve den flanderske Skole mod den hollandske, men det kunde vel være, at netop det, hvorved man tænkte at hæve den, geraadede den til Dadel, da det i Fremstillingen ei kommer an paa hvad, men hvorledes. Hvad om Georg Forster havde Ret, naar han siger, at de flanderske Maleres Værker for Størstedelen ere af det Slags, at man i den fortræffelige Haandarbeider ofte savner Digteren og i Danneren af det Legemlige ofte Sjeleskaberen? Kom det ikke derpaa an, om den hollandske Skole, ved sine Fremstillinger af den almindelige Natur, ei netop viste det, som man der savnede? Men at dette ofte var Tilfældet kan vel ingen nægte. Bedre kunde man angive Mangel paa Idealisering ved den høieste Tilfredsstillelse af Virkelighedsfordringerne, undertiden paa Skjønhedens Bekostning, som den nederlandske Skoles almindelige Characteer. Mellem den flanderske og hollandske Skole bliver desuagtet endnu stedse stor Forskjel. Den flanderske har i store Compositioner en glimrende Colorit, Lysskyggens Magie og et kraftigt Udtryk, den hollandske copierer Naturen til Beundring, selv i de mindste Ubetydeligheder og holder sig i Tegning og Farver med den størst mulige Troskab til Naturen. At begge Skoler have erhvervet sig væsentlige Fortjenester af det Practiske og Techniske i Maleriet er aldrig draget i Tvivl; men at selv de æsthetiske Fordringer langt oftere ere tilfredsstillede af dem end man almindeligt troer, kan kun

den nøgte, som ei antager Arter af Skjønheden. Til den flanderske Skole høre: Historie- og Jagtmaler Stradan (de Straet) fra Brügge (født 1536), Martin de Vos (født 1536), Spranger (født 1546), Peter og Frants Porbus, Fader og Søn, Perspectivmaler Henr. Steenwyk (født 1550), Dionysius Calvart (født 1555), Brødrene Paul og Mathias Bril, van Oort (født 1557), Peter Breughel og hans Søn Joh. Roland Savery fra Courtray (født 1576). Efter alle disse kom Peter Paul Rubens, en Mand af utrættelig Fiid, kjæmpemæssig Phantasie og Fremstillingskraft, hvem man tilskriver 4000 bekjendte Malerier. Med ham hævede den flamske Skole sig til det Høieste. Derpaa fulgte flere udmærkede Kunstnere: Frants Snyders (født 1579), hvis Jagtstykker overgaae alle andre i Dristighed; Jodocus Momper (født 1580), hvis Bjergdale frembyde behagelige Afstande; Peter Neefs, en berømt Kirkemaler; David Teniers, Fader og Søn, som næsten ei have deres Lige i Fremstillingen af Bondeselskaber, Vagtstuer, Landsbyfester ꝛc.; Caspar de Crayer (født 1582), som i sine historiske Malerier i Udtryk og Colorit nærmer sig Rubens; Gerhardt Segers, lizesaa stor Historiemaler, som hans Broder Daniel Blomster- og Insectmaler. Dog overtraf Jacob Jordans (født 1594) alle Rubens Efterlignere. Abraham Janßen og hans endnu bedre Discipel Theodor Rombouts ligne Rubens i Colorit, men ei i Tankernes Storhed. Den flittige Lucas von Uden forfærdigede Landskaberne til Rubens Malerier og udmærkede sig ved Fremstillingen af Morgenrøden. Anton van Dyk (født 1599) erhvervede sig Navn som Konge i Portraitmaleriet. Cornelius Schut, for hvem Joh. Wildens ofte forfærdigede Landskaberne, udmærker sig som Historiemaler; Adrian Brouwer erhvervede sig Berømmelse ved hans ædle Fremstilling af almindelige Scener; Johan van der Meer ved sine Hyrdestykker; Anton Frants van der Meulen ved sine Slag; Frants og Johan Milet, Fader og Søn, ved deres Landskaber. — Men ogsaa i den hollandske Skole fandtes store Kunstnere, hvis Række begynder med Octavius van Veen fra

Leyden (født 1585 død 1634) Rubens Lærer. Abraham Bloemart fra Gorcum (født 1567 død 1647) malede Historier, Landskaber og Dyr i god Smaa; Cornelius Poelenburg fra Utrecht (født 1586 død 1633) var især heldig i smaae Landskaber med smaae Figurer. Værdige Disciple af ham vare Daniel Vertang og Johan van Haensberge. Fordeelagtigt udmærkede sig og Joh. Weynants fra Harlem (født 1600) som Landskabsmaler, og Joh. Daniel de Heem fra Utrecht (født 1604 død 1674) ved sine skuffende Efterligninger af Blomster, Frugter, Teppener, Kar ꝛc. Mere berømt end alle disse blev Reimbrand, som ved sin mesterlige Colorit forstod at skjule alle andre Feil i sine Malerier; Hermann Sachtleven (Zachtleevens), hvis hans Landskaber vise som en Ven og Yndling af Naturen, fortjener større Berømmelse. I Selskabsstykker og Atlasser udmærke sig Gerhard Terburg fra Zwoll (født 1608 død 1681); i Landskaber Joh. Both fra Utrecht (født 1610, død 1650) og Hermann Swanevelt fra Wörden (født 1620 død 1690). Aßelyn (født 1610 død 1680) malede Slag, Landskaber og Hyrdestykker med gløende Colorit. Men neppe kan man med rigtigere Tegning male skjønnere og belyse nøiagtigere end Gerhard Dow (Douw) (født 1613 død 1680) Peter van Laar var Opfinder af Bombocciaderne (see disse). Gabriel Metzu, der arbeidede i Treburgs Maneer, overgik denne endnu i kraftigere Penselstrøg; Berenberg af Utrechts Landskaber ere fulde af Liv, Kraft og Friskhed. Philip Wouvermann, født 1620 død 1668) den berømteste Hestemaler, leverede Slag- og Jagtstykker, Hestemarkeder Reisende og Røvere, hvilke man tilsammen gjør meget af. Hans Discipel Johan Griffiers Rhinegne ere fortræffelige. Ant. Waterloo's Landskaber, som Weenix prydede med Figurer og Dyr, ere undertiden meget kolde, men behage formedelst den Nøiagtighed, hvormed han lader Lyset skinne imellem Træerne, og forstaaer at vise Skyggen af Gjenstandene i Vandet. Berghem erhvervede sig Navn af Malernes Theocrit, og maaskee Poul Potter alene kan stride med ham om Fortrinnet. Ludolph Backhuysen malede sine Søstorme ligesaa skjønt

som skræffeligt; Frants Mieris udmærkede sig ved en yderst fiin og rigtig Behandling af mange Gjenstande i det huuslige Liv, Job Peter Slingeland var neppe nøiagtigere. Gottfred Schalken fra Dordrecht er endnu ei overgaaet i Belysningen af Natstykker. Carl du Jardin malede fortræffelige Markeder, Dyr og Landskaber, og Adrian van de Velde Landskaber og Dyr med næsten uopnaaelig Fuldkommenhed. I Fremstilling af den eensom skjønne Natur udmærkede Jac. Ruisdael sig, ligesom van der Neer i stille, yndige Maaneskinsmalerier. Adrian van der Werf malede sine smaae Historier med udmærket Fiinhed. Blomstermaleren Peter van Hulst fra Dordrecht blev i dette Slags Malerie overtruffen af Jacob van Huysum, som neppe nogen anden heri har overgaaet. Om de Enkelte see de særdeles Artikler.

Nederrhin (Storhertugdommet) see Preussen.

Nedstigende Linie kalder man en Række Personer der nedstamme fra hverandre i en Følge, som Fader til Søn, Sønnesøn ꝛc.; i omvendt Følge kalder man dem opstigende Linie.

Neefs (Peter) er Navnet paa to berømte nederlandske Malere, Fader og Søn. Faderen, som er bleven meest berømt, blev født i Antwerpen 1580 og lærte Maleriets første Begyndelsesgrunde hos Steenwyk. Han lagde sig især efter Architectur og Perspectivmalerie og har erhvervet den største Berømmelse ved sine gothiske Kirkeperspectiver. Van Tulden og Teniers malede almindeligt Figurerne i hans Billeder.

Negativt er det samme som Benægtende, af det Latinske negare, at nægte. Saaledes siger man, at besvare noget negativt ꝛc. — I en høiere eller philosophiske Sprogbrug betyder Negativt det, som uden selv at bestemme Noget, blot udelukker noget andet Bestemt eller Positivt. Menneske, Sort, Klog er noget bestemt og indeholder positive Begreber; de negative Begreber deraf ere Ikke-Menneske, Ikke-Sort, Ikke-Klog. I

det Jeg sætter dette negative Begreb antager Jeg aldeles intet Bestemt; et Ikke-Menneske kan være en Bog, et Bord, et Huus ꝛc.; Jeg udelukker blot det positive Begreb Menneske. Det følger heraf, at en saadan negativ Forestilling ei kan tænkes uden noget modsat Positivt (eller Bestemt). — Negative Domme ere i Logiken saadanne, i hvilke tilkjendegives, at det Mangfoldige eller Materielle i Dommen ei lader sig forene i Bevidstheden. Saaledes er f. Ex. den Sætning: „Cajus er ikke viis," en negativ Dom. „Cajus" og „viis" er Dommens Mangfoldige) eller Materie. „Er ikke" indeholder Formen og tilkjendegiver, at de to Forestillinger Cajus og viis ei maae, tænkes samlede.

Negere kalder man en Menneskerace i Afrika; de kjendes paa deres fladtrykte Næser, sorte, krusede Haar, flade Hjerneskaller og sorte Farve og findes fornemmeligt paa Sydvestkyster og Østkysten af Afrika, i Nigritien, Guinea, Congo, Æthiopien, Sofala, Monomotapa og Zanguebar. Denne Menneskerace er fornemmeligt bleven mærkværdig derved, at man da Amerikas og især Vestindiens oprindelige Beboere ved Eropæernes haarde Behandling vare overordentligt formindskede, kom paa den Tanke, at kjøbe Negre paa Afrikas Kyst og bringe dem til hine Egne, hvor man behøvede dem til Plantagerne og andet Arbeide. Man see desangaaende Artiklen Slavehandel. Man har i de nyere Tider stridt meget om Negernes oprindelige Anlæg og Evne til Cultur. De, der, som Meiners, antage forskjellige Menneskeracer, søge, saavel af Negernes physiske Organisation som af deres Yttringer, at bevise, at de aldrig kunne naae den fuldkomnere Culturtilstand, som andre mere gunstigt organiserede Nationer f. Ex. de celtiske have naaet; og man kan virkeligt ei nægte, at selv Mohrernes udvortes Dannelse er meget ædlere og skjønnere. I Almindelighed ere Negerne indolente, hevngjerrige og synes, som de slaviske Nationer, kun skikkede til mechaniske Arbeider. Naar Negernes Forsvarere anføre nogle Træk af Godmodighed, Gjæstfrihed, barnlig Kjerlighed og Hengivenhed til Fædrene-

landet, maae de lægge Mærke til, at disse Dyder, der tildeels findes endnu i høiere Grad hos visse Dyrarter, endnu ei forraade Anlæg til en høiere Dannelse. I England er opstaaet et afrikansk Selskab til Negernes Dannelse. Det Spørgsmaal, om Negrene besidde en høi Grad af Perfectibilitet eller ei, bør i øvrigt ei have nogen Indflydelse paa Slavehandelens Afskaffelse. De meest bekjendte Negernationer ere: Mandingoer, et talrigt Folk, der strækker sig fra Kysten sandsynligt til Gambias Udspring; Jalofier eller Qualofier paa Nordsiden af Gambia; Dahomer, som efter 1724 tillige have bemægtiget sig de smaae Riger Whidah og Ardoa; Congierne i Nedre Guinea, hvortil komme Angoler og Bengueler; Karrouerne, der have skildt sig fra Fulahrne og beboe Landet fra Cap Monte til Floden Sierra Leona; Anziskoer i Øvre- og Nedre-Æthiopien paa den østlige Side af Congo; Jaggaerne, der af Nogle forvexles med Atzikoerne fra Grændserne af Abyssinien til Kaffernes Distrikt; Gallaerne hvis Sprog ei stemmer overeens med nogen æthiopisk Dialect, danne sex Folkeslag i deres oprindelige Land ved Grændserne af Abyssinien og Ajan; en Deel af dem besidder siden 1537 de sydlige Provindser af Abyssinien; Mamboer og Zimboer i Mono Emugi; Mokaranjier, den herskende Stamme i Monomotapa, af hvilken Keiseren vælges; Sarnkolezer i Galani, et Landskab i Nigritien. Foruden disse Negernes Hovedopholdssteder findes og Levninger og Grene af denne Nation i Marokko, Biledulgerid, paa Kysterne af Ajan, i Tunis, hvor de bleve herskende under Abuchezerne (1206 til 1575), i den største Deel af Madagaskar, paa adskillige ostindiske og paa Sydsøeøerne, hvor de synes at være de ældste Indbyggere. At de findes som Slaver i de fleste europæiske Besiddelser i Amerika er allerede bemærket. Her leve Mange, som have sat sig i Frihed ved Flugten, i en vild og uafhængig Tilstand der, hvor utilgjengelige Bjerge og Skove tillade det, og føre Krig mod Nabocolonierne.

Negropont, de Gamles Euboea, en betydelig Øe i Archipelagus paa den nordlige Kyst af Livadien, hvor-

fra den skilles ved et smalt Stræde, over hvilket der gaaer en Broe. Dette Stræde er mærkeligt af en besynderlig Ebbe og Flod, som deri finder Sted, og som ingen Naturkyndig har kunnet forklare. Fra Nymaane til første Qvarteer og fra Fuldmaane til sidste Qvarteer stiger og falder Vandet regelmæssigen i 24 Timer, da Strømmen, som, naar Vandet stiger, gaaer til den ene, og, naar det falder, til den anden Side, driver de ved Strædet anlagde Møllehjul 6 Timer til den ene og 6 Timer til den anden Side. Fra første Qvarteer til Fuldmaane og fra sidste Qvarteer til Nymaane stiger og falder Vandet fra 7 til 20 Gange i 24 Timer. I Aaret 1758 sank Øen Portico og nogle andre smaae Øer i Nærheden af Negropont uden at man sporede mindste Tegn til Jordskjelv. Negropont er 25 Mile lang og fra to til fire Mile bred; den har 40000 Indbyggere og frembringer Korn, Viin, Olie og fortræffeligt Tømmer. Øens Hovedstad, der ogsaa heder Negropont, ligger ved Strædet, har 6000 Indbyggere og en Havn, hvor en Deel af den tyrkiske Flaade stationeres; den er og Sædet for en Pascha og en græsk Erkebisp.

Neïth, Neïtha, en af Egyptens yngre Guddomme, hvis Dyrkelse blomstrede i Sais (i Nedreægypten), hvis Stifterske og Skytsgudinde hun ansaaes for. Plato kalder hende i Timæos Egypternes Athene. En Colonie fra Sais (Cecrops) skal have bragt Neïths Dyrkelse til Athenen. Hun synes siden at være identificeret med Isis. I hendes prægtige Tempel i Sais, som aarligen oplystes paa hendes Fest, stod den berømte Indskrift: „Jeg er Alt, hvad der var, er og bliver; ingen Dødelig afslørede mig. Solen var mit Barn."

Nekrolog, Nekrologie, af det Græske, hvori det betyder en Dødefortegnelse, kalder man Efterretninger om afdøde, mærkværdige Mænds Liv. Hyppigst ere de Nekrologer, som blot angaae afdøde Lærde. Schlichtegrolls Nekrolog er bekjendt. I Klosterne og de geistlige catholske Stiftelser bruger man Navnet Nekrolog om

en Fortegnelse paa Abbederne, Forstanderne og dem, som især have gjort sig fortjente af Stiftelsen ved Velgjerninger og Testamenter.

Nekromantie, af det Græske, betydede i Oldtiden Spaadom om Fremtiden ved at adspørge de Døde; og var en Art af de Gamles Divination: denne Skik nedstammer, som saa mange overtroiske ladende, fra Orienten og taber sig i den fjerneste Oldtid. Men, saalænge vi ei have nogle fuldstændige og tilfredsstillende Oplysninger om Oprindelsen til det, vi kalde Overtroe og dets Overgang fra Asien og Aegypten i de græske Sæder, saa længe ville vi ei være istand til nøie at angive den gamle Nekromanties oprindelige Begreb, Beskaffenhed og mangfoldige Udarter. Nogle have vel paastaaet, at Nekromantien ei er kommen fra Aegypten eller Persien til Grækenland, men opstaaet i dette Land selv. Dette kunde dog være vanskeligt at bevise. Den første græske Skribent, hos hvem vi finde et Exempel paa Nekromantie, er Homer, som i ellevte Bog af Odysseen lader Tiresias's Skygge fremkalde fra Underverdenen af Ulysses. De Skikke, der beskrives, indeholde aldeles intet Troldomsagtigt, og bestaae i Grunden blot af et, med egne Ceremonier, fuldbragt Offer. Beskrivelsen af denne Nekromantie hos Homer beviser imidlertid alerede, at dette Slags Divination alerede langt tidligere maa have været brugelig i Grækenland. Paa mange Steder i dette Land gaves der Dødeorakler, hvis Oprindelse table sig i Mørket, og selv Sagnet om Orpheus's Nedstigen i Underverden hentydes af nogle paa Nekromantie og er anseet for et Beviis paa denne Overtroes høie Alderdom. Imidlertid synes det tvivlsamt, om det, om mange græske Heroer forekommende Udtryk, at de ere nedstegne i Underverdenen, skulde betyde saa meget som at de have adspurgt et Dødeorakel. Medens Nekromantien i det øvrige Grækenland dreves i Templerne af Præster eller indviede Personer, sysselsatte egne Personer, som man kaldte ψυχαγωγοι (Sjelefremkaldere) sig dermed i Thessalien, al Troldoms Fædreneland, og anvendte derved

formeente Troldomskunster. Disse Troldomsskikke ledede senere i dette Land til de største Grusomheder, da Troldmændene tilskreve det menneskelige Blod og alt hvad der kom fra Galger og Grave, en høiere Kraft, og forlededes til de meest oprørende og modbydelige Handlinger. Saaledes toge de halvopbrændte Mennesker af Baalet, begravede andre levende, skare utidige Fostre ud af Modersliv ɩc. Ofte slagtede man Mennesker, for at adspørge deres Aander endnu før de kunde naae Underverdenen. For saavidt de fremkaldte Aander (dette var den gamle og sædvanlige Skik) virkeligt viste sig for Besværgeren kaldte man Nekromantien ogsaa σκιομαντεία eller ψυχομαντεια ɔ: Skyggernes eller de afdøde Sjeles Spaadom (Sandsigen). Først ved Hedenskabet fuldkomne Forfald lod man sig undertiden nøie med det Slags Nekromantie, ved hvilket man blot hørte den Afdødes Stemme tone fra Graven.

Nelson (Horatio), Lord Viscount, een af de tapreste og seierrigste Søhelte i den brittiske Marine, var den femte Søn af Præsten Edmund Nelson til Burnham-Thorpe i Grevskabet Norfolk og født der i Sept. 1758. Hans Skoleundervíisning, som han erholdt i Norwich og North Walsham, blev alerede afbrudt i hans tolvte Aar, da hans Onkel Suckling, Capitain paa Raisonable med 64 Kanoner, tog ham ombord som Midshipman. Dette Skib blev udrustet i Anledning af Striden med Spanien om Falklandsøerne, og, skjøndt denne Tvist snart bilagdes, fik dog Nelson i denne korte Tid en afgjort Lyst til Søvæsenet. Hans Onkel overgav ham derfor til Capitainen paa en Vestindiefarer, som netop skulde løbe ud. Med ham gjorde Ynglingen sin første Søreise, fra hvilken han vendte tilbage 1772, beriget med megen Kundskab. Kort derpaa tog Capitain Suckling ham ombord paa sit Skib, the Triumph, som dengang laae i Chatham. Her var hans Hovedforretning at føre Cutteren i Themsens Canal. Den i Aaret 1773 foretagne Expedition, for at trænge saa langt mod Nordpolen, som muligt, virkede saa mægtigt paa den unge Nelsons driftige Aand, at han anvendte sin

hele Indflydelse hos Capitain Lutwidge, een af Anførerne, for at blive hans Cockswain (Fører af Bisfibet). Dette lykkedes ham og han afgik samme Sommer med Expeditionen, hvis Resultater ere bekjendte. Da Nelson var kommen tilbage fra denne Reise, skaffede hans Onkel ham en Station under Capitain Farmer, der førte et Skib i den under Sir Edward Hughes Befaling til Ostindien bestemte Eskadre. Han seilede derhen; men, da Climatet virkede skadeligt paa hans Sundhed, fandt man det nødvendigt at lade ham vende tilbage til England, hvor han ankom 1776. Skjøndt han dengang ei var mere end 18 Aar gammel havde han allerede gjort betydelige Erfaringer til Søes og blev i Sept. samme Aar valgt til som Lieutenant at tjene omborð paa Skibet Worcester paa 64 Kanoner, bestemt til det middellandske Hav. Nelson blev i Søen til April 1777; kort derpaa udholdt han Prøvelsen til en Lieutenants Plads og blev strax ansat som anden Lieutenant paa Lowestoffe paa 32 Kanoner. Dette Skib krydsede for Jamaica og tvang i en heftig Storm en Amerikaner til at stryge Seil. Den første Lieutenant, der skulde gaae omborð paa det erobrede Skib, kom tilbage med uforrettet Sag, da han ved den høitgaaende Søe fandt det for farligt. Utilfreds udbrød Capitainen: „Har Jeg da ingen Officier, der kan bestige Prisen?" Skibsmesteren vilde springe i Baaden, da Nelson holdt ham tilbage med den Yttring, at Touren nu var til ham. Hans Duelighed overvandt alle Vanskeligheder. Han erholdt derpaa Commandoen over den til Fregatten hørende Schonert. I Aaret 1778 tog Sir Peter Parker, som agtede og yndede Nelson, ham som tredie Lieutenant ombord paa sit eget Flagskib og gjorde ham kort derpaa til sin første Lieutenant. Endnu før Aarets Udløb gav han ham Commandoen over den bevæbnede Brig Badger, hvormed han krydsede for at beskytte Hondurasbugten og Mosquitokysten. I Aaret 1779 blev Nelson Postcapitain og erholdt kort efter Commando over Hinchinbroke. Expeditionen mod de spanske Besiddelser i Sydamerika, der 1780 løb ud fra Jamaica, gav Nelson den første Leilighed til at vise sit krigerske Mod; men han

vilde, saavelsom alle hans tappre Kammerater, være bleven et Bytte for den under dette Himmelstrøg herskende Feber, hvis han ei var bleven kaldt til Jamaica for der at modtage Commandoen over Skibet Janus paa 44 Kanoner. Hans svækkede Sundhed nødte ham snart til at nedlægge denne Commando for at vende tilbage til England. I Vinteren 1781 krydsede han i Nordsøen, seilede næste Foraar til Quebek og krydsede om Sommeren for Boston. Ved Vinterens Nærmelse blev han beordret til Nye-York, hvor han stødte til Lord Hood i Vestindien. Intet Mærkværdigt indtraf nu med ham før Freden 1783. I Marts 1784 blev han sat til Anfører paa Fregatten Boreas, der som Krydser under Overcommando af Sir Eduard Hughes var bestemt til Øerne under Vinden. Den Strenghed, hvormed han bragte Navigationsacten i Anvendelse, indviklede ham i en Proces om Skadeserstatning, hvori han dog blev frikjendt. I Aaret 1787 giftede han sig i Newis med en Vestindianerinde, Enke efter Doctor Nesbit, og kom endnu samme Aar tilbage til England. Her førte han et huusligt og stille Liv i Norfolk, indtil den 1793 mod Frankerig udbrudte Krig igjen kaldte ham til Virksomhed. Han erholdt Commando over Norfolk paa 64 Kanoner. For at betegne hans Tænkemaade anfører man, at han gav en Vens Søn, hvem han tog med som Midshipman, følgende Formaninger: „Tre Ting maa du bestandigt have for Øie: først maa Du stedse blindt hen adlyde dine Foresattes Befalinger, uden selv at ville have en egen Mening om deres Hensigtsmæssighed; for det andet maa du ansee enhver for Fiende, der taler slet om din Konge; for det Tredie maa du hade enhver Franskmand lige saa meget som Djevelen." Han seilede til det middellandske Hav under Anførsel af Lord Hood, af hvem han i Aug. 1793 blev sendt til Sir W. Hamilton i Neapel. Her sluttede han med denne og hans Gemalinde hiint fortrolige Venskab, der er af stor Vigtighed i hans Privatliv. Efterat han havde ført nogle neapolitanske Tropper til Toulon, gik han til Corsika, hvor han kraftigen medvirkede til Erobringen af Bastia og Calvi. For sidste Stad havde han det Uheld at miste et

Öie. Efter Lord Hoods Tilbagegang til England, vedblev Capitain Nelson at tjene i det middellandske Hav under hans Efterfølger Lord Hotham, og bekom tilfældigen Commandoen over en Eskadre af Fregatter, hvormed han gjorde saa vigtig Tjeneste, at han blev udnævnt til Marineoberst. Da Sir John Jarwis (Lord St. Vincent i Nov. 1795 erholdt Commandoen, blev han af denne udnævnt til Comodore og erholdt Commandoen paa Skibet Captain med 74 Kanoner. I Slaget ved Forbjerget St. Vincent den 14de Febr. 1797 udmærkede Nelson sig paa det meest Glimrende og bidrog væsentligt til denne Dags Held. Han erobrede et Skib paa 64 og et andet paa 112 Kanoner og modtog paa det sidstes Dæk den spanske Capitains Kaarde. Derfor erholdt han en Contraadmirals Rang og Bathordenen. Efterat han havde fuldført det Ærende at bortføre Garnisonen fra Porto Ferrajo, erholdt han Commandoen over den indre Blokadeeskadre for Cadix. Paa Efterretningen om, at et overordentligt rigt ladet Skib laae i Havnen ved Santa Cruz, blev Nelson i Juli 1797 affendt med tre Linieskibe og nogle Fregatter for at forsøge sammes Opbringelse. Omendskjøndt Expeditionen ledebes med stor Klogskab, slog den dog Feil, da Spanierne vare alt for vel forberedede. Nelson selv, der udsatte sig for den frygteligste Ild, erholdt et Skud i den venstre Arm og maatte underkaste sig Amputation. For at læges vendte han tilbage til England og erholdt en aarlig Sum af 1000 Pund i Belønning. Næste Dec. blev det ham befalet at opstikke sit Flag paa Skibet Vanguard og gaae til det middellandske Hav; han traf i April 1798 sammen med Lord St. Vincent for Cadix. Det blev overdraget Nelson med nogle Skibe at bevogte Toulon, hvor den ægyptiske Expedition udrustedes. Medens en Storm tvang ham til at forlade sin Station var den franske Flaade udløben. Den 8de Juni stødte Capitain Trowbridge, som Lord St. Vincent paa Öieblikket havde detacheret til Nelsons Forstærkning, til ham med 8 Linieskibe, og denne ilede med at opsøge den franske Flaade. De i Sicilien indhentede Efterretninger henviste ham til den ægyptiske Kyst; han ankom der tidligere end de Franske,

og vendte tilbage til Sicilien, da han fandt Havnen for Alexandrien tom. Her erholdt han Vished om, at den franske Flaade var seilet til Egypten, ilede anden Gang derhen, fandt den ved Abukir, og leverede den hiint mærkværdige Slag, der endte med dens fuldkomne Tilintetgjørelse (See Abukir). Aldrig havde Britterne tilfægtet dem en fuldstændigere Seier til Søes; de politiske Følger af samme vare overordentlige. Begge Husenes Tak, hans Ophøielse til Pair under Titelen: Baron Nelson af Nilen og en Pension paa 2000 Pund vare de væsentlige Beviser paa hans Fyrstes og Fædrenelands Taknemlighed. Af den tyrkiske Sultan erholdt han en Aigrette af Diamanter og en kostbar Pels, af Keiser Paul dennes med Diamanter indfattede Portrait, en Gulddaase og en egenhændig Skrivelse, og af Kongen i Neapel og Sicilien adskillige rige Foræringer. I Neapel blev Nelson modtagen med store Høitideligheder, og dette Hof erklærede sig aabenbare imod Frankerig. Men Lykken erklærede sig for de Franske, og Nelson førte den kongelige Familie over til Palermo, da Hovedstaden var i Fare. Hans Iver var ligesaa ubegrændset som hans Henaivenhed til det neapolitanske Hof. Da derfor, efter Kongeriget Neapels Omdannelse til en parthenopæisk Republik, en Modrevolution forberedes, virkede Nelson kraftigt med og beordrede Capitain Trowbridge at krydse i Bugten af Neapel og erobre de omliggende smaae Øer. Den 24de Juni 1799 viste Nelson sig selv i Bugten, tilintetgjorde den af Cardinal Ruffo og Comodore Foote med Republikanerne indgaaede Vaabenstilstand, tvang Forterne til Overgivelse og lod adskillige Neapolitaner henrette som Rebeller imod deres Konge: en Opførsel, der med Ret er bleven dadlet, som overhovedet Nelson i Palermo og Neapel synes at have staaet under en for hans Berømmelse ei fordeelagtig Indflydelse. Efterat Lord Keith havde erholdt Commandoen i det middellandske Hav, reiste Nelson over Triest igjennem Tydskland, indskibede sig i Cuxhaven og kom, efter en treaarig Fraværelse, til Yarmouth den 6te Nov. 1800. Allevegne blev han modtagen med udmærket Hæder. I de første Dage af 1801 blev han Viceadmiral af det blaae Flag, og snart

vaiede hans Flag fra St. Joseph paa 112 Kanoner, som han selv havde erobret. Det engelske Cabinet besluttede dengang, at adskille den nordiske Søconfoederation, og sende en stor Flaade under Anførsel af Sir Hyde Parker til Østersøen: Nelson samtykkede i at bivaane denne Expedition som den anden i Commando. Han heisede sit Flag paa St. Georg paa 98 Kanoner. Flaaden passerede Sundet uden Tab, uagtet man skjød paa den fra Kronborg og ankom for Kjøbenhavn, der beskyttedes ved sine Batterier og Endeel Blokskibe. Nelson erholdt Ordre at gjøre et Angreb med 12 Linieskibe og adskillige Fregatter. Efter fem Timers Fægtning, hvori begge Parter kappedes i Heltemod, var den hele sydlige Linie af Defensionsflaaden sat ud af Virksomhed. Men Batterierne og Skibene ved Indløbet af Havnen vare endnu i Behold; ogsaa Nelson havde lidt betydeligt, to Skibe stode paa Grund og flere truedes med samme Skjebne: Tabet af Mennesker var stort. I dette critiske Øieblik, sendte Nelson en Parlamentair med Forlangende at standse Blodsudgydelsen og begynde Underhandlinger. Forslaget blev antaget, Nelson kom i Land, og en Vaabenstilstand blev indgaaet. Efterat han ligeledes havde bragt Tingene i Rigtighed med Sverrig og Rusland, vendte han tilbage til England. Hans Tjenester ved denne Leilighed belønnedes med hans Ophøielse til Viscount. Da kort derpaa Udrustningerne paa de franske Kyster vakte Frygt i England for en fiendtlig Landgang, blev Nelson udnævnt til Overanfører for en, mellem Oxfordneß og Beachy-Head stationeret Flaade og den dertil hørende Flotille af Kanonbaade 2c. Han besluttede at angribe de franske Fartøier ved Boulogne, men dette Foretagende, som han vilde udføre den 16de Aug. 1801, mislykkedes. Freden til Amiens 1802 skaffede ham en kort Rolighed. Da Fiendtlighederne begyndte paa nye, traadde Lord Nelson igjen i Virksomhed og paatog sig Commandoen i det middellandske Hav. I Aaret 1803 seilede han med sit Flagskib Victory til Gibraltar. Hans Hovedøiemeed blev Toulonner-Flaadens Bevægelser; men han vilde ei vide af nogen indskrænket Blokade, for at give Fienden Leilighed

til at løbe ud. Hans Ønske opfyldtes endeligt i Marts 1805. Den franske Admiral forlod, uden at bemærkes, Toulon med sin hele Flaade, forenede sig med en spansk Eskadre for Cadix og seilede til Vestindien. Saasnart Nelson fik Efterretning derom, ilede han efter ham, gjennemseilede med beundringsværdig Hurtighed det atlantiske Hav, men fandt ikke Fienden, som, paa Efterretning om Nelsons Nærmelse, med uforrettet Sag vendte tilbage. Nelson gik til England, hvor han erfarede, at den fiendtlige Flaade, efter en ubetydelig Fægtning med Admiral Calder, igjen var indløben til Cadix. I September stødte Nelson med Victory til Collingwood for Cadix og paatog sig Overcommandoen. Endeligt løb den fransk-spanske Flaade paa nye ud den 19de Oct.; forfulgt af Nelson med 27 Linieskibe, seilede den 33 Linieskibe stærk forbi Strædet ved Gibraltar den 20de Oct. Den 21de om Morgenen Kl. 9 havde begge Flaader nærmet sig hinanden paa Skudvidde ved Forbjerget Trafalgar. Det største Søslag i den nyere Tid fandt Sted og endtes med de Franskes og Spaniernes fuldkomne Nederlag (See Trafalgar). Aldrig tilfægtedes en større og fuldstændigere Søseier. Men, da den alerede for de Engelske afgjorde Kamp endnu fortsattes paa det meest levende, traf et ulykkeligt Musketskud fra Mastkurven af det fiendtlige Skib, hvormed Admiralskibet var engageret, Nelson i Skulderen, trængte igjennem Lungen og knuste Rygraden. Med Rolighed hørte han af Saarlægen, at ingen Redning var muelig. Endnu erkyndigede han sig nøie, hvorledes Slaget stod, smilede, da han hørte, at alerede 12 fiendtlige Skibe havde strøget og døde som seierrig Helt. Hans Liig blev med en Pragt, der svarede til hans høie Fortjenester, bisat i St. Paulskirken i London. Syv Prindser af Blodet fulgte ham. Det taknemmelige Fædreneland tildeelte hans Beslægtede Hædersteगn og Belønninger. Lordstitelen gik over paa hans Broder, der blev kaldt Greve af Trafalgar.

Nemeiske Lege. De nemeiske Lege, som tillige med de olympiske, pythiske og isthmiske tiente til Fore-

ningspunkt for Grækenland, havde deres Navn af Byen Nemea (nu Nemeo) i Argolis, hvor de høitideligholdtes. Efter Sagnet havde de deres Oprindelse af Liighøitideligheder, der holdtes til Ære for den i sin tidlige Ungdom af en Drage dræbte Opheltes, som siden heed Archemorus og holdtes for en Søn af Lykurgus og Eurydice. Liighøitideligheder (Lege), ved berømte Mænds eller uddøde Personers Grave, vare, som bekjendt, sædvanlige nok i Oldtiden. De for Opheltes havde, hvis Sagnet om disse Leges Oprindelse er grundet, kun det Eiendommelige, at de og siden fornyedes fra Tid til anden og holdtes hvert tredie Aar. Efter et andet Sagn stiftedes de nemeiske Lege af Hercules, da han havde overvundet den nemeiske Løve, der havde sin Hule i en Frastand af 15 Stadier fra Nemea, til Jupiters Ære. En tredie Beretning forener disse to Sagn saaledes, at de nemeiske Lege vel ere opkomne ved Archemorus's Liighøitideligheder, men skulle være fornyede af Hercules og helligede Jupiter. Da de nemeiske Lege vare mindre høitidelige og berømte end de olympiske og pythiske, saa havde den Skik at bestemme Tiden efter Nemeader (som man bestemte den efter Olympiader og Pythiader) aldrig kunnet blive almindelig. Imidlertid angiver Eusebius's Chronicon det andet Aar i den 53de Olympiade som Nemeadernes Begyndelsesepoche. De nemeiske Lege selv vare deels gymnastiske, deels musikalske og lignede i deres Indretning de olympiske. (See disse). Kampdommerne (Agonotheterne) vare fra Argos, Sicyon og Corinth og bare, til Minde om Høitidelighedernes Oprindelse, Sørgeklæder. De vare berømte for deres strenge Retfærdighed og Upartiskhed, der gik saa vidt, at de gjorde en erkjendt Uretfærdighed god igjen, ved at krone en alerede afdød Kjæmper. I Begyndelsen var Seierens Priis i disse Lege en Krands af Oliegrene, senere af grøn Epheu.

Nemesis var Gudinde for Maal og Indhold og Gjengjendelse; hun tæmmede Begjerlighederne, var Overmod og Stolthed fiendsk, vedligeholdt Undseelse og Agtelse imod Andre, gjenoprettede Ligevægten mellem

den Lykkelige og Ulykkelige og hevnede Udaad, der udsprang af Overmod. Et eget Attribut er det, at hun vaager over de Æresbeviisninger, man skylder de Døde, hvorfor den til de Dødes Erindring i Grækenland høitideligholdte Fest kaldtes Nemesia. Angivelsen af hendes Genealogie er saa mangfoldig som de fleste mythiske Personers. Snart er hun en Datter af Erebus og Natten, snart en Datter af Natten alene, snart af Dike (Retfærdighedens Gudinde), snart af Oceanet og Natten, snart af Jupiter og Nødvendigheden. Hun afbildedes i Skikkelse af en majestætisk Qvinde i Tunika og overkastet Peplum med en Krone paa Hovedet, paa hvilken undertiden Hjorte og en Victoria ere afbildede. I den venstre Haand holder hun snart en Skaal, snart en Tømme, snart en Æblegreen; undertiden seer man og Lykkehjulet og en Grif ved hendes Fødder. Paa Mynter forekommer hun paa en med to Griffe forspændt Vogn, undertiden med et Skjeppemaal paa Hovedet. Meest sjeldent forekommer hun bevinget. Hvor udbredt og anseet hendes Tilbedelse var, seer man af den Mængde Mynter og Gemmer, hvorpaa hun forekommer. Hun fører og Navnet Adrastea af Adrastos, som, efter et Sagn, oprettede hende det første Tempel i Adrastea, efter et andet i Cyzicus. Da der ved Rhamnus, en Flække i Attica, der kun laae 16 Stadier fra Marathon, stod en Billedstøtte af Nemesis, som den, der havde straffet Barbarernes Overmod, hvilken Phidias havde forarbeidet af det samme pariske Marmor, som Perserne havde medbragt, for dermed at oprette Seierstegn, saa blev hun og kaldt Rhamnusia. Om flere Gudinders Minde og Afbildning under Navnet Nemesis har Hensyn til forskjellige Localtilbedelser af dette Slags, er endnu uvist. — En egen Classe af Myther danne de Sagn, der ofte fremstille Nemesis som Jupiters Elskede; han forfulgte hende i Skikkelse af en Svane og hun fødte et Æg ved ham. Om og hvorledes disse Sagn staae i Sammenhæng med den ovenanførte Ideerække, som ligger til Grund ved Begrebet Nemesis, hører til de mange ei endnu oplyste Punkter i den gamle Mythologie. — En philosophisk-moralsk Forbindelse af de ofte meget fine Begre-

der, Oldtiden forbandt med denne Gudindes Navn, har Herder forsøgt i zerstreute Blätter (2, 221), og Manso en meer historisk-critisk i N. deutscher Merkur (1810, 7de Stykke).

Nenndorf, en Landsbye i den churhessiske Andeel af Grevskabet Schaumburg i Westphalen, som er berømt af sit Bad og kolde Svovlvand. Badekilden udspringer ved Landeveien, som gaaer fra Hannover til Grevskabet Lippe og Fyrstendømmet Minden, og den omliggende Egn er særdeles begunstiget af Naturen. Allerede Lægen Georg Agricola omtaler disse Bade som meget gamle, i et Skrift fra Aaret 1546. Men de nuværende Bygninger og Anlæg bleve først bragte til nogen Fuldkommenhed i Aarene 1789 og 1790. Paa skjønne Spadseregange mangler det ikke. Brøndlægen opholder sig her fra Mai til September. Uagtet Vandet kommer koldt af Kilden fryser det dog aldrig om Vinteren. Det lugter som raadne Æg og smager skarpt, svovlagtigt, balsamisk, mildt bittert, noget saltagtigt. Dets Farve er i den øvre Kilde, efter Veirligets Beskaffenhed snart reen og klar, snart melkagtig, blaalig, grønagtig, derimod i den nedre, saakaldte Drikkebrønd for det meste klar. Det yttrer sin Virkning i Brystsyge, Huududslet, Hæmorrhoidaltilfælde, Cachexie, Gigt, Lamhed, Stivhed og slet Fordøielse ꝛc. Det fordeler Slimet i Maven og Tarmen, er overmaade pirrende og blodrensende, opløser de sure, galdeagtige, i Maven og Tarmene standsede Safter, dæmper den unaturlige Syre i Maven, gaaer over til Legemets finere Dele, opløser den seie Sliim, der forstopper Karrene og udfører den igjennem forskjellige Kirtler. Det er meget virksomt ved Hypochondrie og Hysterie, svækket Appetit, Mavekrampe ꝛc. ꝛc.

Neologie (af det Græske) betegner egentligt en Sprogforandring. I ethvert uddannet Sprog, i hver Literatur, som har en classisk Periode at opvise, ere Criticerne yderst strenge i Brugen af nye Talemaader, Udtryk og Vendinger. Allerede Oldtidens Rhetoriker søgte

at opstille Grundsætninger over, hvorvidt Geniets lykkelige Dristighed kunde tillade sig Sprogforandringer. I intet af de nyere Sprog er man saa streng mod Neologier som i det franske, selv, naar de som undertiden Frue Staëls, have et vist Anstrøg af Genialitet. Ligegyldighed mod Neologier finder almindeligt Sted, naar Sproget begynder at dannes, endnu kjemper med sig selv og stræber at fixere sig, samt i dets sidste Periode, naar Smagen begynder at forfalde. — Ved Ordet Neologie betegner man og Forandringer overhovedet, dog sædvanligt med en slem Bibetydning af farlig, fordærvelig, foragtelig. Dette Bibegreb af Ordet nye findes allerede ved de Gamles novus og νεος og hidrører deraf, at de gamle Stater i deres meest blomstrende Periode fornemmeligt støttede sig paa Vedligeholdelsen af det Gamle, de gamle Sæder, Skikke, Forfatning og Statsmaximer, som sattes i Fare ved enhver Forandring. Efter denne Maxime handle endnu flere Stater i Asien, som derfor omhyggeligen undgaae enhver Forbindelse med Fremmede. — De Orthodoxe have og undertiden søgt at brændemærke de Heterodoxes Mening med Navnet Neologie.

Neoptolemus see Pyrrhus.

Nepenthe er et Middel, som for en tidlang frier fra al Sjelesmerte, hvilket Helena hos Homer engang bød sine Gjester f. Ex. Telemach. „Men et nyt udfandt Kronions yndige Datter: see, hun kastede i Vinen, hvoraf de drak, et Middel imod Kummer og Mismod og alle Lidelsers Erindring. Smager Een Vinen, der er blandet med dette Krydderie, saa væder den Dag ingen Taare hans Kinder." Homers Odyssee IV., 219 2c. Voß. Digtningen selv udgiver det for et ægyptisk Middel af Planteriget. Men, om det er et Slags Opium eller sligt, derom have de Lærde anført forskjellige Meninger.

Nephele see Athamas.

Nepomuk, Johan von Nepomuk (Johannes Nepomucenus) var een af de beroemteste Hellige og Skytspatron for Kongeriget Böhmen. Han blev født 1320 i Nepomuk, en lille Stad i Böhmen, studerede i Prag og blev der Præst i Altstadt og Canonicus. Af christelig Ydmyghed og Beskedenhed vilde han ei modtage noget Bispedom og blev siden Dechant ved Allehelgens=Collegiatkirken, kongelig Almosenier og Dronningens Skriftefader. Da nogle Hofmænd havde gjort Dronningens ægteskabelige Troskab mistænkt for Kong Wenceslaus, forlangte Kongen af Nepomuk at vide Indholdet af sin Gemalindes Skriftemaal, og lod Skriftefaderen paa hans Vægring kaste i Fængsel og derpaa med bundne Hænder og Fødder i Floden Moldau. Derpaa blev Nepomuk tilbedet i hele Böhmen som Martyr. Pave Innocens 13de erkjendte ham for en Helgen, efter forudgaaet sædvanlig Undersøgelse i Aaret 1721 og denne Canonisation blev fuldført paa Keiser Carl den 6tes Opfordring af Benedict een 13de i Aaret 1729. — Man har ham til Ære oprettet et eget Broderskab. Som Helgen paakaldes han imod Bagtalelse og falske Beskyldninger. Jesuiten Balbin har i sine Miscell. hist. Boh. beskrevet hans Levnet, hvilket og er blevet bearbeidet i det franske Sprog af Jesuiten de Marne.

Nepotismus. Herved forstaaer man egne Beslægtede og Venners Begunstigelse paa en Tredies Bekostning. Dette Udtryk er taget af Pavernes Historie, da disse pleiede overdrevent at begunstige deres Nepoter, (egentligt Broder- og Søstersønner, men her og deres øvrige Slægtninge, ja endog deres naturlige Børn), sædvanligt paa Statens og andre Familiers Bekostning, berige dem paa enhver Maade og sætte dem i Besiddelse af de bedste Embeder og Prælaturer 2c. Denne Uorden maatte især være følelig i en geistlig Stat, da Regjeringens Besiddelse her indskrænkedes til den valgte Fyrstes Levetid, og hans Familie, ved hans Død, maatte vende tilbage i Privatstand. Derfor gik disse Fyrsters Bestræbelser stedse fornemmeligt ud paa at tilvende deres Familier varige Fordele, saavidt det var muligt. Selv i an=

dre Stater har man hyppigen hørt Klager om Nepotismus, fornemmeligt i saadanne Lande, hvis Regent ei selv var nærværende. Vist nok kan man ei nægte, at en saadan uretfærdig Begunstigelse af Slægtninge og Venner er meget trykkende for de øvrige Medlemmer af Staten, men man gjør Uret i høiligen at beklage sig derover som noget Overordentligt. Nepotismus er vist nok en Feil, men den er næsten uundgaaelig i det borgerlige Selskab. Det er meget naturligt, at Enhver først søger at sørge for sin Familie og sine Venner, først og fornemmeligt anvender sin Indflydelse til deres Fordeel. Ved Lighed i Fortjenester kan vist nok Ingen finde det ubilligt, at den Mægtige giver sine Slægtninge og Venner Fortrinnet for Fremmede og Ubekjendte. Skal derimod Slægtskab og venskabelig Forbindelse hos ham erstatte Mangel paa Fortjenester; skal den fortjente Mand, der ei staaer i nogen saadan Forbindelse, forsømmes og tilsidesættes, saa er det rigtigt nok en Misbrug, der ei bør taales, men som heller ikke gandske vil ophøre, saalænge der gives Mennesker af Indflydelse, der ere svage og uretfærdige nok til at foretrække deres Privatinteresse for det offentlige Bedste.

Neptun synes i de ældste Tider kun at være kjendt og tilbedet af Romerne som Hestenes Gud, og som saadan at være blandet med den gamle italienske Gud Consus. Da Romerne fik et Slags Sømagt og bleve bekjendte med den græske Mythologie, overførte de Ideerne om Grækernes Poseidon paa deres Neptun, saa at Neptun og Poseidon gjaldt for to forskjellige Navne paa een og samme Guddom. Neptun var en Søn af Kronos og Rhea eller Opis; om Maaden, hvorpaa hans Moder unddrog ham den Skjebne, hans altfortærende Fader havde beredet sine Børn, ere Sagnene forskjellige; efter eet blev han igjen udspyet af Kronos; efter andre fik Kronos et Føl at fortære, og Neptun blev hemmeligt opdragen rc. Efter det Oprør, hans Broder Jupiter foretog sig mod deres fælleds Fader, tilfaldt Neptun, ved Delingen af Verden, Herredommet over det indre Hav. Om Sagnet, at han i en Vædbestrid med Minerva om Be-

siddelsen af Attica først har skabt Hesten, opkom deraf at Brugen af Hesten, tilligemed Poseidons Tilbedelse, som var en oprindelig phoenicisk Guddom, først blev bekiendt ved Sørøvere af denne Nation paa Kysterne af Peloponnes, Attica og Thessalien, eller, om den af Havet fødte Hest har Hentydning paa en egen Symbolik af Ideer, maa, som saa mange andre Punkter i den gamle Mythologie, blive uafgjort. Han bevæger og beroliger, rører og stiller Havet og selv undertiden Jorden. Paa Øerne og Kysterne vare derfor hans Tilbedelse meest hyppig. Foruden Delphiner og Sødyr var og Hesten, samt undertiden Uglen ham hellige. Paa de ældste Kunstfremstillinger afbildes han nøgen i en mere frygtelig Skikkelse med et spidst Skjæg. I Haanden holdt han Treforken, hvoraf Søfarende i det middellandske Hav alerede i den ældste Tid betjente sig til Harpuneren og som Tegn paa Besiddelsestagelsen af en Kyst. Han forestilles kjørende over Havets Overflade paa en Vogn, der trækkes af Heste, omgiven af Nereider og Søuhyrer. Med sin Gemalinde Amphitrite avlede han Triton og Rhode. De Børn, man desuden tillægger ham, forklarer man af den Skik, at tilskrive Neptun de ved Sørøvere skeedte Bortførelser. Allerede Størrelse, Styrke, Raahed og en Heltedaad til Søes gave Fordringer paa at ansees for en Neptuns Søn. De Epitheta, som Digterne give Neptun, have næsten alle Hensyn til Søen og Skibsfarten, til Hestens Frembringelse, de Væddeløbendes Beskyttelse og hans Magt at vække Jordskjelv. Efterat han havde taget Deel i Gudernes ulykkelige Forsøg, at gjøre Oprør imod Jupiter, blev han af denne fordømt til, i Forening med Apollo at tjene Laomedon Konge i Troia. Neptun byggede Troias Mure for Laomedon, og, da han ei erholdt den betingede Løn, sendte han en Oversvømmelse og et frygteligt Søuhyre. I den troianske Krig var han paa Grækernes Side og i Gudestriden før Troia stod han imod Apollo.

Nereus en Hav-Undergud, for saavidt det er

stille og roligt. Han var den ældste Søn af Pontus og Jorden, efter Andre af Oceanet og Thetis. Digterne skildre ham som sandrue og mild, som en Ven af Ret, Billighed og Maadehold, og som en Fiende af Voldsomheder. I en høiere Grad end alle Guder for de tre Grundelementer, Luft, Jord og Vand, besidder han den Gave at spaae, og, som alle Søguder forvandler han sig i alle Skikkelser. Med sin Gemalinde Doris, Oceanets Datter, og andre Gudinder avlede han Nereiderne (See Art. Nympher). Hans Bolig var i det ægæiske Hav. Da Paris seilede igjennem dette Hav med den røvede Helena, spaaede Nereus ham efter Horatses skjønne Ode, Troias Undergang. Paa de gamle Kunstværker, saavelsom af Digterne forestilles han som en værdig Olding.

Nero (Lucius Domitius, senere Claudius Drusus) var en Søn af Cajus Domitius Ahenobarbus og Germanicus's Datter Agrippina, og blev født i Antium den 15de Dec. 37 Aar efter Chr. Da Agrippina siden ægtede Keiser Claudius, blev Nero adopteret af denne og fulgte ham i Regjeringen Aar 54 efter Chr. August, den første romerske Keiser af Cæsarernes Familie, havde begyndt sin Regjering grusomt, men endte den med Maadeholdenhed og Mildhed. Nero, den sidste romerske Keiser af Cæsarernes Familie, begyndte mildt og endte grusomt. Han havde erholdt en fortræffelig Opdragelse. Burrhus havde udrustet ham med alle de Kundskaber og Grundsætninger, der danne den store General og Statsmand, medens Seneca gjorde ham bekjendt med Philosophien og den skjønne Literatur. Begyndelsen af hans Regjering overgik selv de Forventninger, man kunde gjøre sig om ham efter en saadan Opdragelse. Da man forelagde ham en Dødsdom til Underskrift, yttrede han det Ønske: „Gid Jeg ei kunde skrive! (vellem me nescire literas). Men den syttenaarige Verdensbehersker holdt sig ei længe under disse Skranker. Den Frigivne Narcissus's Smigrerier og Forførelser bragte en Characteer,, som hidtil kun synes at have slumret, snart til Udbrud. Nero lod forgive

Britannicus, Claudius's Søn, ved hvis Tilsidesættelse Nero uretfærdigen var kommen paa Thronen. Snart overlod han sig til de groveste Udsvævelser. Han lod endog myrde sin Moder Agrippina. Den Lidenskab, som hos Nero syntes at have Overhaand over alle andre, var Lyst til at ansees for en stor Kunstner i Musikken. Han lod sig høre offentligt, og udstillede Soldater maatte iagttage dem, der ei syntes tilbøielige til at beundre hans Stemme og hans Spil. Han vilde ogsaa glimre i Væddekjøren. Han gjennemreiste, med en Hær af Kunstnere i sit Følge, hele Grækenland, og vandt naturligviis den første Priis i alle dette Lands høitidelige Væddekampe og Lege. Klædt som Fruentimmer ægtede han først Pythagoras og siden Doryphorus. Som Mand ægtede han Sphorus, et ungt Menneske, hvem han lod castrere for at bringe ham Qvindetilstanden nærmere. Hvor lykkelig vilde Verden været, sagde man i Rom, hvis dette Uhyres Fader stedse havde havt slige Koner. De berømteste Offre for hans Grusomhed vare, foruden Brittannicus og Agrippina, hans Lærere Seneca og Burrhus, hans Gemalinder Octavia og Poppæa Sabina og Digteren Lucan. Mine Forfædre sagde han, have endnu ei kjendt Eneherredommets Rettigheder. Han lod antænde Rom, blot, som man siger, for at faae en levende Forestilling om Trojas Brand. I denne Brand, der varede ni Dage, ødelagdes Kunstens og Historiens skjønneste Mindesmærker. Skylden for denne Brand væltede han paa de Christne og lod dem derfor paa det heftigste forfølge over hele Riget. Den Deel af Byen, som var brændt, lod han igjen opbygge skjønnere og herligere, thi de Stores sædvanlige Lidenskab, Byggeraserie, beherskede han i høieste Grad. Det mærkværdigste Minde herom, er det Pallads, han lod bygge sig i Rom og som er bekjendt under Navn af domus aurea. Hans Ødslen i andre Henseender, paa Klæder, Jagtredskaber 2c. var ligesaa grændseløs, som hans Gavmildhed mod Folket i Rom, som han berigede ved de kostbareste Foræringer, medens Provindserne ødelagdes ved de meest trykkende Afgifter. Adskillige Sammensværgelser

i Rom selv, endtes med deres Undergang, som havde begyndt dem. Endeligt lykkedes et Oprør for Galba, Statholder i Spanien, for hvem Senatet erklærede sig. Det erklærede tillige Nero for Statens Fiende og sendte Bevæbnede ud efter ham, da han var flygtet fra Rom. Men han forekom den retfærdige Straf, der ventede ham og dræbte sig selv i Aaret 68 med de Ord: Qualis artifex pereo (Hvilken Kunstner døer med mig!) Saa store og retfærdige Glædesbeviisningerne vare over Neros Fald, saa manglede det dog ei heller paa dem, der beundrede ham endnu efter hans Fald, forgudede ham og ønskede ham igjen paa Thronen. Man bestrøede hans Grav med Blomster, man opsatte hans Statue ved Siden af Talerstedet, kort Neros Minde var en stor Deel af Folket og Soldaterne, hos hvilke han havde gjort sig elsket ved sin Gavmildhed og Eftergivenhed, saa dyrebar, at flere Bedragere en tidlang gjorde Lykke ved at udgive sig for Nero. Mod aandrig Spot havde Nero været saa meget mindre grusom, som han selv besad megen Aand; og dog var han den første romerske Keiser, der betjente sig af en fremmed Pen til de Taler, han holdt. Man maa beklage, at den Deel af Tacitus er tabt, hvori en nøiagtigere Skildring af hans Characteer og Regjering fandtes.

Nerver ere hviid- og marvagtige Traade, der løbe ved Siden af hverandre i Bundter, saaledes at flere Bundter danne een Nerve. Hvert Bundt er omgivet med en egen fiin Skede, kaldt Neurilem, som ligner Hjernens Karhud, og er ligesaa fuld af Blodkar, hvis fineste Grene ende sig i Nervernes Substans selv. Disse Nerver ere udbredte i det hele dyriske Legeme og staae i Forbindelse ved mangfoldig Sammenhæng. Kun Hjernehuderne, Overhuden, Haarene og Neglene have, i det mindste i sund Tilstand, ingen Nerver. Nerverne selv ere af forskjellig Styrke, eftersom flere eller færre Marvbundter forene sig til een Nerve. Paa bestemte Steder af Legemet nærme flere Nerver sig hverandre, saa at de synes ligesom at hænge sammen, og Bundterne i den ene Nerve krydse og knytte sig med de i en anden, saaledes

at deres Forbindelse ei kan hæves uden voldsom Adskillelse. Dette er Nerveſletningerne, ſom fornemmeligt findes i Underlivet, bag Maven og i Egnen ved Hiertegruben, ved Leveren, Milten, Kroſet, ſaavelſom ved Hjertet ꝛc. Af alle diſſe dannes den i Maveegnen liggende Solſletning ligeſom Centralpunktet, i hvilket Nervebundter ſtøde ſammen fra alle andre Flætninger, og hvorfra igjen nogle udgaae til alle de andre. Et andet Slags Forbindelſe danne flere Nervegrene ved Nerveknuder (Ganglier), hvori de, til dem og fra dem gaaende Nerver, ligeſom ſynes at ſmelte ſammen. Diſſe Nerveknuder ere omgivne med en paa Kar meget rig Hud, og de Nerver, der danne ſamme, ere indviklede i dem paa den mangfoldigſte Maade; ſaadanne Nerveknuder findes ei alene ved Grene af forſkjellige Nerver, men og ved enkelte Bundte og Traade i et heelt Nerveſyſtem. En Række ſaadanne Nerveknuder løber ned paa begge Sider af Rygraden, ved Forbindelſesgrene heftede ſammen, og danne en Grændſe mellem Hjernenerverne. Indenfor denne begrændſede Kreds udbreder Nerveknudeſyſtemet ſig i Underlivet. De yderſte Ender af Nerverne ere forſkjellige, iſær Nerverne for Sandſeredſkaberne. I Høreorganet f. Ex. taber Nerven ſig i en vellingagtig, med Fugtighed omgiven Maſſe. Synsnerven ender ſig i en marvagtig Hud; Smagnerven i ſmaae Vorter; ligeledes ende Følelſesnerverne i Fingerſpidſene; de til Muſklerne hørende Nerver ende ſig i ſammes Væv, ſaa at man ei beſtemt kan iagttage deres Endelſer. Alle Nerverne i hele Legemet indbefatter man under det almindelige Navn Nerveſyſtem. Dette hænger paa det nøieſte ſammen med Hjernen og Rygmarven ſom en forlænget Fortſættelſe af Hjernen, der er ſammenſat af eet Slags Subſtans og kan anſees ſom det Heles øverſte Centralpunkt, hvorfra al Nervevirkſomhed udgaaer, og hvori Alt ſamler ſig ſom i et Middelpunkt. Nervernes Maſſe er iøvrigt det ſamme marvagtige Stof, hvoraf Hjernen beſtaaer, et Slags æggehvideagtig Stof, der er ſtærkere oxyderet, end det, der findes i Blodet, og ſom trækker ſin Næring af det med ſamme forenede og omgivende Kar-Net. Blodets fineſte, ætherlige Stof tjener til at ved-

ligeholde Nervemarven, og erstatte de materielle, ved sammes Virken bortgaaende og ubrugbar blevne Dele. Rigdommen paa Neurilem i de smaae arterielle Blodkar og sammes Udgang i Nervemarven viser tydeligt, at Nerverne næres af samme og ei af Hjernen, at følgeligt Nervernes Liv existerer uafhængigt af Hjernen, ja at hvert Nervepartie kan ansees for Hjernen i den Deel, hvortil det hører. Ligesom det hele Nervesystem har sin Centralendelse i Hjernen og Rygmarven, saa er derimod den peripheriske Endelse udbredet, deels paa Huden, deels i Organernes Indre. — Nervesystemet er betinget ved det høiere Trin af Liv, hvorpaa Dyret og Mennesket staaer. Dette udfordrede nemlig fuldkomnere Organisation, kraftigere Hævd af Individualiteten, en friere Virksomhed i Functionerne, en fuldkomnere Affondring fra den hele øvrige Natur, fra Verdenen uden for. Denne Affondring medfører nødvendigt en Skilsmisse, en Forandring i Rum, en vilkaarlig Bevægelse, en Modsætning mellem Yder-Verdenen og Individuet, der stedse gradviis stiger høiere, fra Jagttagelsen af sit eget Legeme og dets Omgivelse til klar Beskuelse af Yder-Verdenen, hos Mennesket til den tydeligste Skjelnen mellem samme og den indvortes Følelse og til Bevidstheden om sig selv, eller til Forestillingen om disse indvortes Følelser og deres Forskjel fra Verdenen udenfor. Alle disse Fordringer ved det dyriske og menneskelige Liv fremmes ved Hjelp af Nervesystemet. 1) Det dyriske Legemes sammensatte Organisation, af saa mangfoldige, isolerede, tildeels fremmedartige enkelte Dele, der ere mechanisk forbundne ved Cellevæv, Membraner og Baand, bliver ved Nervesystemet til eet sammenhængende Heelt. Karsystemet forbinder dem kun for saavidt, som det tilfører alle den til deres Næring og eiendommelige Forretning nødvendige Andeel af Blod; men det er egentligt Nervesystemet, som meddeler dem alle Liv, styrer deres Forretninger, henleder dem til et fælleds Maal, sætter dem i gjensidige Forhold og grunder deres Vexelvirkning paa hverandre. Besørgelsen af disse Nervesystemets Functioner er tildeelt den Deel af samme, der findes udbredet i Underli-

ver, danner mange Net og Flætninger og kalder det reproductive eller vegetative Nervesystem, fordi Legemets Væxt og Vedligeholdelse reguleres ved samme. Denne Deel af Nervesystemet er i visse Maader isoleret ved Nerveknuderne og assondret fra Hjernesystemet, saa at det ligesom udgjør en for sig bestaaende Region, Gangliensystemet, der er uafhængigt af Hjernen, da dets Virksomhed hverken regjeres fra Hjernen eller reflecterer paa samme eller føles af den. En Mundfuld, man har spiist, føles ei mere, saasnart den er forbi en vis Grændse af Svælget. Hjertet slaaer uophørligt og kan ei vilkaarligt bestemmes; Maven fordøier, saasnart den har modtaget Spise; Leveren assondrer Galde uden at alt dette styres af Hjernen eller iagttages af den. Kun i en vis sygelig Tilstand formindskes denne Isolation, de isolerende Nerveknuder springes over, og der kommer fra disse Indtryk paa Hjernen. Forhøies f. Ex. Følsomheden sygeligt i en eller anden Deels Nerver, saa fremkommer en dunkel Jagttagelse af den abnorme Tilstand, der og yttrer sig som Smerte. 2) En anden Deel af Nervesystemet bevirker den fuldkomneste Modsætning til den udvortes Verden, den vilkaarlige Bevægelse og Forandring i Rummet og Betragtningen af den udvortes Verden, hos Mennesket til Bevidsthed. Dette er Hjerne- eller Cerebralsystemet, der indfatter alle Nerver, der udspringe fra den store og lille Hjerne og tildeels fra den forlængede Marv og Rygmarven. Disse Nerver gaae deels til Nervesystemet og tabe sig i Musklerne saaledes, at man ei nøie kan bestemme deres Ende. Deres Forretning er vilkaarlig, da en bestemt Villiepirren virker fra Hjernen, som fra Centrum, paa de Nerver, der gaae hen til de Muskler, der skulle bevæges. Andre Nerver i Cerebralsystemet vende sig til Organismens Overflade, til den udvortes Verden, for at optage de mangfoldige Indtryk af samme, forplante dem til Hjernen, og der frembringe Forestillinger. Disse ere de Sandsenerver, som parviis gaae ud fra Hjernen til de forskjellige Sandseorganer. Saaledes er det første Par Nerver bestemt for Næsen og kaldes Lugtenerven, da den udbreder sig i

Næseborerne og modtager Uddunstningerne. Det andet Nervepar danner Synsnerven (nervus opticus); denne er af betydelig Tykkelse, rund, gaaer hen imod Hulingen, trænger ved Øiæblets bagerste Side igjennem en rund, med mange smaae Huller forsynet Plade i Øiæblets faste Hud, ind i samme og danner for Størstedelen Øiets Nervehinde, der er bestemt til at opfatte Billeder i Øiet og kaldes Nethinde (retina). See Art. Øie. Hørenerverne danne det ottende Nervepar; de udbrede sig i det Indre af Øret og modtage Luftens Bevægelse. Af de mangfoldige Grene i det femte Nervepar komme Tungens Nerver, der danne Smagens Sands. Følelsen i Almindelighed er den nederste Sands og maaskee Roden til alle andre Sandser, hvilke kun ere særdeles Qualiteter og høiere Grader af Følelsessandsen. Men især er den lagt i den ydre Huud, og fornemmeligt i Fingerspidserne, som de egentlige Føleorganer, hvorved Sjelen iagttager de udvortes Gjenstandes materielle Existens og Form, ved Hjelp af umiddelbar Berørelse. Følelsen bevirkes ved mange Nerver, der udbrede sig i Huden, og de Steder, hvor Følelsen yttrer sig finest, ere og forsynede med de fleste Nerver, som danne hele Rækker af smaae ved Siden af hverandre liggende Nervepapiller, som ved Læberne, Fingerspidserne rc. Endeligt bevirkes og ved det samtlige Nervesystem, især ved Nerveknudesystemet Almeenfølelsen. Saaledes er altsaa Nervesystemets Virksomhed udvendig fra indad og indvendig fra udad: udvendigt fra, derved, at Sandseindtrykkene fortplante sig fra Nerverne til Hjernen og blive til Forestillinger og Følelser, fra Centrum til Peripherien, i det de vilkaarlige Bevægelser vækkes fra Hjernen, medens det reproductive Nervesystem i stille Virksomhed styrer den hele Maskines Vedligeholdelse, og i sund Tilstand kun aabenbarer sig ved Almeenfølelsens Virkninger, ved Velbefindende, ved Instinct, Drifterne, Hunger og Tørst, i sygelig forhøiet Tilstand ved Ildebefindende og Smerte. I det hele Nervesystems Virksomhed skjelne vi imellem sammes Pirrelighed eller Modtagelighed (Receptivitet) og Energie (Reaction). Af Pirreligheden afhænger Hurtigheden, hvormed sammes

Virksomhed vækkes, paa Energien beroer Virksomhedens Styrke og Varighed. Ideen om Nervesystemet, dets Functioner og Kræfter indbefattes og under Benævnelsen Sensibilitet, og Nervesystemet selv kan i denne Henseende betragtes som Sensibilitetens reelle Aabenbaring. Forholdet mellem Sensibilitetens Receptivitet og Energie er Grunden til Temperamenternes og Characterernes Forskjellighed, saavel hos Individuer som hele Nationer. Deraf Forskjellen imellem Hurtighed i Opfatten og Styrke i Handlen. Mennesker med fremstikkende Pirrelighed i Nervesystemet fatte let og beholde vanskeligt, forbinde deres Forestillinger hurtigt og mangfoldigt, have en levende Indbildningskraft, men trænge ei dybt ind, afvexle let med Gjenstandene, holde ei længe ud ved noget Arbeid, føle fiint og ømt, men ere ei Anstrængelser voxne. Nervesystemets Kraft har heller intet fast Punkt, men er bevægelig og foranderlig, selv i et og samme Subject. I Søvne f. Ex. er Cerebralsystemets Pirrelighed svækket, det reproductive Nervesystems derimod forhøiet. Derfor hvile Sandserne i sund Søvn, og de vilkaarlige Bevægelser ophøre, hvorimod Virksomheden ved Aandedrættets, Blodomløbets, Fordøielsens, Afsondringens og Næringens Organer er langt stærkere. Almeenfølelsen derimod er derfor i Søvnen forhøiet og afficeres mere levende end i vaagen Tilstand, hvorfor sammes Følelser ofte fortplante sig til Hjernen og vække Forestillinger der, som forene sig med andre og frembringe Drømme. — Af det hidtil Sagte er det klart, at Nervesystemet besidder et eiendommeligt Liv, ja at alt Liv udgaaer fra det, at Sjelenes hele Virksomhed selv først beroer paa Nervesystemets Liv. Organismens Virksomhed i alle enkelte Organer oplives og reguleres af det; Følelse, Fornemmelse, Sandsebeskuelse, Forestilling fremvirkes ved samme; raskt Liv i Nervesystemet bevirker ligeledes raskt Liv baade i Legemet og i Aanden. Selv i det Materielle staaer Nervesystemet, som et afsondret, i den øvrige Organismus indskudt System, som kun forbinder sig med hiin i to Berøringsflader: først for at samle dens Blomster, de fineste Udfoldninger af Arteriesystemet omkring sig, og suge den ætheriske Næringsstof deraf, og

dernæst for igjen at udgyde sin oplivende Aand over den hele Organismus, beherske alle dens Forretninger, for at de alle regelmæssig kunne tjene til noget Høiere, nemlig Mægling mellem Aand og Verden. Nervesystemet viser sig altsaa som det sande Liv før vort Jeg, og det øvrige Legeme som dette Livs Liv, som en beskyttende, nærende Bark til dets Tjeneste. Selv dette Systems synlige, som hviidagtig Marv forekommende Væv er kun Bolig for den samme beslægtede, med samme forenede usynlige Nerveaand, hvis høiere Natur undgaaer vore Sandser og kun lader ane et, Sjelen beslægtet, ætherisk, maaskee legemliggjort Lysstof. At denne ætheriske Nerveaand ei er aldeles bunden til Legemverdenens hidtil bekjendte Love, at den under visse Omstændigheder har en friere Virken, beviser alerede den Omstændighed, at Nerveendernes Virkekreds udstrækker sig over den legemlige Existens og danner en Art sensibel Nervefluidums Atmosphære omkring sig, som selv sædvanlige Jagttagelser ved Organismen vise. Saaledes gaae vel f. Ex. Nervetraadene ind i Musklerne, uden dog at fordele sig saa subtilt, at hver Muskeltrævle faaer sine egne Nervetraade; desuagtet er den hele Muskel underkastet Nervernes Indflydelse, og trækker sig sammen i alle sine Trævler. Hvert Punkt af Huden har Følelse, uagtet denne ei er forsynet med et sammenhængende Lag af Nervemarv, men kun har et Væv af Traade. Humbold har ogsaa beviist denne sensible Kreds af Livsfluidum omkring Nerverne ved galvaniske Forsøg. Endnu mere paafaldende Beviser derpaa give mange Phoenomener i den animalske Magnetismus (See denne Art.). — **Nervesygdomme** ere saadanne Sygdomme, som oprindeligen have deres Grund i Nervesystemet, bestaae i en Afvigelse fra Normen i sammes Organisation eller Function og yttre sig ved en Forstyrrelse i den eiendommelige og af os iagttagelige Forretning. Nervesystemets for os erkjendelige Forretninger ere Almeenfølelsen, Sandsebeskuelsen, Fornemmelserne, Forestillingerne og Musklernes Bevægelser. For saavidt disse forstyrres og skee uregelmæssigt, maae vi antage virkelig Nervesygdom. Den

ne har sin Grund enten i en urigtig Organisation eller Forandring i deres Kræfter. Begge kunne gaae over i hverandre og paa Engang være tilstæde. Neurilems fine Kar-Net kan blive for pirreligt, tilføre Nerverne for meget Blod og Næring eller være for uvirksomt, hvorved Nervernes Næring lider; af svækket Indsuelse kunne Standsninger og Sammenhoben af skadelige Stoffe i Nervetraadene finde Sted, hvilke foraarsage haardnakkede Smerter, Krampe, Lamhed. Er Nervesystemets Pirrelighed for stor og Sensibiliteten alt for sygeligt forhøiet, saa foraarsager ethvert Indtryk alt for hurtige og heftige Følelser, vækker en heftig, men ustyrlig Virksomhed. Derfor ere almindelige Følelser alerede smertelige, Sandserne bevirke ubehagelige Fornemmelser, Ideerne ere overdrevne og følge paa hverandre i stormende Uorden, Imaginationen er altfor levende, Bevægelserne ere uvilkaarlige, krampagtige. Er Nervesystemets Kraft alt for meget formindsket, saa foregaaer sammes Forretninger alt for svagt eller ophøre aldeles. Sædvanlige Indtryk foraarsage ingen Fornemmelse, Sandserne blive sløve, Imaginationen taber sig, Muskelbevægelsen slappes. Men Nervesystemets Kræfter kunne og uden Aftagelse eller Tiltagelse komme i en sygelig Tilstand, saa at visse Indtryk vække gandske andre end de sædvanlige Reactioner. Dette er de saakaldte Idiosynkrasier. De iagttagelige Tilfælde i Nervesygdomme ere forskjellige, eftersom visse Partier eller Regioner af Nerverne fornemmeligt lide. Træffer dette det reproductive Systems Nerver i hele Legemet saa fremkommer en Smerte, der efter Delenes Forskjellighed yttrer sig under forskjellige Former, som Hunger, Tørst, Mathed, Ekkelhed, Kulde, Hede, Angest, som trykkende, hoppende, trækkende, skjærende, stikkende, bankende, borende, nagende Smerte, som Følelse af Lemmernes Døvhed og Hensoven, som Prikken i dem ligesom med Naale; som egne sygelige Drifter af Instinctet, Appetit til Kridt og syrlige Ting, mange Frugtsommeliges synderlige Lystenhed; falske Forestillinger om Sygdommen, hvorved Legemets Dele betragtes anderledes end de virkeligt ere, naar f. Ex. Syge indbildte sig at være deelte,

eller at et andet Jeg laae ved Siden af deres egentlige Legeme, eller at de bestode af Glas eller Vox, havde Been af Straae ꝛc. Med Hensyn til de hyppige Sandsezyttringer gives der ligeledes flere Forskjelligheder, efter Forskjelligheden i Delene selv og Forandringerne i deres Nervekræfter. Hos Menneskene kan Følelsen i Huden være saa sløv, at de hverken skjelne koldt eller varmt, haardt eller blødt; Andre have en altfor fiin Følelse; Lugt og Smag kunne blive for sløve eller for skarpe, Andre kunne ei taale et vist Slags Lugt, holde derimod af andre, der igjen ere de fleste modbydelige, Ligedan er det med Hørelsen. Endnu mangfoldigere ere Phoenomenerne ved Synsnervernes Sygdomme; overdreven Følsomhed saavelsom Øinenes Svaghed og Sløvhed, Pletter, Flammer, Buer, Perlesnore ꝛc., Dobbeltsyn, Phantasmer og Figurer for Øinene. Ligeledes yttrer Sygelighed, i den indvortes Sands, i Følelser, Forestillinger og Imagination, sig paa mangfoldig Maade. Sygelige Følelser avle falske Forestillinger og feilfulde Phantasie-Billeder. Disse kunne erholde virkelige Sandsebeskuelsers Styrke, og, naar Sygdommen fortplanter sig til Hjernen og Sjeleorganet, saa skjelner den Syge ei længer sin subjective Tilstand fra den objective uden for sig, de syge Forestillinger regjere endog Villien og vække de med dem overeensstemmende Begjeringer. Deraf de sygelige Fornemmelser uden udvortes tilstrækkelig Foranledning, Sørgmodighed og Lystighed i udsvævende Grad, periodisk Modløshed, ængstelige livlige Drømme, Delirier ꝛc. Mangfoldige ere og Nervesygdommenes Yttringer i Muskelsystemet, der yttre sig som Trækninger, Krampe og Convulsioner, snart paa et enkelt Sted, snart almindeligt, overgaaende eller vedholdende. I mange Febre f. Ex. i de, hvor ogsaa Nerverne ere angrebne, forekommer en bestandig, uvilkaarlig, sygelig Trækning i Ansigtsmusklerne saavelsom i andre Legemets Dele. Øinene bevæges paa mange Maader. Selv i de uvilkaarlige Muskler fremkommer al Slags Krampe, f. Ex. Mavekrampe, krampagtig Brækning, krampagtig Brystbeklemmelse, Krampe i Mellemgulvet, Hjerteklappen ꝛc. Anlæg til Nervesygdomme kan være medfødt, men kan

og komme af feilagtig Levemaade, overdreven Luxus, Blodagtighed, overdreven Anstrængelse af Nervesystemet. Leilighedsaarsagerne maae man deels søge i den udvortes Verdens mangehaande Indflydelse f. Ex. Luften og dens forskjellige Blandinger, dens Andeel af electrisk Stof, dens elastiske Spænding, dens Grad af Tørhed, eller Fugtighed; Næringsmidlerne f. Ex. Kiødspise, hidsende krydrede Spiser og Drikke forhøie Nervernes Pirrelighed, vegetabiliske Næringsmidler formindske samme. De fleste animaliske og alle vegetabiliske Gifte, bevirke heftige Nervesygdome (See Art. narkotisk). Deels virke fremmede Ting i Legemet som Aarsager til Nervesygdomme, f. Ex. meget ofte Orme i Tarmcanalen, indspærret Luft; selv skarpe Ureenligheder af mange Slags i samme. Endeligt ere ogsaa ofte Legemets og det hele Nervesystems Affectioner Aarsag i paafølgende Nervesygdomme f. Ex. for megen Vaagen, som udtømmer Nervekraften; Sygdomme, især Feber; visse Perioder hos Qvindekjønnet, under hvilke Nervesystemets Pirrelighed forhøies; Anstrængelse af Hjernevirksomheden ved overdrevet Aandsarbeid; Svangerskab, alt for heftige Affecter og Lidenskaber.

Nesselrode, en gammel og berømt grevelig Familie, til hvilken hørte den chursachsiske Cantsler i Düsseldorf, der døde 1795 og var en Mand af ædel Characteer og værdig Opførsel; videre hans Søn, der var gift med en Grevinde Hatzfeld, var en Mand af Kundskaber og stod i Brevverling med Mirabeau. Til denne Familie hørte ogsaa en Grev Nesselrode, der var Joachim Murats Minister i Düsseldorf, og endeligt den russiske Statssekreteer og Geheimeraad Grev Nesselrode, som i Aaret 1816 erholdt Forvaltningen af Collegiet for de udenlandske Anliggender.

Nessus, een af Centaurerne (see denne Art.), var en Søn af Irion og Nephele (eller Skyen). I Fægtningen mellem Centaurerne og Lapitherne ved Pirithous's Bryllup, reddede han sig med Flugten. Meest berømt er han bleven i den græske Mythologie ved at ind-

vikles i Hercules's Historie. Han bar Dejanira, Hercules's Elskede, over Floden Evenus, og vilde bruge Vold imod hende, da han var kommen over paa den anden Bredde. Paa Dejaniras Skrig gjennemborede Hercules ham fra den anden Side med en i den lernæiske Slanges giftige Blod dyppet Piil. Den døende Nessus overtalte Dejanira til at gjemme det af hans Saar udløbende Blod og dermed væde en Klædning, der skulde have den Kraft at bevare hende Hercules's Kjerlighed. Følgen af denne Historie er bekjendt af Hercules's Mythologie. Nessus havde, efter Sagnet, endnu Kraft til at flygte og døde af sit Saar først da han var ankommen i de ozoliske Locrers Land.

Nestor heed een af de græske Helte for Troia, der udmærkede sig ligesaa meget ved sin Klogskab, uagtet af hans høie Alder, som ved sin blide og virksomme Veltalenhed. Dette er i Almindelighed den Character, Homer giver ham i Iliaden. Nestor var en Søn af Neleus og Chloris, blev opdragen i Gerania og fulgte sin Fader som Konge i Pylus. I sin unge og mandige Alder udmærkede han sig, som andre Helte paa hans Tid, ved allehaande store Bedrifter og dristige Foretagender, men erhvervede sig og tidligt den ham eiendommelige Roes som klog Raadgiver og heldig Taler. Saaledes viste han sig blandt Lapitherne, som han hjalp imod Centaurerne. Efterat Lynceus og Idas, Sønner af Aphareus, vare dræbte af Dioscurerne, blev han og Konge i Messenien. Uagtet han alerede havde levet to Menneskealdre, da Toget imod Troia gik for sig, tog han alligevel Deel i samme og førte sit Mandskab i 20, eller efter andre Sagn i 90 eller 92 Skibe til Troia. Om man end ei tager Ordet Menneskealder, som nogle af de Gamle, for et Tidsrum af 100 Aar, men, som nu er sædvanligt, for en Tid af omtrent 30 Aar, saa var Nestor alerede for gammel til at tage betydelig Deel i Kampen for Troia. Den Rolle, som i Iliaden tildeles ham, er derfor og almindeligt den kloge og veltalende Oldings og Raadgivers. Han søger at overtale Agamemnon til Forligelighed med Achilles, han opmun-

trer, advarer, underviser og dadler de græske Helte. Efter Trojas Erobring seilede han igjen hjem. Efter Odysseen besøgte Telemach ham her, for at indhente Efterretninger om Ulysses. Efter Homer var hans Gemalinde Eurydice, den ældste Datter af Clymene, efter Andre Anaxibia, Datter af Craticus. Der nævnes og flere af hans Sønner og Døttre, der dog ei ere videre mærkværdige i Sagnene. Efterat Nestor havde levet tre Menneskealdere døde han rolig i Pylus, hvor man endnu silbigt paastod at kunne vise hans Huus og Gravminde.

Nestor, født i Rusland 1056, levede som Munk i det petscheriske Kloster i Kiew og døde efter 1116. Foruden nogle Abbeders og andre af hans fromme Klosterbeboeres Biographier (som kun findes i interpolerede Fragmenter) skrev han i sit Modersprog en Krønike, der er af høieste Interesse for Nordens Historie, med tydelig Benyttelse og Efterligning af de byzantinske Historieskrivere, hvad den ældste Historie angaaer. De øvrige Kilder, hvoraf han øste, ere ubekjendte; meget skrev han som Samtidig, eller efter mundtlig Beretning af en gammel Munk i hans Kloster, ved Navn Jan. Fremstillingen er overeensstemmende med den Tids Aand, fromme Betragtninger og Bibelsprog ere hyppigen indvævede i Fortællingen, og Personerne indføres almindeligt talende. Da Grundtexten i hans Krønike er tabt og i utrolig Grad gjort ukjendelig ved hans Fortsætteres Interpolationer (Abbed Sylvester i Kiew og flere Ubenævnte), saa kan man ei fælde nogen sikker Dom om hans historiske Fortjeneste, før ombyggelige critiske Undersøgelser have afgjort, hvor meget af det, vi nu have, er den gamle Nestors Eiendom. Man kan end ikke med Vished bestemme, til hvilket Aar hans Værk rækker. En udødelig Fortjeneste af denne den russiske Histories Fader, har Schlözer, efter flere tidligere Forarbeider erhvervet sig i sit desværre ei fuldførte Værk: Nestors russische Annalen, in ihrer slavonische Grundsprache verglichen, von Schreibfehlern und Interpolationen möglichst gereinigt, erklärt und übersetzt. Göttingen 1802-1809, 5 Bd. 8., hvormed man som Udtog og Forbed-

ring maa forbinde: Joseph Müllers altrussische Geschichte nach Nestor, mit Rücksicht auf Schlözers russische Annalen, die hier berichtigt, ergänzt und vermehrt werden. Berlin 1812. 8.

Net kaldes ethvert af Traade kunstigen sammenvundet Væv. Med Forbigaaelse af de bekjendte, i det almindelige Livs Sprogbrug forekommende Betydninger af dette Ord, mærkes her blot følgende scientifiske (videnskabelige) og artistiske. I Anatomien kalder man den hundagtige, af Kar netformigt gjennemkrydsede Deel i Pattedyrenes Indvolde Nettet eller Nethuden. Sædvanligt strækker det sig fra Maven til Navleegnen, og tjener, ved Hjelp af sit Fidt, til, bestandigen at holde de nærliggende Indvolde slibrige og bevare dem for den skadelige Sammengnidning ved de nedre Bugmusklers Trykninger og Bevægelser. — I Maale- og Tegnekunsten bruger man Benævnelsen Net om de netformige, i lige Frastand, forsviis under rette Vinkler trukne lige Linier, som lette den nøiagtige Tegnen og Udkast. Saaledes bruger man og Nevnet Net om de Cirkler og Linier af den mathematiske Geographie, der krydse hverandre paa Landkortene. I Perspectivet betyder Net en i smaae Fag deelt Figur, enten som den er i sig selv, eller og som den henkastes af et Speil, et slebet Glas, eller andre optiske Aarsager. I første Tilfælde kalder man det craticulam Prototypi, i sidste craticulam Ectypi.

Netscher (Caspar) een af sin Tids fortrinligste Malere, hvis Værker endnu ere i Anseelse, blev født i Heidelberg 1639. Da han meget tidligt mistede sin Fader, Johan Netscher, en Billedhugger, saa blev han antagen i Barns Sted af Tullekens, en Læge i Arnheim ved Utrecht. Hans Pleiefader bestemte ham til Lægekunsten, men hans Tilbøielighed og hans Talent vare for Maleriet. Den første Underviisning skal han have erholdt af Roster, Fugle- og Vildtmaler, og senere uddannet sig videre under Gerhard Terburg og Gerhard Douw, som han snart langt overgik i Genie og Smag. For at fuldende denne Dannelse, vilde han gjøre en Rei-

se til Italien, men blev alerede i Bourdeaux, hvor han giftede sig og hvorfra han vendte tilbage til Holland. Her nedsatte han sig i Haag. Den Nødvendighed at underholde en talrig Familie bestemte ham til Portrait-maleriet, uagtet han, som alerede hans Mort de Cleopatre alene beviser, havde Talent og Tilbøielighed nok til at udmærke sig i de høiere Slags og hæve sig over den nederlandske Skoles Smag, til hvilken han hørte. Selv i det, hvori denne Skole besidder en eiendommelig Styrke, i troe Efterlignelse af Naturen, især Stoffene overgik han de nederlandske Malere. Det hvide Atlas i Dragterne og Draperierne af hans Malerier har en skuffende Lighed. Man gjør meest af hans smaae Cabinetsstykker. I det historiske Malerie valgte han almindelig sine Gjenstande af den romerske Historie. Hans Arbeider findes adspredte i Europas fortrinligste Cabinetter og Gallerier. Han døde i Haag 1684 og efterlod to Sønner, Constantin og Theodor, kaldet Franskmanden; disse have ligeledes viist sig som duelige Malere, dog ere de blevne langt tilbage for Faderen.

Neubeck (Valerius Wilhelm) blev født i Arnstadt i Schwarzburg-Sondershausen, hvor hans Fader var Hofapotheker, den 21de Jan. 1765. Efterat han havde besøgt Skolen i sin Fædrenestad og Ridderakademiet i Liegnitz i Schlesien, studerede han i Gøttingen og Jena, paa hvilket sidste Sted han i Aaret 1788 erholdt den akademiske Doctorværdighed. Fra Liegnitz, hvor han efter fuldendte akademiske Studier, nogen Tid opholdt sig som practiserende Læge, blev han kaldt som Kredsphysicus til Steinau i Nedreschlesien. Det Værk, hvorved han har gjort sig bekjendt i den tydske Digterverden, er et Læredigt, Sundhedsbrøndene (die Gesundbrunnen), som udkom først i Breslau 1795. Dette Digts første Sang indeholder Mineralkildernes Oprindelse, den anden Beskrivelsen over de vigtigste Kilder af dette Slags i Tydskland, og den tredie og fierde Forskrifter for Brøndcuren selv. Digtet er i Hexametre, der ere dannede efter de vossiske. Man har i dette Værk fun-

det alle de Egenskaber, hvorved det philosophiske Læredigt kan gjøre sin Gjenstand interessant, levende og poetisk. Desuden har han udgivet blandede Digte, Jordens Forstyrrelse efter Dommen (die Zerstörung der Erde nach dem Gerichte), og adskillige smaae i Tidsskrifter adspredte Stykker og Digte.

Neuber (Frederike Caroline) har i Midten af forrige Aarhundred gjort sig berømt ved Forbedringer i den tydske Skuespilkunst. Hun var en Datter af Advocat Weißenborn i Zwickau, hvor hun blev født i Aaret 1700. Hendes Tilbøielighed til Theatret og hendes Talent for det Tragiske udviklede sig tidligt. Hun giftede sig siden med en vis Neuber, en Skuespiller af yderst middelmaadige Talenter; og oprettede et eget Skuespillerselskab, hvilket hun søgte at bibringe en for de Tider usædvanlig høiere Aand. Gottsched, som dengang opkastede sig til æsthetisk Dictator i Tydskland, forfulgte i Forening med hende Hanswursten, som hidtil drev sit Væsen paa den tydske Skueplads, og begge forviste ham høitideligt og for stedse fra Theatret (1737). Hun har først i Tydskland opstillet egne Ideer om den tragiske Declamation og bragt samme i Udførelse. Hun spillede afvexlende med sit Selskab i Tydsklands fortrinligste Stæder, men Syvaarskrigen medførte Opløsningen af dette Selskab, og hun selv døde i de meest trængende Omstændigheder 1763 i Landsbyen Laubegast ved Dresden, hvor og et Minde er oprettet for hende. Hun har selv skrevet adskillige Forspil og Prologer for Theatret, af hvilke nogle ere blevne trykte.

Neu-Dietendorf eller Neu-Gottern, en Landsbye med omtrent 250 Indbyggere, i det gothaiske Amt Wachsenburg, bestaaer egentligt kun af een eneste lang Gade. Indbyggerne ere for det meste Professionister og berømte for deres gode Arbeider i Metaller, deres Tøier, Liqueurer ꝛc. Af Herrnhuter-Menigheden, som nedsatte sig her i Aaret 1742, og erholdt Regjeringens Concession 1764 har Neu-

Dietendorf ogsaa erholdt Navnet Gnadenthal (Naadedal).

Neufchatel, paa Tydsk Neuenburg eller Welsch-Neuburg indbefatter med det dertil hørende Grevskab Valengin 16½ Quadratmile med 46,500 Indbyggere og begrændses af Frankerig og det øvrige Schweiz. Dette Land tilhørte fordum den gamle franske Familie Longueville. Da denne uddøde i Aaret 1694 blev Kongen af Preussen, som Arving af Huset Oranien, hvis gamle Rettigheder paa dette Fyrstendom vare erkjendte, kaldt til Herredømmet af Stænderne, og den derpaa fulgte Besiddelsestagelse erkjendtes i den utrechtske Fred. I Aaret 1806 aftraadde Preussen dette Fyrstendom til Frankerig, hvis Keiser belehnede Marschal Berthier dermed. I Pariser-Freden 1814 blev det Preussen tilbagegivet, dog tiltraadde det tillige følgende Aar Schweizerconfoederationen som Canton. — Adskillige Kjeder af Jurabjergene gaae igjennem Landet; Neuenburger-Søen, der er 6 Mile lang, 1½ Miil bred og 300 Fod dyb og meget fiskerig, forbinder Landet, ved flere smaae Søer og Floder, med Rhinen. Landet er vel fattigt paa Naturprodukter, hvoraf Qvæg, Viin, Hør og Hamp ere de vigtigste, men desto mere udmærker det sig ved sine Fabrikarbeider. Der driver en overordentligt indbringende Handel med Kniplinger, Border, Knive, mechaniske Instrumenter, Sirts og andre Bomuldstøier, men fornemmeligt med Uhre. Den fra ældre Tider stedfindende Frihed og Mildhed i Regjeringen trækker en Mængde Fremmede og Arbeidere hertil. — Religionen er den reformeerte og Sproget fransk. Landets Hovedstad Neufchatel ligger ved Foden af Jura, hvor den lille Flod Seyon flyder ud i Neuenburger-Søen, i en meget smuk Egn. Staden selv er ei slet bygget og tæller 547 Huse med henved 3500 Indbyggere. Den er Hovedsædet for Handelen i Fyrstendommet. De herværende fortrinlige Opdragelsesanstalter skyldes fornemmeligt et rigt Legat paa to Millioner Gylden, som en født Neufchateler, den siden i Lissabon etablerede Kjøb-

mand Burn, gjorde. Til den kongelige preussiske Garde i Berlin fik man 1815 en Bataillon Neufchateler.

Neuhof (Theodor, Baron af), Konge af Corsika, nedstammede fra en gammel adelig westphalsk Familie. Hans Fader, Leopold von Neuhof, var Capitain i den bispelige münsterske Garde, gift med en Borgerdatter, og døde i Aaret 1695. Theodor Neuhof studerede først i Jesuitercollegiet i Münster og dernæst i Cöln ved Rhin. Paa sidste Sted fældede han i en Tvekamp en ung Mand af en betydelig Familie. Han flygtede og tog sin Vei over Leyden og Utrecht til Haag. Her vendte han sig til den spanske Gesandt, paa hvis Mægling han erholdt en Lieutenantsplads af Kongen i et Regiment, der var bestemt mod Mohrerne i Afrika, og hvori han snart, formedelst sit gode Forhold, beforordredes til Capitain. Ulykkeligviis blev han ved et Udfald fra Fæstningen Oran fangen af Fienden og udleveret til Deyen i Algier, hvor han i 18 Aar gjorde Tjeneste som Tolk og desuden blev brugt i de vigtigste og hemmeligste Anliggender. Corsika stod dengang under Republiken Genua og blev saa haardt trykket, at den i Aaret 1726 besluttede at bryde sine Lænker. Dette Forehavende strandede; men, da Corserne tre Aar efter betyngedes med nye Paalæg, vægrede de sig ved at betale, forlangte, at man skulde tillade dem, selv at sørge for deres Saltfornødenheder og fritage dem for den Forpligtelse at kjøbe det dyre genuesiske Salt. Gouverneuren Pinello afslog dem deres billige Fordring og vilde med Magt tvinge dem til at erlægge Afgifterne. Hemmeligen understøttede af andre Magter grebe de til Vaaben, dog gjenoprettedes Roligheden ved keiserlige Hjelpetropper, og man tilstod Corserne meget, som hidtil haardnakket var afslaaet dem. De troede imidlertid, at en egen Regjering vilde beskytte dem bedre og kraftigere sikkre deres Selvstændighed end enhver fremmed Understøttelse og Hjelp, udkastede 1735 Planen til en nye, af Genua aldeles uafhængig Regjeringsform og anraabte Deyerne i Algier og Tunis om Hjelp, og disse sendte dem og to Regimenter og alle de Krigsfornødenheder, der mangle-

de dem under Overanførsel af Baron Neuhof. Denne blev af Corsikanerne modtagen med Tak og Glæde og i Aaret 1736 erklæret for Corsikas Konge. Neuhof prydedes med en Krone af Laurber, lod slaae Mynter af Kobber og Sølv som Beviser paa sin kongelige Magt og Myndighed og stiftede en Ridderorden under Navn af Forløsningens Orden. Kort derpaa, i Nov. 1736, forlod han Corsika for at søge fremmed Hjelp, kom ogsaa næste Aar tilbage med megen Krigsforraad, som han havde været saa heldig at erholde i Holland af nogle Handelshuse, hvilke han havde givet Haab om en fordeelagtig Bemuldshandel med Corsika. I Aaret 1738 ankom franske Hjelpetropper til Corsika, og ved deres Medvirkning blev Roligheden gjenoprettet. Men, da disse droge bort 1741, opkom nye Uroligheder i Kongens Fraværelse, som efterhaanden viste sig i Holland, Florents og Venedig. Disse Uroligheder vare hverken hans Brodersøn, som han havde ladet udnævne til Prinds af Blodet, eller hans Fætter Baron von Drost, der paa en neapolitansk Feluke var ankommen til Øen og var bleven Overanfører over samtlige Tropper, istand til at dæmpe. Baron Neuhof eller Kong Theodor ankom 1743 fra England, befordrede Corsikanernes Bestræbelse at modstaae det genuesiske Partie, men saae sig nødt til at forlade Kongeriget, og fandt sin Død i et Fængsel i London, som hans utilfredsstillede Crediterer havde anviist ham. (Hvo der ønsker nærmere Efterretninger om Neuhof kan finde samme i Bogen: Das alte und neue Corsica, det gamle og nye Corsika, med en Levnetsbeskrivelse af Kong Theodor og et Landkort).

Neukomm (Sigismund) en endnu levende genial Componist, af hvem det musikalske Publikum har meget at vente, blev født den 10de Juli 1778 i Salzburg og viste alerede i sit sjette Aar stor Færdighed og Tilbøielighed til Musik. Hans Lærer var den vakre Organist Weißauer i Salzburg, som han snart understøttede i hans Embede. I sit 15de Aar blev han udnævnt til Universitetsorganist i Salzburg, og fortsatte sine Studier. Hans Fader, der var Lærer i Skjønskrivning ved samme

Universitetet, bar stor Omsorg for hans videnskabelige og musikalske Dannelse. Hans Moder var beslægtet med Michael Haydns Kone. Haydn tilbød sig, med den ham egne Velvillie, at give den unge Neukomm Underviisning i Composition og lod ham flere Gange forestaae sin Post som Hoforganist. I sit 18de Aar blev Neukomm ansat som Opera-Correpetitor ved Hoftheatret i Salzburg, hvilken Beskjeftigelse bestyrkede den Beslutning hos ham, udelukkende at opofre sig Tonekunsten. I Aaret 1798 forlod han Salzburg, og gik til Wien, hvor Joseph Haydn, paa sin Broders Anbefaling, paatog sig hans Underviisning og behandlede ham som sin egen Søn. Syv Aar benyttede han denne lykkelige Stilling med ivrig Bestræbelse at fortjene sin Lærers Kjerlighed. I Aaret 1804 reiste han til Petersburg, hvor han blev ansat som Capelmester og Directør ved den tydske Opera. En svær Sygdom nødte ham til at opgive denne Plads, hvorpaa han uforstyrret opoffrede sig musikalske Arbeider. I Aaret 1807 blev han udnævnt til Medlem af det kongelige Musik-Selskab i Stockholm, og det følgende Aar til Medlem af det philarmoniske Selskab i Petersburg. Under sit Ophold i Petersburg opførte han adskillige Værker af sin Composition med stort Bifald, men kunde først, paa en Reise til sit Fædreneland 1808, ved mange Kjenderes og især hans Mester Joseph Haydns ivrige Forestillinger, bevæges til at udgive nogle af sine Compositioner. Paa denne Reise havde han og den Lykke at omfavne Haydn fire Maaneder før hans Død. Blandt disse Værker er især hans store Phantasie for det hele Orchester, et ligesaa dristigt som kraftigt og sikkert udført Værk, hvorved han skabte sig en nye Art. (Leipzig hos Kühnel). Ligeledes har man af ham en skjøn Quintet for Clarinet eller Oboe og flere smaa Stykker. I Manuskript har han og adskillige Stykker for det tydske Theater f. Ex. en meget interessant declamatorisk Musik til Chorene i Schillers Braut von Messina, og en stor Opera Alexander, desuden adskillige Cantater, Psalmer, Arier, Stykker for Pianoforte og blæsende Instrumenter. Hans Producter ere ligesaa mangfoldigt og nydigt, som original-kraftigt og grundigt behandlede,

dog synes han at have meest Tilbøielighed for og Anlæg til det Alvorlige. Hans nyeste Mesterværk er hans, hos Peters i Leipzig udkomne Requiem eller Missa pro defunctis. Neukomm er i den senere Tid gaaet til Frankerig og derfra til Brasilien.

Neu-Strelitz, Hoved- og Residensstad for Hertugerne af Meklenburg-Strelitz, ligger ved Zirkersøen, om rent een Miil fra Strelitz eller Alt-Strelitz, er regelmæssigt bygget i Form af en ottekantet Stjerne, har et Slot, 296 Huse og 3770 Indbyggere. Den blev bygget 1733 af Hertug Adolph Frederik.

Neutralisere, Neutralisering er et Kunstudtryk i Chemien. Naar man taaer en given Quantitet Svovlsyre blandet med Vand og blander lidt efter lidt enkelte Doser deraf med en Opløsning af Soda, saa vil man ved Undersøgelse efter hver Blanding finde, at Sodaen antager en Smagen mærkelig Syres Egenskaber, hvilken farver Vegetabilier blaae. Disse Egenskaber aftage efter enhver nye Blanding med alkalisk Opløsning og forsvinde tilsidst gandske. Fortsætter man denne Tilsætning til Sodaen saa antager Blandingen lidt efter lidt alkaliske Egenskaber, forvandler blaae Vegetabilier til grønne og faaer en urinagtig Smag. Disse Egenskaber vise sig stedse stærkere, jo større Quantiteten af Soda er, hvormed Blandingen skeer. Af denne Proces sees, at, naar Svovlsyre og Soda blandes med hinanden, vil den ene Substanses Egenskaber overveie den andens i Forhold til Quantiteten, og, at begge Substanser, naar disse Forhold ere fuldkommen lige, gjensidigen forstyrre hinandens eiendommelige Egenskaber eller hindre sammes Yttringer. Naar nu Substanser paa denne Maade gjensidigen ophæve eller skjule hinandens eiendommelige Egenskaber, saa siger man, at de neutralisere sig (af neutrum ingen af Delene). Dette finder Sted hos særdeles mange Legemer, dog yttrer det sig stærkest og blev først iagttaget ved Jorder, Syrer og Alkalier. — Man har og undertiden taget Ordet neutralisere i politisk Betydning,

da det vil sige, at bringe en Magt til at være neutral.

Neutralitet kalder man almindeligt den Tilstand, ei saa meget i Sindet som de udvortes Forhold, i hvilken Tilkjendegivelsen af en Dom angaaende en vis Gjenstand, hvad enten i Ord eller Gjerning, tilbageholdes. Man kan iagttage den strengeste Neutralitet og dog være langt fra Upartiskhed; men man kan og være fuldkommen upartisk og dog ei neutral. Den Upartiske kan finde det overeensstemmende med sin Pligt eller passende til Omstændighederne, at erklære sig for en aabenbar retfærdig Sag; den Neutrale foresætter sig, udvortes ei at bestemme sig, selv mellem det Retfærdige og Uretfærdige. I Folkeretten forstaaer man derved den Tilstand, hvori et Folk, hverken middelbart eller umiddelbart, tager virksom Deel, naar en Krig føres mellem to Nabofolk, men under hines Krig, om hvis Retmæssighed eller Uretmæssighed det ei udvortes afgjør noget, vedligeholder sin Fredstilstand. For at holde over denne maa et saadant Folk ofte antage en truende Stilling mod de krigførende Naboer, for i Nødsfald med Magt at kunne tilbagedrive mulige Angreb af den Ene eller den Anden; en saadan Neutralitet kalder man bevæbnet. Af et Folks neutrale Tilstand imod to krigførende udspringe visse gjensidige Rettigheder og Pligter, som fornemmeligt bestaae i Følgende. Et neutralt Folk kan tilstaae ethvert andet alt hvad det ei tilstaaer samme, nødvendigen i den Hensigt at forstærke dets Kræfter imod Fienden, følgeligen tør det ei tilstaae nogen Levering af Tropper, Vaaben, Munition &c., eller tør i det Mindste ei afslaae det ene hvad det tilstaaer det andet f. Ex Gjennemmarsch, Levnetsmidler &c. Med ethvert af de krigførende Folk tør det neutrale indgaae alle Folkeforlig selv under Krigen, saasnart de ei virkeligt maa tænkes i Forbindelse med den virkelige Krig, eller deres Opfyldelse nødvendigviis forudsætter en Krig. For at imidlertid den neutrale Stat ei paa nogen Maade skal krænkes i sine Rettigheder af den krigførende, saa bliver det altid det raadeligste at sikkre sin

Neutralitet ved Neutralitetsforlig med de krigsførende Magter, da de stridige Punkter af let begribelige Aarsager her forene sig. Til disse stridige Tilfælde høre fornemmeligt følgende: om den neutrale Stat kan tilstaae de krigførende Hvervinger, Pengelaan og Handel; hvilke Varer, der egentligt skulde ansees for Contrabande; om man tør confiskere samme; om Gjennemmarsch kan tilstaaes igjennem neutralt Gebeet; hvorledes man kan forholde sig naar dette skeer ved Magt; hvilken Sikkerhed man derfor maa fordre, om Skadeserstatning ved Fiendtligheder paa neutralt Gebeet &c. Ved Søkrige bliver Spørgsmaalet om neutrale Skibes Visiteren, om fiendtlige Effecter paa et neutralt og neutrale Effecter paa et fiendtligt Skib. De nyeste Krige og det saakaldte Continentalsystem have givet megen Anledning til paa nye at omtale og undersøge alle disse stridige Punkter. Men hvad hjelpe alle Undersøgelser, hvor Magten spotter Retten?

Neutralsalt kalder man et Salt, som hverken yttrer Alkaliernes eller Syrernes Egenskaber. Naar nemlig et Ludsalt forenes med en Syre til Mættelsespunktet, saa har det heraf fremkomne Salt hverken alkaliske eller sure Egenskaber. Fordum brugte man Navnet Neutralsalt ligebetydende med Middelsalt og indbefattede derunder de Salte, som fremkomme ved Forbindelsen af een eller anden Syre enten med et Ludsalt, eller med en saakaldt alkalisk Jord, der er skikket til denne Forbindelse, eller med metalliske Kalke. Man er endnu ei fuldkommen enig om den Plads, man skal anvise Neutralsaltene i Saltenes Classe formedelst Ubestemtheden af Saltenes Inddeling. Sædvanligt inddeles Saltene i enkelte og sammensatte. De enkelte Salte indbefatte to Slægter Ludsaltenes eller Alkaliernes og Syrernes. De sammensatte Salte indeholde tre Slægter: Neutralsaltene (Syrernes Forbindelse med Ludsaltene), de jordagtige Middelsalte (Jordenes Forbindelser med Syrer), og de metalliske Middelsalte (Metallernes Forbindelse med Syrerne).

Newa, en stor fiskerig Flod i Rusland, i Statholderskabet Petersburg, kommer ved Schlüsselburg af Ladogasøen, gjennemstrømmer i flere Arme Hovedstaden Petersburg, og flyder, efter et Løb af kun 8 Mile ud i Bugten ved Kronstad. Den er omtrent 200 Favne bred og 2 Favne dyb og kan følgeligt bære store Skibe, som derfor ogsaa ofte bygges paa Værftet i Petersburg. Man roser Vandet i denne Flod for dets Klarhed og Lethed, hvorfor det i Petersburg selv bruges til Drikken og til Spisernes Tillavning. Over denne Flod gaae i Petersburg skjønne Broer, hvilke Iisgangen, der sædvanligt indtræffer først i April, ofte er meget farlig.

Newcastle. Der gives, saavel i England som i Nordamerika flere Stæder af dette Navn, der egentligt betyder saa meget som Nyslot. Den mærkværdigste Stad af dette Navn er den, som ligger ved Floden Tyne og er Hovedstaden i Northumberland. I Aaret 1802 talte man i den og den paa den anden Side af Floden, liggende Flække Gateshead over 36000 Indbyggere. Hvad der gjør denne Stad meest berømt er den overordentlig stærke Steenkulshandel, som drives herfra til alle Dele af England og især til London, hvor Consumtionen af Steenkul, formedelst Mangel paa Brænde, som bekjendt, er uhyre. Steenkulsskibene ere den første Dannelsesskole for de unge engelske Matroser, der fra disse gaae over til andre Koffardieskibe og derfra til Krigsskibene. Staden sender to Deputerede til Parlamentet. I dens Nærhed findes betydelige Jernbjergværker.

Newgate et stort Fængsel i City eller det egentlige London, er berømt formedelst Mængden af de Fanger, det kan rumme, og for den beundringsværdige Orden, der hersker. Pladsen foran samme, hvor Forbryderne hænges, fører samme Navn.

Newmarket, en Flække, der egentligt kun bestaaer af een eneste lang Gade, hvoraf den nordlige Deel hører til Grevskabet Suffolk, den sydlige til Cambridgeshire, ligger omtrent 54 engelske Mile fra London og er for-

nemmeligt berømt af sine Hestevæddeløb (de rige Englænderes bekjendte Yndlingsforlystelse), som her ofte holdes under stort Sammenløb af Mennesker, og ved hvilke de største Summer tabes og vindes. Her gives egne Stalde, hvor et stort Antal af de fineste og muntreste Løbe- og Jagtheste tillægges og tilrides. Indbyggernes Antal beløber sig ei til mere end 500.

Newton (Isaak), een af de meest originale og dybttænkende Philosopher og Mathematiker, der nogensinde have levet, blev født den 25de Dec. 1642 i Walstrope i Lincolnshire. Han mistede tidligt sin Fader, men hans Moder erstattede ham, uagtet hun giftede sig andengang, dette Tab, ved den Omhyggelighed hun viste for hans Opdragelse. I sin Alders tolvte Aar gik han til Skolen i Grantham. Allerede her viste han stor Lyst til philosphiske og mathematiske Gjenstande. Faa Aar efter blev han kaldt tilbage til sin Moder, for at tjene hende til Selskab og lære at forestaae Huusvæsenet. Men, da hans Tilbøielighed til Studeringer her yttrede sig stærkere, erholdt han 1660 Tilladelse at gaae til Cambridge. Euklides var ham allerede for let. Han sysselsatte sig her fornemmeligt med Descartes's Værker. I Aaret 1664 udfandt han Regningen med de uendelige Størrelser og blev Baccalaureus. Den nøiere Jagttagelse af Prismaet førte ham til en nye Theorie af Lyset. I Aaret 1665 nødte en epidemisk Sygdom ham til at forlade Cambridge. Under et kort Ophold paa Landet bragte Synet af et faldende Æble ham til at tænke efter over Tyngdens Love. I Aaret 1669 blev han i Doctor Barrows Sted Professor i Mathematiken i Cambridge. Her havde han den fornødne Roe til at give sine høiere Undersøgelser over de philosophiske og mathematiske Gjenstande, hvormed han sysselsatte sig, den Modenhed, der sparede dem for den utidige Daddel, som nogle af hans Yttringer derover havde erfaret. I Aaret 1675 tilsendte han det kongelige Videnskabers Selskab i London sit nyopfundne Speilteleskop. I Vinteren fra 1676 til 1677 udviklede han først fuldstændigt sine Undersøgelser om Centripe-

talkraften, hvilke lettedes ham meget ved Studium af Keppler og denne Astronoms Opdagelser med Hensyn til Planeternes og Solens elliptiske Bane. I Aaret 1680 gjorde han flere astronomiske Iagttagelser over den berømte Comet, som dengang viste sig og som han i Førstningen var tilbøielig til at holde for to. Hine Newtons Undersøgelser om Centripetalkraften udkom først offentligt i Aaret 1687 i det berømte Værk Philosophiæ naturalis principia mathematica. Dette Værk, hvori Newton paa Mathematikens dybeste Abstractioner, grundede et nyt System i Naturvidenskaben, erholdt ei strax det Bifald, som det fortjente, og som det siden skulde erholde. Den cartesianske Philosophie, som ved Imagination erstattede det, den manglede i Undersøgelsens Dybhed og Grundighed, var dengang Mode. Newtons Værk trængte med philosophisk-mathematisk Strenghed ind i Naturens inderste Love, og udviklede dem med en compres Korthed, der gjorde Værket næsten uforstaaeligt for Mængden. Selv de bedste Mathematiker maatte studere det før de kunde fatte det. Men, da man lærte at sætte Priis paa det, kjendte heller ikke Beundringen nogen Grændser. „Spiser, drikker og sover da Newton som et andet Menneske?" spurgte den berømte Marquis de l'Hospital de Englændere, der besøgte ham. „Jeg forestiller mig ham som en himmelsk Genius, der ei har mere tilfælleds med Materien." Den Iver, hvormed Newton antog sig Universitetet i Cambridges af Jacob 2den angrebne Privilegier, skaffede ham 1688 en Plads i Parlamentet. I Aaret 1696 blev han Myntwardein og 1703 Præsident for det kongelige Videnskabers Societet i London. Resultaterne af hans Undersøgelser om Optik og Fluxionsregning, som han siden 1672 i Stilhed havde fortsat, udgav han først 1704 og dette indviklede ham i en Strid med Leibnitz, som troede at kunne tilegne sig Æren for den første Opfindelse af nogle newtonske Sætninger. Leibnitz appellerede i denne Sag til det kongelige Videnskabers Societet i London, og dette troede at burde afgjøre Sagen for dets Præsident. I Aaret 1705 erholdt Newton Ridderværdigheden af Dronning Anna. Da det hannoverske Huus i

Aaret 1714 havde besteget den engelske Throne, blev Newton særdeles yndet af Prindsesse Caroline af Wales, paa hvis Opfordring han og forfattede et chronologisk Værk, som var bestemt til at blive utrykt, men det udkom i Trykningen ved Signor Conti, en venetiansk Adelsmands Discretion. Disse chronologiske Arbeider ere ligesaa lidt som hans theologiske, den Berømmelse værdige, som han erhvervede i Philosophie og Mathematik. Han døde den 20de Marts 1727 i sin Alders 85de Aar. Newton var af Middelstørrelse, hans Udvortes var behageligt og indgjød Ærefrygt. Dog opdagede man ei hos ham den Skarpsindighed, som hans Værker forraadede. Hans Characteer var blid og jevn. Hans Yndlingshund Diamant havde engang, ved at vælte et Lys, opbrændt Papirer, der indeholdt Resultatet af Newtons mangeaarige Undersøgelser. „O Diamant, Diamant, sagde Newton, Du veed ei hvilken Skade Du har foraarsaget mig!" Newton var ei gift; Kjerlighed var stedse bleven ham fremmed.

Ney, Hertug af Elchingen, Fyrste af Moskwa, Storofficier af Æreslegionen, Marschal af Frankerig, og Ridder af adskillige Ordener, var, hvis man ellers tør troe Hoffets hemmelige Historie, en Søn af en Marschandiser i Saarlouis, hvor han blev født i Aaret 1769. Han blev meget tidligt gemeen Husar og gjennemløb, da den franske Revolution fremmede Befordringer, der beroede paa Militærfortjeneste, meget snart de nederste Grader. I Aaret 1794 var han alerede Generaladjutant hos General Kleber, hvem General Sarrazin indrømmer een af de første Pladse blandt de franske Generaler og sætter høit over Napoleon. Under Kleber udmærkede Ney sig ved alle Leiligheder ved personlig Tapperhed og militære Indsigter. I Aaret 1796 blev han paa Valpladsen ved Redniz udnævnt til Brigadegeneral. Endnu tit henrev hans Mod ham til en gemeen Soldats Vaabenbaad. I Aaret 1799 commanderede han ved Rhinen som Divisionsgeneral og bibrog ved sin Diversion ved Mannheim til Massenas Seier over den russiske General Korsakow ved Zürich. Han ud-

mærkede sig og under Moreau, især i Slaget ved Hohenlinden. I Aaret 1802 var han paa en kort Tid fransk Gesandt ved den helvetiske Republik. Bonaparte udnævnte ham først efter sin Thronbestigelse til Rigsmarschal. I alle Napoleons Krige og Feldttog efter den Tid har Ney spillet en udmærket og glimrende Rolle. I Feldttoget 1809 erholdt han Titel af Hertug af Elchingen, og ved det ulykkelige Tog til Rusland i Vinteren 1812 blev han udnævnt til Fyrste af Moskwa. I Feldtoget 1813 tjente han og Napoleon med Iver, og, om end hans Bestræbelser maatte ligge under for Fiendens Overmagt og Tapperhed, saa kan man i det mindste ei beskylde hans Villie. Kjek trængte han i Begyndelsen af Sept. med en betydelig Hær imod Berlin, men blev slagen ved Dennewitz og nødt til at flygte. Ved Leipzig blev han saaret. Da Paris var indtaget og Napoleon ved Fontainebleau vaklede i hvad Beslutning han skulde fatte, var Ney den første, der vovede at forestille ham, at Krigen, hvis den fortsattes længere, vilde antage Characteren af en Borgerkrig. Efter Bourbonnernes Thronbestigelse stod Ney stedse i den største Anseelse. Kongen udmærkede ham særdeles, kaldte ham til Pairernes Kammer, og Ney viste den meest ubeqrændsede og ivrige Hengivenhed. Da Napoleon igjen landede i Frankerig, traf han en betydelig Armee sammen, ilede til Kongen, blev af denne sat i Spidsen af samme, og forlod ham med gjentagne Forsikkringer om sin Troskab og sin Iver forat tilintetgjøre Bonaparte. Men istedet for at modsætte sig denne, førte han hele Hæren den 13de Marts til ham og gav saaledes Signalet til et almindeligt Frafald. Da Fiendtlighederne siden begyndte, erholdt han Commando over Armeens venstre Fløi, der fægtede ved Fleurus. Mod Sædvane udrettede han ved Waterloo intet Overordentligt, og ilede strax efter Nederlaget til Paris, hvor han i Pairernes Kammer offentligt modsagde Krigsministeren Davousts Rapport, at 60000 Mand vare ankomne under Murene af Guise, og ligefrem erklærede, at alt var tabt. Efter Kongens Tilbagekomst traf naturligviis Forordningerne af 24de Juli 1815 ogsaa ham. En tidlang undgik han lykkeligt Politiets

Forfølgelser, da han holdt sig skjult paa en Vens Slot ved Aurillac i Øvre-Auvergne. Ved et Gjæstebud som hans Ven gav, som sædvanligt, for ei at vække nogen Mistanke, havde Nogen laat Mærke til en meget prægtig Sabel, hvilken, da Beskrivelsen derover kom til Underpræfecten, blev erkjendt for Marschal Neys, og efter en Huusundersøgelse foranledigede Marschallens Arrestering. Han blev bragt til Paris og stillet for en Krigsret, der erklærede sig for incompetent til at dømme ham. Saaledes blev hans Proces overdragen Pairernes Kammer. Hans Forsvar var svagt; Gjerningen talede høit imod ham. Den 6te Dec. blev Dødsdommen afsagt over ham. Med den bestemte Rolighed og Uforfærdethed, som han havde viist i hele Undersøgelsens Løb og som heller ikke forlod ham i Døden, hørte han den forkynde; og, da Oplæseren, Hr. Couchy kom til hans Titler, afbrød han ham og sagde à quoi ici encore des titres! Michel Ney! et bientôt un tas de poudre! (Hvortil her endnu Titler! Michel Ney! og snart et Skud Krudt!). Da man tilbød ham en Geistlig, svarede han: „Jeg behøver ingen Præst for at døe; Jeg har lært det i Slagenes Skole;" dog lod han sig overtale til, at Præsten i St. Sulpice fulgte ham til Døden. Denne nødte han til at stige først ind Vognen med de Ord: Stiig de kun først ind Hr. Pastor; oventil kommer Jeg dog tidligere end de." Den 7de Dec. om Morgenen Klokken 9 blev han skudt i Luxemburgs Have. Man vilde binde ham for Øinene, men han rev Klædet bort og udbrød uvillig: „Har I glemt at Jeg i 26 Aar har staaet for Kugler?" vendte sig mod Soldaterne, erklærede høitideligt den mod ham afsagde Dom for uretfærdig, lagde derpaa Haanden paa Hjertet og sagde med fast Stemme: „Feiler ikke! Frankerig leve! Fyr!"

Niagara, en betydelig Flod i Canada i Nordamerika, kommer fra Søen Erie og udgyder sig i Søen Ontario. Meest berømt er den ved sit Vandfald, som den danner strax ved Udløbet af Søen Ontario. Det falder her nemlig i en Brede af 2226 Fod fra en lodret Høide af henved 160 Fod, med en saadan Kraft, at man i

Nærheden føler Jorden zittre, og Larmen af Faldet kan høres i en Frastand af 5 Mile. I Aaret 1751 opbyggede de Franske, som dengang vare i Besiddelse af Canada, Fortet Niagara paa den høire Bred af Floden ligeover for hvilket den lille Stad Niagara eller Newark af 60 til 70 Huse dannede sig paa Flodens vestlige Side. Dette Etablissement er meget betydeligt for at vedligeholde Pelshandelen, der drives med de Vilde fra de nordvestlige Egne.

Nibelungenlied (Sangen om Niflungerne) er et 600 Aar gammelt tydsk Heltedigt. Navnet har det af Nibelungerne eller Niflungerne, en gammel burgundisk mægtig Heltestamme og et tydsk Grundfolk. Gjenstanden for dette Digt er denne Stammes tragiske Skjebne, der fremvirkes ved stor, vild Lidenskab, især to Pars Kjerlighed. Det ene Par er den hornede Siegfried, Søn af Kong Sigismund fra Heune eller Hunneland og Chriemhild, det andet Brunhildis og Gunnar eller Gunther. Siegfried bliver, deels ved Brunhildis fornærmede Stolthed, hvem han har friet til for Gunther og hende ubevidst tæmmet, deels for sin uhyre Skats Skyld dræbt af sin Svoger Hagen fra Tronege med de andre Brødres Samtykke. Chriemhild hensjunken i udødelig Kjerlighed, udklækker, som Etzels eller Etzelins Gemalinde (Attilas, en mythisk i mange Forvandlinger gjenvendende uddannet Figur) uforsonlig blodig Hevn, hvori den hele Stamme gaaer under. Uden at see hen til den indre poetiske Fortræffelighed er dette Digt vigtigt alerede derved, at det paa den ene Side har foranlediget dybere Forskninger over den germainske Oldtid og dens Sammenhæng med dens store almindelige Verdensreligion, og paa den anden om Digtets Alder, Skueplads, Tid og rimelige Forfatter. Nibelungenlied beroer paa to, af Bjorn fra Nidaros efter Foranledning af Kong Hagen og af Peringskjold (Stockholm 1715) udgivne Sagaer, Wilkina- og Niflungasaga hvilken sidste ogsaa ofte forekommer i Edda. Den seneste, maaskee fierde Bearbeidelse af hiin Niflungasaga er det her omtalte Digt. A. W. Schlegel har viist, at hverken Wolf-

ram von Eschenbach, Digtets aabenbare Modstander og Spotter, eller den under Rudolph af Habsburg, følgeligen to Menneskealdre senere, levende Conrad af Würzburg og heller ikke den i Midten af det 13de Aarhundred levende Marner kunde være Forfatteren. Meget mere har han, af Digterens censidige Stedkundskab, der bedre kjendte det sydlige end nordlige Tydskland, men især Østerrig særdeles nøie, af den bestemte Velvillie for Ungarn og Uvillie mod Bayern, som han deelte med det herskende Fyrstehuus, endeligt af smigrende Henpegninger paa samme Fyrstehuus (det babenbergske), sluttet til Klingsohr fra Ungerland eller Heinrich von Osterdingen, som begge bivaanede Digtervæddekampen ved Landgreve Hermanns Hof i Wartburg 1207. Tiden, paa hvilket Digtets Gjenstand indtræffer er 430 eller 440 i den hunniske Konge Etzelins eller Attilas Levealder; Scenen er ved Rhinen og paa Østerrigs og Ungarns Grændse. — Den metriske Form er iøvrigt den jambiske og trochæiske, med spondæiske, anapæstiske og daktyliske Rhythmer. — Den Klagen betitlede Deel er vistnok et Værk af en anden senere Digter og en anden Form. — Münchnerbiblioteket besidder et fuldstændigt Haandskrift af dette Digt; et andet findes hos Privatpersoner: begge vare forhen i Hohenems; et tredie Haandskrift er i St. Gallen. Af det første lod Bodmer aftrykke den sidste Deel af Nibelungerne, Klagen tilligemed syv Fragmenter af den forreste Deel. Det Hele deelte først Chr. Heinr. Müller i sin Samling, uden dog derved at anvende den ringeste Critik. Større Fortjeneste erhvervede von der Hagen sig, som først leverede en Oversættelse af Nibelungesangen (efter Tiecks Minnesanges Mønster) og senere (Berlin 1810) en critisk Udgave af Grundtexten. En critisk Udgave med Glosser er lovet af A. W. Schlegel, Videre har man en Bearbeidelse af Hinsburg, en prosaisk Oversættelse af Zeune og en Originalen troe metrisk af Büsching (1815). Zeune har udgivet Grundtexten med et Glossar; et andet Glossar er udkommet særskildt.

Nicea, Nicæa, tyrkisk Isnik, en Stad i den tyrkiske Provinds Anadoli, var fordum een af Bithyniens vigtige Stæder, men har nu ikke flere end 225 Huse. Den er bleven mærkværdig ved to der holdte Kirkeforsamlinger. Den første af disse foranstaltede Constantin den store 325 for at bilægge de arianske Stridigheder. Arius's Lære blev her erklæret for Kjetterie, hvortil især den ivrige alexandrinske Diaconus Athanasius bidrog. 318 tilstædeværende Biskopper afsagde Fordømmelsesdommen over Arius's Lære (See Art. Arianer). Blandt de tyve Canoner eller Beslutninger af dette Concilium er den paa det gamle apostoliske Symbolums Grund byggede Troesbekjendelse den vigtigste. Den kaldes den nicæniske, og har, i Forbindelse med den af Athanasius til sammes Forklaring senere forfattede Troesbekjendelse, endnu Anseelse som uforanderlig Troesregel hos alle christelige Religionspartier uden hos Antitrinitarierne. Desuden tog man og paa samme Kirkeforsamling Bestemmelser angaaende de miletianske Stridigheder, til Fordeel for Patriarchen i Alexandrien, hvis Diocesret over hele Ægypten Meletius havde fornærmet, angaaende Paaskefestens Helligholdelse paa samme Tid i alle christne Menigheder, og adskilligt om Geistlighedens Forhold og Kirketugten. Det andet nicæniske Concilium holdt Keiserinde Irene 787 og fastsatte derimod Billedstormene den vigtige Beslutning, at man vel ei maatte vise Billederne nogen Gudstjeneste, men dog et Slags Tilbedelse ved Kys, Knælen, Røgelse og Lystænden. Paa dette Concilium bestemtes og Reliquiernes Opbevaren i Kirkerne. Carl den store protesterede imod disse Beslutninger i sin Bog de impio imaginum cultu og forbød paa Synoden i Frankfurt 794 Billedtilbedelsen i det frankiske Monarchie.

Nichols (John), en bekjendt, endnu levende engelsk Lærd, blev født den 2den Febr. 1744 eller 1745 i Islington, og dannet i et derværende Opdragelsesinstitut. Han blev først bestemt til Søtjenesten under sin Morbroder, Sølieutenant Wilmot, men blev ved dennes Død, sat i den berømte Bogtrykker Bowyers Officin. Bo-

wyer overlod ham snart Bestyrelsen af alle sine Bogtryk-kerforretninger og antog ham 1767 til sin Compagnon. Efter Bowyers Død paatog han sig 1778 i Selskab med David Henry Udgivelsen af Gentlemans-Magazin. Hvert Blad i dette Tidsskrift leverede Beviser paa hans Virksomhed og hans Talenter. 1787 blev han valgt til Medlem af det antiquariske Societet i Edinburg og 1785 var han valgt af et lignende Selskab i Perth. 1804 blev han valgt til Medlem i Stadsraadet af Stadsquarteret Farringdon og 1807 til Deputeret for samme Quarteer. 1804 var han Forstander for Boghandlerselskabet, men 1808 havde han det Uheld at miste sit Bogtrykkerie og sin Boghandling ved en Ildebrand. Ved dette Uheld bleve mange herlige Værker et Rov for Luerne. Dog satte hans utrættede Virksomhed ham istand til igjen paa den meest hæderlige Maade at fornye hans Forbindelser med Publikum. Foruden hans egne Værker: Digte, en biographisk Ordbog, topographisk Bibliothek af England, skylder man ham og fortrinlige Udgaver af andre engelske Skribenteres Værker f. Ex. Shakespeares og Swifts.

Nicholson (William), een af de meest udmærkede engelske Mathematiker, født 1753, erholdt sin første Opdragelse i en Skole i det nordlige Yorkshire, forlod samme i sit 16de Aar og gjorde til 1773 to Reiser til Ostindien. Derpaa besørgede han den afdøde Wedgewoods Handelsanliggender paa det faste Land, opofrede sig siden gandske lærde Beskjeftigelser, oprettede Opdragelsesinstituter i London og paa flere Steder i England og har forfærdiget adskillige mechaniske Kunstværker. Han har og skrevet mange naturvidenskabelige Værker og oversat andre af Chaptal, Fourcroy ꝛc. paa Engelsk. Eet af hans sidste Værker er: the british Encyclopoedia 6 Vol. 1807-1809, 8. Da samme udkom var han i Fængsel for Gjeld, hvori han var kommen ved mange Planer og Forretninger, som han havde paataget sig. Han døde i Juni 1815.

Nicolai (Christopher Frederik) blev født i Berlin den 18de Marts 1733 og døde sammesteds 1811. Denne Lærde er ligesaa mærkværdig som Skribent og Boghandler ved sin Personlighed som ved sin Virken paa sine Samtidige. Den sidste udgik af hiin. Fra sit femte Aar, da Nicolai mistede sin Moder, levede han fjernet fra sin Brødre og Ungdoms Fornøielser, temmelig eensom i sin Faders Huus. Denne, der hele Dagen var sysselsat i sin Boghandling saae sjelden Sønnen, men vænnede ham til streng Lydighed og behandlede ham alvorligt, dog venskabeligt. Denne Opdragelse, hvorved Nicolai alerede som Barn maatte undvære saa meget, gjorde ham Eensomheden kjær. Han lærte at sysselsætte sig med sig selv, stedse at være virksom og jevnmodigen føie sig i Nødvendigheden. Saaledes blev han uafhængig af det Udvortes og Tilfældige, og fulgte uforstyrret den kraftige Drift i sit Indre at uddanne sig selv. I de lærde Skoler i Berlin og Halle lærte han, med sin hurtige Fatteevne og sin gode Hukommelse vel meget, dog alt saaledes om hinanden, at Studeren blev ham ubehagelig. Først i den da i Berlin oprettede Realskole fandt hans Aand Tilfredsstillelse. Den hensigtsmæssige Anviisning, han der erholdt at tænke rigtigt over det, som han lærte, viste ham ei alene Veien til selvvirksom Udvikling, men gav ham og Lyst og Mod til at gaae ivrigen frem ad sin Vei. Men til hans store Smerte sendte man ham 1749 til Frankfurt an der Oder for at lære Boghandelen. Saa ugunstig hans Stilling her ogsaa var for Studeringer, saa fandt han dog, ved Undværelser og Fasthed, Tid til, uden mundtlig Anviisning og uden at forsømme sit Kald, at lære Latin, Græsk og Engelsk, tillige læste han de bedste Digtere i disse Sprog, og erhvervede ei ubetydelige Kundskaber i Mathematik, Historie og Philosophie. Meest ivrigt studerede han de Lærdes Historie. Siden gik Nicolai stedse den egne Forsknings møisommelige Vei, selv i Fare for at blive eensidig i sine Synsmaader. Streng og bestandig i sin Virksomhed, greb han og siden, da han 1752 kom tilbage til sin Faders Boghandling alt med Kraft, hvad der i Forstandens og Kunstens Egne vakte hans Opmærksomhed. Hans

Forretniger udfyldte Dagen; blot den tidlige Morgen og Endeel af Natten — tit endog hele Natten — kunde han opoffre Studeringer. Den store Stads Adspredelser agtede han kun lidet, undtagen Musik. Saaledes levede Nicolai i tre Aar. Den tydske Literatur var dengang ved Gottsched og Bodmer deelt i to Partier; Nicolai blev selvstændig i sin Dom. Hans Skarpsind opdagede snart det Eensidige ved hvert Partie. Da blev det ham, som i Berlin ingen videnskabelig Omgang havde, Nodvendighed at fremtræde som Skribent og frimodigt fremstille Sandheden som ogsaa her laae i Midten. Dette gjorde han i sine Breve om de skjønne Videnskabers nuværende Tilstand, der udkom i Aaret 1755. De gjorde Opsigt, thi det var uden Exempel, at Forfatteren ei tog Partie, men dadlede saavel Bodmer som Gottsched af Grunde. Lessing, der tænkte som Nicolai, søgte Forfatterens Bekjendtskab, blev hans Ven og gjorde ham bekjendt med Moses Mendelssohn, der som Nicolai var en ung Kjøbmand uden egen Huusholdning. De tre nøie forbundne Venner kom ugentligt to eller tre Gange sammen. Uden at have nogen Plads i den lærde Verden eller Forbindelser og sikkre Udsigter, fulgte de ene deres videnskabelige Iver med selvstændig Kraft og Frihed, uden Hensyn til Fordom eller Meningers og Sædvanes Anseelse. De undersøgte i deres videnskabelige Samtaler Grundene for eller imod en Sætning, uden at skuffe eller smigre hverandre af gjensidigt Venskab. Mendelssohn og Lessing tænkte lige fordomsfrit, lige ædelmodigt, uden Fordringer og fulde af Kjerlighed til Sandhed; de prøvede Alt lige frimodigt, skarpsindigt og klart, i Begrebernes Udvikling, Adskillelse og Bestemmelse; dog var Lessing mere levende og driftig, Mendelssohn mere eftertænksom og sikker. Nicolai var dem i det mindste lig i levende Sandhedskjerlighed og i Mod og Iver, ved tydelige Begreber at fremme det Sandes Erkjendelse. Alle tre vare af en munter Aand; de yndede Spøg og Vid, men glemte aldrig den gjensidige Agtelse; saaledes forstyrrede aldrig Misforstaaelse eller krænket Egenkjerlighed deres venskabelige Omgang. I mange Aar søgte de, snart eenstemmige, snart for-

skjellige, men stedse ubundne og med gjensidig Tiltroe at udforske der Sande ved aabenhjertig Meddelelse af deres Tanker. Dette var det første Foreningspunkt i Berlin, hvor den største Tænkefrihed herskede under Frederik den store, for alle i deres videnskabelige Synsmaader overeensstemmende Lærde; og hertil kom siden de fleste gode Hoveder i hele Tydskland. Nicolai udførte nu (1757) efter fuldbragt Skifte med sine Brødre, det længe nærede Ønske at fratræde Handelen. Han levede af en meget liden Indkomst, der dog var tilstrækkelig for den Sparsomme og Maadeholdne i Krigens dyre Aar, ganske for Videnskaberne. Winkelmanns Skrifter og Betragtningen af alle de Kunstværker, han havde Leilighed til at see, gjorde ham bekjendt med de dannende Kunster og Bygningskunsten. Hans Ven, den preussiske Krigsraad Marpurg underviste ham i Composition. Iøvrigt drev hans Videbegjerlighed ham fra Sprog til Sprog, fra Videnskab til Videnskab, fra en ham endnu ubekjendt Deel af Literaturen til en anden. Denne Tørst efter at forøge sine Kundskaber forlod ham ei engang i hans Alder. Hans frie literaire Rolighed blev alerede afbrudt i Efteraaret 1758. Hans ældre Broder, Eieren af Faderens Handel, døde. Familiens Vel gjorde ham det til Pligt selv at paatage sig Handelen. Uden Tilbøielighed til slige Forretninger og uden Erfaring maatte han indrette Handelen paa nye. Han paatog sig den med Gjeld og under huuslige Bekymringer; thi han havde giftet sig 1760. Men den tidligt erhvervede Færdighed at benytte ethvert Øieblik og ei ved noget Udvortes lade sig forstyrre i Læsen og Eftertanke, ja selv at holde flere Gjenstande nærværende for sin Aand, for strax igjen at gribe den afrevne Traad, lettede ham ei alene hans Handelsforretning, men holdt og hans Aand oppe over hans Kalds Tvang ved videnskabelig Recreation. Dog trættedes han aldrig eller bukkede under for Sorgernes Byrde. Hans første store Foretagende var Udgaven af Bibliothek der schönen Wissenschaften i Leipzig, hvortil Moses Mendelssohn forenede sig med ham (4 Bind, Leipzig 1757-1760). Fra det femte Bind overdroge de Udgaven til deres Ven Weiße i Leipzig. Med dette Bi-

bliothek begyndte en bedre Critik i Tydskland. Frimodigen og underviisende droge de blot sig Udmærkede i deres Sphære og dannede ingen Skole eller Partie. Herpaa udgave de tre Venner, understøttede af Abbt, Resewitz, Grillo og Sulzer i Aarene 1759-1765 Briefe, die neueste Literatur betreffend, hvilke, ved deres Vid virkede saameget til at fremme frimodig Critik i Tydskland; dog kunde Nicolai formedelst sine Kalkeforretninger kun tage liden Deel deri. Dette classiske periodiske Skrift gav den tydske Literatur en selvstændig Retning. Der udkom 24 Dele i Berlin 1761-1766. Siden erholdt Nicolai mere Tid tilovers. Han bragte derfor i Aaret 1765 den Plan til Udførelse at udgive et allgemeine deutsche Bibliothek. Et betydeligt Antal berømte tydske Lærde i alle Tydsklands Lande forbandt sig med ham; og herved erhvervede Nicolai sig den store Fortjeneste at forene alle tydske Lande ved en fælleds literair Interesse. Det tydske Bibliothek befordrede Tænkefrihed og blev det vigtigste Tidsskrift, hvori den tydske Videnskabsrepublik, som dengang uddannede sig, først gjorde sin frie Stemmeret gjeldende. Af allg. d. Bibliothek udkom 107 Bind og 21 Bind Anhang, Berlin og Stettin 1765-1792. Med det 107de Bind ophørte Nicolai at være Udgiver. Fortsættelsen udkom i Kiel under Titelen: Neue allgemeine deutsche Bibliothek. Fra det 56de Bind paatog han sig igjen Redactionen. Hans Fortale til dette Bind er mærkværdig. Han sluttede Værket i Aaret 1805. Da det tog sin Begyndelse herskede der stor Uenighed blandt Theologerne. Nogle holdt Troeslærens Bogstav for eet med Theologien; Andre adskildte Religion og Theologie og underkastede den sidste som Videnskab den strængeste Critik, men aabnede derved tit Døren for Hypothes- og Systemsyge. Dette Theologernes videnskabelig-critiske Partie, hvortil blandt andre Semler og Teller hørte, lagde Grunden til Bibliothekets Anseelse. Dog beskyldte man allg. d. Bibl. tit for Mangel paa Grundighed, Eensidighed og Ubillighed og undertiden med Ret. De fleste Modstandere paadrog det sig imidlertid ved den bittre Tone, der var gaaet over fra Literaturbrevene i Bibliotheket. Den største Deel af disse

Fiender angreb Udgiveren Nicolai personligt, men gjorde ham heri stor Uret. Dog indviklede han sig selv i lærde Stridigheder ved mange af sine Skrifter, især ved sin Reisebeskrivelse og sine Angreb paa den critiske Philosophie. Blandt dem, som skreve imod ham nævnes her kun Garve, Herder, Wieland, Fichte, Blumauer, Riedel, Lavater og Sailer. Meest levende blev Striden, da Nicolai, Biester og andre Lærde i det berlinske Maanedsskrift og andre Steder gjorde opmærksomme paa mange hemmelige Selskabers farlige Virken, paa Catholicismens umærkelige Udbredelse og paa maskerede Jesuiters Tilværelse. De saae aabenbare for meget. I denne Anledning vexledes adskillige Stridsskrifter. Efterat Nicolai havde bragt allg. d. B. i Gang, vendte han fra 1770 sine Studier paa den preussiske Stats Handels-, Finans- og Statsforfatning. Ved sin Forbindelse med adskillige vigtige Mænd, saae han sig istand til at prøve og samle meget som stod i Forbindelse med Frederik 2dens Characteer og Handlemaade; de sex Hefter characteristiske Anecdoter om Frederik 2den og nogle Personer, der omgave ham, tilligemed Tvivl og Berigtigelser om allerede trykte Anecdoter (Berlin og Stettin 1788 til 1792) hvilke Nicolai udgav efter den store Konges Død, have derfor næsten uden Undtagelse historisk Værdie. Overhovedet var det vigtigt for Nicolais Dannelse og Virksomhed, at hans Yndlingsaar og mandlige Alder indtraf i Frederik 2dens Regjeringstid. Denne Monarch, der først ved frie Undersøgelse lod bekjæmpe alle Slags Fordomme, udviklede derved den sunde Fornufts og den practiske Videns Kraft hos sin Nations gode Hoveder; og Nicolais Stræben erholdt derved en fast og sikker Retning. Hans Studium af den brandenburgske Historie i alle dens Dele, erhvervede ham Statsministeren von Herzbergs nøiere Bekjendtskab. Denne tilstod ham 1777 Brugen af det kongelige Archiv, for at forbedre hans i Aaret 1769 udkomne ei blot topographiske, men og historiske Beskrivelse af Berlin og Potsdam. Han kunde endog tage Afskrifter af Documenter, der være vigtige for Statsforfatningen, Culturen og Sæderne. Saaledes blev dette Værk, efter dets tredie Udgave, Bet-

lin og Stettin 1786, 8. 3 Bind et Mønster for lignende Topographier. Anhanget dertil indeholder en Beretning om alle Kunstnere, der siden det 13de Aarhundred have opholdt sig i og omkring Berlin, og hvis Kunstværker endnu findes der. Samme Understøttelse fandt Nicolai hos alle Statsautoriteter, da han 1791 paatog sig at gjendrive de Urigtigheder, hvorved Ridder von Zimmermann i Hannover havde forqvaklet Frederik den stores Historie. Han gjorde dette i: freimüthige Anmerkungen über des Ritters v. Zimmermann Fragen über Friedrich des Großen, 2 Dele 1791 og 1792. Kun sjelden fandt Nicolai Tid at søge en levende munter Indbildningskrafts Spil. Han var en god Jagttager og det Besynderlige, han fandt hos Menneskene, gav ham Stof til hans Romaner. Men Forstand og Indbildningskraft standsede hinanden her gjensidigen, hvorfor ingen af hans Romaner tilfredsstiller Kunstdommeren. Dog gjorde de tildeels Opsigt, da de kom ud og indviklede endog Nicolai i smaae literaire Stridigheder. Hans fortrinligste Roman: Leben und Meinungen des Magisters Sebaldus Nothanker skulde vise de Orthodoxes Forfølgelsessyge i dens Nøgenhed, anbefale Tænkefrihed, afmaskere Hyklere, føre Sværmere til sund Fornuft og helbrede Tidsalderen for Føleri. Vid, interessant Fremstilling og Characteertegning udmærke denne fremfor alle andre Nicolais Skrifter af dette Slags; men han manglede Naturens forhøiede Liv og Følelsens livfulde Sprog. Den udkom først 1773; og i den 3die og 4de Udgave med Kobbere af Chodowiecki, Berlin og Stettin (1776) og 1779 i tre Dele. Man oversatte den paa Fransk, Dansk, Hollansk og Svensk. Da den med Lune og Menneskekundskab tugtede Zeloternes Daarlighed, foranledigede den en Mængde Stridsskrifter og Efterligninger. Overhovedet maatte Nicolai ved sin critiske Almagt og Strenghed vække mange Fiender imod sig; han blottede og undertiden smaae Svagheder, hvoraf man skadefroe betjente sig. Da skrev den vakre Veteran, halv spøgende og halv vred, mod sine yngre fordringsfulde Modstandere die Geschichte eines dicken Mannes (to Bind med Kobbere af Meil 1794), hvori han svingede

Troben med forfængelige Daarer, der tiltror sig mere Talent og Characteer end de virkeligt besidde. Til de større Værker, der paadroge ham Dadel, vel endog heftig Modsigelse, hører hans i statistisk Hensigt og for dens frimodige Tone høist fortjenstfulde Beskrivelse af en Reise igjennem Tydskland og Schweiz 1781; tilligemed Bemærkninger over Lærdom, Industrie, Religion og Sæder. Den første Udgave udkom i Berlin og Stettin 1783, den tredie 1788. Den sidste Udgave voxte i Aaret 1796 til tolv Bind. Blumauer udøste sin Galde i nogle Haanskrifter over dette Værk, som temmelig haardt havde rystet de Overtydskes Egenkjerlighed. Nicolai prøvede Alt meget nøie og skrev da med upartisk Sandhedskjerlighed. Men hans Fiender angrebe Mennesket og bagtalede Characteren, hvor Forstanden foer vild. Den største Kamp paadrog Nicolai sig ved sin literaire Republikanismus. Han hyldede intet System; ja han var, af denne Grund, i Forveien indtagen mod Alt, hvad der fandt mange Tilhængere. Saaledes blev han ofte greben af egen Fordom, naar han vilde undersøge uden Partiskhed. Dette kan imidlertid ei nedsætte hans store Fortjeneste og hans fortræffelige sædeligt og aandeligt strenge Characteer. Hans Modstandere, der sjelden vare ham overlægne i grundig Lærdom, men stode dybt under ham i Maadehold, angrebe tildeels med ondskabsfuld Spot hans sunde Menneskeforstands uppyntede Philosophie og hans Fordring paa critisk Stemmeret i den lærde Republik. Striden blev heftigst, da Nicolai erklærede sig imod den critiske Philosophie, hvis Værd han miskjendte over de tomme Grublerier og ordrige Spil, som denne Skole drev med mørke Begreber og Kunstord. Ved sin Omgang med Moses Mendelssohn vant til de muligst bestemte Begreber i den speculative Philosophie, kunde han ei fatte det nye Sprog i den rene Fornufts Critik, omendskjøndt han lod dens Forfatters Skarpsind vederfares Retfærdighed. Mange Kantianers Stolthed og Overdrivelse forbittrede den gamle Tænker, og han søgte deels i hiin Reise, som vist nok ei var det rette Sted hertil, deels i en Roman: Leben und Meinungen Sempronius Gundiberts, eines deutschen

Philosophen, at latterliggjøre den kantiske Skoles Ud-
svævelser og Afvigelser fra hans egen ligefremme Syns-
maade i Philosophien (Berlin og Stettin 1798). Det-
te Angreb blev besvaret ved heftige Skrifter, blandt
hvilke et af Joh. Gottlieb Fichte (Fr. Nicolais Leben und
sonderbare Meinungen, herausgegeben von A. W. Schle-
gel, Tübingen 1801) var det bittreste, men Philoso-
phen Fichte aldeles uværdigt. Dog end Nicolai Feil i
sin Synsmaade af den nyere Philosophies Væsen og ind-
vortes Værd, saa feilede han dog ei i at beskrive de For-
dringer og Daarskaber, mange af den nyere Skoles Ord-
førere tillode sig. Imidlertid erhvervede han sig ustri-
dig en større Fortjeneste ved sine historiske Forskninger
og Samlinger, hvori han oplyste Meget ved frugtbar
Drøftelse, saavelsom ved sin omfattende literaire Virk-
somhed, der havde stor Indflydelse paa Critik og Smag.
Derfor valgte det kongelige Videnskabers Akademie i
Berlin ham til Medlem 1799. Allerede i Aaret 1781
havde Videnskabernes Akademie i München optaget ham
til Medlem. I Aaret 1804 udnævnte Videnskabernes
Akademie i Petersburg ham til Correspondent. Selv
mange af hans Modstandere lode hans Retskaffenhed og
gode Hensigt vederfares Ret. — Et saa kraftigt Liv un-
derstøttedes af en fast Sundhed. Nicolai havde næsten
aldrig været sengeliggende. Dog forstyrrede engang i
Aaret 1791 Svimmelhed og heftige Sindsbevægelser
hans Nervesystem saaledes, at han i nogle Uger, ved
fuldkommen Bevidsthed, saae og hørte adskillige Phan-
tasmer, som han selv kaldte sin Indbildningskrafts uvil-
kaarlige Gjøglespil. Man kan desangaaende efterlæse
hans i Videnskabernes Akademie holdte Forelæsninger i
det nye Berliner Maanedsskrift. I sit 71de Aar mi-
stede han som Følge af en heftig Catarrhalfeber, Brugen
af sit høire Øie. Imidlertid forstyrrede Intet saa me-
get den værdige Oldings Aandsvirksomhed og muntre
Livskraft som hans Fædrenelands ulykkelige Skjebne.
Den af ham indrettede Boghandling vedblev at blomstre
efter hans Død under hans Arvingers Styrelse. — De
vigtigste af Nicolais Skrifter ere alerede omtalte; her
anføres endnu følgende: Ehrengedächtniß der Dichters

Ewald Christian von Kleist, Berl. 1760 (Digteren Kleists Hædersminde); en velskreven Biographie. Ehrengedächtniß Herrn Thomas Abbt, Berlin og Stettin 1767. — Leben Justus Mösers, Berlin og Stettin 1767, i første Deel af de af Nicolai udgivne: Vermischte Schriften von Justus Mösers. — Gedächtnißschrift auf Joh. Jacob Engel, Berl. og Stettin 1806. Gedächtnißschrift auf Dr. Wilhelm Abraham Teller, Berl. og Stettin 1807. Et priisværdigt Forsøg at drage Folkesange, der have sand Naivetet frem af Mørket, ere de to Aargange af hans feyne kleyne Almanach Vol schönerr echterr. liblicherr Volkslider ꝛc., gesungen von Wunderlich ꝛc. Berlin og Stettin 1777 og 1778; 12. med Melodier. Fortalen indeholder Tanker om Folkesangen, hvorved Nicolai retter manget Misgreb hos Folkedigteren. — Hans Versuch über die Beschuldigungen, welche dem Tempelherrnorden gemacht worden und über dessen Geheimniß; nebst einen Anhange über das Entstehen des Freimaurergesellschaft (Forsøg angaaende de Beskyldninger, der ere gjorte Tempelherreordenen og dennes Hemmelighed; tilligemed et Anhang om Frimurerselskabets Oprindelse), 2 Dele, Berlin og Stettin 1782 og 1783, er nøiagtig og grundig i Citaterne, skjøndt Overflødighed af Lærdom forleder Forfatteren til vovelige Slutninger og Hypotheser. Den første Deel af dette Skrift er imod Antons Forsvar for Ordenen, den anden mod de af Herder opkastede Trivl. — Overhovedet angik en stor Deel af Nicolais historiske Forskninger de hemmelige Selskaber. Man finder Resultaterne i hans Bemerkungen (imod Buhles Undersøgelser) über den Ursprung und der Geschichte der Rosenkreuzer und Freimaurer, Berlin 1806. — Hans philosophiske Afhandlinger, 1ste Bd., Berlin og Stettin 1808 ere fremkomne af Forelæsninger, som han har holdt i det berlinske Videnskabers Akademie, og for Størstedelen polemisk-critiske. — Som historisk Monochrom fortiener ogsaa hans Skrift om Brugen af falsk Haar og Parykker i de ældre og nyere Tider at nævnes. Blandt Nicolais mange Bidrag til adskillige periodiske Skrifter, findes flere fortrinlige Afhandlinger af historisk Indhold i neue berl. Monats-

skrift. Blandt de af ham udgivne Skrifter nævnes her: Sammlung vermischter Schriften zur Beförderung der schönen Wissenschaften und freien Künste (Samling af blandede Skrifter til de skjønne Videnskabers og de frie Kunsters Befordring), 6 Bind, Berlin 1759-1763. Thomas Abbts vermischte Werke, 6 Dele, Berlin og Stettin 1768-1781, af hvilke Biester besørgede de tre sidste Dele. Leben, Bemerkungen und Meinungen Johann Bunkels tilligemed adskillige mærkværdige Fruentimmers Levnet, af det Engelske, 4 Dele, Berlin og Stettin 1778. Mod denne Bunkliade, der kjedede ved theologiske Forelæsninger, fremstod Wieland i den tydske Merkur. — G. E. Lessings samtlige Skrifter, 27 Dele. Berlin 1794. Den 27de Deel indeholder Lessings Brevverling med Ramler, Eschenburg og Nicolai. En Selvbiographie af Nicolai har Löwe udgivet i sine Bildnisse jetzt lebender Berliner-Gelehrten III. 3. Man høre ham selv i Skriftet: Om min lærde Dannelse, om min Kundskab i den critiske Philosophie og mine Skrifter, samme angaaende, og om de Herrer Kant, J. B. Erhard og Fichte, Berlin og Stettin 1799. Flere Efterretninger indeholde V. H. Schmidts og D. G. G. Mehrings neuestes gelehrtes Berlin 2den Deel, og Jördens Lexicon deutscher Dichter und Prosaisten.

Nicolaiter ere 1) en Kjettersekt, der i den christelige Kirkes første Aarhundred, alerede i flere Punkter afvege fra den sædvanlige Lære; 2) en Classe Anabaptister eller Gjendøbere, der opkom i det 16de Aarhundred; 3) de, der forlade den geistlige Stand for at gifte sig.

Nicolay (Ludvig Henrik v.) studerede ved Universitetet i Strasburg, hvor han var født den 29de Dec. 1737. Ved samme Universitet blev han Professor i Logiken, efterat han en tidlang havde været fransk Gesandtskabssekreteer. Imidlertid gjorde han sin egentlige Løbebane først i Rusland, hvor han 1770 blev Cabinetssekreteer og Storfyrstens Bibliothekar, i Aaret 1796

keiserlig Statsraad, i Aaret 1798 Director for Videnskabernes Akademie og, efter at have nedlagt denne Post Geheimeraad 1801. Han var ogsaa Ridder af adskillige Ordener. Alle disse forskjellige Statsembeder, som han forvaltede, hindrede ham imidlertid ikke at tilfredsstille sin Lyst til Digtekunsten i mangfoldige Forsøg. Saaledes forsøgte han sig i Fabler, Fortællinger, Elegier, Epistler, Ridderdigte. Alle hans Arbeider kunne dog i det Høieste sætte ham blandt Digtere af anden Rang i disse Digterarter. I Almindelighed udmærker han sig ved mange fine Jagttagelser, Vid og Indbildningskraft og viser fortrinlige Talenter for den comiske Fortælling. Den første fuldstændige Samling af hans poetiske Arbeider udkom i Aarene fra 1792 - 1795 under Titelen: Blandede Digte og prosaiske Skrifter, 7 Dele, Berlin og Stettin, en Udgave, der har vundet meget i Correcthed ved Ramlers Forbedringer.

Nicolini er Navnet paa adskillige italienske Componister og Sangere. Carlo Nicolini med Tilnavnet delle Cadenze blomstrede i Italien ved Aaret 1770. Francesco Nicolini var Componist, levede i Venedig fra 1669 til 1685 og skrev adskillige Operaer. Giuseppe Nicolini, en endnu levende Theatercomponist, har forfattet adskillige Scener og blandt andet I baccanali di Roma 1800 for Theatret i Mailand.

Nicolo ogsaa kaldt Nicolo Isouard er een af den nyeste Tids meest yndede Componister for Theatret. Hans egentlige Navn er Isouard og hans Fædreneland Maltha, hvor han blev født 1775. Uagtet hans Fader, en anseet Kjøbmand, havde en talrig Familie, anvendte han dog megen Bekostning og Umage paa sine Børns Opdragelse og lod nogle af dem opdrage i Frankerig. Constant de Campion, Commandeur for Maltheserordenen, tog den unge Isouard med til Paris og bragte ham der til Berthaud, hvis Pensionsanstalt i Forstaden St. Honoré var en Planteskole for Geniecorpset. I de Bitimer, hans alvorligere Studier levnede ham, sysselsatte han sig med Fortepiano, hvorpaa Pino gav ham

Underviisning. Efterat han allerede var optagen som Aspirant ved Marinen, bestemte Revolutionens Udbrud ham til at vende tilbage til Maltha i Aaret 1790. Uagtet hans Fader her bestemte og forberedede ham til Handelen, fortsatte han dog sine musikalske Beskieftigelser. Maltha var indtil Ordenens Ophævelse eet af de interessanteste Steder i Verden, hvor man fandt det meest udsøgte Selskab af Mænd af Stand fra mange Lande. Her havde den unge Isouard Leilighed til gandske at danne sin musikalske Smag og gjøre sit Talent paa Pianoforte gjeldende. Michel Angelo Villa, en meget duelig Lærer og Francesco Azopardi underviste ham her i Accompagnemant og Contrapunktets Theorie. Fra Maltha gik han til Palermo, hvor han tilbragte nogle Aar som Commis hos Handelshuset Mattei og i Bitimerne fortsatte han sine musikalske Studier under Hr. Amendolas Veiledning. Herfra begav han sig til Neapel, hvor han blev ansat hos de tydske Banquierer Kutler og Heigelin. Ogsaa her sysselsatte han sig med Musiken, og fuldendte sit theoretiske Studium af Compositionen ved den berømte Salas Underviisning. Prindsesse Belmontes Anbefaling bevægede den store Guglielmi til at undervise Isouard i den musikalsk-dramatiske Composition. Saaledes udrustet med alt hvad der kan danne en fuldkommen Componist, besluttede han mod sine Forældres Villie at opoffre sig sin Yndlingsbeskjeftigelse. Han forlod Neapel og begav sig til Florents, hvor han componerede sin første Opera, L'avviso ai maritati, hvis overordentlige Held bestyrkede ham i hans Beslutning. For imidlertid ei at støde sine Forældre udgav han alle sine Compositioner under Navn af Nicolo, hvortil han først senere satte sit egentlige Isouard. Fra Florents begav han sig til Livorno, hvor han componerede Operaen Artaserse for Sangeren Senesino med lige Bifald. Den daværende Stormester for Maltheserordenen af Familien Rohan, kaldte ham til sig til Maltha og udnævnte dam, efter den berømte Vincenzo Anfossis Død til Organist for Johanniterordenens Capel, og efter Martinos Død til Ordenens Capelmester, hvilken sidste Post han beholdt til Ordenens Ophævelse efter

de Franskes Ankomst. Imidlertid blev han som Privatmand i Maltha, hvor han componerede adskillige smaae af Fransk paa Italiensk oversatte Operaer som il Tonneliere, l'improvisata in Campagna, il Barbiere di Seviglia, hvilke endnu høres med Fornøielse paa alle Europas udmærkede Theatre. Da de Franske igjen maatte rømme Maltha, tog General Vaubois ham med til Paris som sin Privatsekreteer. Her uddannede han sig endnu videre efter Monsignys og Gretrys Compositioner, benyttede den berømte Hoffmanns Vink angaaende Musikens Anvendelse paa Dramaet og forbandt sig nøie med den bekjendte dramatiske Digter Etienne. Af alle Nicolos Compositioner har ingen erholdt saa udmærket Bifald som Operaen Cendrillon, der først blev given i Paris, 90 Gange efter hverandre; en Lykke, der er uden Exempel i Annalerne for Théâtre de l'opéra comique. Blandt hans øvrige Compositioner ere foruden de ovennævnte endnu Un jour à Paris, les deux avares, Michel Ange, le médicin turc, la ruse inutile, l'intrigue au serail, les rendez-vous bourgeois. I dette lette dramatiske Slags er Nicolo Isouard ved sin Melodies Mangfoldighed og Yndighed, ved det blomstrende i hans Imagination, og ved en heldig Sammensmeltning af den nyere italienske Smag og den franske, een af de meest udmærkede Componister, og hans Compositioner, fornemmelig de ovennævnte, høres med stedse nye Fornøielse paa de fleste Theatre. Han componerede endnu Musiken til Joconde og Jeannot og Colin og døde i Aaret 1818.

Nicomedes see Bithynien og Mithridates.

Nicopolis, en Bye i Bulgarien ved Floden Donau, er mærkværdig af det betydelige Nederlag, som den ungarske Konge Sigismund i Aaret 1796 leed imod den tyrkiske Sultan Bajazed 1ste, den lynende.

Nicosia Hovedstaden paa Øen Cypern, er stor, smuk og befæstet, samt paa alle Sider omgivet af Bjerge. Staden er næsten en Miil i Omfreds indslutter en Mæng-

de Haver og Plantninger af Citron-, Pommerants-, Olie- og Mandeltræer ꝛc. Den har mange smukke Kirker og andre offentlige Bygninger, betydelige Manufacturer og vigtig Handel. Nicosia er Sædet for en Pascha, samt en græsk og armenisk Bisk op. Forhen var den de cypriske Kongers Residens.

Niebuhr (Carsten) blev født i Lüdingworth i Landet Hadeln den 17de Marts 1733 og blev 1760 Ingenieurlieutenant i Kjøbenhavn. Da Kong Frederik 5te af Danmark, paa den berømte Orientalist Michaelis Forslag og Grev Bernstorfs Anbefaling, sendte et Selskab af Lærde paa sin Bekostning til Arabien for at indhente nøiagtigere Efterretninger om dette Land især for derved at fremme Bibelfortolkningen, saa blev Niebuhr ogsaa bestemt hertil. Selskabet bestod af fem Personer, af hvilke Cramer og Forskål havde Naturhistorien, von Hagen de østerlandske Sprog, Baurenfeind Tegningen og Niebuhr Geographien. De afreiste den 4de Jan. 1761 fra Kjøbenhavn og gik over Constantinopel og igjennem Ægypten til Jemen. Men inden eet Aar var forløbet vare alle Niebuhrs Medreisende døde deels i Arabien deels paa Veien til Indien, og Hensigten af hele Expeditionen vilde været forfeilet, hvis ei Niebuhr med sielden Bestemthed havde fortsat Reisen alene og paataget sig de Øvriges Arbeider og Jagttagelser. Først 1767 kom han tilbage og fremlagde Resultaterne af sine egne og sine Medreisendes Forskninger i sin Beschreibung von Arabien (Beskrivelse over Arabien, Kjøbenhavn 1772, 4), Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern (Reisebeskrivelse til Arabien og andre omliggende Lande, sammesteds 1774 - 1778, II. 4. begge Værker ere oversatte paa Dansk, Fransk, Hollandsk og Engelsk) og i sine Udgaver af P. Forskal descriptiones animalium &c., quæ in itinere orientali observavit (Hafn. 1775, 4) og hans Flora ægyptiaco-arabica (ib. 1776, 4). Den yderste Nøiagtighed, Undersøgelse, der blot var grundet paa egen Beskuelse, aldrig paa fremmede Efterretninger, høi Sandhedskjerlighed, der ei havde mindste Spor af det Forunderlige

Q

eller Overdrevne, give hans Efterretninger en høi Værdie og have gjort dem til en Hovedkilde for de af ham bereiste Landes Stilling og Beskaffenhed. Og, om de end ei ere lige tilfredsstillende for alle Partier, og Expeditionens Maal ei i enhver Henseende blev fuldkommen opnaaet, saa kan dette ei geraade en Mand til Dadel, der har udrettet langt mere end der var ham paalagt og man kunde vente af ham. Efter sin Tilbagekomst til Kiøbenhavn, blev han 1768 Ingenieurcapitain, derpaa 1778 udnævnt til virkelig kongelig dansk Justitsraad og Landskriver i Sønderdithmarsken i Meldorf, 1808 til Etatsraad og 1809 til Ridder af Dannebrog. Nationalinstitutet i Frankerig optog ham ogsaa blandt dets Medlemmer. Niebuhr døde den 26de Apr. 1815. — Hans Søn, kongelig preussisk Geh. Statsraad og Medlem af det kongelige Videnskabers Akademie i Berlin, har gjort sig bekjendt ved adskillige fortrinlige Afhandlinger i Museum der Alterthumswissenschaften og i deutsche Blätter, men fornemmeligt ved sin romerske Historie (Berlin 1811), et Værk, der er en Gibbon værdigt formedelst dets dybe Forskning, høie Oversigt og Kraft i Fremstilling. Han har og skrevet: Preußens Recht gegen den sächsischen Hof (Berlin 1814. 8), hvori man gjenkjender Mesterens Haand. Han har og leveret en interessant Biographie af sin Fader i Kieler-Blätter 3te B. 1816. I.

Niemen er det polske Navn paa Floden Memel, som udspringer i det russiske Gouvernement Minsk, udgjør paa en Strækning af 30 Mile Grændsen imellem Rusland og Nye-Østpreussen, deler sig ved Perwalkischkan, to Mile bag Tilsit i to Arme, Ruß og den nye Gilge som danne den for sin Frugtbarhed bekjendte Tilsiterdal, og udgyder sig i det curiske Hav.

Niemeyer (August Hermann) priisværdigt bekjendt som Theolog, pædagogisk Skribent og aandelig Sangdigter, blev født den 1ste Sept. 1754 i Halle i Saalkredsen, hvor hans Fader var Archidiaconus. Efterat han havde besøgt det kongelige Pædagogium i Halle, dannede han sig paa det derværende Universitet, fornemme-

ligt under Semler og Nösselt, til de theologiske Videnskaber. I Aaret 1780 blev han der overordentlig Professor i Theologien og Inspector ved det theologiske Seminarium, 1784 overordentlig Professor og Opsynsmand ved det kongelige Pædagogium og det berømte hallieke Waisenhuus, som ved hans Tilkomst var geraadet meget i Forfald, 1787 Director for det pædagogiske Seminarium, 1792 kongelig-preussisk Consistorialraad, 1794 Doctor i Theologien, 1800 Director for Almissecollegiet, 1804 virkelig kongelig preussisk Overconsistorialraad og Medlem af det berlinske Overskolecollegium, 1808 Medlem af Rigsstænderne i Kongeriget Westphalen og samme Aar Cantsler og Rector perpetuus ved Universitetet i Halle. I Aaret 1813 mistede han denne Post, da det franske Gouvernement ophævede Universitetet Halle for dets 1813 mod de Allierede viste gunstige Sindelaug. I Aaret 1814 blev Universitetet gjenoprettet af den preussiske Regjering og Niemeyer igjen indsat. De største Fortjenester har han unægtelig som pædagogisk Skribent. Som Theolog arbeidede han stedse paa at udbrede de meest luttrede Begreber over Religionens Lærdomme. Mindst fordeelagtigt viser han sig som Digter. Foruden mange adspredte Afhandlinger ere hans fortrinligste Skrifter: Characteristik der Bibel, Philotas oder Beiträge zur Beruhigung und Belehrung für Leidende und Freunde der Leidenden, Timotheus zur Erweckung und Beförderung der Andacht nachdenkender Christen, die populäre und practische Theologie; die Briefe an christliche Religionslehrer; die Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts für Aeltern, Hauslehrer und Schulmänner, das Gesangbuch für höhere Schulen und die Feierstunden während des Kriegs.

Niethammer (Friedrich Immanuel) Doctor i Philosophie og Theologie, overordentlig virkelig Medlem ved det kongelige Videnskabers Akademie i München, kongelig bayersk Central-, Skole, Studie- og Kirkeraad ved det Indres Geheime-Ministerium, er født i Beilstein i det Würtembergske den 24de Marts 1766. I Aaret 1793 optraade han offentligt i Jena som Pro-

fessor i Philosophie og Theologie, efterat være bleven Doctor i disse Videnskaber. Ved sin gavnlige videnskabelige Virken vakte han den bayerske Regjerings Opmærksomhed paa sig, og han var een af de fremmede Lærde, som den 1803 kaldte til Würzburg for at bevirke en nye kraftig Bevægelse i Kunster og Videnskaber i de bayerske Stater. Da Bayern 1805 aftraadde Würzburg i Presburgerfreden, blev han forflyttet som protestantisk Kreds-, Consistorial- og Skoleraad til Bamberg i Mainkredsen, og derfra 1807, som Central-, Skole- og Studieraad til München. Her yttrede han sine Ideer om Pædagogiken i sit fortræffelige Skrift om Philanthropismus og Humanismus. Disse bleve bragte i Udførelse i den nye Skoleplan, som indførtes overalt i Kongeriget ved det almindelige Normativ af 1808 for at give Sprog- og Realstudierne en aldeles forædlet aandelig og hensigtsmæssig Retning.

Niflheim, en mørk, kold Verden, som Alfader havde skabt før Jorden, og som efter Othin var de Ondes (Feiges) Opholdssted efter Døden. Her regjerede Gudinden Hel, Lokes Datter, hvis Rige strakte sig over ni Verdener i det yderste Nord, blandt hvilke Niflheim laae yderst. Midt i Niflheim var en Brønd Huergelmer, fuld af giftige Slanger, og af samme udfløde elleve Floder, hvoraf den ene med Ildstrømme omgav de Ugudeliges Pinselssted. Niflheims Beboere plagedes af Kulde og fæle Uhyrer indtil Ragnarokr.

Niger, som de Indfødte kalde Nijar, Joliba eller Nil el Abid, er en stor Flod i det indre Afrika. Den løber fra Vesten mod Østen, men man har ingen sikker Efterretning, enten om dens Udspring eller Udløb, hvorom Geographerne have fremsat adskillige Hypotheser.

Nike kaldte Grækerne den Gudinde, som var Romerne bekjendt under Navnet Victoria.

Nikkel eller **Nikelmetal** kalder man et Slags Halvmetal, som den svenske Akademiker Kronstadt først opda-

gede i Aaret 1751 og har beskrevet i Stockholmer Akademiets Afhandlinger. Imidlertid skylde vi Bergmanns Undersøgelser den nøiere Kundskab om samme. Uagtet ei alt Slags Nikkel er af samme Beskaffenhed, saa kan man dog i Almindelighed angive følgende Kjendetegn, Det er haardt, skjørt, tæt i Brudet, fiintkornet og glindsende, indeholder lidet Svovl, men endeel Arsenik, er ildfast og ligesaa vanskeligt at forkalke som at rense for det dermed blandede Jern og Kobolt; ved Forkalkning gaaer det over til en grøn Kalk og giver et rødbruunt Glas, men et hyacinthfarvet, naar man smelter den rene Nikels Kalk med Borax. Det rensede Nikelmetals specifike Vægt, som giver en fuldkommen metallisk Glands, er i Sammenligning med Vandet som 9000 til 9333. Der gives to Slags Erts, som levere Nikkelmetal, Kobernikkel og Nikkelokker. Det første, som er hyppigst og sædvanligt findes ved Glandskobolt, er uformet, stumpkantet, og har for det meste en bleeg kobberrød Farve, viser i Bruddet ligesom Facetter, sjeldnere Straaler og indeholder foruden Nikkel ogsaa Jern, Arsenik, Kobolt og Svovl. Da man har troet at Ordet Nikkel kom af den hellige Nicolaus, saa har man undertiden kaldt Kobbernikkel cuprum Nicolai. Rimeligt kommer Navnet af det gamle tydske Nickel, der betyder uægte, og man gandske passende dermed kunde betegne de uægte Kobberlag. Nikkelokker saavelsom Kobbernikkel findes ved Nikkelen i adskillige af Tydsklands Bjerge. Den findes sædvanligt som Overtræk ved andre Metaller, er maver, æblegrøn, kan gnides i Stykker og farver af.

Nilen, en stor Flod i Afrika, kommer fra Abyssinien, gjennemstrømmer Nubien og Ægypten, i hvilket Land den neden for Cairo, hvor den er omtrent 2000 Fod bred, deler sig i to Hovedarme, hvorfra igjen gaae adskillige andre, af hvilke de yderste mod Østen og Vesten give den nedre Deel af Ægypten Skikkelse af et Delta, hvilket Navn Landet og havde i ældre Tider (see Art. Delta). I Oldtiden talte man syv Mundinger,

igjennem hvilke Nilen løb ud i det middellandske Hav, men af hvilke nu de fleste ere tilstoppede. At opdage og bestemme Nilens Kilder har alerede fra de ældste Tider hørt til Reisebeskrivernes og Geographernes vanskeligste Opgaver. I den nyeste Tid har Skotlænderen Bruce paastaaet, virkeligt at have seet Nilens Kilder i November 1770 i Provindsen Gojam i Abyssinien, et Foregivende, der dog er levende modsagt af Andre. Sædvanligt antager man dog, at den udspringer i Abyssiniens Bjerge i Agowernes Land. Skibsfarten paa Nilen afbrydes ved Assieut i Øvre-Aegypten ved Catarakter (Vandfald), af hvis Høide de Gamle dog gave en overdreven Beskrivelse. Hvad der gjør Nilen mærkværdig fremfor de fleste andre Floder i Verden og særdeles velgjørende for Aegypten, er dens aarlige Oversvømmelse, hvorved Landet frugtbargjøres. Denne Frugtbarhed maa vel mindre tilskrives Nilens Dynd*), som Nogle have meent, end Bevandingen selv. Fra den 18de eller 19de Juni begynder Vandet lidt efter lidt at stige, naaer sin største Høide i Sept. og falder derpaa i ligesaa lang Tid som det steeg. Alerede i den fjerneste Oldtid blev Vandet ved Canalen mere jevnt fordeelt, og man havde paa adskillige Steder Nilmaalere, ved hvilke man paa det nøiagtigste iagttog Flodens Stigen og Falden. Aarsagen til denne periodiske Oversvømmelse søgte man alerede i Oldtiden i den i Abyssinien fra Marts til Sept. faldende Regn og de paa samme Tid blæsende Vinde. Nilens Vand, der medens det stiger, viser forskjellige Farver, er vel dyndet, men sødt og behageligt i Smagen. — Formedelst den regelmæssige Oversvømmelse kunde Nilen i det gamle Aegypten blive en Tid- eller Calenderbestemmelse, og de, som holde de fleste ægyptiske Guddomme for personificerte Tid- eller Calenderbestemmelser, lade den derfor og spille en Rolle i den ægyptiske Mythologie.

Nimbus kalder man den Straalekrands, eller den

*) Nogle have tilskrevet Nildyndets Sammenhoben hele Nedre-Aegyptens, ja maaskee hele Landets Oprindelse.

Glands, hvormed man i Oldtiden forestillede Hovederne af visse Guddomme, Konger og Keisere, og i Christendommens Tid Christus's og Helgenes Hoveder. Mange forklare denne Skik deraf at Nimbus oprindeligen hos Romerne har betydet et Stiernebind, hvormed Romerinderne undertiden skiulte en alt for høi Pande, at man derfor videre har brugt det om den lille Bedækning, hvormed man beskyttede Hovederne paa Gudernes Billedstøtter imod Smuds og Ureenhed, og at man ved denne Hovedbedækning i Begyndelsen blot til Stads har anbragt Straaler, hvoraf der tilsidst er bleven en virkelig Straalekrands. Men af mange Myther, hvori gudindviede Børn forestilles i Vuggen med et saadant Skin, er det Sandsynligt, at Ideen om Nimbus skyldes en gammel orientalsk Symbolik, hvis oprindelige Betydning er tabt for os, sin Oprindelse.

Nimes eller Nismes er Hovedstaden i Departementet Gard i det forrige Nedre-Languedoc. Staden selv er uanseelig med skjeve Gader, men Forstæderne have meget skjønne Bygninger og Anlæg. Nimes har i lang Tid været en betydelig Handelsstad. Man har beregnet, at her tit i eet Aar er omsat Varer for 21 Mill. Franker. Husenes Antal er 4500 og Indbyggernes 40000, hvoribiandt en betydelig Mængde Calvinister. I antiquarisk Henseende er Nimes mærkværdig, fordi der i Nærheden af Staden findes Levninger af det bedst vedligeholdte Amphitheater (Amphitheatrum Nemausense). Jean Nicot, der som fransk Gesandt 1559 sendte den første Tobak fra Portugal til Frankerig, (hvoraf Tobakken endnu kaldes herba Nicotiana) var født i Nimes saavelsom den berømte geistlige Taler Saurin og den fortjente Lærde Samuel Petitus, der fornemmeligt har gjort sig berømt ved sit Værk de legibus Atticis. En Hovedhandel for Staden er den med de omkring Staden deels vildvorende, deels dyrkede Vexter, hvoraf Sæden, Blomsterne og Bladene samt de tørrede Rødder sendes vidt omkring. Clima og Jordbund lade disse Vegetabilier her naae den høieste Grad af Godhed.

Nimrod, som efter den mosaiske Beretning levede ved 2000 Aar for Chr. holdes almindeligt for den første Regent og Erobrer, der istedet for den patriarchalske Uafhængighed hos de ældste Nomadestammer, har indført Monarchiet. Han byggede Babylon og stiftede Riget af samme Navn, hvilket siden forøgedes ved Erobringen af Stæderne (de befæstede Horder) Erech siden Edessa, Accad siden Nisibis og Chalne senere Ctesiphon i Mesopotamien. Herder kalder ham Formand for den babyloniske Taarnbygning, og seer i den Omstændighed, at han var en vældig Jæger, kun en billedlig Henpegen paa Tyranniet, hvorved han lokkede de vilde omvankende Nomader sammen og underkastede sig dem ved List og Magt. Nimrod betyder i den chaldæiske og arabiske Dialect en Oprører; den sammenlignende Mythologie kan derfor vel have Ret, naar den i ham troer at opdage Mørkets Kjempe (han var en Efterkommer af Cham, de Sortes Stamfader) og Personification af en kongelig Magts Oprindelse blandt Menneskene, der havde sat sig op mod den guddommelige, Lyset, og vovet at ville indtage Guds Stad paa Jorden, og holder ham for den samme som Chaldæernes Bel og den medisk-persiske Katumarat.

Nimwegen, Nimmegen, paa Fransk Nimégue, en Stad i Kongeriget Nederlandene, i Provindsen Geldern ved Floden Waal, har 12 til 13000 Indbyggere. Det er en gammel, temmelig befæstet og vidtløftigt bygget Stad, som er bleven mærkværdig i den nyere Historie, fornemmeligt af den i Aarene 1678 og 1679 der sluttede Fred. Staden driver nogen Handel, fornemmeligt med det i Nærheden liggende Cleve; især er det i Nimwegen bryggede Øl, Mol kaldet meget indbringende. Mærkværdig her er den gamle Borg Falkenhof, der var Residensen for Nimwegens gamle Borggrever. Fordum var Nimwegen Hollands anden Handelsstad næst Amsterdam.

Ninus. Da de i Begyndelsen af forrige Aarhundrede af adskillige Medlemmer af Académie des

inscriptions et des belles-lettres først til Drøftelse bragte Undersøgelse i den ældste assyrisk-babyloniske Historie, ei førte til noget sikkert Resultat, saa kan man ei anføre andet om Ninus end de bekjendte Sagn, uden at indlade sig i vidtløftig Beretning, der stedse vil blive uvis. Efter Sagnet var Ninus een af Assyriens ældste Konger, en Efterfølger af Belus og een af Asiens første Erobrere. Han udvidede det assyriske Rige indtil Grændserne af Indien til Nilen og Tanais. Han ægtede Semiramis, Statholderen Menons Gemalinde, da hun ved Beleiringen af Staden Bactra havde givet ham et Raad, hvorved han han kom i Besiddelse af samme. Han opbyggede Ninive eller Ninus, det assyriske Riges Hovedstad. Han blev efterfulgt af sin Gemalinde Semiramis, som endog troes at at have ryddet ham af Veien. Deres Søn var Ninyas. Det assyriske Riges Stiftelse sættes til omtrent 2000 Aar før Christus.

Niobe en Datter af Tantalus og Dione, var Amphions Gemalinde, hvilken i Fælledsskab med Zethus beherskede det af dem opbyggede Theben. Hun havde (efter den sædvanlige Beretning) syv Sønner og syv Døttre, og forglemte sig i Stoltheden over sin opblomstrende Familie saa meget, at hun ophøiede sig over Latona, der kun var Moder til to Børn, Apollo og Diana, og, til Straf for denne Overmod, maatte see sine Børn henseene for Apollos og Dianas Pile. Smerte og Fortvivlelse forvandlede den ulykkelige Moder efter lang Omflakken til en Steen, som man siden viste frem i Sipylus, hendes Faders Rige. Ogsaa Amphion og Zethus faldt, da de forbittrede trængte ind i Apollos Helligdom, gjennemborede af Gudens Pile. — Dette er den sædvanlige Beretning om Niobes Skjebne, i hvis Biomstændigheder Digterne, der ligesaa ofte som Kunstnerne have gjort denne Historie til Gjenstand for deres Fremstillinger meget hyppigen afvige. Hovedgrunden til Fabelen selv synes at ligge i hiin gamle Sprogbrug, at man sagde om unge Mennesker, der døde en pludselig Død, at Apollos eller Dianas Piil havde truffet dem, ligesom Forstenelse næsten i alle Sprog er det sædvanlige Billede paa den

høieste Grad af bedøvende Fortvivlelse. Een af Oldtidens skjønneste Kunstfremstillinger har vedligeholdt sig i den saakaldte Niobes Gruppe, som er særskildt beskreven af Angelo Fabroni (Florents 1779) og tilbørligen bedømt i Winkelmanns Geschichte der Kunst (B. 1 S. 148). De, denne Gruppe dannende, Statuer bleve i Aaret 1583 opgravne ved porta lateranensis i Rom, kjøbte af Cardinal Ferdinand de Medici, og af Storhertug Leopold af Toscana opstillede i Rotunda la Tribuna i Florents 1770. Siden ere de bragte til Paris, hvorfra de dog igjen ere tilbagesendte.

Niord, kaldet den rige, var, efter een Beretning skabt af Guderne i Vanaheim og blev tilligemed hans Søn Freyr af Vanerne given Othin til Gidsel for Mimer og Heiner, Andre berette at han var Othins Sønnesøn. Othin tog ham med til Norden blandt Aserne, satte ham blandt de tolv Hofgoder eller overste Dommere og Offerpræster og gav ham Noatun til Opholdssted. Han fulgte Othin i Regjeringen over Endeel af Sverrig samt i Overpræstedømmet. Han overlevede de andre Guder og lod sig ligesom Othin stikke med Spyd for at komme til Valhalla. De Svenske begravede ham med stor Høitidelighed og dyrkede ham som en Gud. Man tillagde ham Herredømmet over Rigdom, Vind, Hav, Ild og Frugtbarhed og man paakaldte ham for en lykkelig Skibsfart, Jagt og Fiskerie. Niord var gift med Skada, en Datter af Kjempen Thiasse, hvorfor hun holdt meest af at opholde sig i Bjergene, Jetternes sædvanlige Bolig, hvorimod Niord helst boede ved Havet. Den Uenighed, som herover opkom imellem dem, afgjordes saaledes, at de skulde opholde sig ni Nætter paa Bjergene og 3 ved Havet paa Noatun; men denne Overeenskomst blev ei længe overholdt. Niord klagede i en Sang over, at han ei kunde sove mellem Bjergene for Ulvenes Tuden, og Skada klagede over, at hun ei kunde sove paa Noatun for Søfuglenes Skrig. Hun forlod ham tilsidst og giftede sig med Othin. Niord havde avlet med hende en Søn, Freyr,

og en Datter Freya. Ved Ragnarokr skulde Niord komme tilbage til Vanerne.

Nipon see Japan.

Nisser er Navnet paa et Slags overnaturlige Smaavæsener, som Folkeovertroen antager at kunne bringe Held og Rigdomme til det Sted, de opholde sig. Man har derfor søgt at skaffe sig deres Gunst ved at sætte Spiser for dem, som man indbildte sig at de godt kunne lide f. Ex. Søddgrød. Dette Slags Overtroe forsvinder imidlertid stedse mere.

Nivellere er at udmaale, hvorledes Høiden af Vandets Overflade paa et vist Punkt, forholder sig til sammes Høide paa et andet Punkt, eller undersøge, hvor meget Vandet paa et Punkt er længere borte fra Jordens Centrum end paa et andet. Da Vandets Fald beroer paa denne Bestemmelse, seer man let, af hvor stor Vigtighed Nivelleren er ved Bjergværker, Vandmøller og alle andre Anlæg, ved hvilke Vandets Fald kommer i Betragtning. De til denne Udmaaling opfundne Redskaber kalder man Vandvægter eller Nivellerevægter, som forfærdiges paa forskjellig Maade. — I en afledet Betydning forstaaer man og ved Niveau eller Vatterpas, det Instrument, fra hvis Midte en Blykugle hanger ned, og hvoraf Muurfolk og Tømmermænd betjene sig for at tage Horisontallinien og see, om Stenene og Tømmeret ligge i lige Retning.

Nivernois (Louis Jules Mancini, Hertug af), fransk Statsminister, Medlem af de skjønne Videnskabers Akademie i Paris, blev født der den 16de Dec. 1716. Han var en Sønnesøn af hiin Hertug af Nevers, der er bleven saa berømt ved sin Aand, sin Lyst til Poesie og sine uretfærdige Domme over Racine. Efterat den unge Hertug af Nivernois en tidlang havde været Militær, gik han til den diplomatiske Bane, og var fransk Gesandt i Rom, i Berlin, hvor Frederik 2den agtede ham, og i London, hvor han underhandlede Fre-

den 1753, der, som bekjendt, faldt langt fordeelagtigere ud for Frankerig end man havde kunnet vente. Paa dette Poster viiste han alle en fuldkommen Diplomatikers Egenskaber. Da han var kommen tilbage til Paris, sysselsatte han sig blot med Videnskaberne. Hans mangfoldige literaire Arbeider i de skjønne Videnskabers Fag ere Beviis paa hans Aands Lethed og Mangesidighed, imidlertid udmærkede han sig dog meest i Fabelen og poésies fugitives, hvori han undertiden nærmede sig Voltaires Gratie og de la Mottes esprit. I Skrækperioden under Robespierre blev Nivernois, uagtet sin høie Alder heftet og blev i Fængsel til den 9de Thermidor i Aaret 1796. Han døde i Paris i sit 72de Aar. Efterat hans Værker allerede 1796 vare udkomne i 8 Bind, udgav François de Neufchateau endnu to Bind Oeuvres posthumes, som indeholde forskjellige Breve, Memoirer og Théâtre de société.

Nizza, Hovedstaden i Provindsen (Grevskabet) af samme Navn, i Kongen af Sardiniens Lande, ligger ei langt fra Pagliones Udløb i det middellandske Hav. Staden indeholder 18000 Indbyggere og inddeles i den gamle og nye Stad, hvoraf den sidste er langt skjønnere end den første, som har krumme, skidne Gader, gamle, mørke og sletbyggede Huse. Denne Stad og den omliggende Egn er meest bekjendt, deels af den overordentligt rene og sunde Luft, deels af det udmærket milde Clima, selv midt om Vinteren; dette skyldes de nordlige Bjerge, der hænge sammen med Alperne og beskytte Landet mod ultramontanske Storme. Derfor er Nizza et Yndlingsopholdssted for alle dem, der behøve at indaande reen Luft, i hvilken Henseende kun Montpellier er den lig, og for alle dem, der ville beskyttes mod en nordlig Vinter. Luften er her saa reen at man, ved godt Veir kan see Bjergene paa Corsika. Man finder her Søbade og Ruinerne af et romersk Amphitheater. Staden driver en ei ubetydelig Handel fornemmelig med raae og spunden Silke, Viin, Olie og Blomster, der om Vinteren sendes herfra til Paris, ja endog til Lon-

don. Nizza er og mærkværdig som den berømte Maler Carl Vanloos Fødselssted.

Nizzami Ghedid (Nisami Dscheddid), kaldes paa tyrkisk den i Constantinopel oprettede Commission for den nye ɔ: europæiske Militærorganisation: men overhovedet betegnes ved dette Udtryk det nye System, hvorefter den tyrkiske Krigsmagt skulde erholde den nærværende europæiske Militærforfatning eller i det mindste nærme sig samme. De paa denne Maade nyt oprettede Troppecorps hede Seymenner. Selim 3die begyndte disse Reformer, da det ei undgik hans rigtige Blik, hvor meget hans Janitscharer ved deres Mangel paa Disciplin stode tilbage for enhver europæisk Hær. Men Janitscharerne, der opbragtes over den dem paalagde Tvang, afsatte Selim 3die og ophøiede i hans Sted Mustapha den 4de paa Thronen. Denne styrtedes af den energiske Mustapha Beiractar, der, som Storvezir hos Mahmud 2den, eftertrykkeligt fortsatte de af Selim begyndte Reformer ved Hæren. Men ogsaa han maatte bukke under for Janitscharernes Forbittrelse, og siden har der ei været mere talt om Nizzami Ghedid.

Noah var den sidste af Patriarcherne af den sethske Stamme før Syndfloden, hvem Gud, for hans Fromheds Skyld, bestemte til Stamfader for en nye Menneskeslægt, da den først skabte formedelst dens Synder omkom i Vandfloden. Paa et Skib, som han havde bygget efter Guds Anviisning, reddede han sig og sin Familie, samt visse Par af rene og urene Dyr, der omgave ham og landede, efterat Vandet igjen var løbet bort, paa Bjerget Ararat i Armenien, hvor han bragte Gud et Takoffer og i Regnbuen saae et Tegn, at en saadan Syndflod ei skulde indtræffe mere. Det af ham forkyndte guddommelige Bud, ei at udgyde Menneskeblod, og ei at spise slagtede Dyr raae i deres Blod, gjorde tilligemed Ager- og Viinavlen, som han drev, den første Begyndelse til Civilisation. Men at der endnu efter Syndfloden gaves menneskelige Svagheder og Synder maatte Noah selv erfare. Da han engang efter at have drukket

for megen Viin, sov i sin Hytte og laae blottet, saae hans Søn Ham (Cham) Faderen og spottede over ham for sine ældre Brødre Sem og Japhet. Men disse toge et Klæde, lagde det paa deres Skuldre og kastede det baglænds med fravendt Ansigt over deres Fader for at skjule hans Nøgenhed. Denne ømme Følelse blev ei ubelønnet. Da Noah vaagnede og fik at vide hvad der var skeet, gav ham dem sin Velsignelse, men Cham og hans Søn Canaan den Forbandelse, at være de to ældre Brødres Tjenere, en Straf, der især synes anført til Beviis for de semitiske Israeliters Ret til Besiddelsen af Canaan. Noahs Efterkommere befolkede Asien; Semiterne bleve Herskere i denne Verdensdeel, Japhetiterne udbredede sig i Europa, men adskillige chamitiske Folkeslag maatte, fortrængte af Semiterne, efter blodige Krige, vende sig til Afrika, hvorfor de Sorte ansees for Chams Efterkommere. Dette hebraiske Sagn om Syndfloden og Noahs Redning finder Bekræftelse i Ligheden af flere Omstændigheder i lignende Myther hos andre asiatiske Folk. Den chaldæiske Xeisothros, den indiske Prithu eller Man-Gotti-Wrata, den i den asiatiske og græske Mytheverden herskende Dionysus eller Bacchus er hiin Hebræernes Noah, Taarernes og Vinens Gud. Stoffet i Noahs Historie har Bodmer behandlet episk i sin Noachide, uden derved at give det nye Interesse.

Noailles er een af de berømteste og ældste adelige Familier i Frankerig, hvis Stammeslot ligger ved Brives la Gaillarde i Limousin. **Antoine de Noailles**, født 1504, død 1562, gjorde sit Fædreneland udmærkede Tjenester, saavel i Feldten som i Cabinettet som Diplomatiker. Som Gesandt i England mæglede han den Vaabenstilstand, der sluttedes i Vaucelles mellem Henrik 2den af Frankerig og Philip 2den af Spanien. Endnu mere udmærket som Diplomatiker var hans Broder **François de Noailles**, som døde i Bayonne 1585 i en Alder af 66 Aar. Han var Gesandt i England, Rom, Venedig og Constantinopel. Henrik 3die og Catharina af Medici brugte ham som Raadgiver i de meest indviklede Anliggender. **Anne Jules de Noailles**

(1650-1708) udmærkede sig som General. Det var ham, som vandt Slaget ved Ther den 27de Mai 1694. Hans Søn Adrian Maurice Hertug af Noailles, født 1678, udmærkede sig ligeledes paa den militaire Løbebane. De betydeligste Tjenester gjorde han i Catalonien i den spanske Successionskrig. Han giftede sig med Mademoiselle d'Aubigné, Niece af Mad. Maintenon. Den høie Yndest, som han paa denne Maade naaede ved Hoffet, var langt fra at forlede ham til noget falsk Skridt. Ved det meest glimrende Hof var Noailles en elskværdig Philosoph, General og Statsmand. Under Regenten, der gjorde ligesaa meget af ham, som Ludvig 14de, paadrog den Standhaftighed, hvormed, han modsatte sig Cardinal Dubois's Fordringer, i det store Regnskabsraad at have Sæde foran Hertugerne og Pairerne, hans Landsflygtighed 1721, hvilken varede til Dubois's Død (i Aug. 1723). Som Præsident i Financeconseilet udviklede han megen Virksomhed, og foranledigede blandt andet hiin berømte Commission, der holdt Ret over dem, som paa en uretmæssig Maade havde beriget sig ved de kongelige Finanser. Mindre Lykke havde han som General i den østerrigske Successionskrig, fornemmeligt i Slaget ved Dettingen. Syvaarskrigen tillod hans Alder ham ei at deeltage i. Han døde i Paris den 22de Juni 1766. Millot, som i Aaret 1777 udgav sine Memoirer, i sex Bind, taler om ham med megen Berømmelse. Mindre smigrende er det Skilderie, den strenge Duclos har udkastet om ham. — **Louis, Vicomte de Noailles**, kastede sig med stor Iver ind i Revolutionen. Det var ham, som Natten til den 21de Aug. 1789 foreslog Adelen og Geistligheden at frasige sig deres Privilegier, og som siden udmærkede sig ved en Mængde Forslag, der bevise hans Kjerlighed til den nye Tingenes Orden. I Aaret 1792 emigrerede han, men vendte senere tilbage til Frankerig og fulgte som Brigadegeneral Expeditionen til St. Domingo, ved hvilken han faldt i en lille Søfægtning med Englænderne 1803. — **Louis Antoine de Noailles**, Broder til den før omtalte Jules, født den 27de Mai 1651, traadde ind i den geistlige Stand. I Aaret 1695 blev

han for hans Fortjenesters Skyld Erkebiskop af Paris. Det Bifald, han gav Pater Quesnels berømte Réflexions morales indviklede ham i Strid med Jesuiterne. Hadet tiltog endnu mere, da han i Aaret 1700 blev Cardinal. Den bekjendte Pater, Le Tellier, som i Aaret 1713 havde foranlediget Bullen Unigenitus, benyttede sig af sin Indflydelse som Kongens Skriftefader, til at fjerne Cardinal de Noailles fra Hoffet. Hertugen af Orleans gjengav, som Regent efter Ludvig 14des Død, Cardinalen hans Anseelse, hvilken han beholdt til sin Død 1729. Han udmærkede sig overordentligt ved Strenghed i Sæder og Mildhed i Characteer, ved sine theologiske Kundskaber og sin Velgjørenhed mod de Fattige, og var ustridigt een af de værdigste Prælater, den gallicanske Kirke har at opvise.

Noder kalder man i Musiken Tonernes Tegn. I Oldtiden betjente man sig alerede hertil af visse Bogstaver i Alphabetet. Hebræerne skulle, som Nogle paastaae, ligesom endnu Nygrækerne, have betjent sig af Accenterne som Tonetegn. Naar nogle Mænd i Oldtiden f. Ex. Pythagoras eller Terpander, nævnes som Opfindere af Noderne, saa kan man maaskee tilskrive dette den i de gamle Kunsters Historie saa sædvanlige Vildfarelse, at man ansaae den for første Opfinder, der først bragte en Opfindelse fra et Land til et andet, eller forbedrede den, eller drog den ud af det Mørke, hvori Kunsterne i Førstningen fortplantede sig i visse Familier. Da Grækerne valgte andre Tegn for Vocalmusikens Toner end for Instrumentalmusikens, og, da de endnu ei vare komne paa den Idee, at betjene sig af Octaver, for ved den bestemte Nøgel at betegne en Mængde af de meest forskjelligartede Toner paa en analog Maade; saa indseer man let, at de behøvede en uendelig Mængde Noder. Og virkeligt beløb sammes Antal sig til 990, hvoraf den ene Halvpart var bestemt for Vocal- den anden for Instrumentalmusiken. Man kan spørge, hvorledes det var muligt med det ringe Antal Bogstaver i Alphabetet at kunne betegne et saadant Antal Toner. Men man bevirkede dette derved, at man gav Bogstaverne en forskjellig Stilling og Form,

forestillede dem snart liggende, snart staaende, snart omvendte ꝛc. Saaledes tjente alene Z ved forskjellig Stilling og Form til at betegne syv forskjellige Toner. Man tog ogsaa Accenterne til Hjelp, da man deels brugte dem alene som Noder, deels ved at føie dem til Bogstaverne dannede nye Noder. Var en Sang bestemt til at synges med Accompagnement af Instrumentalmusik, saa stode først Noderne for Vocalmusiken, derpaa Noderne for Instrumentalmusiken og derpaa først Texten. Da Stavelserne i det græske Sprog for Størstedelen beroe paa en fast bestemt naturlig Quantitet (Sjelden med Hensyn til Tid), saa behøvede de græske Noder ikke stedse at bestemme Tonens Varighed, som alerede var given ved Stavelsens Korthed eller Længde, og de kunde derfor i Almindelighed indskrænke dem til at betegne Tonens Hoide, Dybde og Natur. Ved de Stavelser, der våre ancipites (lange og korte), og hvis Brug i ethvert Tilfælde den med Metrums og Rhythmikens Love mindre bekjendte Musikus havde kunnet misforstaae, betjente man sig sædvanligt af A for at betegne den lange og af B for at betegne den korte Brug af Stavelsen. De femten Hovedtoner i det græske Tonesystem (der strakte sig fra vort store A til det indstregede lille a), bleve først af Gregor 1ste ved Slutningen af det 6te Aarhundred reducerede til syv og betegnede med de syv første Bogstaver i det latinske Alphabet, saa at Uncialbogstaverne brugtes for den første Stemme, de smaae Bogstaver for den overslaaende Stemme og de dobbelte Bogstaver for den dobbelt overslaaende Stemme. Dette vel simpeltgjorde, dog endnu meget ufuldkomne Nodesystem, vedvarede indtil Aretin (Guido fra Arezzo, det gamle Aretium i Etrurien), en Benedictinerabbed, i Aaret 1022 kom paa den Idee, istedet for Bogstaver, at betjene sig af Punkter med fem Linier, mellem og paa hvilke han satte Punkterne. Bogstaverne, hvoraf man forhen havde betjent sig istedet for Noder, bleve nu Nøgler, claves. Da imidlertid de nyopfundne Liniepunkter ei betegnede Forskjelligheden i Tonernes Vedvaren, saa var den Opfindelse endnu tilbage, ved en særdeles Form ogsaa at tillægge

dem denne Betydning. Denne Opfindelse tilskrive Nogle en Tydsker fra Cöln ved Navn Franco, som levede mod Slutningen af det 11te Aarhundred. Andre tilskrive samme, eller i det mindste dens Forbedring, Johan de Murs (Jean de Mocurs eller Meurs), som imellem Aarene 1330 til 1350 skal have begyndt at forvandle de simple Punkter i smaae Quadrater, hvilke snart vare sorte, snart ikke sorte, snart havde Streger, snart ingen og undertiden vare forsynede med krumme Streger, hvorved endnu Nodernes Forlængelse og Forkortelse udtrykkes. Diminutio eller een Nodes Formindskelse eller Sønderlemmelse i flere Noder af ringere Værd (f. Ex. naar en Fjerdedeel deles i to Ottendedele eller fire Sextendele) og Brugen af løbende Noder er først opfunden af Jean Mouton, Capelmester hos Kong Frants den 1ste i Frankerig i det 16de Aarhundred.

Nodesætter. Da der gives Musici, som i visse Begeistrings Øieblikke ofte phantasere heldigere paa Piano, end de ere istand til at componere med Hensigt og Bevidsthed, saa ønskede man alerede for længe siden at see en Maskine opfunden, der, bragt i Forbindelse med et Fortepiano, satte Kunstnerens Phantasier i Noder og holdt dem fast. Den første Idee til et saadant Instrument meddeeltes Verden i det londenske Videnskabers Akademies philosophical transactions (philosophiske Forhandlinger) for Aaret 1747 (No. 483) som Opfindelse af en engelsk Geistlig ved Navn Creed, dog uden at den nærmere Angivelse af Ideens Udførelighed tilstrækkeligen bevistes. Ved Aaret 1745 kom Hr. Unger, dengang Landsyndikus og Borgemester i Eimbeck, siden braunschweig-lüneburgsk Hofraad og første Geheimesekreteer, uden at kjende noget til Creeds Afhandling, paa samme Idee, og hans Forslag til sammes Udførelse billigedes 1752 af det berlinske Videnskabers Akademie, men bekjendtgjordes ikke. Hr. Sulzer Medlem af dette Akademie, foranledigede ved en fuldstændig Meddelelse af denne Ungers Idee, at Mechanikus Hohlfeld, en Sachser, (født i Hennersdorf 1711, død 1771) strax lagde Haanden paa Udførels-

sen. I nouveaux mémoires de l'académie royale des scieces et des belles lettres à Berlin for Aaret 1771 findes en fuldstændig og med to Kobbertavler forsynet Beskrivelse af Hohlfelds Maskine ved Sulzer. Unger udgav ogsaa 1774 en Beskrivelse over en Nodesætter, saaledes som den, efter hans Idee, skulde indrettes, dog uden at dette Forslag er udført af nogen Kunstner. Den hohlfeldske Maskine indeholder to Cylindere; om den ene af disse er det med Nodelinien beskrevne Papiir rullet, hvilket under Spillet løser sig fra Rullen ved et Maskinerie, betegnes ved de anbragte smaae Blystifter med Tonerne, som Fortepianoet angiver, og saaledes beskrevet rulles op paa den anden Cylinder ved Hjelp af Maskinen. Videnskabernes Akademie har ved Kjøb faaet denne hohlfeldske Maskine. Dog er dette Instrument ei efterlignet eller benyttet af mange Kunstnere.

Nodetryk, Nodestik. Man maa skjelne to Perioder i Nodetrykkeriets Historie; den første, i hvilken man betjente sig af hele Blade, og den anden, i hvilken man satte Noderne paa samme Maade som Bøger med bevægelige Lettrer. I den første Tid betjente man sig dertil af Trætavler. De ældste, sandsynligt med saadanne Tavler trykte Noder, som man kjender, ere fra 1473. Herpaa fulgte Nodestik og Nodetryk med Kobberplader og Tinplader, hvilke sidste først bleve almindelige i Midten af forrige Aarhundred. — Hvad denne Kunsts anden Periode angaaer, saa er man uvis om Opfinderen af de første støbte Musiknoder. Sædvanligt antager man som Opfinder Jacob Sanlecque (født i Caulen i Picardiet 1558) en berømt Skriftstøber i Paris, som døde der 1648. Den Kunst, at trykke med slige Noder, blev imidlertid meget ufuldkommen, saa at man sædvanligt hellere betjente sig af den Methode at slaae Noder med Tinplader og trække dem af med en Kobberpresse, indtil den berømte Breitkopf i Leipzig, bragte den Kunst, at betjene sig af Noder som Bogtrykkertyper, til en saadan Fuldkommenhed, at han i Grunden kan holdes for den

første Opfinder af samme. Fra hine Tider, da Nodetryk med Trætavler endnu ei var ret i Gang, finder man trykte Bøger, hvor Noderne, deri findes, synes at være skrevne med en Pen.

Noetianer see Secter.

Nollet (Jean Antoine), en Geistlig, dog mere berømt som Physiker og Naturhistoriker, blev født i Pimbré, i Dioceset Noyon, den 17de Nov. 1700 af ubemidlede Forældre. Efterat have erholdt sin første Underviisning i Clermont (i Beauvoisis) og i Beauvais, gik han til Paris. I Begyndelsen lagde han sig efter den geistlige Stands Studier, hvortil han var bestemt. Men snart blev han nøie bekjendt med Reaumur, Dufay, Duhamel og Jussieu, og lagde sig efter physikalske Studier. I Aaret 1738 stiftede Grev Maurepas et Professur i Experimentalphysiken for ham. Han blev Medlem af adskillige lærde Selskaber og gjorde videnskabelige Reiser til England og Italien. I Aaret 1744 blev han kaldt til Versailles, for at undervise Dauphinen i Experimentalphysiken, hvilken Underviisningstime Kongen selv med den hele kongelige Familie tit bivaanede. Meest sysselsatte han sig med Undersøgelser om Electriciteten. Dog giøre de, der betragte ham som Experimentalphysikens Fader i Frankerig, Pater Poliniere Uret; da denne har gjort de første offentlige Forsøg i denne Videnskab i Paris. Nollet døde i Paris den 25de April 1770. Hans lærde Arbeider findes for Størstedelen i det kongelige franske Videnskabers Selskabs Memoirer. Man gjør især meget af hans Afhandling om Fiskenes Hørelse.

Nomader (af det Græske) kalder man de Folk, der ei have faste Boliger, og almindeligen, blot sysselsatte med Qvægavlen, forandre deres Opholdssted saa ofte, som de troe at vinde noget ved denne Forandring. Da fast Grundeiendom og Agerdyrkning, som bekjendt, ere Hovedstøtterne for en høiere og fremskridende Cultur, saa staae de nomadiske Folkeslag overalt langt tilbage i

Dannelse for dem, der drive Agerdyrkning. Nomaderne, der ere vante til større Frihed, have sædvanligt en stor Afskye for faste Opholdssteder, der nøde dem til Agerdyrkningens og det borgerlige Livs Forretninger, og de forlade kun da deres oprindelige Levemaade, naar de, indskrænkede paa alle Sider, nødes dertil, eller, naar de kunne bemægtige sig et alerede cultiveret Folks faste Besiddelser. De største Revolutioner Historien beretter, ere ofte frembragte ved saadanne Nomadefolk. Endnu er Sydamerika, Nordafrika og det mellemste og nordlige Asien fuld af saadanne Nomadefolk. Ogsaa blandt dem gives der forskiellige Grader af Culturtilstand. Nogle tragte efter Velstand og Forøgelse af deres bevægelige Eiendomme og kjende alerede en vis Luxus, medens andre føre en mere raaere Levemaade.

Nomen (i Fleertallet nomina) kaldes de Talebele, hvorved man betegner en Ting i vidtløftigste Forstand, efter dens Bestaaen og Indhold. Hertil høre forskiellige Classer. 1) Hovedordene, nomina substantiva, ere de, hvorved en Ting tænkes som bestaaende for sig selv. Man kjender dem derpaa, at man kan føie Artiklen til dem. Hovedordene ere a) communia ogsaa kaldte apellativa, Fællesdsord, der indbefatte flere enten virkeligt for sig bestaaende (f. Ex. Personer eller Sager i egentlig Betydning) eller abstracte Ting (almindelige af Tingene uddragne Begreber og i sig selv ubestandige Egenskaber f. Ex. Klogskab); derfor kaldes de første concreta eller materialia, de sidste abstracta. Til Fællesdsordene høre og collectiva (Samleord), hvori en Mangfoldighed af saadanne Ting tænkes som eet Heelt f. Ex. Hjord, Maaned, Aar rc. b) Nomina propria, Egnenavne, ere de, som blot betegne et Individuum f. Ex. Carl, Amalie, Schiller, Wien rc. Iøvrigt kunne de fleste Egnenavne vel forhen have været Fællesdsnavne, hvoraf maaskee deres Pluralis (Fleertal) lader sig forklare. 2) Bie- eller Egenskabsord, nomina adjectiva ɔ: de Ord, der tilkjendegive en Egenskab eller Beskaffenhed ved en Ting, altsaa ei ere selvstændige, men maae forbindes med andre Ord. Hine Beskaffen-

heder betegne Quantiteten eller Qualiteten. Talordene (numiralia) høre til de første. 3) Stedordene, pronomina. De betegne enten det Selvstændige og Personlige og staae istedet for Substantiverne f. Ex. Jeg, Du, Han, Denne ꝛc. og da hede de pronomina substantiva; eller de betegne et Forhold ved den omtalte Gjenstand og blive brugte som Tillægsord, pronomina adjectiva f. Ex. min, din, sin ꝛc. Ved alle Navneord forekommer Declination (Endelseforandring), Genus (Kjøn) og Numerus (Tal). Det sidste have de tilfælleds med Tidordene. De Verbets Former, der kunne bruges som Navneord, nemlig Participiet og Infinitivet, der kan bruges som Substantiv, tage Deel heri med de dem eiendommelige Indskrænkelser.

Nominaldefinition, Navneforklaring, er den Forklaring, hvori man tydeliggjør en Gjenstand ved et Skjelnetegn fra andre, og, da Navnet udgjør Skjelnemærket forklarer en Gjenstand efter Navnet (ei efter Sagen). Nu staaer vel Navnet i Forbindelse med Sagen saaledes, at man ved Navnet ogsaa forstaaer Sagen, altsaa kan Nominaldefinitionen forberede Realdefinitionen (Sagforklaringen) og man kan stille den i Spidsen af en Undersøgelse, for at vide, hvorom Talen er, dog kan man deraf Intet udlede for Sagens Mulighed og Væsen. Ved den forudsættes altsaa Sagen, og der forklares kun, at, eller hvorfor den heder saaledes, ei hvad det er, eller hvorledes det er muligt, som Navnet betegner f. Ex. Genie er et ualmindeligt Talent; Skjønt er hvad der behager ved sig selv; Retspligt er en Pligt, hvortil man kan tvinges. I de fleste Tilfælde kunne vi dog kun give Nominaldefinitioner. Fra disse er Verbaldefinitionen (den blotte Ordforklaring) endnu forskjellig, da den bestemmer Ordet som Ord efter sin Betydning, Derivation ꝛc. (f. Ex. Trekant er hvad der har tre Kanter, Somatologie er Lære om Legemer), hvorimod Navneforklaring lærer at skjelne et Begrebs Gjenstande fra andre.

Nominialister. Den nærmere Fremstilling af Nominalister staaer i Forbindelse med Skildringen af den

skolastiske Philosophie, hvortil her henvises. Carl den store havde, fornemmeligt til de Geistliges Dannelse, stiftet Skoler (scholas), hvori de saakaldte syv frie Kunster (Trivium og Quadrivium) lærtes. Da man i hiin Tidsalder og i hine Skoler ei vovede at gaae ud over de aabenbarede og af Kirken helligede Lærdommes objective Sandhed, saa maatte den i disse nye Skoler lærte Philosophies (derfor kaldt den skolastiske) Væsen kun strække sig til Anvendelsen af Philosophien eller egentligt kun en Deel af samme, Dialektiken, paa Theologien og paa den inderlige Sammensmeltning af begge. Selv Dialectiken blev derfor i Førstningen ved philosophisk Skoletvang og senere ved theologisk Forkjettren indkneben inden visse vilkaarlige Grændser ligesaa uforanderligt som de theologiske Begreber selv, til hvis Befæstelse man brugte den. Saaledes var Fornuftens Virkekreds meget indskrænket, og paa den snævre Mark, hvor man omtumlede sig, maatte avles en subtil grublende Aand, som søgte og troede at have fundet Tilfredsstillelse i tomme Former og Spil med Begreber. Den første store Hovedtvedragt i den skolastiske Philosophie, der fra det 9de til det 15de Aarhundred havde hersket alene, og selv siden lige til den cartesianske Philosophies Opkomst fandt Tilhængere, medførte Nominalismus, hvis første Ophavsmand var Johan Roscellin, Canonicus i Compiegne, som, blandt andre dengang saakaldte Kjætterier paastod, at de almindelige Begreber vare blotte Ord, nomina, Navne (flatus vocis). Derimod paastode Realisterne (af res, Sagen), at de almindelige Begreber ei dannedes af Forstanden, men vare grundede efter Vilkaarlighed i Objecterne, de bleve givne Forstanden som Realitet. Roscellins Lære blev fordømt i Soissons 1092. og Realisterne, der indbyrdes kun afvege fra hverandre i lidet betydende Punkter, dannede den herskende Skole. Imidlertid blev Kampen imellem Nominalister og Realister, i Begyndelsen af det 14de Aarhundred, ved Occam fornyet paa en saadan Maade, at Nominalisterne tilsidst gik af med Seieren. Wilhelm af Occam fra Grevskabet Surrey, en Discipel af den berømte Skolastiker Scotus og som han Franciskaner,

lærte i Paris, forsvarede Keiserens og Kongen af Frankerigs Rettigheder mod Pavernes Fordringer, og døde efter mange Forfølgelser, i München 1347. Hans Skarpsindighed rettede sig først imod den af Realisterne antagne objective Realitet, som skulde tilkomme de almindelige Begreber. Disse have snarere, efter Occam, kun en subjectiv Tilværelse i Sjelen og ere et Produkt af den abstraherende Forstand. Blandt Occams nærmeste Efterfølgere blev den berømte Johan Buridan holot for den dueligste Forsvarer af Nominalismus*). Nominalisterne bleve vel ofte forfulgte (i Paris 1339, 1340, 1409, 1473); imidlertid fik de Overhaand, saavel i Frankerig som ved de tydske Universiteter. Nominalisterne ere fornemmeligt derved bekjendte i Historien om Middelalderens Philosophie, at en friere og af den kirkelige Theologie mere uafhængig Aand udgik fra dem, uagtet deres Strid egentligt gik ud paa de almindelige Begrebers Realitet, og denne Aand banede først Veien for de følgende Aarhundreders større philosophiske Forsøg.

Nominalværdie kalder man den ved Ord eller Tal bestemte Værdie af en Ting og modsætter samme den virkelige Værdie, som ofte kan være forskjellig derfra. Hyppigst forekommer denne Forskjel ved Statspapirer. Er Nominal- og Realværdien lige for disse, saa siger man, de staae al pari.

Nominativ, Nævneendelse, er den Bøiningsendelse, Faldendelse (casus) ved Navneordene, hvorved en Gjenstand blot nævnes; hvor man altsaa kan spørge hvo eller hvad. Den er derfor den første Faldendelse (casus) i Declinationerne, og sædvanligt i sin udvortes Form lig Vocativ, ved hvilken kun Gjenstanden tænkes i anden

*) Blandt Nominalismens nærmeste Tilhængere og Forsvarere bemærker man Robert Holcot († 1349), Gregorius Ariminensis († 1358), Henrik von Oyta, Henrik af Hessen († 1397), Nicolaus Oresmius († 1382), Mathæus fra Krakau († 1410), Gabriel Biel († 1495).

Person (f. Ex. Ven!). Begge kalder man tilsammen casus recti, ligefremme Faldendelser, fordi man i begge tænker og betegner Gjenstanden ligefrem, uden at sætte den i et afhængigt Forhold af andre, eller uden Hensyn til en anden. (See Declination).

Non (Jean Claude Richard de Saint), født 1727, død i Paris 1791, Medlem af Maler- og Billedhuggerakademiet sammesteds, har gjort sig berømt ved sin Voyage pittoresque de Naples et de Sicile, som udkom i Aarene fra 1782 til 1786 i fem Foliebind og er fornemmelig af Værdie formedelst de derved værende (417) Kobbere. Han havde solgt sin Post som Parlamentsraad for med disse Penge at kunne bestride Reisen til Italien. Han var selv udøvende Kunstner og besad fortrinlig Færdighed i Arbeider med Raderenaalen. Foruden de anførte Kobbere i hiin Reisebeskrivelse har han endnu udgivet en Mængde Blade, som han har dannet efter Antiker eller Arbeider af Le Prince, Boucher og Fragonard.

Nonconformister kaldes det Partie i England, som er den biskoppelige Kirke modsat; see den anglicanske Kirke.

Nonjurors see Jacobiter.

Nonnotte (Cl. Ad.), fordum Jesuit, Medlem af Akademiet i Besançon, var født her 1711 og lagde sig i sine Studeringer fornemmeligt efter Kirkehistorie og Theologie. Han gjorde sig almindeligt bekjendt ved sine Erreurs de Voltaire, Lyon, 1762, 2 Bind, 12; femte Udgave 1770, 12. Dette Værk er behageligt at læse; der hersker i samme ligesaa megen Lærdom som Anstand i hans Dadel. Voltaire svarede ei i samme Tone. Nonnotte havde ved dette Værk den Hensigt at berigtige de Feil og falske Beretninger, Voltaire deels af Uvidenhed, deels af Partiskhed havde fremsat i Essai sur les mœurs et l'esprit des nations, og vedblev trods sine Modstanderes Forhaanelser med samme Iver i sine lite-

faire Arbeider. Hans øvrige Værker ere: Dictionnaire philosophique de la religion, 4 Bd.; Lettre d'un ami à un ami sur les honnêtétes littéraires; Principes de critique sur l'epoque de l'établissement de la religion chretienne dans les Gaules; Les philosophes des trois premiers siècles de l'église &c. Nonnote døde i Begyndelsen af Aaret 1790.

Nonnus, en senere græsk Digter, født i Panopolis i Ægypten, levede efter Nogle i Begyndelsen, efter Andre mod Slutningen af det 5te Aarhundred efter Christi Fødsel. Han er Forfatter til et Digt kaldet Dionysiaca, hvori Bacchus's (Dionysus's) Tog til Indien beskrives. Nonnus har deri ei alene copieret de gamle Digteres Værker, men ogsaa indvævet adskillige Fabler om Bacchus af de cycliske Digtere. Man kan ei nægte, at han viser et vist Talent i Behandlingsmaaden; kun er dette Talent alt for lidet uddannet og ei forenet med reen Skjønhedssands. Skrivemaaden er svulstig og vidtløftig, Beskrivelserne for detaillerede Biordene ofte sammenhyngede uden Nødvendighed og møisommeligt søgte. Han var i det Hele mere Versemager end Digter. Videre have vi af Nonnus en versificeret Paraphrase over Johannes's Evangelium, der kan tjene som Commentar, da den er meget tydelig, skjøndt kun lidet poetisk.

Noot (Heinrich van der) spillede en mærkværdig Rolle i de østerrigske Nederlandes Insurrection imod Joseph 2den. Født i Brüssel studerede han Jura i Löwen og vendte derpaa som Advocat tilbage til sin Fædrenestad. Uden grundige Kundskaber og med endnu mindre rigtigt Blik, var han ikke desto mindre at frygte som Demagog for hans Veltalenhed og Driſtighed. Allerede i Forveien vare Nederlandene utilfredse, saavel over det af Joseph den anden projecteerte Bytte af Nederlandene imod Bayern som over Barrierepladsenes Sløifning; men, da Keiseren overtraadde de dem ved Joyeuse Entree sikkrede Privelegier, afskaffede Patrimonialjurisdictionen, vilde give Universitetet i Löwen en nye

Organisation og tvinge den fanatiske Geistlighed til Toleranse mod alle christelige Secter, stiftede til sammes største Forarelse Normalskoler og tilintetgjorde Stændernes Rettigheder ved Udnævnelsen af Intendanter, saa opkom alerede i Aaret 1788 Uroligheder og Opløb i Brüssel og paa andre Steder. Dog bleve disse første Bevægelser tilsyneladende stillede, men alerede i Aaret 1790, da Joseph, som forlod sig paa de Troppeforstærkninger, han imidlertid havde sendt til Nederlandene, søgte paa nye at drive sine Projecter igjennem, brød og saa Oprøret igjen ud med fordoblet Heftighed og blev snart almindeligt. Van der Noot stillede sig i Spidsen af Folket og blev snart Hovedet for Insurgenterne, men det egentlige Hjul i Oprøret var van Eupen, en fanatisk og listig Præst, der ogsaa gandske beherskede van der Noot. England, Preussen og Arvestatholderen i Holland understøttede hemmeligt Oprørerne. Generalgouverneuren i Nederlandene, Hertugen af Sachsen-Teschen maatte flygte, de østerrigske Tropper bleve fordrevne, en souverain Congres, bestaaende af alle Provindsernes Deputerede, samlede sig i Brüssel og erklærede Nederlandenes Uafhængighed. Men snart opkom Uenigheder imellem Insurgenterne selv, Aristokrater og Demokrater dannede sig i særskildte Partier, og de sidstes ubetænksomme Skridt berøvede Nederlandene de Magters Beskyttelse, der hidtil havde understøttet dem. Saaledes blev det Leopold 2den let, i Aaret 1791 igjen at underkaste sig Nederlandene, og van der Noot sank igjen tilbage i sin Ubetydelighed, efterat han en kort Tid havde spillet en vel betydelig, men ei hæderlig Rolle.

Nor var en Søn af Kong Thor i Jotunheim og Broder til Gor og Goe. Ved en stor Høitid blev Søsteren Goe bortført, og Faderen udsendte begge sine Sønner for at opsøge hende. Gor løb strax ud med Endeel Skibe fra Gaedvik, seilede langs Kysten og underkastede sig alle Øer. Nor begav sig først tre Aar efter paa Veien, gik om Vinteren paa Skier igjennem Lapland, hvis Indbyggere lagde ham mange Hindringer i Veien,

hvilke han dog lykkelig overvandt ved sin Klogskab og sine Troldomskunster. Derpaa drog han ind i Norge, overvandt adskillige Konger, vankede længe omkring uden at træffe Mennesker og kom tilsidst til en Elv, hvis Løb han fulgte mod Vesten. Han kom paa denne Maade til Trondhjemsfjorden, forefandt der mange Mennesker, som han underkastede sig og førte en Krig mod Nabokongen Sogn, hvori han og seirede. Han traf derpaa sin Broder Gor i Nordfjorden, men Søsteren havde ingen af dem kunnet finde. Nu deelte Brødrene deres gjorte Erobringer saaledes, at Gor skulde beholde alle de Øer, han kunde seile indenskjærs om med sit Skib Ellida, hvorimod Nor fik alt det faste Land. Derfra gik de til Værmeland, som de underkastede sig indtil Vænern og Aalheim. Her fik Nor Efterretning om, at hans Søster var hos Kong Rolf fra Berge, som havde røvet hende; han begav sig nu derhen, overvandt Kong Rolf i en Tvekamp, men skjenkede ham Livet, indgik Forlig, lod ham beholde sin Søster og ægtede derimod hans Søster Hodda. Nors Erobringer havde upaatvivleligen stor Indflydelse paa Norges Tilstand, selv i Religionen. Nogle mene at Norge har faaet Navn af ham. Han levede omtrent 100 Aar før Christus.

Norby (Søren) var af en gammel adelig Familie og udmærkede sig ved sin Characteer og sine Bedrifter, dog kjender man hverken hans Forældre eller Fædreneland. Han omtales først i Aaret 1509 under Kong Hans, der sendte ham tilligemed tvende andre med en Flaade til Finland, hvor de landede og gjorde stor Skade, hvorpaa de igjen begave sig tilbage til Danmark. Endnu samme Aar løb Norby ud med en Flaade for at skade Lybekkerne, der tilligemed mange andre Hansestæder understøttede de Svenske. Krigen vedvarede indtil 1512, da den bilagdes ved et Forlig i Flensburg; næste Aar døde Kong Hans, hvorpaa Christian den 2den besteeg Thronen. Denne Konge viste et særdeles Venskab for Norby og brugte ham allevegne, hvor der skulde udføres noget af Vigtighed. Da de Svenske ei vilde erkjende Christian for deres Konge og beleirede Erkebiskop

Gustav Trolle paa Steka blev Norby tilligemed Erkebispens Fardroder sendt ham til Hjelp med 4000 Mand. Disse bleve slagne af Steen Sture, men gjorde dog betydelig Skade paa deres Tilbagetog og opsloge Erkebiskop Birger's Bannbulle mod Steen Sture. Næste Aar 1518, drog Christian 2den selv tilligemed Norby og Flere imod Stockholm, men var uheldig. Norby blev imidlertid forlenet med Gulland paa det Vilkaar, at han altid med nogle Skibe skulde være paa Færde imod de Svenske og hindre Lybekkerne i at give dem Tilforsel. Efterat Stockholm havde overgivet sig blev Kongen kronet i Stockholms Domkirke, ved hvilken Leilighed Norby bar Scepteret og blev slagen til Ridder af Kongen. Ved det paafølgende stockholmske Blodbad viste Norby en Menneskelighed der gjør ham Ære, da han bidrog til at redde adskillige Svenske Livet. Ei længe efter gjorde de Svenske Opstand under Gustav Vasas Anførsel. Søren Norby gjorde alt for at skade Fienden og undsætte Stockholm, men han kunde desuagtet ei hindre Sverrigs fuldkomne Frafald. Den Yndest, Norby stod i hos Christian den 2den, vakte Sigbrits Misundelse. Hun var bleven fornærmet ved en Mynstring, hvor endeg hendes Liv kom i Fare, og beskyldte Norby for at være Ophavsmand hertil, men Kongen var alt for overbeviist om hans Retskaffenhed til at han skulde fæstet Troe dertil. Ei længe efter blev Christian den 2den afsat, men Norby vedblev at forsvare Gulland mod de Svenske, men, da han mærkede at han ei kunde holde sig, overgav han Øen til Kong Frederik den 1ste. Norby vedblev desuagtet i sin Hengivenhed mod den afsatte Konge, vexlede Breve med hans øvrige Tilhængere og afstedkom et farligt Oprør i Skaane, hvor han fik en Armee af 10000 Bønder paa Benene foruden hans regulære Tropper, og erobrede alle Kjøbstæderne undtagen Malmøe. Christian den anden tilkjendegav Norby sit høieste Bifald for den udviste Iver. Dog varede denne Lykke ei længe. Den skaanske Adel, der var indsluttet i Malmoe, bad Frederik 1ste om hurtig Undsætning. Kongen udsendte da Johan Rantzau med Endeel Tropper, der først seirede over Bønderne ved Lund den 7de Apr. 1525 og

siden ved Brunketofte den 29de April. Bønderne erholdt Naade, efterat de paa nye havde svoret Frederik og udleveret deres Anfører Otte Stisen. Med Søren Norby sluttedes derpaa et Forlig, ifølge hvilket han skulde overgive Kongen Gulland og derimod af denne faae Sølvitzborg Slot og Lehn frit paa Livstid. Kongen skulde betale Norbys Soldater hvad Sold de endnu havde tilgode. Kongen vilde glemme Alt hvad Norby havde foretaget sig imod ham og Lybekkerne. Han svoer nu Frederik igjen Huldskab og Troskab, men blev dog stedse sin gamle Konge i Hjertet hengiven og pønsede stedse paa hans Fordele. Man advarede Kong Frederik imod Norby, der havde ladet udruste Skibe, hvormed han gjorde Lybekkerne stor Skade, saa at disse klagede for Kong Frederik. Da alting nu var ham imod, besluttede han at forlade Danmark og begive sig til sin elskede Christian; men paa sin Reise blev han af en Storm forbreven til Narva og derfra sendt til Moskau, hvor han sad tre Aar fangen, indtil han blev løsgiven paa Keiser Carl den 5tes Forbøn. Denne Fyrste viste ham særdeles Naade, og Norby, der tog Tjeneste hos ham, blev udnævnt til Anfører for Endeel Tropper, der skulde forsvare Florents imod Pave Clemens 7de, som beleirede Staden. Her blev Norby i Aaret 1532 truffet af en Falkonetkugle, og endte saaledes sit urolige, men hæderlige Liv langt borte fra sit Fædreneland.

Nordamerika indbefatter i Ordets vidtløftigere Udstrækning den store Halvdeel af den fjerde Verdensdeel, der ligger i den nordlige Halvkugle. Det omfatter en Mængde Lande af forskjellig Beskaffenhed. I Nordvest under Polarkredsen adskilles det fra Asien ved Beeringsstrædet. Høit oppe i Norden ere endnu mange ubekjendte Egne ved Iishavet. Europæerne ere i den nordligste Deel komne til den 80de Grad og i den yderste nordvestlige Egn til den 71de Bredegrad. Af den nordvestlige Deel, der strækker sig meget langt, kjende vi for Størstedelen kun Kysterne. Paa Østsiden af Nordamerika ligger Grønland under Polarkredsen. Her gaaer det atlantiske og tildeels Iishavet dybt ind i Landet og danner

de to store Bugter: Baffinsbugten paa hiin Side og Hudsonsbugten paa denne Side af Polarcirkelen. Baffinsbugten forenes med Oceanet ved Davis- og Baffinsstrædet, og Hudsonsbugten ved Hudsons-, Frobishers- og Cumberlandsstrædet. I Baffinsbugten ere blot nogle Indløb ved Kysterne bekjendte; Søfarende ere trængte frem til Smiths Sund til den 79de Grad. Ved Øst- og Nordkysten af denne Havbugt har man hidtil forgjeves forsøgt en nordvestlig Gjennemfart til Jishavet eller det store Østhav. Ved Vest- og Sydvestkysten af Hudsonsbugten ligger Nord- og Syd-Nywales; Kulden er her overordentlig streng, dog er den sydlige Egn temmelig frugtbar: man finder der Bjergcrystaller, Marmor, Jern, Blye; der handles og med Pelsværk. Ved Østsiden af Hudsonsbugten findes Labrador eller Eskimoernes Land ogsaa Nybrittanien, hvis sydlige Deel Jamesbay, er bjergfuld og koldere end Grønland. Herfra og mod den vestlige Deel af dette vidtløftige Land gaaer en ikke meget høi, men grenet Bjergkjede med forskjellige Krumninger, paa hvilken de Floder udspringe, der løbe mod Norden i Hudsonsbugten, mod Syd i den mexicanske Bugt. De i disse Egne liggende fem store canadiske Landsøer hænge sammen med hverandre. Øvresøen, den nordligste, er den største og regnes til 1500 engelske Mile i Omfang. St. Laurentsfloden løber midt igjennem samme; den har adskillige Øer, der ere beboede og besatte med indianske Byer. Søbredden er steil og kun ved Flodernes Mundinger findes beqvemme Landingssteder. I denne Egn gives der Sletter paa mange Mile, der ere bevoxede med skjønt Græs; mange smaae Floder udgyde sig i denne Søe. Den staaer i Forbindelse med Huronsøen, der omtrent er 900 Mile i Omkreds. Laurentsfloden, der ligeledes løber igjennem den, er ved sin Munding 500 Alen bred. Den staaer i Forbindelse med Mischigan, som forenes med den mod Nordvest ved et Stræde. Denne er 15 Mile bred og 40 Mile lang og har imod Vesten en stor Bugt. Den leverer i Mængde et Slags Foreller af særdeles Størrelse. St. Josephsfloden løber i den ved dens sydlige Ende. Den staaer i Forbindelse med Erie, som ligeledes gjen-

nemstrømmes af St. Laurentsfloden. Erie er 40 Mile lang og 18 Mile bred; den har mod Norden nogle Bierge, men ellers findes ved den skjønne Sletter. Mod Øste ligger Pensylvanien, hvis Grændser gaae til denne Søe. 50 Mile nordost for Erie ligger Ontario, der ligeledes gjennemstrømmes af Laurentsfloden og hvori findes mange Laxe. Den omliggende Egn yder meget Vildt. Laurentsfloden er her en halv Miil bred og danner det berømte næsten 160 Fod høie Vandfald Niagara, foran hvilket er en Øe; dog kan Vandfaldet omseiles ved Hielp af forskiellige Floder. Landene ved alle disse Søer ligge meget høit og ere meget frugtbare paa Planter, da de ere godt vandede og Climatet er tempereret. Nordligt for disse Søer og Laurentsfloden ligger det engelske Canada. Den østlige Deel af samme har en, efter sit Clima, usædvanlig streng Kulde, dog formildes den ved Dyrkning. Jordbunden er afvexlende, frugtbar, sandig, moradsig eller skovrig. Sommeren er behagelig og fremskynder Væxten. Nye-Skotland eller Arkadien har imod Nord eller Nordvest Laurentsbugten eller Laurentsfloden. Vinteren er lang, og, formedelst de stærke Vinde, har Landet, istedet for Vaar, en Eftervinter; Sommeren er temmelig varm. Landet vandes af mange Floder og er frugtbart. Kysten har mange Buater og Havne. Ligeoverfor i det atlantiske Hav ligger Nye-Foundland, en betydelig Øe, der er af Vigtighed formedelst Cabliaufangsten paa de omliggende Banker. Den store Fiskebankbay ved samme er overordentlig lang. Øen har gode Havne, er moradsig i sit Indre, fuld af nøgne Klipper og Bjerge og kun frugtbar ved Floderne. Vinteren er lang, Sommeren ofte utaaleligt heed; og paa Syd og Østkysten herske mange og stærke Taager. Cap Breton en mindre Øe, sydvestlig, med en meget god Havn. I Havbugten ved St. Laurents ligger den lille men frugtbare Øe St. John. Den amerikanske Fristats Lande gjennemskjeres af en lang Bjergkjede, Alleghanny. Den jevne Jordbund er særdeles sandet og sumpet, men dog frugtbar. Bjergene yde Jern, Kobber og noget Blye. Mellem Havet og hiin Bjergkjede finder man Forste-

ninger, Steenolie, Kul, Svovl, Jern, Marmor. Paa Vestsiden af Bjergene ere mange Salski der; i den sydlige Deel ere de apalachiske eller blaae Bjerge. Ved Floderne gives der skjønne Egne. Vestligt for Alleghannybjergene og i det Indre af Nordamerikas midlere Deel ligger et skjønt og frugtbart Land, en flad Dal med Bjerge rundt omkring. Missisippi gjennemstrømmer Landet med sine mange Sidegrene; den optager mod Østen Ohio, mod Vesten Missuri m. fl. Florida, ved den mexicanske Havbugt og det atlantiske Hav, er prydet med mange Træer og Værter, har et varmt, men sundt Clima. I Vest-Florida høster man aarligen to Gange. Halvøen Øst-Florida er sandig, bjergig og sumpig, dog giver den Riis og Indigo. Louisiana ligger ved Vestsiden af Missisippi; den nedre Deel ved den mexicanske Havbugt er jevn og fuld af sumpige Skovegne; den høiere, der vandes af Missuri, frembringer mangeslags Træer og er frugtbarere. Blandt Louisianas Planter fortjener især den fortrinlig Opmærksomhed, hvoraf Indbyggerne betjene sig for at formindske eller slukke Ildens Magt. Osagerne ere, blandt Missuris Folkeslag, de, som forstaae at udrette meest med denne Plante. Ved deres Feste, fornemmeligt naar de ville sætte Europæer i Forbauselse, udrette de dermed næsten utroligt Ting. Nogle drikke ved Hjelp af denne Plante kogende Bjørnefedt, andre røre Kjødet omkring i Kjedlerne med Hænderne, naar det koges paa det heftigste, uden at lide noget derved. Blandt de mærkværdige Planter er og den, der faaer Vandet til at løbe sammen og i faa Øieblikke forvandler det til et fast Legeme. Nogle Draaber af denne Plantes udpressede Saft ere tilstrækkelige til at frembringe denne overordentlige Virkning. Den findes overalt i Louisiana. Den vilde Oxe Bufale var forhen saa hyppig i Øvre-Louisiana, at Jægerne blot skare Tungen af den og overlode det Øvrige som Rov for kjødædende Dyr og Fugle. Dette Dyr, som ofte veier over tusende Pund, har et herligt, sundt Kjød. Jagaren, som Louisianas Indbyggere ogsaa kalde Pantheren, findes meget hyppigt i de tempererede Himmelstrøg i det

nordlige Amerika, men den har ingen farlig Characteer Det samme er Tilfældet med den sorte Bjørn, som, medens den er ung, yder et sundt, velsmagende Kjød, og, naar den bliver ældre megen og særdeles god Talg. De farlige Dyr ere Klapperslangen og Piberen, som Englænderne kalde Kobberslangen, formedelst Hovedets Farve, der endnu bliver stærkere naar Dyret bliver opbragt. Nye-Mexico er tildeels meget bjergfuldt, dog behageligt og frugtbart; det har mange Floder, blandt hvilke den betydeligste er del Norte eller Brava, der gjennemløber Landet fra Nord. Mexico eller Nye-Spanien er den interessanteste Deel af Nordamerika; heri findes Mexico, den berømteste og herligste Stad i den nye Verden og een af de skjønneste paa hele Kloden. Landet er bjergigt, bedækket med mange Skove og bevandet af store Floder. Nogle falde i den mexicanske Bugt, andre i Sydhavet. Blandt de første ere Empaloapan, Camtzacualco og Chompan de største. Blandt Floderne, som falde i det stille Hav er Tololotlan den behageligste; den kaldes af Spanierne Guadalarara eller den store Flod. Der gives adskillige Søer, nemlig Nicaragum, Chapallan og Pazguaro, videre de to Søer i Mexicos Dal, Chalku og Tezeuko. Der givet en stor Mængde mineralske Vande, der føre Salpeter, Svovl, Vitriol, Aluun ꝛc. med sig. Nogle ere saa hede ved Kilden, at alle Slags Frugter og dyriske Næringsmidler kunne koges deri i faa Minuter; andre overtrække hvad man kaster i dem, med en Skorpe. De langs Kysterne liggende Lande ere hede og for det meste fugtige og usunde. Heden, der selv i Januar frembringer Sveed, kommer af, at Kysterne ere aldeles flade i Sammenligning med de indre Lande, eller af de Sandbjerge, der fremkomme ved Kysten. Alle øvrige i Landet liggende Provindser nyde et saa lykkeligt Clima, at de hverken føle Vinterens Strenghed eller Sommerens Hede. Dog formindskes disse Behageligheder ved stærke Tordenveir, Storme og Jordskjelv. Der gives adskillige Vulkaner. Blandt dem er Pojaubtecatl, som Spanierne kalde Vulkanen af Orizaba, den høieste. Den begyndte at ryge 1545 og vedblev dermed i 20 Aar; siden den Tid har man ei mærket det ringeste Spor

af Brand. Dette Bjerg, det høieste i Mexico er af conisk Form; dets Spidse er altid bedækket med Snee, og Skraaningen besat med Ceder, Fyr og andre Træer. Bjergene Papacatepec og Iztaccihuatlo, der ligge omtrent 33 Mile sydøst for Mexico, ere ligeledes overordentlig høie. Bjergene have Overflødighed af alle Slags Metaller og en stor Mangfoldighed af andre Fossilier. Saa rig Mexico er paa Mineralier, saa er Overflødigheden og Afvexlingen dog langt større i Planteriget, og Hernandez, Nye-Spaniens Plinius, beskriver i sin Naturhistorie over dette Land, 1200 indenlandske Planter. Danta, Antakapir er det største blandt Landets egne firefoddede Dyr; det er saa stort som et middelmaadigt Muulæsel. Californien er en lang Halvøe, adskildt fra Vestkysten ved Havbugten Vermejo. Den er klippefuld, men har skjønne Græsgange og Skove. Den hele nordvestlige Kyst af Nordamerika fra Californien til Iishavet er først i den nyere Tid bleven mere bekjendt. Paa denne Kyst handles med Pelsværk og Soedderskind. Ved Kysterne ligge en stor Mængde Øer, som dannes ved dybe Indsnit af Havet. En lang Række af Bjerge gaaer parallel med Kysten. Climatet er mildere end i de østlige Dele af Amerika og Nordasien under samme Brede; kun imod Nord bliver det raat og koldt af de store Iisbjerge. Indbyggerne ere meget raae og leve af Fiskefangst og Jagt. — Det Indre af Nordamerika er endnu lidet bekjendt. Det indbefatter en Landstrækning, der er næsten saa stor som hele Europa mellem Nye Wales, det nordlige Iishav, Vestkystlandene, de spanske Besiddelser og de forenede Stater. Mackenziesfloden og Kobberminefloden falde ud i Iishavet; og de store Floder Missisippi og Missuri komme fra disse Egne. Der findes en betydelig Mængde Søer som Winipeg, Arathapesco og Slavesøen. Bjergene i disse Egne ere ei meget høie. Climatet er meget forskjelligt; jo længere man kommer bort fra Hudsonsbugten, desto mildere bliver det. Fra den 68de Grad ophører al Trævært. De sydlige Egne derimod have en frugtbar Jordbund, der gandske er opfyldt med Skove af de herligste Ege, Cedre, Ahorn og

og andre Træer og med en Mængde vilde Buffværter. Hovedrigdommen bestaaer i Pelsdyr, hvorved Europæerne lokkes til at trænge ind fra Hudsonsbugten i det Indre af disse Lande. Indbyggerne, som man benævner med det fælleds Navn Indianer, ere for det meste Nomader, der sysselsætte sig med Jagt, Fiskerie og Krig. Dog drive nu og nogle af disse Folk Agerdyrkning og Qvægavl. De ere deelte i Stammer, tale mange Sprog og staae under indskrænket Overhoveder, som kaldes Kaziker. Deres Religion er hedensk uden Præster. Ved den hyppige Nydelse af Brændeviin og idelige Krige ere disse Folk meget formindskede.

Nordamerikansk Fristat eller de forenede Stater i Nordamerika. Historie. Den modige og kloge Columbus's Opdagelser i en anden af Europæer hidtil ubesøgt Hemisphære, vakte den største Deeltagelse i Europa; alle søfarende Nationer kappedes om at berøve Spanierne Frugterne af samme, og, hvor dette ei var muligt, i det mindste dele dem. Dette var og Tilfældet med England. Columbus var brudt ind i Midten af den nye Verden: man kunde vente at gjøre nye Opdagelser mod Nord saavelsom imod Syd, hvilke kunde maale sig med hine. Englænderne sendte derfor Søfareren Sebastian Cabot til de nordlige Havne: han søgte og fandt 1497 Nye-Foundland med den hele Landstrækning til Cap-Florida. Man kjendte nu det nordlige Amerika, men fandt ikke, hvad man søgte, Guld og Sølv, hvorfor det og gik meget langsomt med Nedsættelser paa dette Continent. Vel forsøgte to Skibe under Georg Popham og Raleigh Gilbert 1607 at anlægge en Colonie ved Kennebek, en anden Expedition landede samme Aar i Jamesfloden, og 1620 anlagdes Plymouth i Massachusets, men alle disse Nedsættelser havde kun ringe Held og understøttedes lidet. 1627 satte Svenske sig fast ved Delaware i Nye-Jersey og Pensylvanien; 1628 anlagde John Endicot Staden Salem i Massachusets og Charlestown i Carolina; Nederlændere nedsatte sig paa Øen Monhattan, og en brittisk Colonie i Maryland 1634. Men nu gik det rask fremad: de borgerlige Ue-

nigheder i England og Forfølgelsesaanden mod Catholikerne fordreve en Mængde Mennesker fra Hjemmet, hvilke fandt et nyt Fædreneland i Nordamerika. I Connecticut og Rhode-Island opkom engelske Colonier 1635, i Sydcarolina 1659; og een af de betydeligste, der havde meest Fremgang, var den William Penn stiftede med sine Qvækere i Pensylvanien. Nordcarolina grundedes 1728, Georgien 1732, Vermont 1764, Kentucky 1773. Alle disse Colonier havde kun en ringe Begyndelse og maatte kjæmpe med de største Vanskeligheder, for at opdyrke den med Skove og Moradser bedækkede Jordbund. Alt hvad der ellers lokker den begjerlige Europæer, hvad man havde fundet i Vestindien, Nye-Spanien og Sydamerika, gaves her intet af. For derfor at gjøre Colonisternes deres nye Fædreneland behageligt, meddeelte man dem store Privilegier og Friheder, og lod dem frit vælge sig en Forfatning, som de ønskede; dog indsatte Regjeringen Gouverneurer iblandt dem. Imidlertid gave de Fleste sig en Constitution, der var Moderlandets lig, men alles ubetingede Princip var fuldkommen Religionsfrihed, og denne var det især, der trak en Mængde for Religionens Skyld trykkede Mennesker af alle Nationer til Amerikas Skove, som nu snart begyndte at faae et lysere Udseende. Britter, Tydske, Nederlændere, Svenske, Franskmænd levede her om hverandre, men i broderlig Eendrægtighed, og bleve snart velhavende Mennesker ved at dyrke og benytte deres Marker og ved Fiskerierne. Britter hentede deres Overflødighed og forsynede dem igjen med Manufacturvarer og alt hvad de behøvede. Saa længe Colonierne vare i deres Barndom havde de Intet mod dette Slags Handel og befandt sig vel derved, da de forresten kun havde smaae Afgifter at betale til Moderlandet; vilde den brittiske Kjøbmand have for meget for sine Varer, toge de deres Tilflugt til Snighandelen, som snart gjenoprettede Ligevægten. Saaledes gik det til Midten af det 18de Aarhundred. Da Storbrittanien i Aaret 1756 havde gjort umaadelige Opofrelser til Bedste for Colonierne, og disse vare blevne velhavende, saa ansaae man det for billigt i det brittiske Parlament, at fordre et Bidrag af dem til

Statsudgifterne, og sandsynligviis vilde Colonierne og saa fundet sig heri, hvis ei Maaden at fastsætte disse Paalæg havde foranlediget Misfornøielse. Det brittiske Parlament paastod at have Ret til at bestemme dette Bidrag, Colonierne derimod vilde ei tilstaae dette Retsprincip. Allerede Indførselen af stemplet Papir 1765 og Paalægget paa Glas, Papiir, Malerfarver og Thee 1767 fandt almindelig Modsigelse, og England saae sig tvunget til at tilbagekalde begge; men, da det 1773 vilde sætte TheeSkatten igjennem, opkom Uroligheder i Boston, og 342 Kister Thee, som tilhørte det ostindiske Compagnie bleve kastede i Søen. Til Straf spærrede Englænderne Havnen ved Boston og forlangte Skadeserstatning, men alle Colonierne forenede sig nu paa Georgien nær. 1774 traadde en nordamerikansk Congres sammen i Philadelphia, hvilken dog aldeles ikke endnu havde Adskillelsen fra Moderlandet til Hensigt. Britterne erklærede imidlertid strax herpaa Krig, som de i Førstningen førte med ualmindelig Lykke, men netop i den høieste Nøds Tid, da de brittiske Vaaben vare meest seierrige erklærede Generalcongressen den 4de Juli 1776 de 13 forenede Coloniers Uafhængighed og Souverainitet. Disse vare 1) Massachusets, 2) Nye-Hampshire, 3) Rhode-Island, 4) Connecticut, 5) Nye-York, 6) Nye-Jersey, 7) Pensylvanien, 8) Delaware, 9) Maryland, 10) Virginien, 11) Nordcarolina, 12) Sydcarolina og 13) Georgia. Efter dette afgjørende Skridt traadde strax Lykken paa Nordamerikanernes Side. Britterne lede 1776 et Nederlag ved Trenton, og 1777 saae Bourgoyne sig nødt til at overgive sit Armeecorps ved Saratoga. To store Mænd bidroge ved deres Talenter det meste til Republikens Fremskridt, Washington som Feldtherre og Franklin som Statsmand. Snart tog Frankerig offentlig Deel i Krigen; selv Spanien lod sig, aabenbart, imod sin egen Fordeel, bevæge dertil, og Holland blev nødt til at virke med. Vel førte Britterne Krig med alle disse Magter med stor Anstrængelse, men saae sig dog endeligt nødte til at gjøre det store Offer, hvorom der kjæmpedes. Allerede i Præliminarierne, der slutte-

des 1782 med Congressens Deputerede i Paris, blev de nordamerikanske Staters Uafhængighed bestemt afgjort: som vestlig Hovedgrændse antog man Missisippi, som nordlig St. Croix og som sydlig Maryfloden, og dette blev erkjendt i Freden til Versailles 1783. Nu traadde Nordamerikas Fristat fuldkommen ind i de uafhængige Staters Række. Den Rolighed, Staten nu nød, styrkede den overordentligt. Der kom Colonister fra alle Kanter for at søge i Frihedens Land en Lykke, de ei fandt i Europa, og alerede 1790 kunde Vermont, 1796 Kentucky og Tenessee, 1804 Ohio, 1811 Orleans og 1818 Jlinois optages i Forbundet, hvortil desuden hører adskillige Distrikter, der ligeledes blive optagne, saasnart de have det nødvendige Antal Indbyggere. Velstanden tager aarligen til med Befolkningen; Nordamerikanernes Handel strækker sig over alle Verdensdele. Kjøbet af Louisiana skaffede Fristaten 1803 et uhyre stort Distrikt og en Deel af Florida forenedes med Missisippi 1811; ved en Tractat med Spanien 1819 blev hele Florida overladt de forenede Stater, men Kongen af Spanien har ei villet ratificere denne Tractat. En med England udbrudt Krig for at holde over Flagets Ære endtes i Aaret 1815 med status quo. — Land. Den nordamerikanske Fristat ligger imellem 253 — 310° østlig Længde og mellem 29 — 49½ Grad nordlig Brede, følgeligen gandske i den vestlige Hemisphæres tempererede Zone. Den grændser mod N. til det britiske Amerika, mod Øst til det atlantiske Hav, mod Syd til den mexikanske Bugt. mod V. til de spanske Besiddelser og de Indfødtes Lande og indbefatter over 58000 □ Mile; Andre angive et større Areal; da det er umuligt endnu med nogen Nøiagtighed at kunne bestemme Størrelsen af de tilkomne vestlige Lande. Dette Lands Overflade er meget forskjellig: det har nogle meget store Bjergstrækninger, som de fra Syd til Nordost gaaende apallachiske, hvoraf de blaae grønne og hvide Bjerge udgjøre Dele, men endnu mere jevnt Land, der taber sig i uhyre Flader og tildeels er bedækket med uigjennemtrængelige Skove; det har store Floder, som den mægtige Missisippi med Missuri og Ohio, Hudson, Delaware, Susque-

hanna, Rappahanok, Merrimak og Potowmak, som foruden flere alle ere seilbare og tildeels forbundne ved nyanlagde Canaler. I Nordvest findes de uhyre canadiske Landsøer, der høre til de største paa Kloden, men ogsaa i det Indre findes Søer, der er af betydelig Omfang som Champlain. Landet har og endeel Sumpe, dog er det i det Hele ei moradsigt. Jordbunden, der tildeels er sandig, er dog af fortrinlig Frugtbarhed, dog ere for det meste kun Flodbreddene og det til Havet stødende Kystland opdyrket, og i det Indre ligge endnu uhyre Landstrækninger aabne for kommende Generationers Flid. — 1810 regnede man, at kun 40,950,000 Acres vare vundne for Culturen af 1180 Mill. Climatet er tempereret, dog af forskjellige Grunde koldere end i Europa under samme Bredde: i de mellemste og sydlige Provindser finder en hurtig paafølgende Afvexling af Temperatur Sted, og Extremerne berøre hverandre her ikke sjeldent; derfor anrette ogsaa Sygdomme især ved Kysterne, som den gule Feber, store Ødelæggelser. Jordskjelv er Landet sjelden udsat for, og hele den nordamerikanske Fristat finder ei et eneste ildsprudende Bjerg. Produkterne, der frembringes, dele sig i indenlandske eller dem, Colonisterne forefandt der, og i dem, der ere tilbragte fra andre Verdensdele. Blandt hine gives vel nogle yderst fortræffelige, dog skaffe kun disse Nordamerika sin store Overvægt i Handelen. Overhovedet gjenfinder Europæeren sit Europa aldeles i de nordamerikanske Stater, og lykkeligt trives ogsaa her alt hvad Europa frembringer: saaledes voxer der Europas Korn, Haveurter, Frugt, Handelsurter og Huusdyr, kun Vinen synes ei at ville trives der. Tobak og Indigo ere saavelsom Mais de sydlige Provindser egne. Til Guld og Sølv findes der blot nogle Spor, hvorimod det uundværligste af alle Metaller Jern, findes i stor Mængde; ligeledes findes der i visse Egne en stor Mængde Salt, hvorpaa der andre Steder er Mangel. — Indbyggere. Disses Antal beløber sig for nærværende Tid til over 10 Millioner. Det er utroligt, i hvilken Progression denne Folkemængde er voxet til. 1790 var Folkemængden 3,950,000, 1800, 5,305,666, 1810 allerede

7,230,514, og, naar man antager en lige Fremskriden, vil den nordamerikanske Fristat inden kort Tid staae ved Siden af Europas meest befolkede Stater, forudsat, at Letheden at ernære sig, ei hindres ved andre Omstændigheder. I dens nuværende Omfang kan Staten istedet for 10 vel rumme 200 Millioner Indbyggere. Den store Masse af Landets Beboere bestaaer af Engländers, Skotters og Irlænderes Efterkommere, ligesom og det engelske Sprog ei alene er Statssproget, men ogsaa tales af de fleste Indbyggere, og skal tales renere her end i Gammel-England. De fleste i Antallet efter Britterne ere Tydskerne, som vel have nedsat sig overalt, men fornemmeligt i Pensylvanien, Franske i Louisiana, Orleans og Missisippi, samt i den nye Colonie af Bonapartister; Svenske i Nye-Jersey, Pensylvanien og Maryland og nogle Italienere. Negere holdes fornemmeligt i de sydlige Colonier, hvor Plantager ere i Brug. I Aaret 1810 talte man 1,185,223 Negere, følgeligt var hver syvende Person en Afrikaner. De oprindelige Indbyggere, Indianerne, bestaae kun endnu af svage Stammer, og fortrænges stedse længere mod Vesten af den fremskridende Cultur. Maaskee kan der endnu være 150000 Indianer i Fristaten, hvoraf de Fleste høre til Irokeserne, Cherokeserne, Creeks, Chikasanerne, Shaktoerne og Shippevæerne. Morse regner kun 60000 Personer, men anslaaer sandsynligviis ei dem i Landet Missuri. Mange af disse Stammer staae allerede paa et vist Trin af Cultur, Andre leve endnu gandske i den raae Tilstand, men alle nyde de mellem de cultiverede Amerikaner en dem ved Tractater sikkret Selvstændighed og Uafhængighed, hvis Overtrædelse de tit frygteligt forstaae at hevne. Religionerne ere her uendeligt forskjellige: ingen er herskende og Religionsfrihed for enhver Troe er Statens Fundamenttallov. Saaledes leve her fredeligt ved Siden af hverandre Congregationalister, Presbyterianer, Episkopale, Qvækere, Methodister, Baptister, Lutheraner, Catholiker, Herrnhuter, Mennonister, Tünkers, Universalister, Shakere, Sandemaniner, Jøder og Fetischtilbedere. Der gives ingen Forskjel i Stand, i Amerika er ei alene hver Borger lig for

Loven, men selv hver Udmærkelse ved Fødsels falder her bort. Dog finder endnu i denne Fristat det oprørende Forhold imellem Herre og Slave Sted, hvilket endog hævdes ved Loven i de sydlige Stater, hvorimod det i de nordlige blot taales i en vis Henseende. — Jordbundens Cultur, Kunstflid, Handel. Den nordamerikanske Fristat er i det Hele en Agerdyrkning drivende Stat. Endnu er Agerdyrkning, Qvægavl, Fiskerie, Skovbenyttelse og Jagt Hovedbeskjeftigelsen i de nordlige Provindser, men Plantagedyrkning i de sydlige, og de Gjenstande, der afgive det Meste til Udførsel. Af det uhyre Land er kun en liden Deel dyrket, og mange Menneskealdere ville forløbe inden Culturen har udbredet sig fra Kysterne til Missisippi og Missurilandets Indre. I de nordlige Provindser udgjør Hvede, Bælgfrugter, Qvæg og Skovprodukter Stapelvarerne, i de sydlige Tobak, Bomuld og Indigo. Jagt og Fiskerie ere fælleds for begge. Derved vinder, i det mindste i de nordlige Provindser, Kunstfliden stedse mere i Omfang og staaer langt fra ikke længere paa et lavt Trin. Mange Fabrikartikler forfærdiges i Nye-York og Massachusets i samme Fuldkommenhed som i England selv, og i saadan Mængde, at man næsten kan undvære Udlandet. Tilførselen af fremmede Manufacturvarer aftager derfor stedse mere, og maaskee kan Amerika inden faa Menneskealdre gandske undvære Udlandet. Handelen er af den vidtløftigste Omfang: nordamerikanske Søfarende beseile nu alle Have og staae i umiddelbar Berørelse selv med China, Sandwichøerne og Nordvestkysten saavelsom med alle europæiske Havne. Allerede 1810 udgjorde de amerikanske Skibes Tonantal 1,350,281, og Værdien af de udførte Varer beløb sig til 42,366,000 Dollars, hvoraf Manufacturvæsenet udgjorde 2,174,000. Mynterne ere deels af Guld, deels af Sølv, deels af Kobber; i Bøger og ved Regninger bruger man Dollar, der er noget mindre i Værdie end en Speciedaler. — Videnskabelig Cultur. Den nordamerikanske Fristat staaer langt fra ikke mere paa noget lavt Trin af Cultur i videnskabelig Henseende, dog har den i det Hele ingen egen Literatur, men denne er af europæisk Oprindelse og gaaer

Haand i Haand med den brittiske. Nordamerika har leveret Værker næsten i ethvert Fag af Videnskaberne, dog er for nærværende Tid Politik og Statshuusholdning det Fag, hvori de fleste Amerikaner forsøge sig. Af Tidender og Journaler gives der en Mængde og næsten enhver mere betydelig Stad besidder sin egen Tidende, og i mange udkomme flere. Man har Universiteter, som her kaldes Collegier, næsten i hver Stat, dernæst Akademier, der ligne Gymnasier, samt Elementarskoler; dog gives der faa af de sidste; og overhovedet ligner den offentlige Underviisning gandske den engelske, hvoraf den er en troe Efterligning. Lærde Forbindelser findes i de større Stæder, hvor det heller ikke mangler paa Bibliotheker, Observatorier, botaniske Haver og Kunstsamlinger. — Statsforfatning. Nordamerika er en demokratisk foederativ Fristat, der holdes sammen og er forbunden til eet Legeme ved en Forbundsforening. Hver enkelt Stat er uafhængig for sig, men i alle offentlige Anliggender udgjøre de, med Forbehold af hver enkelt Stats Souverainitet, et uadskilleligt Heelt. Disse Stater ere nu 19: 1) Massachusets, 2) Vermont, 3) Nye-Hampshire, 4) Connecticut, 5) Rhode-Island, 6) Nye-Jersey, 7) Nye-York, 8) Pensylvanien, 9) Kentucky, 10) Maryland, 11) Virginien, 12) Ohio, 13) Tennessee, 14) Nordcarolina, 15) Sydcarolina, 16) Georgia, 17) Delaware, 18) Nye-Orleans og 19) Ilinois. Staternes Antal er ei bestemt, men ethvert Distrikt kan, naar det faaer den fornødne Folkemængde, forlange at blive optaget i Forbundet. Saavel den lovgivende, som fuldbyrdende Magt er overgivet Generalcongressen, der bestaaer af en Præsident samt Over- og Underhuus. Præsidenten staaer i Spidsen af Staten, har bestemte Forrettigheder og vælges paa 6 Aar af Senatorerne; Overhuset eller Senatet dannes af to Senatorer fra hver Provinds, hvilke ligeledes vedblive i 6 Aar; Underhuset bestaaer af Provindsernes Deputerede saa at hver Provinds paa 33000 Mennesker sender een. Begge Huse ere i Besiddelse af den lovgivende Magt samt de vigtigste Majestætsrettigheder. Fundamentallovene er Constitutionen af 1787. De enkelte Staters Regje-

ringsform er temmelig lig det hele Forbunds: alle have et Overhuus og et Underhuus, og i Spidsen af den fuldbyrdende Magt en Præsident eller Gouverneur, og i dem alle er Forfatningen meer eller mindre indrettet efter Moderlandets, kun findes der ingen Adel eller Konge, Nationens fødte Repræsentantere. Staten har sit eget Vaaben eller Flag. — Statsforvaltning. I Spidsen for de almindelige offentlige Anliggender staaer Præsidenten, som understøttes i Forretningerne af fire Ministre. Enhver af disse Ministre er uafhængig i sin Virkekreds, men Nationen ansvarlig. Iøvrigt regjerer hver enkelt Stat sig selv hjemme og har sin egen Lovbog. Den dømmende Magt er adskildt fra den lovgivende og fuldbyrdende. Den øverste Appellationsret for alle Provindserne er Supreme court; desuden gives der efter Englands Exempel tre omvankende Retter, een for de nordlige, een for de mellemste og een for de sydlige Stater. — Finanserne. Statsbudjettet for Aaret 1816 beløb sig til 19,915,431 Dollars, nemlig Civillisten 901,612, ubestemte Udgifter 573,071, udenlandske Forhold 261,000, Militær 4,656,305, Marine 3,638,071 og tidligere bevilget Credit 9,885,372. Nationalgjelden beløb sig den 1ste Jan. 1818 til henved 99 Millioner Dollars. — Marinen bestaaer af 4 Linieskibe, 24 Fregatter, 10 Brigger, 10 Skonerter, 110 Kanonbaade i alt 158 Krigsskibe. Foruden Staben, Artilleriet og Ingenieurcorpset har den nordamerikanske Fristat intet staaende Militær. Landmilitsen, hvortil alle Mennesker mellem 16 og 40 Aar ere indskrevne, beløb sig 1809 til 2,290,000 Mand.

Norden, Nord. Ved Ordet Norden forstaaer man først den Himmelegn, der ligger lige over for Syd; 2) de Lande, som ligge i en vis Afstand fra Nordpolen. I den sidste Betydning er det et meget ubestemt Begreb, da man snart forstaaer mere snart mindre derunder. Saasnart Begrebet var nøie fastsat, kunde der udkastes en almindelig Characteristik, som indeholdt de nordiske Landes fælleds Egenheder.

Norden (Frederik Ludvig), Søn af en Oberstlieutenant ved Artilleriet, blev født den 22de October 1708 i Glückstadt i det Holsteenske og traadde i Aaret 1722 i Søcadetcorpset. Hr. de Lerche, Storceremoniemester ved det danske Hof, bemærkede først den unge Nordens lykkelige Anlæg, forestillede ham for Kongen og erholdt Tilladelse for ham til at gjøre en Reise paa kongelig Bekostning. Hovedhensigten af den Reise, den unge Norden gjorde først i det middellandske Hav, var at studere Noerskibenes Bygningsmaade. Efterat han fornemmeligt havde sysselsat sig hermed i Marseille og Livorno, erholdt han i Florents Befaling af Christian 6te at reise til Ægypten. Nogen Tid efter sin Tilbagekomst fik han Tilladelse at gaae som Volontair i engelsk Tjeneste. I den Hensigt at sætte sin Sundhed paa Fode, gik han herpaa til Paris, hvor han døde 1742. Resultaterne af hans Reise til Ægypten har det kongelige Videnskabers Akademie i Kjøbenhavn udgivet under Titel: Voyage d'Egypte et de Nubie, 2 Bind Folio 1751. Dette Værk betragtes endnu som meget vigtigt saavel for Efterretningernes Troværdighed som de hosføiede Kobbertavler.

Nordhausen, en Stad i den nedersachsiske Kreds ved Floden Zorge, var fordum en frie Rigsstad. Stadsdistriktet udgjorde een Mill, hvori kun laae een Landsbye. I Aaret 1802 indbefattede Staden med dens Distrikt 8700 Mennesker, Disse drive betydelig Næring med Korn og Brændeviin, der er bekjendt for dets Godhed, ligeledes, med Roe- og Linoliepressen. Staden selv har sex Oliemøller og desuden endnu flere i Forpagtning i den omliggende Egn. Man udfører aarligt for 200,000 Daler Olie. I Aaret 1802 blev Nordhausen som Skadeserstatning overladt Preussen, af samme igjen afstaaet i Tilsitfreden, dog er det i Aaret 1815 igjen kommet under preussisk Herredom og hører til Provindsen Sachsen, Kredsen Erfurt.

Nordisk Mythologie findes udviklet hos Skjaldene ɔ: de gamle nordiske Digtere i Danmark, Norge

Sverrig og Island. Religion og Dannelse gik her som overalt ud fra Poesie. Cosmogonien var Grunden til Religionslæren, og vidner om en stærk vild Phantasie og de Landes Beskaffenhed, hvori den fremkom. Det vigtigste af denne Gudelære er Følgende. — Neden til var ei Jord og oventil var ei Himmel, der var blot Afgrund Ginungagap og Taageverdenen (Niflheim), hvori fandtes den Brønd (Huergeimer). Fra denne udgaaer Elivager, adskillige Floder, som størknede, naar de vare komne langt fra deres Udspring, og bleve til Riimfrost og opfyldte hele Afgrundens Dyb med Iis. Syd for Taageverdenen var Ildverdenen (Muspelheim), fra hiin kom alt Mørkt og Koldt, fra denne alt Varmt og Lyst. Da nu den varme Vind blæste fra Muspelheim paa Riimfrosten tøede den op, og Draaberne bleve levende, ved dens Kraft, der sender Vinden, og deraf fremkom Jetten Ymer, Kuldens Kjæmpe, den første Riimthusse, der var ond som den hele Slægt. Engang han laae og sov i en stærk Sveed avledes to Mennesker under hans venstre Arm, nemlig en Mand og en Qvinde; desuden avlede hans ene Been en Søn med det andet, og fra disse nedstammede Riimthusserne. Af Rimets Draaber fremkom desuden Koen Audumla, af hvis Yver fire Melkestrømme udflode, som Ymer nærede sig af. Koen nærede sig igjen af at slikke de saltagtige Stene. Da den een Dag gjorde dette, udvoxte om Aftenen Menneskehaar af Stenen, næste Dag et Menneskehoved og tredie Dag en heel Mand, som man kaldte Bure. Dennes Søn var Bør, som tog Belsta, Jetten Bergthors Datter til Kone. Med hende avlede han tre Sønner, Othin, Viler og Ve, som bleve Himmelens og Jordens Beherskere. Børs Sønner vare gode, Ymers Affkom derimod ond; de laae i evig Krig mod hverandre. Endeligt dræbte Børs Sønner Ymer, kastede hans Liig i Afgrunden og skabte deraf Verden: af hans Blod Havet og Floderne, af hans Kjød Jorden, af hans Haar Græsset, af hans Been Bjergene; men af dens Hoved gjorde de Himmelen, som de satte over Jorden med sine fire Enter, ved hver af hvilke de stillede en Dverg for at bære den. Disse Dverge heed Øst, Vest, Syd og Nord. —

Af Ymers Saar løb saa meget Blod, at alle Riimthusser druknede deri, undtagen Bergelmer, som med sin Familie paa et Skib undgik den almindelige Ødelæggelse. For at oplyse Jorden tage Børs Sønner de fra Muspelheim hidfløine Lys og Gnister og satte dem paa Himlen. Ymers Hjerne kastede de i Luften og deraf fremkom Skyerne; af hans Øienbryne dannede de Midgaard, og af Ormene, der avledes i hans Legeme, fremkom Dverge. Engang vandrede Børs Sønner ved Strandbreden, hvor de fandt to Blokke; disse toge de op og skabte deraf to Mennesker. Manden kaldte de Askur og Qvinden Embla. Den Ene gav dem Liv og Sjel, den Anden Bevægelse og Fornuft, Den Tredie Ansigt, Sprog, Hørelse og Syn. — Denne Lære om Verdens Oprindelse viser sig klart som nordisk Naturdigtning. Vi see Naturen gaae ud af Vinterens Død til Livet og Verdens Begyndelse knyttet til Jagttagelserne af en Foraarsdag. I de nordlige Lande maatte den fremgaae som en Riimthusse, Kuldens Jette; men denne maatte være ond, fordi alt Skjønt i Naturen svinder for Vinteren. Saaledes peger Alt hen paa en physikalsk Allegorie, der vist nok ikke staaer tilbage for andre Mythologier, ja vel endog er mere sindrig. Endnu høre følgende Supplementer til denne Cosmogenie, der ei kan ansees som fuldført, thi Nat og Dag, Sol og Maane ere endnu ei fremkomne. Om disses Oprindelse lyder det saaledes. Jetten Nare havde en Datter, Natten, der var sort og mørk som hendes Slægt. Hun var tre Gange gift, først med Nagelfare (Luften, Ætheren), ved hvem hun fødte Sønnen Audur (Stof), derpaa med Onar (Dannelsesdrift), ved hvem hun fødte Jorden; endeligt giftede hun sig med Dellingur (Dagningen) af Gudernes Slægt og fødte ved ham Dagen, der var lys og skjøn, som hans Faders Slægt. Alfader tog derpaa Natten og Dagen, førte dem ud paa Himmelen og gav dem Hest og Vogn for at kiøre Jorden rundt. Nattens Hest heed Hrymfare, gik foran og beduggede hver Morgen Jorden med de Draaber Skum, der faldt fra dens Bidsel. Dagens Hest heed Skinfare og oplyste Luften og Jorden med sin Mane. Mundelfare havde to skjønne Børn, som han kaldte

Sol og Maane. Stolt over sin Datters Skjønhed giftede han hende med Glanur, Glædens Gud. Guderne vrededes over hans Stolthed, toge begge hans Børn og satte dem paa Himmelen. Den Ene blev sat til at styre Solens, den anden Maanens Vogn, som var gjort af Musvelheims Ild for at oplyse Jorden. Hver af dem forfølges af en Ulv, der truer med at opsluge dem og bevirker derved deres Bevægelse, da de skynde sig for at undgaae deres Fiender. — Saavidt gaaer maaskee den ældste Mythologie, hvori Kjæmpestammer voxe frem af Naturens Rødder og skyde frem i guddommelige Grene. Mærkværdigt er det, at ogsaa her Kjæmper leire sig omkring Tidens Afgrund og avle Himmelens, Jordens og Underverdenens Herrer. Saaledes ere og i Grækenland Giganter, Titaner og Cycloper Gudernes Stamfædre. Her som der gaaer det ud fra Naturideer og tilbage til dem; men her som der fortrænger et nyt Gudesystem det gamle, og historisk Stof blander sig i Naturideerne. Men Othin synes at sammenknytte det Gamle og Nye som Zeus hos Grækerne. Det synes som man maa skjelne mellem to eller flere Othiner. Den ældste var Solens Symbol og Guddom, og der gives mangen interessant Digtning om ham f. Ex. om hans Formæling med Jordkredsen, hans daglige Omgang med Vandets Gudinde, til hvilken han hver Aften dukker under, for med hende at tømme en gylden Pokal af hendes Element, om hans med Jordens Dunster formælede Straaler, hvorved Tordenens Gud avledes 2c. Men alle disse Sagn bleve siden for en stor Deel overførte paa Asa-Othin. Aser kaldes den nye Gudeslægt, som indvandrede med den yngre Othin eller nedstammede fra ham. Af nordiske Efterretninger antager man, at Anføreren for et asiatisk Folk, Sigge, kort før Christi Fødsel, trængte frem fra Caucasus til Nord Europa, formodentligt fortrængt ved Romernes Erobringer. Han drog mod Nordvest fra det sorte Hav igjennem Rusland, som han efter Traditionen gav til een af sine Sønner, ligesom siden Sachserne. Han trængte derpaa videre frem i Norden og kom til Sverrig, hvor Gylfe regjerede, modtog den kloge Fremmede og hyldede hans

Lære. Snart hævede han sig til uindskrænket Herre, byggede Sigtuna som Middelpunktet for sit Rige, stiftede en nye Lovgivning og en nye Cultur. Han udgav sig selv for den gamle Gud Othin, indrettede et Præsteskab af 12 Drotter, hvilke besørgede Gudstjenesten og Retten, som Sandsigere skuede ind i Fremtiden og spaaede. Som Opfinder af Runerne satte han sig i stor Anseelse og blev frygtet som Troldmand. — Aserne vare fornemmeligt følgende. Othin, Odin, (Wodan hos Sachserne og Longobarderne, Godan, Wodden, Woede, Gode, hos Angelsachserne Eowthen) var Gudernes Gud og den første og ældste af alle, der lever i Aarhundreder. Han sidder paa en ophøiet Throne alene, betragtende sig selv. Han har 12 Hovednavne i det gamle Asgaard og 114 andre. Hans flygtige Hest heder Sleipner. Fra ham og hans Gemalinde Frigge nedstammer Gudernes Slægt, og han heder derfor Alfadur. Frigge, Gudekongens ophøiede Gemalinde, deler med ham den Under-Throne, hvorfra man kan see i alle Lande. Alle Menneskers Skjebne er aabenbar for hende, men hviler roligt i hendes Bryst. Begges Sønner ere Thor, Tordenens Gud, den stærkeste af alle Guder og Mennesker, hvis voldsomme Fodtrin lyder som Storm, hvis Hammer Miølner knuser det Haardeste; og Balder, den ungdommelig skjønne Gud for Veltalenhed og retlig Afgjørelse. Han træder frem i en Glands lig Lilliens. Han er den Uskyldige, til hvis Ære Naturens skjønneste Blomst har erholdt Navnet Baldrian. Nanna, Nefs Datter, beundrer med beskedent Øie sin Ægtemages Aand. Med hende avlede han Forsete, den fredelige Søn, der kan sammenlignes med Regnbuen, naar den synker ned fra Nattens Skye. Han afgjør al Strid, thi alle, som nærme sig Eendrægtighedens Gud, vende tilbage med forsonet Hjerte. Hans Pallads Glitner hviler paa gyldne Støtter. Niord, der mægtigen bevæger Stormvinden saa alt ryster, er Gud for Vindene, for Søvæsenet, for Handelen og Rigdommen, thi alt dette er hos Insulanerne afhængigt af Vinden. Med sin Gemalinde Skada, en Datter af Jetten Thiasse, avlede

han Sønnen Freir og Datteren Freia, begge skjønne, velgjørende og mægtige. Freir, der svæver frem i Foraarets lyse Dragt, der glindser som Engen i rødlig Straale, er Solens Behersker, og af hans Godhed, er Regn og Solskin, god Tid og dyr Tid afhængig. Han hersker i Alfheim, hvor Alferne boe. Han rider paa en Galt med gyldne Børster (Gulinbuste). Gerdir, Gymers Datter, var hans Gemalinde. Freia var Kjerlighedens Gudinde. Hendes Øie er evigt Foraar, hendes Hals og Kinder Lys. Hun er den blideste og mildeste af alle Gudinder, en Veninde af den yndige Sang og hører gjerne Menneskene. Med sin Gemal Odur, som hun mistede og over hvem hun sørgede, avlede hun to Døttre: Hnos, al Skjønheds og Yndigheds Mønster og Gersemi. — Tyr, en Søn af Odin beskrives som en modig Gud, i hvis Blik er Dødssaar, forekommer høi som en Gran og svinger Slagenes Torden. Alle modige Krigere ere i hans Yndest, skjøndt han egentligt ikke er Krigens Gud, men snarere Gud for Styrke og uforfærdet Mod og ingen Ven af mindeligt Forlig. Meget forskjellig fra ham var hans Broder Braga, Gud for Viisdom og Digtekunst, hvilken sidste ogsaa kaldes efter ham. Han forestilles med gylden Telyn og opliver Strengene, saa de tone yndigen. Hans Gemalinde er Idunna, som gjemmer Udødelighedens Æbler, hvilke hun i gyldene Skaaler rækker Heltene ved Indtrædelsen i Valhalla, hine Æbler, der alene vedligeholde Guderne evig Ungdom. Blandt Othins Sønner regnes desuden Hermoder, Gudernes almindelige Bud, bevæbnet med Hjelm og Pantser; Vider, stærk som Thor, Taushedens Gud og Vale, Buens Gud. En Søn af Thor var Uller, af skjøn Skikkelse, Mester i Bueskyden og Skridtskoløben, som blev paakaldt af dem, der gik i Tvekamp. En Sølv-Riim omgiver hans Hage; hans Distrikt er Ydalir ɔ: Regndalene. — Af meget hemmelighedsfuldt Væsen ere følgende Guddomme. Den blinde Gud Hødur, Balders Morder, hvis Gjerning Guderne aldrig kunne glemme, men hvis Navn de aldrig vilde høre udtalt. Heimdal, en Søn af ni Jettesøstre, født ved Jordens Rand, en stor, underfuld Gud, skal bevogte Bifrost, Himmelbroen, (Regnbuen) imod

Jetterne. Hans Oie seer ved Natten som ved Dagen, hans Ore hører Græsset voxe paa Marken og Ulden paa Lammenes Skind. Han forestilles med dyb Pande, Oiet nedsænkt paa det rolige Bryst. — Blandt Gudinderne maa man endnu mærke følgende. Saga var den første blandt Gudinderne efter Frigge; Eyra Lægekunstens Gudinde; Gefione, Kydskhedens Gudinde, der selv Jomfrue, beskytter alle kydske Jomfruer, og optager dem i sine himmelske Boliger, hvis de døe ugifte; Fylla, jomfruelig som Gefione, med skjønne Lokker og gyldent Pandebaand, er indviet i Frigges Hemmeligheder saavelsom Gna, der styver frem med Solens Straale. Hlyn (Lyna) den blide, som i Ulykken opkysser Vennens Taarer, Gudinde for Venskab og Huld, staaer i Forbindelse med flere af Kjerlighedsgudindens Tjenerinder. Siofna vækker den første søde Lyst i Ynglingens og Pigens Hjerter og stemmer dem til gjensidig Bønhørelse. Lofna var begavet med den Magt at forene og forsone alle uenige Elskende. Vara, Gudinde for Bryllup og Ægteskab, hører de Elskendes hemmelige Eder og Forlig, hævner strengt al Utroskab, men forener derimod de Trofaste. Vöra, for hvem ingen Hemmelighed blev skjult i det menneskelige Hjertes Inderste, udforskede og prøvede Alt. Snotra, Sædelighedens Gudinde, beskyttede sædelige Ynglinge og Piger. Synia, Himmelens Bevogterske, er Gudinde for Ret og Retfærdighed og aabenbarer Meeneed. — Ogsaa Nornerne og Valkyrierne ere af en egen Vigtighed. Der gives et stort Asketræe, Ygdrasil, Verdenstræet over Fortidens Brønd. Dens Grene udbrede sig over Verden, dens Top rækker over Himmelen. Den har tre langt fra hverandre fjernede Rødder, hos Guderne, hos Jetterne og over Nifheim. Ved den mellemste Rod er Viisdommens Brønd, Mimers Brønd; ved den himmelske Rod findes den hellige Kilde, ved hvilken Guderne holde Raad og kundgjøre deres Domme. Ved denne Kilde eller Brønd opholde Nornerne sig, tre skjønne Jomfruer, der hede Urda, Verandi og Skulda, Fortid, Nutid og Fremtid. De bestemte Menneskenes Skjebne og Liv og indfinde sig ved store Heltes Fødsel. I

Ygdrasil's Grene sidder en Ørn, der skuer vidt omkring sig; et Egern, ved Navn Ratatoske, løber op og ned af Træet; fire Hjorte løbe omkring mellem dets Grene og gnave dets Bark; Slangen Nidhug gnaver nedentil paa Træets Rod, Forraadnelse paa dets Sider; men Nornerne øse stedse Vand af den hellige Brønd og gyde paa Træet, at det ei skal torres Afkens Løv udsveder sød Dug, Biernes Føde; over Brønden synge to Svaner. Selv Guderne søgte at udforske Nornernes Viisdom. Derfor stode de i høi Anseelse, og man indrettede visse Steder, hvor man spurgte dem om Fremtiden. — Valkyrierne eller Diserne ere frygteligt skjønne Væsener, hverken Døttre af Himmerig eller Helvede, ei avlede af Guderne eller vuggede i udødelige Mødres Skjød. Derfor er der dyb Taushed over deres Oprindelse. Deres Navn betyder Dødsbestemmerinder. De forestilles ofte som grusomme Væsener, der blot finde Behag i Død og Blodsudgydelse. Man finder dem og som Othins skjønne Jomfruer, siddende med Hjelm og Pandser paa lette Heste. Heltene smægte efter deres Ankomst, fortryllede af deres Yndigheder. De, der indbød til Valhalla, vare altsaa ingen skrækkelige, men de behageligste Sendebud, velvillige Gudinder, der førte Menneskene til Lyksalighedens Boliger. — Og hvor kunde denne vel være uden hos Guderne? Gudernes Opholdssted var Asgaard, Gudeborgen, hvorfra Broen Bifrost gik ned til Jorden. Asgaard indsluttede Gudernes Paladser. Der var Valaskjalf, Othins Sølvpallads med Høisædet Lidskjalf, hvorfra han overskuede hele Verden. Midt i Asgaard i Dalen Ida, var Gudernes Forsamlingssted, hvor de holdt Ret. Denne Plads var prydet fremfor alle; her var Gladheim, Glædens Sal, Vingolf, Venskabs og Kjerligheds Pallads og Glasor de gyldne Træers Lund. Et eget Pallads med Lunde og skjønne Omgivelser var Valhalla de Heltes Bolig, der faldt i Kampen. Her er det salige Liv deelt mellem blodig Kamp og sandselig Nydelse. Alle Kampens Saar lægtes igjen saasnart Drikkehornet frembragtes. Dette fyldtes af Valkyrierne med Øl og Miød og overraktes Heltene (Einherjarne) om spiste Flesk af Svinet Syrimner, der stedse paa nye

vorte ud, hvor meget man tog af det. Heltenes Antal var der overordentligt stort og forøgedes stedse; dog ønskede Guderne det endnu større for at kunne udholde Kampen i Ragnarokr mod Fenrisulven og flere Uhyrer af Lokes Afkom. Denne Loke var en Søn af Jetten Forbaute og Jettinden Laufeia og levede stedse blandt Guderne, der yndede ham for hans Skjønhed, skjøndt han ei kunde fornægte sin Herkomst og skadede Guderne hvor han fandt Leilighed dertil. Med Jettegvinden Angerbode avlede han Hela, Gudinde i Underverdenen, der var halv blaae, halv kjødfarvet og af gyselig Skikkelse, desuden Fenrisulven og den uhyre Midgaardsslange, Jormungandur, som omgiver hele Jorden. Hela hersker i Nifheim; hendes Sal er Jammer, hendes Seng Sygdom hendes Bord Hungersnød, hendes Kniv Sult, hendes Tjener Langsomhed. Alle de, som døde af Sygdom og Alder, vandrede hen til hendes sørgelige Bolig Men Skjaldenes philosopherende Phantasie antog nu at Tilintetgjørelse skulde seire over al Tilværelse. Saaledes opkom Sagnet om Verdens Undergang ligesaa eiendommelig nordisk og uhyre som Sagnet om dens Oprindelse. Tre skrækkelige Vintre skulde følge paa hverandre og derpaa igjen tre, Sneen skulde styrte ned fra alle Sider, Kulden blive streng, Stormen heftig, Solen vilde skjule sig, og hele Verden opflammes til blodige Krige Dette er Tegnet paa at Jorden skal styrte sammen og Ragnarokr, Gudernes Tuusmørke, indtræffe. Fenrisulven, dette Uhyre, som, naar det opspærrer Gabet, med den øvre Deel rører Himlen og med den nedre støder mod Afgrunden, opsluger da Alt, medens der under Surturs Anførsel skeer et Angreb paa Asgaard. Himmelen bestormes af Jetterne, og Himmelbroen styrter sammen, naar de ride over den. Derfor er Heimdal sat ved den som Vægter, og derfor glædede Guderne sig ved de talrige Medkjæmpere i Valhalla. Men al Forsigtighed og alt Modværge er forgjeves, thi Guderne omkomme dog, selv den altstyrende Othin og den stærke Thor. En nye Sol oplyser derpaa Jorden og et reddet Menneskepar Lif og Lifthraser, der have næret sig af Morgenduggen, fornye Men=

neskeslægten. Der gives nu nye Boliger for de Gode og Onde til Belønnning og Straf, Gimle og Nastrond. Vidar (Seierherren) og Vale (den Mægtige) skulle boe paa Ida-Sletten. hvor Asgaard før laae; didhen komme og Thors Sønner Mode og Magne, der have erholdt Thors frygtelige Hammer. Vidar flækker Fenrisulvens Gab. — Hovedkilden til den nordiske Mythologie er Edda (oversat af Nyerup 1808), der siden paa forskjellig Maade er brugt af flere Skribentere. Om den nordiske Mythologie er yttret forskjellige Meninger, især om dens historiske Værd. Suhm, Schlözer, Mallet, Adelung, Gräter, Ruhs, Grundtvig og flere have arbeidet paa at oplyse denne Videnskab (Sammenlign Grundtvigs Mytologie eller Udsigt over Eddalæren, Kjøbenhavn 1808).

Nordlyset er eet af de interessanteste Meteorer, hvis Forklaring endnu ei er lykkets Physikernes Skarpsindighed. Det bestaaer af et stærkt, rødt, ildfarvet Lys, som lader sig see paa den nordlige Horisont, og fra hvilket klare Lysstøtter stige op mod Zenith. Det fremkommer sædvanligt snart eller nogle Timer efter Solens Nedgang og har næsten aldrig fundet Sted efter Midnat. Hyppigst seer man Nordlys om Vinteren og ved Foraarsjævndøgns Tid. Dog sees de kun i de nordlige Lande, hvor man hidtil har bemærket dette Phoenomen, der er aldeles ubekjendt længere mod Syd. Jo mere man nærmer sig Norden, desto hyppigere og stærkere kan man see Nordlyset. Celsius bemærkede i Stockholm 224 Nordlys fra Aaret 1716 til 1732. Allerede de Gamle have været opmærksomme Jagttagere af dette Phoenomen. Aristoteles beskriver et Meteor, som synes at have været vort Nordlys. Seneca og Plinius omtale Himmelphoenomener, der ligne vort Nordlys. Imidlertid har man først fra det femte Aarhundred efter Christi Fødsel nøiagtige historiske Efterretninger om Jagttagelser, der ere gjorte over Nordlyset. Om Aarsagerne til dette Natursyn have de nyere Physiker fremsat de meest forskjellige Meninger. Nogle antage Nordlyset for en magnetisk Materie, der udstrømmer fra Jordens Nord-

pol og understøtte denne Hypothes ved den Jagttagelse, at Magnetnaalens Afvigelse, naar dette Phoenomen finder Sted, betydeligt forandrer sig, hvilket derimod Andre paastaae aldeles ikke at have iagttaget, og atter Andre have villet bemærke en lignende Bevægelse hos alle Messingnaale, medens Nordlyset finder Sted. Efter Eulers Hypothes fremkommer Nordlyset, ligesom Cometens glindsende Hale, ved Solstraalernes Virkninger paa vor Atmosphæres Luftdele. Ifølge en anden Mening bestaaer Nordlyset af phosphorescerende Dunster i den Atmosphære, hvor en meget fortyndet Luft gjør Oprindelsen af vandagtige Dunster umulig. Andre forklare Nordlyset som et blot optisk Meteor deraf, at Gjenskinnet af den ved Nordpolen sammenhyngede og af Solen oplyste Iis og Snee fra den derværende Dunstkreds tilføres vort Øie ved en anden Reflex. Atter Andre have sat Nordlyset i Forbindelse med Electriciteten. Denne sidste Mening er i de nyeste Tider bleven sædvanlig, og Franklin har især understøttet den. Da den electriske Materie, som, efter hans Synsmaade, er i bestandig Strømmen fra Syden til Norden og hidføres ved Skyerne, formedelst den tykke Iisskorpe i Jordpolens Egne, her ei kan trænge ind i Jorden, saa nødes den til igjen at stige opad og bane sig Vei igjennem den ved begge Polerne meget lave Dunstkreds i det lufttomme eller dog tyndere Rum. Imidlertid har ingen af disse Hypotheser, som alerede er bemærket kunnet opløse alle Phoenomener ved Nordlyset til alle Physikers Tilfredsstillelse.

Nordstjerne, Polarstjerne, er den Stjerne, som staaer Nordpolen nærmest. Den er en Fixstjerne af anden Størrelse, ved den yderste Ende af Halen paa den lille Bjørn, og tjener som Tegn til at finde Norden og Nordpolens Stilling.

Nordsøen, eller det germaniske Hav, paa nogle Steder ogsaa kaldt Vesterhavet, ligger imellem Storbrittanien, Holland, Tydskland, Norge og Danmark. Navnet Nordsøe har det faaet af sin Beliggenhed for Tydskland og Holland. Man regner dette Havs Flade-

indhold til 10000 Quadratmile. Dets Vand har den Egenskab, at det er mere salt end Vandet i Østersøen, og at man der hyppigere end i andre Have bemærker hiin Glands, hvorom man maa efterse under Artiklen Molluſker. Ebbe og Flod i dette Hav viser ſig ſtærkeſt ved Kyſterne af Holland og England, hvilket kommer deraf at Vandet der trænger ſammen ved Canalen imellem England og Frankerig. Denne Ebbe og Flod er endog mærkelig paa Themſen til langt op i Landet.

Norfolk, et Landſkab i England, der omgives af Suffolk, Cambridge, Lincoln og Nordſøen og hører til Englands meeſt dyrkede Egne. Man tæller heri 273,400 Indbyggere. Hertugerne af Norfolk, der beſidde Endeel af dette Shire, ere Arvemarſchaller af England.

Norge, et for nærværende Tid med Sverrig forenet Kongerige paa den ſkandinaviſke Halvøe, begrændſes mod Nord af Iishavet, mod Øſt af Sverrig, mod Syd af Kattegat og mod Veſt af Nordſøen og Iishavet. Dette Land, hvis ældſte Indbyggere vare af gothiſk og finſk Herkomſt, modtog efterhaanden Othins Lære, men var deelt i mange Smaariger, indtil det lykkedes Harald Haarfager (863 - 933) at ſamle hele Norge under ſit Herredom. Hans Søn Erik Blodøxe blev forjaget for ſin Grusomhed og Nordmændene indkaldte den i England opdragne Hagen Adelſteen, en fortræffelig Regent, der dog forgjeves ſøgte at indføre Chriſtendommen. Ham fulgte hans Broder Harald Graafeld, der myrdedes efter Hakon Jarls Anſtiftelſe, ſom derpaa beherſkede Norge, indtil 995, da han ved Oluf Trygveſens Ankomſt til Norge, blev dræbt af ſin Træl Karker. Oluf Trygveſen gjorde ſig forhadt ved ſin Strenghed i at indføre Chriſtendommen og omkom i Slaget ved Svolder (1000), hvorpaa Norge deeltes imellem Kongerne af Danmark og Sverrig, ſamt Erik Jarl. Efter nogen Tids Forløb (1015) bemægtigede den norſke Prinds Oluf den hellige ſig Riget, men blev ligeſom Oluf Trygveſen, forhadt for ſin Strenghed i at indføre Chriſten-

dømmen, maatte forlade sit Rige, gik til Gardarike og kom derpaa tilbage. Hans misfornøiede Undersaatter, som understøttedes af den danske Konge Knud, gik ham imøde og traf ham ved Stiklestad, hvor han faldt 1030. Derpaa blev den danske Prinds Svend en kort Tid Norges Behersker, men vakte Misfornøielse og blev fordreven 1036, hvorpaa Nordmændene indkaldte Oluf den helliges Søn Magnus, der fik Tilnavnet den Gode og tillige herskede over Danmark. Han blev fulgt af Harald Haardraade, der omkom paa et Tog til England 1066. Efter Oluf Kyrre kom derpaa Magnus Barfod paa den norske Throne. Mellem hans Descendentere vaktes blodige Krige, og flere udgave sig deels for hans Sønner, deels for hans Slægtninge, hvilket de beviste ved Jernbyrd. Et Partie ved Navn Birkebeinerne satte den duelige Sverre paa Thronen († 1202), dog maatte han næsten sin hele Regjering igjennem kjæmpe mod de forskjellige Partier, saavel som mod Geistligheden, der stedse viste sig ham fiendsk. Urolighederne vedvarede endnu nogen Tid indtil Sverres Sønnesøn Hagen Hagensen, lykkeligt dæmpede dem og afskaffede Jernbyrd. Han regjerede derpaa med megen Anseelse og vedligeholdt Norges Herredom over Syderøerne og Orkenøerne, og erholdt tillige Størstedelen af Irland. Ved hans Død (1262) kom hans Søn Magnus Lagabæter (Lovforbedreren) paa Thronen; ham fulgte Erik Præstehader, med hvis Broder Hagen 5te den gamle norske Mandsstamme uddøde 1319, og Riget arvedes af hans Datter Ingeborgs og den svenske Hertug Eriks Søn, Magnus Smek, der ved sin Søn Hagen den 6tes Giftermaal med den danske Prindsesse Margrethe fremmede Foreningen imellem Danmark og Norge. Ved Hagen 6tes Død 1380 kom begge Rigerne under ham og Margrethes Søn Oluf, og denne Forbindelse stadfæstedes ved Calmarunionen 1397. Denne Forening mellem Danmark og Norge vedvarede indtil 1814, da Kongen af Danmark i Freden til Kiel den 14de Januar saae sig nødt til at aftræde Norge til Sverrig mod at erholde Svensk-Pommern. Nordmændene vilde ei erkjende denne Afstaaelse og valgte deres Statholder, Prinds Christian af Danmark, til de-

res Konge. Kronprindsen af Sverrig, Carl Johan, trængte derfor ind i Norge, som efter nogle Fægtninger sluttede en Convention med ham, ifølge hvilken Norge skulde forenes med Sverrig, som selvstændigt Rige med en egen Constitution. — Norges Fladei dhold er over 7000 Quadratmile, og dette Rige strækker sig fra 58de til 71° N. B. Climatet er i den østlige Deel meget raat og i den nordlige meget koldt; ved Søkysten er Luften mere tempereret. Luften er meget sund og Sommeren kort, men ofte brændende hed. Landet et fuldt af Moradser, Skove, Bjerge og øde Egne, og er derfor kun svagt befolket, thi hele Norge har ei meer end mellem 8 og 900,000 Indbyggere. Landets Beskaffenhed lægger store Hindringer i Veien for Agerdyrkningen. Indbyggerne ere derfor, naar Korntilførsel mangler, udsatte for Hungersnød. Deres vigtigste Næringsveie ere Bjergværksvæsenet, Skovene, Fiskerierne og Handelen. Norge udfører især Trævare fornemmeligt Mastetræer, Jern, Kobber, Beeg, Salt, Pelsværk, Sild, Lax, Stokfisk ꝛc. Der indføres igjen Krydderier, Korn, Viin, Brændeviin, Klæde, Ost, Tobak og Kramvarer. Indbyggerne bekjende sig til den lutherske Religion og tale samme Sprog som de Danske. — Ved Foreningen med Sverrig erholdt Norge en egen Constitution. Et saakaldt Storthing, bestaaende af hele Nationens Repræsentantere, sammenkaldes til visse Tider for at bestemme Paalæg og give Love. Kun Nordmænd kunne ansættes i de vigtigste Embeder i Norge. De ere ei pligtige til at væbne sig uden naar Rigerne angribes. Et Statsraad forestaaer Forvaltningen tilligemed den svenske Statholder. Kongen af Sverrig er tillige Arve-Konge af Norge. — Norge har mange tildeels betydelige Bjerge: Kjølen gaaer for en Deel mellem Sverrig og Norge; Dovrefjeld over 7000 Fod høit adskiller Christianiastift fra Trondhjemsstift; Langfjeldene og Filefjeld gaae fra Nord mod Syd og ende sig i Forbjerget Lindesnæs, det sydligste i Norge. Det nordligste Forbjerg, over 71 □ N. B., heder Nordcap og det vestligste i Bergensstift Stat. Fra Bjergene udspringe en Mængde Floder, der i Norge kaldes Elve; de løbe almindeligt over Klipper

og have et stridigt Løb, hvorfor de ei ere seilbare. Glommen løber fra Øresundssøen langs med Norges østlige Grændse, forener sig med Vormen, der kommer fra Miøsen, kaldes derpaa Storelven, danner Vandfaldet Sarpen og falder ud i Kattegat ei langt fra Frederiksstad. Drammen kommer fra en Indsøe, kaldet Tyrifjord og falder ud i Dramsfjorden, som er en Arm af Christianiafjorden. Loven, som kommer fra Bergensstift og gaaer forbi Kongsberg, falder i Laurvigsfjorden. En anden Flod ved Navn Lougen, der løber igjennem Guldbrandsdalen, er bekjendt af et Nederlag, den skotske Oberst Zinklar der leed i Aaret 1612. Norge har ogsaa en Mængde Indsøer: Fæmundsøen ligger paa Grændsen af Sverrig og Norge; Miøsen ligger østligt i Christianiastift; desuden findes i samme Stift Øieren og Randsøen. Ved Norges meget lange Kyst findes en uhyre Mængde Smaaøer, Klipper og Havbugter. Blandt disse ere de vigtigste: Christianiafjorden, hvorfra Dramsfjorden gaaer, Trondhjemsfjorden og Vestfjorden, der dannes af endeel Øer ved Nordlandene. I Nærheden er en farlig Havstrøm eller Malstrøm kaldet Moskøestrømmen. Norge inddeles, efter Bjergenes Gang, i det Søndenfjeldske og Nordenfjeldske, efter den politiske Bestemmelse i fem Stifter: Christiania eller Aggerhuusstift og Christiansandsstift, som udgjøre det Søndenfjeldske; Bergens, Trondhjems og Nordlandenes Stift, som udgjøre det Nordenfjeldske.

Normalskoler kaldes de Skoler, der skulle tjene til Mønster eller Norm for de øvrige. Af dette Slags vare de, der indrettedes af Abbed Felbiger i Bøhmen og Schlesien paa Maria Theresias Befaling. Nu gives der i Preussen, Würtemberg og flere smaae tydske Stater Normalskoler efter den pestalozziske Methodes Idee, om hvilke man ei endnu kan sige noget Afgjørende, da de ere i deres Oprindelse. Den af Napoleon oprettede og af Ludvig 18de i Febr. 1815 nyorganiserede Normalskole i Paris er en Dannelsesanstalt for Lærere i de lærde Skoler, hvortil hvert Akademie eller Universitet i Frankerig aarligt sender et forholdsmæssigt Antal Candidater

paa tre Aar. Det skjelner sig fra de i Göttingen, Leipzig, Berlin og München kun derved, at Eleverne boe sammen under Klosterdisciplin.

Normanner var Navnet, som Europas sydlige Folkeslag brugte om de Folkeslag der vandrede ud fra Norden, især i det 8de, 9de og 10de Aarhundred, gjorde Havet usikkert, landede overalt paa Kysterne, trængte endog langt op i Landene og udbredede Skræk og Ødelæggelse, hvor de kom frem. Under Navn af Ostmanner havde nordiske Folk alerede tidligt oprettet smaae Riger i England og Irland. Siden var det især Danske, der en lang Tid vare farlige for England, som fuldkommen erobredes af dem under Knud den store. — Længe før vare store Sværme af Normanner seilede til Frankerig, hvor de med deres smaae Skibe endog løbe op ad Floderne, beleirede selv Paris og indjagede saadan Skræk, at man i Kirkerne bad imod dem: a furore Normanorum libera nos o Domine! (Fra Normannernes Raserie frie os o Gud!). En Nordmand, ved Navn Rolf eller Rollo, Søn af den norske Rognvald Jarl paa Møre, maatte under Harald Haarfagers Regjering forlade Norge for begaaet Strandhug, fulgte nu sine Landsmænds Exempel og gik med endeel andre dristige Sørøvere til Englands og Frankerigs Kyster, hvor han gjorde sit Navn berømt og frygtet. Endeligt landede han i det nordlige Frankerig, Neustrien og tvang den daværende svage Konge Carl den eenfoldige til at overlade sig Endeel af Neustrien, som nu efter Normannerne blev kaldt Normandiet; tillige ægtede han Carls Datter Gisla, lod sig døbe og antog i Daaben Navnet Robert. Een af Normandiets følgende Beherskere, Hertug Wilhelm, indtog i Aaret 1066 hele England, fra hvilken Tid Hertugerne af Normandiet bleve endnu mere farlige for Kongerne af Frankerig. Endeel Normanner vare tilfældigviis komne til Nedreitalien, havde der taget Tjeneste, bleve siden efterfulgte af andre og benyttede sig af Omstændighederne til at stifte en lille Stat, som meer og mere udvidedes. Tancred af Hautevilles tolv Sønner udmærkede sig paa disse Tog, fornemmeligt

obert Guiscard og Roger, som blev Greve af Sicilien. Roger 2den forenede Neapel med Sicilien og antog Kongetitelen 1031. Imidlertid ophørte lidt efter lidt Normannernes Erobringer, da en ordentligere Regjering fik Overhaand i Danmark og Norge, efterat Gorm den Gamle og Harald Haarfager havde samlet de nordiske Smaariger; Christendommens Indførelse virkede ogsaa paa Nordens Beboere og bibragte dem en mere fredelig Tænkemaade. — Ogsaa til Rusland kom nordiske Folk, dog ei under Navnet Normanner; de kaldtes her Wæringer eller Waræger og stiftede et Rige under Rurik (862).

Norrköping, een af de betydeligste Stæder i Sverrig, ligger i Provindsen Østergothland ved Motalaströmmens Udløb i Østersøen. Dens beqvemme Beliggenhed ved Floden og Søen gjør den til en vigtig Stapelstad. Staden har henved 9000 Indbyggere, betydelige Skibsværfter, samt vigtige Manufacturer og Fabriker.

North (Lord Frederik), Greve af Guilford, født 1732, brittisk Statsminister fra 1767 til 1782, døde den 5te Aug. 1792. — Denne Statsmands offentlige Liv, hans Indflydelse paa Folkemeningen, hans Talenter, Feil og Lidenskaber, hans politiske Forbindelser og hans Stridigheder med Lord Chatam, Edmund Burke, Charles Fox, William Pitt og Andre, staae i væsentlig Forbindelse med den amerikanske Frihedskrigs Historie. Han gav det første Exempel i den brittiske Statsforvaltning paa at fortsætte en Folke- og Handelskrig med Vedholdenhed under de største Anstrængelser, selv ved følelige Tab til Statens fuldkomne Svækkelse i den Overbeviisning, at den større Pengemagt endeligt maatte seire. Pitt fulgte dette Vedholdenheds Exempel, som Lord North, hans Forgjenger og hans uforsonlige Fiende, havde givet, i den franske Revolutionskrig, dog med mere Indsigt, Værdighed og Consequens. Ingen brittisk Statsminister er bleven saa forhadt og ingen har desuden holdt sig saa længe som Lord North, et Beviis paa at

han besad usædvanlige Talenter, hvilke han anvendte mere egensindigt og med Duelighed end med Viisdom. Med personlig Ærgjerrighed skielnede han sig gandske fra Pitt, der viiste langt større Talenter, fornemmelige mere Dybhed, Strenghed og Klarhed i Tænken, og hvem Fædrenelandet gik over Alt. Samtidiges Had styrtede Lord North og Efterverdenen forkastede hans Retfærdiggjørelse. Imidlertid kan man ei lægge ham den ulykkelige Gang i den nordamerikanske Krig til Last. Den første Aarsag til de amerikanske Coloniers Frafald kan ei tillægges Lord North. Bute havde først overtalt Kongen til vilkaarligt at paalægge Amerikanerne Skat. Dog modsatte North sig siden de bedre Forslag til Forsoning. Han gjorde Brudet ulægeligt, og udvidede Bestikkelsessystemet mere end nogen af hans Forgjengere. Lord North var lidet bekjendt, da han efter Charles Townshends Død 1767 blev udnævnt til Cantsler for Skatkammeret. Efter sine politiske Grundsætninger hørte han til Tories, eller til den kongelige Magts Forsvarere; men han tænkte maadeholdent og havde mindre stødende Former. Hans Evner udmærkede ham uden at sætte ham i den første Række. Han besad megen Forretningskundskab og Rygte om Redelighed. Af Natur lidet virksom, manglede han dog ei til visse Tider bestemt Standhaftighed. Imidlertid herskede der i alle hans Synsmaader og Udkast en vis Ubestemthed og Forvirring i Ideerne; og, omendskjøndt han almindeligt havde det rigtige Maal for Øie, og syntes at stræbe derefter, saa blev han dog ofte den aabne Politiks jevne Vei utroe. Med alt det Gode, som hans Hensigter kunne have havt, fortjener han Bebreidelse for Ubestemthed og Svaghed; thi han gav i hele sin Forvaltnings Løb kun sieldent Beviser paa Kraft, Indsigt og Viisdom. Saaledes dømmer Belsham om Lord North i sine Memoirs of the reign of George III, London 179-, 2 Edit. Een af hans første Handlinger var det Forslag at ophæve Havnetolden fra 1767 i de amerikanske Colonier, med Undtagelse af Theeskatten, som man med Hensigt stod paa for at vise Storbrittaniens Hoihedsret. Oppositionen modsagde udtrykkeligt denne Undtagelse. „Har Stempelac-

tens Tilbagekaldelse, svarede North, „lært Amerikanerne Lydighed? Har vor Eftergiven bevirket Maadehold hos dem? de bestride vor Ret at paalægge dem Skat; er det vel raadeligt, ved Tilbagekaldelsen af den hele Toldact at opgive hiin Ret? Nei, netop nu, da de ei ville erkjende vor Ret maae vi udøve den. Ellers opgive vi virkeligt for stedse Moderlandets Overherredom. En fuldkommen Tilbagekaldelse er ei tænkelig før Amerika ligger for vore Fødder. Denne trodsige Udfordring dadledes høit. Ministeren erholdt dog Stemmeflerhed, og fra dette Øieblik var hans offentlige Livs Skjebne Kamp med Colonierne og Amerikas Frihed. Andre Stridigheder imellem Staden London og Parlamentet, hvorved den bekjendte Wilkes spillede en Rolle, og, som endelig i Aaret 1771 havde Lord-Mayorens Heftelse i Tover til Følge, bleve lagde Ministrene til Last af Oppositionen. Folket i London begik ved denne Leilighed grove Udsvævelser; Lord North kom personligt i Livsfare, og City forlangte gjentagne Gange af Kongen Parlamentets Opløsning og hans uduelige og despotiske Ministers Afskeed. Dog vandt Lord North uagtet nogle falske Skridt, han gjorde, stedse mere i den offentlige Mening ved hans eftergivende Tone og ved hans Tænkemaades tilsyneladende Aabenhed og Ligefremhed. Han var efter Lord Rockingham den første Statsminister under Georg den 3dies Regjering, til hvis Forvaltning Folket satte nogen Tillid. Det af ham med Spanien hæderligt sluttede Forlig, den selv ved Rustningerne mod Spanien, bevirkede gradvise Formindskelse af Nationalgjelden, Greven af Dartmouths Udnævnelse til Statssekreteer for Amerika, en Statsmand der var mod at paalægge de amerikanske Colonier Skatte, og almindeligt agtet for sin Retskaffenhed og sit Maadehold, erhvervede Lord North almindelig Tillid. Nationen saae i det mindste Ministrenes Tilbøielighed til at bilægge den lange Tvist med Amerika. North drev med stor Stemmefleerhed adskillige Forslag igjennem i Parlamentet, der som forfatningsstridige fandt stor Modsigelse, f. Ex. Udnævnelsen af et hemmeligt Udskud til at undersøge det ostindiske Compagnies forstyrrede Finansanliggender, hvilke hav-

de Opdagelsen af adskillige Magtmisbrug og en Indskrænkelse af dets Regjeringsret i Indien til Følge. Lord North opstillede ved denne Leilighed den vigtige Grundsætning, at den af en Stats Undersaatter erhvervede Landeiendom, umiddelbart udvidede Statens Landeiendom selv og ei var Erhververens Eiendom; at iøvrigt det ostindiske Compagnies Tilstand nødvendigt fordrede Parlamentets Medhjelp, men at man, naar man bevilgede det et Laan, maatte sikkre det ved passende Forholdsregler mod fremtidig Forlægenhed. Publikums Utilfredshed med disse „kongelige Eventyreres og Grossereres Herskesyge og Undertrykkelse" var saa stor, at Lord North i Aaret 1773 drev adskillige ydmygende Indskrænkelser af hiint stolte Selskabs Rettigheder igjennem, uden dog at drage det til Regnskab for de af det udøvede Undertrykkelser. Kronen erholdt nu umiddelbart Deel i Landsindkomsterne af Indien. Saaledes bevirkede Lord North, at Staten fik Overopsyn over det ostindiske Compagnie og blev Medregent i samme, men og Deeltager i sammes uretfærdige Udsuelser. Ministerens Modstandere bemærkede derfor med Ret, at det var en daarlig Trøst for Indbyggerne i Bengalen, naar de hørte at den brittiske Stat, ved fuldkommen Kundskab om det skjændige Udsuelsessystem, der nedtrykte Indien, vilde hevne sig derved, at den plyndrede Røverne! Warren Hastings Forvaltning bekræftede kun alt for meget denne Bebreidelse. Blandt de Indretninger, Lord North gjorde med Hensyn til Indien, fortjene dog følgende at nævnes som retfærdige og hensigtsmæssige: at Præsidentskaber Bengalen fik politisk Overmagt over de andre Præsidentskaber i Indien; at Kronen for Fremtiden kunde nægte sit Samtykke ved Udnævnelsen af Gouverneuren og Raadet i Indien, og at en egen øverste Domstol i Indien oprettedes og besattes udelukkende af Kronen. Men paa Erstatning for de Udsuelser, Compagniet havde tilladt sig i Indien, blev der ikke tænkt. Den Klage, der ved denne Leilighed gjordes mod den berømte Lord Clive, rystede ham saaledes, at han, skjøndt frikjendt med ringe Dadel, ei kunde taale den offentlige Menings Bebreidelse, men berøvede:

sig selv Livet i Tungsind. Disse vare de vigtigste Forhandlinger i den glimrende Periode af Lord Norths Ministerium til Slutningen af 1773. Han havde stedse en stor Fleerhed for sig. Kun Billen med Hensyn til Udvidelsen af Toleranseacten, blev to Gange forkastet i Overhuset efterat den var antagen i Underhuset. Nu blev Krigen med Amerika Statens vigtigste Anliggende. Det kongelige Budskab, som Lord North den 7de Marts 1774 overbragte Parlamentet om den angaaende Theeacten i Boston opkomne Tumult, opfordrede til de strengeste Forholdsregler mod de amerikanske Coloniers oprørske Aand. Huset bifaldt Ministerens Tale og besluttede eenstemmigen at handle med Fasthed og Eftertryk. Boston-Port-Bill, der forbød al Handel med Boston, og forflyttede Regjeringens Sæde derfra til Salem, blev antagen paa Ministerens Forslag. Men hans anden og tredie Bill om Forfatningens Ophævelse og en nye Retsforfatning i Massachusets gik ei igjennem uden heftig Modsigelse. Kraftigst hævede Oppositionen sig imod et fjerde Forslag af Ministeren, hvorefter Kronen skulde forvalte Canada uindskrænket. Lord Chatam, som Sygelighed længe havde afholdt fra at komme i Parlamentet, talte nu for Amerikanernes Rettigheder. „England, sagde han, har ei Ret til at paalægge Amerika Skat.“ Ogsaa den berømte Edmund Burke understøttede med sin Veltalenheds hele Kraft, det Forslag, at raadslaae angaaende Theeactens Ophævelse. Ministeren seirede desuagtet. Men hans Forholdsregler frembragte den modsatte Virkning i Amerika. Den Bostoner-Havnebill gjorde Bostons Sag til alle Coloniernes Sag. De forsamlede nemlig en Generalcongres i Philadelphia, protesterede imod de anførte uretfærdige brittiske Parlamentsacter, besluttede indbyrdes at ophæve al Handel med Storbrittanien og vendte sig i skriftlige Forestillinger til den brittiske Nation og til Kongen. Deres Fremgangsmaade erholdt Chatams Bifald, og Oppositionen dadlede høit Ministeren, fordi han havde opflammet en Borgerkrig, ved at true Amerikanerne med Slaverie. Men Lord North holdt Krigen for umulig, og Lord

Sandwich, den første Admiralitets-Lord for saa let, at Regjeringen forsømte enhver alvorlig Forberedelse til samme, ja formindskede endog de 1774 bevilgede 20000 Matroser til 16000. Alligevel erklærede Parlamentet 1775, imod Chatams Bønner og Raad, at forsone Amerika ved at trække Tropperne bort fra Boston og ei dømme det uhørt, og imod hans Advarsel, ei ved Haardhed med Colonierne at bringe stor Ulykke over England, paa Lord Norths Forslag, at Provindsen Massachusets var i Oprør. Da Amerika imidlertid rustede sig og beredede sig til Modstand, raadede flere Stemmer i det brittiske Parlament, blandt hvilke den berømte Fox, til mindelig Mægling. Nu fremtraadde Ministeren med sin saa kaldte Forsoningsplan, som fra alle Sider paadrog ham heftig Dadel. England skulde nemlig saalænge opsætte sin Ret til Skattepaalæg, som Amerikanerne selv vilde paalægge sig Skatte overeensstemmende med Parlamentets Hensigter. Desuagtet beholdt Lord North Stemmefleerheden imod Burkes Plan til Forlig; Kongen tilbageviste ogsaa den af Staden London ved dens Lord-Mayor Wilkes overrakte Modforestilling. Men Congressen forkastede i Mai 1775 Lord Norths Forslag, efterat den brittiske General Gage den 19de April 1775 havde begyndt Fiendtlighederne ved Lexington; og eenstemmigen hævede Nordamerika sig under Washington til en Kamp, om hvilken Frederik den 2den sagde: England har selv indviklet sig i en Krig med sine Colonier, som det har foretaget af Despotismus og ført med Daarskab. Nu erklærede ogsaa Lord-Seglbevareren, Hertugen af Grafton, sig imod Norths System, og traadde ud af Ministeriet, da han hverken kunde bevæge denne eller Kongen til fredeligt Forlig med Colonierne. Flere Lorder i Overhuset protesterede nu og høitideligt mod en saa uretfærdig og Landet skadelig Fremgangsmaade, hvorved Ministrene vilde bevirke Coloniernes Tab. Man dadlede fornemmeligt, at de havde forsømt at underrette sig nøie om Coloniernes Tilstand og Congressens Hensigter, da Overbringeren af et andet fredeligt Bønskrift til Kongen, som man for Indholdets og Hensigtens Skyld kaldte Oliegrenen, men hvorpaa Ministrene intet Svar med-

deelte, Hr. Penn, Gouverneur af Pensylvanien, først i November blev tilspurgt derom i Overhuset. Regjeringen vilde nu ei gjøre noget Skridt tilbage. Lord North drev meget mere Sagen til det Yderste, da han, ved den bervgtede Capturact lod erklære al amerikansk Eiendom for god Prise og lod hæve enhver Forbindelse med de 13 forenede Stater. Fra denne Tid blev Fox Ministrenes frygteligste Modstander. Han ængstede dem, da han forlangte en Undersøgelse, hvorfor de brittiske Vaaben i Nordamerika havde saa liden Lykke; da han kaldte Ministrenes Menneskehandel med de „fyrstelige Slagtere" i Tydskland (princely butchers) af hvilke Storbritannien kjøbte 18000 Mand til den nordamericanske Krig, en Skjændsel baade for Britterne og de smaae tydske Fyrster; da han bebreidede dem den Haardnakkenhed, hvormed de forlangte ubetinget Underkastelse, istedet for gjensidig Overeenskomst, og den Blindhed, hvormed de forsikkrede, at Frankerig ingen Deel vilde tage i Striden og at Amerika maatte bukke under. Desuagtet blev Stemmefleerheden paa Ministrenes Side. Kongen hængte selv alt for meget ved Undertrykkelsessystemet, til at han skulde have hørt Fornuftens og Billighedens Grunde. Desto eftertrykkeligere blev der i hele London og hele England talt og skrevet for Frihedens Sag; og blandt de Skrifter, som Lord North foranledigede, uagtet han vilde det Modsatte, gjorde intet saa dybt Indtryk paa Nationen som Dr. Richard Prices Observations on the justice and policy of the war with America. Saaledes opflammede Georg den 3die og hans Minister imod deres Villie Folkenes Frihedssind. Da ethvert Forlig var umuligt erklærede Nordamerica sin Uafhængighed den 4de Juli 1776. Den blinde Iver, hvormed det brittiske Parlament vilde berøve sine amerikanske Undersaatter deres frie Borgerret havde tillige den skadelige Følge for Europa, at Polens Deling gik for sig 1772 uden Modsigelse fra Englands Side. Saaledes besmittede Lord Norths uretfærdigede System hans Nations Aarbøger og hans Konges Regjering. Enhver Tale, Kongen holdt fra Thronen, naar et Parlament aabnedes, blev, som et Værk af

Ministeren bedømt med Foragt og bitter Strenghed. 14 Pairer i Overhuset lode den af dem foreslagne, men ei af Fleerheden antagne Forandring ved en Takadresse til Kongen, føre til Protokols i Nov. 1775. Endeel af Oppositionen forlod endog Huset, da det Forslag ei gik igjennem, at Parlamentet maatte overdrage en Comitee Undersøgelsen af alle de Parlamentsacter, hvorved de brittiske Undersaatter i Amerika troede sig trykkede. De toge dog Deel i Forhandlingerne, da Ministeren bragte Suspensionen af Habeas-Corpus i Forslag. Ved denne Leilighed saae man, at Ministeren selv ei altid stemte overeens med de øvrige Forsvarere af de kongelige Forrettigheder, ja at han ei engang var indviet i alle det kongelige Cabinets Hemmeligheder; thi til stor Ærgrelse for det kongelige Partie, antog han de af Oppositionen for nødvendige anseete Indskrænkelser af hiin Bill, da han aabenhjertigt tilstod, at han ei havde tænkt paa den farlige Udstrækning, man kunde give den. Denne Omstændighed vækker Mistanke om, at Lord North, mere for at holde sig paa sin Post end af Overbeviisning, gjorde det kongelige Cabinets strenge og haarde Forholdsregler til sine. Da han kort derpaa forlangte Husets Pengeunderstøttelse til Krongjeldens Betaling og til Kronindkomsters Formerelse, maatte han høre, at denne Nødvendighed var en Følge af Hoffets Bestikkelsessystem og Misbrug i Uddeling af Pensioner; ja da man forelagde Kongen Husets Samtykke til Antagelsen, sagde Husets Taler til Kongen: Sire, Deres troe Undersaatter have, uagtet Folkets store Byrder, bevilget dem en betydelig Understøttelse, alene i det velgrundede Haab, at De med Viisdom anvende hvad hine saa godvillig give." Imidlertid blev Krigen ført med afvexlende Lykke. Blandt de Medlemmer, der stedse raadede til Forsoning, udmærkede fornemmeligt Lord Chatam sig, hvem Alder og Svaghed ei kunde afholde fra, i Overhuset at bevise Umuligheden af at tilbageerobre Amerika, og eftertrtrykkeligt at hæve sin Stemme mod den Afskyelighed, at Storbrittaniens Minister brugte de Vildes Tomahawk og Skalperejern som Bundsforvandte til sine Brødres Undertrykkelse: den 70aarige Olding talede med rystende Veltalenhed; Bur-

ke opfordrede Efterverdenens Forbandelse mod denne usalige, skjendige Forbindelse med Cannibaler. Forgjeves! — Da nu Efterretningen kom om Begivenheden ved Saratoga, hvor en brittisk Hær under Bourgoyne (den 16de Oct. 1777) strakte Gevær, brød Husets Forbittrelse løs imod Ministrene. Med dyb Smerte, ja med Taarer bekjendte Lord North, at han var ulykkelig, men hans Hensigt havde været god og redelig; man havde i Forstningen paa en viß Maade paatvunget ham hans Post; han vilde gjerne nedlægge den, naar han derved kunde bevirke Fred og Forsoning, som han stedse havde ønsket. Men det mægtige Tory-Partie stemte for Krigens Fortsættelse med fordoblet Anstrængelse. Endelig foreslog Lord North den 17de Febr. 1778 Underhandling med Amerika, og tilstod at han havde stedse indseet, at Amerikas Afgifter ei vilde forøge Statsindkomsterne, heller ikke havde det været hans Politik, at indføre Skattesystemet, men han havde forefundet det alerede fulgt, da han ulykkeligviis traade ind i Forvaltningen; men han selv havde ei kunnet ane, at de af ham med Hensyn til Theeskatten tagne Forholdsregler skulde have havt saa ulykkelige Følger. Denne Tilstaaelse gav hans Modstandere Vaaben i Hænderne. „Hvorfor, udbrøde de, modsatte Ministeren sig for to Aar siden det samme Forslag, som Hertugen af Grafton gjorde? Nu stod Alt anderledes. Amerika havde erklæret sin Uafhængighed og vidste det ei kunde overvindes. Storbritanien havde nu intet andet at gjøre end slutte Fred.“ Kort derpaa tilkjendegav Lord North Huset, at Frankerig stod i Forbund med Nordamerika. Da lod Lord Chatam, som alerede var Døden nær, sig føre til Overhuset, for at tilkjendegive sin Uvillie over, at man kunde have den Tanke at erkjende Amerikas Uafhængighed og skjelve for Huset Bourbon. Men, da han, opfordret af Hertugen af Richmond, vilde angive Midlerne til at hindre dette, sank han udmattet i sine Venners Arme. Han døde den 11te Mai 1778. Ministerens Plan at fortsætte Krigen og underhandle med Amerika, blev antagen. De brittiske Befuldmægtigede vilde nu indrømme Amerikanerne flere Rettigheder end hine nogensinde selv havde

forlangt, men det var for sildigt. Congressen fordrede Staternes Uafhængighed og vilde kun paa dette Vilkaar slutte Fred. Saaledes gik Underhandlingen overstyr, og Forbittrelsen blev større end nogensinde før. De brittiske Anførere tillode den vildeste Fremfærd. Ødelæggelsen af Wyoming overgik Alt i Afskyelighed. Flere Omstændigheder vakte desuden endnu almindelig Dadel mod Ministrene, hvortil Krigen med Frankerig og Spanien gav Anledning. Fox bestormede dem med Klager, og Oppositionen blev stedse stærkere. Lord North var ofte uenig med det kongelige Cabinet; modsagde sig selv, da han syntes beredvillig til at indgaae en Vaabenstilstand med den amerikanske Congres som med en uafhængig Magt, og vilde desuagtet under Vaabenstilstandens Vedvaren ei erkjende Amerikas Uafhængighed. Imidlertid traf Bebreidelserne ei alene Ministrenes Udueligbed; selv Kongen blev beskyldt for Misbrug af Civillisten; han vilde være sin egen Minister og gjorde Landet ulykkeligt, sikkret ved sin Ufornærmelighed. Men den Fasthed, hvormed Kongen undertrykte det af Lord Gordon mod Catholikerne og de tolerantsindede Parlamentslemmer blandt Londons Pøbel vakte Oprør, gav Ministrene en nye Vægt. Ved denne Tid foranledigede Søkrigen Strid med de neutrale Magter. Da Holland vægrede sig ved at give den tractatmæssige Understøttelse, hævede England det med Nederlandene bestaaende Forbund. Derimod sluttede de nordiske Magter i Aaret 1780 en Forbindelse, som man kaldte den bevæbnede Neutralitet. Storbrittanien erklærede de forenede Nederlandes Republik, der vilde tiltræde hiin Alliance, Krig, fordi Amsterdam skulde havt hemmelige Forbindelser med Amerika, men Generalstaterne ei havde tilstaaet den forlangte Fyldestgjørelse. Kun faa Stemmer dadlede Ministeren for dette stolte Skridt. Lykken syntes dengang de brittiske Vaaben i Amerika gunstig, og Holland var ei forberedet paa Krigen. Paa denne Tid traadde en nye Modstander op imod Ministeren. I det 15de Parlament, der forsamlede sig under Georg 3die (den 31te Oct. 1780), talte William Pitt, Lord Chatams anden Søn, for den af Burke foreslagne Indskrænkelse

i de offentlige Udgifter og Kronens overveiende Indflydelse. Heftigst angreb For Lord Norths Laaneplan. „Ministeren har, som Nationens Agent, hvilken han har bebyrdet med ti nye Taxer, drevet den meest uoverlagte, ærgjerrigste og sletteste Handel, hvorfor han fortjener offentlige Forbandelser og en exemplarisk Straf." Ministrene maatte nu opbyde deres hele Indflydelse for at hindre, at Parlamentet ei aandsfraværende løsrev sig fra deres System. Kun en ringe Stemmeflerhed reddede dem fra den forlangte strenge Undersøgelse af deres Forhold. Ved denne Leilighed udtrykte Pitt sin fulde Afsky mod den nordamerikanske Krig. — Den indiske Krig blev ligeledes en Gjenstand for den offentlige Misfornøielse. I den Beretning, som det hemmelige Udskud gav desangaaende i Aaret 1782, misbilligede man Generalgouverneuren Hastings's politiske Fremgangsmaade i de stærkeste Udtryk. Men Underhusets strenge Beslutninger at tilbagekalde den kongelige Overdommer i Indien, Generalgouverneur Hastings og andre høie Embedsmænd og kræve dem til Regnskab for forsømt Embedspligt og Forræderie mod Nationalæren, bleve uden Følger. Den dristige, herskesyge Hastings, en Mand af overordentlig Aandskraft, fortsatte sit aabenbare og hemmelige Undertrykkelses System, indtil han baade i Indien og England saae sig berøvet Agtelse og Beskyttelse, og, ved frivilligt at nedlægge sin Værdighed, forekom sin Afsættelse. Men dette skeedte først efter det brittiske Ministeriums Forandring, som hidtil havde vidst at hindre enhver strengere Fremgangsmaade imod ham. Endeel af den mod Hastings rettede Klage faldt derfor, i det mindste i den offentlige Mening, tilbage paa Lord North. Ligesaalidet forstod Ministeren at holde over Kongens og Parlamentets Rettigheder i Irland. Saa meget han og havde begunstiget den irske Nation ved flere Leiligheder stræbte denne dog stedse mere tillidsfuld efter et Slags Uafhængighed af det engelske Parlament. Ogsaa her var det Pitt forbeholdet ei alene at gjøre sine Forgjengeres Feil god igjen, men og hindre enhver Skilsmisse for Fremtiden. Den brittiske Armees Uheld under Lord Cornwallis, som blev gjort til Krigsfange ved Yorktown med

7000 Mand den 19de Oct. 1781, syntes at berettige Oppositionen til de haardeste Klager mod Ministrene, efterat Kongen" i Tillid til Gud og sin Sags Retfærdighed „havde opfordret Nationen til den meest anstrængede Fortsættelse af Krigen. Nu syntes selv Landadelen, som hidtil havde holdt med Ministeren, at erklære sig imod Krigen, der alerede havde kostet over 100000 Britter Livet og foraarsaget en Udgift af 100 Millioner Pund Sterling; og Ministeren kunde blot ved de ivrigste Tories og den kongelige Magts Partie erholde en ubetydelig Stemmefleerhed. Imidlertid bevilgede Huset foruden 100000 Matroser, 195,000 Mand Soldater for Aaret 1782. Men Lord North deelte Hadet for den nordamerikanske Krig med den første Lord i Admiralitetet, Lord Sandwich og med Statssekreteren for Amerika Lord George Germaine. Den sidste opgav derfor sin Post, og blev af Kongen, uagtet Minoritetens Modsigelse, som endog indgav en skriftlig Protestation i Overhuset, ophøiet til Pair under Titel Viscount Sackville. Endelig faldt Ministrenes Majoritet ned til een Stemme. Nu foreslog General Conway, den samme, som 16 Aar i Forveien havde bevirket Stempelactens Tilbagekaldelse, den 27de Febr. 1782, at Kamrene skulde erklære, at Fortsættelsen af den amerikanske Krig var imod den britiske Statsinteresse. Men de Forslag, at erklære at Hovedaarsagen til Nationalulykken var Ministrenes Uduelighed, ved hvilken Anledning man erindrede Lord North om hans Yttring at nedlægge sin Post, naar Parlamentet unddrog ham dets Tillid, blev flere Gange forнvet før Ministeren den 19de Marts bekjendtgjorde Parlamentet Kongens Villie, at han havde besluttet gandske at forandre Administrationen. Saaledes blev endeligt, efter Belshams Udtryk „denne infame Administration, der saa længe havde været det britiske Riges Forhaandelse, opløst til uudsigelig Glæde for alle Folkeclasser." — Marquien af Rockingham kom nu anden Gang i Spidsen af Administrationen, men Grev Shelburne og Fox bleve udnævnte til Statssekreterer. Af det gamle Ministerium blev alene Lord Thurlow paa sin Post. Saaledes seirede Whigpartiet; og Tories unddrage sig blot ved frivillig Fratrædelse Under-

husets umiddelbare Dadel (censure). Men Marquien af Rockinghams Død (1ste Juli 1782) og Lord Shelburnes Udnævnelse i hans Sted opløste Whigpartiets Forening. Fox, Burke og Flere nedlagde deres Poster. Blandt de nye udnævnte Ministre, drog William Pitt, som i en Alder af 23 Aar blev Skatkammercantsler, den offentlige Opmærksomhed meest paa sig. Efterat Krigen nu havde forøget Nationalgjelden med 121 Millioner Pund Sterling, undertegnedes de foreløbige Fredsartikler mellem Storbrittanien og Amerika den 30te Nov. 1782, og de 13 Stater erkjendtes for frie og uafhængige. Men imod Præliminærartiklerne i Freden med Frankerig og Spanien (21de Jan. 1783) fremstod Lord North i Underhuset; han betragtede denne Fred som ufordeelagtig og imod den brittiske Ære. Man forbausedes over den Dristighed, hvormed han erklærede sig imod en Fred, hvis skadelige Følger han havde været Skyld i. Endnu mere forbausedes man, da Fox yttrede det samme og føiede til, at han var forsonet med Lord North, da Grunden til deres forrige Tvist, den amerikanske Krig ei længer fandt Sted. Han kaldte ham endog sin Ven. Denne monstrøse Coalition*) blev heftigt

*) I Canzlers og Meißners Journal für ältere Literatur und neuere Lectüre II, 227, gives, rigtigt nok ubeviist, følgende Oplysning og Oprindelsen af den saakaldte monstrøse Coalition. Da Lord North erfarede, at han ei skyldte Kongens Naade, men en af ham hadet og frygtet Mand, Storcantsleren Lord Thurlows Forestillinger, sin Post som Gouverneur for de fem Havne, hvilken Kongen ved en meget forbindtlig Skrivelse havde overdraget ham, efter hans Udgang af Ministeriet, forandrede han pludseligt sin Opførsel i Parlamentet. Han holdt sig for fornærmet af Kongen, fordi denne først af hans dødelige Fiende maatte erindres om at være taknemmelig. Derfor udkastede han den Plan at blive Hovedet for et Partie uafhængig af Monarchen og denne selv frygtelig. Endnu havde han et stort Partie i Underhuset. Lord Shelburne,

angreben. Fox, Forsvarer af Folkerettighederne og hiin stolte Sagfører for den kongelige Magt, kunde umuligt stemme overeens. Men det var dog saaledes, og de gik af med Seieren. Lord North erklærede, „at han aldeles ikke fortrød sit Forhold som Minister; i Bevidstheden af sin Uskyldighed bød han Dadel og Straf Trods; han frygtede ingen Klage, og ventede sine Fiender uden Frygt; da han forresten var indbuden til denne Forbindelse, kunde man vel formode, at han ei var til Sinds at opgive nogen af sine offentlige Grundsætninger." Kongen saae sig endeligt, paa Underhusets Forlangende bevæget til at danne en anden Administration; og Pitt nedlagde sin Post som Skatkammercantsler. Nu blev Hertugen af Portland sat i Spidsen af Forvaltningen; Lord Cavendish blev udnævnt til Skatkammercantsler, men Lord North og Fox til Statssekreterer, hiin for det Indre, denne for de udenlandske Forhold. Burke blev ogsaa igjen ansat. Fleerheden i dette Ministerium hørte til det gamle Whigpartie. Lord Stormont, Lord North og Lord Carlisle vare Tories. Denne besynderlige Sammensætning hindrede den offentlige Tillid. Coalitionen blev almindeligt bittert dadlet. Man erindrede sig, at

der ei holdt sig sikker i sin Ministerpost, foreslog en Forsoning med Lord North, for ved dennes Partie at forøge sine Venners Antal. Men Pitt erklærede, at han ved Norths Tilbagekomst vilde gaae ud af Ministeriet, uden dog at være hans Fiende, og føiede til, at, hvis Foreningen med et Partie ansaaes for aldeles nødvendig, stemte han hellere for Fox og var beredt til Underhandlinger i dette Tilfælde. Kongen samtykkede; men den stolte Fox afviste Pitts billige Forslag med Foragt. Nu nærmede Lord North sig sin forrige Fiende Fox. Da begge ansaae en Forbindelse mod Kongen og det kongelige Partie for ønskelig, var det deres fælleds Ven Hr. Eden let at fuldføre Værket. Fox og Lord North kom sammen hos ham og Grunden til Coalitionen blev lagt endnu samme Dag.

Fox engang havde erklæret imod Lord North, at han vilde forfølge Ophavsmændene til den almindelige Ulykke lige til Schafottet; man gjentog ligeledes Burkes Yttring, at han alerede havde ordnet Anklagepunkterne imod Lord North, hvem han betegnede som en Statsforbryder. Hvad der meest bestemte den offentlige Mening imod Lord North, var Lord Chatams bekjendte Yttring, at det var ham umuligt at tjene Kongen og Fædrenelandet, enten forenet med Lord Bute eller Lord North. Imidlertid drev det nye Ministerium adskillige Forslag igjennem, blandt andet det brittiske Parlaments Afkald paa den lovgivende Magt med Hensyn til Irland. Derimod paatog Pitt sig i Underhuset at vise Ministrenes Finansplaner i deres Nøgenhed og foreslaae en Parlamentsreform. Denne modsatte Lord North sig med megen Veltalenhed og seirede. Men nu traadte Fox op i Underhuset med sin Indiabill, hvorefter Bestyrelsen af det ostindiske Compagnie skulde overdrages syv Commissarier. Dette dristige Forslag, der berøvede Compagniet alle dets Rettigheder, blev ligesaa meget beundret af det ene Partie som udskreget af det andet. Pitt tilstod, at Forfatningen i Indien, behøvede en fuldkommen Reform, men at denne Plan var tyrannisk. Underhuset antog Billen, men Overhuset forkastede den. Kongen erklærede sig meget utilfreds derimod og sagde, at han var bleven bedragen og skuffet ved den. Dette bevirkede Opløsningen af den daværende Administration, hvorover Nationen lydeligt viste sin Glæde. Kongen sendte begge Statssekretererne deres Afskeed den 19de Dec. 1783; og faa Dage derpaa blev Pitt udnævnt til første Lord og Skatkammercantsler. Vel beholdt Oppositionen en Tidlang Stemmefleerheden i Underhuset, og forlangte af Kongen Ministrenes Afsættelse, men Kongen havde Nationens og Overhusets Bifald for sig. Oppositionen mistede dagligt flere Tilhængere. Endeligst opløste Kongen Parlamentet, og et nyt Valg fandt Sted. Pitt seirede, og hans uforsonlige Fiende Lord North, anvendte sit Talertalent imod ham. Nogle Aar før sin Død blev Lord North, som siden sin Faders Død ogsaa heed Grev

Guildford blind. Han døde den 5te August 1792 i sit 61de Aar, uden at efterlade store Rigdomme, da han for Størstedelen havde anvendt de store Skatte, han havde samlet under sin lange Administration, paa Bestikkelser, for at holde sig paa sin Post. Samme Dag døde ogsaa General Bourgoyne, til hvis Haan hos Nationen Lord North havde medvirket saa meget. Faa Maaneder før ham var Lord Sandwich død, der engang som Søminister havde deelt Bestyrelsen af og Hadet for den nordamerikanske Krig med ham. Man sammenligne Histoire de l'administration de Lord North. P. I. II. London 1784. 8.

Northcote (James) Esquire, en fortræffelig engelsk Maler, blev født 1746 i Plymouth, hvor hans Fader var Uhrmager og havde bestemt Sønnen til samme Næringsvei. Men en uovervindelig Lyst til de skjønne Kunster tilintetgjorde hans Faders Ønsker. Den unge Northcote skyldte Doctor Mudges venskabelige Mægling, at Josua Reynolds 1771 antog ham som Discipel. I Aaret 1776 forlod han sin Lærer, med hvem han havde levet i de venskabeligste Forhold for at drive sin Kunst paa egen Haand. Efterat han havde tilbragt nogen Tid paa Landet nedsatte han sig i London, og naaede der en betydelig Berømmelse. Han skrev og adskillige gode Bidrag til the Artist og Biographical Memoirs of Sir Josua Reynolds, som ere rige paa Anecdoter om afdøde og levende mærkværdige Englændere og indeholde en kort Analyse af Reynolds bekjendte Discourses. Efter dette Værk udgav Northcote 1813 sine Varieties on art 4. og 1815 et Supplement to the memoirs, 4.

Norwich, Hovedstaden i Norfolk, ved Sammenløbet af de to smaae Floder Winster og Yare, er Sædet for en engelsk Biskop, der staaer under Erkebiskoppen af Canterbury. Staden har mange skjønne Bygninger og henved 37000 Indbyggere. Endeel Walloner, der bleve fordrevne ved Hertugen af Albas Forfølgelser, fandt her et Tilflugtssted under Dronning Elisabeth og have bidraget særdeles meget til Stadens Opkomst, fornemme-

ligt i merkantilsk Henseende. De uldne Toier, der forfærdiges i Stadens Manufacturer, udgjøre en betydelig Deel af dens Udførselsartikler.

Nosairier kaldes en muhamedansk Sect af Schiiternes Partie, hvilken uddannede sig ved Aaret 270 efter Hedschra og har sit Navn af Nosraya i Districtet Cufa, deres første Overhoveds Fødested. Paa Korstogenes Tid vare Nosairierne vidt udbredte i Syrien og Mesopotamien og kappedes i Magt med Ismaeliterne. Ved Tyrkernes Seiervindinger bleve de indskrænkede til et Strøg af Bierget Libanon i Syrien ved Semmack, hvilket de endnu besidde, som et Tyrkerne skatskyldigt, men forresten selvstændigt Folk. Deres Hovedstad Safita, 8 Mile fra Tripolis (Tarablos), er en gammel Fæstning med en Flække paa 250 Huse og Residensen for deres verdslige Scheich, der regjerer dem som arvelig Fyrste, men tillige som Vasal af den høie Port. Deres District, paa 800 Landsbyer i Statholderskaberne Tripolis Damask og Hamah, er stærkt befolket, og vel dyrket, skjøndt lidet frugtbart. Det frembringer Korn, Havefrugter, Figen, Morbærtræer, Pommerantser og Viin, som de selv tør drikke; videre Bomuld, Silke, Galæble, Krap og Droguerier, hvormed drives en ei ubetydelig Handel. Deres Sæder ere raae og fordærvede ved Levninger af hedenske Skikke, der erindre om Lingamdyrkelsen; thi, skjøndt de holde Fleerkoneriet for utilladeligt, taale de dog paa visse Festdage en vilkaarlig Omgang mellem Kjønnene, og dele sig, som Hinduerne i flere Caster, hvoraf den ene trykker den anden. Tyrkerne, som de gjøre tapper Modstand og Ismaeliterne, deres nærmeste Naboer, afskye dem, omendskjøndt deres Troe er lidet afvigende fra Ismaeliternes Lære. De ere, som disse, Tilbedere af Ali, antage Sjelevandringen, men intet Helvede og intet Paradiis. De ynde de Christne, og iagttage selv christelige Feste og Skikke, dog uden gandske at kjende deres Betydning. Iøvrigt vise de endnu i deres Cultus mange Spor af de gamle For-Asiaters Naturtjeneste. Visse Dyr og Planter ere hellige hos dem, og de qvindelige Kjønsdele, som Symbol paa al Avling, en Gjenstand

for Tilbedelse. Med Tyrkerne have de og en stor Mængde Valfartssteder og Capeller tilfælleds, i hvilke deres Gudstjeneste holdes med stor Larm. Et geistligt Overhoved Sheich Khalil, har Opsigt derover og vandrer omkring iblandt dem som Prophet. Den forhen gjeldende Mening, at Nosairierne vare de syriske Sabier eller Johanneschristne, er aldeles gjendreven ved Niebuhr, saavelsom senere ved Efterretninger af den franske Consul Roussseau i Aleppo.

Nosologie kalder man i Medicinen den Videnskab, der beskjeftiger sig med Sygdommene i og for sig selv. Man sammenligne Semiotik og Therapie.

Nösselt (Johan August), en af Universitet i Halle, fornemmeligt ved sine theologiske Studier fortjent Lærd, var født i Halle den 2den Mai 1734, begyndte 1753, som Magister at holde Forelæsninger og fandt alerede som overordentlig Professor 1762 saadant Bifald, at han maatte vælge Universitetets store Høresal til sit Auditorium. Dette Bifald vedvarede indtil Oct. 1806, da de Uheld, som traf Fædrenelandet, ogsaa satte et Maal for hans Virksomhed. Dette Bifald skyldte han sine bestandige Fremskridt med Tidsalderens Oplysning; thi, uagtet sin dybe Lærdom, blev han selv endnu i sin høie Alder aaben for nye Synsmaader. Det theologiske System var for ham ei noget fuldkomment Heelt, der ei kunde modtage nogen Forandring. Kjek modsatte han sig alle Indgreb, som man forsøgte at gjøre i Troes- og Samvittighedsfrihed, som han især viste mod Troescommissionen under Frederik Wilhelm 2den. Den nuværende Konge af Preussen tillagde den fortjente Olding Titel af Geheimeraad og udmærkede ham ved sit Ophold i Halle personligt som den Mand, hvem de fleste og fortrinligste Theologer i hans Stater skyldte deres lærde Dannelse. Han tog smerteligt Deel i Preussens Skjebne 1806 og overlevede den kun kort Tid. Han døde som Universitetets Senior den 10de Marts 1807. Til hans fortrinligste Skrifter høre: Anweisung zur Bildung angehender Theologen, Halle 1791.

8. 3 B. :c.: Anweisung zur Kenntniß der besten allgemeinern Bücher in allen Theilen der Theologie; Leipzig 1779. Han har desuden skrevet en stor Deel Recensioner samt adskillige andre Værker af exegetisk, moralsk og religiøst Indhold.

Nostiz (Carl von) blev født 1779 i Merseburg, hvor hans Fader var Overforstmester. Han erholdt en omhyggelig Opdragelse i sin Faders Huus og fortsatte sin videnskabelige Dannelse paa Pædagogiet og siden ved Universitetet i Halle, kunde dog ei længe modstaae sin medfødte Tilbøielighed til Militærstanden og begyndte sin militære Løbebane som preussisk Cornet ved Gend'arme-Regimentet. Udmærket ved overordentlig stor og fordeelagtig Skabning, ved frit Mod og opvakt Aand, var han een af de meest ansete Medlemmer ved hiint Regiment, som dengang angav en egen Tone i Armeen; dog forsømte han ei, midt i sit muntre Liv den alvorligere Betragtning af sit Kald, og erhvervede ved Flid og opmærksom Eftertanke grundige Indsigter i Krigens Gjenstande og Bevæggrunde. Prinds Ludvig Ferdinand valgte ham til sin Adjutant og sluttede en nøie Forening med ham. I Fægtningen ved Saalfeld, hvor Prindsen fandt sin Død, veeg Nostitz ei fra hans Side, tog ham i sine Arme, da han sank af Hesten, og forsvarede med heltemæssig Tapperhed hans afsjelede Legeme gandske alene en lang Tid mod de Franske, der forfulgte ham, indtil han endeligt segnede, udmattet af flere Saar. Neppe var han igjen istand til at bære Vaaben, før han strax ilede til Preussen, og aflagde ved Danzigs Forsvar nye Beviser paa sit uforfærdede Mod og sin Duelighed. Efter Freden i Tilsit forlod han preussisk Tjeneste. De Franske paastode, han havde staaet i Spidsen af mange mod dem rettede Forbindelser og søgt at forberede Opstand. I Aaret 1809 fremtraadde han som østerrigsk Major og Anfører for en nyoprettet frankisk Legion, hvis Virksomhed dog indskrænkedes ved ugunstige Omstæn-

digheder og snart gandske ophævedes ved Wiener-Freden. Umiddelbart derpaa blev han nefket og draget til Regnskab, da man beskyldte ham for, at han vilde føre sin Legion efter Hertugen af Braunschweig-Oels, som netop havde begyndt sit mærkelige Tog. Nostitz blev frikjendt og forflyttet til det meerveldske Uhlanregiment. Hans udmærkede militære Egenskaber naaede ved fortsat Uddannelse et høiere Trin og bleve almindeligt erkjendte. I Aaret 1812 tog Fyrst Schwarzenberg ham med paa det russiske Feldttog, som den østerrigske Hær ugjerne deeltog i og blot lod gjelde som en Krigsøvelse. Som saadan betragtede Nostitz den og. Men neppe tillode Forholdene ham et andet Valg, før han tilligemed Grev Wallmoden forlod østerrigsk Tjeneste og traadde i russisk. I General Dörnbergs, Kronprindsen af Sverrigs, Generalerne Winzingerodes og Czernitscheffs Hovedqvarteer gjorde han de vigtigste Tjenester i de hæderlige Feldttog 1813 og 1814 og gav ved alle Leiligheder det meest glimrende Exempel paa personlig Tapperhed. I Træfningen ved Görde hug han i Spidsen af nogle Eskadroner det tappreste franske Infanterie sammen. Han udførte de heldigste Streiftog med ligesaa megen Dristighed som Klogskab. Han befandt sig 1815 som russisk Oberst og Commandant i Troyes og siden i Paris. Gjennemtrængende Forstand, en til Snildhed grændsende Klogskab og ualmindelig Smidighed ere forenede i hans Characteer med troe Hengivenhed for hans Venner, mild Omgjængelighed og aandrig Talegave.

Nostradamus eller Michel Notre Dame blev født 1503 i St. Remy i Provence. Han nedstammede fra en forhen jødisk Familie, studerede Medicin, gav sig noget af med Qvaksalverie, og forfaldt tilsidst til sit Aarhundreds Yndlingssygdom, Astrologie. De Spaadomme, han under sit eensomme Ophold i Salon, i hundredeviis bekjendtgjorde Verden i rimede Quatrainer, gjorde ved deres Tone og Dunkelhed selv stor Opsigt. Henrik 2den, Konge af Frankerig, lod Forfatteren

komme til sig og gav ham rige Foræringer. Da denne Monarch blev saaret i en Turnering og mistede Livet derved, troede man at finde Spaadommen om dette Dødsfald i det 35te Quatrain af den første Centurie, hvilket lød saaledes:

Le lion jeune le vieux surmontera
En champ bellique par singulier duel
Dans cage d'or les yeux lui crevera
Deux plaies une, puis mourir: mort cruelle!

De meest anseete Personer paa den Tid besøgte ham i Salon. Carl 9de udnævnte ham til sin Livlæge. Imidlertid manglede det heller ikke paa dem, som spottede hans Spaadomme. Jodelle gjorde blandt andet følgende Ordspil paa dem:

Nostra damus, cum falsa damus, nam fallere nostrum est,
Et cum falsa damus, nil nisi nostra damus.

Nostradamus døde i Salon i Aaret 1566. Det er iøvrigt mærkværdigt, at der paa samme Sted fødtes en lignende Spaamand i det 17de Aarhundred, en vis François Michel, Smed af Profession. Denne Mand reiste i Aaret 1697 til Ludvig 14des Hof, hvorfra han igjen drog bort med store Naadesbeviisninger. Ogsaa han gjorde stor Opsigt paa sin Tid.

Notabler. Naar man oversætter Ordet Notabler (paa Fransk les Notables) ved de meest betydende af alle Stænder, saa er det ei alene bogstaveligt oversat, men man har tillige tydeliggjort det rigtige Begreb, som dermed er forbundet. Omendskjøndt Stænderne samle sig i adskillige af Europas Stater, for at raadslaae om sammes Vel, som f. Ex. Parlamentet i England, Kamrene i Holland, Storthinget i Norge ꝛc., saa bruges dog Be-

nævnelsen Notabler kuns i Frankerig. I denne Stats ældre Annaler omtales de flere Gange, men en betydelig Sammenkomst af dem omtales først 1613. Efterat Henrik 4de var myrdet af Ravaillac, bemægtigede hans Enke, Maria af Medicis, sig Regentskabet for sin umyndige Søn Ludvig 13de. Ved hendes Hof dannedes en misfornøiet Forbindelse, i hvis Spidse Prinds Henrik af Condé stod. Efterat man havde indladt sig med ham om Underhandlinger til Forlig, erklærede han i en Skrivelse til Dronningen, som dog mere havde Udseende af et Manifest, at han var bragt til de Skridt, han havde gjort, ved Finansernes Forvirring, ved uværdige Menneskers Kald til de første Poster i Staten, ved den Ministrene indrømmede Overmagt, ved Prindsernes og Pairernes Ringeagtelse, ved de Hindringer, man lagde Parlamenterne i Veien, ved Udøvelsen af deres Jurisdiction, ved Adelens Forfald, ved den høie Priis, hvorfor man solgte Dommer-embeder, ved Efterladenheden i Stændernes Forsamling og ved den Overilelse, hvormed man havde sluttet Kongens Giftermaal før han var myndig. Til Slutningen drev han paa, inden tre Maaneder, at faae en Rigsforsamling foranstaltet, og til den Tid udsætte det dobbelte Giftermaal, nemlig Kongens Formæling med den spanske Prindsesse Anne Marie og Prinds Philip af Asturiens Formæling med den ældste franske Prindsesse Elisabeth. Den forlangte Sammenkomst af Rigets meest anseete Mænd bevilgedes, og i et til St. Menehoud mellem Regentskabet og de Misfornøiede den 15de Mai sluttet Forlig bestemtes, at denne Sammenkomst skulde udskrives i det seneste til den 25de August. Regentinden udsatte dette imidlertid til October, og deelte, da hun ei længer kunde undgaae, Forsamlingen i tre Kamre. Det første bestod af 140 Deputerede af Geistligheden, hvori fandtes fem Cardinaler, syv Erkebiskopper og 47 Biskopper, det andet af 132 Deputerede af Adelen og det tredie af 182 Repræsentantere fra Stæderne. De forsamlede sig i tre særskildte Sale i Augustinerklosteret i Paris og forberedede sig ved tre Dages Faste og en almindelig meget høitidelig Omgang til deres Arbeider. Uagtet denne fromme Ind-

ledning var denne Forsamling af ingen videre Følger end at de alerede stedfindende Stridigheder mellem Medlemmerne, hvis Ild Hoffet oppustede, ved en Mængde Fordringer, Forslag og Discussioner, stedse opflammedes mere. Blandt dem, som deeltage i denne Forsamlings Debatter, var Armand Jean du Plessis, yngste Søn af Frants du Plessis, en Ven af Marquisen af Guercheville. Det var denne Armand Richelieu, som i Aaret 1626, da han alerede havde naaet en stor Høide, foranstaltede den anden, i den ældre Periode af Frankerigs Historie sidste Forsamling af Rigets Store, som betraadde Skuepladsen under den i den nyere Tid igjen antagne Benævnelse af Assemblée des Notables og blev en Gjenstand for almindelig Opmærksomhed. Den blev aabnet i Tuilleriernes store Sal med en Tiltale af Kongen, som forsikkrede at han havde sammenkaldt dem for at afhjelpe indsnegne Uordener og i denne Hensigt betjene sig af deres Raad. De begyndte deres Raadslagninger den 7de Januar 1627. Richelieu forelagde den 13 Punkter og forlangte i Kongens Navn, at den skulde undersøge dem. Den 24de Febr., følgeligt efter 48 Dage blev Forsamlingen igjen opløst, efterat den havde fattet adskillige Beslutninger, hvis Værd ei er blevet miskjendt. Fra denne Tid fandt ingen Konge af Frankerig det overeensstemmende med sin Interesse og ingen Minister det passende med sin Politik, igjen at foranstalte en saadan Sammenkomst før endeligt Ministeren og General-Controleuren Calonne i Aaret 1786 kom paa den Tanke, at man, for at meddele adskillige Forandringer, som han ansaae for nødvendige, den manglende Vægt, hvortil den alerede synkende kongelige Magt ei var istand, maatte tænke paa et andet Middel end Parlamentet, om hvilket han antog at det ei var skikket til Indførelsen af en nye Orden i de offentlige Anliggender og vel heller ikke vilde finde sig i at lade sig bruge som Maskine. Han troede man maatte opfinde noget Nyt, som dog tillige ved Anstrøg af ærværdig Alderdom kunde erholde en vis Værdighed og Høitidelighed, og var egnet til baade at behage Mængden og bevirke Nationens Samtykke. Saaledes opkom

Assemblée des Notables. For saa meget lettere at erholde det Bifald, han ønskede, udkastede han den Plan, at tage Hensyn til enhver Stand og indbyde alle Folkeclasser til at indfinde sig ved deres Repræsentantere, og ved disse sørge for, at enhver fik sit Ønske anbragt, ingen af sine Rettigheder tilsidesat, Alt indledet, veiet og antaget, hvad der alerede for længe siden var haabet af dem og deres Forfædre. Den 29de Dec. 1786 besluttedes i Kongens Conseil, at virkeliggjøre Ideen, der var Ministeren Calonnes Værk, og, som man vel kunde mærke, efter hans Mening et fiint Mesterstykke. Den 29de Januar det følgende Aar bestemtes til Forsamlingens Organisation. Kongen vilde, som han siger i sit Decret, meddele den vigtige Planer, som han ansaae for nødvendige til Lettelse for sine kjære og troe Undersaatter. Forsamlingen skulde bestaae af 7 Erkebiskopper, lige saa mange Biskopper, 30 Individuer af Adelstanden (efter nogle af Frankerigs Historieskrivere 26 Hertuger af den høie Adel) den første Præsident og General Procurator ved alle Parlamenter i Riget, otte Statsraader, fire Requetmestre, Deputerede fra fire Provindser og de første Medlemmer af Magistraten i 24 Steder, i alt af 136 Personer. Saaledes forkyndtes det i Pariser-Tidenderne. Efter en nyere troværdig Frankerigs Historie var den fra 29de Dec. 1786 daterede Forsamlingsskrivelse rettet til 7 Prindser af Blodet, 9 Hertuger og Pairer af Frankerig, 8 Feldtmarschaller, 22 Adelsmænd, 8 Statsraader, 4 Maitres des Requetes, 11 Erkebiskopper og Biskopper, 37 Overdommere, 12 Deputerede fra Provindserne, Civillieutenanten og 25 Øvrighedspersoner fra Kongerigets forskjellige Stæder. Medlemmernes Antal var efter denne Beretning 144. Alt saae med Utaalmodighed den høitidelige Dag imøde, der for stedse skulde gjøre Ende paa alle Klager og al Utilfredshed og igjen indføre en gylden Tidsalder i Frankerig. Nogle Faa, der, underviiste af Erfaring, vel indsaae, at ei alt var Guld, som glimrede, meente, at, hvis man nu engang virkeligt for Alvor tænkte paa at lette Nationen dens trykkende Byrder, denne maatte repræsenteres efter rigtigere Beregninger,

og at de, der tjente til Grundvold for ovenanførte Plan, vare antagne efter vilkaarlige Grundsætninger, og, at altsaa Heffets faste Forsæt var muligt, men det Modsatte heller ikke ganske umuligt. Folkets Forventning blev stedse høiere spændt ved en Mængde Flyveskrifter, som man udbredede i Paris. I samme var Talen om intet mindre end Afskaffelsen af meer end 150 Millioner Paalæg, der for Størstedelen trykkede de fattigere Folkeclasser, om en større Lighed i Contribution, Formindskelse i Oppebørselsomkostningerne, Afskaffelsen af en Mængde Tvangsretter, Forbedringen af en Mængde andre byrdefulde Indretninger, fornemmelig en stor Forbedring i Saltskatten og en Nationalsanction af den offentlige Gield. Modet sank alerede noget hos de Haabende, da den til Forsamlingens Aabning bestemte Dag udsattes til den 7de Febr., og det, som det heed, fordi de til Raadslagningerne bestemte Sale, ei før kunde blive sat istand, men egentligt, efter hvad bedre Underrettede paastode, fordi Ministeren endnu ei nok havde forberedet sig paa, at bringe sit System for den offentlige Undersøgelses Øie. Da Hr. Calonne dog alerede, da han den 13de Nov. 1783 aflagde Eed som General-Controleur i Regningskammeret, henpeegede paa dette sit System, var det saa meget mere at undre over, at det endnu ei var kommet til Modenhed 1787. Endeligt blev det, til denne vigtige Forsamling bestemte Local, bragt i tilbørlig Orden. Forsamlingssalen var 120 Fod lang og 100 Fod bred. Ved Siden af den vare endnu 12 andre Værelser, een Forstue for Betjenterne, eet Værelse for Schweizerne, eet for Livvagten, een Forstue, Værelse og Cabinet for Kongen, eet Cabinet for Dronningen, een Sal til Beværtning, eet Værelse for Secretariatet, eet til Udskuddene og eet til Medlemmernes Paaklædning. Notablerne havde en egen Indgang, hvorigjennem de kom i den nedre Deel af Salen. Den øvre, tre Fod høiere Deel, var bestemt for Kongen, Prindserne og Pairerne. I Midten stod Thronen med en Baldachin, og paa begge Sider fandtes to Armstole for Kongens Brødre. Den 7de Febr. kom, men Notablerne forsamledes ei. Den 11te antydedes dem, at det kunde beroe til den 22de i

samme Maaned og denne Antydning tog det utaalmodige Publikum ei vel op. Pairerne besluttede imidlertid at overrække Kongen et Forslag, at de geistlige Medlemmer maatte tage deres Plads i Forsamlingen efter Rangen af deres Pairskaber. I en Commission, der forsamlede sig hos Seglbevareren, forelæste man Propositionerne, der skulde foredrages Forsamlingen og den første Deel af Reformationsplanen, som Kongen var beredvillig til at lade sig forelægge for at der kunde raadslaaes om samme. Denne Plan bestod af tre store skrevne Hefter, hvoraf det første blev forelæst paa een Dag, men de andre maatte udsættes til de følgende Dage. Endeligt kom den 22de Febr. Kongen hørte den hellig Aands Messe i Slotscapellet, og begav sig efter denne religiøse Ceremonie, ledsaget af sine Brødre, Prindserne af Blodet, Cabinettets Herrer, de høie Kronembedsmænd og talrige Detaschementer af Livgarden, Chevauxlegers og Gensdarmer af Garden til Notablernes Forsamlingssal. Han aabnede Forsamlingen med en Tale. Efter ham talede Seglbevareren med Værdighed og Anstand. Derpaa fulgte General-Controleuren, Calonne, der aflagde Regnskab for sin Forvaltning og Finansernes Tilstand fra Begyndelsen af sin Direction til nærværende Tid, og derpaa leverede et Afrids af den Plan, som Kongen havde udkastet til Lettelse for sine Undersaatter og til Misbrugenes Afhjelpelse. Denne Plan berettigede vist nok til de skjønneste Forventninger. Der skulde oprettes Provincialforsamlinger, og disse skulde Diocesernes og Districternes Forsamlinger være underordnede; der skulde indføres Territorialpaalæg, hvorfra ingen Jordeiendom, ei engang Dominialgodsernes og de Geistliges Godser skulde være fritagne; Hoveriet skulde afskaffes, de indenlandske Barrierer ophæves, og al Told flyttes til Grændsen. Disse Ytringer vare vist nok Tak værde, hvilken Kongen og erholdt af den første Præsident i Pariser Parlamentet og dernæst af Erkebispen af Narbonne og Seglbevareren. De angivne Punkter bleve nærmere drøftede og udsatte fra hverandre i de følgende Forsamlinger og Debatter. Saaledes bleve f. Ex. de ovenomtalte Provincialadministrationer, dog med Indskrænkel-

ser og Forandringer, alerede i den anden Session een-stemmigen antagne. Skjøndt Kongen i sin Instruction, som han havde meddeelt Notablerne den 28de Febr. 1787, ligefrem havde erklæret, at det var hans alvorlige Villie, at alle Landeiendomme i hans Rige uden Undtagelse, skulde underkastes en Territorialafgift, at denne Territorialsubvention skulde svare til Eiendommenes Frembringelse og som samme være foranderlig, reel og ei abonneret, at han havde fastsat disse Grundsætninger og blot overdrog Forsamlingen at raadslaae om Midlerne til Fuldbyrdelsen; saa gave desuagtet Bureauerne (maaskee fordi Kongens afgjørende, indgribende Tone mishagede dem) deres Mening med Hensyn til denne Gjenstand den 9de Marts saaledes: at Territorialafgifterne umuligt kunde hæves in natura, og at man ei kunde raadslaae om deres Oppebørsel i Penge, før alt, hvad man havde forlangt, for at faae fuldstændig Oversigt i Sagen, var meddeelt. Samme Dag blev Geistlighedens Gjeld underkastet Provincialadministrationernes Operationer, de angaaende Kornhandelen gjorde Forslag antagne i deres hele Omfang, de nye Skatteindretninger erkjendte som den største Velgjerning, Kongen kunde vise sit Folk, og de angaaende Hoveriets Ophævelse og sammes Forvandling til Penge angivne Grundsætninger billigede. Den 12te Marts meddeeltes Memoirerne til den anden Session (Handelen betræffende) af Monsieur. De angik Tobakken, (dens Dyrkning), Saltet, (Ophævelsen af Saltbøkeriet, Saltcomptoirerne og Saltbodernes Betjente), Udførselen (Told og Barrierer), Transito, Kystfiskeriets Befordring, Olieprøvningen og Sæbesyderierne. Samtlige Forslag bleve antagne med nogle Formildelser og lette Forandringer. Den 31te Marts 1787 udkom en Samling af de Notablerne overgivne Memoirer, foran hvilken fandtes et Avertissement af Calonne, hvori Folket erholdt Efterretning om Kongens sande Hensigter og de Velgjerninger, han havde tiltænkt det. Notablerne frygtede for, at Nationen derved skulde blive indtagen imod dem og især kunde misbillige den Modstand, de havde troet at burde vise, med Hensyn til nogle dem til Drøftelse forelagde Gjenstande. De

troede deres Ære var angreben, hvilken burde være en Privatmand endnu kjerere end selv Statens Interesse. Ved denne Bekymring, hvad enten den nu var grundet eller ikke, opkom en Spænding imellem Notablerne og Calonne, der ei havde de behageligste Virkninger for den sidste. Den 8de April sildigt om Aftenen begav Greven af Montmorin sig til ham, forlangte af ham i Kongens Navn at han skulde nedlægge sin Post og affordrede ham Portefeuillen for Finanserne. Den næste Dag blev og Seglbevareren, Miromesnil, afsat fra sin Post. Nogle af Hoffets Forslag, der siden kom til Notablerne (Domainernes Afhændelse og Skovenes nye Forvaltning) om hvilke man kunde troe eller vide, at de vare en Levning af Exgeneralcontroleuren, fandt ei den gode Modtagelse, som man lovede sig af dem. Den 23de April fremtraadde Kongen i en Tale, som han holdt i en Generalforsamling, med et Forslag, der vel var Mangen uventet, men Ingen behageligt. Han tilstod, at Statens Indtægt og Udgift ei stod i det rigtige Forhold, at den sidste oversteeg den første, og at det var nødvendigt at dække dette Deficit, der, som man siden erfarede ei beløb sig til mindre end 127. eller som Andre vel endog rigtigere antoge, til 140 Millioner, ved nye Paalæg og Indskrænkelser. Han foreslog et Paalæg paa stemplet Papir, Forholdsreglerne til paa en vis Tid at opfylde Forpligtelserne med Hensyn til Tilbagebetalingen og siden en Inddragelse af 8 Millioner af Krigsetaten og af Totrediedele af de Pensioner, der gik over 1000 Livres og forholdsmæssigt af de mindre; videre Afskaffelsen af Svinejagten og mange Heste i de kongelige Stalde, Udredelsen af alle geistlige Huses Pensioner, som hidtil vare betalte af den kongelige Skat, af Okonomaterne, Bestemmelsen af Pensionssummen til 18 Millioner, som ei skulde overstiges, og Salget af de kongelige Huse i Choisi og la Muette, af hvilke Reformer Kongen lovede sig en aarlig Besparelse af 29 Millioner, som han meente at bringe til 40 Millioner. Der er ovenfor bemærket at Statscassens Deficit maaskee beløb sig til 140 Millioner Livres, og Rigtigheden af denne Angivelse er saa meget sandsynligere, da netop denne Summa, efter en med

Kongens Samtykke fattet Beslutning af Notablerne skulde dækkes paa følgende Maade:

Indskrænkelser og Bonificationer - - -	40 Mill.
Nye Paalæg paa Landeiendomme, der skulde svares af Enhver - - - - -	25 ,
Stempelpaalæg - - - - - - - -	25 ,
Aarligt Laan - - - - - - - - -	50 ,
	140 Mill.

Men Bureauerne forkastede eenstemmigt alle nye Paalæg paa Landgodser. Nogle troede endog, at Udvidelsen af Stempelacten vilde blive en alt for svær Byrde for Folket. Men alle overlode til Kongens Viisdom, Retfærdighed og Godhed Omsorgen for, i denne Henseende at forordne det, som han maatte ansee for det Tjenligste. Endeligt ansaaes Forsamlingen som endt den 25 Mai 1787, og Kongen sluttede den med en Tale. Efter ham talede den nye Seglbevarer og Erkebiskoppen af Toulouse. Som definitive Resultater af deres Arbeider kan man ansee følgende: 1) Provincialforsamlingerne bleve indførte, efter den af Notablerne foreslagne Form; 2) Finansraadet blev indrettet saaledes, som de ønskede det og tillige skulde Beregningerne over Indtægt og Udgift, og Bestemmelsen af Naadesbeviisninger og Pensioner offentligt bekjendtgjøres hvert Aar; 3) Hoveriets Afskaffelse; 4) Ophævelsen af Afgifterne af Ind- og Udførsel fra en Provinds til den anden og Barriererne mellem samme; 5) Ophævelsen af Saltskatten, der skulde skee lidt efter lidt, eftersom Beløbet kunde erstattes ved Besparelser og Bonificationer; 6) Frihed i Kornhandelen og i Handelen overhovedet fra en Provinds til en anden; 7) Bonificationer i alle Departementer og omhyggelige Besparelser, der aarligt i det mindste kunne beløbe sig til 4 Millioner; 8) Besparelser ved Dronningens og Prindsernes Hofstat; 9) Et aarligt Laan af 50 Millioner; 10) Nogle Paalæg til 50 Millioner paa saadanne Gjenstande, der mindst vilde falde til Byrde; 11) Provincialforsamlingerne

skulde ei bestemme nye Paalæg, før Besparelserne vare bragte til 40 Milloner. Saaledes endte denne Forsamling af Mænd, som man ligesaalidet kan frakomme god Villie som Aand og Kraft til at realisere mange fortræffelige Ideer. Den gjør Epoche i Frankerigs nyere Historie. Næste Aar sammenkaldtes Notablerne igjen for at tage Bestemmelser angaaende Stændernes Sammenkaldelse.

Notarier, Notarii (af Nota, et Tegn) kaldtes i Førstningen hos Romerne de Slaver eller Frigivne, som betjente sig af visse Abbreviaturer (Forkortninger) til Gesvindtskrivekunsten (Tachygraphien), og som fornemmeligt brugtes ved Senatsforsamlinger. Under det romerske Riges Forfald betegnede man med Ordet Skrivere, Sekreterer ved de offentlige Autoriteter. Efterat Europa havde antaget sin forandrede Skikkelse og deelt sig i forskjellige nyere Hovednationer, brugte man Ordet notarii for dermed at betegne de af Staten bestilte offentlige Vidner, hvoraf Privatpersoner kunde betjene sig i deres offentlige Forhandlinger til større Sikkerhed og i visse Tilfælde, og som havde snart en større, snart en mindre Forbindelse med Justitsforfatningen. Intet har derfor fra Begyndelsen været mere forskjelligt end Notariernes Forfatning i forskjellige europæiske Lande. I England og Holland vare Notarierne ubetydelige. I Tydskland hørte Notariatet til de keiserlige Reservater, og kunde alerede derfor ei blive betydelige, da ethvert Lands Justitsforfatning naturligt søgte at indskrænke en keiserlig Notarius's Virksomhed. Meest betydelige vare Notariusserne i Frankerig alerede før Revolutionen. Denne Virksomhed have de ogsaa beholdt i den nye franske Retsforfatning under adskillige nøie bestemte Modificationer. Den praktiske Organisation i den nyere franske Civillovgivning, beroer deels paa ikke Ret forkyndende, deels paa Ret forkyndende Anstalter. Blandt de første staaer Notariatinstitutet øverst. Den franske Notar er et offentligt Vidne i subjectiv og objectiv Forstand. Ved ham vidner Staten, og hans Vidnesbyrd føres og gjelder for Staten og hele Selskabet. Han opsætter Contracter,

Gjeldsforskrivninger, Forlig og alle andre, den vilkaarlige Jurisdiction betræffende Acter, der ei overstige 150 Franker. Notarialdocumenter have fuld Troværdighed og der tillades intet Vidnebeviis imod dem. Deres Indhold er ligt Retskraften. Notaren fører et Registratur over alle af ham foretagne Handlinger og er Parterne og Publikum ansvarlig for samme. Har Creditor mistet sit Gjeldsbeviis, saa kan han finde Originalen hos Notarius. Notarierne have ogsaa et fortrinligt vigtig Embede i Arveskiften: thi, skjøndt de ei efter et Dødsfald foretage sig Forseglingen, da dette tilkommer Fredsdommeren, saa forfærdige de dog Inventarierne, inddele det hele Skifte og berigtige det. Notarierne i et Arrondissement, hvor der findes en Domstol af første Instans, udgjøre et Corps, som vælger et Collegium (Chambre des Notaires), der bestaaer af 1 til 9 Medlemmer (i Paris af 19), og har en Præsident, en Syndikus, en Referent, en Sekreteer og en Incassator. Dette Collegium besørger ei alene det indre Politie, men afgjør i Mindelighed alle Stridigheder, en tredie Person har med Notarierne om deres Embedsforretninger og Betaling.

Notere. At notere en Vexel er endnu at forbeholde sig Optagelsen af den formelige Protest. See Vexel.

Notre (André le), født i Paris 1613, fulgte sin Fader i hans Embede som Intendant over Haverne i Tuillerierne. Han var den Første, som bragte Havekunsten i Frankerig til en høi Grad af Fuldkommenhed. Da Kongen saae de skjønne Anlæg, som le Notre, efter Foucquets Befaling, havde gjort ved dennes Slot Vaux-le-Vicomte, overgav han ham Directionen over alle kongelige Haver. Nu havde le Notre en viid Mark til at vise sine Talenter. Han forskjønnede Versailles, Trianon og anlagde hiin berømte Terasse i St. Germain, som man seer med stedse fornyet Interesse. Haverne i Clagny, Chantilly, St. Cloud, Meudon, Seaux og tusende an,

dre Forskjønnelser vare hans Værk. Han reiste til Italien i den Hensigt der at uddanne sig videre, men han saae, at hans Skabergenie alerede i Frankerig havde naaet den høieste Spidse af Fuldkommenhed. I Rom blev han forestillet Pave Innocens 11te, hvem han omarmede, fordi han, som Nogle paastaae, gjorde dette med alle dem, der beundrede hans Konge; ja han skal endog have omarmet Ludvig 14de selv, saa ofte denne vendte tilbage fra et Feldttog. I Aaret 1675 ophøiede Ludvig ham i Adelsstanden. Le Notre besad og Talent for Maleriet. Han har beriget det kongelige Cabinet med nogle Stykker, som man gjør overordentligt meget af. Han døde i Paris i Sept. 1700. Hans Neveu Desgots har udgivet hans Levnetsbeskrivelse.

Notre-Dame (som bekjendt det gamle Udtryk for Jomfrue Maria) er Navnet paa den store Cathedralkirke i Paris, hvis to høie fiirkantede Taarne ere ligesaa berømte for den fortræffelige Udsigt, man har derfra, som for deres store Klokkers høitidelige Klang. Kirken selv indeholder fire Rækker Pillere, 45 Capeller, et fortræffeligt Chor og en Mængde af de meest udmærkede Mindesmærker og Malerier. Tæt ved Siden af denne Kirke har Erkebiskoppen af Paris sit Palais. Før Revolutionen havde han over 200,000 Livres Indkomster og Pairværdigheden var forbunden med dette Embede.

Nottinghamshire er et af de behageligste og frugtbareste Grevskaber i det egentlige England, gjennemstrømmes af Floden Trent, og ligger mellem Lincolnshire, Leicestershire, Derbyshire og Yorkshire. Det indeholder paa et Fladeindhold af 35 Quadratmile over 140000 Indbyggere. Den vestlige Deel var fordum meget skovrig. Nu findes der kun faa Levninger selv af den store Skov Sherwood. Landet er særdeles rigt paa Korn, Humle, Foder, Træe og Steenkulsgruber. Hovedstaden heder ligeledes Nottingham, ligger ved Trent og indeholder henved 30000 Indbyggere. Her er Hovedsædet for de engelske Uld- og Silkestrømpemanufacturer, der have tiltaget meget, fornemmeligt fra

Indførelsen af Arkwrights Spindemaskiner. Man tæller her over 3000 Strømpevævere, hvoraf Nogle forfærdige Bomuldsstrømper til 1 Guinee Parret. Disse Strømpevarer gaae i store Quantiteter til Amerika, Ost- og Vestindien, Tydskland, Spanien og Rusland, saavelsom Frankerig, hvor man dog, for de indenlandske Fabrikers Skyld, ei tillader Indførselen af Silkestrømper. Blandt denne Stads øvrige Handelsanstalter fortjener især dens Bleghvidtsfabrik at bemærkes.

Notturnos eller Nokturner ere musikalske Stykker, der ere enkelt besatte og bestemte til at opføres om Aftenen eller Natten, i et Værelse eller i frie Luft. Dertil hører f. Ex. de i Spanien og Italien saa hyppige Serenader. I Italien gives der Componister, som udelukkende arbeide i denne Art. Ogsaa blandt Perserne har Nokturner i den nyeste Tid fundet mange Liebhabere, hvilke dog imidlertid behandle dem som et Slags Conversationsmusik; og man forstaaer undertiden ved Notturnos selskabelige Sange, uden Instrumentalaccompagnement, hvilke synges under eller efter Aftentaffelet.

Novalis see Hardenberg.

Nova-Zembla eller **Nowaja-Semlja** (Nyland) bestaaer af to store Øer, som ved Strædet Waigats skilles fra Nordasiens Fastland, og, uagtet de ei ere beboede, tilhøre Rusland. Blot om Sommeren bliver dette Land besøgt af russiske Jægere og Fiskere, som her fange Svaner, Vildgjæs, Fiske, Ulve, Reensdyr, hvide Bjørne, Ræve og Hvalrosser. Fladeindholdet beløber sig omtrent til 4255 Qvadratmile. Landet er næsten stedse bedækket med Iis og Snee, og om Vinteren næsten tre Maaneder indhyllet i et bestandigt Mørke, som dog meget formindskes ved Nordlyset. Paa Nordkysten findes meget høie Bjerge, hvoraf nogle række op mellem Skyerne. Det Indre af Landet er endnu ubekjendt; saavidt man er kommet, har man endnu ei fundet Græs eller Træer, men blot Mos og nogle

Vidiebuske uden Blade. I det forrige Aarhundred have Hollænderne gjort nogle farlige Søreiser til Landets nordostlige Kyst.

Novatianer see Secter.

Noveller kalder man i den romerske Ret, de senere Love, der tilføiedes den justinanske Codex og udgjøre en Deel af Corpus juris. I de skjønne Videnskabers Fag betyder Noveller smaae Fortællinger eller Romaner.

Noverre (Jean Georges) blev født i Paris den 29de April 1727. Hans Fader, Louis Noverre, som var Carl 12tes Adjutant, bestemte ham til den militære Løbebane; men den unge Noverres afgjorde Tilbøielighed til Kunsterne, især Dandsen, førte ham til en anden Bestemmelse. I Dands dannede han sig under den store Dupré, og bragte det snart saa vidt, at han alerede 1740 kunde vise sig med det største Bifald paa Hoftheatret i Fontainebleau. Kort derpaa gik han paa nogen Tid til Berlin, hvor Frederik den store og Prinds Henrik gjorde overordentlig meget af ham. Efterat han fra Aar 1749 havde opholdt sig afvexlende i Paris og Lyon, udgav han 1760 de berømte Lettres sur la danse, hvilke ogsaa lagde Grunden til hans Anseelse som Forfatter i den Kunst, i hvis Udøvelse han var saa stor; disse Breve roses meget af Voltaire. Det würtembergske Hof udmærkede sig dengang ved overordentlig Kunst- og Pragtlyst. Noverre blev ogsaa kaldt til dette Hof og forskjønnede ved sine Balleter i nogle Aar de Feste, der hørte til de udsøgteste og fineste, man kunde see ved noget europæisk Hof. Hans stedse tiltagende Berømmelse bevirkede hans Kald til Wien. Keiserinde Maria Theresia overøste Noverre med Gunstbeviisninger, og Ytringerne af hendes Naade strakte sig ogsaa til Noverres Familie. Fra Wien gjorde han en Reise til Mailand, hvor han forherligede de Feste, som Erkehertug Ferdinand gav efter sin Formæling. Et Tilbud man gjorde

ham, at gaae til London, afslog han, og blev derimod ansat i Paris som øverste Maitre des ballets ved Académie royale de Musique. Kun i Revolutionens meest stormfulde Tid opholdt han sig i London. Ved denne Revolution havde han mistet en stor Deel af sin Formue. Imidlertid bar han dette Tab med Standhaftighed. I Aaret 1807 udgav han Lettres sur les arts imitateurs en général et sur la danse en particulier, hvilke han dedicerede den daværende Keiserinde. Endnu før sin Død, der indtraf i Slutningen af October 1810 arbeidede han paa en Dictionnaire de la danse. — Hvor stor Noverre følte sig i sin Kunst, beviser saavel hans Udsagn, „at det 18de Aarhundred kun havde tre store Mænd at opvise, Frederik den store, Voltaire og Noverre," som og det Svar, han gav en Minister, som havde sagt til ham: Vous n'êtes qu'un maitre à danser. — Ou Monsieur, svarede Noverre ham, je suis maitre à danser comme Voltaire est maitre à écrire.

Noviciat er den Tilstand, hvori Candidaterne til de geistlige Ordener befinde sig i Prøveaaret, som de maae udholde før den formelige Aflæggelse af Ordensløfterne. Det iagttages efter den hellige Benedicts Regler i Munke- og Nonneklosterne, og pleier at være meget besværligt for Novicerne, som de, der ere bestemte til Klosterlivet, kaldes i deres Prøvestand. De maae lære deres Ordens geistlige Øvelser og Kirketjeneste, forrette de ringeste Huusarbeider for Klosteret, afholde sig fra at tale undtagen i visse fastsatte Timer, gjøre Novicemesteren, en Ordensgeistlig, under hvis særdeles Opsigt de staae, Regnskab for deres meest ubetydelige Handlinger og underkaste sig haarde Straffe for de ringeste Forseelser. Alle Ordener og Klostre ligne ikke hverandre i den Strenghed, hvormed de behandle Novicerne, og, i Tilfælde, hvor man enten frygtede, de kunde derved afskrækkes fra at aflægge Ordensløftet, eller visse Familie-Hensyn kunde finde Sted, har man søgt at gjøre dem Klosterlivet behageligere.

Nowgorod eller Nowgorod Weliki, en temmelig betydelig Stad i Statholderskabet af samme Navn i det europæiske Rusland, ligger paa begge Sider af Floden Wolchow, omtrent ½ Miil fra dens Udløb i Ilmensøen. Byen er meget gammel og var i fordum Tid, da den hørte til Hanseforbundet overordentlig mægtig, som man kan slutte af Ordsproget: hvo formaaer noget imod Gud og Stornowgorod. Staden skal dengang have havt 400000 Indbyggere og nu har den neppe 10000. Disse nære sig af Fabrikarbeide, Haandværker og nogen Handel. I Nowgorod findes en Seildugsfabrik, en Voxfabrik, et Lysestøberie og gode Garverier. Staden er Sædet for en Erkebiskop, har 7 Klostere og i alt 1540 Huse.

Nubien, et stort Land i Afrika mellem den 44de og 56° østlig Længde og den 12te og 24° nordlig Bredde, begrændses mod Østen af den arabiske Bugt og Kysten Aber, mod Vest af Darfur, mod Syd af Abyssinien, mod Nord af Ægypten og indbefatter henved 9000 Quadratmile. Det gjennemstrømmes af Nilen, som her optager Takaze. I den nordlige Deel af Landet findes uhyre Sandørkener, hvor røverske Nomader lure paa Caravanerne. I det Indre af Landet findes egne Riger, blandt hvilke Dongola og Sennaar ere de betydligste. I Dongola eller Dungala er en Hovedstad af samme Navn. Den ligger ved Nilen og skal indeholde over 10000 Familier. Riget Sennaar beherskes af en Negerstamme og har gjort de nærboende arabiske Horder skatskyldige. Kongen af Sennaar skal holde en staaende Armee af 12000 Mand. Landets Hovedstad, der ligeledes heder Sennaar, driver en meget levende Handel, fornemmeligt med Arabien. Antallet af dens Indbyggere beløbe sig til 100000. — I det Hele er Nubiens Clima utaaleligt hedt, og blot noget tempereret i de østlige Bjerge. Landet har Overflødighed af Produkter, blandt hvilke Elephanter, Kameeler, Heste, Zibetkatte, Papagoier, Girafser, Løver, Tigre, Strudser, Hyæner, Panthere, Flodheste, Crocodiller, Sennesblade, Ibenholz og Sandeltræe, Bambusrør, Gummi, Korn,

Tobak, Sukker, Riis, Hor, Viin, Meloner og Guld (af Bjergværker og Floder) ere de vigtigste. Der drives ogsaa Slavehandel.

Nukahiwa er den betydeligste af Washingtonsøerne i det store Sydhav, hvilke opdagedes af den nordamerikanske Skibscapitain Ingraham ombord paa Koffardiskibet Hope, paa hans Fart fra Marquesasøerne*) til Kysterne af Nordamerika i Aaret 1791 og kaldtes efter den berømte Washington, et Navn de have beholdt, uagtet den spanske Søfarer Marchand, der nogle Uger senere kom hertil og holdt sig for den første Opdager, kaldte dem Revolutionsøerne, og den engelske Skibscapitain Vancouver, som Lieutenant Hergest i Aaret 1792 her havde tilført Proviant, kalde dem Hergestsøerne. Imidlertid lærte vi først fuldkommen at kjende denne Øegruppe og især Nukahiwa ved Krusenstern, som i Maimaaned 1804 opholdt sig her nogle Dage. Øen Nukahiwa blev af den ovennævnte Ingraham kaldt Federat-Island, derpaa af Marchand efter een af hans Rhedere Isle Baux, af Hergest Sir Henry Martins Island og af Roberts, en amerikansk Skibscapitain, Adams-Island. Indbyggernes Antal regnes til 18000, hvoraf 5900 ere Krigere. Øens største Længde fra Sydvest til Vestspidsen af beløber sig til 17 Mile. Climatet er, som overhovedet under dette Himmelstrøg vel meget varmt, dog ei usundt. Da Mangel paa Vædske, som her kun erholdes ved den tropiske Regn, uagtet Jordbundens Frugtbarhed, hindrer Overflodighed af Levnetsmidler, saa opkommer letteligen Hungersnød, især naar hiin Regn udebliver noget længere. Fiske, Sviin, Kokos-

*) Disse Øer, til hvilke egentligt Washingtonsøerne høre, bleve for Størstedelen opdagede 1595 af den spanske Søfarende Alvaro Medana de Neyra, som til Ære for den daværende Vicekonge af Peru Don Garcia Hartado de Mendoza, som havde foranstaltet Expeditionen kaldte dem Marquesas- eller Mendozas-Øerne.

nødder, Brødfrugt, Rødder og Sukkerrør ere Indbyggernes fornemste Næringsmidler og Landets Hovedproducter. Nukahiwerne høre til de rødligtbrune eller mere lyse Stammer blandt Sydsø-Insulanerne, som man holder for Efterkommere af Malaierne. De ere de smukkeste af alle Australiens Indbyggere. Intet Folk synes at have bragt Tattoverekunsten videre end Nukahiwerne. Saa godmodige de synes saa lumske og grusomme vise de sig dog. De føre ofte Krig, blot for at kunne æde Menneskekjød, hvorefter de ere meget lystne. Kongerne have her ei saa stor Anseelse som andensteds. Præsterne ere hellige, men til deres Religion kjender man næsten Intet. Polygamie finder ikke Sted, men Egteskabsbrud er meget almindeligt.

Nullitet (af det Latinske) Intetbetydenhed. Nullitetsklage kalder man den Klage, der anlægges mod en Retsacts Gyldighed. I den nyere franske Ret er Begrebet om Nullitet overordentligt strengt og skarpt. Der er foreskrevet en Mængde Former, hvis Ikke-Jagttagelse strax drager hele Processens Nullitet eller Ugyldighed efter sig, og, naar en Procurator ei er fortrolig med hine Former, saa giver dette ofte Modpartiets Chikaner et stort Spillerum.

Numa Pompilius, Roms anden Konge, skal have regjeret fra Aar 714 til 672 f. Chr. (eller efter Stadens Opbyggelse 39–81); men i Henseende til denne Tidsbestemmelse maa man ei glemme den Uvished, hvori Tidsregningen befinder sig i de første Aarhundreder af den romerske Historie. Numa var den fjerde Søn af Pompilius Pompo, en fornem Sabiner, og gift med Tatia, en Datter af hiin Tatius, der en tidlang havde regjeret tilligemed Romulus. Efterat han havde levet 13 Aar med hende som Privatmand i sit Fædreneland, begav han sig efter hendes Død paa Landet, hvor han førte et eensomt Liv, hvorfra han blev udreven ved sin Udnævnelse til Konge i Rom. Numa havde ei Romulus's krigerske Characteer, men besad derimod alle en stor Lovgivers Egenskaber og befæstede Roms begyndende

Forfatning, fornemmeligt derved, at han bragte den i nøiere Sammenhæng med religiøse Indretninger. Man tilskriver ham Indretningen af Pontificernes Collegium, af Flamines og Vestalinderne, Calenderens Forbedring, Bestemmelsen af dies fasti og nefasti Tilbedelsen af Terminus som Gud for Grændseskjel til Eiendommes Sikkerhed, Stiftelsen af Laug og Afskaffelsen af Menneskeofringer. Under ham blev Janus's Tempel første Gang lukket. Efter Sagnet skal Numa i Aricias Lund have havt Sammenkomster med Gudinden Egeria som Veninde og Raadgiverske.

Numantia var en Stad i den Deel af Spanien, som af Romerne kaldtes Tarraconensis, og erhvervede sig udødelig Berømmelse ved den haardnakkede Modstand, Indbyggerne gjorde Romerne ved Stadens Beleiring. Spanierne havde stedse forsvaret sig kjekt mod Romerne, selv efter Carthagos Fald, som bestandigt havde søgt at vedligeholde dette fiendtlige Sindelaug imod Rom. Viriathus havde lagt Planen til en almindelig Opstand i hele Spanien og bevæget Celtiberierne til Deeltagelse deri. Denne Plan mislykkedes imidlertid i Udførelsen, og, medens den største Deel af Celtiberierne vendte tilbage til Rolighed, besluttede de til Arevakernes Stamme hørende Beboere af Staden Numantia et standhaftigt Forsvar. Denne Stads Beliggenhed paa en steil Høi ved Duero, der hvor en anden Flod (Punto) flyder ud i denne, gjorde, at den blot kunne angribes fra den ene Side, som var befæstet ved Kunsten. Romernes første Forsøg under Prætoren Pompeius Aulus Aar 616 efter Roms Bygning vare ligesaa forgjeves som forbundne med stort Tab. Endnu haanligere Udfald havde næste Aar Consulen Hostilius Mancinus's Angreb; han blev tvungen til en Capitulation, og, da Senatet ei ratificerede samme, udleveret til Numantinerne, som dog frigave ham. Nogle af de følgende Feldtherrer undgik hellere at indlade sig i Kamp med dette Folk, som dog ei kunde stille meer end 8000 Mand i Marken. Endeligt blev den berømte Scipio Æmilianus, der ved Car-

thagos Ødelæggelse havde erholdt Tilnavnet Afrikanus, sendt mod Numantia med 60000 Mand. Han besluttede at udhungre Staden, som dog endnu stedse fik Tilførsel paa Duero, og regnede paa Undsætning fra Celtiberierne, der stedse vare tilbøielige til Oprør. Efterat Scipio havde afskaaret Indbyggerne al Tilførsel, og, ved Hungerens Virkninger, deels formindsket dem, deels bragt dem til den yderste Fortvivlelse, overgav endeligt de Overblevne sig til Seierherren. Mange dræbte sig selv tilligemed deres Familie eller omkom frivilligen i Luerne. Saaledes faldt Numantia, efterat den i 14 Aar havde modstaaet Romernes Overmagt. Staden blev ødelagt, og den, som siden byggedes paa samme Sted, blev ubetydelig.

Numidien, omtrent det nuværende Algier, vat var fordum et mægtigt Kongerige i Afrika. Som Landskab og Rige betragtet havde det dobbelte Grændser og indbefattede 1) Landet imellem Floderne Tusca (Guadilbarbac) og Molochath (Mulvia) eller 2) Egnene fra Floden Ampsaqe indtil Molochath. Det sidste, der ogsaa heed Massäsylia var Syphax's Rige, kom siden under Mauritanien og udgjorde Mauritania Cæsariensis. Det første heed egentligt Massylia og udgjorde Masinissas Rige, hvilken Konge først gav det historisk Vigtighed. Hans Efterfølger var Micipsa (fra 148 til 119 før Chr.), som overlod Riget til sine to Sønner Adherbal og Hiempsal samt til Jugurtha, en uægte Søn af een af hans Brødre. Den sidste myrdede sine to Fættre og bemægtigede sig det hele Rige, men kom derover i en Krig med Romerne, som han i Førstningen holdt sig imod ved Bestikkelser, dog blev han tilsidst overvunden og ført som Fange til Rom (see Jugurtha). Hiempsal den 2den, een af Masinissas Sønnesønner, erholdt et Stykke af Numidien; et andet Stykke fik Hjarbas, Jugurthas Brodersøn. Efter Hiempsal fulgte Juba den 1ste, ved hvis Død Cæsar gjorde Numidien til romersk Provinds. Mauritanien havde endnu sine egne Konger, men blev af Caligula gjort til romersk Provinds, hvor-

paa Romerne deelte det i Mauritania Tingitana og Cæsariensis.

Numismatik see Myntvidenskab.

Nuntier eller Legater kaldes Pavernes Gesandtere. Fra det 4de Aarhundred havde de romerske Biskopper begyndt at holde Gesandter ved det keiserlige Hof under Navn af Apocrisiarier og Responsaler uden at kunne skaffe dem nogen Indflydelse paa Rigets kirkelige Anliggender. Den romerske Stols tilvoxende Magt gav dog allerede i det 9de Aarhundred Leilighed til at sende overordentlige Mænd til Provincialsynoderne og til Hofferne, naar noget særdeles var at underhandle med dem, og i det 11te Aarhundred sendte Nicolaus den 2den og Alexander 2den slige Vicarier, som det heed ad visitandas provincias, for at hindre Kjetterier, med uindskrænket Fuldmagt til de christelige Stater; en Forholdsregel, som Gregor 7de og hans Efterfolgere anvendte med Eftertryk og Consequens for at befæste det pavelige Universalmonarchie. Disse Legater havde Forsædet paa Synoderne, som de selv sammenkaldte, og afgjorde ei alene i Appellationssager, men hendroge ogsaa for deres Tribunal Dispensationsansøgninger og geistlige Stridigheder af alle Slags i første og sidste Instans, ja snart Bestemmelsen af hvert kirkeligt Anliggende i de Provindser, hvor de residerede, for deres Domstol. For at sikkre sig mod disse stedse videre skridende Indgreb i deres geistlige Jurisdiction og hindre Sendelsen af pavelige Legater til deres Dioces, lode adskillige Biskopper og Erkebiskopper sig udnævne til denne Værdighed. Men hverken denne Middelvei eller de tydske Biskoppers aabenbare Modstand, hvilke i det 11te Aarhundred forbøde nogle Legater at komme i deres Dioces, kunde standse denne Magtmisbrug, hvorved Paven constituerede sig selv til eneste Ordinarius og Overhyrde for hele Christenheden. Under nye Paaskud indfandt hans Befuldmægtigede sig igjen selv i de Provindser, hvis Biskopper havde kjøbt Legatværdigheden, udøvede, hvor de kom, de vigtigste erkebiskoppelige Rettigheder og tillode sig under Dieters

og Procurationers Firma de meest uforskammede Penge-
udsuelser, ja nogle berøvede endog rige Provincialkirker
deres Klenodier og Skatte. Det var for det meste
Pavens Yndlinge og Hofprælater, som han paa slig
Maade gav en god Leilighed til at berige sig. Kongerne
bestræbte sig derfor at afvende disse Besøg fra deres Lande.
England gjorde sig frit derfor i det 12te Aarhundred, da
det lod udnævne Erkebiskoppen af Canterbury til stedsevæ-
rende Legat, og Philip den smukke af Frankerig vovede
endog i Begyndelsen af det 14de Aarhundred at hæfte en
pavelig Legat. Dette gav Anledning til, at Paverne er-
klærede disse Gesandtere for hellige og ufeilbare som Pa-
ven selv. I Tydskland havde vel Erkebiskopperne for-
hindret Anlæggelsen af bestandige pavelige Tribunaler
indtil det 16de Aarhundred, og Legaterne taaltes kun
paa Concilierne eller som gjennemreisende Visitatorer;
men ved de Farer, hvormed Reformationen truede Kir-
ken, turde Paven endeligt og tillade sig dette Skridt,
som en nødvendig Forholdsregel til at opretholde det tri-
dentinske Conciliums Beslutninger og til at virke mod
Protestantismen. Saaledes opkom fire faste pavelige
Gesandtskaber under Titel af Nuntiaturer, 1583 i Wien
for det østlige Tydskland og i Cöln for Rhinlandene,
1586 i Lucern for Schweiz og 1588 i Brüssel for Ne-
derlandene. De der ansatte Nuntier bleve Overdomme-
re i deres Distrikt og udøvede som Pavens Befuldmægti-
gede, tiltrods for de tydske Metropoliter, erkebiskoppelige
Rettigheder især i Dispensationssager. Hverken Rigs-
autoriteternes eller Erkebiskoppernes gjentagne Besvæ-
ringer, eller de Forordninger, som tilføiedes Rigsbestem-
melserne (Reichsabschieden) og Valgcapitulationerne des-
angaaende fra Tid til anden, vare istand til at forandre
noget i denne, den tydske Kirkes Frihed undertrykkende,
Indretning; ja Pius 6te oprettede endog 1785 en nye
Nuntiatur i München, som Formuur mod Illuminatis-
mus og overhaandtagende Oplysning. Joseph 2den
fradømte derimod i et Rescript til de tydske Erkebiskopper
af 12te Oct. 1785 de pavelige Nuntier enhver Juris-
diction i kirkelige Sager og erklærede dem blot for Pa-
vens politiske Gesandtere; og den, ifølge denne keiserli-

ge Bestemmelse, af Erkebiskopperne i Mainz, Trier, Cöln og Salzburg i August 1786 holdte Emser-Congres, besluttede i sine Punctationer de pavelige Nuntiaturers fuldkomne Ophøren i Tydskland, og, skjøndt med Erkjendelse af Pavens Primat, Reductionen af deres Magt i de Rettigheder, som de i tidligere Aarhundreder havde udøvet over fremmede Diocéser uden for Rom. Imidlertid begyndte den nye Nuntius Zoglio i München, begunstiget af Churfyrsten af Pfalzbayern, at drive sit Væsen; Nuntius Pacca i Cöln protesterede formeligt mod Tabet af sin Dispensationsret; den i Forstningen fra Brüssel fordrevne Nuntius's Partie seirede under Nederlændernes Opstand mod Joseph den 2den, og i Tydskland selv dannede de paveligsindede Biskopper i Würzburg, Speier, Hildesheim og Lüttich en Opposition, der ei lod Emser-Punctationerne komme til Udførelse. Joseph 2den kunde ei længer understøtte Erkebiskopperne formedelst hans egne Undersaatters Utilfredshed, og, da Paven, efter hans Død 1790, udstedede en formelig Rectificationsskrivelse til Deeltagerne i Emser-Fordraget, og Trier selv forlod samme, faldt dette stort udtænkte Foretagende igjen sammen, og Nuntierne bleve i Besiddelse af deres Magt, til den franske Revolution og sammes Følger gjorde Ende paa Nuntiaturerne i Cöln og Brüssel. De i Wien og München residerende Nuntier formaae Intet uden Hoffernes Samtykke, og kun den i den schweizerske Revolution vel fordrevne, men 1803 tilbagekaldte Nuntius i Lucern, nyder nu de fleste Levninger af en Magt, der forgjeves kjemper mod den nyere Dannelses Fremskridt. Erkebiskopperne af Salzburg, Prag og Gran i Ungarn føre endnu Titel af fødte pavelige Legater, uden derfor at have væsentlige Fortrettigheder for andre Erkebiskopper. Iøvrigt ere de Legater, som Paven fra Tid til anden sender til fremmede Hoffer ei andet end politiske Agenter.

Nürnberg, fordum en ved sin udbredte Handel berømt Rigsstad, er nu Hovedstaden i Rezatkredsen i Kongeriget Bayern. Den ligger i en, skjøndt sandig, dog ved Cultur frugtbargjort og behagelig Egn, og deles ved

Pegnitz i to Halvdele, hvoraf den mindre nordlige efter Sognekirken St. Sebald kaldes Sebalder-Siden, den sydlige større af Kirken St. Lorenz kaldes Lorenzer-Siden. Staden har 200 for det meste skjeve Gader, 3284 Huse for Størstedelen af gammeldags Bygningsmaade og 27000 Indbyggere. Blandt Bygningerne mærker man Raadhuset som een af de anseeligste i Tydskland, af to Etager, hver med 30 Vinduer, en 275 Fod lang Façade og mange skjønne og sjeldne Malerier, fornemmeligt af Albrecht Dürer; videre den i Aarene 1711 til 1718 efter italiensk Smag paa nye opbyggede Egidiekirke, det gamle Slot eller Fæstningen paa et Bjerg, Tøihuset og mere. Før den ostindiske Handel erholdt en nye Retning ved Opdagelsen af Søveien, var Nürnberg een af de største Handelspladse i Tydskland og i Europa, da den afsatte de fra Italien hidførte ostindiske Varer til Norden. Stadens offentlige og Privatvelstand var dengang overordentlig. Den ostindiske Handels forandrede Vei, andre Staters Opmærksomhed paa Handelens Fordele, Trediveaarskrigens Ødelæggelser og Mangel paa Stadens indvortes Forfatnings Fremskridt med Tidsalderen have lidt efter lidt bragt Staden ned fra hiin Høide. Imidlertid er Nürnbergs Handel heller ikke nu ubetydelig, især ved dens indenlandske Manufacturvarer. Den lette Priis paa Nürnberger-Varerne, fornemmeligt paa Dreierarbeider, Træarbeider og Legetøi, som udføres over hele Europa, kommer af Nürnbergerarbeidernes frugale Levemaade, saavelsom Bøndernes paa Schwarzwald, der om Vinteren sysselsætte sig med Forfærdigelsen af en stor Deel Trævarer og Legetøi. Man regner Beløbet af Stadens aarlige Indkomster til 1 Mill. Gylden.

Nyborg, en befæstet Bye paa den østlige Kant af Fyen, i Svendborg Amt, anlagt af Knud den 6te i Slutningen af det 12te Aarhundred, har en Latinskole, et Raadhuus, en Kirke og henved 1900 Indbyggere. Byen har tilforn havt et stort Slot, hvor Christian den 2den blev født og hvor Kong Hans af og til opholdt sig, men det blev nedbrudt i Frederik den 4des

Tid for at bruge Materialierne til Odense Slots Bygning. Det, der endnu er tilbage, bruges som Tøihuus og Proviantgaard. Havnen som er den bedste i Danmark næst Kjøbenhavns, dannes af Nyborgfjord. En Skibsbroe, 200 Alen lang og 25 Alen bred, gaaer saa langt ud i Søen, at temmeligt store Skibe kunne losse og lade ved den. I Nyborg erlægges ei alene Told af alle ud- og indgaaende Skibe, men alle forbiseilende Skibe, som dog ei ere mange, maa ogsaa betale Told. Indbyggerne nære sig for det meste af Agerdyrkning og Handel. Ligeledes have de megen Næring af de Gjennemreisende, da der er Færgestedet for Overfarten mellem Sjelland og Fyen. Overfarten fra Corsøer bestyres af et priveligeret Færgelaug ved Smakker og Postjagter. Byens Fæstningsværker ere anlagde af Christian den 3die og Christian 4de og betydeligt udvidede af Frederik 3die og Frederik 4de. I Aaret 1659 bleve de Svenske under en General Steenbock slagne tæt udenfor Nyborg.

Nye-Foundland (New-Foundland) en stor Øe paa 2090 Quadratmile, adskilles fra Nordamerika ved Strædet Belle Isle og har henved 30000 Indbyggere. Allerede i Aaret 1497 blev den opdaget ved Johan og Sebastian Cabot og er følgeligt een af de ældste engelske Opdagelser. Da ogsaa de Franske nedsatte sig her i Løbet af det 16de og 17de Aarhundred og gave Øen Navnet Terre-neuve, saa foraarsagede dette uophørlige Stridigheder, som dog syntes at ville faae Ende ved Utrechterfreden 1713, ifølge hvilken Øen blev overladt England. Da imidlertid de Franske havde forbeholdt sig den Ret at deeltage i den saa betydelige Fiskefangst ved Nye-Foundlands Kyster fra Bonavista til Cap Riche, og derfor ogsaa maatte anlægge Bygninger og Hytter paa disse Kyster, saa vedvarede Stridighederne mellem England og Frankerig endnu længe herom. Ved Pariserfreden 1783, som ogsaa gav Nordamerikanerne Deel i dette Fiskerie, erholdt de Franske nogle fordeelagtige Betingelser med Hensyn til denne berømte Fiskefangst ved Terre-neuve, som imidlertid siden gandske er kommen i Englændernes Hænder.

Uagtet alle denne Øes Kyster skjenke en rigelig Fiskefangst saa er det dog i denne Henseende den store Fiskebank, der yder meest. Den gaaer ud i nogen Frastand fra Cap Race, som den sydligste Landspidse og er næsten bestandigt bedækket af tykke kolde Taager. Uagter her fanges en uhyre Mængde Fiske af alle Slags, saa gaaer man dog fornemmeligt ud paa Stokfiskefangsten, hvilke Fiske opholde sig her for at søge Næring af de mange andre Fiske, her findes. Det fortrinligste Fiskerie gaaer for sig fra Begyndelsen af Februar til Juli i de sydlige Egne af den store Bank. Den indsaltede og utørret til Europa førte Stokfisk kaldes Kabliau. Om denne Handelsgreens Vigtighed kan man gjøre sig et Begreb deraf, at, paa den Tid England og Frankerig deelte dette Fiskerie, England alene udførte aarligt over 600,000 Centner Stokfisk, hvis Værdie regnedes til 3 a 4 Millioner Daler, medens de Franske, i den Periode, da de vare meget indskrænkede i Deeltagelsen af dette Fiskerie, aarligt vandt henved 3 Millioner Livres ved denne Handel. Allerede dengang sysselsatte denne Handelsgréen i England alene over 20000 Mennesker. — Kun den nordlige og vestlige Deel af Øen viser en klar Himmel. Vinteren er yderst raae og streng og Sommeren utaalelig heed. St. Jean og Plaisance eller Placentia ere de to Hovedpladser paa Øen. Havnen ved St. Jean kan rumme 200 Skibe, og her drives det stærkeste Fiskerie. Landet er ufrugtbart, fuldt af Bjerge, Sumpe og Moradser.

Nye-Holland (see Australien) saaledes kaldt efter Hollænderne, som hørte til Landets første Opdagere (1615), er det største Land i Australien og adskilles mod Nord ved Endeavours Strædet fra Nye-Guinea og mod Syd ved Basses-Strædet fra van Diemens Land, med hvilket det udgjør omtrent 162000 Quadratmile, hvoraf 1249 gaae paa van Diemens Land. Man kjender ei stort meer end Kysterne af dette betydelige Land, der næsten er af samme Størrelse som Europa. En Deel af Østkysten fører Navn af Nye-Sydwales eller Cumberlandshire. Det Indre af Landet er kun lidet

bekiendt, dog have Englænderne i Aaret 1815 overstegeet de blaae Bjerge, som man hidtil havde anseet for uoverstigelige, og paa den anden Side af samme fundet et frugtbart Land, hvor de have anlagt Byen Bathurst. Climatet er i det hele mildt, men Heden er i nogle Egne næsten utaalelig. Indbyggerne, som man kun har bemærket i ringe Antal, synes for Størstedelen at høre til Negerarten; de ere sorte eller sortebrune og have Uldhaar. England har (siden 1788) tilegnet sig en stor Deel af Landet. Deres Hovedcolonie er Staden Sidney. Af Produkter findes her Cocosplanter, Portulak, Yamsrødder, Æbler, Petersilie, Figen, Blommer Palmer, Muskatnødder, vilde Plataner, Ipecacuanha, Jalappe, Fiske ꝛc. Om den mærkværdige Kænguru er allerede talt i Artiklen Australien.

Nye-Skotland er Navnet paa en Provinds i Nordamerika, der tilhører Englænderne. De Franske, som forhen have eiet den, kaldte den Akadien. Dette Land grændser mod Vesten til Canada og det frie Nordamerika, mod Norden til Laurentsfloden, mod Syd og Øst til Oceanet, som her danner en betydelig Halvøe med adskillige Bugter, hvori Floden stiger til 50 Fod. Fladeindholdet 950 Quadratmile. Climatet er tempereret og Landet af Naturen rigeligt forsynet med Livets første Nodvendigheder, uagtet fire Femtedele ere bedækkede med Granskove, som dog give fortræffeligt Skibstømmer. De gode Havne ved Kysterne lette Udførselen af Landets Produkter. Dette Land blev først opdaget 1497 af Sebastian Cabot, en Venetianer, der stod i Tieneste hos den engelske Konge Henrik 7de. Da Englænderne ei bekymrede sig stort om Landet, nedsatte de Franske sig her, men bleve i Aaret 1613 igjen fordrevne af Englænderne. I syv Aar blev Landet nu uden nogen europæisk Colonie. Kong Jacob 1ste forærede derpaa (i Aaret 1621) Landet til den skotske Ridder Sir William Alexander Menstry, siden Greve af Stirling og Statssekreteer for Skotland, af hvem det blev kaldt Nye-Skotland, fordi Skötter skulde befolke og dyrke det. Men disse Culturplaner bleve ei udførte.

Efterat Frankerig, ifølge en mellem Carl den 1ste af England og Ludvig 13de af Frankerig sluttet Tractat, 1632 var kommet i Besiddelse af Nye-Skotland, beholdt det Landet indtil 1654, da de Franske igjen bleve fordrevne derfra af Englænderne under Cromwel. Imidlertid blev Landet ved Freden i Breda 1667 af Carl den 2den igjen overladt Frankerig. I Aaret 1690 erobrede Indbyggerne af Nye England Landet i den mellem England og Frankerig udbrudte Krig. Den fuldkomne Aftrædelse fra Frankerigs Side paafulgte i Freden til Utrecht 1713, dog uden nøiagtig Bestemmelse af Grændserne. Dette foraarsagede siden uophørlige Stridigheder mellem begge Magter, hvilke endog foranledigede Udbruddet af en Krig 1755; en Krig, der endog af nogle Historiker anføres som en Hovedaarsag til Syvaarskrigen, som udbrød det følgende Aar. Denne Krig førtes saa uheldigt for Frankerig, at det i Freden til Fontainebleau 1763 maatte aftræde hele Akadien, efter de af England bestemte Grændser. Da Provindsen ei tog Deel i den nordamerikanske Frihedskrig, saa hævedes dens Handel fornemmeligt Udførselen overordentligt. Hovedstaden Halifax med omtrent 10000 Indbyggere er især vigtig for England formedelst sin Havn, den eneste i de Egne, hvor Krigsskibe kunne overvintre og repareres. — Der gives endnu et Nye-Skotland, som er en Flække ved Danzig eller en Forstad ved denne Fæstning, hvilken ofte er omtalt i Stadens Beleirings-historier.

Nye-York, een af Provindserne i den nordamerikanske Fristat, 2470 Quadratmile med en stærkt tiltagende Folkemængde. — Denne Provinds, der oprindeligen var engelsk Colonie og afhængig af England, erholdt under Carl 1stes stormfulde Regjering Navnet Nye-Belgien eller Nye-Nederlandene af det vestindiske Compagnie i Holland, som havde bemægtiget sig Landet. Imidlertid kom Landet under Carl den 2dens Regjering tilbage under Englands Herredom, i Førstningen middelbart, da Carl 2den forærede det til sin Broder, Hertugen

af York, og umiddelbart i Aaret 1689. Fra Tid til anden yttrede sig imidlertid Misfornøielse med det engelske Overherredom formedelst de paalagde Afgifter, især i Anledning af Stempeltaxen 1765. Da endeligt 1775 en næsten almindelig Opstand udbrød i de engelske Colonier i Nordamerika tog ogsaa Provindsen Nye-York Deel i samme, uagtet Provindsens Hovedstad fra 1776 og under hele Krigen var besat af engelske Tropper, indtil endeligt det hele Land ved Freden 1783 erkjendtes som integrerende Deel af den nye amerikanske Fristat. Jordbunden er vel i Almindelighed frugtbar, dog paa Nordvestsiden formedelst det ringe Antal af Dyrkere endnu bedækket med Skove og fuld af Søer og Moradser. Blandt Søerne ere fornemmeligt Ontario og Oneida mærkelige og blandt Floderne især Delaware. Climatet er i Almindelighed usundt, meget raat og strængt i den lange Vinter og utaalelig heedt i den korte Sommer. Blandt Produkterne maa man fornemmeligt mærke Træe, Hør, Hamp, Jern, Møllestene, Korn, Potaske, Frugt, Heste, Qvæg, Bier, Sviin, Fiske og Østers. Hovedstaden i Provindsen heder ligeledes Nye-York, ligger paa en Halvøe har over 4000 Huse og 90000 Indbyggere. Paa den Tid Provindsen, som ovenfor er bemærket, stod under hollandsk Overherredom, heed denne Stad Nye-Amsterdam, og blev først senere efter Hertugen af York kaldt Nye-York, hvilket Navn da ogsaa tillagdes hele Provindsen. Efter Philadelphia er Nye-York den største, meest befolkede og velhavende Stad i Nordamerikas forenede Stater. Mangel paa frisk Vand i Nærheden af Staden er en Hovedubeqvemmelighed for den. I den nordamerikanske Krig var den Hovedsædet for de mod de forenede Stater bestemte engelske Tropper. Husene ere i Almindelighed smukke; fornemmeligt udmærke de offentlige Bygninger sig fra denne Side. Religionen er her saa forskjellig som Nationerne, hvorfra Stadens Indbyggere nedstamme.

Nygræsk. Det nygræske Sprog er det, hvoraf de nuværende Beboere af Grækenland, for saavidt som de

nedstamme fra de gamle Græker (thi her findes ogsaa Tyrker, Albaneser o. a.) betjene sig. Den første Anledning til det gamle græske Sprogs Fordærvelse laae deri, at Byzanz, under Navn af Constantinopel blev det romerske Riges anden Hovedstad og Residens for et oprindeligen latinsk Hof*). Korstogene bidroge endnu meere til at forfalske det rene Græske ved Indførelsen af udenlandske Ord, Talemaader og Vendinger. Concilierne, som Patriarchen af Constantinopel holdt i denne Stad, og ved hvilke ogsaa de i den asiatiske Deel af hans Dioces værende Bisköpper maatte indfinde sig, virkede ligeledes til Sprogets Fordærvelse, da de endog bragte orientalske Idiotismer i samme. Saaledes fordærvedes det græske Sprog i daglig Tale alerede før Constantinopels Erobring ved Tyrkerne (1453) og den derved bevirkede fuldkomne Tilintetgjørelse af det græske Keiserdom; og blot i Fruentimmernes Mund, hvilke i hele Oldtiden ved deres affondrede Liv med meest Troskab bevarede Sprogets oprindelige Ægthed, og blandt de høiere Stænder i Constantinopel hørte man endnu en reen græsk Dialect, hvilken, efter Philelphus's Forsikkring, som levede der kort Tid før Constantinopels Erobring, ingen Athener fra den meest blomstrende Tid behøvede at skamme sig ved. Desuden vedligeholdt det ægte Græske sig endnu meest som Bogsprog, ved Grammatikernes Omhue i stor Reenhed. Grækenlands Underkuelse af Tyrkerne fuldførte det græske Sprogs Fordærvelse, hvilket i denne udartede Skikkelse nu og begyndte at blive Bogsprog. Da der imidlertid selv nu gives Græker, der gjøre sig Umage for at skrive i den gamle rene Dialect, og da den græske Kirkes Liturgie-Sprog ei gandske er bleven fordærvet, saa gives der nu tre Slags Græsk: 1) det sædvanlige Nygræske, som det nu tales og skrives i mange af deres Bøger; 2) Kirkesproget (lingua ecclesia-

*) Derfor forklare Middelalderens græske Grammatiker Ordet Barbarismus sædvanligt ved græco-latinum. Hvor kunde det være anderledes, da Grækerne fra hiin Tid kaldte sig *Ῥωμαῖοι* og deres Sprog *ῥωμαϊκή*.

stica), hvoraf Præsterne og undertiden ogsaa de Lærde betjene sig i deres Skrifter; 3) det ægte gamle rene Græske, som mange nygræske Lærde endnu ere meget kyndige i. De Reisende, som i de nyere Tider have besøgt Grækenland, have mere rettet deres Opmærksomhed paa Levningerne af de gamle Mindesmærker, end paa hiint, selv i sin Udartelse endnu stedse interessante Sprog. Først i de sidste Aar har der viist sig en mere levende Interesse for samme. Adskillige Englændere, som ved Continentalsystemet vare udelukkede fra det øvrige Europa, rettede deres Vandringer til Grækenland og vendte deres Opmærksomhed fornemmeligt paa det nygræske Sprog. Saaledes er f. Ex. eet af de fortrinligste Værker fremkommet, som vi eie over denne Gjenstand, i Researches in Greece by William Martin Leake, London 1814, 4. Medens det nygræske Sprog sysselsatte reisende Englændere, arbeidede nogle lærde Nygræker, fornemmeligt fra Wien paa at vække større Interesse i Grækenland selv for dette Sprog, dets Renselse og dets Uddannelse. Blandt disse Nygræker har Hr. Korai udmærket sig meest. Der har dannet sig en stor Forbindelse under Navn af „Musevennernes Selskab," som allerede har oprettet to Lyceer, eet i Athenen og et andet i Melias i Thessalien. Hvo der aarligt betaler tre Conventionsdaler bliver Medlem og erholder en Kobberring med en Indskrift paa; hvo der betaler mere kommer i Velgjøreres Classe og erholder en Guldring. De, der ville tiltræde Forbindelsen, sende deres Navn og Pengebidrag til Archimandriten Anthimos Gazi i Wien, der er første Forstander for det thessaliske Lyceum. Hidtil er dette Selskab med dets Lyceer især vedligeholdt ved reisende Britters Gavmildhed. Det vilde være høist utaknemmeligt, hvis Europa ei gjorde noget for en Nation og et Sprog, det skylder Oprindelsen af sin Cultur.

Nykjøbing er Navnet paa tre Kjøbstæder i Danmark. 1) **Nykjøbing** paa Falster ligger ved Guldborgsund og er meget gammel; den er omgivet

med Volde og Grave, og har havt et berømt Slot, som nu dog for en stor Deel er nedbrudt. Her residerede Dronning Sophie, Christian den 4des Moder, efter sin Gemals Død. Byen har en latinsk Skole og 1100 Indbyggere, der nære sig af Agerdyrkning, Brændeviinsbrænderie, Skibsfart og nogen Handel med Korn og Fedevare. Den lille Øe Hasselse i Guldborgsund forsyner Nykjøbing med Kjøkkenurter, Melk, Grønt ꝛc. Meget godt Vand ledes ved Render til Byen fra Sysseorte Kilde, hvorved alle Huse forsynes. 2) **Nykjøbing** i Sjælland, en lille temmelig uanseelig Bye i Odsherred, har henved 600 Indbyggere, der nære sig af Agerdyrkning, Brændeviinsbrænderie og nogen Handel. Byen er anlagt i det 13 Aarhundred, men havde det Uheld, at blive plyndret og opbrændt af Marsk Stigs Tilhængere og siden af engelske Sørøvere, hvorved den sattes meget tilbage. 3) Nykjøbing paa Øen Mors i Liimfjorden, har 550 Indbyggere, hvis vigtigste Næringsvei er Agerdyrkning, Fiskerie og Handel. Byen har fordum havt langt større Handel og Skibsfart end den nu har, da Skibene tit opholdes længe ved Logstøers Grunde.

Nympher. Saaledes kaldte Grækerne de qvindelige Væsener, som de troede ved nærende og oplivende Vædske, at udøve en velgjørende Indflydelse paa hele Naturen. Avlede af Strømguderne, Oceanets Sønner eller af Zeus og Andre med Oceaniderne ansaaes de egentligt som Landet vandende Oceanider, der vedligeholde og nære Skove, Floder, Kilder og Bjerge. Ved Forskjelligheden i disse Gjenstande fremkommer og Forskjellighed mellem Nympherne selv. Leimoniaderne f. Ex. vare Engnympher, Dryaderne eller Hamadryaderne Træernes Nympher, Najaderne Kildenympher, Oreaderne eller Orestiaderne Bjergnympher, Potamiderne Flodnympher, Limniaderne Søunympher, Napæerne Nympher for Under-Dalene. Saaledes fik de ogsaa Tilnavne af de

Steder, hvor de opholdt dem. Saaledes gives der dodoniske, lorveiske, idæiske, diktæiske Nympher. De udgjøre alle et Slags Middelvæsener mellem Guderne og de Dødelige, og, skjøndt de ei ere udødelige, er deres Liv dog længere end andre Menneskers. Thi ni Gange længere end Mennesket, siger Hesiodus, lever Kragen, fire Gange længere end Kragen Hjorten, tre Gange længere end denne Ravnen, ni Gange længere end Ravnen Phoenix, og ti Gange længere end denne Nympherne. Tillige med dem døer og det Væsen, som de have meddeelt oplivende og nærende Fugtighed. Dette første Begreb om Underholdeen, som ligger i Ideen om Nympherne, synes at have foranlediget det andet, at de nemlig ofte forestilles som Pleiemødre og Opdragersker for dem betroede Børn. Saaledes opdroge de Bacchus og Æneas og selv Zeus. Deres Beskieftigelser og Forlystelser ere Jagt, Dands og qvindelige Arbeider, til hvilke de undertiden forsamle sig i Huler. Lige andre Elementaraander besidde de Spaadomsgave. Visse Nymphers Kilder have desuden en høiere Begeistringskraft, som overhovedet meer eller mindre synes at have hørt til Nymphernes Attributer. Oldtidens Digtere og Kunstnere forestille dem i Ungdomsskjønhed, i let Klædning, snart i Selskab med Diana, snart dandsende med Faunerne og Venus. Vandnympherne forekomme ofte blot med en Urne eller en Vandkrukke. Ved den store Anseelse, Nympherne have som Localguddomme, bringes dem hyppige Offre. Man offrede dem Olie, Melk, Faar, Lam, Viin og Blomster.

Nyplatoniker. Forsaavidt denne philosophiske Sects Væsen kan fremstilles uden nøiagtig Kjendskab til den platoniske Philosophie (see denne Art.) bemærkes her følgende. Platos Philosophie (han var født i Athenen 427 før Chr.), der efter ham bestod i Erkjendelsen af det Almindelige, Nodvendige og Ubetingede og i alle Tings Sammenhæng og Væsen, indeholdt saavel i de fleste af dens Sætninger som i Formen, hvori den tilsidst blev foredragen af dens Stifter, Spiren til Mysti-

cismus og til Sværmerie, og af Mangel paa streng systematisk Form, Begunstigelse af Synkretismus. Platonikernes Sect var den talrigste af alle dem, som nedstammede fra den sokratiske Skole. Men deres Iver sank i Dvale, medens andre, ved Siden af dem, fornemmeligt Skeptikerne, vakte en større Interesse. Men i det tredie Aarhundred efter Christus fremstod blandt Platonikerne en egen Sect, som betegnes med Navnet Nyplatoniker eller og de alexandrinske Nyplatoniker (fordi de i Førstningen havde hjemme i Alexandria). Det Sving, den platoniske Philosophie nu paa engang tog i sin forandrede Skikkelse, maa søges i de første Nyplatoniker, Ammonius Saccas's og Plotinus's Genie, i den Mangel paa Tilfredsstillelse, man fandt i Skepticismen, i den ved Luxus vanslægtede Tidsalders Hang til Mystik og orientalsk Sværmerie, og i den Bestræbelse, ved philosophisk Fastsættelse af Hedenskabet, at sætte en Dæmning for den stedse mere seierrige Christendom. Nyplatonikerne stræbte efter det Høieste, efter Erkjendelsen af det Absolute og inderlig Forening med samme, for derved fuldkomment at naae Menneskets Bestemmelse, den visse Erkjendelse af det Hele, Hellighed og Salighed, hvortil kun Beskuelsen af det Absolute (*θεωρια*) skulde føre. Ammonius Saccas fra Alexandrien, en Mand af overordentligt Genie, der maatte fortjene sin Underholdning som Lastdrager, opfyldte sine Disciple, blandt hvilke den berømte Critiker Longinus, Plotinus, Origenes og Herminius vare de fortrinligste, med samme digterisk-philosophiske Enthusiasmus, hvoraf han selv var gjennemtrængt. Plotinus, født i Lykopolis i Ægypten, 205 efter Christus, har fornemmeligt lagt Grunden til den nyplatoniske Philosophies Theorie ved sine Skrifter. Han gik ud fra den Tanke, at Philosophie kun da er mulig, naar Erkjendelsen og det Erkjendte, det Subjective og Objective er identisk og Fornuften erkjender Tingene selv umiddelbart af sig ved intellectuel Beskuelse. Philosophien skal efter ham erkjende det Ene, som er alle Tings Grund og Væsen, med hvilket den selv tildeels er identisk, af sig selv, ei ved Tænkning og Reflexioner, paa en fuldkommen Maade, ved Beskuelse, der gaaer

foran Tænkningen. Som alle Philosophier have den Feil, at deres første Sætninger ere ubeviislige (en Philosophie uden denne Feil vilde have mathematisk Visshed og fortrænge alle øvrige), saa har man og fundet, at Plotins Philosophie beroer paa to ubeviislige Forudsætninger, at nemlig det Absolute, Oversandselige er den erkjendelige Grund til Verden, og, at det kun er erkjendeligt ved intellectuel Beskuelse, der gaaer foran Tænkningen. Blandt Plotins Disciple udmærkede Porphyrius (Malchus) og Amelius sig. Jamblichus, en Discipel af Porphyrius, havde et stort Antal Disciple, blandt hvilke Eustathius, Edasius og Keiser Julian vare de fornemste. Siden blev Athenen Nyplatonikernes Hovedsæde, som Alexandria havde været det i Begyndelsen. Blandt de senere Nyplatoniker udmærkede Proklus sig meest (412-485). — Der er fornemmelig to Ting, hvorved Nyplatonikerne i Almindelighed ere blevne meget interessante. Først hiin digterskphilosophiske Sindsopløftelse, der tiltrækker meest og tillige kun da er tilladt i Philosophien, naar man har gjennemvandret alle de øvrige dogmatiske Systemer og tilsidst selv Skepticismen, uden at have fundet den søgte Tilfredsstillelse. Det andet, der og gjør Nyplatonikerne interessante for Historikerne, er den Overeensstemmelse, som de søgte at give deres Philosophie med Menneskehedens oprindelige Pphilosophie, med Orientens ældste Symbolik, alle Slags hedenske Skikke (hvilke en dyb Religionsphilosophie oprindeligen skulde ligge til Grund) og med de ældste philosophiske Skoler. Netop for denne deres Stræbens Skyld har man forkastet mange af de, til denne Overeensstemmelses Understøttelse af dem bibragte historiske Noticer, og paastaaet, at de i deres senere Tidsalder ei længer kunde være Vidner for Kjendsgjerninger, der tildeels tabe sig i Historiens Mørke. Men mange af disse antiquariske og mythologiske Noticer, som vi først og alene finde hos Nyplatonikerne, bære alt for meget Sandhedens individuelle Præg, til at vi skulde kunne ansee dem som opdigtede, og de kunne maaskee være øfte af tidligere

ægte Kilder, der ere tabte for os. Lede til den i Middelalderen herskende skolastiske Forstandsphilosophie og dialectiske Subtilitet, og Længsel efter en Menneskenes hele Væsen tilfredsstillende Philosophie, foranledigede i Slutningen af det 15de Aarhundred den platonske Philosophies Gjenopvaagnen i den forandrede Form, den havde faaet ved Nyplatonikerne. Den største Aand i denne nye af Mediceerne i Florents begunstigede italiensk-platoniske Philosophie, var Marsilius Ficinus.

Nyrer ere indvortes Dele i det dyriske Legeme, bestemte til at befrie Blodet fra det overflødige Vandstikstof og andre Stoffe. Nyrerne hos Mennesket ere langagtig runde, i Formen en Bønne lignende Legemer, der i Størrelse ere forskjellige efter Alderens Forskjel, dog almindeligt af tre Tommers Længde og halvanden Tommes Gjennemsnit. Paa hver Side ligger een Nyre; den bageste Flade af hver støder med sin Overdeel mod Mellemgulvets Lændedeel fra det ellevte Brysthvirvelbeen til den femte Lændehvirvel. Den ydre Rand af Nyrerne er hvelvet, vender imod Dvergmuskelens Lændedele og imod den indre Flade af Bugmusklerne ved deres bageste Omfang. Den indre Rand er rettet mod de store Karstammer, og, ved sin meest fordybede Rand, forsynet med et noget indbøiet langagtig Indsnit, hvori Nyrernes Nerver og Blodkar gaae ind. Hver Nyre er fæstet til sine Nabodele ved en celleformet Hud, der er opfyldt med meget Fedt. Nyrernes Substans er tet, fast og af bleegrødlig Farve, men mørkere end den hele Omfang og bestaaer af en Forbindelse af de fineste Blodkar. I den indre rødlige Substans skjelner man otte til elleve pyramideformede Afdelinger, der ere sammensatte af Uringangenes fine Canaler og støde sammen med deres mod Nyrernes indre Rand rettede Spidser og kaldes Nyrevorter. Disse udgyde deres affondrede Vædske i fælleds hundagtige Rør, Nyrebæggere og samle sig i Nyrernes Indsnit, som her alle ende sig en sækkeformet Udvidelse, der kaldes Nyrebækkenet. Det har Form af en Tragt og forlænger sig i et temmelig rummeligt Rør, der fortsættes nedad i Bækkenhulingen til Urinblæren, gjen-

nemborer samme og forener sig med den, saa at den afsondrede Urin bestandigt drypper ned i Blæren. — Hver Nyre erholder en Arteriegreen umiddelbart af Aorternes Stamme; denne Nyrearterie træder ved Nyrernes Indsnit ind i samme, udbreder sig i utallige Greenfletninger først paa sammes Overflade, danner Ydersubstansen, afgiver de smaae Rør, der danne Nyrevorterne og forener sig tildeels igjen i tilbageførende Grene, som forenede i een Venestamme, bringe det øvrige Blod tilbage i Huulvenens Stamme. Nyrernes Function, at afsondre Urinet fra Blodet, ledes ved det samme tilføiede Nervesystem, hvilket bestaaer af et Nervenet, som følger Nyrearterien til Nyresubstansens Indre og skjenker Organet sit eiendomlige Liv. Nødvendigheden af dette Organ i det dyriske Legeme fremlyser af Indretningen i dets organiske Selvvedligeholdelse. Da visse Stoffe ere nødvendige til dets Uddannelse og modtages udvortes fra ved Spise og Drik, saa maae der og som Medvirkning være bestemte Organer, der modsætte sig disse Stoffes Herredom, modtage dem, betvinge og skaffe dem forandrede bort. Legemet behøver til sin Vedligeholdelse Endeel Stikstof, der rigeligt findes i Phosphorsyren, og forbundet med Kalkjorden, som phosphorsyre Kalk danner Benene. Overskuddet af Stikstoffet, af den frie og med Beenjord forbundne Phosphorsyre saavelsom den ved Stoffenes Vexlen ubrugbar blevne, bliver nu opløst som Urinstof, som frie og bunden Phosphorsyre og udtømt som Urin. Skeedte dette ikke, saa vilde disse Dele tage saaledes Overhaand, at Livet ei kunde bestaae dermed. Forstyrrelser i Nyrernes Liv foraarsage **Nyresygdomme**, der deels have den almindelige Characteer, som Betændelse, Eddren og Brand, deels bestemmes ved disse Organers Egenhed. Hertil hører Steensygdom. Da Beenbygningen er fuldendt med den tiltagende Alder og følgeligt Quantiteten af phosphorsyre Beenjord ei meer behøves til sammes Uddannelse, saa følger heraf, at et Overskud som fremmedartet Stof maa blive tilbage i Legemets Safter. Dette maa endnu mere være Tilfældet, hvor en alt for stor Deel Stikstof ved overflødig Mad og Drikke kommer i Circulationen, hvilket finder Sted med

Personer, der leve i Overdaad og Rolighed, hvoraf Arthritis ei sjelden har sin Oprindelse, hvilken udmærker sig ved umaadelig Frembringelse af phosphorsyre Kalkjord. Saalænge denne, ved Nyrefunctionens fuldkomne Energie udtømmes ved Urinen, kan ingen Sygdom opkomme deraf. Men aftager Livsvirksomhedens Energie i Nyrerne ved Aarenes Tiltagen, saa stiger derimod det jordiske Stofs Herredom, dets Hang til Chrystallisation, der tiltager saa meget mere, jo mindre fortyndet Urinen er, bliver overveiende, og en Kjerne af phosphorsyre Kalk eller phosphorsyre Salte begynder at danne sig, og omkring denne sætter sig sig stedse flere jordiske Dele. Stedet, hvor Nyrestenene almindeligt samle sig er Nyrebækkenet. Ofte glide de herfra igjennem Urinlederen i Blæren, men ikke sjelden blive de siddende, forøges saaledes, at de opfylde hele Nyrebækkenet og antage sammes Form, ja endog fortsættes i Grene til Nyrebæggerne.

Nysen kaldes den, med en hvidslende Lyd og pludselig Sammentrækken af Underlivets Muskler og de, der virke paa Lungen, forbunden Udstøden af Luften fornemmeligt igjennem Næsen, hvis Lugtenerver ere satte i Bevægelse. Blandt Dyrene nyser kun Hunden fuldkomment som Mennesket. En vedholdende heftig Nysen, der fremkommer, enten af et fremmed Legemes Virken i Næsen, eller, som ved Snue, af en krampagtig Næsen indvendig dækkende Sliimhud, kun undertiden, især hos svagelige Personer blive farlig, hvorfor man søger at standse den ved at indsprøite lunken Melk eller lunkent Vand eller blot ved at indtrække Dampen af varmt Vand. — Den Skik, at ønske Een Sundhed, naar han nyser, er saa gammel, at den store Forsker Aristoteles, der levede paa Alexanders Tid, ei engang vidste at angive dens Oprindelse. Nogle mene, at denne Skik er opkommen ved en Sygdom, hvori Nysen forkyndte Sygdommens Ophøren, hvorfor man lykønskede den Syge; bevise dette kan man ikke.

Nytaarsgaver. Det er en gammel Skik at give Foræringer paa den første Dag i Aaret. I Rom hørte

det til Patriciernes Forrettigheder*, at enhver Client maatte bringe den Patricier, han havde antaget som Patron, en lille Nytaarsgave. De romerske Keisere forlangte en Tribut af dette Slags af alle Roms Borgere og Indbyggere. Caligula traadde endog i egen Person for Døren af sit Pallads for selv at indsamle Nytaarsgaver. De ældste Tydske kjendte og denne Skik, der har vedligeholdt sig længst i Franken og Bayern. Dog bleve Nytaarsgaverne ved Christendommens Indførelse overalt formindskede ved Julegaverne, som samme førte med sig. I de nyere Tider indskrænke Nytaarsgaverne sig meest til de lavere Classer, til Tjenestetyende og Haandværksdrenge. Den Skik, at give de ringere offentlige Statsbetjente Nytaarsgave som et Accidens til deres Besoldning, har man for længe siden erkjendt at være skadelig.

Nytaarsønsker. Oprindelsen til vore til de nyeste Tider fortsatte, undertiden ved blotte Visitkort lettede Nytaarsønsker, maa søges hos Romerne. De offentlige Magistratspersoner modtoge alerede i de ældste Tider en høitidelig Opvartning paa Aarets første Dag, hvilken dog ei som den Clienterne maatte gjøre deres Patroner, var ledsaget af Foræringer, men indskrænkede sig til en blot Ceremonie og Lykønskning. Denne Skik gik over fra Hedenskabet i Christendommen, og, da den ei, som i Begyndelsen indskrænkedes til en Hædersbeviisning mod Statens Embedsmænd, blev den en sand Byrde og blev især i Tydskland dreven høist pedantisk. De trykte Nytaarsønsker, der alerede for over 30 Aar siden vare meget stærkt i Mode, synes lidt efter lidt at have taget af, og kun at være en Fornøielse for de lavere Classer.

Nænie af Nænia eller Nenia betyder den Sørge- eller Klagesang, som i Oldtiden blev sjungen ved de Dødes Begravelse og har sit Navn af Klageraabet *Nαι, Nαι*! Sædvanligt bleve disse Liigsange sjungne af Qvinder, som vare leiede dertil og selv havde forfærdiget dem. Da disse Sange for det meste ei havde nogen stor Vær-

die, saa blev Ordet Nænie brugt om enhver urimelig Sang af Ammer og Børn ɔc.; 2) betyder Nenie Klagegudén, som paakaldtes ved Oldinges Begravelse, og hvis Capel uden for Rom stod foran den viminalske Port.

Næringsmidler kaldes alle Produkter i Naturen, som Mennesket kan bruge til sin Underholdning, hvad enten de nydes raae eller tilberedede. Man kalder dem ogsaa Levnetsmidler (see denne Art.) dog skulde man bestemme Forskjellen mellem disse Benævnelser saaledes, at man ved de sidste blot forstod alt det, som overhovedet tjener til at vedligeholde Livet. Næringsmidlerne overgives Fordøielsesredskaberne for at disse kunne uddrage de nærende Stoffe, som da gaaer over i Blodet, og tjene saavel til Erstatning for de tabte Dele, som til Legemets Uddannelse og Væxt. Man kalder Næringsmidlerne Spiser, naar de modtages i fast eller halv fast Form og Drikke, naar de modtages i flydende; raae, naar de nydes saaledes som Naturen leverer dem, og tillavede, naar de ere tilberedede ved Kunsten. Næringsmidlerne ere deels vegetabilske af Planteriget, eller animalske, af Dyreriget. De vegetabilske bestaae enten af Rødder f. Ex Roer, Kartofler, eller af Stængler f. Ex. Asparges, eller af Blade, som Kaal og andet Grønt, eller af Blomster som Blomkaal, af umodne Frugter som Agurker, og af modne Frugter, hvoraf der gives en utallig Mængde; af Nogle spiser man det Kjernen omgivende Kjød; af andre den syrlig-søde Marv eller det melede eller olieagtige Sædkorn selv. De animalske Næringsmidler tages næsten af alle Dyreclasser; mange Dyr bruges heelt til Spise, af andre bruger man kun enkelte Dele. Efter Sædvane og Skik, Clima og Nødvendighed ere og de forskjellige Nationers Næringsmidler meget forskjellige. Hos mange Nationer ere visse Næringsmidler meget almindelige, som hos andre høre til de sjeldne; hos mange ere nogle Spiser meget yndede, hvilke andre betragte med Afsky. Hunger og Nød gjøre mange Ting til Næringsmidler, som ellers ei bruges dertil, f. Ex. i længe beleirede Stæder, paa Skibe, som maae være længere

i Søen, end de havde bestemt, fanger man alle Muus og Rotter og fortærer dem. Hundekjød spises almindeligt i China; i forskjellige Egne af Afrika hører Kjødet af Slanger, især af Kjæmpeslangen til Næringsmidlerne. Græshopper spises ogsaa næsten overalt i Afrika, ligesom Negerne paa Guineakysten ogsaa gjerne fortære Firbeen, Muus, Rotter, Slanger, Larver og andre Insecter og Orme. Om Otomakerne fortæller Humboldt at de samle et Slags Leerjord og fortære samme i Regntiden, deres Vinter. Fra alle disse usædvanlige Næringsmidler vende vi tilbage til de hos os brugelige. De Næringsmidler, der skulde svare til deres Hensigt, maae være nærende o: indeholde saadanne Stoffe i sig, som uddrages ved Fordøielsen, kunne gaae over i Blodet, assimeleres og fortæres til Legemets Underholdning. Hertil hører, at Alt hvad der skal tjene til Næringsmiddel, indeholder saadanne Dele i sig, der ligne de dyriske Stoffe eller kunne forvandles til samme. Næringsmidlerne ere forskjellige fra Lægemidler derved, at disse beholde deres eiendommelige Qualitet imod Organismen, ei lade sig overvælde af Fordøielsesorganerne, ei blive de dyriske Stoffe lige, men som fremmedartede Stoffer, vække visse Organer eller Systemer i Organismen. Alle de Ting, der skulde tjene som Næringsmidler, maae følgeligt besidde en Deel af de Stoffe, der let kunne opløses, som svare til Legemets almindelige Grundstoffe og lade deres eiendommelige Qualiteter bearbeide ved Fordøielsesorganernes Indflydelse. Disse Stoffe ere Sliim-, Gallert-, Gummi-, Æggehvidestof, Meel-, Træwle- og Sukkerstof. Deraf indeholde Plantespiserne meest Sliim, Sukker- og Meelstof, som især i Forbindelse med Plante Gummi, hvorved begge blive skikkede til Gjæring og saaledes forberedes til Opløsning og Fordøielse, er Grundlaget til meget nærsomme Spiser. Frugtarterne ere blot nærende ved deres Deel af Sukkerstof. De animaliske Spiser indeholde fornemmeligt rigelig Gallert. Spisernes Nærsomhed retter sig altsaa efter den større eller mindre Deel af hine Stoffe og deres Forbindelse med hverandre, hvorved deres Opløselighed befordres eller vanskeliggjøres. Fordøielsesorganer,

hvis Kræfter endnu ere usvækkede, opløse Næringsmidlerne lettere i deres enkelte Stoffe, og modtage rigeligere de affondrede nærsomme, end de, hvis Energie allerede er nedsat, som altsaa ei kunne overvælde Næringsmidlernes egne Natur eller indskrænke deres chemiske Opløsning. Bestemmelsen af, hvilke Næringsmidler der sere sunde eller usunde, bliver derfor altid relativ, og kan kun angives efter Fødemidlernes Nærsomhed og Opløselighed samt Fordøielsesskraftens Tilstand hos en Person. Ofte kalder man en Spise eller Drik sund, fordi den yttrer en bestemt Virkning paa Legemet, og netop denne Bestemmelse er falsk, thi da virker samme ei som Næringsmiddel, men som Medicament, og kan derfor kun være saadanne Personer gavnlig, hvis legemlige Beskaffenhed passer til dette Medicament. Et simpelt Næringsmiddels Opløselighed formindskes ogsaa tit ved den kunstige Tillavning, hvorfor et i sig selv sundt Middel kan gjøres til et svært fordøieligt og usundt. Derfor ere de i sig selv fede eller med meget Fedt tilberedede Spiser usunde, fordi Fedtet vanskeligere opløses og fordøies af Mavesaften. Ligeledes gjør Tilsætningen af for meget Kryderie ellers sunde Næringsmidler usunde, fordi Krydderier slet ikke ere nærende Stoffe, men hævde deres egen Natur imod Fordøielsesskraften, og virke som særegne Pirringsmidler paa egne Dele af Organismen. Brugen af Krydderier har Luxus og Lækkermundes forvænte Smag indført, da man ei længer spiste for at ernære sig, men for at kildre Ganen, og søgte at vække Appetiten selv uden Nødvendighed. Endeligt maa man endnu ved Bestemmelsen af et Næringsmiddels Sundhed nødvendigt tage Hensyn til Fordøielsesskraftens Tilstand. For et aldeles sundt, robust Menneske er mangen Spise endnu let fordøielig og nærsom, som et svageligt Menneske ei godt kan fordøie eller benytte til Næring. I Almindelighed kan man altsaa kun sige, at et Næringsmiddel er sundt, naar det forsyner tilstrækkeligt med nærende Stoffe, er let opløseligt og derfor fordøieligt og passende til Menneskets Fordøielsesskraft. Det er en Pligt for det offentlige Politie at see paa, at alle Næringsmidler, som bringes til Salg, ere uden skadelige Egenskaber. Især bør dette

være Tilfældet ved alle almindeligt nødvendige Næringsmidler, der ere Folkefornødenheder. Derfor maa et godt Politie vaage over at Kornet ei er fordærvet og blandet med skadelige fremmede Dele. Melet bør ei være forfalsket ved fremmed Tilsætning f. Ex. af Sand, Gyps ɔc. Brødet maa være vel syret og fuldkommen baget, ei blandet med Alunn for at gjøre det hvidt og med Jalappepulver for igjen at hæve den stoppende Egenskab. Man maa vogte sig for at der blandt det Grønne ei er noget giftigt f. Ex. Skarntyde for Petersille, Skarntyderødder for Pastinakrødder, giftige Svampe for spiselige. Ved Salget af Frugt, maa der sees paa, at den er tilbørlig moden og ei for snart indsamlet. Med Hensyn til Kjødspise maa Politiet see paa, at intet sygt Qvæg slagtes, hvorfor hvert Creatur der skulde slagtes, burde besigtes af Nogen, der forstod at bedømme det. Det skulde ogsaa forbydes Vildthandlere at sælge Vildt, der alerede begynder at gaae i Forraadnelse og som er meget skadeligt for Sundheden. Politiet maa ogsaa see paa, at døde Fiske og Krebs, syge nedsaltede, og fordærvede Fiske ei falbydes, eller saadanne, der er fangne ved bedøvende Midler ɔc. Næringsmidlerne have en bestemt Indflydelse paa Menneskets Sundhed, Liv, ja hele Characteer. Efter sit physiske Anlæg er det anviist saavel vegetabilisk, som animalisk Næring. Imidlertid lærer saavel Theorie som Erfaring, at animalisk Kost hurtigere forøger Blodets faste Dele Trævlestoffets og derved Muskelsystemets Energie, gjør tilbøielig til betændelige, forraadnende og scorbutiske Sygdomme, og lægger endog Grunden til en kjendelig Raahed og Heftighed i Characteren; hvorimod Plantenæringen frembringer et lettere, mere flydende Blod, men svagere Muskeltrævler, gjør tilbøielig til Slapheds- og Svækkelsessygdomme, og bevirker selv Blidhed og Jævnhed i Characteren. De nordiske Nationer ere mere tilbøielige til Kjødspiser, de sydlige til Plantenæring. De sydlige og østerlandske Nationer ere overhovedet, i det mindste i naturlig, ei ved Luxus fordærvet Tilstand, tilbøielige til en mere maadeholden og simpel Nydelse af Næringsmidlerne.

Næſen er en Deel af Anſigtet og indeholder Lugtens Organ. Dens ydre, mellem Kinderne fremragende Deel, har indtil Halvparten et af to Næſebeen beſtaaende Grundlag, der mellem Øinene forenes med Pandebenet. Men Spidſen er af Bruſk og danner Indgangen til Næſehulingen. Denne Huling adſkilles fra Munden ved eet Been=Skillerum af Overhagebenet og ved Læbebenet, men aabner ſig bag Mandlerne og Tapperne fælleds med Munden i Svælget; oventil ſtaaer den i Forbindelſe med Pandehulingen ſaavelſom med Soldbenets Celler, hvormed den ſynes ligeſom at udgjøre een Huling, da ei alene Labyrinthens (Soldbenets) papirtynde Sidebeen, tilligemed Taarebenene adſkille Øie= og Næſehullerne, men Labyrinthens mellemſte Skillerum og ſaa fortſættes i Plovſkjæren. Desuden ſtaae paa begge Sider de i Overkjæven værende Highmorshuller og de bageſte Huller af Kilebenet i Forbindelſe med Næſehulingen. Fra Soldbenets Labyrinth fremrage to Par muſkelformig ſlettede Been paralele med Skillerummet i Næſen; et tredie Par ſtaaer dybere og bedækker netop Aabningerne af Highmorshulen. Den hele indre Flade af Næſen og dens Sidehuler er beklædt med en ſliimafſondrende Huud (den ſchneiderſke Huud), hvori Nerven for Lugteorganet udbreder ſig. Den udmærker ſig ved ſtor Blødhed, trænger igjennem Soldbenets øvre Aabninger ud af Hjernehulingen, deler ſig her i 12 til 14 Grene, og gaaer herfra, hvor dens Maſſe har erholdt ſamme Haardhed, ſom de andre Nervers, ind i den ſchneiderſke Huud, for Størſtedelen i Midten af Næſen og dens Skillerum. Her er altſaa fornemmeligt Stedet, hvor Lugteorganet modtager de lugtende Legemers Duften; ligeledes maae de muſkelformede Been, der ligge nedad til begge Sider, have ſtor Indflydelſe derpaa; thi deres Skikkelſe forandrer ſig paafaldende hos Dyrene, efterſom Naturen gav dem Næſen til Veiviſer for animaliſke eller vegetabiliſke Spiſer.

Næveret. De Borge, Keiſer Ludvig den tydſke tillod de ſtørre Vaſaller at anlægge, for derved at beſkytte Tydſklands Grændſer mod Indfald af Sorber, Böh=

mer og Obotriter, formerede sig snart saa meget, at de, ved Vasallernes Voldsomheder, bleve selv Keiserne farlige. Den da herskende Tidsaand var en alt for stærk Vold mod den keiserlige Villie, thi Vasallerne vidste kun alt for godt, at de vare Midler for Thronens Hensigter, og øvede derfor en vilkaarlig Voldsret imod hverandre, hvilken under Navn af Næveret i sex Aarhundreder forstyrrede al Orden og tilintetgjorde ethvert undertiden endog halvlykket Forsøg derimod. Sværdet blev snart den eneste Voldgiftsmand, og blev saa meget vanskeligere at standse, som det havde erholdt en vis Hellighed ved Indførelsen af Ordalier (Guds Domme). Adelens indbyrdes Feider, der overhovedet erholdt bestandig Næring ved Tydskernes krigerske Nationalaand paa den Tid, den feilfulde Forfatning, der ei endnu havde constitueret nogen Domstol mod saadanne Udbrud af den oprindelige, kun langsomt forsvindende Raahed, eller ei tilstrækkeligt var istand til at sikkre Thronen den nødvendige Agtelse, medførte snart Forvirring i alle Forhold, de Svageres og Uvæbnedes Undertrykkelser, en ugudelig Overtrædelse af de helligste Fordrag og selv hellige Steders Privilegier, saa at Kirken endeligt paatog sig at styre disse Voldsomheder. Fra Burgund, hvor Næverettens Rædsler rasede med meest Heftighed, skeedte og det første Skridt til sammes Afskaffelse. Adskillige burgundiske Bisko̲pper promulgerede et fra Himmelen faldet Brev, der forbød alle Privatfeider fire Dage om Ugen, saa at kun tre Dage levnedes den vilde Ridder til hans blodige Domme, som han vilde holde over den virkelige eller foregivne Fornærmer; efter samme Brev skulde Kirker, milde Stiftelser og Landsherrens Slotte forskaanes. Keiser Conrad 2den sanctionerede 1038 dette Brevs Forskrifter, som man kaldte Gudsfred (Treuga Dei), og det syntes virkeligt som en mildere mere lovmæssig Aand vilde faae Overhaand, især da Riddervæsenet mere forædledes og en Codex indrettedes for samme, hvori Enhver, der gjorde sig skyldig i ærløs Feide, udelukkedes fra Turnereskrankerne. Der var alerede meget vundet, da Begrebet om ærlig og æreløs Feide begyndte at uddanne sig. Men adskillige Keiseres svage, kraftløse

Regjering, der ei var istand til at sætte de tilbørlige Grændser for Vasallernes Dristighed og mangen Enkelts Raahed, tilintetgjorde snart igjen alt hvad der var vundet; og trods den af Frederik 1ste udstedede Land og Borgfred, der indskrænkede alle Feider til tre Dages Forudforkyndelse, uagtet de lidt efter lidt opkomne Beskyttelses og Sikkerhedsforbund, hvortil fornemmeligt den gamle Hanse hørte, haandthævedes dog Næveretten med en oprørende Tøilesløshed, men en ubegrændset Forhaanelse af alle Love; den arbeidende Classe blev anfaldt af den lavere Adel, der skammede sig ved Arbeide, og af Ridderne, der havde ødelagt sig ved Korstogene eller ved ødsel Levemaade. Disse Voldsomheder havde frit Spillerum i de 22 anarchiske Aar fra 1250 til 1272 (det store Interregnum), saa at der behøvedes en Rudolph af Habsburgs kraftige Haand, for igjen at bringe nogen Orden tilveie. Halvfjerdsindstyve Borge eller Røverslotte, hvorfra endog reisende Kjøbmænd og andre Personer bleve anfaldte, forstyrredes af ham, og hans udvortes Magt og indvortes Kraft paalagde den ridderlige Tøilesløshed, der ei længer lod sig nøie med blodig Hevn for lidte Krænkelser, men udartede til skrækkeligt Despotismus og Røverie, Jernlænker. Efter hans Død løsnedes igjen disse; Keisernes Stridigheder med den pavelige Stol, flere romerske Kongers Fremtræden paa een Tid, lettede den dristige Ridder hans Forsøg, at naae den høist mulige Uafhængighed, og den gyldne Bulle (1356) var ei istand til at knuse Uhyrets paa nyt hævede Hoved. Amerika var alerede opdaget, Albrecht den 2dens Iver med ham gaaet frugtesløs i Graven, og Næverettens Rædselsscener fortsattes, undergravede den offentlige Vælfærd og Sikkerhed og gav Anledning til Forbindelser mellem de større tydske Fyrster og de schwabiske Stæder (1488). Da blev Indførelsen af en bedre Orden og Forfatning trængende Nødvendighed i det tydske Rige, og Alles Ønske, der vilde leve i Fred og Sikkerhed og agtede Retten. Keiser Maximilian den første opfyldte dette Ønske paa Rigsdagen i Worms (1495), og gav det forstyrrede Rige en fast, lovmæssig Organisation. Den 7de August 1495 paa hvilken den evige Landefred

oprettedes blev en stor uforglemmelig Festdag for Tydskland. Denne organiske Lov ophævede paa Engang Næveretten aldeles; alle Privatfeider bleve aldeles, og for evigt forbudne i hele Riget under Straf af Rigsachten, og 2000 Mark fiint Guld, samt Tabet af alle Privilegier, Lehnsgodser og andre Rettigheder; samme Straf ventede den, der husede eller understøttede Een, der havde brudt Landefreden. Derimod publiceredes paa samme Dag en Kammerretsorden. Kammerretten skulde dømme i alle Stridigheder mellem Stænderne, den skulde vaage over Landefredens Overholdelse og straffe Overtræderne. Dette Tribunal traadde nu isteder for det før stedse dragne Sværd. Rigsdagen 1512, der gav Tydskland en hensigtsmæssigere Territorialinddeling, forskaffede herved Landefreden en fastere Varighed, og saaledes kunde Ridder Grumbach som Landefredsforstyrrer i hans Strid med Biskoppen af Würzburg og hans Beskytter Hertug Johan Frederik af Gotha ei undgaae Landefredens Strenghed (1563-1567), hvilken var fornyet af Carl 5te paa hans første Rigsdag i Worms. Paa denne Rigsgrundlov, der endnu mere befæstedes ved den westphalske Fred, har siden Tydsklands indvortes Rolighed grundet sig.

Nævner kaldes det Tal i en Brøk, som nævner eller antyder, i hvor mange Dele, det Hele er deelt, af hvilket een eller flere Dele skulle tages, hvilket igjen Tælleren angiver. En Brøks Nævner skrives under Tælleren og adskilles fra samme ved en Streeg. Saaledes er i Brøken $\frac{9}{10}$ Tallet Ti Nævneren, da det nævner det Hele eller betegner i hvor mange Dele (10) det er deelt. Tallet Ni er Tælleren, da det angiver, at der af hiin Størrelse skal tages ni Dele.

Nød kaldes i Botaniken ethvert Sædkorn, der er omgivet med en haard Skal, men i det daglige Liv forstaaer man almindeligt ved Nød Skalfrugten af Valnødtræet (juglans regia), og den almindelige Hasselnød af Corylus Avellana. Adskillige Lande drive en temmelig Handel med Valnødder. Mæhren og Bøhmen

udføre mange til Preussen, Wallachiet sender mange til Rusland, Frankerig, Spanien og Italien lade hele Skibe med Nødder. Af Kjernerne presses en velsmagende Nødde-olie, der formedelst sin tørrende Egenskab ogsaa bruges til Malen. Umodne Nødder (Valnødder) nedsyltes med Sukker, og yndes meget for deres bittre, krydrede Smag. Der gives endnu forskjellige Slags Nødder f. Ex. Pig- og Vandnødder, Trapa natans, med pigget Skal og meelagtig Kjerne, Jordnødder, de knoldede Nødder af Bunium Bulbocastanum, en Skjærmplante eller Cyperus esculentus, en Græsart. Muskatnødden er den krydderagrigtoliede Kjerne af Muskatnøddernes Frugt (myristica) ꝛc.

Nøddaab kaldes den Daab, som i Tilfælde af, at et nyfødt Barn ei synes at kunne opleve Præstens Ankomst, kan foretages af Ammen eller en anden christelig Person med Fremsigelse af Døbeformularen. Denne Tilladelse gav Kirken alerede i det andet Aarhundred, i den Mening, at udøbte Børn ei kunde undgaae den evige Fordømmelse. Omendskjøndt man i de nyere Tider har lært at tænke liberalere om udøbte Børn Skjebne, saa har man dog i Kirkeforordningerne til Forældres Beroligelse, beholdt Tilladelsen til Nøddaab, og kun tilføiet den Betingelse, at et saaledes af en Læg døbt Barn, hvis det bliver i Live, skal til Daabens Bekræftelse velsignes af den ordinerede Præst. Den catholske Kirke befaler endog at give Børn, der ei ere fuldkommen fødte, Nøddaab, ifald man kan frygte, de ei skulde komme levende til Verden.

Nødløgn er en Usandhed, som man tillader sig for at opnaae en god Hensigt, i et trængende Tilfælde, hvor man ei troer at see nogen anden Udvei. Allerede Oldtidens Moralphilosopher have stridt om Nødløgn var tilladelig. De, der tilstaae den, opfinde de synderligste Tilfælde, hvori enkelte eller flere Individuers Liv, ja hele Staters Vel skulde afhænge af en, ingen skadende Nødløgn. Forsvarerne af en streng Moralphilosophie, fornemmeligt Stoikerne, modsatte stedse hiint Tilfælde

det rene Begreb om Dyden, som det høieste Gode, der udelukker enhver Løgn. Den nyere Tids Casuistiker have igjen fornyet det gamle Stridsspørgsmaal med megen Skarpsindighed og Spidsfindighed. Meest levende bragtes det igjen paa Bane i den nyeste Tid ved det kantiske Moralsystem. Disse stedse tilbagevendende Stridigheder beviser paa nye, at det endnu ikke er lykkets nogen Philosoph, at bringe Moralens høieste Grundsætninger til et fuldendt Systems mathematiske Evidens.

Nødsfald, Nødret, Nødværge. Der gives Tilfælde i det menneskelige Liv, i hvilke Handlinger, der ere forbudne ved Love, ved særdeles Omstændigheder blive tilladte, eller i det mindste ustraffede. Et saadant Tilfælde kalder man almindeligt Nødsfald. Et Tilfælde af dette Slags er f. Ex. det, hvori den egentlige saakaldte Nødløgn finder Sted ɔ: det Tilfælde, hvori man, for at beskytte sig selv eller andre imod voldsomme og uretfærdige Fornærmelser, siger en Usandhed. I mere indskrænket Forstand kaldte Naturrettens Lærere det Tilfælde saaledes, hvori Naturen eller Omstændighederne, gjøre Handlinger, der ellers ere strafværdige og retsstridige, ustraffelige eller i det mindste formildede deres Strafværdighed. Herhid regnede man det bekjendte Exempel om Brettet eller det Tilfælde, at to svømme paa Søen, paa et Bret, der kun kan redde Een, og at den Ene støder den anden ned. Herhid hører ogsaa Nødværge. Denne kan kun tænkes i den borgerlige Forening, og er Afvendelsen af trængende Livsfare, hvori en Andens uretmæssige Angreb sætter nogen, ved Vold (moderamen inculpatæ tutelæ). Det er og for det meste i alle Stater erkjendt som et Tilfælde, hvori en Undtagelse for Straffeloven finder Sted. Men da maa det og svare til Angrebet og have en tilstrækkelig Grund i samme; heller ikke maa der være nogen Hjelp af Øvrigheden at erholde. Thi enhver har Ret at forsvare sin Person og sit Liv, og Ingen har Ret til at forstyrre Andres Liv og Fribed, hvilket ei vilde være Til-

fældet, hvis den uretfærdigen Angrebne, hvis Rettigheder Staten i Øieblikkets Fare ei kunde forsvare, ei havde Lov til at forsvare sig selv til Angriberens Skade. Mellem det sidste og de forrige Tilfælde finder den Forskjel Sted, at Nødværge, ved Statens Sanction, hæves til Ret, og at her virkeligen gives en Ret, som Staten blot modificerer, for at hæve Uordenerne ved Selvforsvar. Men i hine Tilfælde gives ingen Ret til hine Handlinger, fordi Retsforholdets Betingelse, den physiske Coexistens, ei er forhaanden eller ophæves. Derfor er Begrebet om Nødret kun et opdigtet eller falskt Begreb, thi der kan ingen Ret gives, i Nød at ophæve Retten, og der indtræffer derfor i et saadant Tilfælde enten en overordentlig Tilstand (dette er maaskee Meningen af det gamle Ordsprog: „Nød kjender ingen Lov"), eller, som Hugo forklarer sig, en ulovmæssig Handling finder Sted, som dog ei kan straffes, fordi Staternes Mangler selv har foranlediget den. Men Strafbarheden bliver mindre, jo mindre den Handlendes udvortes Frihed er, og jo mere det borgerlige Samfunds Indretning har frembragt Handlingen, som følgeligen saa meget mindre kan tilregnes. De positive Love have derfor almindeligt i saadanne Tilfælde bestemt Formildelse i Straffene.

Nøgent. Ved dette Udtryk betegner man i den dannende Kunst: 1) det for Klæder blottede menneskelige Legeme, og man siger i saa Tilfælde: studere, tegne det Nøgne, have Kundskab om det Nøgne, bemærke det Nøgne under Draperiet; 2) i Maleriet især Kjødet. At Studiet af det Nøgne er nødvendigt der, hvor draperede Figurer forestilles, sees deraf, at Dragt, Form og Forhold bestemmes ved det Nøgne. Af en fortrinlig Vigtighed er især det Nøgne i Maleriet. Man kalder Farvegivningen, for saavidt som den blot sysselsætter sig med Efterligningen af det Nøgne, det er her, med Kjødets Farve og materielle Beskaffenhed, Carnation, og hvem behøver man vel at sige, hvor meget det kommer an derpaa ved malersk Fremstilling af menneskelige Figurer? Vil Kunstneren heri tilfredsstille den skjønne Kunsts Fordringer, saa maa man først rigtigt træffe Lo-

caltonerne o: han maa gjengive Gjenstandens naturlige Farve, saaledes som den viser sig paa sit Standpunkt. Saaledes ere almindeligen paa et sundt Legeme Kinderne levende røde, Brystet, Halsen og Overarmen fiint hvide, Underlivet mere guulagtigt; ved de ydre Dele bliver Farven lidt efter lidt koldere, og gaaer ved Ledene, formedelst det gjennemskinnende kjøligere Blod, over i det Violrødlige. Men disse forskjellige Gradationer maae være harmonisk forenede i Carnationens Hovedtone. Iøvrigt kan Kjødfarvens Tone være uendelig forskjellig. Nord- og Sydlænderne have en forskjellig Colorit; Qvinder og Børn en finere end Mænd og gamle Folk; hvert Temperament udmærker sig ved sin særegne Farve, og hvert enkelt Menneske har en eiendommelig Farvetone. Men ved alle disse uendelige Modificationer bliver Stoffet stedse Kjød, og det kommer derfor ogsaa videre an paa, rigtigt at udtrykke dette Stofs materielle Characteer. Her kan feiles mod Sandheden, enten ved for megen Haardhed, som i de ældre Maleres Værker fra det 15de Aarhundred, eller ved for stor Mørhed (Morbidezza), der fornemmeligt findes hos GuidoReni, hvis Kjød hyppigen seer blodløst, slimigt og grønagtigt ud. Den franske Skole er gaaet saavidt, at man ei troer at see Kjød, men Porcellain eller Vox. I den sande Carnation er Tizian et hidtil uovergaaet Mønster.

O.

O paa de franske Mynter betyder Myntstedet Riom. O foran irlandske Navne tilkjendegiver en adelig Herkomst. O (ω) det sidste Bogstav i det græske Alphabet betyder Enden, ligesom A Begyndelsen, deraf Talemaaden Alpha og Omega (α og ω) Begyndelse og Ende. I latinske Titler og Indskrifter abbreverer man ved O Ordene optimus, ordo, ordinarius, oppidum, opus, opera &c.

Oaser (al Vahat) kaldte man to, eller efter Andre tre frugtbare Landskaber i Aegypten, der alleveane vare omgivne med Ørkener, i hvilke de laae som Øer. Den store Oase fandtes paa hiin Side Abydus, den lille ved Søen Moeris, og den tredie ved Jupiter Ammons Orakel.

Ob eller Oby, en betydelig Flod i det asiatiske Rusland, udspringer fra Søen Altin, løber nordligt og falder ud i Iishavet. Floden Ob, som Tatarerne kalde Umar og Ostiakerne Jack, har et sagte Løb, er mellem 2 og 300 Favne bred, fiskerig og seilbar næsten lige fra dens Udspring. Den optager en Mængde Floder, blandt hvilke Irtisch og Catunja; ved Foreningen med denne sidste faaer den først Navnet Ob, da den forhen heed Bi.

Obadja, Obadias, er den fjerde af de smaae Propheter, af hvis Spaadomme og Taler vi i Bibelen sand-

synligt kun finde et Fragment, der har Hensyn til Landet Idumæas Skjebne, hvorfor og Nogle have villet gjøre ham til en Idumæer. Han fremstod sandsynligt mellem Aarene 586 og 581 før Christi Fødsel.

Obelisk kaldes en firesidet Støtte, der bliver smallere op mod Spidsen og ender i en lille Pyramide. Disse Støtter ere en Opfindelse af de gamle Ægypter og af høi Alder. Allerede Herodot omtaler dem, men meest udførligt taler Plinius om dem. Han kalder den Konge der byggede den første Obelisk Mitres eller Mestres, som beherskede Theben, men angiver ei hans Tidsalder, heller ikke forekommer denne Konge enten hos Herodot eller Diodor fra Sicilien. Endnu finder man adskillige Obelisker i Ægypten: to i Alexandrien mellem den nye Stad og Fyrtaarnet; een staaende og een omkastet i Matarea mellem Ruinerne af det gamle Heliopolis, een i Landskabet Fajum, nær ved det gamle Arsinoe, sex blandt Thebens Ruiner rc. — De fleste Obelisker ere 50 til 150 Fod høie og mere, og for det meste huggede af een eneste Steen, almindeligt af rødagtig Granit, dog ere nogle faa af hvidt Marmor. Ved Foden indtage de almindeligt et Rum af fire til tolv og ofte flere Fod i Fiirkant. Sædvanligt ere de prydede med Hieroglypher, der ere fordybede (ofte to Tommer) og inddeelte feldt- eller etageviis; undertiden ere de og anstrøgne med forskjellige Farver. Nogle Obelisker ere gandske glatte, uden Hieroglypher. Maaskee ere disse fra en Tid, da man ei længer kjendte Brugen af Hieroglypher. Obeliskernes Fod staaer paa et simpelt fiirkantet Postament, som almindeligt er to til tre Fod bredere end Obelisken selv og har en Udhuling, hvori den hviler. Adskillige Lærde have villet finde det umuligt, at bryde saa uhyre Stene ud af Klipperne, og have forsøgt mangen anden Forklaringsmaade, men, efter Reisendes Vidnesbyrd finder man endnu i Egnen omkring Sinai, men fornemmeligt i Øvre-Ægypten, Steenbrud, i nogle af hvilke man endnu finder tilhugne Obelisker og store Støtter. Om deres Opkomst kan intet vist siges. Maaskee kom man paa den Tanke at opreise Obelisker ved de ældste Gudebilleder, som ei vare andet end pyramideformige Stene.

Saaledes var det ældgamle Billede af Venus paa Paphos en Pyramide af hvidt Marmor. Efter Herodot vare de helligede Solen og et Symbol for Solstraalerne. Dette skulde ogsaa deres Navn og Skikkelse tilkjendegive. At de vare bestemte til Solvisere er ei sandsynligt, fordi deres øvre Spidse ei kaster nogen skarp Skygge. Saa meget er vist, at Obeliskerne hos de gamle Ægypter, udgjorde en fortrinlig Prydelse paa de store Pladse foran Templerne, for hvis Hovedindgang almindeligt nogle stode. Men dertil brugte man kun Obelisker af anseelig Høide, de smaae fra 11 til 12 Fods Høide vare uskridigt kun Piedestaler for Gudebilleder. En Bibestemmelse kan vel og have været den, at overlevere Efterverdenen Mindet om mærkværdige Begivenheder ved den paa dem satte Hieroglyphskrift. De romerske Keisere bragte adskillige Obelisker fra Ægypten til Rom. August f. Ex. lod to store Obelisker bringe fra Heliopolis til Rom. Den ene brugtes som Solviser ved den uhyre Solskive, som August ved Astronomen Manilius havde ladet opreise paa Marsmarken. Til dette Brug var oventil paa Spidsen anbragt en Kugle. Den anden stod paa Spina i Circus Maximus, og skal netop være den samme, som Kong Semneserteus, efter Plinius, lod opreise. Ved Roms Ødelæggelse af Barbarerne blev den omstyrtet, brækkedes i tre Stykker og blev i mange Aarhundreder saaledes liggende begravet i Gruset, indtil Sixtus 3die i Aaret 1589 igjen lod den sætte istand ved Bygmesteren Domenico Fontana og opreise ved Kirken Madonna del Popolo. Under Caligula kom en anden stor Obelisk til Rom, hvilken blev opsat i Circo Vaticano. Den staaer nu foran Peterskirken og man regner dens Vægt til 10000 Centner. Claudius skal have ladet bringe de to Obelisker til Rom, der staae foran Indgangen til Augusts Mausoleum. Caracalla skal ligeledes have ladet hente en Obelisk fra Ægypten til sin Circus paa den appiske Vei. Keiser Constantius lod bringe den største Obelisk til Rom og opstille i den store Circus. I det 5te Aarhundred blev ogsaa denne omstyrtet af Barbarerne, og laae fra denne Tid brækket i tre Stykker under Gruset, indtil Sixtus 5te igjen lod den opreise 1588 paa

Pladsen foran Johanneskirken af Lateran. Dens Vægt beløber sig til 13000 Centner, Høiden uden Piedestalen 140 Fod og med samme 179 Fod. Der bragtes endnu flere Obelisker til Rom og nogle bleve forfærdigede der. Endeel Obelisker ere ogsaa bragte til Sicilien og Constantinopel. Det fortrinligste Værk om Obeliskerne er af den lærde Danske, Zoëga.

Obereit (Jacob Hermann) blev født den 2den Dec. 1725 i Arbon og opdragen i en Familie, der med Hoved og Hjerte var Mysticismen hengiven. Deraf fulgte, at ogsaa han snart fandt Smag i sammes Lærdomme og Grundsætninger, der saa let indsnige sig i den Velmenendes Hjerte, og tit, som vi i den nyere Tid have seet, endog faae Indpas hos Tænkeren. Med dette Hang til Mysticismus forenedes hos Obereit en grændseløs Videbegjerlighed, som han dog først senere var istand til at tilfredsstille. Tilfældigviis havde han tidlig begyndt at sysselsætte sig med medicinske og chirurgiske Bøgers Læsning og fundet Smag heri, hvorfor han og, da det var Tid at bestemme sig for en tilkommende Levevei, valgte Chirurgien. Han traadde altsaa 1740 i Lære hos en Chirurg i Arbon, der øvede baade den udvortes og indvorres Lægekunst med Held, og alerede efter nogle Uger overgav denne ham nogle Patienter til egen Behandling. Sine Fritimer anvendte han til utrætteligt Studium af sin Kunst. Efter at have overstaaet tre Læreaar kom han i October 1743 ud af sin Lære. Nu tiltraadde han sin Vandring og opholdt sig i München, Nürnberg, Augsburg og Christian-Erlang. Da hans Herre paa sidste Sted gav ham sin Afskeed i Juni 1746 og Obereit derover kom i Forlægenhed, tilbød sig uformodet en Leilighed for ham til at finde sit Udkomme paa en anden Maade, hvilken han ansaae for et høiere Vink. En kongelig polsk Architect, der reiste til Italien, tog ham i sin Tjeneste. Men underveis kom han i Uenighed med sin nye Herre, der gav ham pludselig hans Afskeed. Obereit gik til Wien, hvor han forgjeves søgte en Condition som Barbeersvend, og meldte sin Fader, at han ønskede, paa et Universitet endnu mere at fuldkommengjøre

sig i sin Videnskab. Paa Forlangende af Øvrigheden i Staden Lindau, der havde udsat et betydeligt treaarigt Stipendium for ham, gik han til Universitetet i Halle, hvor han studerede Medicin i Forening med Philosophie, og hvorfra han i Efteraaret 1747 gik til Berlin, for i de derværende Anstalter fornemmeligt at øve sig i den practiske Chirurgie og i Accouchementsvidenskaben. Efterat han havde opholdt sig der halvtredie Aar maatte han paa Øvrighedens Befaling vende tilbage ved Lindau 1750. Her blev han ansat samme Aar som Operateur og practisk Læge, skrev sine „neugegründeten Betrachtungen über einige chirurgische Materien (Lindau 1751) og blev i Aaret 1752 ansat som Fødselshjelper. Men de Øvriges vedvarende Ugunst og Misundelse gjorde ham kjed af den medicinske Praxis, hvorfor han desto ivrigere overlod sig sin Lyst til Philosophie, Theosophie, Poesie og Chemie. Han læste og studerede Alt, grublede over Alt. Han sysselsatte sig med theologiske, philosophiske, medicinske, chemiske og physiske Studier; han blev Digter, men hans Hang til philosophiske Speculationer beholdt Overhaand hos ham for hans hele Liv. Han gjennemvandrede de Gamles og Nyeres philosophiske Systemer, studerede Spinoza, Descartes, Malebranche, Newton, Leibnitz, Wolf, Locke, Hume og fremfor alt sin store Landsmand Lambert. Selv bedaget og affældig studerede han endnu med Ungdoms Kraft Kants, Reinholds og Fichtes Systemer. I Aaret 1763 udarbeidede han sin Disquisitio de universali methodo medendi confortativa, og udbad sig før Trykningen det bayerske Videnskabers Akademiers Dom herover, hvorpaa det udnævnte ham til Medlem. Denne Afhandling er trykt i Carlsruhe 1767, og 1769 havde Obereit den Glæde, at see sig udnævnt til Doctor i Philosophien af Wieland, dengang Cantsler i den frie Rigsstad Bieberach i Schwaben. Kort derpaa havde han den Ærgrelse, at Øvrigheden i Lindau forbød ham hans chemiske Arbeider, som han i den senere Tid næsten udelukkende havde opoffret sig, til fuldkommen Ruin for hans Formuesomstændigheder, dog tillod man ham snart igjen samme til hans Fordærvelse. Efterat Zimmermann i Hannover havde udgivet sit før-

ste Fragment om Eensomheden, hvori han vel holder denne, men slet ikke billiger det fromme Eremitliv, skrev Obereit, opflammet af hellig Iver for at redde Anachoreternes Ære, et Skrivt, som han i sin Smag gav Titelen: „Ein Zimmermans-Handlanger, von Liebes-Enthusiasten und der allerfreiesten Republik der Einsamen. Kiriath Sepher der Freimaurerinnen. Anno mundi 7275. Aus der Bergschotten-Loge. Sub rosa. Omendskjøndt Zimmermann blev haardt medtaget i dette Skrift, sendte Obereit ham ikke desto mindre selv Haandskriftet 1775 og besvor ham, at lade det trykke af Kjerlighed til sig, i det han lagde til: Pro Cynico, qui fere omnia sua secum portat, vitamque extrema per omnia duxit. Efterat han i adskillige Breve med endnu stærkere Besværgelsesformularer havde gjentaget denne Begiering, lod Zimmermann endelig Afhandlingen trykke med to Breve af Obereit, og ledsagede den med en Fortale, der havde en høflig og urban Mine, gav ogsaa Skriftet den forstaaelige Titel: Vertheidigung der Mystik und der Einsiedlerlebens gegen den Herrn Leibarzt Zimmermann von Obereit, Dr. der Philosophie, Frankf. a. M. 1775. En Kjerlighedshistorie, som Obereit alerede i 18 Aar havde havt med en seraphisk Hyrdinde eller Theantis eller Psyche Empirea, som han kaldte hende, skildrede han nu med brændende Farver i Magasin til Erfaringssielelæren under Titel: Theantis und ihr Schweizerphilosoph, eine psychologische Geschichte. I Aaret 1776 udgav han endnu følgende Skrifter: Ursprünglicher Geistes- und Körperzusammenhang nach newtonischem Geiste an die Tiefdenker in der Philosophie, und einfältige Fragen eines Laienbruders über die bremische Prüfung der lavaterschen Meinung von der Glaubenskraft; hvorpaa han 1780 udgav Gamaliels, eines philosophischen Juden Spaziergänge über die berlinischen Wundergaben. Kort derpaa indbød Lavaters Broder, en Læge, Chemist og virksom Frimurer ham til sig i Zürich og aabnede ham sit Laboratorium. Her tilbragte han nu eet lykkeligt, sorgfrit Aar og skrev et udførligt Værk imod Zimmermann, hvilket i sig selv var indholdsrigt, gjennemseet af een af hans Venner og der-

ved gjort mere passende i sin udvortes Form, hvorpaa det udkom under Titel: Die Einsamkeit der Weltüberwinder nach innern Gründen erwogen von einem lakonischen Philantropen. I dette Skrift fremstilledes det asketiske Munke- og Anachoretlivs lyse Side med saa megen Henrykkelse og Interesse; det Velgjørende i et stille, tilbageholdent, eensomt og paa sig selv henvendt Liv stilles i en saa skarp Contrast med Verdensmandens adspredte, udadrettede, larmende og tomme Liv, at ingen alvorlig Læser vil lægge denne Bog af Haanden uden at faae en vis Forkjerlighed for dette Slags Liv. Bogen har virket og har fundet mange Læsere. Obereit skylder den sin Berømmelse, og Zimmermann er derved bleven foranlediget til at skrive sit store Værk om Eensomheden. I Aaret 1781 forlod Obereit Schweiz for at reise til sin Broder i Dresden, hos hvem han opholdt sig en rum Tid. Her skrev han: die Natur und die Heiden über Steinbart; og faldt paa Stiftelsen af en Privatforbindelse af Christustilbedere til fælleds Arbeid i Christi Tempel. I August og Sept. 1782 opholdt han sig i Hannover, hvor Zimmermann, skjøndt han ei havde synderlig Grund til at være tilfreds med Obereit, omgikkes ham paa en temmelig god Fod. Herfra vandrede Obereit til Øvre-Lausitz, hvor han opholdt sig to Aar hos Hofraad Nitsche, som han havde vundet ved sin Weltüberwinder. I Sommeren 1784 kom Obereit til Leipzig, hvorfra han begav sig til sin Velgjører Wieland i Weimar, som i Forbindelse med andre Venner sørgede for hans Udkomme. Paa denne Tid udkom Zimmermans store Værk om Eensomheden (über die Einsamkeit), hvori han vel priser Eensomhed, men skildrer alle Munke, Mystiker og Eneboere som hellige Dagdrivere. Hvad han alerede i Hannover havde truet Obereit med, at han endnu engang vilde bryde en Landse med ham, gik nu krigeligt i Opfyldelse i ovennævnte Værk. Vreden over Verdensovervinderen (der Weltüberwinder) var egentligt den Apollo, der havde begeistret Zimmermann og bestemt ham til at skrive dette Værk. Hevnen, han tager over sin Modstander bestaaer deri, at han i tredie Bind viser ham in puris naturalibus og udkaster

et aldeles i det Latterlige faldende Caricaturbillede af ham, og skildrer tillige de Optrin, han havde havt med ham i Hannover, aldeles efter Naturen og paa den yderst comiske Maade. Han siger om ham: „Hans frie og ophøiede Pande, hans ærlige Ansigt, hans lyse, kjekke, skjønne og dog undertiden noget forvreiede Oine, hans venlige Mund, men tillige det Comiske i hans Hoveds majestætiske Bevægelse og hans spanske Gang robede ved første Oiekast en høist usædvanlig og ualmindelig Mand." Man træffer og paa megen sand Berømmelse for den vakre Obereit: „Han er vist nok en kraftig, grundfast, kjernefuld og i mangen streng Dyd øvet Mand. Man seer tillige, at han søger Sandheden dybt og med Jern-Standhaftighed og driver den indre Theologie med Iver". Men den Uret, han viser imod ham, bestaaer deri, at han næsten blot fremstiller Obereits comiske og latterlige Træk og derved saa meget sikkrere giver ham til Priis for den almindelige Latter. Disse og flere Angreb kunne ei tilstrækkeligt undskyldes derved, at Zimmermann var bleven yderst pirret og opbragt ved den Maade, hvorpaa hans Modstandere talte om Verdensovervinderen, som en stor, over Zimmermann erholdt Triumph. Obereit, paa hvem disse Udfald i det zimmermannske Værk havde gjort dybt Indtryk, vilde bekjæmpe ham med lignende, sig selv aldeles ubekiendte Vaaben og skrev et satirisk Værk: Supplike an philosophische Damen zur Besänftigung der großen flammenden Autorschaft über die Einsamkeit des königlich großbritannischen Herrn Hof- und Leibarztes Zimmermann in Hannover. In drei Aufwartungen von dem Verfasser der Einsamkeit des Weltüberwinders Obereit, Leipzig 1785. Efter et halvaarigt Ophold i Weimar, opslog Obereit 1785 sin Bopæl i et mørkt lille Værelse i Jena, endnu nødtørftigt understøttet af Wieland og andre barmhjertige Sjele. Fra denne Tid synes han at have givet Mystiken Afskeed og blot opoffret sig den egentlige Tids-Philosophies Studium, saa at endog hans gamle mystiske og theosophistiske Venner ei sjelden forekastede ham hans forfængelige Grublen over

den almindelige menneskelige Philosophie. Dog gjorde de dette, i det Hele taget, aldeles med Uret. Thi, naar Obereit længe nok havde tumlet sig omkring i Philosophiens Labyrinth, vendte han dog tilsidst tilbage til sin længe nærede Mysticismus. Da han herpaa i det berlinske Maanedsskrift var bleven beskyldt for at have almindeligt udbredet og anbefalet den af Jesuiterne til Bedaarelse skrevne Bog des erreurs et de la vérité, og, at det Centralistselskab, som han vilde stifte, i visse Maader havde Hensyn dertil, saa skrev han derimod en djerv og eftertrykkelig Philippica under Titelen: Dr. Obereits gerade Schweizererklärung vom Centralismus, Exjesuiterei, Anekdotenjagd, Aberglauben, Maulglauben und Unglauben. Imidlertid traf det sig, at Hertugen af Meiningen, ved et Besøg i Jena, hører tale om den berømte Verdensovervinder, besøger ham, finder Behag i den gamle Tænker, indbyder ham kort derpaa skriftligt at komme til Meiningen, hvor han lover ham en aldeles frie Existens. I denne Begivenhed toge alle Obereits Venner, saavelsom alle Centralister den meest levende Deel og tilskreve ham Lykønskninger derover. Han befandt sig ret vel i Meiningen, hvorhen han begav sig i Marts 1786, blev udmærket af Hertugen og Hoffet, og følte sig ei lidet smigret derved. Her skrev han til 1791 en Mængde Værker, hvoraf dog intet synes at have havt nogen Indflydelse paa hans offentlige eller private Liv. Hvad enten nu Obereit i Længden ei fandt mere Behag i Meiningen, eller han maaskee indsaae, at han endeligt blev overflødig, saa forlod han dette Sted efter et femaarigt Ophold der, i Foraaret 1791 og gik med en Pension til Jena, hvor han gandske overgav sig til den nyeste Philosophies Studium. Herfra begav han sig 1793 igjen til Dresden, til sin Broder, hvis tre voxne Sønner, han skulde lede i deres Studier, men han blev der kun til næste Aar, da han tredie Gang begav sig til Jena. Efterat han her endnu havde lagt sig efter den fichtiske Idealismus og studeret dennes Videnskabslære, og understøttedes af Fichte, døde han den 2den Febr. 1798. Dette er en Mands Levnet, som Mysticismus havde fordærvet for Philosophien og denne igjen for Mysticis-

men, og som altsaa, hvorhen han og vendte sig, stedse stod paa urette Sted, saa meget og hans virkelige Kundskaber i Philosophien saavelsom i mange andre Videnskaber udmærkede ham til hans Fordeel.

Oberlin (Jeremias Jacob) Professor og Bibliothekar ved Universitetet i Strasburg, det franske Instituts Correspondent og Medlem af Statsraadet i Strasburg, var født der den 7de August 1735, blev Student 1750 og forsvarede syv Aar derpaa offentligt en Afhandling under Titel: Dissertatio philologica de veterum ritu condiendi mortuos. Argent. 1757. Efterat han havde fuldendt sine philologiske og philosophiske Studiers Cursus, hørte han tre Aar Forelæsninger i Theologien, men han sysselsatte sig mere med den philologiske og archæologiske Deel af en Theologs Kundskaber end med Theologiens Studium i dens hele Omfang. Da Kennicot i hele Europa lod samle Varianter til det gamle Testamentes hebraiske Text, paatog Oberlin sig at sammenligne de fire Haandskrifter, som Strasburgs Universitetsbibliothek besidder. Nogle Prøver af dette Arbeid leverede han i Miscella argentoratensia. Efterat han havde endt sit Cursus i Theologien opofrede han sig gandske de gamle og nyere Sprog, Literaturens, Oldsagernes og Diplomatikens Studium. Herved hindredes han dog ikke i ogsaa at studere Middelalderen; og de Forskninger, hvorpaa han derved førtes, leverede ham fortræffelige Materialier til hine Tiders Historie, Sprog og Literatur. Disse vigtige og mangfoldige Arbeider erhvervede ham, saavel i sit Fædreneland som i Udlandet Berømmelse som een af de meest grundige Lærde i Oldsagerne, Philologien og Diplomatiken. Hans Udgaver af nogle af Ovids Værker, af Vibius Sequester, af Horats, Tacitus og Cæsar skattes med Rette. Hans øvrige Værker ere: Miscella litteraria argentoratensia; Museum Schoepflini T I (den anden Deel udkom aldrig); Orbis antiqui monumentis suis illustrati prodromus; Rituum romanorum Tabulæ; artis diplomaticæ primæ lineæ: de sidstnævnte Elementarværker tjente ham til Ledetraad ved hans aca-

demisse Underviisning; Litterarum omnis ævi fata, tabulis synopticis exposita. Disse Tabeller angive Navnene paa de fortrinligste Skribentere, Gjenstandene hvorom de ere skrevne, Nationen, hvortil de hørte og Tiden, naar de levede; Essai sur le patois lorrain, du comté du Ban de la Roche; Exposé d'une découverte faite au Forum de Rome par le chevalier de Fredenhein; Essai d'annales de la vie de Jean Guttenberg, inventeur de la typographie. Det tydske Sprogs Studium i Middelalderen sysselsatte Oberlin meget og bevægede ham til Udgaven af I. G. Scherzii glossarium germanicum medii ævi, potissimum dialecti Suaevicæ; to Foliobind. Flere andre Værker og Afhandlinger ere ligesaa mange Beviser paa Oberlins Talenter og grundige Lærdomme. Han var den Første, der leverede et Afrids af en Statistik over Elsas for den Tid, da han fra 1782 i ti Aar udgav Elsasser-Almanach. Endeligt bearbeidede han og Alsatia litterata, hvortil Schoepflin leverede ham mange Materialier. De to første Bind udkom 1782 og 1786. Oberlin døde i Strasburg den 10de Oct. 1806.

Object, Objectiv, Objectivitet. Object, en Gjenstand, er modsat Subject o: et Væsen, som kan betragte, forestille sig og erkjende Gjenstanden. Det forstaaer sig, at ethvert Subject i et andet Forhold kan blive Object, den Forestillende, Erkjendende, Betragtende bliver det Forestilte, Erkjendte, Betragtede. Ja ethvert menneskeligt Subject kan gjøre sig selv til Object for sin Forestilling og Erkjendelse. Det Objective er følgeligt hvad der hører til Gjenstanden og er modsat det Subjective o: det Personlige: Objectivitet, hvad der udgjør Gjenstanden er modsat Subjectivitet eller Personlighed. Om en Erkjendelse eller Fremstilling er objectiv eller kun subjectiv gjør en betydelig Forskjel. I første Tilfælde er den overeensstemmende med Gjenstandens sande Beskaffenhed, i andet Tilfælde kun med den Forestilling, Een kan have gjort sig om den, hvorved Spørgsmaalet stedse først maa afgjøres efter Forestillingens Sandhed og Rigtighed. Iøvrigt har det, der fo-

rekemmer alle Subjecter som det Rigtige og Sande, det Objectives Værdie. Fra disse Ideer ere de Æsthetiker gaaet ud, der i de skjønne Kunsters Fremstillinger, drive paa det Objective, som paa det, der bevirker Stiil, da derimod blot Maneer udgaaer af Subjectivitet, der altsaa noget almindeligt Sandt og Nødvendigt, her kun noget betinget Sandt og Tilfældigt. Objectivitet alene bevirker en sand Forestilling; hiin giver Billede og Form og Beskuelighed og er derfor beslægtet med Plastiken. Denne er mindre bestemt, dunkel og giver Musikens Indtryk. Men selv i det Musikalske forlanges, at der skal være Objectivitet, altsaa og i det Lyriske. Kunstneren skal sætte sig hen i en Gjenstand uden for sig. Imidlertid er her endnu meget at bestemme nøiere, men især den Omstændighed, hvorledes Kunstneren skal forholde sig, naar han ei blot skal gaae dannende, men og stemmende frem, og hvordan, naar det overhovedet kun er ham om Sinds Stemning at gjøre. Aabenbart kan man ei lige strengt foreskrive enhver Kunstner Objectivitetens Lov. — Undertiden synes man ved en objectiv Fremstilling blot at forstaae en saadan, hvor Kunstneren aldrig selv viser sig i sin Skabning, hvor hans Personlighed blander sig ind ved en indstrøet Reflexion eller et Udbrud af Følelsen. At dette kun kan finde Sted i den episke og dramatiske Poesie, behøver intet Spørgsmaal. Hos den, hvis digterske Natur nærmer sig mere det Lyriske, vil vist nok ogsaa i andre Arter den objective Fremstilling let afbrydes ved den subjective Stemning f. Ex. i Klopstocks Messias. Epikeren og Dramatikeren, der træder mere ud af sig selv og lever mere i en Yderverden, kan bedre sætte sig ud af sig selv, og bliver i sin Skaben ublandet med sin Individualitet. — Hvad det Objective og Subjective i Erkjendelsesevnen angaaer derom maa man efterseе Artiklen Transcendentalphilosophie.

Objectivglas kaldes i en Kikkert eller et Forstørrelsesglas det Glas, der vender imod Objectet.

Oblat kaldes Brødet i Nadveren, fordi det i den christelige Kirkes første Aarhundreder, blev taget af de Oblationer (frivillige Gaver af Brød og andre Levnetsmidler), som Menighedens Lemmer bragte sammen. De nu i den catholske og lutherske Kirke ved Nadveren brugelige smaae, tynde, runde Skiver af usyret Hvedebrød, paa hvilke man seer et Crucifix med Bogstaverne INRI, synes først at være opkomne i det 11te Aarhundred, og bleve, som hine foræreде Brød, kaldte Oblater. Den reformeerte Kirke betjener sig istedet for disse af større Skiver almindeligt Brød, der brydes i Stykker ved Uddelingen. Den græske Kirke har, efter de i saadanne Ting mindre betænkelige ældre christne Menigheders Exempel, beholdt Brugen af syret Brød i Nadveren.

Obligat (af det italienske Ord obligare, forpligte, forbinde), bruges i Musikken om det Instrument, som enten alene eller ledsaget af andre Instrumenter, har Stykkets Hovedmelodie at udføre og altsaa ei er blot accompagnerende. Spille obligat er altsaa det samme som spille en Hovedstemme og ingen Bistemme. De accompagnerende Stemmer kunde man i alt Fald udelade, og den obligate eller Solostemmen vilde derved kun tabe i Quantiteten, men ei i Qualiteten; men vilde man springe den obligate Stemme over og blot spille Accompagnementet, saa vilde dette som et blot dødt Legeme, der manglede Sjel (Melodien), blive enhver ubehageligt. Nu kan et Instrument enten være sat aldeles obligat, i hvilket Tilfælde man kalder dette Musikstykke en Concert for dette Instrument, eller det kan hist og her have enkelte Soloer eller obligate Satse, som for det meste pleier at være Tilfældet i Syngestykker og tit selv i Concerter. Heraf sees at ethvert Instrument kan have obligate Satser at foredrage, og der gives virkeligen heller intet Instrument, som jo Componisten, i en fuldstemmig Musik efter Omstændighederne, nu og da skulde kunne give en obligat Stemme at foredrage. Herfra er intet Instrument undtaget uden maaskee Contrabassen, deels, fordi Solospillere paa samme ere meget sjeldne, men deels og fornemmeligt, fordi Solostemmen, foredraget

af dette Instrument, vilde ligge for dybt til, at den tilborligt kunne understøttes af andre ledsagende Instrumenter. Da man dog har nogle betydelige Virtuoser paa Contrabas, saa følger naturligt deraf, at der maa gives Concerter for dette Instrument. Saaledes fandtes der i et Selskab saakaldte Prager-Musici en Contrabassist, der bestandigt paa sin Contraviolin solo pleiede at foredrage de Dandsemelodier, som Selskabet spillede. Iøvrigt blev Udtrykket obligat oprindeligen kun brugt om saadanne Stemmer, som, naar de vare satte i den bundne Skrivemaade, og altsaa ligesom forbundne med andre Stemmer, ei kunde udelades uden at gjøre Vold paa det hele Tonstykke. Nu derimod kalder man, som alerede ovenfor er sagt, en Stemme obligat, som, selv i ubundne Stykker ei kunde udelades, uden at forstyrre Tonstykkets egentlige Liv. Ofte bruger man og Ordet obligat i den Betydning, der er Kunstudtrykket concerterende egen, og fordi man da vil sige, at den obligate Spiller ogsaa er istand til at foredrage en Solostemme, eller at han med andre Ord er en Concertspiller.

Obligation (Gjeldsbeviis, lat. Chirographum) er et saadant Document, hvori en Skyldner tilstaaer, at han er sin Creditor en viis Ting eller Quantitet skyldig. De ere efter de danske Love af meget forskielligt Slags, saavel med Hensyn til det Papiir, der skal bruges, som og i Hensyn til deres Virkninger. Ethvert Gjeldsbeviis der udstedes paa længere Tid end to Aar, skal skrives paa stemplet Papiir af første Classe efter Summens Størrelse, med mindre Summen ei er over 10 Rdlr. Udstedes Gjeldsbeviset paa kortere Tid end tre Maaneder, kan det udfærdiges paa anden Classes Papiir, om det og er grundet i Pengelaan eller lyder paa Renter; samme Papiir kan og bruges naar Documentet er udstedet paa længere Tid og ei overstiger to Aar og ei er grundet i Pengelaan eller betinger Renten. For at sikkre et Gjeldsbeviis mod de Indsigelser, der siden kunne gjøres derimod er det raadeligt ei alene at lade det underskrive af Vitterlighedsmænd, men og paategne af en

offentlig Autoritet hvorved al Striid om dets Egthed hæves. Mindreaarige og andre Personer, der ei ere istand til at indgaae Kontrakter, kunne heller ikke forpligte sig ved Gjeldsbreve uden med deres Værgers eller Curators Samtykke og Underskrift. — De aftalte Renter bør betinges i Gjeldsbrevet, men maa ei overstige de af Loven fastsatte, da Overtrædelsen heraf har Capitalens Confiskation til Følge. Gjeldsbreve bestemme almindeligt ei Betalingstiden umiddelbart, men fastsætte, at Capitalen, mod et vist Varsel, almindeligt enten paa $\frac{1}{4}$ Aar eller $\frac{1}{2}$ Aar, kan opsiges af een af Parterne. (Man eftersee det Omstændelige desangaaende i Ørsteds Formularbog, 1811, fra P. 247 til 295).

Obligo, staae i Obligo, er et Kjøbmandsudtryk, der især bruges af Banquierer, for at betegne, i hvilken Fælledsforbindtlighed, de staae til deres Correspondenter, ei blot ved reelt Forskud eller Credit, men og ved Vexelgiro ꝛc.

Oboe (italiensk Oboe) eller Hobøe (fransk Hautbois) er eet af de meest bekjendte Blæseinstrumenter, der bestaaer af et lige, af flere Stykker sammensat, sædvanligt af Buxbomtræe forarbeidet og med Huller forsynet Rør, der ender nedentil i en lille Tragt, og blæses igjennem et oventil paasat trangt Mundstykke af Rør. Det har en klar skarp Tone, og gaaer fra det dybe eller engang strøgne D (ogsaa c) til det tre Gange strøgne d (høiest f). Derfor bruges Hoboen, som et gjennemtrængende Discantinstrument, fornemmeligt ved Feldtmusik, saa at man af samme som Hovedinstrumentet, har kaldt Feldtmusikanternes hele Corps Hoboister. I den nyeste Tid har Clarinetten gjort den stor Afbræk, hvortil det maaskee bidrager, at Hoboetonens Godhed og Reenhed beroer meget paa Mundstykkets Godhed, og der behøves en meget delikat Behandling af Instrumentet, naar Tonen ei skal blive skrigende og vibende ꝛc. Der gives derfor nu langt flere gode Clarinetspillere end Hoboister og kun meget faa Concertspillere paa Hoboe, saavelsom faa Concertcompositioner for dette Instru-

ment. Det sidste kan vel og forklares deraf, at dens Tones Characteer er alt for fast og uforanderligt bestemt, til at tillade en saadan Mangfoldighed af Satser, som er sædvanlig ved en Concert, hvorfor det flere Satse igjennem fortsatte Solospil bliver noget eensformigt og kjedende. Imidlertid fortjener Hoboen, ei alene som Orchesterinstrument, men og som concerterende Instrument i enkelte Satser en større Opmærksomhed og Uddannelse, end nu er sædvanligt blandt Instrumentalisterne; da den samme eiendommelige Tone hverken kan erstattes ved Clarinetten eller ved noget andet Instrument, og udgjør en Hovedfarve i Instrumentalmusikens Colorit. Man betjener sig med Rette af den i Serenader, Notturner og Satser af idyllisk Characteer &c. Oboen hører til de nyere Instrumenter og blev først brugt ufuldkomment ved de franske Feldtregimenter, derpaa forbedret af Tenner i Nürnberg og forsynet med Klapper. Den saakaldte Hoboe d'Amour, der stod en Terz dybere end den sædvanlige er ei mere i Brug. Den nyeste Anviisning at spille paa Hoboe er af Frøhlich.

Obolus var en græsk Sølvmynt, den siette Deel af en Drachma, og, efter vore Penge omtrent $\frac{1}{40}$ Specie. Forhen betjente man sig, istedet for dem, af smaae spidse Stykker Jern eller Kobber (deraf Navnet ὀβολος ὀβελος, Spyd) ved Tuskhandel, af hvilke sex fyldte Haanden og ligeledes udgjorde en Drachma; Navnet gik derpaa over paa hiin lille Sølvmynt. Grækerne puttede og de Døde en Obolus i Munden som Færgeløn for Charon. I visse Talemaader og Ordsprog betyder Obolus en meget ubetydelig Mynt, som vi bruge en Skjerv, en Hviid.

Obotriter et vendisk Folkeslag see Mecklenburg og Venden.

Obsequium (lat.) er 1) den ubetingede Lydighed mod Foresatte, hvortil Munke og Nonner forpligtedes ved deres Ordenløfte; 2) et Fængsel, hvori

de indspærredes formedelst udviist Gjenstridighed, for deraf at lære Lydighed.

Observans (observantia) i Almindelighed saameget som Sædvane, Skik, i særdeles Betydning, en i et Selskab ved Medlemmernes stiltiende Samtykke, antagen Norm.

Observanter, Observantes, Fratres de observantia, fratres minores S. Francisci, regularis observantiæ see geistlige Ordener.

Occident kalde vi den Himmelegn, hvor Solen gaaer ned, Vesten; de vestlige Lande paa Jordkloden.

Occidentalsk eller **vestromersk Keiserdom.** Theodosius den store den sidste Enehersker over hele det romerske Rige, havde kort før sin Død ved Testamente deelt hiin uhyre Landmasse saaledes mellem sine to Sønner, at Arcadius (18 Aar gammel) erholdt Orienten (Thracien, Lilleasien, Syrien, Ægypten og halve Illyrien), med Constantinopel til Hovedstad, men Honorius (11 Aar) erholdt Occidenten, der indbefattede Italien, Afrika, Gallien, Spanien, Brittanien og den anden Halvpart af Illyrien, med Hovedstaden Rom. Uagtet denne Deling skulde, efter Theodosius's Villie, begge Riger ligesom forhen udgjøre et Heelt. Da Theodosius døde den 11te Jan 395 tiltraadde de af ham bestemte Formyndere Regjeringen for hans Sønner, Ministeren Rufinus en Gallier for Arcadius, og Generalissimus Stilico, en Vandaler, for Honorius. Der opkom snart Uenighed mellem disse, og Rufinus maatte vige for Stilicos større Kraft, dog strandede siden den sidstes Planer paa det constantinopolitanske Hofs Rænker. Stilico deelte vel paa Rufinus's Forlangende strax Landene, Armeen og de umaadelige Kostbarheder af den keiserlige Efterladenskab, men var ei tilsinds at aftræde Halvparten af Regentmagten til Ministeren som Formynder for den unge Behersker af Orienten. Feldtherren havde sat sig i Spidsen af den Arcadi-

us tilhørende Armeeafdeling for at bringe samme til Constantinopel og tillige sikkre sig Overanførselen over begge Rigers Krigsmagt. Han var alerede paa sin Marsch til Constantinopel, kommen til Thessalonica, da Rufinus som frygtede den kjekke Helt og hans personlige Ankomst over alt, sendte ham den Befaling imøde, at han skulde gjøre Holdt, da man vilde betragte ethvert Skridt, han personligt nærmede sig Orientens Hovedstad for en Fiendtlighed. Stilico var for fiin til ei tilsyneladende at adlyde, men ogsaa bestemt nok til at skaffe en Medbeiler af Veien, der turde foreskrive ham Love. Gainas, en gothisk General, der af Stilico var udnævnt til Overanfører for den østromerske Hær, erholdt sine Ordrer, og Rufinus faldt paa Marsmarken uden for Constantinopel, omgiven af den ankomne, derpaa forberedede Hær, ved en kjek Soldats Sværd for Keiser Arcadius's Øine. Men Stilico havde forregnet sig meget, hvis han troede nu at være sit Maal nærmere; han var snarere endnu længere fra det, da en Eunuch fra det byzantinske Hofs Indre traadde med sin Politik i Skrankerne imod ham. Den kloge Hofmand Eutropius, Arcadius's øverste Kammerherre og første Yndling, og den ligesaa aanbrige som yndige Keiserinde Eudoxia fandt for stor Smag i det let vundne Herredom over en svag Herske og Gemal, til at de skulde have tilstaaet en Feldtherre nogen Indflydesse, der kunde blive Yndlingen saa farlig. Arcadius selv vilde hellere overlade sig til Hofmanden og den skjønne smigrende Gemalinde, end til Feldtherrens kraftige Alvor, og hans vise men tit ubeqvemme Raad og Veiledning. Man forstod at vinde Tropperne og deres Anfører Gainas, og, efterat man havde forsøgt alt for at styrte Stilico i den offentlige Mening, lykkedes det at erholde et Senatsdekret imod ham fra Constantinopel, hvorved han erklæredes for Rigets Fiende og for at have forbrudt sine inden Orientens Grændser liggende store Besiddelser; men snigmorderske Anslag mod hans Liv lykkedes ei hans Modstandere. Denne aabenbare Fiendskab mod det vestlige Riges Bestyrer gav det første Tegn til begge Rigers evige Adskillelse, og den forsigtige Theodosius's vise Hensigter strandede paa nogle faa Menneskers Liden-

skaber og hans unge Sønners Svaghed, hvilke ei havde Styrke nok til at holde hine i Tømme. Det var vel snarere sandsynligt end umuligt, at den duelige Feldtherre Stilico med Sværdet i Haanden havde kunnet bane sig Vei til Arcadius's Pallads; dog greb han ei til dette Middel, og Eutropius styrede i nogen Tid det østlige Rige. — I det vestlige Rige herskede Stilico uden Medbeiler i Honorius's Mindreaarighed. Hans første Omsorg gik ud paa at undertvinge den oprørske Statholder i Afrika, Gildo, hvilket han udførte ved dennes egen Broder, den mauriske Prinds Mascezel, som havde to Børns Mord at hevne paa sin tyranniske Broder, der ogsaa maatte bøde med Livet. Efterat Stilico derpaa havde gjort et Feldttog mod Gotherne i Grækenland, formælede han sin Datter Maria med hendes Fætter den 14 aarige Honorius (398). Men allerede to Aar efter hiin Formæling brød en Ulykke ud over Italien, som Stilico blot kunde opholde i dens raske Gang, men ei formaaede at afvende. Alarich, Vestgothernes tappre Konge, som i Aaret 397 var af Stilico bleven hindret i at undertvinge Grækenland, besluttede at hevne sig herover ved Indfald i Italien. I Aaret 400 nærmede han sig Keiserens Residens Mailand; Honorius flygtede til den faste Stad Asta ved Tanarus (Asti), blev der beleiret og maatte finde sig i et ydmygende Forslag til en haanlig Capitulation, da Stilico, som i Hast havde samlet de adspredte Tropper, ilede Keiseren til Hjelp og reddede Italien. Alarichs Leier (ved Pollentia) og med samme hans store i Grækenland røvede Skatte bleve tillige med Alarichs Gemalinde Seierherrens Bytte. Efterat have overvundet Alarich i et nyt Slag ved Verona (403), hvori den vestgothiske Konge nær var omkommen, tvang Stilico ham til at rømme Italien. Honorius drog med den hæderkronede Stilico ved sin Side, i Triumph ind i det gamle Rom (404), der jublende modtog Keiseren, og foreviigede Mindet om sin Nærværelse i denne Stad ved et Edikt, hvorved han for stedse ophævede Fægterkampene ved de offentlige Lege. Efter et Ophold af nogle Maaneder forlod Honorius Rom for at opslaae sin Residens i Ravenna, da den nylig overstandne

Fare i det ubefæstede Mailand lærte ham at skatte Fordelene af en Fæstning. Han fik snart Aarsag til at prise sin Forsigtighed, da Radagaisus to Aar efter i Spidsen af 200,000 Krigere, af germanisk og gothisk Herkomst, brød over Alperne og trængte frem til Florents. Da ilede Stilico, som først var sysselsat med en Hærs Organisation, uden at kunne hindre de Ødelæggelser, som Barbarerne anrettede, til med en Hær paa neppe 40000 Mand, det faldefærdige Riges sidste Kræfter, indsluttede Radagaisus's Hær ved en uhyre Kjede af Forskandsninger, forsynede det betrængte Florents med Levnetsmidler, medens Barbarerne lidt efter lidt udhungredes, og gjorde endeligt et almindeligt Angreb paa de udhungrede Fiender, som lede et frygteligt Nederlag. Radagaisus blev fangen og henrettet, og de fangne Barbarer solgte som Slaver. — Saaledes var Italien endnu engang reddet; men Stød paa Stød traf snart igjen det i sin Grundvold rystede Rige. Levningen af Radagaisus's Hær faldt ind i Gallien, og snart bleve Germanner (Vandaler og Alaner forenede med Svever) Herrer af de galliske Provindser og Rhinlandene, som dengang vare blottede for alle Tropper, da Stilico havde seet sig nødt til at bruge dem mod Fienden i Italien. Paa samme Tid gjorde den romerske Armee Oprør i Britanien, den vilde give sig selv en Keiser, men først den tredie, en simpel Soldat, Constantin, der vel tildeels for Navnets Skyld var valgt til Regent, holdt sig paa Thronen, efterat hans to Forgjengere Marcus og Gratian inden faa Maaneder ved Dolkestik, vare stødte fra Thronen. Constantin landede i Boulogne, og det af Honorius forladte og Barbarerne priisgivne Gallien underkastede sig ham gjerne. Gothen Sarus, der havde Ordre at bringe Constantins Hoved til Ravenna, maatte skatte sig lykkelig, efter syv Dages Storm paa den gallisk-britanniske Keisers Forskandsninger ved Vienne, at kunne bringe sin næsten tilintetgjort Hær tilbage over Alperne, der nu kaldedes Grændsen imellem Honorius's og Constantins Lande. Constantin indlemmede kort derpaa ogsaa Spanien i sit nye Rige (408); han fandt der en svag, snart overvunden Modstand af Keiser Theodosius's i rige

Besiddelser boende fire Fættre, og fandt derimod meget Tilhæng blandt Folket. Medens dette foregik mellem Alperne og Hercules's Støtter, udvikledes Begivenheder ved Hoffet i Ravenna, der bleve Begyndelsesledene til en nye Kjede af Uheld, Svagheder og Forbrydelser, under hvilke Occidentens Throne forgik. Alarich, Gothernes Konge, havde erhvervet sig Stilicos Venskab og sluttet et Freds- og Foreningsforbund med Honorius, hvorved han blev udnævnt til Overanfører for den romerske Krigsmagt i Illyriens Præfektur. Stilicos Hensigt, at forene det østlige Riges Halvdeel af Illyrien med det vestlige Rige, som ved Toget mod Radagaisus var hindret, kom nu igjen for Dagen og skulde tillige sandsynligviis tjene til at sysselsætte den farlige Alarich fjern fra Italien ved Udsigt til Constantinopels Porte. Vel foretog denne sig og nogle Bevægelser i Thessalien og Epirus; men fra Æmona sendte han Regning til Ravenna, paa Udgifter han havde havt for Honorius, og det Forslag at sætte ham i Besiddelse af een eller anden occidentalsk Provinds som Bliveslted for hans Folk, hvorfor han vilde ydmyge Usurpateuren i Gallien. Efter de heftigste Optrin i det romerske Senat drev Stilico det Forslag igjennem at tilfredsstille Alarich med en Sum af 4000 Pund Guld under Navn af Subsidier. Men Senatets hemmelige Harme over denne Eftergivenhed, der dog maaskee udflød fra Stilicos Kjendskab til Gotherkongens Kraft, meddeeltes muligt ved Ophidsen, ogsaa Armeen. Honorius's Tillid til hans gamle Minister undergravedes. Han begyndte først at frygte ham, derpaa at hade ham, og, da man forebragte ham, at det var Stilicos hemmelige Hensigt at sætte sin Søn Eucherius paa Thronen, gav han sit Samtykke til en Mands Henrettelse, der længe havde været den eneste Støtte for det vestlige Riges vaklende Throne. Stilico henrettedes den 23de Aug. 408 og derpaa hans Søn og mange af hans Venner. Honorius lod sig tillige skille ved sin anden Gemalinde Thermantia, Stilicos anden Datter, der ligesom hendes Søster skal have forladt ham som Jomfrue. — Den svage Honorius befandt sig nu i nogle Yndlingers Vold, der blot styredes af Fanatismus

og Taenmytte, og ei forstode at bedømme hvilken Tjeneste de havde gjort den gothiske Konge ved Stilicos Fald. De fremmede Leietropper, der vare blevne den gamle Feldtherre troe, søgte at hevne ham derved, at de 30000 Mand stærke traadde under Alarichs Faner. Endnu havde man ei betalt denne de ovennævnte Subsidier, og, medens man i Ravenna sad i Raadvildhed hvad man skulde svare paa Alarichs Forespørgsel, var denne alerede trængt frem over Alperne og Po indtil Rimini, havde erobret Appeninernes Passer, givet sine Soldater de triumphaliske, melkehvide Tyre ved Bredderne af Clitumnus til Priis, leirede sig uden for Roms Mure og indsluttede Staden saaledes, at den snart udsattes for en skrækkelig Hungersnød, der tvang Indbyggerne til de fryggteligste Forholdsregler. Da en Deputation fra Rom der sendtes til Alarichs Leier, vovede at erklære ham, „at den hele Folkemasse vilde styrte ud imod ham, hvis han afslog en hæderlig Capitulation," svarede han blot d faa Ord: „Jo tættere Græsset staaer jo bedre kan man slaae det." Da han endeligt havde bestemt den uhyre Løsepenge, og man spurgte ham: „naar du fordrer dette af os, o Konge! hvad lader du os da beholde," svarede han med de indholdsrige to Ord: „Eders Liv!" Dog eftergav han noget af sine Fordringer, forlod Roms Omegn og tog Vinterquarteer i det herlige Tuscien, efterat Rom havde udbetalt ham 5000 Pund Guld, 30000 Pund Sølv, 4000 Silkeklædninger, 3000 Stykker fiint Skarlagenklæde og 3000 Pund Peber. Snart formeredes hans Hær til over 100,000 Mand, da hans Svoger Adolph (Astaulf) med en Armee af Gother og Hunner havde slaaet sig igjennem til ham fra Donau. Efter frugtesløse Fredsunderhandlinger, der ei bevirkede andet end Ministervexel i Ravenna, hvor Honorius trodsede paa sin Residensstads Fasthed, ilede Alarich, efter først at have indtaget Ostia og dens Havn, igjen imod Rom, udnævnte med Folkets og Senatets Samtykke Præfekten Attalus til Keiser (409), blev af denne erkjendt for Overanfører over de occidentalske Tropper og drog med ham for Ravenna. Honorius var alerede i Begreb med at kaste sig i Armene paa sin Brodersøn, den

unge Theodosius i Constantinopel, da han saae sin Throne rebbet ved et Sammenstød af heldige Omstændigheder, ved sin Feldtherre Herculians Klogskab og Hengivenhed, Livvagtens for Penge kjøbte Troskab og Attalus's falske Forholdsregler. Ja Alarich afsatte endog Attalus igjen og sendte hans Purpurkaabe til Ravenna. Til Belønning derfor overfaldt Honorius's Feldtherre Sarus ham, dræbte mange af hans Folk og erklærede ham som Rigets Fiende uværdig til ethvert Forbund med Keiseren. Men den haardt fornærmede Fiende hevnede sig frygteligt. Han vendte sig igjen imod Rom og indtog Staden ved Midnat den 24de Aug. 410, efterat den salariske Port var aabnet ham inden fra ved Hjelp af forræderske Slaver. Verdens gamle Hovedstad blev plyndret og tildeels brændt; og ved denne Leilighed blev ei alene Indbyggernes Rigdomme, men og en stor Deel af den græske og romerske Kunsts Værker et Bytte for Barbarerne, der ødelagde det, der i deres Øine ei havde nogen væsentlig Værdie, hvorved dog, paa Alarichs udtrykkelige Befaling Kirkernes Skatte bleve urørte. Dette foregik 1163 Aar efterat Staden var bygget af Romulus. Alarich forlod Rom efter 6 Dage, plyndrede hele det sydlige Italien og var endelig i Begreb med at erobre Sicilien og Afrika, da han overraskedes af Døden (410) i Corentin i Nedre-Italien. Endnu to Aar maatte Italien roligt taale Barbarernes Nærværelse, indtil Ataulf, Alarichs Efterfølger forlod det, da han efter fuldbragt Formæling med Placidia, Honorius's Søster, belæsset med Bytte fra Rom og det sydlige Italien, drog til Gallien og Spanien, (412), hvor han blev Stifter af et vestgothisk Rige. Italien aandede nu igjen mere frit, Rom fremstod næsten ligesaa prægtig som forhen af sin Aske, og Riget havde maaskee kunnet erholde nye Kraft, hvis dets Behersker, der endnu levede 11 Aar efter Ataulfs Borgang, ei selv havde været saa aldeles kraftesløs. Gallien kom vel igjen for en kort Tid under Honorius's Herredom ved den romerske Feldtherre Constantius's Tapperhed, hvilken overvandt Usurpateuren Constantin og til Belønning erholdt Ataulfs Enke, Placidias Haand, ja blev endog Keiserens Medregent. Men

det blev ligesom Spanien sønderrevet i sit Indre ved uophørlig Kamp. De fordærveligste Stridigheder rasede ved Hoffet i Ravenna, hvor Placidia, der andengang var bleven Enke ved Constantius's Død, tragtede efter Herredømmet. Efter en vel paa Begivenheder rig, men aldeles uhæderlig Regjering af 28 Aar døde Honorius (24de Aug. 423). Placidia modtog Efterretningen herom i Constantinopel, hvorhen hun var flygtet med sine Børn formedelst de truende Uroligheder i Ravenna, for at søge Beskyttelse hos Keiser Theodosius 2den. Denne kunne muligen, hvis han havde besiddet mere Ærgjerrighed og mere Kraft, igjen forenet det vestlige Rige med det østlige. Geheimesecreteren Johannes (Primicerius Notariorum) havde, ved nogle Troppers Understøttelse, sat sig paa Thronen, men maatte snart vige for Keiser Theodosius's Tropper. Han blev fangen og henrettet, hvorpaa Placidia satte sin og Constantius's Søn, den sexaarige Valentinian den 3die paa Thronen. Placidia blev Formynderske og herskede i 25 Aar, i hvilken Tid Riget med stærke Skridt nærmede sig sin fuldkomne Opløsning. Feldtherren Aëtius's Rænker bevirkede Afrikas Tab. Han havde indbildt Statholderen Bonifacius at Placidia efterstræbte hans Liv, og Bonifacius troede at finde Redning ved Opstand. Han indkaldte Vandalerne, som under deres Anfører Genserich gik over fra Spanien til Afrika, hvor de foer frem med den skrækkeligste Grusomhed og erobrede den hele romerske Provinds, hvoraf de skabte et vandalisk Rige. For sildigt fortrød Bonifacius sin Uforsigtighed, begav sig til Rom, hvor han skjendigen myrdedes. Britanien var ogsaa tabt for Riget; allerede Honorius havde draget de romerske Tropper fra dette Land, som derpaa oversvømmedes af Picter og Skotter. Da Britterne forgjeves havde bedet Aëtius om Hjelp indkaldte de Angler, Sachser og Jyder, som efterhaanden gjorde sig til Britaniens Herrer. Et andet føleligt Tab var Aftrædelsen af det vestlige Illyricum til det østlige Rige, hvormed Placidia (437) kjøbte sin Søn en Gemalinde, Eudoxia, en Datter af Theodosius den 2den og Athenais, og tillige erstattede Hoffet i Byzanz Omkostningerne for Krigen

imod Usurpatoren Johannes. Men alt dette forsvandt i Baggrunden, da Hunnerkongen Attila, Genserichs Bundsforvandte fremtraadde, og, efterat han, lige udenfor Constantinopel havde afpresset Keiser Theodosius en svær aarlig Tribut, so lan te Valentinians Søster Honoria til Ægte, samt fordrede den o n t komm n-de Arv. Hun var nemlig forviist til Hoffet i Consta ti-nopel for hendes altfor fortrolige Omgang med hendes Kammerherre Eugenius, og tilbød nu Attila sig selv og i sine Fordringer paa Italien. Paa det Afslag, Attila fik, udbrød Krigen: han brød ind i Gallien og anrettede store Ødelæ gelser, men b ev slagen paa de catalauniske Marker (Chalons sur Marne) 451 af Romerne under Aëtius og deres Allierede Ve t-gotherne. Allerede næste Aar saae dog Atti a sig istand til at gjøre et Tog til Italien, efterat man paa nye havde afslaaet hans forrige Fordringer; han fo st rede aldeles Aquileia, Padua, Vicenza, Verona og Bergamo, plyndrede Mailand og Pavia og trængte frem til Rom, hvorhen Valentinian var flygtet fra Ravenna. K iseren besluttede nu ved et Gesandtskab at bede om Fred; den romerske Biskop Leo den 1ste stod og i Spidsen af Gesandtskabet og bevirkede ved sin (som man paastod mira-culeuse) Veltalenhed at Hunnernes Kon e afholdt sig fra Roms Erobring mod en Pengesum, der svarede til Honorias Arv; hans heftige Lidenskab for den skjønne Ildico lod ham give Slip paa Honoria, der i Fængsel paa Livstid maatte gjøre Bod for det romantiske Indfald at blive Hunnernes Dronning. Attilas Død (453) befriede Occidentens Keiser fra een af sine frygteligste Fiender, men Valentinian gjorde sig stedse mere foragtet og forhadt ved sine voldsomme og foragtelige Lidenskaber. Forført af Eunuchen Heraclius's Bagtalelse troede han i Aëtius's Stolthed at see Spiren til forræderske Hensigter, begyndte at frygte ham og blev hans Morder af samme Grund som Honorius var bleven Stilicos. Under en hidsig Ordstrid i Paladset i Rom stødte Valentinian Aëtius Sværdet i Brystet, og Feldherrens Fiender kjølede nu deres usle Mod i den Ulykkeliges Legeme, og Valentinian maatte høre af en ædel Romer: „de

har handlet som et Menneske, der afhugger sin høire Haand med den venstre." Men Hevnen traf snart den ukloge Tyran: han havde krænket Senatoren Maximus's Gemalinde; den fornærmede Mand fandt let Redskaber for sin Hevn, og Valentinian den 3die, den sidste romerske Keiser af Theodosius's Stamme myrdedes tilligemed sin Yndling Heraclius paa Marsmarken (den 16 Marts 455) af to af Aëtius's Tilhængere, der fandtes i Keiserens Livvagt. Den nysnævnte Senator og Patricier Patronius Maximus blev nu af Senatet og Folket udnævnt til Keiser og begyndte sin Regjering med at gifte sin Søn Eudoxius med Keiserens ældste Datter, hvorpaa han tvang Enkekeiserinden at ægte sig, efterat hans første Gemalinde var ryddet af Veien. Eudoxia, som ingen Understøttelse kunde faae fra Constantinopel, indkaldte den vandaliske Konge Genserich for at faae Hevn over Maximus: inden faa Tid var Genserich med sine vandaliske Horder i Ostias Havn og den flygtende Maximus blev stenet paa Roms Gader og kastet i Tiberen; men Hovedstaden selv, der endnu engang reddedes ved Leo den stores modige Veltalenhed fra Brand og Mord, blev plyndret i 14 Dage og Nætter. Alle Mindesmærker fra Fortiden, og alle Kostbarheder, der i de 45 Aar siden Alarichs Tider igjen vare samlede i Rom, al offentlig og privat Rigdom bleve et Rov for Erobrerne, der desuden slæbte mange tusende ulykkelige Romere af begge Kjøn paa deres Skibe til Afrika, hvor deres eneste Trøst var den Deeltagelse, der vistes dem af Deogratias, Biskop i Carthago. Medens dette gik for sig i Rom, blev Occidentens Keiser udnævnt i Gallien. Avitus, hvis Moder var den vestgothiske Konge Wallias Datter, en Mand af Talenter og Kundskaber, som under Valentinian havde været prætorisk Præfect i Gallien og af Maximus var udnævnt til Overanfører over Tropperne i Gallien, blev ved den vestgothiske Konge Theodorichs Indflydelse, udraabt til vestromersk Keiser i Arles (15de Aug. 455) og strax erkjendt af Hoffet i Constantinopel saavelsom af Senatet og Folket i Rom, dog med hemmelig Utilfredshed. Det første Aar af hans Regjering blev derfor og det sidste; dog var denne korte Regjering

saa uheldig at de spanske Provindser saa godt som aldeles tabtes for Riget, da Theodorich tog dem i Besiddelse under det Paaskud, som Roms Bundsforvandte at fordrive de derindfaldne Sveverr. Avitus overgav sig nu og selv til sandselige Lidenskaber, og gjorde sig saaledes ei alene forhadt, men og foragtet. Ricimer, een af de øverste Anførere for de til Italiens Forsvar bestemte fremmede Tropper og som, efter en Seier over Vandalernes Flaade, vendte tilbage i Triumph og hilsedes af Folket som Befrier, forkyndte Avitus Enden paa hans Herredom (16de Oct. 456). Denne flygtede, da Senatet havde fældt Dødsdom over ham, men omkom paa Flugten. Nu hævede den mægtige Ricimer Majorian, der forhen havde tjent som Soldat under Aëtius, paa det vestlige Riges Throne (1ste April 457), hvilken han prydede ved sine Dyder og sin Forstand. Hans gavnlige Forordninger, især med Hensyn til Afgifterne og deres Indkrævein, Fornyelsen af de saakaldte Stadbeskyttere (Defensores civitatum) og hans Love for Sæderne udmærke hans Regjering i disse Grene af Forvaltningen, medens han var saa heldig at slaae Theodorich og erholde nogle Fordele over Genserich, der paa nye angreb Italien. Han havde maaskee aldeles tilintetgjort Vandalernes Rige, hvis ei hans Flaade, uden hans Forseelse, var gaaet til Grunde. Denne fortræffelige Regent blev snart et Offer for den almindelige Fordærvelse og Characteerløshed; man fratog ham pludseligt Purpuret og han døde den 5te Dag efter (7de Aug. 461) ei uden Mistanke om Gift. Ricimer hævede nu Libius Severus paa Thronen og beherskede i hans Navn det romerske Rige til Severus's Død 465. Under dennes Regjering herskede Marcellinus i Dalmatien under Titel af Patricier, og Ægidius gjorde sig til Herre over de romerske Besiddelser i Gallien. Derpaa lod Ricimer, der dog ei selv vovede at antage Keisertitelen, Thronen i to Aar ubesat; men ængstet af Vandalerne, saae han sig nødt til at søge Hjelp ved Constantinopels Hof, der ogsaa sluttede et Forbund med Rom, uder den Betingelse, at det skulde overlades Keiser Leo at give Occidenten en Behersker. Saaledes blev den græske Patricier Anthemius Keiser i

Rom, hvor han holdt sit Indtog med stor Pragt (12te Apr. 467). Han gav Ricimer sin Datter til Gemalinde, hvorved deres Interesse syntes at maatte forenes. Men Krigen mod Vandalerne førtes kun med meget afvexlende Lykke og kostede uhyre Summer; snart udvikledes nu og Misforstaaelse mellem Anthemius og Ricimer, hvilken sidste havde forladt Rom og begivet sig til Mailand. Ved Mægling af Pavias Bisskop Epiphanius blev vel et Forlig bragt istand, men ei længe efter drog Ricimer med en stor Hær, der var forstærket ved Burgunder og østerlandske Svever, mod Rom, udnævnte Senatoren **Olybrius**, Valentinians Svigersøn til Keiser (23de Marts 472) og erobrede Rom, som Anthemius og det ham hengivne Folk forsvarede i tre Maaneder. Anthemius blev paa det grusomste myrdet efter sin Svigersøns Befaling (11te Juli 472), Staden plyndredes, mange Borgere myrdedes og Olybrius indsattes til Keiser. Men alerede een Maaned efter døde Ricimer (20de August) og nogle Maaneder efter (23 Oct.) den nye Keiser Olybrius. Rom saae sig nu givet til Priis for Barbarerne, i hvis Spidse den burgundiske Fyrste Gundobald, en nær Beslægtet af Ricimer, stod. Gundobald udnævnte een af sine Soldater, **Glycerius**, til Keiser i Rom (473), men understøttede ham saa lidet, at han snart blev fortrængt af **Julius Nepos**, en Slægtning af Marcellinus og Behersker af Dalmatien, der udnævntes af Hoffet i Constantinopel (474). Glycerius blev afsat og erholdt Bispedømmet Salona. Kort efter sin Thronbestigelse sluttede Nepos en Fred med Vestgotherne, hvori han aftraadde dem Auvergne, men saae sig nødt til at flygte fra Ravenna til Dalmatien formedelst et Oprør af Leietropperne under Anførsel af Patricieren Orestes; fem Aar levede han her i Landflygtighed, da han endeligt myrdedes i Salona af Glycerius, som derfor blev Erkebisskop i Mailand. Orests Søn, **Romulus Momyllus Augustulus** blev nu udraabt til Occidentens Keiser (476). De forenede barbariske Tropper, Heruler, Rugier og andre, der stode under Odoacers Anførsel, gjorde nu Oprør, da Orest afslog dem

deres Fordring, at en Trediedeel af Italiens Lande skulde deles imellem dem. Pavia, hvor Orest vilde forsvare sig, erobredes ved Storm. Orest blev henrettet, Augustulus maatte nedlægge Regjeringen og Odoacer blev af sin Hær udraabt til Konge. Senatorerne i Rom sendte et Gesandtskab til Keiser Zeno med den Forestilling, „at de ei ansaae det for nødvendigt og at det heller ikke var deres Ønske, at Italien for Fremtiden regjeredes af egne Keisere, at de derfor i Folkets Navn samtykkede i, at Sædet for det fælleds Rige flyttedes fra Rom til Constantinopel, at de frasagde sig den Ret at vælge en egen Herre, men at Staten ønskede at betroe sig til Odoacers Dyder og bad ydmygt, at Keiseren vilde meddele ham Titel af Patricier og Forvaltningen over Diocesét Rom." Saa dybt var Rom sjunket, at dets Senat selv tilintetgjorde et Riges Tilværelse, hvis forrige Storhed fra dette Øieblik kun fandt Sted i Erindringen. Keiser Zeno gav vel Senatet at forstaae, at den i Dalmatien dengang endnu levende Julius Nepos var Roms retmæssige Behersker, dog fandt han sig snart i den ham tilbudte Værdighed som Eneherster og lod sig overrække de keiserlige romerske Hædersteqn (Insignier). Den afsatte Keiser blev af Odoacer forviist til Luculs Lyststed i Campanien med en aarlig Livrente af 6000 Guldstykker. Saaledes vare da Barbarerne, der lidt efter lidt hævede sig, eftersom den gamle Romeraand forsvandt, fra Roms Leietropper blevne dets Bundsforvandte og endeligt dets Herrer. Efterat Odoacer i 14 Aar havde behersket Italien, trængte den østgothiske Konge Theodorich ind i Landet, slog Odoacer flere Gange og beleirede ham i Ravenna, hvor han maatte overgive sig i Slutningen af Febr 493. Odoacer blev ombragt og Theodorich oprettede et østgothisk Rige i Italien. I Historien om dette fordum saa mægtige Riges Forfald finder man og Aarsagerne dertil. Tiltagende Sædesløshed bevirkede Tabet af al moralsk Kraft og Værdighed, og man kan vel paastaae, at Riget fra Theodosius's Død til dets fuldkomne Undergang befandt sig i en stedsevarende Dødskamp. Det fra Diocletians Tid (284) antagne Delingssystem, som Theodosius fuldførte,

blev den nærmeste Grund til dets politiske Afmagt og endelige Tilintetgjørelse, som ved hiin moralske Svaghed, der ei engang ved Christendommens Indførelse kunde hæves, ei mere stod til at afværge, især da de indtrængende fremmede Nationers tiltagende Civilisation gav dem en afgjørende Overvægt. — En nye Tingenes Orden indtraadde nu; det af Østgotherne indførte Lehnssystem forandrede alle Forhold i Staten og frembragte ganske nye Phoenomener; hiin Tids nyoprundne Aand ytrede og sin uimodstaaelige Kraft i det romerske Folkesprogs Undergang, hvilket lidt efter lidt forvandlede sig i det italienske og udgjorde en vigtig Bestanddeel af det spanske, franske og engelske Sprog, som efterhaanden uddannede sig. — Et fortrinligt Værk over denne Periode er Gibbons history of the decline and fall of the roman Empire, som tillige indbefatter hele det østromerske Riges Historie til Constantinopels Erobring 1453. (Sammenlign Artiklerne: det byzantinske Rige, det romerske Rige, Alarich, Attila, Stilico &c).

Ocean, er et ubestemt Udtryk, der almindeligt bruges om de store Have f. Ex. det ostindiske Ocean, det atlantiske Ocean; derimod kan det ei bruges om mindre, af Lande nærmere omgivne Have som om Østersøen, Nordsøen &c.

Oceanider kaldtes Oceanus's og Thetis's Døttre, 3000 i Tallet. Man forstod derved, som kan sees af de orphiske Hymner, ei alene Oceanus's Døttre, men hans hele qvindelige Affkom o: alle Gudinder for underjordiske Brønde og Vandaarer, der ere udløbne fra Verdensstrømmen Oceanus; kun undtager man herfra Nereiderne som Nympher i det indre Middelhav, omendskjøndt de ogsaa nedstamme fra Oceaniden Doris, og derfor af Antipater fra Sidon selv kaldes Oceanus's Døttre.

Oceanus, den ældste af Titanerne, hvis Fødsel staaer i Forbindelse med Havets Oprindelse (Pontus).

Han omstrømmede Jordskiven, og bag ved ham nedsænkte Himmelbuen sig fra alle Sider mod Jorden. Derfor kunde Oceanus hede en Søn af Gæa og Uranus. Han avlede med Thetis Floderne og de 3000 Oceaniders hellige Døtreslægt. Allevegne forekommer han som en fredelig Gud; han blev heller ikke med Titanerne nedstødt til Tartarus.

Ocellus Lucanus, en pythagoræisk Philosoph, nød, som man troer Underviisning af Pythagoras selv. Man sætter hans Tidsalder til Aar 495 før Christi Fødsel. Foruden nogle tabte Skrifter tillægger man ham et Værk om Tingenes Natur, hvilket vi dog ei længer have i dets oprindelige Form, og som, hvis det ogsaa virkeligt er ægte, synes at være interpoleret paa adskillige Steder.

Ochlokratie er den Udartelse af Demokratiet, hvori ei de samtlige Borgere, men den uforstandige Pøbel fører Herredommet.

Ochotsk, en temmelig stor, men slet bygget Bye i det asiatiske Rusland, ligger ved Ockotafloden Udløb i det ochotske Hav. Den er Hovedstaden i en Kreds af samme Navn samt Gouverneurens og Regjeringskollegiernes Sæde. Byen har en temmelig god Havn og er Stapelstad for al Handel mellem Irkuzk og Kamtschatka. Tonguserne og Korækerne aflevere her deres Tribut i Skind, som almindeligt føres til China. Der drives desuden Handel paa de kurilske og aleutiske Øer paa Unalaschka og den amerikanske Kyst; men Varetransporten er meget besværlig. De Varer, der udføres, ere for det meste Skind af Bævere, Søeoddere, Ræve, Bjørne, Hermeliner, Zobler rc., der indføres Brændeviin, Korn, Fedevarer, Tobak, Klæde rc. Climatet er koldt og strengt og Omegnen bjergig og ufrugtbar; hvorfor ogsaa Jagt, Fiskerie og Handel ere Indbyggernes eneste Næringsveie. Den store Havbugt mellem Kamtschatka, Siberien og Tongusernes Land kaldes det ochotske Hav

Den gaaer omtrent 150 Mile ind mellem disse Lande og ender sig i den pentschinske Havbugt.

O'Connor (Arthur) nedstammede fra en Familie, der udleder sin Oprindelse fra Irlands gamle Førster. Han traadde i Forbindelser, hvis Plan var Irlands Befrielse fra det engelske Herredom, og søgte ukloogt at gjøre sit Fædreneland til en fransk Provinds. Dette forekom dog den brittiske Regierings Aarvaagenhed, og bragte ham tillige med hans øvrige Medforbundne i Forvaring til Grevskabet Kent. Een af de sidste blev overbeviist og henrettet, men O'Connor selv undgik for Øieblikket Straffen for Landsforræderie af Mangel paa Beviis. Da han imidlertid ogsaa senere blev anklaget for sin Deeltagelse i den irlandske Revolution, tilstod han meget udførligt sin Brøde for derved at redde sit Liv. Herpaa begav han sig i en frivillig Exil til Frankerig, hvor han ægtede Condorcets Datter, men levede forresten ubekjendt. Hans senere Skjebne veed man intet om. Han har skrevet: Letter to the earl of Carlisle, in reply to the earl of Fitz Williams two letters on the state of Ireland 8. 1795 — Letters to earl Camden 8. 1798. — The present state of Great-Britain 8. 1804.

Octant kaldes et astronomisk Instrument, der bestaaer af Ottendedelen af en Cirkelbue og bruges til at iagttage Stjernernes Stilling paa Himlen. Man betjener sig dog nuomstunder meest af Sextanter til dette Brug.

Octave kaldes det Hovedinterval af otte diatoniske Trin eller Toner, hvilket med den ottende over eller under den liggende Tone besidder den høieste Grad af Harmonie ɔ: som, naar den gribes tilligemed denne, flyder saaledes sammen med den neden til eller oventil liggende Octav, at Øret kun mærker een Lyd, og aldeles ikke er istand til at skjelne den ene fra den anden. Netop derfor maa og denne Octav i vort Tonesystem besidde en fuldkommen Reenhed, medens alle andre Intervaller kunne svæve noget over eller under sig. Den øvre Octav ɔ:

den oventil liggende ottende Tone af hvilkensomhelst Grundtone, erholder man, naar Strengen, der angiver denne Grundtone, gjøres Halvparten kortere, men den nedre Octave, naar den samme Streng gjøres engang saa lang. Den Streng, som angiver en andens øvre Octav, gjør to Svingninger, medens Grundtonens Streng kun gjør een. Den har faaet sit Navn deraf, at den i det diatoniske System (det er i det System, hvori to hele Toner, derpaa en halv Tone, saa tre hele Toner og igjen en halv Tone følge paa hverandre) er den ottende Streng fra Grundtonen. Altsaa kommer paa den ottende diatoniske Streng Tonen af den første eller nederste endnu engang saa høit igjen. Ligedan gjentager den niende Streng den anden Tone eller Secunden, den tiende Streng den tredie Tone eller Tertsen og saa videre. Efter vort moderne ɔ: diatoniske Tonsystems Indretning er Octaven derfor Grændsen, indenfor hvilken alle væsentligt fra hverandre forskjellige Toner ligger; thi alle Toner udenfor en Octavs Grændser ere intet andet end Gjentagelser af de alerede i Octavernes Rum indeholdte Toner, i en forøget eller formindsket Størrelse. Altsaa har vort diatoniske System ei mere end syv forskjellige Toner eller Intervaller, men disse kunne ved den hele Omfang af hørelige Toner komme igjen to eller flere Gange. Var denne Tonernes Omfang blot afhængig af Menneskestemmen, saa vilde sammes Grændse let lade sig bestemme, da Menneskestemmerne, i Henseende til Høide eller Dybde ei ere meget forskjellige fra hverandre. Imidlertid overskride Violin-, men især Claveerinstrumenterne denne Omfang dagligt, saa at denne paa Clavere, i de sidste tyve Aar, er forøget med een heel Octav. Da nu, som sagt, alle væsentligt fra hverandre forskjellige Toner indeholdes i Octaven, saa kaldte alerede Grækerne en saadan Octave Diapason ɔ: et Interval, der gaaer igjennem alle Toner i sig. Ordet Octav har altsaa en dobbelt Betydning. Først betyder det Systemets hele Rum, forsaavidt alle Toner indeholdes i samme, i hvilket Tilfælde det altsaa er en Collectivbenævnelse for alle i samme værende Toner. Men dernæst betyder Ordet ogsaa i mere indskrænket Forstand, det eneste In-

terval hvis Beskaffenhed ovenfor er beskreven, eller altid den ottende Tone fra den, man har antaget til Grundvold med Udelukkelse af alle andre derimellem liggende Toner, og i denne Betydning er ei alene en Tones ottende diatoniske Streng sammes egentlige Octav, men og den 15de eller denne Octavs Octav, iligemaade alle paafølgende 8, 16 og 32 Gange høiere Toner, og det af den Grund, at de alle paa samme fuldkomne Maade harmonere med Grundtonen. Octaven har, som Interval betragtet, hvilket allerede ovenfor er sagt, den fuldkomneste Harmonie af alle Intervaller, men derfor har den og den mindste harmoniske Pirren. Derfor sige Componisterne, Octaven lyder tomt, og forbyde, hvor der kun er een Hovedstemme, at sætte den anderledes, end i Begyndelsen eller ved en Slutning. Derimod gjør og en saadan Række paa hverandre følgende Octaver, ved passende Leilighed, meget god Virkning. Hvorfor ældre Musici have forbudet Octaver i en fiirstemmig Sats lader sig tilstrækkelig forklare deraf, at der ingen Forskjel mere er imellem de to Stemmer, naar de begge stride frem i Octaver, og, at den fiirstemmede Sats, derved kun vilde blive trestemmet. Men der gives og saakaldte skjulte Octaver, hvorved man forstaaer saadanne, der kun da komme til Syne, naar Intervalrummet ved et Intervals Fremskriden, der gaaer i jevn Bevægelse i en Octav eller Qvint, udfyldes med Noder. Af disse ansees, i den tostemmede Sats eller i de to yderste Stemmer af den tre- og fiirstemmede Sats, de for feilfrie, hvorved Overstemmen stiger eller falder en Quart eller Quint. Brugen af de øvrige er kun tilladt i Mellemstemmer eller i en yderste og en Mellemstemme. — **Octav** aldes og det aabne Fløiteværk ved et Orgel, som kun staaer een eller to Octaver høiere end Principalen og hvorved intet særskildt Instruments Tone efterlignes. — **Octav** kaldes ogsaa i den romerske Kirke de religiøse Skikke, som i otte Dage holdes i Anledning af en Hovedfest i samme. Saaledes kaldes de i otte Dage varende religiøse Skikke, i Anledning af Christi Opstandelse, **Paaskeoctaven.**

Octavia var en Datter af Cajus Octavius og Attila og Søster til Keiser Augustus. Hun roses af alle romerske Skribentere ligesaa meget for hendes Skjønhed som for hendes Characteer og spillede en ei ubetydelig Rolle i sin Tids Historie. Hun var først gift med M. Marcellus og ægtede efter hans Død Triumviren M. Antonius, for ved denne Forbindelse at befæste Venskabet mellem ham og Octavian. Men Antonius var ei istand til at paaskjønne Octavias Egenskaber. Han foretrak Cleopatras til Skue stillede Yndigheder for Octavias sædelige Skjønhed. Efter sit Giftermaal fulgte hun Antonius til Athenen, hvor hun tilbragte Vinteren med ham, uden at tage Deel i de udsvævende og overdaadige Forlystelser, hvortil han overgav sig. Uden hendes Mægling var alerede dengang Borgerkrigen udbrudt mellem Octavian og Antonius; hun formildede først sin Gemal ved de kraftigste Bønner, da han var høist fortørnet over hendes Broders Mistillid; derpaa begav hun sig, uagtet sit Svangerskab og Reisens Besværligheder, med hans Samtykke, fra Grækenland til Rom, og bevægede sin Broder til en Sammenkomst med Antonius og til Forlig. Da Antonius derpaa vilde drage i Krigen mod Partherne, ledsagede hun ham til Corcyra og vendte derpaa efter hans Befaling tilbage for at blive hos sin Broder. Nye Misforstaaelser opkom snart imellem Octavius og Antonius. For at faae et tilsyneladende Paaskud til Strid, befalede Octavian sin Søster at begive sig til sin Gemal, i det sikkre Haab at han vilde vise hende tilbage. Dette skeete virkeligt: Antonius forlystede sig med Cleopatra i Leucopolis, da Octavias Breve fra Athenen meldede ham, at hun snart vilde være hos ham med Foræringer og Tropper. Dette Besøg var Cleopatra saa uvelkomment, at hun ei holdt op før Antonius sendte sin Gemalinde Befaling at vende tilbage. Men selv nu traadde hun som Mæglerske imellem de to Rivaler. Octavian befalede hende at forlade en Gemals Huus, der havde begegnet hende saa foragteligt; men hun erklærede ham i dyb Følelse af sine Pligter som Kone og Romerinde, at hun bad ham, ei at tage sig af hende mod en fortørnet Gemal, og ei

at give Rigets og to hende saa kjere Personers Velfærd til Priis for Krigens Farer for en Qvindes Skyld. Octavius opfyldte hendes Ønske; hun blev i Antonius's Huus og sysselsatte sig ligesaa omhyggeligt og ømt med de Børns Opdragelse, Antonius havde avlet med Fulvia, som sine egne Børns. Men en saa ædel Opførsel tjente kun til endnu mere at vække Romernes Harme mod Antonius. Enhver forbittredes med Ret at see en saadan Qvinde tilsidesættes for en Cleopatra. Endeligt traf det meest følelige Stød Octavia; hendes Gemal forstødte hende og befalede hende at forlade sit Huus. Hun adlød uden at beklage sig, og tog alle sine Børn, med Undtagelse af den ældste Søn Antyllus, som var hos Faderen, med sig til sit Huus. Snart blev hun Vidne til den udbrudte Borgerkrig. Hun døde i Roms Aar 742; August selv holdt hende en Liigtale, men afslog de Æresbeviisninger, Senatet havde tiltænkt hende.

Octavian see Augustus.

Octroy kaldes en af Regjeringen tilstaaet Forrettighed, og bruges især om Handelsprivelegier, der meddeles en vis Person eller et vist Selskab. Derfor kalder man og saadanne Handelscompagnier priviligerede, der ved et Privilegium af Regjeringen have erholdt udelukkende Ret til at drive en vis Handel f. Ex. det ostindiske Compagnie i England og mange flere.

Oczakow, en Fæstning, der er bleven berømt i Krigene mellem Russerne og Tyrkerne, ligger paa høire Side af Limans Udløb i det sorte Hav. Russerne toge den med Storm 1737, men forlode den igjen frivilligt 1738, efterat have aldeles sloifet Fæstningsværkerne, hvorpaa Tyrkerne paa nye befæstede den 1743 og havde den i Besiddelse til den 17de Dec. 1788. Oczakow blev ogsaa denne Gang efter en langvarig Beleiring taget af Russerne med Storm, og afstaaet til den tilligemed den omliggende Provinds i Freden 1791. Provindsen, hvori Oczakow ligger heder Cherson. Staden har lidt meget ved de mange Be-

leiringer. Egnen deromkring er for det meste Steppe uden Træer, der benyttes af Tatarerne til Qvægavl.

Ode. Med dette græske Navn, der betyder Sang, betegne vi et Slags korte Digte, der ere reenlyriske, da Digterens øieblikklige Følelser deri udtrykker sig. Slige Digte maae være korte, da Udtrykket af en levende Følelse ifølge sin Natur, ei kan være af lang Varighed. Odens Characteer er afhængig af den deri herskende Følelses Natur. Smerte eller Glæde, Kummer eller Fryd, Kierlighed eller Had, Længsel eller Afskye, Forundring eller Foragt, kort enhver Sjelstilstand, hvori Følelsen hersker, kan udtrykkes i Oden. Den kan være ophøiet og pathetisk, munter eller alvorlig, lystig og spøgende ꝛc. I en ved Følelsen vakt Tilstand forekomme Tankerne os i en anden Skikkelse og en anden Følge end de vise sig for den rene og kolde Forstand. De have ei hiin logiske Nødvendighed, ifølge hvilken een følger strengt paa den anden, men en der passer til Indbildningskraftens og Følelsens Love, og som derfor tit ei kan kjendes af den Phantasieløse. Ligesom Oden, ifølge sit Indhold er lyrisk, saa er den det og i sin Form. De mangfoldige lyriske Stavelsemaal, der for det meste gjentages i lige Stropher, da de ere bestemte til Sang, passe i Almindelighed for den. Dertil hører hos Grækerne og Romerne det alæiske, sapphiske, anakreontiske, pindarske Versemaal ꝛc., hos de nyere sydlige Nationer Canzoneformen, hos Englænderne den lyriske Strophe i mangehaande Sammensætning, hos de Tydske alle disse forskjellige Former, skjøndt ei alle ere forsøgte med lige Held. Oden er beslægtet med Hymnen og Sangen, og staaer paa en vis Maade midt imellem begge.

Odense en gammel, betydelig Bye i Fyen, ligger ei langt fra Havbugten Stigestrand, fra hvilken der er gravet en Canal tet til Odense. Staden har en latinsk Skole, 6800 Indbyggere, et Tugt og Manufacturhuus, et gammelt Slot, et Stiftsbibliothek ꝛc. Biskoppen og Stiftsamtmanden boe her. Indbyggernes Næringsveie ere Manufacturarbeider, Haandværker og

Handel. Nogle udlede Byens Navn fra Odin, maaskee den senere, saakaldte sachsiske Odin. Knud den hellige, der blev dræbt i St. Albani Kirke i Odense 1086, ligger begraven i een af Byens Kirker, ligeledes ere Kong Hans og Christian 2den begravne her.

Oder, en stor, fiskerig og seilbar Flod i Tydskland, udspringer ved Landsbyen Kozlau i Mæhren, ei langt fra den lille Stad Liebau, i en Skov ved Klipper, gjennemløber næsten hele Schlesien, Brandenburg og Pommern, danner den dammiske Søe ved Stettin i Forpommern, gaaer igjennem det store og lille friske Hav, og falder igjennem tre Mundinger, der kaldes Peene, Swine og Diwenow, ud i Østersøen. Først ved Breslau bliver Oderen seilbar for store Skibe; dog har den ogsaa siden adskillige Grunde.

Odessa, en russisk Stad ved Liman Atschi mellem Mundingerne af Dnepr og Dnister, ligger i Statholderskabet Cherson. Her er en meget god, ved et Citadel beskyttet Havn, som Catharina 2den lod anlægge og bestemte for Endeel af Krigsflaaden. Her er og en Quarentaine-Anstalt og Toldsted. Staden er ved dens for Handelen fordeelagtige Beliggenhed og de samme meddeelte Privilegier tiltaget betydeligt, saa at man alerede 1799 talte 506 Steenhuse, foruden mange Leerhytter og Kjøbmandsboder og 4847 Indbyggere, hvoriblandt vare 400 Fremmede under en egen Øvrighed og 300 Jøder. I Aaret 1804 talte man alerede 2000 Steenhuse og 15000 Indbyggere; nu har Staden 25000 Indbyggere, og dens Handel og Befolkning er endnu i Tiltagen.

Odeum kaldtes hos Grækerne og siden ogsaa hos Romerne en til poetiske og musikalske Væddekampe bestemt offentlig Bygning. Det første Odeum blev opført i Athenen af Perikles; senere bleve endnu to andre Odeer byggede af Pausanias og Herodes Atticus. De efterlignedes i adskillige græske Stæder. Rom erholdt først Odeer under Keiserne. Vi finde to slige omtalte, af

hvilke Domitian lod opføre det ene og Trajan det andet. Men ogsaa udenfor Hovedstaden opførte Romerne Odeer f. Ex. i Catania paa Sicilien, hvoraf endnu findes Levninger, der dog ei give os synderligt Lys angaaende disse Bygningers Indretning. I det hele synes Formen af et Odeum og et Theater at have været eens, kun at Odeerne vare mindre.

Odin eller Othin (see den nordiske Mythologie). Der skal af dette Navn have været flere, hvorom Efterningerne ere meget fabelagtige og usikkre, da det er vanskeligt at vide, hvad der skal tilskrives Enhver. Mythologie og Historie blandes saaledes, at den samme Person betragtes baade som Gud og Menneske. Suhm antager, at der har været tre Odiner. Af disse er den tredie Odin de mærkeligste. Hans egentlige Navn skal have været Sigge, og han regjerede tilligemed sine Brødre Viler og Ve over Aserne i Asgaard, som man mener at have ligget ved Floden Tanais (Don). Uvist af hvad Aarsag forlod han sit Opholdssted og drog med et betydeligt Følge til Norden, hvor han stiftede et mægtigt Rige og en nye Religion. Han tog endeligt sit Sæde i Sverrig, hvor Kong Gylfe regjerede ved hans Ankomst, byggede et Tempel i Sigtuna og udgav sig for den ældre Gud Odin. Han indrettede nu Gudstjenesten efter sin Plan, formodentligt som den havde været i Asgaard, og satte 12 af de ypperste Aser (Diar, Drotter) til at forestaae samme. Hans Lære gik fornemmeligt ud paa at danne Krigere; herved rettede han sig vel tildeels efter den Tænkemaade, han forefandt i Norden. Efter hans Lære kunde Ingen komme til Valhalla, de Saliges Opholdssted, uden de tappre Krigere, der faldt i Kampen; de Feige skulle til Nilheim, der var Valhalla modsat. Han satte sig i Anseelse ved at indføre Runeskriften, der af Landets ældste Beboere betragtedes som noget Overnaturligt og hvormed man og siden forbandt allehaande Troldomskunster. Før sin Død lod Odin sig give ni Saar for at døe som Helt og give sine Tilbedere et følgeværdigt Exempel: han tilegnede sig og alle dem, der faldt i Strid, hvilke skulde samles med

ham i Valhalla. — Han havde foruden Frigga adskillige Hustruer, med hvilke han avlede mange Børn som Balder, Vidar, Vale, Thor, Hermoder, Sigge, Skjold, Seming og flere. Han deelte sine Lande mellem adskillige af sine Sønner og Venner. Skjold kom til at regjere over Sjelland, Niord over Upland, Seming over det Trondhjemske, Heimdal over Skaane og Balder over Angeln. -- Odin havde mangfoldige Navne; som Gudernes Fyrste og Fader kaldes han Alfader og som Krigens Gud kaldes han Valfader. — Fra Lidskjalf, Odins prægtige Slot i Valhalla skuer han over hele Jorden. Han fik desuden Kundskab om alt hvad der foregik i Verden ved to Ravne, Huginn og Munnin, som han dagligt udsendte. De fløi Verden rundt, kom hjem ved Middags Tid og fortalte Odin alt hvad de havde seet og hørt. Odin sad til Bords i Valhalla med de faldne Helte, Einheriarne, der skulle have været 432000 i Tallet; han levede blot af at drikke Miød, der udflød i saadan Mænade af en Gjeds Yver, at baade Guderne og Einheriarne havde nok deraf. Han spiiste Intet, men gav al den Mad, der sattes for, til to for ham liggende Ulve Geri og Freki. Efter Maaltidet drog Odin med sine Krigere ud af Valhallas 540 Porte, de kjempede nu med hverandre, men de, som faldt bleve igjen strar levende. Uagtet Odin betragtedes som Gud, fortælles der dog mange Eventyr om ham, hvori han kom i største Fare. I Ragnarokr eller Gudernes Tusmørke omkommer Odin tilligemed alle Guderne i Kampen mod Surturs og Lokes Afkom paa Marken Vigridr, hvori Fenrisulven opsluger Odin. — Odins Dyrkelse var almindelig blandt Skandinaviens og en stor Deel af Germaniens Folkeslag.

Odoacer er bleven mærkværdig ved gandske at kuldkaste det vestlige romerske Rige. Han var en Søn af Edeco og stod længe i Tjeneste hos Barbarerne i Noricum. Siden gik han til Italien og blev her Anfører for de fremmede Tropper i romersk Sold, der for det meste bestode af Heruler, Rugier og Scirrer :c. Da Romulus

Augustulus var kommen paa Thronen fordrede de barbariske Leietropper, at man skulde overlade dem Trediedelen af alle Italiens Lande. Dette blev afslaaet, hvorpaa Leietropperne grebe til Vaaben under Odoacers Anførsel. Keiserens Fader Orestes omkom tilligemed hans Broder, og Romulus blev tagen til Fange og maatte frasige sig Regjeringen (476). Nu blev Odoacer udraabt til Konge af sine Tropper, dog uden at antage Purpuret eller Diademet. Odoacer indførte igjen Consulatet og forandrede lidet i Regjeringsformen. Han styrede Landet med Kloakskab, formindskede Afgifterne og beherskede selv de romerske Biskopper; den østromerske Keiser Zeno tilstod ham Titel af Patricius romanus. Odoacer førte Krig med Rugierne, der boede i Øvre-Ungarn og Østerrig og tilintetgjorde deres derværende Rige. Rugiernes Konge tog sin Tilflugt til Østgotherne i Moesien; og den østgothiske Anfører Theodorich, som Keiser Zeno havde adopteret og udnævnt til Patricius og Consul drog paa Zenos Opmuntring til Italien for der at gjøre Ende paa Odoacers Herredom. Denne blev to Gange overvunden 489, derpaa igjen den 11te Aug. 490 og maatte nu indslutte sig i Ravenna, hvor han forsvarede sig til i Febr. 493, da han overgav Staden og blev kort derpaa ombragt.

Odyssee see Homer.

Oecolampadius (Johan, egentligt Hausschein, efter den Tids Skik oversat paa Græsk) Helvetiens Melanchton, nedstammede fra en Schweizerfamilie, blev født 1482 i Weinsperg i Franken o døde i Basel 1531. Oecolampadius kom tidligt til Heilbronn og Heidelberg og, da han her viste de bedste Anlæg, saa sendte hans velhavende Fader ham til Bologna for at studere Jura. Efter et halvt Aars Forløb vendte han igjen tilbage og gik til Heidelberg for at lægge sig efter Theologien. Snart forlod han igjen det churpfalziske Hof, hvor han var ansat som Hofmester hos Prindserne, for hjemme at tiltræde et Kald. Da han her mærkede Huller i sine Kundskaber reiste han til Tübingen og kort derpaa til

Stuttgard til Reuchlin, hvor han lærte Græsk og siden af en Spanier Hebraisk. Det varede ei længe før han bragte det saa vidt i det græske Sprog, at han udgav en græsk Grammatik. Han vendte tilbage til Weinsperg som Præst, fremtraadde med megen Alvor og iorede i sit Skrift: Ueber das Osterlachen, mod Præsternes Spog paa Prædikestolen ved Paaskeetid. Ved hans Ven Capitos Anbefaling kom han i Aaret 1515 som Præst til Basel, hvor han lærte at kjende Erasmus, til hvem han gandske overgav sig. Næste Aar modtog han et Kald til Augsburg. Her fattede han den Beslutning at træde ind i Brigitteklosteret Altenmünster i Nabolauget. Men Læsningen af Luthers Skrifter lærte ham en friere Tænkemaade og Yttringer. Han maatte flygte og begav sig til Ebernberg til Frants af Sickingen, hvor han blev Slotspræst. Her blev han Professor i Theologie og Pastor substitutus. Adskillige anseete Mænd, som Cochlæus søgte at bortdrage ham fra Luthers Partie, men forgjeves. Han begyndte meget mere at foretage sig vigtige Forandringer med sin Menighed. Mesterlig var hans Opførsel i Stridighederne om Nadveren. Han viste sig her i sit Skrift: De genuina verborum Domini, hoc est corpus meum, interpretatione, med et Maadehold, der ei besjelede Modpartiet. Oecolampadius erklærede Brødet for Legemets Symbol og antog blot en aandelig Nydelse i Nadveren. Forsvarerne for Legemets virkelige Nærværelse angrebe ham derfor med Heftighed, og gave ham og hans Tilhængere Navnet Sacramentarier. Pirkheimer, Luther og Flere hørte til disse Modstandere. Oecolampadius svarede paa alle disse heftige Angreb med Rolighed og Værdighed. Han viste sig overalt som en fredelskende, blid, ædel og lærd Mand. Han døde ei længe efter sin Ven Zwingli, hvis Tab virkede stærkt paa ham.

Oeconomie eller Oekonomie betyder Huusholdning, fornemmeligt Landhuusholdning. (See denne Art.) Men ogsaa Staten har en Oeconomie, og af dennes Indretning er ofte Nationens Vel afhængig. Man kan derfor sige, at Statsoekonomien som Videnskab, hvor-

til den i de nyeste Tider er hævet, handler om Nationernes Velstand. Dens Gjenstand er, først at bestemme, hvori Velstanden bestaaer og dernæst, hvorledes den frembringes og udbredes i de forskjellige Classer i Selskabet. Skribenterne om Statsoeconomien dele sig i to store Classer: i Forsvarerne for Merkantilsystemet og Forsvarerne for Agricultursystemet, eftersom de betragte Handel og Industrie eller Agerdyrkning som Grundvolden til Nationalvelstand.

Oeder (Georg Christian von) blev født den 3die Febr. 1728 i Staden Ansbach, hvor hans Fader paa den Tid var Conrector ved Gymnasiet. Efterat han i nogen Tid havde gaaet i den latinske Skole der, gav Faderen, som var bleven Dechant, ham Privatunderviisning, indtil han 1746 gik til Universitetet i Gottingen. Han benyttede her Hallers Underviisning i Lægevidenskaben især i Botaniken; Hallers Omgang bidrog ogsaa meget til at bibringe ham Smag for de skjønne Videnskaber. I Aaret 1749 blev han Doctor efterat have disputeret de derivatione et revulsione per venæ sectionem. Siden gik han til Schleswig, blev der bekjendt med General Schmettau, som laae med sit Regiment i Staden, fattede Yndest for Oeder og anbefalede ham til Joh. Hartvig Ernst Greve af Bernstorf. Oeder skulde nu været ansat som Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn, men en Disputats, han derfor holdt om Irritabiliteten, en nye Lære, som Haller havde fremsat, falde uheldigt ud. Dog fik Oeder endnu samme Aar 1752 Opsyn over den botaniske Have, der under A. G. Moltkes Bestyrelse anlagdes paa Amalienborg. Derpaa blev han og ansat som Professor i Botaniken ved Universitetet og gjorde i Aarene 1755-1759 hver Sommer en Reise til Norge for at samle Bidrag til den danske Flora. Disse Reiser nyttede han desuden til at skaffe sig Kundskaber om andre nyttige Gjenstande. Fra 1762 udgav han sin Flora danica hefteviis, 60 Kobbertavler ad Gangen; de 10 første Hefter ere af ham, og til nogle af de følgende Hefter gav han ogsaa Bidrag. Oeder udgav paa samme Tid sine Elementa Botanicæ,

paa Latin og og Tydsk; af botaniske Værker udgav han endnu Nomenclator botanicus og Enumeratio plantarum Floræ danicæ. Han sysselsatte sig nu, efter Bernstorfs og Moltkes Opmuntring, med at udarbeide Afhandlinger om Finanserne og Statsforvaltningen. Efter Christian den 7des Thronbestigelse begyndte man alvorligt at tænke paa Bondestandens Forfatning og sammes Forbedring i Danmark. Oeder skrev ved denne Leilighed: Bedenken über die Frage, wie dem Bauerustande Freiheit und Eigenthum, in den Ländern, wo ihm beydes fehlet, verschafft werden könne? (Betænkning over det Spørgsmaal, hvorledes man kan skaffe Bondestanden Frihed og Eiendom i de Lande, hvor begge Dele mangle den?). Dette Skrift blev optaget med meget Bifald og var af heldige Følger for den danske Bondestand. Dog fandt det ogsaa Modsigelse, hvorved Oeder bevægedes til 1770 at skrive Zusätze (Tillæg) til sin Betænkning. Oeder blev derpaa brugt til at uddrage Resultater og anstille Betragtninger over den 1769 foretagne Folketælling i de danske europæiske Stater. Den 19de Nov. 1770 blev Oeder Medlem af den nyeindrettede General-Landvæsenscommission; den 5te Jan. 1771 udnævntes han til Finantsraad, dog skulde han vedblive at arbeide paa Flora danica; den 29de Mai 1771 blev et Finanscollegium oprettet, hvoraf han blev Medlem og virkede med almindeligt Bifald. Ved Struensees Fald 17de Jan. 1772 maatte ogsaa Oeder forlade sin Post i Finanscollegiet, da alt nu skulde sættes paa en anden Fod. Man bestemte ham til Stiftamtmand i Trondhjem, dog blev dette Embede siden givet en Anden. I Aaret 1773 forlod Oeder Kjøbenhavn, hvor han havde mægtige Fiender, og i Slutningen af samme Aar blev han ansat som Landfoged i Oldenburg, hvorved han maatte arbeide sig ind i gandske nye Forretninger. Han vedblev endnu stedse at virke ved sine Skrifter især i Finantsfaget. Allerede 1771 havde han forfattet Raisonnements über die Wittwencassen (Raisonnementer over Enkekasserne). Siden tilbød han Guldberg at udføre Forslaget til en Enkekasse,

som han havde udarbeidet; men dette Tilbud blev ei antaget. Dog blev siden den bremiske Enkekasse indrettet efter hans Plan og den oldenburgske Regjering overdrog ham at deeltage i Oprettelsen af en Enkekasse for Oldenburg og Stiftet Lübeck. Oeder døde efter et hæderligt virksomt Liv den 28de Jan. 1791. To Aar i Forveien havde han ladet sig adle. (See Clio 1813. 1ste Hefte af J. K. Høst P. 84 - 107).

Oedipus var en Søn af den thebanske Konge Laius og Jocaste, en Datter af Menoekeus og Søster til Kreon. Et Orakelsvar havde forkyndt Laius, at, hvis han avlede en Søn med Jocaste, skulde denne blive hans Morder. Da Jocaste fødte en Søn lod Laius denne sætte ud paa Bjerget Cithaeron, efterat have gjennemstukket ham Fødderne. Slaven, der skulde udføre dette, gav Barnet til een af den corinthiske Konge Polybos's Hyrder; Hyrden bragte det til Kongen, hvis Gemalinde Merope, der ingen Børn havde, antog Drengen og kaldte ham Oedipus for hans ophovnede Fødders Skyld. Uvidende om sin Herkomst voxte Drengen op ved det corinthiske Hof og uddannedes til en kraftig Yngling. Ved et Gjestebud gjorde en anden beruset Yngling ham den Bebreidelse, at han ei var Kongens virkelige Søn, og denne Bebreidelse nagede siden stedse hans Hjerte. Han adspurgte sine Pleieforældre, og disse henviste ham til det delphiske Orakel, der gav ham det Svar: „Undgaae dit Hjem, ellers vil du blive din Faders Morder og din Moders Gemal." Da han nu ansaae Corinth for sit Hjem, undgik han sammes Grændser og vandrede til Theben i Boeotien. Paa en smal Vei i Phocis mødte han Kongen, der vilde reise til Delphi for at spørge Oraklet om sin udsatte Søn; Laius's Kudsk befalede Oedip trodsigt at vige af Veien. Oedipus vilde ei adlyde; det kom til Strid, og Oedip fældede baade Kudsken og Kongen. Saaledes havde han allerede mod sit Vidende opfyldt Halvparten af Orakelsvaret. Uden at ane noget Ondt fortsatte han sin Reise. I Thebens Egne rasede dengang Uhyret Sphinx, der sang en Gaade, og dræbte Enhver, som ei kunde løse den. Endnu havde ingen været istand til dette; og i

denne Nød havde man lovet Thebens Befrier den ledige Throne og Dronningens Haand. Oedipus iler til, løser Gaaden, befrier Landet og modtager Prisen. Orakelsvaret var nu opfyldt. Theben havde valet Laius's Morder til Konge; men en Pest traf Landet, hvorfra Oraklet lovede Befrielse, saasnart Den bortfjernedes, der havde bragt Forbandelse over Landet. Det tvivlende Folk vender sig til sin forrige Befrier, og denne, der er uvidende om, at han selv er Forbryderen, stræber med rastløs Iver at opdage samme. Han selv udpresser den ulyksalige Hemmelighed af Spaamanden Tiresias, og hører den skrækkeligste af alle Opdagelser, at han er sin Faders Morder og sin Moders Gemal. Under skrækkelige Forbandelser hængte Jocaste sig, og Oedip udstak sig Øinene for ei at skue sin Elendighed. Han selv drev paa, at Theben skulde forstøde ham, men dette skete først siden, da han ønskede at blive, paa Forlangende af hans herskesyge Sønner Eteocles og Polynices. Fortørnet udstødte han den Forbandelse over dem, at Sværdet engang skulde dele deres Arv. Med barnlig Ømhed hængte derimod de to Døttre Antigone og Ismene ved den blinde, forviste Fader. Ledet af den første kom han til Flækken Colonos i Attika, hvor Theseus herskede, og hvilede i Eumenidernes Lund, som ingen Dødelig turde betræde. Han forsonede de frygtelige Gudinder; Folket og Theseus selv tog ham i Beskyttelse. Imidlertid havde den pythiske Apollo forkyndet, at det Land vilde blive lykkeligt og uovervindeligt, som gjemte hans Aske. Man bestræbte sig nu, skjøndt forgjeves, at faae ham tilbage til Theben. Dreven af en nær Anelse om Døden, søgte han sin Grav, blot ledsaget af Theseus. Guderne vare forsonede; hans Død var den lidende Uskyldigheds Død. Om hans Begravelsessted vare allerede de Gamle uenige. Oedipus's Historie er, som et ægte tragisk Stof, paa mange Maader bearbeidet for Skuepladsen. Æschylus's og Euripides's Oedipus er tabt; af Sophocles derimod har man endnu to Stykker, der behandle denne Gjenstand: Kong Oedipus og Oedipus i Co-

lonos. Seneca har ogsaa bearbeidet den samme Mythe.

Oels et Fyrstendom i Nedreschlesien nordligt for Breslau, er 31 Quadratmile stort og har 80000 Indbyggere. Hovedstaden Oels ved Floden af samme Navn, har et velindrettet Gymnasium og Seminarium samt 3500 Indbyggere, hvoriblandt mange Klædefabrikanter. Hertugdommet Oels faldt efter den sidste Hertug Carl Frederiks Død i Begyndelsen af det 18de Aarhundred til hans Svigersøn, Hertug Julius Frederik af Würtemberg, Stifter af Linien Würtemberg-Oels. Men ogsaa denne Linie uddøde 1792 med Hertug Carl Christian Erdmann. Ved dennes eneste Datter og Arving, Sophie Frederike Charlotte, (som døde 1789) tilfaldt Fyrstendommet hendes Gemal Hertug Frederik August af Braunschweig, og efter hans Død Hertug Wilhelm Frederik, der faldt i Slaget ved Ligny den 16de Juni 1815.

Oelsner (K. E.) blev født i Schlesien 1764. Han valgte den diplomatiske Bane og var i lang Tid Staden Frankfurts Agent i Paris, men trak sig under Bonaparte lidt efter lidt tilbage fra al Deeltagelse i Statsforvaltningerne. Den franske Revolutions store Skuespil, som han vilde iagttage med Opmærksomhed, havde i Begyndelsen af samme ført ham til Paris, hvor han snart kom i de interessanteste Forbindelser med sammes fortrinligste Ledere (især med Sieyes, Dumourier og Danton) og hvor han skrev adskilligt f. Ex. for Journalen Minerva, de berømte Breve fra Dumourier's Leier af Grandpré, og for de hubertske Tidsskrifter. Af ham kunde man ønske Memoirer over den franske Revolution, og Faa vilde kunne skrive dem som han, med hans skarpe, levende og eiendommelige tydske Stiil. Sit Fædreneland og sin Tænkemaade troe, afslog han meget betydelige og fordeelagtige Tilbud, der gjordes ham i Frankerig, og det er en skjendig Usandhed, hvad der anføres i den hemmelige Historie om Hoffet i St. Cloud og i den lumpne Roman les amours secrets de Bonaparte, at

han var en Tilhænger af eller Spion for denne. Meget mere forlod han Frankerig ved Bonapartes Tilbagekomst fra Elba, og erholdt af den preussiske Regjering, med hvilken han alerede længe havde staaet i Forbindelse, ved sin Ungdomsven, Ministeren von Humboldt, en midlertidig Ansættelse i de udenlandske Anliagenders Fag, hvor hans omfattende Kundskaber i historiske og Statshuusholdnings Gjenstande, saavelsom hans rigtige Synsmaade af Tingene og hans store Sprogfærdighed satte ham istand til at virke med Nytte. I Aaret 1810 havde han af det franske Nationalinstitut erholdt Prisen for sit paa Fransk skrevne Værk om Mahomedanismens Indflydelse; det er oversat paa Tydsk af hans Ven Ebel.

Oeser (Adam Frederik), en fortjent Kunstner, var født 1717 i Presburg af evangeliske Forældre af den sachsiske Nation, og opofrede sig af medfødt Tilbøielighed alerede tidligt til de dannende Kunster. Syv Aar nød han Underviisning i Tegning ved Akademiet i Wien og vandt alerede i en Alder af 18 Aar den udsatte Priis. Af Raphael Donner erholdt han Underviisning i Pousseren; ligesom han og skyldte denne lærde Kunstner sin Kundskab om Costumet og Antikerne. Imidlertid bestemte han sig alerede dengang fornemmeligt for Maleriet og gik 1739 til Dresden, hvor paa samme Tid Dietrich og Mengs havde uddannet sig. Senere blev Winkelmann her hans fortrolige Ven. Det var Oeser, der ledede dennes første Skridt ved hans Studium af den gamle Kunst. Selv gjorde han imidlertid stedse større Fremskridt, fornemmeligt i Frescomaleriet ved Bekjendtskab med Ludvig Sylvestre. Under Syvaarskrigen opholdt han sig meest i Dahlen hos Greven af Bünau. Efter Fredens Slutning gik han til Leipzig, og udnævntes, da han ønskede at blive her, for det Første til Directeur for det derværende Tegne-, Maler og Architecturakademie, men ogsaa til Professor ved samme i Dresden og til churfyrstelig sachsisk Hofmaler. I denne Kreds erhvervede han sig store Fortjenester ved at danne mange Elever. Leipzig besidder adskillige af hans skjønneste Arbeider; dertil

høre Frescomalerierne i Concertsalen og Nicolaikirken, hvis indvortes Forskjønnelse især er hans Værk. En vis Naturlighed i Compositionen, Lethed og Rigtighed i Formerne og Ynde i Coloriten ere de characteristiske Egenskaber ved hans Malerie. Om hans Duelighed i Billedhuggerkunsten faaer man intet fordeelagtigt Begreb af hans Arbeider f. Ex. Frederik Augusts Marmorstatüe, der, paa et uforholdsmæssigt Postament, ei synderligt pryder Esplanaden i Leipzig, et Minde i det catholske Capel der, Mindet over Dronning Mathilde af Danmark i Celle, og Gellerts i en privat Have i Leipzig, hvilke samtligen ere udførte efter hans Opfindelse og Modeller, deels af ham selv, deels under hans Opsigt af Andre. Som Menneske, Borger og Ven var Oeser høist agtværdig og elskværdig i Omgang. Alderen havde ei svækket hans Hand og Virksomhed, og endnu faa Dage før sin Død, der indtraf den 18de Marts 1799 havde han forfærdiget et Christushoved. Hans to Sønner, hvilke han ligeledes dannedt til Kunstnere, døde før ham.

Ofen, paa Ungarsk Buda, er en kongelig Fristad i Ungarn i det pitiske Gespanskab, ved Donaus østlige Bred. Den bestaaer af den øvre Stad, der er befæstet og tilligemed Slottet ligger paa et Klippe-Bjerg; Vandstaden som er bygget meget skjønt neden for Bjerget, og hvorfra man ved en Skibsbroe over Donau kommer til Staden Pesth; af Nyestiftet, hvori man finder den 52 Fod høie Treenighedsstøtte, og Raitzestaden, der for det meste gandske er beboet af Raitzer, da der i de øvrige Dele boe saavel Ungarer som Tydske. I denne Raitzestad har en uneret græsk Biskop sit Sæde. Antallet af de samtlige Indbyggere beløber sig omtrent til 22000. Kong Ludvig 1ste valgte Slottet i denne Stad til sin Residens, og Kong Mathias 1ste anlagde der et berømt Bibliothek, som ødelagdes da Tyrkerne erobrede Staden 1526. Dengang blev den snart igjen forladt af Tyrkerne; men 1530 fandt den igjen i deres Hænder, og kunde nu ei fratages dem, uagtet gjentagne Beleiringer, før 1686, da

Ofen erobredes ved Storm af de Keiserlige i Forbindelse med bayerske og brandenburgske Tropper under Hertugen af Lothringen. I denne Beleiring blev Slottet forstyrret og blev i denne Tilstand indtil Maria Theresia befalede igjen at sætte det i Stand og indrømme det nye Universitet Brugen deraf. Dette blev 1777 flyttet fra Tyrnau til Ofen, og forsynet med fortræffelige Anstalter, hvoriblandt adskillige Kunst- og Naturaliesamlinger og et anseeligt Bibliothek udmærke sig. Jesuiterordenens Godser og Indtægter i Ungarn bleve bestemte til Universitetets Underholdning, hvilket og lader forfatte, trykke og sælge alle de Lærebøger, hvoraf man maa betjene sig i de ungarske Gymnasier og Skoler. Den 25de Juni 1780 blev det indviet med stor Høitidelighed, men siden forflyttet til Pest. Det forrige Bjergslot Plintenburg, Blendenburg eller Wischegrad ved Ofen er nu en Steenhob. Af den dernedenfor liggende, fordum saa anseelige Stad ved Donau, hvor der var et prægtigt kongeligt Slot, er nu kun ubetydelige Levninger, som man kalder en Flække. Det meste ødelagdes i Tyrkekrigene. I Ofen finder man berømte Bade, som ere af god Virkning i Hudsygdomme, Krampetilfælde, Lamhed ꝛc. Omegnen har en fortræffelig Viinavl.

Offenbach, Fyrsterne af Isenburgs Hoved- og Residensstad, er velbygget, ligger ved den sydlige Bredde af Main, har et smukt Residensslot og 8000 Indbyggere. Den var forhen Residensen for en Linie af Greverne af Isenburg, der uddøde 1718, hvorpaa den Isenburg-Birsteinske Linie kom i Besiddelse af Staden. Tydske og franske Reformeerte have her Kirker saavelsom Lutheranerne fra 1740. Offenbach er Sædet for den fyrstelige Regjering. Her findes betydelige Manufacturer af Snuus- og Røgtobak, Silketøier, Strømper, Baand, Hatte, Fayance, Tobaksdaaser, Voxlys, Voxdug, Bijouteriearbeider ꝛc., Handelen er af Betydenhed og faaer Liv ved Nærheden af Frankfurt.

Offensiv, Offensivalliance. Ved Ordet Offensivt betegner man overhovedet alt hvad der gaaer ud paa Angreb; saaledes taler man om Offensivalliancer, Offensivoperationer, Offensivkrige ꝛc. Meest hyppigt bruges Ordet om Allianser og Forbund, hvilke man inddeler i to store Classer, Offensiv- og Deffensivalliance eller Angrebs og Forsvarsforbund. Navnet selv angiver alerede Begges væsentlige Characteer; de første indgaaes til Angreb mod en fælleds Fiende; de sidste til Forsvar mod sammes Angreb; ei sjelden forenes begges Egenskaber i en Alliance. De første pleie sædvanligt kun at være rettede mod en fælleds Fiende, Defensivalliancer ere derimod almindeligen ubestemte, mod enhver Angriber. Overhovedet inddeles Allianter saavel med Hensyn til de Rettigheder og Forpligtelser, der finder Sted imellem de Allierede selv, som og hvad deres Forhold til Fienden angaaer, i tre Hovedclasser: nemlig i saakaldt Krigsfælledsskab — Societe de guerre, alliance pour faire la guerre en commun — naar begge Dele forpligte sig til med fælleds Kræfter, med deres hele Magt, at føre Krigen mod en fælleds Fiende, hvorved altsaa enhver af de allierede Magter ansees som Hovedperson i Krigens Førelse, eller i Auxilliaralliancer i mere indskrænket Forstand, naar de Allierede gjensidigen kun forpligte sig til en bestemt Hjelp, hvor altsaa i indtræffende Tilfælde, kun den ene af de forbundne Magter forekommer som Hovedmagt, men de andre kun som hjelpende Bimagter, hvorved endnu maa bemærkes, at begge contraherende Dele, ved dette Slags Alliancer, kun forpligte sig til en bestemt Hjelp, og love gjensidigt kun da at udstrække den til det Ubestemte, naar den ene eller anden Deel angribes af en tredie Magt af ingen anden Grund end formedelst dette Forbund, eller maaskee i Tilfælde af, at den først stipulerede Hjelp blev befunden aldeles utilstrækkelig; eller endeligt for det tredie i blotte Subsidietractater, naar en Magt, mod udbetalte Subsidier, forpligter sig til at stille et vist Antal Tropper eller overgive dem i en anden Magts Sold, uden selv at tage nogen directe Deel i Krigen. Dette sidste Slags Overeenskomst fortjener egentligt ei Navn af Alliance, naar den ei, som hyp-

vigt er Tilfældet, er forbunden med en Auxilliaralliance, da en Alliance stedse forudsætter Lighed i Henseende og Formaal. Anvende vi disse ovenanførte Bestemmelser paa Begrebet om Of- og Defensivalliancer, saa følger deraf at ethvert Krigsfællesskab berettiger Modpartiet til at ansee og behandle de ved en slig Alliance forbundne Magter, hver især, som en directe Fiende, ligemeget om det er i en Of- eller Defensiv-Alliance, da enhver af de Allierede, ved denne Forbindelse viser sig som hovedkrigførende Deel. Hvad derimod Allianter i indskrænket Betydning eller de saakaldte Auxilliaralliancer angaaer, saa maa man naar de høre til Defensivalliancernes Classe omhyggeligt skjelne to Tilfælde fra hverandre. Var nemlig Alliancen sluttet før Krigen eller før sammes sandsynlige Udbrud, saa gjaldt hidtil almindeligt den Regel: saasnart en Stat, ifølge en tidligere sluttet Alliancetractat, ydede en anden en bestemt Hjelp, der ei overskreed hvad der i Forbundet var bestemt, saa vilde den Allierede derved aldeles ikke kunne betragtes som dens directe Fiende, mod hvem denne Hjelp blev brugt; thi i dette Tilfælde var ingen fiendtlig Hensigt at formode hos den Allierede; denne opfyldte kun et tidligere givet Løfte. Hjelpecorpset blev derfor alene fiendtligt behandlet; men de mellem de Allierede og den Magt, mod hvilken Hjelpetropperne brugtes, stedfindende Tractater, kunde aldeles ikke ansees som ophævede. Men, var derimod Alliancen sluttet først under Krigen, eller naar sammes Udbrud ei længer var tvivlsomt, saa troede man i et saadant Tilfælde temmelig almindeligt at turde behandle den Allierede, som Fiende, da en fiendtlig Hensigt fremlyste af hans Fremgangsmaade. Var en offensiv Alliance sluttet, saa blev den Allierede, selv naar han kun gav en bestemt Hjelp, behandlet som Fiende, da en fiendtlig Hensigt aabenbar laae til Grund hos ham. Ved blotte Subsidietractater derimod fandt aldrig fiendtlig Behandling Sted imod den Stat, der overlod sine Tropper til krigførende Magter imod Subsidier; en saadan Stat blev derimod stedse anseet for fuldkommen neutral. Disse Maximer, der fandt Sted, saalænge der ei gaves nogen saa overmægtig Stat, at den vovede at indlade sig mod

alle de øvrige og hvilke virkede saa velgjørende til at hindre Kriges Udbredelse og Udstrækning, ere i de nyere Krige flere Gange overtraadte.

Offer er en Gave, man bringer Guddommen, for derved at udtrykke sin egen Persons Hengivenhed. Denne Skik var den første Virkning af høiere Væseners Erkjendelse og en Hovedbestanddeel af Gudstjenesten i alle Oldtidens Religioner; og endnu troer Orientaleren, at han ligesaalidet tør vise sig for Gud med tomme Hænder, som for sin Fyrste og Herre. Den Forestilling, at Gud har sandselige Nødvendigheder og finder Behag i Spise, Drik og Vellugt og de Offrendes Levemaade bestemte deres Gavers Beskaffenhed. Hyrder og Jægere offrede Dyr, Agerdyrkere Frugter og Brød: og Ærefrygt for Guddommen bød, at give samme det Bedste, den Offrende besad. Derfor vilde Abraham offre sin elskede Søn og eneste Arving, og Agamemnon sin Datter Iphigenia; dog saae man i den heldige Vending, der ei lod disse Offre komme til Udførelse, allerede tidligt den renere Idee, at Gud ei forlangte Menneskeblod og tilfredsstilledes blot ved det fromme Sindelaug. Naturdyrkelsens Vildfarelser vedligeholdt dog den grusomme Skik at offre Mennesker, selv hos de hedenske Nationer, der vare udgangne af den første Raahed. Phoenicierne offrede Børn til deres Afgud (Moloch); i samme Hensigt gjorde de germanniske Folk samt Mexikanerne og Peruaner signende Offre. Ærefrygt og Taknemmelighed skyndede til de første Offre; siden, da man begyndte at betragte Uheld som guddommelige Straffe for begangne Synder, kom endnu den nye Bevæggrund dertil, at man vilde forsone den fortørnede Guddom, og dertil syntes selv Menneskelivet ei for kostbart. Men, medens Alterne i den hedenske Verden dryppede af uskyldige Børns og værgeløse Fangers Blod, bestemte Moses i sine Offerlove, rene, uplettede Dyr og Frugter til Beviser for sit Folks Hengivenhed og Bodfærdighed for Jehovah. Med Hensyn til Formen vare de israelitiske Offre blodige, naar Qvæg, Bukke, Faar eller i Nødsfald Duer slagtedes af Præsterne og enten gandske eller tildeels opbrænd-

tes (Brændoffre), ublodige derimod, naar man offrede Meel, Kager, Olie, Salt, Honning og Røgelse (Madoffer) eller Viin, der blev udgydet over Alteret (Drikoffer). Med Hensyn til det Sindelaug, de skulde udtrykke og den Hensigt, hvortil de skulde tjene, vare disse Offre enten Takoffre, der bestode af stort og smaat Qvæg og sædvanligt ledsagedes af Madoffre, eller Synd og Skyldoffre, hvortil kun Dyr brugtes. Ved Synd- og Skyldoffre pleiede Præsterne at bestænke de Offrende med det slagtede Dyrs Blod til Tegn paa deres Forsoning med Jehova, og naar det gjaldt en almindelig Bod eller Forsoning for hele Folket, at opbrænde hele Offerdyret, men derimod selv at spise Kjødet, naar det kun angik enkelte Personer. Thi Offre af Dyr og Frugternes Førstegrøde, som bragtes ved visse Feste og ved vigtige Familiebegivenheder eller til Forsoning for enkelte, hørte til Præsternes Naturalindkomster, hvorfor de kun brændte de uspiselige Dele af dem. Dette var og Tilfældet med de hedenske Præster, hvilke, uagtet kun Præsterne turde offre, saavel hos Jøder som Hedninger, lode Giverne deeltage i deres Offermaaltider, hvilket er tilstrækkeligt bekjendt af de Gamles Digtere og Kirkefædrene, fra Grækernes Hekatomber for Troia til de Offergilder, som Theodosius den store gjorde Ende paa, tilligemed den hele øvrige hedenske Cultur ved et Decret af Aaret 392. Grækernes og Romernes Hekatomber vare Brændoffre, deres Libationer Drikoffre og de Gaver, de medbragte i Mysterierne, Madoffre. Den alerede af det gamle Testamentes Propheter erkjendte Sandhed, at Mennesket Intet kan tilbyde Gud, som jo alerede er hans Eiendom og Gave, gjorde Christendommen gjeldende derved, at den, hvor den trængte frem, aldeles afskaffede den hedenske og jødiske Offertjeneste, hvilken sidste efter Templets Ødelæggelse i Jerusalem desuden maatte ophøre, og fremstillede Jesu Død, som en til alle Tider gyldig Fyldestgjørelse for Menneskenes Synder og den sidste Opfyldelse af den gamle Offeridee. Tillige forkastede Jesu Religion den Egennytte, som troede at kunne kjøbe Guddommens Yndest ved Foræringer og den Letsindighed, som troede derved at affinde sig med Gud, og fordrede kun af

dens Bekiendere de moralske Offre, der bestode i Forsagelsen af al Ondskab og Forfængelighed, i alle Kræfters og Evners Anvendelse til Menneskehedens Vel og Hjertets fuldkomne Hengivelse i Gud. Dog kunde den Forestilling, at man skyldte Gud sandselige Gaver, ei gandske udryddes hos de til Christendommen omvendte Folk, og de Fattiges Trang i Menigheden, saavelsom Kirkens Nødvendigheder til Gudstjenestens Vedligeholdelse og Geistlighedens Underholdning gjorde visse Gud indviede Afgifter stedse nødvendige. Som slige maa man betragte Oblationerne eller de frivillige Offre af Levnetmidler og Penge, som Menigheden bragte Geistligheden til Agaperne, Nadveren og ellers til bestemte Tider. De vedbleve, selv efterat man havde indført Tiende til Geistligheden og forvandledes for det meste til Penge, og de Offre eller Offertoria, som efter en endnu næsten hos alle Religionspartier stedfindende Skik, til visse Tider bringes de Geistlige paa Alteret, staae i historisk Sammenhæng med hine de første Christnes Oblationer uden dog paa nogen Maade at høre til Gudstjenestens Handlinger. Derimod kaldes endnu en Hovedhandling i den catholske Kirkes Cultus, Messen, det ublodige Offer, fordi Messepræsten, efter denne Kirkes Lærebegreb, ved Brødets og Vinens Consecration, ligesom paa nye offrer Christi Legeme og Blod i det jødiske Forsoningsoffers Betydning (Messeoffer). Hos Hedningerne findes endnu den gamle Offerskik Sted i vore Tider; Chineseren offrer sine Guder Frugter, Caraiben, Tobak, Negeren i Vestindien Brændeviin; og hos de vilde Beboere og Anthropophager findes endnu stedse Spor af Menneskeofringer.

Offertorium kaldes i den romerske Kirke den Sang, der istemmes eller spilles paa Orgel, naar Folket under Messen, gaaer til Offer.

Official kaldes i visse Lande en Biskops Vicarius i verdslige Retsanliggender (f.Ex. i Ægteskabssager); derimod heder hans Vicarius i geistlige og Kirkesager Suffraganeus. Officialet er derfor den biskoppelige Ret

i verdslige criminelle Tilfælde, hvor en saadan Official i Bispens Sted har Forsædet og afsiger Domme.

Officinel kaldes deels de enkelte, deels de tilberedede eller sammensatte Lægemidler, der maae findes i et Apothek efter Pharmakopöens Bestemmelse; Ordet kommer af Officin, Benævnelsen paa et pharmaceutisk Værksted.

Ofterdingen (Henrik von), eller Afterdingen, Efterdingen, var een af de berømteste Minnesangere fra det 12te og 13de Aarhundred (den schwabiske Tidsalder), om hvis Levnetsomstændigheder dog kun lidet er bekjendt. Som det heder tilbragte han sin Ungdom i Østerrig ved Hertug Leopold den 7des Hof med Tilnavnet: „der Ehrenhafte" (den hæderlige). Her dannede han sig til Digter. Han foretog sig fra Tid til anden Reiser og udbredede allevegne sin Fyrstes Berømmelse. Det samme gjorde han og ved Hermann af Thyringens Hof, hvor han i en offentlig Væddekamp modsatte Hermanns Lovprisere Leopolds Berømmelse. Forbittrede forsøgte hans Modstandere alleslags Midler for at bringe ham i Unaade hos Landgreven og fierne ham fra Hoffet. Endeligt hidkaldtes efter Landgrevens Ønske, Klingsohr fra Ungarn, en hoitberømt Sanger fra den Tid, for at afgjøre Striden som Voldgiftsmand; hans Dom var til Fordeel for Ofterdingen. Vi have intet tilbage af Ofterdingens Poesie uden nogle Roller af Krigen i Wartburg i den manessiske Samling. Der er stridt meget om han skulde være Forfatter af Heldenbuch (Heltebogen) eller Nibelungenlied (Niflungesangen).

Ogyges eller Ogygus nævnes som den ældste Fyrste i Attica, der paa hans Tid, omtrent 1796 før Christi Fødsel, skal have hedet Akta. Athenerne holdt ham for Indfødt. Efter andre Sagn var han Behersker over Hellenerne, Landets ældste Beboere, hvilket Land først efter ham skal være kaldt Ogygia, men senere af Boeotierne Boeotia; selv Thebens Opbyggelse tilskrives ham, og en Port af samme havde Navn efter ham.

Dog udledes dette ogsaa af Ogygia, en Datter af Niobe og Amphion. Under Ogyges's Regjering indtraf den berømte Oversvømmelse (ogygiske Vandflod), som ødelagde hele Attica, efter Larcher 1759 før Christi Fødsel. En nyere Hypothes er den, at en ægyptisk Præsteecolonie skal være kommen til Boeotien under en ægyptisk Konge Ogyges, og derfra have udbredet sig over Attika. Endeligt bliver ogsaa Calypsos Øe kaldt Ogygia.

Ohio, den skjønne Flod, kaldes en stor Flod i de nordamerikanske Fristater, der udspringer sydligt for Erie-Søen, fører Navnet Alleghany indtil den sydostlig for Pittsburgh har optaget Menongahla, da den faaer Navn af Ohio. Paa dens meget lange sydvestlige Løb optager den paa Nordsiden, foruden mange andre smaae Floder, Scioti, Miami og Wabaschfloden, og paa Sydsiden Kentucky Tennessee og Cumberlandsfloden og falder endeligt i Missisippi. Den er seilbar hele sit Løb igjennem, og gjør Beboerne ved dens Bredder stor Tjeneste til deres Produkters Afsætning. De udbredte Egne nordligt for Floden kaldes med et almindeligt Navn the western territory, og deles i Indiana og Landet nordvestligt for Ohio. Til dens sydlige Bredde støder Fristaten Kentucky og høiere oppe Virginien.

O'keefe (John). Denne Veteran blandt de nu levende brittiske Gramatiker, blev født i Dublin 1746. Da han var af catholsk Herkomst blev hans Opdragelse overgivet Pater Austin, en irlandsk Jesuit af mange Kundskaber, der og var i Anseelse som geistlig Taler. Under ham gjorde O'keefe betydelige Fremskridt i det Franske og i den gamle Literatur. Ogsaa for Tegnekunsten, som han studerede og udøvede ved Akademiet, viste han megen Smag og Talent. Men Kivatighed i hans Udkast og Svaghed paa Synet afholdt ham fra Fortsættelsen af denne Kunst. Derfra kom han i et Selskab af theatralske Omvandrere (Spouters), hvis Omgang gjorde en saadan Virkning paa ham, at han i en Alder af 15 Aar, skrev et Skuespil i fem Optog, Da han

var bleven bekjendt med Skuespiller Mossoz, betraadde han Skuepladsen i Dublin, hvor han blev i 12 Aar med megen Berømmelse. Noale af hans dramatiske Produkter gjorde saadan Lykke, at Forfatteren derved bragtes til at besøge London. Her fandt han vel ei meget Bifald som Skuespiller, men desto mere som drammatisk Yndlingsskribent. I Aaret 1800 blev han ved Blindhed og andre Ulykkestilfælde sat i den sørgeligste Stilling. Han erholdt af denne Aarsag en Beneficeforestilling paa Covent-Garden-Theatret og holdt en digtersk Tale til Publikum, hvori Humor og Pathos vare paa det heldigste blandede. Hans fortrinligste Værker ere: Tony Lumpkin in Town, 8., 1778; Son in Law, 8., 1779: the Birthday, 8., 1783; Omai, 8., 1783; Prisoners at Large, 8., 1788; The Toy, 8., 1789; World in a village, Comedy, 8, 1793; London Hermit, 8., 1793; Wild Oats, 8, 1794; Lifis Vagaries, Comed. 8, 1795; Irish Mimic, 1798; Alfred, a drama &c.

Olavides (Don Pablo), Greve af Pilo, blev født 1740 i Lima, Perus Hovedstad og kom tidligt til Madrid, hvor hans medfødte Talenter og Virksomhed snart hævede ham til vigtige Embeder. Han fulgte Greven af Aranda som Sekreteer paa hans Gesandtskab til Frankerig. Ved sin Omgang med denne muntre og letsindige Nation, tabte han sin spanske Strenghed, antog tildeels dens Sæder og fattede Tilbøielighed til dens Characteer. Efter hans Tilbagekomst til Spanien ophøiede Carl 3die ham i Grevestanden og gjorde ham til Intendant i Sevilla. Han udkastede adskillige store og nyttige Planer, blandt andre den at dyrke Sierra Morena. Dette paa Høiderne tørre, i dets Dale moradsige og paa alle Sider uveisomme Bjerg har en Længde af 27 og en Bredde af 6 Mile. For at gjøre det skikket til Agerdyrkning og Handel kaldte Olavides Colonister af alle Nationer, især Tydske, derhen. En sikker Beskyttelse fra Regjeringens Side vænnede dem snart til Jordbunden og deres Arbeider. Gode Vertshuse fremstode i hidtil øde Egne, og endnu er dette Distrikt af Spanien

det, hvor Reisende befinde sig bedst. Der anlagdes nye Bygninger efter Intendantens Planer, som her vilde indrette Silkemanufacturer og kaldte derfor Arbeidere fra Lyon. Svære udentvivl overdrevne Beskyldninger afbrøde denne Fremgang, og den Mand, der havde forøget Fædrenelandets Glands og Velfærd ved heldige Indretninger, blev kastet i Fængsel og blev holdt tre Aar fangen. Imidlertid vare de Tjenester han havde viist Staten, for betydelige til at glemmes; der fandtes Venner, som gjorde ham hans Flugt mulig. Han begav sig til Venedig, hvorfra han dog siden kom tilbage til Spanien og døde der 1803. Man holder Olavides for Forfatter af et spansk Værk under Titel: El Evangelio in triunfo, hvori Religionen forsvares med Vantroen, og hvilket, uagtet sit maadelige Indhold, læstes saa hyppigt, at der inden to Aar udkom otte Udgaver.

Olbers (Wilhelm) blev født i Arbergen i Hertugdømmet Bremen 1758, lever nu som Doctor Medicinæ og praktiserende Læge i Bremen og sysselsætter sig af særdeles Tilbøielighed med Astronomien, hvori han har erhvervet sig et varigt Navn. Han rettede sin Opmærksomhed især paa Cometerne. Et Beviis paa sine Bestræbelsers Held leverede han i sin nye og beqvemme Methode at beregne en Comets Bane af egne Iagttagelser (Weimar 1797). Endnu mere berømt blev han, da han den 28de Marts 1802 opdagede en nye Planet imellem Mars og Jupiter. Han gav den Navnet Vesta. Desuden har Olbers skrevet enkelte Afhandlinger om Parallaxberegningen, om de fra Himlen nedfaldne Stene ꝛc. Hans Inauguraldissertation handler De oculi mutationibus internis (1780).

Oldenburg, et fordums Grevskab i Westphalen, ved Weser og Hunte, ligger imellem Ostfriesland, Jever, Bremen og Floden Weser og er Stamhuset for de nuregjerende Konger af Danmark. Fra 1547 var det forenet med Delmenhorst og kom 1667 til den i Danmark regjerende Linie, da den grevelige Familie uddøde. Danmark bortbyttede Oldenburg og Delmenhorst mod

den hertugelige Deel af Holsteen til Storfyrsten af Rusland (1773), som igjen overlod dem til sin Fætter Frederik August, Hertug af Holsteen og Biskop af Lübeck, der blev Stifter af den anden Green af den holsteen-eutinske Linie. Dette Bytte saavelsom Aftrædelsen bekræftedes af Keiseren 1777. Tillige ophøiede han de to Grevskaber Oldenburg og Delmenhorst til et Hertugdom under Navn af Oldenburg og meddeelte Hertugen den Stemme paa Rigsdagen, som den forrige gottorpske Linie havde havt. Ved den almindelige Skadesløsholdelse 1802 skulde Hertugen tabe Elsfleter Tolden, der i Gjennemsnit aarligt beløber sig til 60000 Daler, og aftraadde som Biskop af Lübeck nogle Landsbyer og Domstiftsbygninger til Rigsstaden Lübeck. Derimod erholdt han Bispedømmet Lübeck med Domcapitlets Besiddelser som arvelig Eiendom, videre det hannoverske Amt Wildeshausen og de to münsterske Amter Vechte og Klopenburg, tilsammen 54 Quadratmile med 85000 Indbyggere og over 200000 Gylden Indkomster. Det egentlige Hertugdom Oldenburg tilligemed Delmenhorst udgjør 46 Quadratmile med 92000 Indbyggere og 490000 Gylden Indkomster. Beløbet af Elsfleter Tolden angav Hertugen i Aaret 1803 til 130000 Gylden, og bevirkede ved Ruslands Mægling, at denne endnu blev ham tilstaaet paa 10 Aar. Hertugen, som den 14de Oct. 1808 tiltraadde Rhinforbundet, blev i Besiddelse af sine Lande, indtil Napoleon ved sit Decret af 10 Dec. 1810 indlemmede dem tilligemed mere af Tydskland i sine Lande. Oldenburg blev lagt til Wesermundingernes, Lübeck til Elbmundingernes Departement. Denne Voldsomhed af Frankerigs Behersker fornærmede især Rusland. Den Skadesløsholdelse, som Frankerig i ubestemte Udtryk tilbød, blev hverken modtagen af Hertugen eller Rusland. Ved Napoleons Afsættelse kom Hertugen af Oldenburg igjen i Besiddelse af sine Lande. Den nu regjerende Hertug Peter Frederik Wilhelm, født den 3die Jan. 1754, succederede sin Fader Frederik August 1785 under Administration af sin Fætter, Fyrsten af Lübeck.

Hans Residensstæder ere Oldenburg og Eutin. Størrelsen af Hertugens Lande tilsammen angaves i Aaret 1818 til 126 Quadratmile med 213,645 Indb.

Oldendorp (Christian Johan) født 1772 i Slottet Marienborn i Wetterau, har gjort sig bekjendt ved sine Ildebrande og Brandstykker, af hvilke han har foreviist adskillige offentligt. Kjendere i Kunsten tilstaae ham i dette Slags Malerie et ikke almindeligt Talent og savne ei saa meget Kunst i Tegning, Colorit og Skygge som en levende Idee i Anordningen, uden hvilken det Hele ei kan have Eenhed. De fleste af hans Arbeider mangle desuden den høiere poetiske Characteer for at være ægte Kunstproducter. Den tydske Frihedskrig bortdrog den patriotiske Kunstner fra sine stille Sysler og kaldte ham under det sachsiske Banner; efter Freden dyrker han paa nye sin Kunst i Dresden og er tillige optraadt som humoristisk Forfatter.

Oldsager see Antiquiteter.

Olearius (Adam) egentligt Oelschläger, blev født i Begyndelsen af det 17de Aarhundred i Aschersleben i det Halberstadtske, hvor hans Fader var Skræder. Han blev Magister i Leipzig og Assessor ved det philosophiske Facultet samt i det lille Fyrstecollegiums Collegiat, men vendte sig derpaa af ubekjendte Aarsager til Holsteen og blev Hofmathematicus og Bibliothekar hos den daværende Hertug Frederik den 3die af Holsteen. I Aaret 1635 sendte Hertugen ham med et anseeligt Gesandtskab, hvori Digteren Paul Flemming befandt sig, som fyrstelig Raad og Sekreteer til Moskau, til sin Svoger, Czar Michael Feodorowitz, og siden anden Gang med samme Gesandtskab til Rusland og derfra til Kongen af Persien Schach Sofi. Han kom lykkeligt tilbage til Gottorp 1639 og udgav over denne Reise en i flere Henseender mærkværdig og paa vigtige Noticer rig Beskrivelse, der endnu er i Anseelse, omendskjøndt den heller ikke mangler Beviser paa Lettroenhed. I Persien havde han grundigen lært Landets Sprog og medbragt derfra ad-

skillige Haandskrifter, blandt andre Digteren Saadis Værker; dennes Gulistan eller Rosenhaven og den arabiske Digter Locmans Fabler oversatte han paa Tydsk. I Aaret 1651 blev han optagen i det frugtbringende Selskab under Navn af den Megetstræbende. Foruden ovennævnte Værker har han deels udgivet adskillige andre Skrifter som Flemmings Epigrammata latina, Mandelslobs Reisebeskrivelse ꝛc., deels selv forfattet adskillige som: gottorphische Kunstkammer; holsteinische Chronik vom 1448 bis 1663; Siegs- und Triumphsfahne Gustav Adolphs; Ballet von der Unbeständigkeit der weltlichen Dinge; Erfundener Weg zum Paradies; Historie der Cleopatra; Relation von dem gottorpischen Parnasse; lustige Historie, woher das Tabakrauchen komme ꝛc. — Olearius fortjener og hæderligt at omtales med Hensyn til Sproget. Hans Stiil er mandig og reen og intetsteds fordærvet ved de i den Tids Stiil brugelige Pedanterier.

Olie kaldes feedagtige flydende Sager, der ei lade sig forene med Vand og brænde og dunste bort, naar de antændes, ved Hjelp af en Væge. Der gives Substanser af dette Slags af alle tre Naturriger. Den dyriske Olie kaldes Fidt og er flydende saalænge den er varm og i det dyriske Legeme, men udenfor dette og i Kulden styrkner det til en fastere Masse, der dog igjen ved Hjelp af Varmen bliver flydende. Det har sit Sæde i Cellevævet og afsondres fra Blodet, skjøndt man ei endnu tilstrækkeligt har afgjort paa hvad Maade. Det bestaaer af Vand- og Stikstof, Kul- og Suurstof i et forskjelligt Forhold. Af det tilbereder man Fidtsyre. Ved en vis Udfyldning giver det Mennesket en meer eller mindre behagelig Form. I Alderen forsvinder det, deraf Rynkerne. Rolighed, god Næring, Unddragelse af Lys og fugtig Luft befordre Fidtets Frembringelse. Planteolien har stor Lighed med den dyriske. Dog have nogle Arter ogsaa særdeles Egenskaber. Man skjelner mellem to Hovedslags vegetabilisk Olie, nemlig feed og ætherisk, den sidste kaldes og væsentlig eller lugtende Olie. Planteoliens Bestand,

dele ere Vandstof og Kulstof; den ætheriske Olie indeholder mere af det første, den fede mere af det sidste. Ved gradviis Forbindelse med Suurstof bliver den harsk, ved hurtig Forbindelse dermed brænder den. Ætherisk eller lugtende Olie, der ogsaa tit har en stærk Smag, erholder man af stærktlugtende vegetabiliske Substanser fornemmeligt ved Destillation i Vand, sjeldnere ved Udpresning f. Ex. Citronolie. Den opløses i Viinspiritus, mere eller mindre ogsaa i Vand, tændes i Lueild uden at ophedes og blive hverken empyreumatisk eller harsk. De ætheriske Oliearters Flydenhed og Tyngde er forskjellig saavelsom deres Farve. Nogle ere tungere end Vandet og synke til Bunds deri. Blandede med Sukker lade de sig forene med Vandet. Ved den frie Lufts Paavirkning forbindes de ætheriske Oliearter lettere med Suurstoffet, end de fede, antage derved en Farve, blive tykkere og forvandles til Harts. Legemer der ere gjennemtrukne af slig Olie modstaaer Forraadnelsen, og derpaa grunder sig Theorien om Indbalsamering. Alle krydret-lugtende Planter indeholde ætherisk Olie, der har Plantens Lugt, hvoraf den kommer. Hos mange Planter finder man ætherisk Olie i alle deres Dele, hos andre kun i Blomsterne, Bladene, Frugterne, Skallerne og Sæden, eller i Barken og Rodderne. Hos særdeles mange Planter findes enten alle eller dog de fleste Lægedomskræfter i den ætheriske Olie, hvorfor den er af stor Vigtighed for Apothekeren. Planter, der voxe paa tørre solrige Steder, give den bedste ætheriske Olie. Ved sammes Tørren formindskes Oliens Quantitet. Ved Hielp af Destillation i Vand uddrager man og ætherisk Olie af nogle animalske Substanser f. Ex. af Myrer, Bævergæl og andre. Naar Vandet, hvori man har kommet de aromatiske Planter ved Destillationen har naaet Kogegraden, saa komme de fleste ætheriske Oliearter frem, dog skeer dette og hos nogle ved en mindre Grad. Jo lettere de ere desto før skeer Overgangen. Mange Planter behøve kun et Dampbad for at faae Olien ud af dem. Vandet forener sig og med Olien; man afsondrer det derved at man tildækker den hele ved Destillationen erholdte Blanding, der seer melkeagtig

ud og sætter den paa et kjøligt Sted. Her synker den tunge Olie sig til Bunds, men den lettere svømmer ovenpaa og kan affondres uden synderlig Umag. Naar man har skildt den fra de slimede Dele, som ligeledes findes i den, saa maa den gjemmes i vel tilproppede Flasker. — Den fede Olie, der og kaldes udpresset Olie, skjøndt man ei faaer alle Arter ved Udpresning svømmer paa Vandet og er altsaa specifik lettere. Den efterlader en gjennemsigtig Plet paa Papiir, hvilken ei igjen forsvinder ved Papirets Opvarmen, fordi denne Olie, naar den skal gjøres flygtig, behøver en langt høiere Hedegrad end kogende Vands. Den lader sig ei opløse i Viinspiritus, og faaer, om den end i frisk Tilstand ere nok saa mild, naar den bliver harsk, en skarp, bidende, brændende Smag og en modbydelig Lugt; gamle fordærvede saavelsom umodne Sædekorn give en slettere Olie. De søde Oliearter af Planteriget faaes af saadanne Plantekjerner og Plantesædkorn, som sammenrevne med Vandet levere Emulsioner. De fleste af dem faaer man ved Udpresning. I det Store skeer dette i egne Oliemøller. Her stampes Sædkornene enten skallede eller uskallede, dernæst opvarmes de, for at lette Udpresningen, og bringes under Pressen. Ved kold Udpresning bringer man ei al Olie ud af Sæden; men ved alt for stærk Opvarmen skader man Olien som derved lettere bliver harsk. Alle frisk udpressede Oliearter indeholde en Mængde Sliimdele, som ere udflødne med under Presningen, hvorfor de ei see klare ud. Ved Stillestaaen blive de gandske klare og kunne gydes af Bundfaldet. Man erholder og den fede Olie ved at afkoge visse Frugter eller Sædkjerner. Dette er især det saakaldte Plantesmør. Mange af de fede Oliearter tørres i Luften til en fast Masse, andre derimod bliver stedse bløde. Naar man koger de første befordres deres Hentørren endnu mere, fordi de vandagtige og sliimagtige Dele derved gaae bort. Disse tørrende Oliearter stivne først ved en langt høiere Kuldegrad end de blødere; af disse sidste smelte nogle til et Slags Smør alerede ved den sædvanlige Varmegrad. Til Kogen udfordre alle en Varmegrad, som man regner til 60 Grader Fahrenheit.

Først, naar de ved Heden blive flygtige, kunne de antændes. De fede Oliearter lade sig ei blande med Vandet. Naar man ryster begge Substanser med hinanden, fremkommer en uklar melkagtig Vædske, hvoraf dog Olien igjen snart skiller sig fra Vandet og svømmer ovenpaa. En vedvarende melkeagtig Vædske faaer man, naar man river de olieagtige Plantesædkorn med Vand. Denne Plantemelk kaldes Emulsion. I samme er Olien ei blandet med Vandet, men kun ved Hjelp af Slimet fordeelt i samme og kan afsondres derfra. I Varmen opløse de fede Oliearter Harts og Svovl. Med ætsende Ludsalte forbinde de sig paa det nøieste, blive i denne Forbindelse ogsaa selv opløselige og til Sæbe. Naar man ryster den fede Olie med Kalkvand, bliver den tykkere. Blye, Kobber, Bruunsteen og Arsenik angriber den fede Olie og opløser den lidt efter lidt. Ved Forbrænden fremkommer et Sod der hidrører af det formedelst Mangel paa Suurstof uforbrændt blevne Kulstof. Naar man derfor giver Vægen i en Lampe den Indretning, at Luften kan gaae igjennem Luens Axel, saa undgaaes al Røg, og der danner sig kun Vanddunst og kulsyre Gas. Efter Lavoisiers Forsøg fortære $19\frac{1}{4}$ Gran Bomolie ved Forbrænden 62 Gran Livsluft, og derved danner $54\frac{1}{4}$ Gran kulsyre Gas og 27 Gran Vand. Ved Decarbonisation kunne de fede Oliearter forvandles til ætheriske, da en Deel af deres Kulstof derved berøves dem. — De Oliearter, som man kalder empyreumatiske, ere Produkter, der frembringes af Oliearterne først ved Ildens Paavirkning. De have en brændt, ubehagelig Lugt, en skarp bitter Smag, en mørk Farve og en temmelig tyk Consistens. Man kan uddrage dem ved tør Destillation, saavel af dyriske som vegetabiliske Oliearter. — I mange Henseender forskjellig fra de to ovennævnte Slaas er den mineralske, Jord- eller Bjergolien. Den er almindelig bruunrød eller sortebruun af Farve; dog gives der og et hvidt, klart og et guult Slags. Den meste Bjergolie udvælder af hvide, sorte og gule Leerlag, især i Egnen ved Derbent, Schamakie og Baku i den russiske Provinds Schirwan (fordum en Deel af Persien). I Lothringen, i det Modenesiske og paa Øen Su-

maatra udvælder ligeledes nogen Bjergolie af Jorden. Blandt alle draabeformede Flydenheder er den hvide Bjergolie den letteste. Dens Lugt er gjennemtrængende, behagelig krydret og ligner Lugten af rectificeret Bernsteenolie. Den er opløselig i ætherisk Olie, men ei i feed Olie eller i Viinspiritus, naar man ei sætter Harts til. Naar den holdes til Lueild antændes den allerede i nogen Frastand formedelst sin Dunstkreds og brænder med stærk Røg i en blaalig Flamme. Den er overordentlig tyn og bortdunster snart. Naar man dypper almindeligt hvidt Papiir deri, seer man den forsvinde uden at efterlade sig Spor af Plet. I frie Luft bliver den tykkere, antager en bruunagtig Farve og en modbydelig Lugt. Destillerer man den i Vand, gaaer den uforandret over. Den bruunrøde eller sortagtig brune Bjergolie er langt hyppigere. Den findes i flere Egne af Tydskland, i Schweiz, Italien, Frankerig og andre Steder. Kun ved dens Farve, ubehagelige Lugt større Tæthed, men ei i det Væsentlige afviger den fra den fine hvide Bjergolie. Den udvælder ei blot af Jordlag, men og af Steensprækker, og det ofte paa saadanne Steder, hvor man ei finder Spor af Steenkul, som dog ellers pleie at være Bjergoliens Moder. — Hvad Nytten af de forskjellige Oliearter angaaer, da er den temmelig almindeligt bekjendt. Enhver veed, at de anvendes til almindeligt Huusbrug i Lamper, til Spiser, samt i mange Kunster og Manufacturer saavelsom i Apothekerne paa mangfoldig Maade og ere af stor Vigtighed.

Oliemalerie er den Kunst at male med Oliefarver o: med Farver, der ere revne i Olie og derved beqvemgjorde til at paastryges med Penselen. I de ældre Tider kjendte man kun Brugen af Vandfarver. Man har holdt Brødrene van Eyk, Hubert og især Johan for de første Opfindere af Oliemaleriet, men adskillige Malerier af unægtelig høiere Alder bevise, at Oliemaleriet var bekjendt før Johan van Eyk, kun malede man før hans Tid uden Færdighed, og Oliemaleriet kom og, formedelst de dermed forbundne Vanskeligheder igjen i Forfald. Men Johan van Eyk opfandt Kunsten paa nye, overvandt

alle dermed forbundne Vanskeligheder og bragte den i Flor. Dette kan man bevise deraf, at Oliemaleriet var afbrudt hundrede Aar før Johan van Eyk, og at man i det 14de og 15de Aarhundred indtil hans Tid blot malede med Vandfarver, hvilke hyppigen bleve i Brug indtil 1469. Johan van Eyk var en Ven af Chemien, hvilket gav ham Leilighed til igjen at opdage den Kunst at male med Olie. Han opfandt nemlig en Fernis, hvormed han overtrak sine Vandfarve-Malerier og gav dem derved mere Glands og Styrke; men denne Fernis tørredes vanskeligt, og, da han engang satte et af sine Malerier ud i Solen, sprang det. Dette bevægede ham til, istedet for den forrige Fernis, at koge en anden af Nødde- og Lin-olie, som lykkedes bedre end den første. Herved bemærkede han, at Farverne langt lettere lade sig blande med Olie end med Liimvand og Æggehvide og besluttede at følge denne Methode. Han begyndte dermed imellem 1402 og 1410 og underviste ogsaa to af sine Landsmænd deri, nemlig Roger fra Brügge og Roger van der Weyden. De paafølgende Malere gjorde Kunsten stedse fuldkomnere. Oliefarverne have store Fordele for Vandfarverne, saavel i Henseende til Maleriets Bearbeidelse som til dets Virkning. Naar Oliefarven engang er tørret, saa opløser den sig ei igjen saa let; derfor kan et Sted males over igjen, saa ofte Maleren vil. Men ved gjentagen Overmaling kan den bedste Harmonie og Farvens høieste Virkning lettere opnaaes, end naar man maa lade Farverne blive saaledes som de engang ere paastrøgne. Oliefarver kunne ogsaa sættes over hverandre, saaledes at den underste skinner igjennem, en vigtig Fordeel, som Vandfarverne ei have. Endeligt, da Oliefarven er seig, og nær ved hverandre lagte Tinter ei flyde i hverandre, saa kan Maleren bevirke, saavel en bedre Blanding, som en beqvemmere Forbindelse af Farverne i Oliemaleriet end i Vandfarve. Da Farven ei forandrer sig i det Tørre som Vandfarver, saa har Maleren den Fordeel sikkrere at kunne bedømme sin Farve under Arbeidet. Virkningen af Maleriet i Oliefarve har Fortrin for alle andre Arter. Farverne ere vel noget mørkere, men og mere

glindsende end Vandfarver. Man naaer i Oliefarverne det blide, duftende Væsen, hvormed Naturen giver sine Landskaber den største Ynde, det Gjennemsigtige ved Skyggen og det Sammenflydende i Farverne. Derimod har Oliemaleriet ogsaa det Ufordeelagtige ved sig, at det formedelst det paafaldende Lyses Skin ei kan sees lige godt fra alle Sider, at enhver Olie med Tiden bliver guul og derved anstikker de forskjellige Farveskjær, at Støvet hefter sig fastere derved, skjøndt man dog kan forekomme dette ved at overstryge Maleriet med Æggehvide. Iøvrigt maa man til Oliemaleriet tage saadanne Oliearter, som tørres f. E. Nøddeolie, Valmueolie ꝛc. Nogle Farver maae desuden blandes med Fernis.

Oligarchie er efter Ordbetydningen nogle faa Personers Herredom; i sædvanlig Betydning Aristokratiets Udartelse, naar den høieste Magt gaaer over fra det samtlige dertil berettigede Corps til nogle faa Familier eller enkelte Individuer; en Forandring, som rigtigt nok tidligere eller sildigere synes uundgaaelig, jo mere i Tidens Løb ei alene Eiendomme sammendynges i Enkeltes Hænder, men een eller anden Familie tillige erholder en moralsk Overlægenhed ved udmærkede Mænd i samme. Men derimod er der og ofte, fornemmelig i de nyere Tider, skreget mod Oligarchie, hvor samme aldeles ikke fandt Sted f. Ex. af de Franske ved deres Angreb paa Schweiz. Man valgte kun dette forhadte Navn for at gjøre det der stedfindende, tildeels meget velgjørende Aristokratie ligeledes forhadt. Iøvrigt synes Oligarchiet at kunne foretrækkes saavel Folkeherredømmet, som en Enkelts vilkaarlige Magt, og Erfaring lærer, at den store Masse af Folket nød stor personlig Frihed og blomstrende Velstand under enkelte mægtige Familiers Herredom, kun at den var udelukket fra Regjeringen og følgeligt ei selv kunde virke directe til den bedre Tilstand. Den Grændselinie, som adskiller Oligarchie fra Aristokratie lader sig kun bestemme i Almindelighed og kan kun i ethvert givet Tilfælde bestemmes efter Omstændighederne.

Olinda see Fernambuco.

Oliva er et berømt Cisterzienser-Kloster, ei langt fra Danzig, hvor der er sluttet en Fred. 1660 (see Fredsslutninger).

Olivarez (Gasparo de Gusman, Greve af) Hertug af Sanlucar, af en fornem spansk Familie, var født i Rom, hvor hans Fader var Gesandt hos Sixtus 5te. Det Huus, hvori han var kommen til Verden, var Neros gamle Pallads, og hans Fiender benyttede siden denne Leilighed til at sammenligne hans grusomme Ubøielighed med denne Keisers Tyrannie. Olivarez's Fader faldt i Mistanke for at have forgivet Paven ved et Brev; hvis han havde gjort sig skyldig i denne Forbrydelse, blev han i det mindste slet belønnet derfor, thi hans Formuesomstændigheder vare saa indskrænkede, at han neppe kunde holde sin Søn i Sevilla og siden ved Universitetet i Salamanca. En høi ærgjerrig Stræben udviklede sig tidligt hos Ynglingen, hvilken endnu fik mere Næring, da han kom til Hoffet og det lykkedes ham og at vinde Philip den 4des Yndest som Fortrolig i hans Kjerlighedsintriguer. Fra Yndling opsvingede han sig i Hertugen af Uzedas Plads til Primierminister og udøvede i 22 Aar en næsten uindskrænket Magt. Han betegnede Begyndelsen af sit Ministerium med nyttige Forordninger. For at fremme Befolkningen fritog han alle Nygifte i fire Aar fra alle Afgifter, men dem, som avlede sex Sønner for alle Afgifter paa Livstid. Han tillod og Børn at gifte sig uden Forældrenes Samtykke; en Tilladelse, der dog kun kan retfærdiggjøres ved Rigets store Folkemangel. Han forbød Provindsernes Beboere under svær Pengestraf at gaae til Madrid eller Sevilla uden vigtige Forretninger. Han lovede fremmede Haandværkere og Landmænd, der vilde nedsætte sig i Spanien, Fritagelse for Skatter. Men istedet for stedse at have Rigets Velstand for Øie, bestræbte han sig kun at trække Penge af det, for at vedligeholde Krig med Nabomagterne. Hans ubøielige Haardhed var Aarsag i at Catalonien gjorde Oprør, for at holde over sine Privilegier, som man søgte at berøve

denne Provinds. Portugiserne, der vare kjede af de Undertrykkelser, de vare udsatte for, affastede det spanske Aag og erkjendte i Aaret 1640 Hertugen af Braganza for deres Konge. Olivarez havde den Uforskammenhed at forkynde Kongen dette som noget Glædeligt, da han derved fik Ret til at inddrage Hertugen af Braganzas uhyre Rigdomme. Krigen gik imidlertid uheldig for Spanierne; deres Hære bleve slagne af de Franske og deres Flaader af Hollænderne, saa at Kongen saae sig nødt til 1643 at afsætte sin Minister, der var bleven Gjenstand for almindelig Utilfredshed. Olivarez maatte træde bort fra Skuepladsen i det Dieblik han, befriet fra sin frygtelige Medbeiler Richelieu, havde været istand til at gjenoprette Rigets Anliggender. Maaskee var han bleven tilbagekaldt, hvis han ei til sit Forsvar havde forfattet et Skrift der fornærmede adskillige mægtige Personer, saa at Kongen fandt det raadeligt at bortfjerne ham endnu mere og indskrænke ham til Toro, hvor han døde uden Born 1643. Foruden Grusomhed og Gjerrighed beskyldte man Olivarez endnu for mange Forbrydelser, der dog staa mindre til at bevise. Saaledes skulde han ved en Fest have ladet forgive Kongens Onkel, Erkehertug Leopold, der var kommen til Spanien for at bevirke hans Afsættelse. Han skal tillige have været høist overtroisk og en Tilhænger af Astrologie og Magie. Han skal have holdt Muhamed for den største Politiker og ved flere Leiligheder bestræbt sig for at efterligne ham.

Oliven kaldes Olietræets Frugt, der har uden til et fortgrønligt, undertiden og hvidagtigt eller rødbrunt Kjød, hvori den haarde Steen eller Nød med Frugtkjernen sidder. Raa har Frugten en ubehagelig bitter Smag og er uspiselig. Man benytter fornemmeligt Oliven til den fortræffelige Bomolie. De Frugter, hertil skulle bruges, maa samles med Omhyggelighed; de maae være modne, men ei overmodne. De knuses først i en dertil bestemt Mølle og bringes derpaa under Pressen. Den første Gang trykkes de kun svagt. Den derved erholdte Olie er den kostbareste, hvid af Farve, ualmindelig mild,

sød af Smag og flot drypper af Kjødet. Man kalder den og Jomfrueolie. Noget ringere er det Slags som erholdes ved en noget stærkere Presning, hvorved Kjernen saavelsom dens Skal give Olie, der dog ei er saa god som den af Kjødet. Naar der endeligt, efter stærk Pressen ingen Olie mere flyder, saa gyder man kogende Vand paa Massen, rører den om og presser paa nyt. Herved faaer man Vand blandet med Olie. Den sidste affondrer sig snart fra Vandet og svømmer ovenpaa, saa at man beqvemt kan tage den bort. Dette sidste Slags er ringest og bruges deels til at brænde, deels i Manufacturer. Brugen af Bomuld er meget stor; den føres derfor aarligt i store Quantiteter fra de sydlige Lande til de nordlige paa Ege-Fade. Skal Bomolien længe holde sig god, saa maae den kommes i vel tilproppede Glasflasker med snævre Halse, hvilke man gjemmer paa et kjøligt Sted. Der gives endnu flere Kunster, som man bruger for at holde den fra at blive harsk. Der foregaaer ogsaa mange Bedragerier med Bomolien. Høist skadelig for Menneskets Sundhed er Efterlignelsen af Bomolien ved Linolie og Roeolie, som kommes i Blykar for at den kan faae Bomoliens Sødhed og Hvidhed. Som bekjendt opløse de fede Oliearter en ei ubetydelig Mængde Blydele og blive derved giftige. Den oekonomiske Benyttelse af Bomolien er mangfoldig. Den brændes, nydes til Spiser og er af Vigtighed i Lægekunsten. Ifølge dens Fedme indslutter den den skarpe Pirring i det menneskelige Legeme, gjør Trævlerne og Karrene glatte og smidige og slapper alt for stærkt spændte Dele. Bomolie besidder den herlige Egenskab, at kunne tilintetgjøre Virkningen af skarpe ædende Gifte i Legemet; den giver de angrebne Tarme et beskyttende Overtræk, lindrer Hoste, som kommer af skarp Pirren eller Krampe, Steensmerter og mange andre Sygdomme. Ogsaa udvendigt gjør den i mange Tilfælde fortræffelig Tjeneste, fornemmeligt mod giftige Slangers Bid. — Oliven nedsaltes ogsaa og sendes vidt omkring.

Olmütz, den forrige Hovedstad i Markgrevskabet Mæhren, i en Kreds af samme Navn, er gandske omgi-

vet af Floden March, vel bygget og stærkt befæstet. Den har 900 Huse og 11000 Indbyggere foruden Besætningen, et skjønt Raadhuus, et Lyceum, et Ridderakademie, mange Kirker og Klostre, af hvilke dog nogle ere ophævede og i Forstaden de vidtløftige erkebiskoppelige Bygninger. Staden har adskillige Klædemanufacturer og en betydelig Handel med polske Oxer. Erkebiskoppen faaer sine betydelige Indkomster af to Herskaber og sex Kammergodser, som tilsammen indbefatte ti Stæder, 5 Flækker og 112 Landsbyer; videre af mange Kirken fra Tid til Anden hjemfaldne Lehn. I Aaret 1777 blev Bispedømmet ophøiet til et Erkebispedom, men Universitetet forflyttet herfra til Brünn 1778. I Aaret 1758 blev Staden beleiret af Preusserne, men tappert forsvarede af Besætningen under General von Marschal og Borgerskabet indtil Feldtmarschal Daun undsatte den. Maria Theresia belønnede Borgernes Tapperhed ved at forøge Stadens Vaaben med en Laurbærkrands og sit Navnetræk, ved gratis at ophøie de fleste Raadsherrer i Adelstanden, forære andre gyldne Skuemynter og Kjeder; hun lod desuden den lidte Skade betale og befalede aarligt den 2den Juli, Befrielsesdagen, at holde en høitidelig Fugleskydning, hvortil hun aarligt udsatte 800 Gylden af sit Chatoul.

Oluf Trygvesen, Konge i Norge, var en Søn af Kong Trygve og hans Gemalinde Astrid. Da Kong Trygve var bleven dræbt af Erik Blodøxes Sønner og Astrid frygtede for samme Skjebne, flygtede hun og fødte paa Veien en Søn, som hun gav Navnet Oluf. Efter nogen Tids Ophold i Sverrig vilde Astrid begive sig til Gardarike (Rusland), da hun fik at vide, at hendes Broder Sigurd var i stor Anseelse ved Kong Valdemars (Wladimirs) Hof. Paa Reisen bleve de overfaldne af Sørøvere og Moderen og Sønnen skildte fra hverandre. Oluf Trygvesen blev nu solgt adskillige Gange, men blev endeligt tilfældigviis kjendt af sin Morbroder Sigurd, der var dragen til Esthland for at indkræve Skat og tog Oluf tilbage med sig til Hoffet. Her blev han opdragen og oplært i alle Slags Krigsøvelser. Oluf fik siden An-

førselen over nogle Skibe og udmærkede sig saaledes ved sin Tapperhed at Kongen gjorde ham til Anfører for sin Hær. Dette vakte Misundelse imod ham, og hans Avindsmænd bragte det snart saavidt, at Kongen selv blev ham ugunstig. Dog erholdt han ved Dronningens Yndest nogle Skibe for at vende tilbage til sit Fødeland. Paa Veien landede han i Venden og tog Tjeneste hos Kong Burislaus, hvor han udmærkede sig saaledes ved sine Bedrivter, at Kongen gav ham sin Datter Geira til Egte og med hende betydelige Lehn og Eiendomme. Efter at have understøttet Keiser Otto paa et Tog mod Danmark, drog han mod Vesten og plyndrede paa Frieslands og Flanderns Kyster, hvor han ved Tangbrand, en Discipel af den bremiske Biskop Albert, lærte at kjende Christendommen. Da hans Dronning Geira kort derpaa døde og han tog sig dette Tab meget nær, forlod han Venden, begav sig først til Gardarike og derfra til England. Her ægtede han, efterat have seiret i en Tvekamp, Grevinde Gyda, der var Søster til Kong Oluf Qvaran i Dublin. I England traf han igjen Præsten Tangbrand, der havde maattet forlade sit Fædreneland og nu blev antaget af Oluf Trygvesen som hans Hofpræst. Da Hakon Jarl, som dengang beherskede Norge, fik Efterretning om, at der levede en norsk Prinds i England, sendte han een af sine troe Mænd Thorer Klake ud for at undersøge, hvorledes Sagen forholdt sig. Denne traf Oluf i Dublin, talede flere Gange med ham og indbildte ham, at man i Norge var meget misfornøiet med Hakon Jarl, hvorved han bevægede Oluf til at begive sig til Norge. Paa Veien didhen tvang han Indbyggerne paa Ørkenøerne til at antage Christendommen. Ved sin Ankomst fandt han Bønderne i fuld Opstand mod Hakon Jarl, der havde gjort sig forhadt ved sin Vellyst og sine Grusomheder. Jarlen flygtede med sin Træl Karker og skjulte sig tilligemed denne under en Svinestie paa Gaarden Rimol, hvor hans Veninde Thora boede. Imidlertid havde Oluf Trygvesen overvundet Hakon Jarls Søn Erling, som faldt i Striden; derpaa gav han sig tilkjende for Bønderne, som eenstemmigt valgte ham til deres Konge. Nu vilde

han opsøge Hakon og kom til Gaarden Rimol, hvor man undersøgte alt paa det nøieste. Oluf lod tillige udraabe, at hvo der bragte ham Jarlen levende eller død, skulde faae en stor Belønning. Dette hørte Karker, dræbte Jarlen og bragte hans Hoved til Oluf, som, til Belønning, lod ogsaa ham halshugge. Saaledes var nu (995) Oluf Trygvesen bleven Norges Konge og arbeidede med Iver paa at indføre Christendommen. Heri fandt han megen Modstand og viiste derfor megen Strenghed, ja Grusomhed mod dem, der ei paa hans Befaling vilde lade sig christne. Han sendte og den forhen nævnte Taugbrand, som han for hans stridige Characteers Skyld ønskede at blive af med, til Island, hvor han med megen Voldsomhed udbredede Christendommen. — Oluf Trygvesen friede til den svenske Dronning Sigrid Storraade, Erik Seiersæls Enke og havde desaarsag en Sammenkomst med hende i Konghelle. Da alt var saa godt som afgjort forlangte Oluf at Sigrid skulde lade sig christne, dette afslog hun, hvorover Kongen blev vred, sagde han vilde ingen hedensk Qvinde have til Hustrue og slog hende i Ansigtet med sin Handske. Sigrid reiste sig med de Ord: det kan maaskee engang gjelde dit Liv og drog derpaa tilbage til Sverrig. Senere giftede hun sig med Svend Tveskjæg af Danmark, som hun ophidsede til Fiendskab imod Oluf. Tillige var Svend misfornøiet over, at hans Søster Thyra havde forladt Burislaus (eller maaskee Boleslaus) fra Venden og havde mod hans Vidende ægtet Kong Oluf. Han forbandt sig derfor med den svenske Konge Oluf Skotkonning, Sigrid Storraades Søn, og Erik Jarl fra Norge, Hakon Jarls Søn, for med samlet Magt at angribe Oluf Trygvesen, der paa sin Gemalindes Begjering havde gjort en betydelig Udrustning for at gaae til Venden og hente de Eiendomme, der vare hende lovede. De traf den norske Konge under den pommerske Kyst ved Svolder. Her kom det til heftigt Slag. Oluf forsvarede sig længe med megen Tapperhed paa Ormen den lange. Einar Tambeskjelver en ung men udmærket Bueskytte stred ved hans Side; Einar lagde an imod Erik Jarl, da hans Bue brast. „Nu brast Norges Rige ud af din

Haand," udbrød Einar, hvorpaa Kongen svarede: „Gud raader for Riget, men ei din Bue." Det varede imidlertid ei længe før Oluf blev overvældet af Overmagten og sprang i Søen tilligemed Einar Tambeskjelver. Denne sidste blev optagen af Fienderne, men Oluf omkom efter al Rimelighed i Havet (1000). Norge blev derpaa deelt imellem Svend Tveskjeg, Oluf Skotkonning og Erik Jarl.

Oluf den hellige, Konge i Norge, var en Søn af Harald Grænske, Underkonge i Norge i Hakon Jarls Tid, og en Descendent af Harald Haarfager. Efter Harald Grænskes Død blev Oluf opdragen hos sin Stedfader Sigurd Syrr paa Ringerige, og blev christnet tilligemed denne, da Oluf Trygvesen var bleven Konge i Norge. Allerede i sit 12te Aar gik Oluf ud paa Sørøvertog; først plyndrede han paa de svenske Kyster, men drog siden til England, hvor han understøttede Kong Ethelred imod de Danske. Nogen Tid efter Ethelreds Død vendte Oluf tilbage til Norge, som han ved sin Stedfaders Hjelp bemægtigede sig (1015). Den svenske Kong Oluf Skotkonning blev herover meget vred og, da Oluf den hellige sendte Skattekrævere til Jemteland for at oppebære den sædvanlige Skat, bleve disse dræbte af de Svenske, hvis Konge var saa vred paa Oluf den hellige, at han aldrig kaldte ham andet end den tykke. Der udbrød en Krig mellem Sverrig og Norge hvormed Indbyggerne vare meget utilfreds, da den gjorde deres Handel stor Afbræk. Oluf den hellige selv ønskede ligeledes en god Forstaaelse mellem begge Rigerne. Han sendte derfor et Gesandtskab over til Sverrig, men den svenske Konge vilde ei engang høre Gesandterne. Endeligt blev der stevnet Ting, hvori Thorgny Lagmand i en frimodig og dristig Tale bragte Kongen til at give efter for Undersaatternes Ønsker. Der blev sluttet Fred og bestemtes tillige, at Kongen af Norge skulde ægte Oluf Skotkonnings Datter Ingierd eller Ingegerd. Dette Løfte holdt ei Oluf Skotkonning, men gav sin Datter til en russisk

Prinds; dog ægtede Oluf den hellige siden hans yngre Datter Astrid imod hans Villie. Oluf Skotkonning vilde vel derpaa begynde nye Fiendtligheder mod Norge, men hans Undersaatter afsatte ham paa et Thing og udnævnte hans Søn Anund Jacob til Konge, med hvem Oluf den hellige levede i god Forstaaelse. — Ligesom Oluf Trygvesen viste Oluf den hellige en Strenghed i at indføre Christendommen, der gjorde ham forhadt af mange. En stor Deel Nordmænd flygtede til den danske Konge Knud den store, hvor de fandt Beskyttelse og Understøttelse imod Oluf. Denne angreb i den danske Konges Fraværelse hans Rige, i Forening med sin Svoger Anund Jacob af Sverrig. Men Knud kom pludseligt tilbage, slog de Allierede ved Helgeaa, hvor de dog først havde bragt ham i Forlægenhed, og angreb derpaa Norge, hvor han fandt megen Bistand og tvang Oluf til at forlade sit Rige. Oluf flygtede til Gardarike, hvor Kong Jaroslav tilbød ham et Stykke Land, men en Drøm, han havde, opmuntrede ham til at vende tilbage til Norge; han fik nogle faa Tropper af sin Svoger Anund Jacob, men vilde ei antage andre i sin Hær end Christne. Med omtrent 3000 Mand mødte han den langt overlægne Bondehær, der anførtes af Kalf Arnesen. Efter en tapper Strid blev Oluf fældet ved Stiklestad, hvor Slaget stod, af Thorer Hund (1030). Hans Liig blev begraven af Bonden Thorgils, men efter nogen Tids Forløb blev hans Legeme opgravet, og man fandt at hans Negle og Haar var voxet. Man foregav desuden, at der skeedte Mirakler ved hans Liig, hvorfor han og, da den største Deel af Norge havde antaget Christendommen og Nordmændene vare meget misfornøiede med den danske Prinds Svend, som Knud havde givet dem til Konge, fik Oluf erklæret for Helgen. Han blev siden anseet for Nordens Skytshelgen, og der opbyggedes mange Kirker og Capeller til hans Ære.

Oluf Hunger, en Søn af Svend Estridsen, kom, ifølge sin Faders Bestemmelse paa Thronen efter sin Broder Knuds Mord i Aaret 1286. Ved Knuds Død

var han i Fængsel i Flandern, hvorfra de Danske først maatte udkiøbe ham. Hans Regjering er ene mærkelig af den store Hungersnød, der indtraf under ham og som vedvarede lige til hans Død, Hungersnøden steeg til det Høieste. Man maatte spise Hunde- og Hestekjød og selv ved Kongens Bord sporedes Mangelen. Det overtroiske Folk meente, at denne Hungersnød var en guddommelig Straf for Kong Knuds Mord, hvori man endog mistænkte Oluf for have været Medvider. Oluf Hunger døde i Aaret 1095.

Olympiade kaldtes en berømt Tidsæra hos Grækerne, der bestemtes efter de olympiske Leges Høitideligholdelse. Disse Lege vare en Nationalhøitidelighed for hele Grækenland, et Baand, som paa det nøieste forenede sammes forskjellige Folkestammer. Den første Olympiade, hvorfra Grækerne begyndte deres Tidsregning sætter Petavius til Aar 777, Usser til 772, Calvesius til 774 før Chr.; men Gatterer og de fleste Nyere antage Aaret 776. Tidsrummet fra een Olympiade til en anden omfattede fire fulde Aar af vor Tidsregning eller en græsk Tetracteris af 48 Maaneder og to Skudmaaneder. I Begyndelsen kaldte man Olympiaden efter Seierherrens Navn. Da der imidlertid kunde foregaae mange Vildfarelser ved denne Methode at betegne dem, især naar man ei strax havde Leilighed til at eftersee Fortegnelserne paa Seierherrerne; saa gjorde man siden Olympiaderne mærkeligere og bestemtere for enhver Stat derved, at man f. Ex. i Athenen til Seierherrens Navn føiede den regjerende Archonts Navn, i Lacedæmon Ephorens Navn, i Argos Junos Præstindes Navn, i Delphi Navnet paa Pythia ꝛc. De saaledes indrettede og under Øvrighedens Opsigt gjorde Fortegnelser, gjemtes i hver Stats Archiv, hvor Enhver kunde eftersee dem. Senere toge Privatpersoner Afskrifter. Desværre er ingen af dem kommet til os.

Olympias, den macedoniske Konge Philips Gemalinde og Alexanders Moder, var en Datter af den epirotiske Konge Neoptolemus. Med megen Forstand

forbandt hun en herskesyg, hevngjerrig og listig Character. Kjerlighedsintriguer fra begge Sider forstyrrede Ægteparrets Enighed og frembragte endeligt en formelig Skilsmisse. Denne Bestemmelse opflammede hendes stolte Hjerte til Hevn. Sandsynligt var hun ei alene Medviderske i, men og Hovedanstifterske til Philips Mord. Det er vist, at Cleopatra, som Philip havde ægtet efter Olympias, af denne blev tvungen til Selvmord og hendes hele Familie blev forfulgt med det skrækkeligste Had. Hendes Søn Alexander beviste hende vel al barnlig Ærefrygt, men lod hende aldrig tage Deel i Regjeringen. Efter Alexanders Død søgte hun forgjeves at skaffe sig Herredom under Kronpretendenternes Strid. Vel havde hun, efter Antipaters Død (321 f. Chr.) bragt hans Efterfølger Polysperchon paa sin Side og denne kaldte hende ogsaa tilbage til Macedonien fra Epirus, hvorhen hun var flygtet; men hendes Herskesyge og det paa Alexanders svage Halvbroder Arrhidæus og hans Gemalinde Eurydice udøvede Mord paadrog hende snart den fortjente Straf. Cassander, Polysperchons Modstander, overvandt hende, tog hende til Fange og overtalede hine Myrdedes Beslægtede at indgive Klage imod hende. Dette skeedte og hun blev fraværende dømt til Døden. Paa Efterretningen derom, forlangte hun at forsvare sig. For at hindre dette tingede man Snigmordere som dræbte hende.

Olympiske Lege kaldtes de høitideligste, største og meest berømte af Grækenlands hellige Lege. De havde deres Navn af Olympia i Elis, hvor de høitideligholdtes, eller og af Jupiter Olympius, som her havde et berømt Tempel. Om Oprindelsen heraf ere Sagnene forskjellige. Efter Nogle skal Jupiter selv have stiftet disse Lege efter sin Seier over Titanerne, og, ved den første Helligholdelse skal Mars have erholdt Prisen i Nævekamp og Apollo seiret over Mercur i Væddekamp. Efter andre skal Pisus, efter hvem Staden Pisa fik Navn, have været deres Stifter. Endnu Andre gjøre en af Dactylerne, ved Navn Hercules, til Stifter, da han med sine fire

Brødre, Pæoneus, Ida, Jasius og Epimedes, begav sig fra Creta til Elis. Disse fire yngre Brødre strede med hverandre om Prisen i Væddeløb, og Hercules kronede Seierherren med en Oliekrands, der ei var af almindelige Oliegrene men af det fortrinligt skjønne Olietræe, der var bragt fra Hyperboræernes Land til den hellige Lund ved Pisa. Ogsaa siden toges alle Seierskrandsene alene af dette Træe. Vist nok er det, at der allerede i Grækenlands ældste Tider, i Egnen af Pisa, holdtes Væddelege, hvis Hensigt i Førstningen sandsynligviis var af religiøs Art. De bleve adskillige Gange afbrudte og igjen fornyede. Men først efter den sidste Gjenindførelse ved Iphitus, en Fyrste i Elis, som levede paa Lycurgs Tider (efter andre ved Chorøbus) bleve de høitideligholdte uafbrudt og regelmæssigen. Olympiaderne regnes derefter og begynde som Tidsregning 776 Aar før Chr. I Begyndelsen havde Indbyggerne i Pisa Opsigt over og Omsorg for Legene. Men, efterat dette Sted var ødelagt af Elierne, paatoge disse sig Bestyrelsen af samme, hvilken de siden beholdt med nogle Afbrydelser. De vare og Kampdommere, hvis Antal ei stedse blev uforandret. En høitidelig Eed forpligtede dem til den strengeste Upartiskhed. Til Ordens Vedligeholdelse udnævntes egne Embedsmænd. — Uendelig var Tilskuernes Mængde, som strømmede fra alle Egne til Olympia for at høitideligholde Legene. Kun Mænd turde være tilstæde ved Legene, dog gjorde Ceres's Præstinder heri en Undtagelse. Hvo der overtraadte denne Lov blev nedstyrtet af en Klippe. Legenes Begyndelse var altid den 11te i Maaneden Hekatombæon, som omtrent svarer til vor Juli, og deres Vedvaren bestemtes til 5 Dage. Kjæmperne maatte ti Maaneder forud have forberedet sig i Gymnasiet i Elis; især bleve Kampøvelserne i de sidste 30 Dage i Forveien anstillede ligesaa fuldstændigt som under Legene selv. Festen begyndte om Aftenen med store og høitidelige Offre, men Legene først med den følgende Dags Frembrud. Legene bestode i Væddeløb til Hest og til Fods, Springen, Kasten med Discus, Bryden og Nævekamp; musikalske og digterske Væddekampe gjorde Slutningen. Æren for Seieren i de olym-

piske Lege var overordentlig; den gik fra Seierherren over paa hans Fædreneland, som var stolt af at have frembragt ham.

Olympus. Adskillige Bjerge førte i Oldtiden dette Navn. Det berømmeste var det der nu kaldes Lacha i Thessalien, hvilket de gamle Græker ansaae for det høiste Bjerg og for Middelpunktet af hele Jordfladen; det spiller derfor og en meget vigtig Rolle i deres Mythologie. Olympen blev gjort til Himmelen eller Gudernes Bjerg: paa dets muntre Høie boede Homers Guder i forskjellige Palladser. Over Bjergets Top antog man en Aabning i Himmelens Metalhvelving, hvilken man troede at hvile paa Bjergsøiler ved Jordskivens Rand. Da siden Begrebet om Universet og Guddommen udvidedes, henfatte man de evige Magter i den yderste, Planetkredsen omgivende, Himmelssphære, og dette nye Gudesæde over Himmelhvælvingen erholdt ligeledes Navn af Olympus. Foruden Aabningen ved Toppen havde denne paa Jordkredsens Rand støttede Himmelhvelving endnu to Porte, een i Østen og een i Vesten, igjennem hvilke Solguden og Natten med deres Følge stege af Oceanet op paa Himmelen og vendte tilbage derhen. Guderne selv kaldtes efter denne deres jordiske og himmelske Bolig Olympier og udgjorde en egen Gudestat, i hvis Spidse Zeus stod. De store Guder, de saa kaldte Tolv, udgjorde de Gamles Raad i Olympen, de øvrige Guddomme dannede den store Forsamling. De mægtige Guder boede ei sammen i eet Pallads, men adspredte i flere, paa det mangetoppede Olymps forskjellige Høie. Paa sammes høieste Spidse stod Zeus's Palads, hvor alle Forsamlinger og Gjestebudde holdtes i en stor Sal. Derfra overfaae han Jorden, overtrak Himmelhvælvingen med Skyer og slyngede sin Lynstraale.

Omar, Abubek'rs Efterfølger og den anden Kalif, efter Muhamed, hans Svigerfader, tiltraadde Regjeringen 634 Aar efter Christi Fødsel. Han brød først op imod Damaskus, Syriens Hovedstad, erobrede samme, og fordrev Grækerne baade fra Syrien og Phoenici-

en. Derpaa vendte han sine Vaaben mod Jerusalem, som han indtog 637 efter en haard Beleiring. Omar holdt sit Indtog i denne Stad paa en med to Sække belæsset Kameel: disse Sække indeholdt hans hele Mundforraad, da der i den ene var Træfrugter, i den anden Korn. En Træskee var hans eneste Bordredskab, og Jorden hans Sæde. Da Jerusalems Capitulation tjente til Mønster for mange andre, som Muhamedanerne siden sluttede, saa anføres her Hovedindholdet af den: „Indbyggerne beholde deres Liv, deres Eiendom, deres Kirker; men de maae ei bygge nye Kirker eller sætte Kors paa dem, som ere byggede. De maa ei lyde med Klokkerne, men blot kime. Naar en Muselman reiser igjennem Staden skulde de holde ham frie i tre Dage. De skulle ei afvende Nogen fra Muhamedanismen og ei hindre deres egne Slægtninge i at antage den. De maae ei antage Muhamedanernes Sprog, Klædedragt eller Navne. De skulle intet Vaaben bære, ingen Viin sælge, være Kalifen troe og regelmæssigt betale deres Afgifter.“ Andre Seire forøgede Omars Triumph. Hans Generaler trængte frem i Persien, sloge Jezdegerds Hær og erobrede Hovedstaden og Riget. Amru, een af hans Generaler seirede over Keiser Heraclius's Tropper og indtog hele Ægypten samt en Deel af Libyen. Efter den almindelige Troe, som dog nyligt er gjendreven, blev det store Bibliothek i Alexandrien ødelagt paa Omars Befaling. Et vigtigt Foretagende, hvorpaa Statholderen i Ægypten begyndte, var Fornyelsen af den gamle Canal, hvorved Nilen forenedes med det røde Hav. Intet modstod nu Muhamedanernes Vaaben; de fortsatte deres Erobringer langt frem i Afrika. Men Omar nød ei længe sin Berømmelse. Han blev myrdet Aar 644 af en persisk Slave ved Navn Firuz i sit 63de Aar. Denne Slave beklagede sig engang for Omar over, at hans Herre forlangte to Sølvdrachmer af ham dagligt, hvilke han for det meste ei kunde fortjene ved sit Arbeide. Omar spurgte ham hvad hans Forretning var; da Slaven svarede, at han var Bygmester, Tømmermand og Billedhugger, sagde Kalifen at Summen ei var for stor, men at hans Herre snarere kunde fordre tre Drachmer af ham,

da han havde tre Næringsveie. Han sagde til, at han vilde bruge ham til at opbygge de Veirmøller, hvorpaa Kornet skulde males til de offentlige Magaziner. Forbitret svarede Firuz: „Jeg skal bygge dig en Veirmølle, hvorom man skal tale, saalænge den himmelske Mølles Hjul dreier sig.“ Omar, som hørte disse Ord, sagde spøgende til een af Hofsolkene: „Jeg troer Mennesket truer mig!“ men agtede ei videre derpaa. Men Feruz lurede paa Omar og gav ham nogle Dage efter et Knivstik i Livet, hvoraf han døde tre Dage efter. De Store bade ham, at bestemme en Efterfølger, men han svarede: „Hvis Salem endnu levede vilde Jeg foretrække ham for alle andre.“ Han afslog med Iver det Forslag, at udnævne hans Søn til Kalif. „Det er nok, svarede han, at man har fundet een i min Familie, der var istand til at paatage sig denne Byrde.“ Saaledes blev Kalifatet et Valgrige. Islam har aldrig havt en dydigere og ivrigere Discipel end Omar: han iagttog strengt alle Koranens Forskrifter. Cairo byggedes af ham og 1400 Moskeer. Under ham erobredes 36000 Steder eller Slotte og 4000 Templer og Kirker ødelagdes.

Omina, Varselstegn, kaldtes visse tilfældigt indtrufne Omstændigheder, hvilke man betragtede som Varsler for en Lykke eller Ulykke. De vare enten 1) visse Phoenomener, der yttrede sig paa Legemet eller yttrede sig i Sindet, eller de kom 2) af udvortes Ting, eller 3) bestode i visse betydende Ord. Til første Classe hørte Legemets og Sjelens uventede Rystelser, Hjerteklappen, Øinenes eller enkelte Musklers Skjelven, Nysen ꝛc. Alle disse Ting ansaaes for onde Forvarsler. Til de udvortes Phoenomener hørte følgende. Et usædvanligt klart Skin, der viste sig i et Huus eller paa et andet Sted, var et lykkeligt Varsel; thi man troede, at en himmelsk Guddom var nærværende; derimod var det et skadeligt Omen, naar der indtraf noget usædvanligt ved Gudernes Billedstøtter. — De ominøse Ord vare lykkelige efter deres Betydning og tilfældige Hensyn. Et saadant Omen var kun virksomt, naar den Hørende blev opmærksom derpaa og det gjorde Indtryk paa ham; ag-

tede han ei derpaa, var det uden Virkning. — For at afvende et Omens Virksomhed havde man forskiellige Midler. Man kastede f. Ex. en Steen paa den Ting, der varslede mod Noget Ondt eller dræbte det ominøse Dyr for at Ulykkevarslet saaledes skulde falde bort og tilintetgjøres. Ulykke varslende Ord tilbagegav man den, som fremsagde dem med det Udtryk: „paa dit eget Hoved" Man havde og et eget Troldomsapparat for at afvende Varsler. Man tog tornet og andet ufrugtbart Træe, brændte det til Aske og kastede Asken i kogende Vand eller i Havet, naar et ondt Omen indtraf. Overhovedet pleiede man, naar ulykkelige Omina fandt Sted, at lade sine Forretninger ligge og igjen foretage dem en anden Gang.

Omnium kalder man i England Totaliteten af de Gjenstande, som Undertegneren af et Laan derimod har erholdt. Skulde Undertegnerne efter deres Overeenskomst med Regjeringen f. Ex. for hvert hundrede Pund, de forstrække have en vis Sum i Fonds til tre Procent, en anden Sum til fire Procent og en vis Deel i Annuiteter, saa udgjøre disse tre Gjenstande tilsammen Omnium; hver enkelt derimod Scrip. Da et Laans Omnium stiger og falder efter Omstændighederne, der indtræffe mellem Laanedagen og Gjenbetalingsdagen, saa er det Gjenstanden for store Speculationer.

Omphale var en Datter af den lydiske Konge Jordanes og Tmolus's Gemalinde og forestod Regjeringen efter sin Mands Død. Da Hercules formedelst det paa Eurytus udøvede Mord maatte lade sig sælge som Slave, bragte Mercur ham til Omphale. I hendes Tjeneste udførte han adskillige tappre Bedrifter. Omphale belønnede ham derfor med sin Kjerlighed og fødte ham en Søn Hercules selv elskede Omphale med saadan Lidenskab, at han for hendes Skyld iførte sig Qvindedragt, satte Guldringe paa sine Fingre, lod sit Haar flette i kunstige Lokker, gik med høie, guldbestrøkne Skoe og satte sig ved Rokken og spandt mellem hendes Slavinder. I øvrigt herskede Omphale meget despotisk

over Lydierne og var ligesaa troløs og udsvævende som grusom.

Omrah kaldes i Ostindien, især i det forrige mongoliske Rige en fornem Krigsofficier eller Anfører. Mirza (Emir Sadeh) eller Overanføreren er Omrahernes Foresatte.

Ondt (i Moralen). Begrebet om det Onde saavelsom det Gode har stedse Hensyn til følende og tænkende Væsener, det vil sige med andre Ord, til Personer og ei til Ting. Om døde Masser siger man ei, at de ere onde eller gode. Grunden ligger deri, at de som Væsener uden Forstand og Villie ei kunne tænke sig noget Maal. Om et Menneske kan man vel sige, at det er godt eller ondt, for saavidt det nemlig har en Villie i sig, til at handle uden for sig, enten til Fordeel eller Skade for andre tænkende Væsener; men om en død Masse kan man ei paastaae det samme. Kun med Hensyn til et vist Maal kan altsaa noget tænkes som Godt eller Ondt. I den meest almindelige Forstand kaldes altsaa det Ondt, hvad der forstyrrer tænkende Væseners eller Menneskers Øiemed. Men denne Forstyrren maa forudsætte en Villie, det vil sige med andre Ord, at den selv maa hidrøre fra tænkende Væsener, ellers kan den ei kaldes noget Ondt. Storme, Jordskjelv og og andre slige Ødelæggelser kunne ei have den Hensigt at skade, da de ere uden Forstand og Villie, og kunne følgeligen hverken kaldes gode eller onde. Man kan tvivle, om det Ondes Begreb er rigtigt bestemt af de Skribentere, der paastaae, at det Onde er et nødvendigt Object for Afsky. Thi Afsky bevirker ei, at Noget er ondt, men, fordi det er ondt maa det afskyes. Nødvendigheden i at afskye det Onde er altsaa først en Følge af, men ingen Anlæg til det Onde. Men, da Øiemed igjen kunne være Midler til andre Øiemeds Opnaaelse, saa bliver det derved begribeligt, hvorledes man kan bruge Prædicatet ondt ei alene om Midler, men og om Øiemed. Derfor synes det og, som om der foruden det active Onde (ↄ: det der bevirkes ved et Væsen, der tænker og har Villie) og-

saa maa gives et passivt Onde (et der skader uden at ville). Det første kan kaldes et moralsk og det sidste et physisk Onde. Det moralske Onde hindrer derfor nærmest de sædelige Øiemed, ligesom modsat det physiske Onde strider imod physisk Øiemed, det vil sige, det legemlige Velbefindende. Det Onde er enten i enhver eller kun i en vis Henseende ondt, eftersom det uden Undtagelse eller kun tildeels forstyrrer Øiemedet. Og da Øiemedet deels kan være et væsentligt, deels et tilfældigt eller vilkaarligt, saa er det Onde enten væsentligt eller tilfældigt. Det væsentlige Onde er i enhver Henseende ondt, men det tilfældige kun under visse Forhold. Desuden gives der og Bestræbelser, der hverken ere onde eller gode, disse kalder man ligegyldige Handlinger. Naar man f. Ex. spørger, om Dands, Spil &c. ere gode eller onde Handlinger, saa kan man derpaa hverken svare ja eller nei; thi de kunne være gode eller onde, efter Omstændighederne, under hvilke de foretages. Disse Omstændigheder ere Tid, Sted, Person samt den Maade, hvorpaa Handlingen foretages. Tager man nu herved ei disse Omstændigheder i Betragtning saa kan man categorisk ei tillægge Handlingen enten det ene eller det andet af disse to Prædicater. Men tager man disse Omstændigheder til Bestemmelsesgrunde for Dommen, saa kan man altid tillægge Handlingen eet af hine to Prædicater. Man har f. Ex. spurgt, om Spil var noget Godt eller Ondt. Antage vi nu, at en Geistlig, og det om Søndagen til spiller i et Vertshuus under Banden og Trætten, saa er Spillet her en ond Handling. I det borgerlige Liv kalder man den Handling ligegyldig, der hverken er befalet eller forbudt i Lovene. Menneskenes Øiemed ere videre enten tilladte eller forbudne, betingede eller ubetingede. Alle Handlinger, der hindre Menneskene i gode Øiemeds Opnaaelse ere onde, og det meer eller mindre, eftersom Øiemedene selv ere beskafne og forskjellige fra hverandre. Derimod ere alle Handlinger, hvorved Mennesket hindres i at virkeliggjøre utilladelige Hensigter gode. Da nu den practiske Fornuft ei kan tilstaae Menneskene andre end tilladte og befalede Øiemed, naar den ei vil være i Modsigelse med sig selv, saa staaer

det Princip fast med Hensyn til de onde Handlinger, at Mennesket skal bestræbe sig for, til enhver Tid at efterlade ethvert Onde. Denne Bestræbelses Mulighed er klar deraf, at Loven ei kan byde Umuligheder. Naar Mennesket iøvrigt har til Forsæt, trods den erkiendte Lov, at opoffre sin usædelige Handlemaxime Lydighed mod samme, saa kaldes dette Ondskab, forsætlig Overtrædelse (dolus malus), vel og Forbrydelse, naar nemlig dermed ere forbundne saadanne Overtrædelser af Retten, som Staten anseer for gandske utilladelige, og altsaa forenede med Tabet af alle Rettigheder. Men saa gandske forskudt kan man vel ei tænke sig et Fornuftvæsen, at Mennesket skulde have det Øiemed lige frem og uden al Aarsag at handle imod Sædelighedslovene. Ved onde Handlinger ligger det for en anden, Sædelighedsloven modsat Lov til Grund, nemlig Tilbøielighedernes Lov. Det bliver Mennesket vanskeligt ei at adlyde disse Tilbøieligheder, men opoffre dem for Sædelighedsloven. Det foretrækker derfor Tilbøieligheden for Loven og det med Forsæt. Iøvrigt gives der Phoenomener hos visse Mennesker, hvilke man, ved en noget letsindig Dom, kunde være meget tilbøielig til at give Prædikatet af onde. Disse bestaae i visse kantede, skarpe Vaner, ifølge hvilke den, de ere egne, maaler andres endog ubetydeligste Handlinger, efter en vis indskrænket Maalestok, da han selv allevegne giver Anstød og tillige modtager Anstød, og af alt for stor Omhue for at andre kunde skride ud af den rette Bane, træffer selv paa ubanede Omveie. Man har Exempel paa at det bedste Hierte, ofte selv den meest oplyste Forstand, ei altid kan beskytte sig mod slige onde Vaner, hvilke, som man med Ret kan antage, mere ere Temperamentets end Hjertets Feil. Imidlertid fordrer Selskabelighedens Pligter, at man saa meget muligt søger at blive Herre over disse Vaner, der ere istand til at forstyrre saavel ligegyldige som venskabelige Forhold.

Ontologie, Lære om Væsener, kalder man den Deel af Metaphysiken, der fuldstændigt angiver og godtgjør de Egenskaber, uden hvilke en Ting ei kan være en Ting. Hvad der nu kan følge af Begrebet Ting, det an-

gives her, og hvad der ei modsiger sammes nødvendige Prædicater, tillægges den som nødvendig Egenskab. Men Talen er kun om Tingen (Væsenet) som om noget Tænkeligt, og det bliver uafgjort, om en vilkaarlig Gjenstand uden for Tanken tilsvarer samme; Ontologien er altsaa ingen Erkjendelse af reelle Objecter. Man handler i samme 1) om Tingene overhovedet, deres Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed; 2) om Substans og Accidens, Aarsag, Virkning og Vexelvirkning; 3) om Quantitet og Qualitet samt Lighed i Tingene; 4) om Tid og Rum og 5) om det Enkelte og Sammensatte. — Siden den Forandring, Philosophien undergik ved Kant, er egentligt den hele Ontologie, saaledes som den foredrages af tidligere dogmatiske Skoler opløst, og i dens Sted er traadt en Analytik af vore Begreber og hele Forestillingsevne. Denne Analytik af vore Begreber kaldes af Kant Transcendentalphilosophie (See denne Artikel).

Ontotheologie kaldtes fordum en Green af den metaphysiske eller naturlige Theologie, Læren om Gud efter Begrebet om det fuldkomneste Væsen (το ον ligefrem).

Onuphis een af de tre hellige Tyre, hvilke Ægypterne tilbade som Guddomme. Dette skeedte i Hermunthis i et prægtigt Tempel.

Onyx er en Chalcedonart af mørkebruun Farve, ofte ogsaa blandet med skarp afvexlende Lag af melkeblaae almindelig Chalcedon, hvilke deels løbe rundt omkring, deels over hverandre. De Gamle pleiede at bruge de skjønneste Stene af dette Slags til Cameer. Onyxen findes i adskillige europæiske Lande, blandt andre i de sachsiske Erzgebirge, i Kongeriget Bøhmen, i det Østerrigske, i Italien og tillige i Levante.

Oost (Jacob van) en berømt Maler, blev født i Brügge 1600 og døde 1671. Bestemt til Malerkunsten forsømte han alle andre Beskjeftigelser for samme.

Efterat have lagt en god Grund begav han sig til Rom, hvor han studerede efter Hannibal Carracci med saa megen Fremgang, at hans Compositioner almindeligt beundredes af Kjendere. Efter hans Tilbagekomst blev han regnet blandt de bedste nederlandske Mestre. I sin Ungdom copierede han med saadan Færdighed Rubens og van Dyk, at hans Malerier endnu skuffe Kjendere. Heraf lærte han Grundsætningerne for en skjøn, vel sammensmeltet Colorit og en zirlig Førelse af Penselen. Han malede kun store Historier; hans Compositioner ere ukunstlede og veloverlagde; han bragte ei flere Figurer i samme end nødvendigt var for at give Maleriet Liv; hver havde sin nødvendige Forretning. Hans Prydelser ere sindrige, af ædel Simpelhed og Dragterne skjønne. Han prydede sine Baggrunde med Architectur, hvorpaa han forstod sig meget godt saavelsom paa Perspectiv. Hans Tegning er i en god Smag og Coloriten af det Nøgne frisk og naturlig. — Hans Søn af samme Navn studerede i Paris og Rom, levede længe i Lille og begav sig endeligt igjen til Brügge, hvor han døde 1713. Af hans store historiske Malerier finder man adskillige i Kirkerne og Palladserne i Lille. Hans Tegning saavelsom hans Colorit fortjener alt Bifald. Hans Compositioner vare ei overladne, men forstandigt ordnede. Han drapperede i den største Stiil.

Opal. Denne Steen, hvoraf der gives adskillige Arter, hører til Kiselslægten. En almindelig Egenskab hos alle er større eller mindre Gjennemsigtighed. Brudet er muskelagtigt, den udvortes Glands fedtagtig, snart mere mat, snart stærkere; i deres Consistens ere de halv haarde, Farven er forskjellig. Man regner Opalen til Ædelstene af den ringere Art og skjelner mellem to Hovedarter: den egentlige Opal og Voxopalen. Af den første gives der igjen adskillige Sorter, hvoraf den ædle Opal, der ved gjennemfaldende Lys for det meste er guul, men ved paafaldende Lys melkeblaae, den almindelige Opal, og Hydrophan eller Verdensøiet ere de mærkeligste. Det saakaldte Verdensøie synes at være en almindelig forvittret Opal. Det bestoder den besynderlige

Egenskab, at det indsuer Vand. Dets Farve er for det meste flødeguul, undertiden og regnbueagtig. Af Voxopalen gives der fornemmeligt to mærkværdige Slags, hvoraf den første kaldes Træeopal, den anden Telkobanjersteen. Den første er ei andet end forstenet Naaletræe af guulagtig og bruunlig Farve, hvorved man tildeels endnu bemærker Trævlerne og undertiden de skallede Afløsninger af Aarringene. Telkobanjerstenen, som har en voxguul, men og bruunrød og olivengrøn Farve, har sit Navn af et Sted i Øvre-Ungarn, hvor den for det meste findes. I Øvre-Ungarn findes desuden og andre Opaler; desuden ere de ei sjeldne i Erzbjergene, i Bøhmen, Schlesien ꝛc. De orientalske overgaae alle i Haardhed og Skjønhed; blandt de europæiske ere almindeligt de ungarske de bedste.

Opera. De Nyeres poetiske Dannelse, er, som alerede er viist i Artiklen Musik, aldeles romantisk ɔ: den Idee, der findes i samme, fremstiller ingen glad Følelse i Besiddelsen af det Nærværende, det Givne, men Længselen efter det Ubekjendte, efter det blot af det inderste Sind Anede udgjør meget mere den romantiske Poesies Characteer. Da nu den nyere Musik, ifølge sin indvortes Natur, er reen romantisk og der altsaa følgeligt fra det Indre findes et absolut Forhold mellem den nyere Poesie og den nyere Musik, saa følger deraf, at begges Forening alerede i og for sig selv maa være grundet i Tingenes Natur. Det er ogsaa virkeligt Tilfældet. Hvad man derfor altsaa hidtil har bemærket om Operaens Urimelighed, saa tilkjendegiver dette blot en fuldkommen Miskjendelse af den nyere poetiske og musikalske Dannelse, der ei har indseet, at Musik og Poesie, saaledes som de nu findes, ifølge deres inderste Væsen egentligt ere gandske uadskillelige og at altsaa følgeligt den ene ei vel kan bestaae uden den anden. Denne paa en reen-philosophisk Vei fundne Sandhed, bekræftes ved den Erfaring, vi dagligt ere istand til at gjøre. En Opera er, for saavidt man derved forstaaer det alvorlige Syngespil, et Skuespil i Vers, hvoraf den mindre Deel

synges, den større derimod fremsiges efter Noder, dog uden Tact og sædvanligt forbunden med Dands. Hvorvidt man kunde være berettiget til at antage Hiobs Bog og Grækernes dramatiske Forestillinger, der ledsagedes af Musik, for Anledning til Opfindelsen af den nuværende Opera, kan ei her blive undersøgt, men sikkert er det at Italien er det Land, hvorfra Operaen gik ud. I Begyndelsen af det 16de Aarhundred skal et Selskab Kunstvenner i Florents have gjort Forsøg paa at gjenindføre den gamle græske Tragoedie. For at komme dette Maal saa nær som muligt, paatoge Vincenzo Galilei og Giulio Caccini, Medlemmer af hiint Selskab og berømte Tonekunstnere fra den Tid, sig at fremsige eller recitere et Digt under simpelt Accompagnement af et Strengeinstrument. Disse Forsøg bleve ansecte som Operaens første Oprindelse. De banede Veien for et gandske i Musik sat Drama, Daphne, der var forfærdiget af Digteren Ottavio Rinuccini. Peri havde sat Musikken dertil. To andre Hyrdestykker, Anole af Giraldi og Arethusa af Lollio, skulle ved samme Tid være bleven opførte ved Hertugen af Ferraras Hof, ligesom man og troer, at Guarinis Pastor fido alerede fremstilledes musikalsk i Midten af det 16de Aarhundred. I Aaret 1485 skal den første Opera buffa være opført i Venedig og siden lignende Forestillinger givne i alle den Tids italienske Prindsers Palladser. Musiken til disse Skuespil bestod for Størstedelen i et Foredrag, der lignede vort Recitativ, hvilket kun sieldsen blev afbrudt ved Chore. For den egentlige Opfinder af Recitativet, som vi nu have det, anseer man dog Emilio del Cavaliero, af hvem der i Florents Aar 1590 opførtes to Pastoraler il Satiro og la disperazione, og som og paa samme Maade har sat et Oratorium, Anima e Corpo, i Musik. I Aaret 1597 lod alerede Horazio Vecchi affynge alle Roller i Vers endog Pantalon, Doctoren og den spanske Capitain. Efter flere slige Forsøg opførtes endeligt i Aaret 1600 ved Kong Henrik 4de Formæling Operaen Eurydice, digtet af Rinuccini og com-

poneret af Peri og Caccini, offentligt i Florents. Efter en anden Mening skal alerede en vis Johan Sulpitius med Tilnavnet Verulamo, saa kaldt af sit Fødested i det Romerske, i Aaret 1480 have givet Skuespil med musikalsk Declamation paa Torvet i Rom, saavelsom og for Paven og nogle Cardinaler, og kalder sig selv Gjenopretter af de musikalske Forestillinger paa Theatret. Eet af de Stykker, han opførte paa Carnevalstiden, har Titelen Pauli Omvendelse og blev sat i Musik af Bererini. Operaen var indskrænket til Italien indtil Aar 1646, da Cardinal Mazzarini lod de første Operister komme fra Italien til Paris, hvor de opførte den første italienske Opera Orpheus og Eurydice. Ved samme Tid gjorde Perrin det første Forsøg mod en fransk Opera, hvortil han 1669 erholdt kongeligt Privelegium. Foruden den alvorlige Opera i Paris, der førte Navn af det kongelige Academie for Musiken, indførtes der og en anden i Aaret 1678 som man forestillede paa Messerne i St. Laurent og St. Germain og som i Aaret 1715 erholdt Navn af den comiske Opera. I Nürnberg opførtes alerde i Hans Sachs's Tid († 1567) Fastelavnsstykker i Sang. Den første egentlige Operatext forfærdigede Martin Opitz († 1669), den heed Daphne og er en Efterligning af den ovennævnte italienske Opera Daphne. Siden skrev Paul Thiemich Operaen Alceste, den første, der opførtes i Leipzig ved Paaskemessen 1693. Nogle ansee den comiske Operette „Fanden er løs" for den første comiske Opera i Tydskland; Flögel derimod paastaaer, at der gaves ligesaa tidligt comiske Operaer som alvorlige. I Augsburg opførtes første Gang en tydsk Opera 16·7 og i Nürnberg opbyggedes 1667 et Operahuus, hvori man 1697, opførte Operaen Arminius. I Sverrig opførtes for førsteGang 1774 en svensk Nationalopera Birner Jarl af indfødte Svenske. I Danmark havde man alerede et Operahuus under Christian den 5te paa Amalienborg, hvilken opbrændte ved Uforsigtighed. — Marionetoperaer (fransk les Bamboches) ere meget gamle. Herodot omtaler alerede Marionetter og Romerne

betjente sig ved deres offentlige Lege af en Marionette, som de kaldte Børneæderen. I Aaret 1674 indførtes Marionetoperaer i Paris og forestilledes ved Dukker eller Marionetter (bamboches, marionettes), hvis Bevægelser accompagneredes af en skjult Persons Sang. — Opera buffa er Navnet paa Italienernes comiske Syngespil, som fornemmeligt skjelner sig fra vor comiske Opera derved, at der i Almindelighed intet tales deri, men at Dialogen synges recitativisk (ɔ: efter Noder, men uden Tact). — Opera seria (den alvorlige Opera) er kun ved sit Indhold forskjellig fra den comiske Opera, men har sædvanligt ingen Finaler. Operette betydede endnu i den første Halvdeel af det forløbne Aarhundred et alvorligt Skuespil, der ligesom Operaen blev gandske sjunget og udmærkede sig kun fra denne ved en kortere Udførelse af den forestillede Begivenhed og ved faa i Handlingen indsluttede Bipersoner. Siden gik dette Navn over paa Efterligningen af det franske Skuespil, som var blandet med smaae Sange, tit ogsaa med et Chor. Man kaldte dette Slags Skuespil, som i den anden Halvdeel af det forløbne Aarhundred bearbeidedes med almindeligt Bifald fornemmeligt af Weiße og Hiller, formedelst de i den fremstillede Begivenhed indblandede comiske Characterer, fortrinligviis den comiske Operette. For at indvæve mere musikalsk Nydelse i dette blandede Skuespil, bleve Sangstykkerne lidt efter lidt stedse videre udførte og fik samme Former som i den alvorlige Opera. Endeligt meddeelte Benyttelsen af den af Italienerne opfundne Finale, hvori Handlingen rykker frem og Musikken giver Leilighed til en Række interessante og afvexlende Satser, dette Slags Opera ligesom det almindelige Fortrin, saa at den fra nu af blev det herskende Slags af det med Musik forenede Skuespil. Denne Operette, for saavidt den nemlig blot forestiller en borgerlig Handling af ringe Omfang og faa Personer, er i de sidste tyve Aar gaaet noget af Mode og har maattet vige for den comiske Opera. De største alvorligste Sujetter ligge til Grund for denne, men ere

stedse blandede med comiske Partier, saa at de for det meste blive til egentlig romantisk Opera. Sammes Composition er gandske i den alvorlig Operas Maneer der, hvor den skal fremstille Stykkets første Scener, og betiener sig og i dette Tilfælde af alle dens Former, ligesom de comiske Situationer behandles som den italienske Opera buffa. Den nu brugelige comiske eller romantiske Opera er altsaa en Sammensætning af Italienernes Opera seria og Opera buffa, kun med den Forskjel at dens Dialog virkelig fremsiges og ei synges recitativisk. Til de fortrinlige romantiske Operaer hører Tryllefløiten, Don Juan ꝛc.

Opfindelse er det Slags Virksomhed hos den menneskelige Aand, ved hvilken den, ved nye Combinationer, altsaa paa en original Maade, frembringer noget, der ei forhen har været til i den Form. Den ytrer sig i Videnskab og Kunst i vidtløftig Forstand og adskiller sig derved fra Opdagen ɔ: fra Udfinden af hvad der vel er til, men er skjult; dette beroer mere paa Tilfælde og Jagttagelse. Disse Combinationer samles ei møisommeligt eller stykkeviis, men udspringe pludseligt i Aanden; thi hvo kan foresætte sig til denne eller hiin Tid at gjøre en Opfindelse. Opfindelsens Spire kan vist nok udvikles langsomt med Tiden, men da er og den egentlige Opfindelse alerede istand. Kun de synes at have feiet ved begge Momenters Forvirring, hvilke paastode, at den videnskabelige Opfinder var væsentlig forskjellig fra den æsthetiske. Den videnskabelige Opfinder, sige de, er sig sin Ideegang bevidst, kan beskrive den hele Methode, hvordan han er kommen til sit Resultat, men Digteren faaer af sin Genius uden egen Bestræbelse, en Verden af Ideer, som et lykkeligt Øieblikś Gave, og Digteren er ei istand til at sige, hvordan han er kommen dertil. Det er vist nok sandt, men er det anderledes med den videnskabelige Opfinder. Udspringer ikke ogsaa her Ideen af hans Aand med Lynets Hurtighed, i hvilken, ligesom i Sædekornet, en heel Skov, en uendelig Række ligger indviklet. Han vilde paa ingen Maade være istand til at sige, hvordan han var kommen dertil, fordi den ener-

giske Sjel i Karten var ved Maalet. Vist nok kan han vise os Veien tilbage til det Punkt, da Ideen først udsprang, vise os hvad og hvorledes han udviklede af den; men det kan og Kunstneren, ellers vilde det ei være ham muligt at aflægge Regnskab for sit Værk, hvilket dog flere af de bedste Kunstnere have gjort. Men, siger man, i Videnskabernes Mark kan man lære at opfinde; der gives en egen Opfindelsesmethode Heuristik; gives der vel og en saadan for Kunstneren? Spørger man Kunstneren og Theoretikeren om den æsthetiske Theorie, saa mærker man snart, at de ei stemme gandske overeens. Nogle, der betragtede Opfindelsesaanden i Modsætning til den blotte Efterlignelsesaand, satte den æsthetiske Opfindelses Væsen i Sujettets Nyhed, hvorimod Andre sige, at Opfindelsen aldeles ikke bestaaer i den Evne at udfinde Sujettet, men i den Færdighed, at ordne samme i Indbildningskraften hensigtsmæssigt for Kunstfremstillingen. Den sidste Synsmaade finder fornemmeligt Sted med Hensyn til de dannende Kunster, hvilke man hvad Opfindelsen angaaer, holdt for de meest indskrænkede, fordi de som oftest laane deres Sujetter af Poesie, Historie og Sagn. Naar imidlertid de dannende Kunster ei, som oftere er skeet, ligefrem forvexle Opfindelsen med Anordning, Composition og Udkast ꝛc., saa lader Modsigelsen, der synes større end den er, sig vel hæve. I Begrebet om Opfindelse selv ligger det, at noget allerførst ligesom faaer Tilværelse ved Finden, og dette udelukker paa ingen Maade det Tilfælde, at den nye Productions Bestanddele alerede kunne være til, men forudsætter vist nok, at der ved en nye Bearbeidelse og Sammensætning skal fremkomme noget, der ei hidtil har været. Man kan følgeligt, ja man maa endog betragte Opfindelse i en dobbelt Henseende: 1) til Stoffet og 2) til Formen. Vilde vi blot see til Productionen af et nyt Stof, saa vilde vi staae i Fare for at maatte udstryge Homer, Sophocles, Shakespeare, Göthe og mange Digtere af første Rang blandt alle Nationer af de originelle Skaberes Række, da Stoffet næsten i de fleste Tilfælde var dem givet, man kunde sige fundet af dem, men ei opfun-

det; da man derimod maatte sætte Navne i denne Række, som man billigt tager i Betænkning at nævne ved Siden af hine. Imidlertid kan det ei nægtes, at Opfindere af et nyt Stof, have deres Fortjeneste, da det ei kan fremsbringes uden frugtbar Indbildningskraft, og denne Fortjeneste staaer i Forhold til den Grad, i hvilken dette nye Stof er interessant. Men den større Fortjeneste tilkommer den, som giver Stoffet dets æsthetiske Udfoldning, hvorved det andet Slags Opfindelse, Formens kommer for Dagen. Hvad man siger om en Opfindelses Poesie (der, forskjellig fra Opfindelse i Poesien finder Sted i alle Kunster), det viser sig netop her, ligesom det heller ikke her kan miskjendes, at Kunstneren ved dette Slags Opfindelse, der bestemmer hans Udkast, ei gaaer frem uden Bevidsthed, skjøndt stedse paa en original Maade, da han producerer ved egen Aands-Selvvirksomhed, og ei, som Efterlignerne, ved at sætte sammen (S. Genie). Da hiin æsthetiske Udfoldning kun da er af det ægte Slags, naar alt Enkelt staaer i Harmonie med det Hele; saa seer man heraf, hvorledes Mengs kunde sætte Opfindelsen i Eenhed i Udførelsen af Kunstnerens oprindelige Idee. I denne Henseende roste han Raphael som den, der saa rigtigt bestemte og fordeelte Antallet af Figurerne, at ingen blev overflødig eller unyttig.

Opfordring. Naar Fienden er rykket for en Fæstning, opfordrer han den til Overgivelse. Slige Opfordringer kunne gjentages ved en Blokade eller Beleiring. Bedst benytter man herved Forfald, der ere af den Beskaffenhed, at de, i Følge deres Natur maa gjøre Commandanten tilbøielig til Overgivelse f. Ex. et af hans Fiender vundet Slag ꝛc. Lignende Opfordringer gjøres og til indsluttede Corps eller Armeer. En Fæstning opfordres paa følgende Maade. Er Beleireren endnu i Frastand, afsender han en Trompeter, der nærmer sig Fæstningen og blæser Appel. Den Beleirede sender nogle Ryttere ud imod Trompeteren, som føres, naar behøves, med tilbundne Øine, for Commandanten. Paa erholdt Svar føres han paa samme Maade tilbage til det Sted,

hvor man modtog ham. Men er Beleireren i Nærheden, slaaer en Tambour Appel; der svares fra Fæstningen, Fiendtlighederne ophøre, Tambourerne nærme sig hinanden, og Fæstningstambouren betegner det Sted, hvorfra den Udsendte, med tilbundne Øine, hvis man holder det for nødvendigt, skal bringes til Commandanten og tilbage igjen.

Opgang. Stjernernes Opgang kalder man deres Sigtbarbliven ved Horisonten. I Følge Jordklodens Form og øvrige Beskaffenhed er Stjernernes Opgang meget forskjellig paa forskjellige Steder. Under Æquator gaae alle Stjerner op, og gaae lodret op; mellem Æquator og Polerne gaae kun de Stjerner op, hvis nordlige eller sydlige Afvigelse er mindre end Æquators Høide. Under Polerne finder aldeles ingen Opgang Sted. Man kan finde enhver Stjernes Opgangs Tid paa et bestemt Sted af den Tid, den kan sees over Horisonten og af dens Culminationstid. Man kan og bestemme samme, skjøndt ei med stor Nøiagtighed, ved Hjelp af kunstige Himmelkugler.

Ophiter, Ophianer eller Slangebrødre kaldtes et gnostisk Partie, der, ligesom Valentinianerne (see Art. Gnosis) antoge to Grundvæsener, Læren om Æonerne og de dermed forbundne Theogonier, men havde det Egne, at de ved deres Gudstjeneste-Mysterier betjente sig af en Slange som Symbol paa det sandselige Princip i Mennesket, og paa Klogskaben, som avler det (Sophia). Ophiterne kyste Slangen, i hvilken de, efter den chaldæiske Slangedyrkelses Anviisning tilbade Evas Forfører i Paradiset paa samme Maade som fiendlige Guddomme dyrkedes af Hedningerne. Dette Religionsselskab opkom i Slutningen af det andet Aarhundred af sværmerske Jøder og Hedninger, fornemmeligt i Syrien og Lilleasien, og endnu i det 6te Aarhundred udkom Edicter til dets Udryddelse. Til de Christne hørte det egentligt ikke, og kun en Deel af samme synes efter Gnostikernes Art, at have erkjendt Jesus som en Æon af anden Rang.

Ophthalmie, Øienbetændelse, kommer af det græske Ord Ophthalmos, Øiet. Den er forskjellig, deels efter Betændelsens Sæde, enten i Yderhinden eller i Øienlaagene og deres Kirtler, deels efter den forskjellige Grad, da den foregaaende Benævnelse er speciel for den sædvanlige mildere Grad, Taraxis for den stærkere Grad, naar Hinden saaledes er betændt i sin hele Omfang, at den seer ud som den var overtrukken med Blod, Chemosis, den stærkeste naar Blodet ved Betændelsen gaae ud af Yderhinden, der svulmer op; endeligt Phlegmone, naar Øiets indre Dele betændes. De sædvanlige Tegn paa Øiebetændelse ere usædvanlig Rødme, Smerte i Øiet, i Førstningen som naar Sand eller andet Sligt var kommet deri, hvilket ofte giver Anledning til Feiltagelse, unaturlig Hede, for det meste og Udflyden af Vædske og Svulmen i Øielaagene. Undertiden kan man derved aldeles ikke taale Lyset. Øiets Yderhinde kan og hovne saaledes, at den danner Folder paa Øieæblet. Naar Betændelsen fortsættes til den gjennemsigtige Hornhinde, hvilket undertiden skeer i Form af en Blære, der ligner et lille Saar, saa taber den sin Gjennemsigtighed, faaer Pletter og der fremkommer Blindhed, fordi Lysstraalerne ei mere kunne trænge igjennem. Det samme skeer, naar den indre Betændelse angriber Chrystallindsen. Ædderen kan og angribe og gandske forstyrre Hornhinden, eller der fremkommer en Æddersamling i Øiets Indre, hvilken danner sig i Øiekamrene, og uden behørig Hjelp gjennembryder og forstyrrer Hornhinden. Gevæxter fremkomme undertiden ogsaa paa Hornhinden efter Betændelser.

Opie (Mistress), en berømt engelsk Digterinde, blev født i Norwich 1771. Hendes Fader var Doctor Anderson, en meget anseet Læge i hiin Stad. I en Alder, da andre unge Fruentimmer behøve Opdragelse, var hun alerede Publikum bekjendt af sine Digte, Fortællinger og dramatiske Stykker. I Aaret 1798 giftede hun sig med den berømte Maler Opie; efter hans Død hædrede hun hans Minde ved Udgaven af hans Forelæsninger over Malerkunsten. Hendes egne Skrifter ere føl-

gende: The father and daughter, a tale, with other pieces, 8., 1801; an elegy to the memory of the Duke of Bedford, 4., 180. ; Poems, 12., 1802, 2. Ed. 1804; Adeline Mowbray or the mother and daughter a tale, 3 Vol, 12., 1804; Simple tales 4 Vol., 12., 1806; Dangers of coquetry (anonymous), 2 Vol. 12.; The warriors return and other poems, 8., 1808; Memoirs of Mr Opie, prefixed to his lectures, 4., 1809; Temper or domestic scenes, a novel, 3 Vol. 12., 1812; Tales of real life, 3 Vol. 12., 1813.

Opitz (Martin) een af Tydsklands bedste ældre Digtere, var født den 23de Dec. 1597 i Bunzlau i Schlesien. Han besøgte i Fyrstendømmets Stadens Skole, hvor først hans Onkel Christopher Opitz og siden Valentin Sanftleben var Rektor. Denne sidste synes Opitz især at have skyldet Udviklingen af sin digteriske Aand. I Aaret 1614 kom han til Breslau, hvor han fortsatte sine Studeringer paa Marie = Magdalena = Collegiet under Hecke shofen indtil 1616. Denne lærde Mand vakte hos ham Kjerlighed til Philosophien, hvormed han forbandt Veltalenhedens og Oldtidens Studium. I øvrigt bestemte han sig nu til det Juridiske. Da han forlod Breslau, udkom af ham en liden Samling af latinske Digte, som han kaldte Nytaarsgaver (Strenæ), de første Spor af literaire Xenier. Det var en Taknemmeligheds Tribut; thi alle de korte Digte, denne Samling indeholder, ere rettede til hans forrige Lærere eller andre Lærde i Bunzlau. I Aaret 1617 ombyttede han det breslauiske Gymnasium med det dengang meget berømte i Beuthen ved Oderen, hvor den keiserlige Kammerfiskal og Pfalzgreve Tobias Skultetus til Schwanensee og Bregoschütz betroede ham sin Søns Veiledning. Han udgav ogsaa nu adskillige latinske Digte saavelsom sin Aristarchus, et Skrift, der beviste hans Iver for den tydske Literatur. I Aaret 1618 gik han til Universitetet i Frankfurt an der Oder, hvor han eet Aar, uden at lægge sig efter Jurisprudens, opoffrede sig sine Yndlings=

studier og Digtekunsten. To Brudesange vare her de første Forsøg paa at digte i det tydske Sprog. Efter den Skik begyndte han nu sine Vandringer. I Aaret 1619 opholdt han sig ved Universitetet i Heidelberg. Den churpfalziske Geheimeraad Lingelsheim antog ham i sit Huus som Lærer for sine Sønner og forestillede ham ved Hoffet. Han blev nu bekjendt med den berømte Janus Gruter og andre fortræffelige Hoveder. Opitz skrev meget, saavel paa Tydsk, som Latin, i Prosa og Vers, spøgende og alvorligt. I Aaret 1620 besøgte han Strasburg, hvor han vandt Matthias Berneggers Venskab, som i ham spaaede Tydskernes tilkommende Virgil. Over Tübingen gik han tilbage til Heidelberg, hvorfra han, for at undgaae Krigens Storme ved Slutningen af Aaret 1620 med sin Ven Hamilton reiste til Nederlandene. I Leiden kom han i Bekjendtskab med Scriver, Vossius, Rutgersius og den store Daniel Heinsius; den sidste var det især, der dannede ham til den indholdsrige og eftertænksomme Digter, han siden blev. Medens Krigen stedse udbredede sig videre i Tydskland levede Opitz 1621 i syv Maaneder i Holsteen for Venskab og Muserne. Dengang skrev han sit fortræffelige Trøstedigt i Krigens Modgang, hvilket han dog først lod trykke 1633. Ved Slutningen af Aaret 1621 vendte han tilbage til sit Fædreneland og blev kaldt til Hertug Georg Rudolphs Hof i Liegnitz. I Aaret 1622 gik han, paa Bethlen Gabors Indbydelse til Weißenburg som Lærer i Philosophie og Humaniora. Her levede han i Fyrstens Gunst i udvortes Glands og begyndte et lærd Værk, Dacia antiqua, hvis Fuldførelse Døden hindrede, efterat han havde arbeidet 16 Aar derpaa. En sørgmodig Sindsstemning fik Overhaand hos ham. Landets Ucultur vakte Længsel hos ham efter sit Fædreneland; han tog sin Afskeed, i det Forsæt, for Fremtiden at leve i Rolighed for Muserne. Desuagtet gik han i Aaret 1623 igjen fra Bunzlau til Liegnitz til Hertug Georg Rudolphs Hof. Her digtede, arbeidede og udgav han Skrifter. I Aaret 1624 udkom den første Udgave af hans Digte, besørget af Zinkgref, hvilken dog Opitz erklærede for overilet og snart fortrængte ved een af ham selv foranstal-

tet. Hertug Rudolph, paa hvis Befaling han havde sat alle Sondags- og Festdagsepistlerne i Vers, efter de franske Psalmers Stavelsemaal, udnævnte ham til sin Raad. Nu udkom og hans Bog om det tydske Poeterie, hvorved han gjorde Begyndelsen til en tydsk Poetik. Efterat han i Slutningen af Aaret 1624 var reist til Sachsen, havde levet næsten et halvt Aar i Wittenberg og over Dresden besøgt Hertug Leopold af Anhalts sindrigfulde Hof, hvor han blev optagen i det af Hertugen stiftede frugtbringende Selskab under Navn af den Kronede, vendte han 1625 tilbage til Schlesien, for endnu samme Aar at ledsage sin Ven Kirchner paa hans Reise til Wien, hvorhen han gik i sin Hertugs Forretninger. Her anbefalede han sig Keiser Ferdinand den 2den ved et Sørgedigt over Erkehertug Carl, og modtog derfor en Laurbærkrands af Keiseren. Efter et kort Ophold der, kom han i Aaret 1626 tilbage til Schlesien, hvor han opholdt sig afvexlende i Breslau, Brieg og Liegnitz, og fandt, snart i Hoffets Tummel, snart i sine Venners stille Kreds Vederqvægelse efter sit Arbeide. Endnu samme Aar traadde han i Tjeneste hos den lærde og tappre Burggreve af Dohna, Carl Hannibal, og levede nu for Størstedelen i Breslau; dog gjorde han adskillige smaae Forretningsreiser til fremmede Hoffer og til andre af Rigets Store. Han faldt paa, ogsaa at prøve sit Heltemod og gjorde et Udfald med under General Pechmann; men dette eneste Forsøg var tilstrækkeligt til at overbevise ham om, at han ei havde noget Kald til Kriger. I Aaret 1628 ophøiede Keiser Ferdinand 2den ham af egen Drift i Adelstanden under Navn af Martin Opitz von Boberfeld; dog betjente han sig sjelden eller aldrig af denne Titel. I Aaret 1630 foretog Opitz i Burggrevens Anliggender en Reise til Paris; paa samme fornyede han gamle og indgik nye Bekjendtskaber: han fandt Adgang og Modtagelse hos de meest udmærkede Mænd. I Paris blev han bekjendt med Hugo Grotius, hvis Huus var Samlingspladsen for alle ved Rang og Lærdom udmærkede Mænd. Opitz oversatte Grotius's Digt om den christelige Religions Sandhed af det Hollandske paa tydske Vers, hvorover Forfatteren overøste

ham med den meest hædrende Berømmelse. Endnu samme Aar kaldte Burggreven ham tilbage fra dette literaire og interessante Liv i Paris. Ved Slutningen af Aaret kom han, beriget med nye Kundskaber og en Skat af sjeldne Bøger, Haandskrifter, Mynter og skaarne Stene, tilbage til Breslau, hvor han blev i to Aar. Men efterat Burggreven af Dohna var død 1633 og de urolige Tider ei tillode ham at leve eensomt for sig selv, gik han til de fyrstelige Hoffer i Liegnitz og Brieg. Her udgav han sit Læredigt Vesuv og sit Trøstedigt i Krigens Nød. I Foraaret 1634 fulgte han Johan Christian af Brieg til Thorn, hvorhen denne begav sig formedelst Krigsuroligheꝺerne og tog kort derpaa sit Opholdssted i Danzig, hvor han med Roe og i Sikkerhed kunde passe sine Arbeider. Syngespillet Judith og Oversættelsen af Sophocles's Antigone vare Frugterne af denne Rolighed. Da Kong Ladislaus 4de der alerede kjendte ham af et fortræffeligt tydsk Berømmelsesdigt, hvorved Opitz havde hilset ham ved hans Tilbagekomst fra Toget imod Rusland, i Aaret 1638 kom til Danzig, lod han Digteren komme for sig, og overtalede ham endeligt til, med Hertugens Samtykke, at træde i sin Tjeneste som kongelig polsk Sekreteer og Historiograph under meget fordeelagtige Omstændigheder. Han vedblev at anvende sine Fritimer paa lærde Arbeider. I Aaret 1637 udgav han en Samling af geistlige Poesier, samlede og reviderede sine verdslige Poemata, arbeidede paa de daciske Oldsager og fuldførte sin Psalmeoversættelse efter de sædvanlige Melodier. Han besøgte paa en kort Tid Thorn og Königsberg. Saaledes havde Opitz naaet sine mandige Aars og sin Berømmelses Blomstren. De værdigste og ædleste af hans Samtidige yndede og ærede ham. Hans Dom og Smag havde naaet en fuldkommen Modenhed, af hans virksomme Haand ventede man de meest fuldendte Frugter. Dette Haab blev ei opfyldt. Opitz blev et Offer for den Pest, som 1639 ødelagde Danzig og henrev ham den 20de Aug. samme Aar. Hans literaire Efterladenskab tabtes under den almindelige Forvirring. Som Digter har Opitz de meest uimodsigelige Fortjenester; han var

den første Tydske, der svingede sig op til den sande Poesie, og for saavidt kaldes han med Rette den tydske Digtekunsts Fader. Han var fortrolig med de Gamle og havde beriget sin Aand med de nyttigste Kundskaber; derfor ere hans Digte, især de større, rige ei alene paa skjønne, men og paa grundige Ideer og Maximer. Sproget skylder ham nye Forbindelser og Former, større Boielighed og Correcthed, høiere Eftertryk og Velklang, men fremfor alt Rensen fra mange vilde Udskud. Han gav først den tydske Prosodie Tilværelse. Den første Plads blandt hans Digte tilkommer de lyriske, dernæst de didactiske; den svageste Deel ere hans Oversættelser.

Opium kaldes den indtørrede Saft af Valmueplantens Sædehoveder (Papaver somniferum). I Orienten, især i Natolien, Arabien, Persien, Ægypten og Ostindien naaer denne Plante en betydelig Størrelse, saa at den i Persien f. Ex. skal blive 40 Fod høi og bære Hoveder, der indeholde to Pund Vand. Plantens melkeagtige Saft samles derved, at man opridser de halvmodne Valmuehoveder imod Vesten og den næste Morgen afskraber den udflodne og i Luften stivnede Saft og ælter den i et Kar til den faaer den tilbørlige Fasthed. Et ringere Slags Opium skal erholdes ved Stenglernes, Bladenes og de allerede opridsede Hoveders Udpresning og Kogning, som fortsættes indtil den har faaet sin Fasthed. Forhen kom den reneste Opium fra Theben i Ægypten. Den gode Opium maa være tung tet, udvendigt af rødbruun Farve og glindsende i Bruddet. I Medicinen bruges Opium som Lægemiddel, da den virker mægtigt paa Nervesystemet; i ringere Grad pirrer den Karsystemet og Nervesystemet til stærkere Virksomhed, men svækker siden og kan i større Quantiteter bevirke Bedøvelse, ja Nervekraftens fuldkomne Tilintetgjørelse. Det regnes derfor blandt de bedøvende Gifte. Som Medicament har Opium allerede været i Brug over 2000 Aar. Diagoras, en Samtidig af Hippokrates, forkastede vel Anvendelsen deraf, men den empiriske Skole brugte den hyppigt. Vi have endnu flere Forskrifter fra de Tider til Opiatblandinger

f. Ex. Philonium af Philo, Mithridat af Damocrates &c. Endnu større Brug gjorde de arabiske Læger af Opium, og Paracelsus anbefalede det først og meget ivrigt blandt de europæiske Læger. Skjøndt det i forholdsmæssigt store Portioner f. Ex. af eet Gran hos Børn og fire til fem Gran hos Voxne virker som Gift, saa gives der dog i Orienten, især blandt Tyrkerne mange Personer, som man kalder Opiophager (Opiumsædere), fordi de lidt efter lidt have vænnet sig saaledes til sammes Nydelse, at de dagligt kunne tage noget deraf, for derved at skaffe sig et Slags Ruus. I Førstningen tage de gandske smaae Portioner, omtrent af et Naalehoveds Størrelse siden gaae de lidt efter lidt videre og tage tilsidst Portioner af en Ærts Størrelse. Kort efter Nydelsen føle de en behagelig Munterhed, de ere langt mere levende og virksomme og stemme sig for enhver Tone som de vælge. Vælge de Vreden, saa ere de modige indtil Raserie og styrte sig blindt ind i enhver Fare; vælge de blide Følelser, saa svæve de behageligste Billeder og de vellystigste Phantasier for dem, en indvortes Tilfredshed smiler af dem, der ligesom stiltiende overbeviser alle Tilstædeværende om deres Lykke. Men dette givne Sving vedvarer kun saa længe, som Rusen af Valmuesaften føles; efter nogle Timer bortdunster denne, og Slaphed, Ulyst og Smerte træder da istedet for det forrige Velbehag. Mod disse Følger tages en nye Dosis Opium, der stedse maa være større, naar den skal frembringe den samme behagelige Virkning; men stedse utaaleligere bliver den paafølgende Tilstand af Sløvhed, Fortrædelighed og Slaphed; Ansigtsfarven forsvinder, Legemet bliver mavert, Lemmerne skjelve og al Følelse sløves. Sandsesløse og som ufornuftigt Qvæg hendøe nu disse Mennesker ved tilstødende Vattersot eller andre Cacherier. Da dette Middel er saa skadeligt for dem, der have vænnet sig dertil, saa indseer man let, at dets Brug som Lægemiddel udfordrer den største Forsigtighed, da saa smaae Portioner som et Gran allerede kunne virke som Gift. Saa meget mindre kan det undskyldes, hvor Medicinalpolitiet ei forbyder Materialister, Droguister og selv Apothekere Salget af Opium

uden efter en Læges Forskrift. Mod Opiatforgivelse, der ytrer sig ved heftig Uroe, Brækning, Trækninger, Ubevidsthed, kold Sveed og endeligt Sovesyge og fuldkommen Ufølsomhed og tilsidst dræber under Tilfælde af Slagflod, er, efter først anvendt Brækmiddel, den rigelige Nydelse af stærk Caffee, en god Rhinskviin eller Syrer med Campher den bedste Modgift.

Oplysning er egentligt den Handling, hvorved man gjør noget lyst eller klart. Men man tager Ordet sædvanlig i aandelig Betydning og forstaaer derved, saavel Tydeliggjørelsen af de Forestillinger, Nogen har om en Sag, som og den Sjelens Tilstand, hvori man har disse tydelige Forestillinger. Dog burde man hellere kalde denne Tilstand Oplysthed. Da det ei er muligt at have tydelige Forestillinger om alle Ting, saa er hvert Menneske tildeels oplyst, tildeels uoplyst. Men man kalder den ligefrem oplyst, som har tydelige Forestillinger om Menneskehedens vigtigste Anliggender, især om Menneskets Rettigheder og Pligter og om religiøse Ting. Ved denne Tydelighed forudsættes og, at Forestillingerne ere rigtige og sande; thi falske eller vildfarende Forestillinger kunde ei forenes med hverandre, naar de rigtigt tydeliggjordes. Fuldstændigt udtrykt vilde altsaa Oplysning eller Oplysthed bestaae deri, at man tænker og dømmer om Menneskehedens vigtigste Anliggender efter tydelige og rigtige Forestillinger. Da Tydelighed og Rigtighed i Forestillingerne har sine Grader, saa kan Oplysning finde Sted i en høiere og lavere Grad; og, da ei samme Grad af Oplysning udfordres i enhver Stand og for hver Levemaade, saa maa Oplysningens Udbredelse drives med en viis Forsigtighed. Derfor skjelner man den sande eller ægte Oplysning fra den falske eller uægte ɔ: den Oplysning, der ei passer til de Forhold og Omstændigheder, hvorunder Mennesket befinder sig. I og for sig selv kan Oplysningen aldrig blive skadelig; den kan kun blive det derved, at man ved sin Stræben at oplyse andre, ei tager Hensyn til deres Stilling og derfor giver dem mere Lys end de kunne taa-

le. Oplysningens Fiender kaldes, for saavidt de virke imod Oplysningens Udbredelse, Obscuranter.

Opløsning kaldes i Chemien den Proces eller Fremgangsmaade, hvorved Grundstoffene af to uligeartede Legemer saaledes forbindes med hverandre, at den forrige Forening skilles ad, og et nyt, sammensat Legeme dannes, ved den nye Forbindelse, anderledes end de to forrige. Dette kan kun skee, naar Grundstoffene ere adskildte i det mindste i eet af disse Legemer; men dertil fordres, at eet af dem maa være i en flydende eller dampagtig Tilstand, da faste Legemer ei kunne virke paa hverandre. Chemisterne pleie at kalde det flydende Legeme Opløsningsmiddelet, men det andet, der blot synes at forholde sig lidende, det opløselige. Dette er imidlertid aldeles ikke lidende, men begge udøve gjensidigt deres Virksomhed paa hinanden. Alle Opløsninger ere Virkninger af Tiltrækningen mellem Legemernes Dele eller Virkninger af Attraction ved Berøreise. De indtræffe, naar Tiltrækkelsen mellem uligeartede Legemers Dele er stærkere end Delenes Sammenhæng i hvert Legeme for sig og vedvare indtil Mættelsen (Saturation), hvis Grader meget hyppigt ere afhængige af Temperaturen. Formaaer Tiltrækningen kun at adskille Delenes Sammenhæng i flydende, men ei i faste Legemer, saa paafølger kun Adhæsion. Man skjelner mellem Opløsninger paa den vaade og Opløsninger paa den tørre Vei. Ved hine maa i det mindste det ene af de to Legemer befinde sig i en flydende Tilstand, men ved disse maae de første gjøres flydende ɔ: smeltes, naar de skulle opløse hinanden.

Oporinus (Johan) egentligt Herbst, en lærd Bogtrykker, blev født i Basel 1507 og var en Søn af en ubemidlet Maler. Han studerede i Strasburg og erhvervede sin Underholdning ved Timeundervüsning, Afskriven og Correcturlæsen. For at forbedre sine Omstændigheder giftede han sig med en gammel Kone, der havde en betydelig Formue, men en meget uvenlig Characteer. Han taalte hendes onde Lune til hendes Død,

uden at see sig skadeslos blot ved en Deel af hendes Formue. Da hans Venner raadede ham til Medicinens og Physikens Studium, traadde han som Lærling og Skriver i Tjeneste hos den berygtede Paracelsus, der lovede ham Meddelelsen af nogle af sine medicinske Arcana. Men Oporinus saae sig skuffet i dette Haab, forlod ham og anlagde en græsk og latinsk Skole i Basel. Endelig paatog han sig i Selskab med en vis Robert Winter, der derpaa oversatte sit Navn paa Græsk og kaldte sig Chimerinus, et Bogtrykkerie. I denne Forretning var han utrættelig; han sysselsatte sex Presser, og udgav ingen Bog uden han selv omhyggeligt havde corrigeret den. Men hans store Flid belønnedes ei ved Lykkens Gaver. Hans Compagnon døde insolvent, og kun ved sine Venners Understøttelse saae Oporinus sig i Stand til at fortsætte sit Arbeide. Han døde i Aaret 1568 og efterlod betydelig Gjeld. Foruden de gode Værker, han befordrede til Trykken, udgav han selv følgende: Notæ in Solinum; Onomasticon nominum propriorum; Notæ in Ciceronis opera; Notæ in Hesiodi operá; Epistolæ &c. Hans Tegn er Arion med en svømmende Delphin, undertiden med den Paaskrift Invia virtuti nulla est via eller Fata viam invenient. som et Beviis for hans rastløse Virksomhed anfører man følgende Indskrift, som han lod sætte over sin Dør: Quisquis es, rogat te Oporinus etiam atque etiam, ut, si quid est, quod à se velis, perpaucis agas, deinde actutum abeas, nisi tanquam Hercules, defesso Atlante, veneris suppositurus humeros. Semper enim erit, quod et tu agas.

Oporto eller Porto en Stad i den portugisiske Provinds Entre Minhoe Duero; den er næst Lissabon den rigeste Stad i Portugal og har den største Handel især med Portviin, hvoraf en stor Deel aarligt gaaer til England. Indbyggernes Antal beløber sig med dem i Gaya og Villanova til over 60000. Bispen af Oporto staaer under Erkebi-

skoppen af Braga. Her boe omtrent 30 engelske Familier, der fornemmeligt drive Viinhandel. Havnen, der kaldes Barra, har en Sandbank, der gjør Indløbet farligt, naar Vandet ei er mærkeligt høit. Indløbet til Havnen beskyttes af to Forter: De Leiroes paa Nordsiden af Flodmundingen og St. Juan de Foz nærmere ved den ubefæstede Stad. Oporto har sin Oprindelse fra et Sted ved Navn Cale, det laae paa et Bjerg paa den anden Side af Floden, hvorfra en Deel af Indbyggerne nedsatte sig paa denne bequemmere Plads, der blev kaldt Havnen ved Cale (Porto Cale), hvoraf hele Portugals Navn kommer.

Oppian var en senere græsk Digter, hvis Fødested hans anonyme Biograph angiver at være Anazarbos i Cilicien, men Suidas Corycus. Hans Fader var Agesilaus, en rig Mand og Philosoph der for en Uhøflighed mod Keiser Severus blev forviist til Malta. Sønnen, der af sin Fader havde erholdt en videnskabelig Opdragelse, ledsagede ham til Malta, lagde sig her efter Digtekunsten og forfærdigede et Digt om Fiskefangsten (Helieuticon), hvilket han, efter Nogles Beretning oversendte Severus, efter Andre Antonius Caracalla. Det fandt saa meget Bifald, at han ei alene bevirkede sin Faders Befrielse af Landflygtigheden, men erholdt endog et Guldstykke til Belønning for hvert Vers. Kort efter sin Tilbagekomst til sit Fædreneland døde han af Pest i en Alder af neppe 30 Aar. Foruden Digtet om Fiskefangsten tilskriver man ham og et Digt om Jagten (Cynegetica) i fire Bøger. Schneider har viist det Ugrundede heri, og skjøndt Belin de Ballu forsvarer den sædvanlige Mening, saa kan han dog ei svække Schneiders Beviser. Den græske Biograph bevidner og, at Oppian har forfærdiget et Digt om Fuglefangsten (Ixeuticon), hvilket er tabt. Man har deraf kun en græsk Pharaphrase i Prosa. Den bedste Udgave af Oppian er af Schneider, Strasburg 1776.

Opposition see Aspecter.

Oppositionspartie see Ministerialpartie.

Opstandelse betyder deels Jesu Gjenopvækkelse fra Døden, deels den forventede Gjenoprettelse af det menneskelige, ved Døden forstyrrede Legeme. Jesu Opstandelse er een af de mærkværdigste Begivenheder i den evangeliske Historie, der slutter og fuldfører dens Begivenheders Kreds. — Om Legemets Opstandelse have Menneskene vist nok ofte næret grove sandselige Forestillinger. Men i Tanken selv, at Almagten, af det ved Døden opløste Legems Grundstoffe, danner et nyt Legeme, der i en anden Tingenes Orden kan tjene Aanden til Organ, ligger Intet, som modsiger Fornuften. I ethvert Tilfælde er Haabet om Opstandelsen et paa Følelsen mægtigt virkende Symbol for Ideen om Sjelens Udødelighed.

Optik er Læren om Lyset i Ordets meest omfattende Betydning, og i denne Mening vilde den hele Lære om Synet og Gjenstandenes tilsyneladende Størrelse og Stilling, som Perspectiver udgjøre en Deel af samme. Men i indskrænket Forstand indbefatter Optiken kun det, som hører til Lysets eiendommelige Egenskaber og Phoenomener som Malerie betragtet. De to almindeligste Phoenomener er Lysstraalernes Tilbagekasten (Reflexion) og Brækning (Refraction). Paa den førstes simple Lov, at Lysstraalerne kastes tilbage fra en Flade, under samme Vinkel, som de falde paa den, beroer Catoptriken, ligesom Dioptriken paa den Lov, at Lysstraalen ved sin Overgang fra et gjennemsigtigt Middel i et andet, brækkes fra sin lige Vei, og det saaledes, at Indfaldsvinkelen ved Overgangen fra et tyndere Middel i et tættere (f. Ex. fra Luft i Glas) er større end Brækningsvinkelen, hvorimod omvendt Brækningsvinkelen er større end Indfaldsvinkelen *), naar Lyset gaaer fra Glas eller Vand i Luf-

*) Indfaldsvinkel kaldes den Vinkel, som den indfaldende Lysstraale danner med en, paa den

ten eller fra et tættere Middel i et tyndere. Af disse Love udledes nu ved Mathematikens Hjelp Theorien om Speile og Lindseglas (see Artiklerne Convex og Concav), Teleskoper, Kikkerter og Mikroskoper, saavelsom om Farverne, hvilke maae eftersees ved de særskildte Artikler samt Art. om Lyset.

Optrin see Skuespil.

Orakler, Gudernes Udsagn, vare en vigtig Deel af den gamle Verdens Religionsvæsen. Til at bestemme deres Oprindelse og Beskaffenhed mangler næsten gandske upartiske Efterretninger fra Oldtiden. Vi finde imidlertid, at de første berømte Orakler eller Steder, hvor Gudernes Udsagn (Orakler) meddeeltes, vare stiftede af Fremmede eller dog indrettede efter deres Mønstre. De ægyptiske Orakler opkom i saadanne Tider, til hvilke ei engang Traditioner end sige historiske Mindesmærker række. Det ældste var det i Meroe, dernæst i Theben og Ammonium. Ved alle disse tre Orakler herskede Jupiter Ammons Tieneste. Hvorledes disse Orakler have været beskafne, vilde vi med større Sikkerhed have kunnet slutte af Oraklet i Dodona, der var en Datter af det i Ammonium, hvis det ei havde været blandet af Pelasgisk og Ægyptisk. Herodots Fortælling om dette Orakels Oprindelse blandt Pelasgerne viser, at man fra Afrika forsøgte at sætte sig fast ved at stifte et Orakel i Grækenland, men alerede i Forveien havde den hellige Bog her fremført Orakler, og Vindens Susen i dens Toppe var Orakeltegnet; de hellige Qvinder (Sandsigersker, sorte Duer hos Herodot) fra Afrika ammoniserede blot dette pelasgiske Orakel. Lige gammelt med dette var maaskee Oraklet i Boeotien, som først havde tilhørt Gæa, derpaa Themis og endeligt kom til Apollo. Senere uddannedes Oraklet i Delphi, hvilket deels formedelst sin gun-

giennemsigtige Flade i Indfaldspunktet opreist lodret Linie; Brækningsvinkelen er Vinkelen imellem den brækkede Straale og den lodrette Linie.

stige Beliggenhed, deels formedelst sin Forbindelse med Amphictyonernes Ret i Pylæa blev det vigtigste af dem alle. — Men desuden havde Zeus og Apollo endnu forskjellige andre Orakler: Zeus i Elis, i Pisa og paa Creta i en underjordisk Hule, men Apollo paa Delos, hvor Træernes Susen gav Orakelsvaret, i Milet, hvilket ogsaa blev kaldt Branchidernes eller den didymæiske Apollos Orakel, hvor en hellig Kilde begeistrede, i Klaros ei langt fra Colophon, hvor en hellig Brønd begeistrede, i Abæ i Phocis, i Larissa i Argos, fire i Boeotien, i Ichnæ i Macedonien, i Orope paa Euboea, i Hyblæ paa Sicilien ꝛc. Næst Zeus's og Apollos Orakler stode desuden Trophonius's Orakel i Lebadea i Boeotien og Amphiaraus's i Oropus paa Grændsen mellem Attica og Boeotien i stor Anseelse. Here (Juno) havde havt et Orakel i det corinthiske Distrikt mellem Lechæum og Pagæ, Hermes havde eet i Pharæ i Achaia, Pan paa Grændsen af Pisa, Hercules i Bura i Achaia, hvor Oraklet gaves ved Tærninger, Dionysius i Amphiklea i Phocis, der gaves ved Drømme, saavelsom Inos Orakel i Thalamæ i Laconien, Æsculaps i Epidaurus ꝛc. Tzetzes taler om et Ulysses's Orakel, ligeledes havde andre Heroer og Sandsigere Orakler foruden de allerede nævnte f. Ex. Tiresias, Mopsus, Amphilochus o. A. Romerne havde, naar man undtager Albunea, den cumaniske Sibylla, de sibyllinske Bøger, Faunus's og Fortunas Orakel i Præneste, der samtligen høre til den ældste Tid og siden bleve tause, ingen indenlandske Orakler, men toge deres Tilflugt til de almindelige græske og ægyptiske. — Man henvendte sig til Oraklerne angaaende Anlæggelsen af Stæder og Colonier, Indførelsen af nye Forfatninger, vigtige Foretagender i Krig og Fred og især i alle store Ulykker; Oraklernes Forstandere behøvede herved ligesaa megen Vaersomhed som Klogskab for ei at blotte sig. Mørke og Tvetydighed var deres sædvanlige Udflugt. Desuagtet forekom undertiden Modsigelser. Men dette uagtet og, uagtet det blev bekjendt, at de lode sig bestikke, holdt de sig længe i deres Anseelse og sank ei før ved Tabet af Grækenlands Frihed og Uafhængighed. Under Theodosius den stores Regjering bleve

de spaaende Guders Templer enten forstyrrede eller tillukkede.

Orang-Outang. Denne, tit med det afrikanske Skovmennesk, den meest menneskelige af alle Abearter, forvexlede, af Linné endog som en Art Menneske under Navn af homo troglodytes anførte Abe, findes alene paa Borneo og bliver omtrent fire Fod høi. Den opholder sig der i store Skove og er meget færdig i Klattren og Springen. Den bruger ligesom Mennesket Armene og Hænderne til at gribe og holde fast. Den brækker Grene af Træerne og slaaer dermed efter sine Fiender. Den er saa uhyre stærk, at den uden Vanskelighed nedslaaer det stærkeste Menneske. Man kan derfor kun fange Ungerne levende. Disse blive tamme, vænne sig til Menneskene og lade sig afrette til alle Slags Kunster og Forretninger, da de ere meget lærvillige og derhos behændige. Blandt andet lære de at dandse paa Linie, bære Vand, stampe Riis, vaske Glas og andre Kar, vende Stegespiddet og mere sligt. De kunne ei let vænnes til det europæiske Clima og døe almindeligt efter kort Tids Forløb.

Oranien, Orange, er et lille Fyrstendom i det sydlige Frankerig, som, efter Kong Wilhelm 3die af Englands Død, blev aftraadt til Frankerig af Kongen af Preussen, der havde Arveret dertil. Det blev 1714 lagt til Gouvernementet Dauphiné og hører nu til Departementet Vaucluse. Om Huset Oranien see Nassau.

Oratorium er et geistligt, gandske lyrisk Drama, der skal udføres ved Musik ved Gudstjenesten paa store Høitidsdage og har til Hensigt at gjennemtrænge Tilhørernes Hjerter med Følelser for een eller anden ophøiet Gjenstand i Religionen. Stoffet dertil er almindeligt en bibelsk Handling eller en anden geistlig Historie. Musiken maa være uden søgt Siirlighed, gjennemtrængende, ophøiet og høitidelig. Oratoriernes Oprindelse sætter man i Korstogenes Tid, da hele Hobe christelige Pillegrimme forfærdigede Sange, hvori de be-

sang Jesu Liv og Død, den yderste Dom, vel og de Helliges Underværker og Lidelser. Forsynede med Pillegrimsstav, Hat og Kappe sang de disse Historier paa Gaderne og de offentlige Pladse. Oratorierne erholdt deres nuværende Form i Italien, hvor den hellige Philip af Neri (født i Florents 1515, død i Rom 1595) Stifter af Oratorieordenen, først skal have indført dem 1540; de bleve i Førstningen trykte der under Navn af Laudi spirituali. Navnet Oratorium erholdt de først i Midten af det 17de Aarhundred formodentligt af fornævnte Selskab. I Førstningen vare de og mere Fortælling end Drama, da en egen Person først fortalte Tilskuerne Historien, hvorpaa kun nogle faa Arier bleve siungne. Denne kjedsommelige Fremgangsmaade blev først afskaffet af Spagna (1656) og Oratorierne bragte nærmere deres nuværende Form, saa at for nærværende Tid intet er sædvanligere i Italien end disse Oratorier, blandt hvilke de af Metastasio især udmærke sig. Musiken har i de nyere Oratorier fjernet sig meget fra sin oprindelige Simpelhed og det andægtige Udtryk og er bleven alt for operamæssig. I England indførtes dette Digtslags først af Händel, men han tog sine Texter stedse af middelmaadige Digtere. I Frankerig vilde man længe ei vide noget om dette Slags; efter Rousseaus Dom passer ogsaa den franske Musik saa lidet for dette Drama, at man alerede paa Theatret og endnu mere i Kirken føler dens Utilstrækkelighed. Først i den nyere Tid ere Oratorier indførte i Concert spirituel. I Tydskland ere de bekjendteste Oratorier Abels Død, Abraham paa Moria, Skabelsen og Jesu Død af Ramler, hvis man ei snarere skal kalde denne sidste en Passionscantate.

Orbilius Pupillus, en Grammatiker fra Benevent, gjorde i Begyndelsen Krigstjeneste i Macedonien, underviste derpaa nogen Tid Ungdommen i sit Fædreneland og kom under Ciceros Consulat til Rom, hvor han lærte med stort Bifald. Han skylder Horats den Ære, at man bruger hans Navn som Apellativum for at betegne en streng Skolemester.

Orcadiske Øer, Orkenøerne ere en Mængde (67, hvoraf dog kun 29 ere beboede) smaae Øer Nord for Skotland, hvorfra de adskilles ved et Stræde. De have Tin-, Blye- og Jernbjergværker samt en rig Sildefangst ved Kysterne; her findes desuden en Deel Qvæg, Faar og Sviin. Man regner hele Folkemængden til 30000. Pomona eller Mainland er den betydeligste af disse Øer; paa samme findes Byen Kirckwall.

Orchester kaldes deels i Skuespilhuset det Sted foran Theatret, hvor Musici opholde sig, og som er adskildt fra Tilskuerne ved et Rækværk, deels i en Concertsal den sædvanligt noget ophøiede Afdeling for Musiken. Men meget ofte bruger man og Ordet Orchester uegentligt om det Selskab af Tonekunstnere, der paa et saadant Sted udføre Musiken. I sidste Betydning forstaaer man Musici paa alle nu brugelige Instrumenter, der samle sig for at opføre et musikalsk Stykke, hvad enten det er en Opera, Kirkemusik eller og Concert. I Spidsen af samme staaer almindeligt en Anfører, der, naar Musikselskabet tilhører en Fyrste, kaldes Capelmester og i andre Tilfælde Musikdirectør. Denne byder over hele Orchesteret, angiver Tempoet og berigtiger de af enkelte Musici begangne Feil. Han dirigerer i de fleste italienske Operaer sædvanligt ved Claveret, i de tydske Operaer sædvanligt med Violinen, i de franske derimod blot med Tactstokken. Foruden denne Orchesterdirectør gives der endnu en anden Anfører, der ogsaa maa være en duelig Musikus, anfører Violinerne, som de vigtigste Instrumenter i et Orchester og især er bestemt til med Violinen hurtigt at opfatte det af Orchester-Directøren angivne Tempo og hurtigt meddele de øvrige Musici samme.

Orcus er et Navn for Pluto, ligeledes for Underverdenen som Plutos Rige.

Ordalier, et gammeltydskt Ord, der betyder

Domme, kaldtes visse Prøver (Guds Domme), der vare Frembringelser af Overtroe og Mangel paa Oplysning i det Juridiske. Man troede (blandt flere Nationer), at Gud selv, som elsker Sandhed og Ret, ved et Under maatte kundgjøre hvad der var Sandt og Ret der, hvor den menneskelige Dommer manglede alle Beviser paa Ret og Uret, Skyld og Uskyld. I denne Troe lod man den, man havde mistænkt, høitideligt i Præsternes Nærværelse foretage visse Handlinger, og erklærede ham for uskyldig, naar han overstod dem uden Skade. Disse Handlinger kaldte man Ordalier eller Guds Domme. Da disses lykkelige Udfald, stedse var afhængigt af dem, som traf Forberedelserne til disse Prøver, enkelte Tilfælde fraregnede, saa aabnedes herved en viid Mark for Bedragerie og Præstelist. Tusende Uskyldige bleve opofrede, medens de afskyeligste Forbrydere undslap i Triumph. Efter Fr. Majers Geschichte der Ordalien besonders der gerichtlichen Zweikämpfe in Deutschland (Jena 1795) vare fornemmeligt følgende Ordalier i Brug: Retlig Tvekamp, hvori den Overvundne ansaaes for strafskyldig, Ildprøven, Vandprøven, den indviede Bid, Nadveren, Korsretten og Baareretten. I piinlige Tilfælde, naar man ei med Vished kunde finde Gjerningsmanden, betjente man sig af alle disse Midler og nogle af dem ogsaa i borgerlige, saa at den Anklagede derved kunde redde sig fra sin Modstanders ei gandske beviste Anker. Brugen af Ordalierne blev snart gandske almindelig, deels fordi Renselseseed endnu kun var lidet eller slet intet bekjendt, deels fordi Geistligheden fandt Leilighed til, ved Ordalierne at bringe alle Slags Retssager til sin Afgjørelse; og det var især Geistlige, der bidroge til sammes Udbredelse. Allerede før Christendommen vare Ordalier paa en vis Maade bekjendte. Celterne skulle have sat Børn, hvis Moder var mistænkt for Ægteskabsbrud, i et Skjold paa Rhinen og sluttede, at Moderen var skyldig i Ægteskabsbrud, hvis det sank. De saliske Franker brugte i Begyndelsen af det femte Aarhundred det hede Vands Prøve og senere ogsaa det kolde Vands Prøve. I Norden fandt hyppige Tvekampe Sted for at

afgiøre Tvistigheder. De foretoges almindeligt paa en lille Øe (Holm), hvorfor de kaldtes Holmgang; de vare indskrænkede til en vis Plads og Hugaene almindeligt bestemte. Dog kom Ordalierne først ret i Brug efter Christendommens Indførelse. Een af disse Ordalier var Ildprøven (see denne Art.) Foruden det ovenanførte bestod den deri, at man lagde gloende Kul paa den Anklagedes Bryst eller lod ham gaae igjennem en Ild, ved hvilket sidste Forsøg man ogsaa iførte ham en med Vox overtrukken Skjorte; fandt man ham ei beskadiget af Ilden, erklærede man ham for uskyldig, men i modsat Fald blev han straffet. I andre Tilfælde gav en Geistlig under mange Forbandelser den Anklagede en indviet Bid i Munden. Den, som strax uden Vanskelighed kunde synke den og siden hverken følte Sygdom eller Smerter blev fritagen for Straf. En lignende Beskaffenhed havde det med den hellige Nadveres Prøve, som især var brugelig blandt Geistlige og Munke, men ogsaa blev foretagen med verdslige Personer. De nøde nemlig Nadveren til Beviis paa deres Uskyldighed, da man troede, at Gud strax efter Nydelsen vilde dræbe den Skyldige eller paaføre ham en Sygdom. En anden Guds Dom var Korsretten over hvis Forklaring endnu meget Mørke hersker. Efter Majer var den dobbelt. Enten stillede man Klageren og den Anklagede med udstrakte eller korsviis udbredte Arme en bestemt Tid under et Kors og fordømte den, der først bevægede Hænderne eller lod dem synke; eller man førte den foregivne Forbryder til Reliquier eller i Kirken, betegnede den ene af to Tærninger med et Kors og traf een af dem. Havde nu denne Korsets Tegn saa fulgte Befrielsen fra Straffen. Endeligt betjente man sig, og det i de ældste Tider, for at opdage Mordere, af Baareretten ɔ: man lagde den Myrdede paa en Baare, og lod den formodede Morder røre Liget, fornemmeligt Saarene. Flød der nu Blod ud af samme eller der kom Skum af Munden, eller det døde Legeme forandrede og bevægede sig, saa straffede man den Mistænkte som Morder. Undertiden tog man herved, istedet for det hele Lig, blot Haanden. Overtroe og Bedragerie holdt disse ufornuftige Skikke i høie-

ste Anseelse; og selv oplyste Keiseres Forbud, hvilke af og til udstededes fra Ludvig den frommes Tid (i det 9de Aarhundred), gjorde dem kun lidet Afbræk. Stærkere virkede den pavelige Stol imod samme ved hyppige Forbud og ved Indførelsen af en bedre Retspleie. Mange Øvrigheder indsaae ogsaa selv det Urimelige og Afskyelige deri. Ordalierne bleve derfor sieldnere fra det 14de Aarhundred og i det 15de begyndte de lidt efter lidt at forsvinde ved den tiltagende Brug af den canoniske Ret, der, for at hæve Mistanke indførte andre Midler f. Ex. Renselseseed, og endnu mere ved den almindeligt udbredte Brug af den romerske Ret. Saaledes ophørte Ildprøven, Vandprøven &c. Imidlertid betjente man sig, selv i det mere oplyste 16de Aarhundred, ja endog i Begyndelsen af det 18de, temmelig hyppigt af Baareretten; og den vedvarende Troe paa Hexerie vedligeholdt i Hexeprocesserne det kolde Vands Prøve. De formeente Hexer bleve nemlig lagde paa Vandet og, naar de flød, erklærede for skyldige; man brugte og foruden denne Prøv der kaldtes Hexebad, Hexevægten; man veiede dem nemlig, og, naar de havde en usædvanlig let Vægt, erklæredes de for skyldige. Latterlig er nogle Retters Overtroe, hos hvilke nogle Hexer veiede halvandet Qvintin eller et Par Lod. Disse Taabeligheder ophørte efterhaanden aldeles, da det lykkedes den store Thomasius næsten gandske at fortrænge Troen paa Hexer. Som en Sjeldenhed fortjener at bemærkes, at man endnu 1728 foretog sig at veie Hexer i Segedin i Ungarn. Disse faa nu ligeledes udslettede Levninger af Ordalierne fraregnede m a man fastsætte Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundred som Ordalieurimelighedens sidste Tider. Men desværre indførte den romerske Ret, den bidrog saa meget til deres Fald, i deres Sted et ligesaa afskyeligt Beviismiddel i piinlige Tilfælde, nemlig Torturen, som i Førstningen kun anvendtes paa Livegne, men siden og paa fribaarne Personer. — Iøvrigt finder man endnu Gudsdomme hos mange ueuropæiske Folk. Saaledes holde Senegambierne i Afrika et gloende Jern paa Tungen af dem, de have mistænkte for en Forbrydelse; nogle Negere paa Kysten af Guinea give

dem Urter og Bark af forskjelligt Slags i Hænderne og troe, at de Skyldige brænde sig derpaa. Indbyggerne i Siam og Pegu bruge det kolde Vands Prøve. Tschuwasserne og Ostiakerne i det asiatiske Rusland forbinde den indviede Vids Ordalie med en Eed; Chineserne have Ild- og Vandprøven, men de fleste Ordalier finde Sted hos Hinduerne.

Ordener (Ridderordener). Allerede paa den Tid da Ridderskabet selv endnu blomstrede, havde Fyrsterne stiftet egne Selskaber af Riddere eller Ordener, af hvilke hver havde et eget Diemed og en egen Udmærkelse. Mange af disse særdeles Ridderordener have vedligeholdt sig efter Ridderskabet og Ridderaandens Ophør. Desuden ere nye Ordener stiftede af Fyrsterne, saa at Ridderordenernes Antal nu er overordentlig stort. Man kan classificere disse Ordener forskjelligt efter forskjellige Inddelingsgrunde. Her anføres de vigtigste i alphabetisk Orden. — Alcantara-Ordenen i Spanien har sit Navn af Ordenshuset i Alcantara, som den erholdt, da den i det 13de Aarhundred skulde forenes med Calatrava-Ordenen. Dens Oprindelse selv er uvis. Man sætter dens Stiftelse eller maaskee blot Fornyelse i Aaret 1177, da Ridderne kaldtes St. Julian del Pereyros Brødre. Dens Hovedhensigt var de spanske Christnes Forsvar mod Muhamedanerne. Ordenen har 33 Commender, 4 Alkadier og henved 80000 Dukaters Indkomster. Ordenstegnet er et grønt lillieformed Kors, som bæres paa Halsen i et grønt Baand. Et ligedant Kors er stukket paa den lange, hvide Kappe. Denne Orden hører til de geistlige og iagttager St. Benedicts Regler. — Alexander-Newsky-Ordenen er stiftet af Keiser Peter den 1ste af Rusland 1722 og har sit Navn af den russiske Helt Alexander, som i Aaret 1241 tilkægtede sig en Seier over de Svenske og de tydske Riddere ved Newa. Ordenstegnet er en Sølv-Stjerne og et rødtemailleret, med gyldne Ørne gjennemskaaret Kors, i hvis Midte Ordenens Patron staaer. Den bæres i et højrødt Baand over den venstre Skulder. Devisen er: Pro labore et patria. — St. Andreasorde-

nen er den ældste og fornemste af alle russiske Ordener og uddeles kun til Fyrster og de fornemste Statsembedsmænd. Den stiftedes af Peter den store 1698 til Ære for Ruslands Skytspatron den hellige Andreas. Ordenstegnet er en Sølvstjerne og et mørkeblaat emailleret Guldkors, som bæres i et over den høire Skulder hængende bredt lyseblaat Baand. Paa Forsiden af Korset staaer Martyren Andreas med Bogstaverne S. A. P. R. (Sanctus Andreas, Patronus Russiæ), paa Bagsiden findes den russiske Ørn. — St. Andreas- eller Tistel-Ordenen i Skotland skal efter Nogle være stiftet alerede i det 9de Aarhundred, efter Andre af den skotske Konge Jacob 5te i Aaret 1540. Ordenens nyeste Indretning skriver sig fra 1714 og 1723. Ordenstegnet bestaaer af en Guld-Medaille, hvorpaa den hellige Andreas's Billede med Andreaskorset findes med den Sølvomskrift: Nemo me impune lacessit. Den bæres i et grønt Baand fra venstre til høire Side. — St. Anne-Ordenen blev stiftet af den holsteenske Hertug Carl Frederik til Minde for hans Gemalinde, den russiske Prindsesse Anna. Hans Søn Peter den 3die indførte det i Rusland. Ordenstegnene bestaae af en Sølv-Stjerne, og et firkantet rødt emailleret og flammende Guldkors, paa hvis Forside den hellige Anna er afbildet med et Kors i Haanden; paa Bagsiden læser man Bogstaverne A. P. J. F. (Amantibus Pietatem, Justitiam, Fidem). Korset bæres i et bredt høirødt Baand med en hvid Kant, paa høire Side af Brystet. Ridderne ere deelte i tre Classer. — Den savoyiske Annunciade-Orden blev stiftet i Aaret 1362 af Amadæus den 6te Greve af Savoyen, til Ære for Rosenkrandsens Hemmeligheder, og fornyedes Aar 1518. Ordenstegnet bestaaer af en tre Fingre bred, af rødt- og hvidtemaillerte Guldroser sammensat Kiede, hvorpaa findes Bogstaverne F. E. R. T. (Fortitudo Ejus Rhodum Tenuit). Neden under findes endnu en Ring, hvori Historien om Maria Bebudelse findes afbildet. Avis-Ordenen blev stiftet af den portugisiske Konge Alphons 1ste efter Erobringen af Evora fra Maurerne 1142. Den har sit Navn af Avis, en lille Stad og Slot, som ligger

ved en Flod af samme Navn i Provindsen Alentejo, hvorhen Ridderne bleve forflyttede i Aaret 1211 af Alphons 2den. Medens Portugal stod under Spanien, blev den forenet med Calatrava-Ordenen. Den var i Forstningen en blot geistlig Orden. Ordenstegnet bestaaer af en hvid Kappe med et grønt Lilliekors paa venstre Side, ved hvis Fod staae to Fugle. — Bathordenen (Badordenen) stiftedes af Kong Henrik 4de af England 1399 ved den Leilighed, at Kongen strax forlod Badet, for at hjelpe to Enker, der vare i Nød og henvendte sig til ham. Ordenens nuværende Statuter ere af Georg 1ste (1725). Ordenstegnet er en Guld-Medaille, i hvis Midte man paa blaae Grund seer et Scepter med tre Kroner, hvoraf den ene dækker Scepteret, men de to andre ere stillede ved Siden mellem to røde Roser og to grønne Tistelblade. I den røde Omgivelse læser man i gylden Skrift de Ord: In uno tria juncta. Denne Medaille hænger i et rødt Baand, som falder fra den venstre til den høire Side. Desuden bæres en Sølv-Stjerne paa det venstre Bryst. — **Calatrava-Ordenen**, en geistlig spansk Orden, blev stiftet 1158 af Kong Sancho 3die af Castilien efter Erobringen af Staden Calatrava i Andalusien, hvilken Kongen havde lovet dem, der vilde paatage sig dens Forsvar. Disse Riddere udmærkede sig ogsaa siden meget ved deres krigerske Tapperhed imod Araberne. Ordenen besidder mange Godser, der ere fordeelte i 24 Commender og 8 Priorater og indbringe over 120000 Ducater aarligt. Ordenstegnet er et rødt lillieformet Kors; Ordensdragten er en hvid Kappe med Korset paa det venstre Bryst. Kongen er Stormester siden 1523, da Paverne forhen ogsaa havde forlangt Deel i Stormesterskabet. Forhen turde Ridderne ei gifte sig, da Ordenen var geistlig. Men fra 1740 have Ridderne aflagt ægteskabelig Troskabs Løfte istedet for Kydskheds Løfte. — **Carlsordenen** i Spanien blev af Carl den 3die i Aaret 1771 helliget Marias ubesmittede Undfangelse. Ridderne ere deelte i to Classer. 1) Af Storkors er der 60. Foruden Medlemmerne af den kongelige Familie, kunne blot Adelige og Militære, der i det mindste ere 25 Aar, blive Storkors. Deres In-

signie er et fra den høire til den venstre Side gaaende bredt trestribet Baand, som i Midten er hvidt og ved begge Sider himmelblaat og hvis to yderste Ender ere knyttede i en Knude. I denne Knude er et Kors, som paa den ene Side viser Undfangelsens Billede, paa den anden Side Carl den 3dies Navnetræk med den Devise: Virtuti et merito. Den paa den venstre Side af Kjolen stukne Sølv-Stjerne forestiller det samme Kors med en himmelblaae Medaillon, hvorpaa Marias Undfangelse er afbildet med hiin Devise i Omskriften omgivet af Straaler, under hvilke man finder Carl den 3dies Navnetræk. 2) Pensionerte og surnummeraire Riddere; de Førstes Antal er 200, hvoraf hver nyder 250 Daler Pension. De bære, dog i formindsket Maalestøk, der samme Kors, som Storkorsene, og en lignende Stjerne i Knaphullet. Dette lille Kors kunne ogsaa Borgerlige erholde, naar de have gjort sig fortjente eller staae i særdeles Yndest hos Hoffet. — Carlsordenen i Würtemberg blev stiftet 1759 af Hertug Carl Eugen og er nu forvandlet til den saakaldte Militær-Fortjeneste-Orden. Den bestaaer af fire Classer; Storkors, Commandeurer af første Classe, Commandeurer af anden Classe og Riddere, og indeholder Pensioner for de ældste Riddere af hver Classe. Ordenstegnet er det samme som ved Civil-Fortjenesteorden (see nedenfor) kun med den Forskjel at det bæres i et guult, sort indfattet Baand. Catharinaordenen i Rusland, eller den hellige Catharinas Orden er en qvindelig Orden, der stiftedes af Peter den 1ste i Aaret 1714 til Ære for hans Gemalinde Catharina den 1ste, som i Aaret 1711 havde reddet ham ud af en stor Forlægenhed ved Pruth. Ordenstegnet bestaaer af en Sølv-Stjerne og et rødt emailleret Guld-Skjold, som hænger i et høirødt Baand med Sølv-Indfatning og bæres af Damer over den høire Skulder hængende til den venstre Side. Paa Skjoldets Forside seer man et hvidt Kors med den hellige Catharinas Billede; paa Bagsiden en Rede fuld af unge og to gamle Ørne, der opsluge Slanger. De Damer, der bære denne Orden, inddeles i Stor- og Smaakors. — Civil-Fortjeneste-Ordenen i Würtemberg er bestemt til Beløn-

ning for særdeles Fortjeneste i Civilstanden, for dem, der formedelst deres Fødsel eller deres Post ere udelukkede fra den store würtembergske Jagtorden eller den gyldne Ørns store Orden. Den bestaaer af tre Classer: Storkors, Commandeurer og Riddere. Ordenstegnet er: 1) en med Guld og Sølv stukken Stjerne i hvis Midte findes i blaat Feldt Navnetrækket F. R. og i de ydre Folder den Omskrift Bene merentibus. Dette er kun bestemt for Storkorsene; 2) et i de ydre Folder hvidt og i de mellemste blaat emailleret Guld-Kors med ovenanførte Indskrift og Chiffer; oventil er Kongekronen anbragt; det bæres af Storkorsene og Commandeurerne i et sort, guult indfattet Silkebaand; 3) det lille Kors, der er som det forrige, dog uden Krone. Alle Riddere af denne Orden have for deres Person Adels Friheder og Rettigheder. — Leopolds Civil Fortjeneste-Orden blev stiftet 1808 af den nuregierende Keiser Frants 1ste af Østerrig. Den er bestemt til Belønning for ethvert Slags Fortjenester, og ingen Stand eller Confession er udelukket derfra. Sammes Medlemmer bestaae af tre Classer: Storkors, Commandeurer og Riddere. — Christus-Ordenen i Portugal stiftedes mod Maurerne 1319 af Kong Dionysius 1ste. Den er en geistlig Orden, hvis Ordenstegn er en sort Dragt, hvorpaa findes et rødt Kors, der i Midten er hvidt. Denne Orden, hvis Stormester er Kongen af Portugal, har 454 Commender. — Constantinsridderne danne en geistlig Orden, hvis Stiftelse tilskrives Keiser Constantin, da han, begeistret ved Synet af Korset paa Himlen, havde overvundet Maxentius (313), men af Andre rigtigere tillægges Keiser Isaak Angelus Comnenus (1190), som herved gav sig under den hellige Georgs Beskyttelse, hvorfor Ordenen ogsaa kaldes St. Georgs-Ordenen eller den angeliske (angelicus). Efterat Paverne længe havde tilegnet sig Stormesterskabet over denne Orden, blev det 1699 aftraadt til Hertugen af Parma, Frants Farnese. Denne Ordens Tegn, hvilken fornyedes i Neapel 1770, er et rødt, med Guld omgivet, lillieformet Kors, paa hvilket staaer de fire

Bogstaver I. H. V. S. (In hoc vinces signo). Den store Ordenskjede som bæres om Halsen over Kappen, bestaaer af 15 gyldne emaillerede Ovalskjolde, hvoraf det midterste, hvori Ridderen St. Georgs Billede til Hest findes, er omgivet med et Løvværk af Ege- og Olieblade. — Dannebrogsordenen har sit Navn af den Fane, som under Valdemar Seier, efter Foregivende, faldt ned fra Himmelen i Lifland 1219. Denne Fane, der var rød med et hvidt Kors, tabtes siden under Kong Hans ved det uheldige Tog til Ditmarsken i Aaret 1500. At den har sin Oprindelse fra Valdemars Tid kan vel antages, men at han skal have stiftet den, er ubeviist. Christian 5te er Ordenens egentlige Stifter (1671). Ordenens Statuter ere først underskrevne 1ste Sept. 1793. Frederik 6te gjorde i Aaret 1808 betydelige Forandringer i denne Orden saaledes, at den skulde være en Belønning for udmærkede Fortjenester i alle Stænder, den inddeeltes i fire Klasser: Storcommandeurer, Storkors, Commandeurer og Riddere hvortil endnu kommer Dannebrogsmænd. Ordenens Anliggender bestyres tilligemed Elephantordenens ved en Forsamling af Riddere under Navn af Ordenscapitel, hvori Kongen, som Ordens-Herre selv præsiderer ved høitidelige Leiligheder. Storcommandeurerne have Titel af Excellencer og bære Dannebrogs-Korset, et hvidt emailleret Guld-Kors med Devisen Gud og Kongen, besat med Brillanter, i et hvidt vatret Silkebaand med røde Kanter om Halsen, samt Dannebrogsstjernen paa det venstre Bryst. Anden Classe bestaaer af Storkorsene, alle de som ved Forandringen vare Riddere af Dannebrog. De bære Korset i et bredt hvidt vatret Baand fra høire Skulder til venstre Side og Stjernen paa venstre Side; ere de Riddere af Elephanten eller Geistlige bæres Baandet og Korset om Halsen. Tredie Classe eller Ordenscommandeurerne bære Dannebrogs Korset i et hvidt vatret Silkebaand om Halsen og et broderet Dannebrogskors uden Straaler paa venstre Side af Kjolen. Ridderne af Dannebrog, Ordenens fjerde Classe bære Korset i et hvidt vatret Silkebaand med røde Kanter i eet af Knaphullerne. — Desuden benaader Kongen, hvem han skjønner slig Udmærkelse værdig, med

Dannebrogskorset i Sølv, som bæres paa venstre Side i et smalt hvidt vatret Baand med røde Kanter. Høitidsdage for Ordenens Riddere er den 28de Juni Valdemar den andens Fødselsdag og 15de April som Christian den 5tes. (See Dannebrogs-Ordenens Statuter og det aabne Brev af 28de Juni 1808. — Elephantordenen er den fornemste i Danmark. Den første Anledning til samme lader sig vanskelig bestemme. I ældre Tider bestod den af en Elephant og et Mariebillede og uddeeltes af adskillige danske Konger af den oldenburgske Stamme. Christian den 5te fornyede den med betydelige Forandringer. Ordenstegnet er en hvid emailleret Elephant; Kjeden bestaaer af to Elephanter og to Taarne, der afvexle med hverandre. Baandet er blaat og hænger ned fra den venstre Skulder. Ordensdevisen er Magnanimi pretium. Denne Orden gives blot til Personer af den høieste Adel og Rang. — Elisabeth Theresia-Ordenen, en Militærorden, stiftedes i Aaret 1750 af Keiserinde Elisabeth for udmærkede Stabsofficierer i det østerrigske Monarchie. Ordenstegnet er en Stjerne med otte røde og hvide Spidser; det hvide Mellemskjold indeholder Elisabeths og Maria Theresias sammenslyngede Navne, hvorover den erkehertugelige Hat svæver. I Omkredsen læser man de paa Ordenens Fornyelse ved Maria Theresia (1771) hensigtende Ord: Maria Theresia parentis gratiam perennem coluit. Over Ordenstegnet hænger igjen en Erkehertugshat, med hvis Krampe Ridderne hefte Stjernen paa Brystets venstre Side. Keiseren er Stormester og uddeler Ordenen, hvormed en betydelig Pension er forbunden, til fortjente Oberster og Generaler uden Hensyn til Religion. — Falkeordenen eller Ordenen de la vigilance, en hertugelig sachsen-weimarsk Huusorden, blev stiftet Aar 1732 af Hertug Ernst August af Weimar til Keiserens Ære. Ordenstegnet er en ottekantet grøn, emailleret Guld-Stjerne, paa hvilken oventil findes en hvid emailleret Guldfalk. Denne Orden hænger i en med Diamanter besat Ring og bæres i et ponceaurødt Baand med dobbelte gyldene Striber ved Randen. Devisen er: Vigilando ascendimus. — Fortjeneste-Ordenen i Bayern eller

den bayerske Krones Orden er en Orden for Civil-Fortjeneste og stiftedes i Aaret 1808 af den nu regjerende Konge i Bayern. Enhver Indfødt kan uden Hensyn til Stand optages i enhver Classe af samme. Den kan og gives til Fremmede. Den bestaaer af fire Classer, hvoraf den første indbefatter 12 Storkors, den anden 24 Commandeurer, den tredie 100 Riddere og den fjerde dem, som erholde Civilfortjeneste-Medaillen. Ordenstegnet er et ottekantet, hvidt emailleret og med en Egekrands omgivet Kors, som er bedækket med Kongekronen og har den Omskrift: Virtus et honor. Paa den nedre Side er Stifterens Brystbillede anbragt med den Omskrift: Max. Jos. Rex Bojoariæ. Dette Kors bæres i et vatret blaat Silkebaand, hvis Rand er hvid. Fortjeneste-Ordenen i Storhertugdommet Hessen blev stiftet den 25de August 1807. Den bestaaer af fire Classer. Ordenens Devise er: Gud, Ære og Fædreneland. — **Carl Frederiks Militær-Fortjeneste Orden** i Storhertugdommet Baden stiftedes 1807 for udmærkede Militære. — **Den hellige Georgs Orden** har, som saa mange andre sin Oprindelse fra Korstogenes Tid. Churfyrst Carl Albrecht af Bayern (siden romersk Keiser under Navn af Carl 7de) fornyede den 1729 den 24de April til Ære for Religionen og St. Georg samt til Forsvar for Marias ubesmittede Undfangelse. Denne Ordens Riddere, der maa underkaste sig strenge Aneprøver, inddeles i tre Classer. Ordenstegnet er et fiirkantet Kors paa hvis ene Side man seer Ridderen St. Georg med Lindormen, paa den anden de churfyrstelige Navnechiffre og i de fire Hjørner Begyndelsesbogstaverne af Sproget: Justus ut palma florebit. Ordenen bæres i et lyseblaat Baand, hvis to Sider ere forsynede med en sort og hvid Kant. — St. Georgsordenen i Rusland er en militær Fortjeneste-Orden, hvis Medlemmer deles i to Classer. I den første Classe optages Officierer af Armeen og Marinen. For disse blev den stiftet 1769 af Catharina 2den. Ordenstegnet bestaaer af en fiirkantet Guld-Stjerne med den hellige Georgs Navnetræk og den Devise: Za shlusba i

chabros (for Krigstjeneste og Tapperhed) og et emailleret Guldkors, som bæres i et sort og guulstribet Baand. Keiseren er Stormester. Ridderne deles i 4 Afdelinger, hvoraf den første har 700, den anden 400, den tredie 200 og den fjerde 100 Rubler i Pension. Den sidste Afdeling bærer Korset i Knaphullet, de øvrige have det hængende om Halsen og paa Skuldrene. Kun de to første Afdelinger bære Stjernen. Den anden Classe indbefatter Underofficierer og Gemene. For denne Classe indrettedes den af Alexander 1ste 1806 til Belønning for Tapperhed og er ligeledes forbunden med Gratificationer. — **Henriksordenen** er en militær Fortjenesteorden i Kongeriget Sachsen, hvilken blev stiftet 1736 af Kong August 3die i Hubertsburg til Ære for Keiser Henrik den 2den og fornyedes Aar 1766. Ordenstegnet bestaaer af et ottekantet Guldkors, med en hvid emailleret bred Indfatning. I sammes Midte er et lille guult emailleret Skjold, hvorpaa Keiser Henrik afbildes staaende og i Harnisk. Paa den anden Side af Korset findes det sachsiske Vaaben og paa sammes blaae Indfatning staae Ordene: virtuti in bello. Den bæres i et blaat vatret Baand med smalle Sølvkanter. Ordenens Medlemmer ere inddeelte i Storkors, Commandeurer og Smaakors, og et bestemt Antal af dem faaer Pension. — **Hosebaandsordenen** eller det blaae Hosebaandsorden, undertiden og St. Georgs Orden blev stiftet 1334 af Eduard den 3die. Ridderne bære det blaae med kostbare Stene og Perler besatte Baand, hvorpaa findes Devisen: Hony soit, qui mal y pense, omkring det venstre Knæe. Til høitidelige Leiligheder have de en egen Ordensdragt, der bestaaer i en Overkjole, en Kappe, en Fløielshat og en Guld-Halskjede. Dette var forhen i det Hele Indretningen med denne Orden, som kun maatte bestaae af 26 Medlemmer der skulde være af den høieste Adel. I Aaret 1814 foretoges en stor Udvidelse med Ordenen, især for at belønne militære Fortjenester. — **Den hellige Hubertus's Orden** blev først stiftet 1445 af Hertug Gerhard af Jülich og Berg, som paa Hubertsdagen 1444 havde vundet et lille Slag over Arnold af Egmont ved Linnich. Churfyrst Johan Wilhelm af Pfalz fornyede den 1709

ved Modtagelsen af Øvre-Pfalz. Den kaldtes og Ordenen af Hornet og er nu den første Orden i Kongeriget Bayern. Efter Statuterne er Riddernes Antal, der skulde være af fyrstelig Slægt, ubestemt, men de grevelige og friherlige Capitularer med en Storcommenthur fastsatte til tolv. Tegnet er et hvidt emailleret Guldkors med otte Spidser, med den hellige Hubertus's Billede og den Omskrift: In trau vast (fast i Troskab) med gammel gothisk Skrift. Det haandbrede Baand, hvori Korset bæres, er ponceaurødt med grøn Indfatning. Ved Høitideligheder bliver Korset baaret over Ceremoniedragten, som bestaaer af en sort spansk Klædning, i en Guldkjede om Halsen. Desuden bære Ridderne paa det venstre Bryst en spids med Straaler mat stukken Stjerne, hvorpaa ligger et med Sølv og Guld broderet Kors af en fiirkantet Indfatning. St. Jagos Orden er den fornemste af alle geistlige Ordener i Spanien. Denne Orden, som fabelagtige Sagn alerede lade opkomme 884, stiftedes 1170 ved en Forening af mange Adelsmænd med Domherrerne af Stiftet Loyo og bekræftedes 1175 af Ferdinand 2den, Konge af Leon; den har nu 27 Commender og over 270000 Ducaters Indlige Indkomster. Ordenstegnene bestaae af en trestrenget Guld-Halskjede og et deri hængende sværdformet Kors, hvoraf Heftet har Form af et Hjerte og de to mellemste Bjelker løbe ud i Lillier. Ridderne bære det deels i Knaphullet, deels paa den venstre Side af Klæderne; i stor Costum vise de sig i en hvid Kappe. De ere ei længer bundne ved Kydskheds Løftet, men vel ved Løftet om ægteskabelig Troskab, Fattigdom og Lydighed. Fra Ferdinand den catholskes Tid (1499) har Stormesterskabet været forenet med Kronen. — Den hellige Johan af Laterans Orden blev stiftet af Pave Pius 4de i Aaret 1560. Ordenstegnet bestaaer af et ottespidset rødtemailleret Guldkors, i hvis Midte man seer Johannes den Døbers Billede paa en grøn Terasse og omkring samme læses Ordene Ordinis institutio MDLX. Paa Bagsiden af Korset findes to over Kors lagde Nøgler afbildede bag en pavelig Tiare med Ordene: præmium

virtuti et pietati. Dette Kors bæres i et Knaphul i et rødt Baand. — Johanniter-, Rhodiser- eller Maltheserriddere (See Johanniterriddere). Denne gamle og anseete Orden har mistet Øen Maltha og de fleste af dens betydelige Godser ere inddragne; dog have nogle Fyrster ladet Johanniterridderne beholde de i deres Lande liggende Eiendomme og have meddeelt deres Undersaatter denne Orden f. Ex. i Preussen og Rusland. Ordenstegnene ere et Guldkors i et smalt sort Baand, og et hvidt ottekantet Kors paa den venstre Side af en lang sort Kappe. Af de protestantiske Johanniter f. Ex. i det Preussiske fordres ei at de skulle leve i ugift Stand. — Korsherrerne eller de tydske Riddere, som og forhen kaldtes Jomfrue Marias Riddere, Marianer og Brødre af vor Frues tydske Huus i Jerusalem have samme Oprindelse som Johanniterne. Et Hospital i Jerusalem, der var stiftet af en Tydsker for syge Pillegrimme, var den første Anledning. Pave Coelestin den 3die stiftede Ordenen formeligt, og dens Statuter fastsattes 1191 efter Grundlag af den hellige Augustins Regler. (See Art. tydske Riddere). De bære et sort Kors paa en hvid Kappe. — Den ridderlige Korsorden med den røde Stjerne kaldtes i Begyndelsen af sit første Sæde den bethlehemmitiske Orden, men har siden 1217 havt sit Hovedsæde i Bøhmen, Mæhren, Schlesien og Polen. Stormesteren for denne Orden, der hidtil nærmest stod under Paven, opholder sig i Prag. Ordenstegnet er en sort Dragt med et rødt Kors og Stjerne paa det venstre Bryst og sort Kappe. — Korsdragerinderne eller Stjernekors-Ordenen, en Dameorden, stiftedes i Wien 1668 af Keiserinde Eleonora og uddeles stedse af Keiserinden, der er Stormesterske. Ordenstegnet, som Damerne bære paa det venstre Bryst, bestaaer af en keiserlig Ørn, i hvis Midte sees et blaat emailleret Kors med et Guld-Hjerte, hvori Christi Navn sammenslynget. Over Korset løbe to smaae Arme af Træfarve. Den tosidede Guld-Medaille, hvorpaa Ørnen udbreder sig, gjennembrydes oven og neden til af et hvidt emailleret Baand, hvorpaa staaer Ordene Salus et gloria. Denne Orden bæres i en sort Stjerne paa

venstre Bryst. — Løveordenen eller Ridderordenen af den hessen-casselske gyldne Løve, blev stiftet den 14de August 1770 af Landgreve Frederik den 2den i Anledning af hans Fødselsdag. Tegnet er en oval Guldring, hvori en gylden Løve staaer opreist og med Fødderne paa den indvendige Kant af Skjoldet, men udvendigt paa den ene Side af Cirkelen den Devise: Virtute et Fedelitate. Den bæres i et haandbredt carmoisinrødt, vatret Baand, som gaaer fra den høire Skulder til den venstre Hofte. Desuden bæres paa det venstre Bryst en stukken Sølvstjerne med otte Straaler, hvis Mellemspidser ere længere end Hjørnespidserne; og i hvis Midte man seer den rødstribede hessiske Løve med den i Rundingen paa Carmoisin Atlas i Sølv stukne Devise. — Ordenen Pour le mérite blev stiftet af Frederik den store 1740 og indeholder kun een Classe. Ordenstegnet er en sort med Sølv indfattet Stjerne, ved hvilken et blaat emailleret Guldkors med otte Spidser er heftet og i Korsets Vinkler ere fire Ørne med gyldne Kroner anbragte. Paa Korsets øvre Side seer man Bogstavet F med en derover svævende gylden Kongekrone; paa de tre andre staae Ordene Pour le mérite. — Den militære Maximilian-Josephs-Orden, en kongelig bayersk Orden, er inddeelt i tre Classer, Storkors, Commandeurer og Riddere. Enhver Officier af Fortjeneste kan erholde Ordenen, men kun Generaler kunne blive Storkors. Nogle Pladse i denne Orden ere forbundne med Pensioner. Den tyrkiske Halv-Maaneorden blev stiftet 1799 af Sultan Selim 3die til Belønning for udmærkede Fortjenester. Ordenstegnene ere: en tiltagende Maane med en Stjerne paa en oval Medaille; Stjernen i Middelpunktet er omgiven med Straaler. Denne Medaille heftes i tre gylde Sløifer. Ordenen indeholder tre Classer. Medaillen for den tredie er lille og af Guld; de for den første og anden Classe ere større og besatte med Ædelstene. Ridderne bære Ordenen om Halsen. — Ordenen af Montesa stiftedes af Kong Jacob 7de af Aragonien 1319, efter Tempelherreordenens Ophævelse og doteredes med sammes i Valentia liggende Godser. Denne Orden, som nu er mere geistlig end militær, var

stedse afhængig af Calatravaordenen. Ordenstegnet er et rødt Kors paa en hvid Dragt. — Nordstjerneordenen stiftedes den 17de April 1748 af den svenske Konge Frederik den 1ste eller rettere gjenoprettedes, da Dronning Christina alerede havde udkastet den og fornyedes 17;1 af Adolph Frederik. Den er bestemt for Civilembedsmænd og Bisper og indeholder to Classer, nemlig Commandeurer og Riddere, hvis Stormester Kongen er. Ordenstegnet er et hvidt emailleret Guldkors med otte Spidser, der ere forsynede med Guldknapper. Den har i Midten en blaae Medaillon, hvorpaa en Sølvstjerne er afbildet med den Omskrift: Nescit occasum. I Korsets fire Vinkler ere anbragte Kroner, og det er fæstet til en Krone, som ved en Ring hænger i et bredt sort Baand, som Commandeurerne bære om Halsen, Ridderne i Knaphullet. Ingen kan blive Commandeur uden han forhen har været Ridder. — Den hellige Petriks Orden. Denne irske, til Ære for Irlands Skytspatron, den hellige Patrik, oprettede Orden, stiftedes 1783, og gives af den engelske Konge blot til irlandske Pairer. Ordenstegnet bestaaer af en oval Medaillon af Email, i hvis Midte sees det røde Patrikkors med det grønne Kløverblad, paa hvis tre Blade ligge gyldne Kroner; det omgives af en dobbelt Rand; i den indre staae Ordene: Quis separabit med Aarstallet MDCCLXXXIII; den ydre er bestrøet med Kløverblade. Baandet er grønt og Stjernen har otte Straaler og viser Medaillonen i Midten. — Den sachsiske Rudekrone-Orden stiftedes af Kongen af Sachsen den 20de Juli 1807. Den indeholder kun een Classe af Riddere og er bestemt til Udmærkelse for regjerende Fyrster og Herrer samt de første Statsembedsmænd. Ordenstegnet er et ottespidset, lysegrønt emailleret Kors, som i et hvidt Middelskjold paa begge Sider har den af det sachsiske Vaaben tagne grønne Rudekrands til Indfatning; i Skjoldet staaer paa den ene Side F. A. med den kongelige Krone og paa den anden Ordensdevisen Providentia memor. Den bæres i et bredt græsgrønt Baand, som gaaer over den høire Skulder. Den paa Brystet befæstede ottekantede Sølv-Stjerne viser i

Midten Ordensdevisen med Sølvbogstaver, stukne paa en gylden Sol. — Seraphinordenen, den første og fornemste af alle svenske Ordener, skal alerede være bleven stiftet af Kong Magnus Smek 1334 og fornyedes af Kong Frederik 1ste 1748. Blot fyrstelige Personer eller Statsembedsmænd, der i det mindste have Generallieutenants Rang, kunne erholde samme. Foruden regjerende Fyrster skulle kun 24 indenlandske og otte fremmede Medlemmer antages. Medlemmerne ere tillige Commandeurer og Riddere af de øvrige svenske Ordener. Ordenstegnet bestaaer af et hvidt emailleret Guldkors med otte Spidser, i hvis Vinkler man seer Hovederne af otte gyldne Serapher med udbredte Vinger. Paa Midten af Korset findes en azurblaae Medaillon med Bogstaverne I. H. S.; det er befæstet ved en Guldkrone og hænger om Halsen i en dobbelt Guldkjede, der bestaaer af Seraphhoveder og blaat emaillerte Patriarchkors. Ved store Høitideligheder vise Ridderne sig i en egen Ordensdragt. — Begge Siciliernes Orden er den eneste Orden for Kongeriget Neapolis. Decorationen bestaaer af en Guldstjerne, med fem Spidser og rubinrødt Email, hvori en gylden Ørn svæver i et lyseblaat Baand. Paa Forsiden viser Stjernen Neapels Vaaben med den Indskrift: Renovata patria; paa den anden Side Siciliens Vaaben med den Omskrift: Joseph Siciliarum Rex instituit. Ordenens Medlemmer ere deelte i tre Classer, Stordignitarier, Commandeurer og Riddere. Ridderne bære Ordenen paa det venstre Bryst, Commandeurerne foran paa Halsen og Dignitarierne den store Stjerne paa det venstre Bryst. — Det gyldne Skinds Orden er saavel en østerrigsk som spansk Orden og stiftedes 1429 af Philip den gode ved hans Formæling med den portugisiske Prindsesse Isabella. Ved Maximilian 1stes Giftermaal med den burgundiske Prindsesse Maria kom den til Østerrig, og ved den siden paafulgte Adskillelse af det under Carl 5te forenede østerrigsk-spanske Monarchie, gik den vel nærmest med Philip 2den over til Spanien, men ved de senere derom opkomne Stridigheder blev det endeligt 1725 ved et Forlig bestemt, hvorvidt Østerrig saavelsom Spanien skulde besidde den; den-

ne Strid er dog ofte siden fornyet. Tegnet for den østerrigske gyldne Skinds Orden bestaaer af tre Ildstraaler der afvexle med flammende Flintenstene, hvorpaa Ordene: Ante ferit quam flamma micat ere indgravne. Ved Spidsen af Kjeden hænger Figuren af et Vædderskind med den Indskrift: Pretium non vile laborum. Istedet for Kjeden kunne Ridderne ogsaa bære et flammet guult Baand. — Ordenstegnet for den spanske gyldne Skinds Orden er det samme, kun med den Forskjel, at de spanske Riddere paa Kjederne ei føre Devisen Ante ferit quam flamma micat og ei have nogen Ordenskappe. — **Den gyldne Spores Orden**, en pavelig Orden, blev efter Nogle stiftet af Pave Pius 4de Aar 1559, efter Andre af Pave Pius 5te Aar 1566. Ordenstegnet er et hvidt emailleret Guld-Maltheserkors med otte Spidser, ved hvilke neden til hænger en gylden Spore; den bæres i et rødt Baand i Knaphullet. — **St. Stephansordenen**, en ungarsk-østerrigsk Orden blev stiftet den 5te Mai 1764 af Maria Theresia til Belønning for saadanne Personer af Adel, der i Civilsager have gjort sig fortjente af Erkehuset, uden Forskjel paa Nation, dog kun for Catholiker. Ordenstegnet er et ottekantet Kors, grønt emailleret og decoreret med et rødt Vaaben, hvori ligger en gylden Krone paa en grøn Høi, hvorpaa det ungarske apostoliske Kors staaer. Ved begge Sider af Korset seer man Bogstaverne M. T og omkring Skjoldet det Motto: Publicum meritorum præmium. Paa Bagsiden findes i hvidt Feldt en borgerlig Krone og de Ord: Sancto Stephano Regi I. apostolico. Ridderne inddeles i tre Classer: Storkors, Commandeurer og Smaakors. De kunne være baade af den geistlige og verdslige Stand. Keiseren er Stormester og Stormesterskabet for evigt forbundet med Kronen Ungarn, hvis Storkantsler tillige er Ordenscantsler. — **Sværdordenen** skal alerede være bleven oprettet af Gustav Wasa i Sverrig 1523. Dens nærværende Indretning har den faaet af Frederik 1ste i Aaret 1748 og af Adolph Frederik 1751. Denne militære Orden, hvis Stormester Kongen er, bestaaer af fire Classer, nemlig Commandeurer med det store Kors, Commandeurer, Riddere med det store Kors og Riddere. Ordens-

tegnene ere et hvidt emailleret Guldkors med otte Spidser, i hvis Vinkler gyldne Kroner ere anbragte; i Midten seer man paa azublaae Grund et gyldent Sværd med de tre svenske Kroner; paa Bagsiden samme Sværd, hvis Spidse er prydet med en Laurbærkrands og de Ord: Pro Patria. Korsets Spidser ere forenede ved gyldne Sværd, der oven og nedentil ere lagde korsviis og holdes af et gyldent Baand. Korset hænger i en Guldkrone og bæres i et grønt og blaat Baand, af Commandeurerne om Halsen og af Ridderne i Knaphullet. — Theresiaordenen eller Maria-Theresiaordenen er en militær Orden for den østerrigske Stat, hvilken stiftedes af Maria Theresia Aar 1757 til Minde om den over Preusserne i dette Aar tilfægtede Seier, og udvidedes af Keiser Joseph 2den. Ordenstegnet bestaaer af et Kors med brede Ender, hvidt emailleret og indfattet med Guld; i Midten af Korset seer man en hvid Medaille med det østerrigske Vaaben og Ordet Fortitudine med Guldbogstaver; paa Bagsiden er en Laurbærkrands slynget omkring et Navnetræk, der bestaaer af Bogstaverne M. T. R. Ordenstegnet har det østerrigske Vaabens Farve og er hvidt og ponceaurødt tredobbelt deelt. Storkorsene bære Ordenen en echarpe fra venstre til høire Side med et Broderie paa venstre Side, der forestiller Storkorset over en Laurbærkrands; Commandeurerne en sautoir med Broderie; Ridderne bære den i Knaphullet med en lille Stjerne, der har samme Farve som den store. Keiseren er Ordenens Stormester og uddeler samme uden Hensyn til Rang, Stand og Religion blot til Officierer ved Armeen, der have udmærket sig ved en særdeles Bedrift. Ridderne ere deelte i tre Classer: Storkors, Commandeurer og Riddere, hvoraf nogle nyde visse aarlige Indkomster. Ordenen giver ogsaa Enkepensioner og store Forrettigheder, som arvelig Adel, Friherretitel &c. — Troskabsordenen er den storhertugelig badenske Huusorden, som alerede stiftedes 1715 og fornyedes den 8de Mai 1803. Den bestaaer af Storkors og Commandeurer. Ordenstegnet er en rød emailleret ved fire gyldne dobbelte C sammenholdt Guld-Korsstjerne, be-

dækket af en hvidt og rødt emailleret Churhat. Paa den ene Side er et dobbelt C med den Omskrift Fidelitas i hvidt emailleret Feld, paa den anden det badenske Hjerteskjold. Ordenskorset bæres i et orangefarvet Baand med Sølv-Indfatning. Stjernen er sexkantet og i Midten af samme findes Ordenstegnet paa orangegefarvet Grund. — Ordenen de l'union parfaite blev stiftet af den danske Konge Christian den 6tes Gemalinde, Sophia Magdalena til Erindring om hendes Formælingsdag den 3die Aug. 1732 og blev givet baade til Herrer og Damer. De første bære den i et Knaphul paa Vesten, de sidste om Halsen. Ordenstegnet er et blaat, hvidt og rødt randet Baand, hvori hænger en rund Medaille. Paa denne Medaille seer man en Elephant omgivet af Straaler paa rød Grund, hvorpaa findes de Ord: Tessera concordiæ. Paa den anden Side læser man i blaae Omgivelse den kongelige Devise: Gloria ex amore patriæ. — Wasaordenen i Sverrig blev stiftet af Gustav den 3die 1772 den 26de Mai, som var hans Fødselsdag. Den er bestemt til Belønning for Industrie og borgerlige Fortjenester i Agerdyrkning og Bjergværksvæsen, Kunster og Handel. Den bestaaer af tre Classer: Storkors, Commandeurer og Riddere. Ordenstegnet bestaaer af en oval rødtemailleret Medaillon, i hvis Midte man seer en gylden Wase (Neeg) og som er omskreven med de Ord: Gustav den tredie instiftare MDCCLXXII. Ordensbaandet er grønt og bæres af Storkorsene fra høire til venstre Side og af Commandeurerne en sautoir og af Ridderne i Knaphullet. — St. Wladimirsordenen i Rusland blev stiftet af Keiserinde Catharina 2den den 22de Sept. 1782 paa hendes Kroningsfest, til Minde om den første christelige og apostoliske Storfyrste i Rusland Wladimir den store, for udmærkede Civil og Militærpersoner: Ordenstegnene ere en fiirkantet Stjerne, i hvis Midte staaer et rødt Kors i sort Feld med de russiske Bogstaver S. P. K. B. og et gyldent ved Siderne sort emailleret Kors med Ordenspatronens Navn og Stiftelsesdagen, i et rødt sort indfattet Baand. Ridderne ere deelte i fire Classer. De af første Classe have 600, de

af anden Classe 300, de af tredie 200, de af fjerde 100 Rdaler aarlig Indkomst. Den første Classe bærer Baandet over den høire Skulder, den anden og tredie paa Halsen og den fjerde i Knaphullet; kun de to første have Stiernen. — Æreslegionen (see denne Art.) — Den preussiske sorte Ørns Orden blev stiftet af Frederik 1ste i Königsberg den 17de Jan. 1701 Dagen før Kroningen og er endnu den første og fornemste af de preussiske Ordener. Den uddeles til Prindser af kongelig Familie, fremmede Fyrster og Rigets første Embedsmænd. Ordenstegnene er et Guldkors med otte Spidser og Guldknapper, blaat emailleret med Guldrand; mellem dets Vinger ere fire dobbelte sorte Ørne anbragte med udbredte Vinkler. I Midten staae Bogstaverne F. R. (Fredericus Rex) i Guld uden Omskrift. Dette Kors bæres i et bredt orangefarvet Baand, som hænger fra den venstre Skulder over Brystet til den høire Hofte. Hertil hører endnu en Sølvstjerne paa det venstre Bryst, i Midten af hvilken man seer en sort flyvende Ørn, som i den ene Kloe holder en Laurbærkrands, i den anden en Tordenkile med den Overskrift Suum cuique. Kongen er Stormester for denne Orden og sammes Riddere ere tillige Riddere af den røde Ørns Orden. Den har ei lidt nogen Forandring. — Den preussiske røde Ørns Orden blev stiftet 1724 af Markgreve Georg Frederik Carl af Brandenburg-Bayreuth og heed dengang Ordenen de la sincérité. Markgreve Christian Carl Frederik Alexander af Ansbach-Bayreuth fornyede den 1771, og Kong Frederik Wilhelm den 2den erklærede den 1792 for den anden preussiske Orden. Ordenstegnet er et hvidt emailleret Guldkors med otte Spidser, paa hvis Midte man seer de sammenslyngede Bogstaver F. W. R.; i Hjørnerne mellem Spidserne findes fire røde Ørne med røde Kroner i gyldne Flammer. Over Korset svæver en gylden Kongekrone, som ved en Ring er befæstet i det trefarvede Ordensbaand. Stjernen er af Sølv og med otte Straaler, i hvis Midte findes den røde brandenburgske Ørn med Motto: sincere et constanter. Den nuregierende Konge har udvidet denne Orden og tilføiet en anden og tredie Classe. Kongen er

Stormester. — Den gyldne Ørns Orden i Kongeriget Würtemberg, er den af Kong Frederik 1ste den 6te Mai 1807 forandrede oprindelige Jagtorden, hvilken Hertug Eberhard Ludvig havde stiftet 1702 som det tydske Riges Jægermester. Ordenen er bestemt for Dyd, Fortjenester og Venskab. Ordenstegnet er et Kors af Guld med rubinrød Emaille, i Form af et Maltheserkors, med fire gyldne Ørne i de fire Hjørner, og med et Jagthorn mellem hver af de nederste og mellemste Spidser. I Midten findes et rundt, grønt emailleret lille Skjold, paa hvis Hovedside man seer Bogstaverne F.R. i Træk med Kongekronen og paa den anden Side en gylden Ørn. Tilligemed Korset bæres et broderet Sølvkors paa Kjolen paa det venstre Bryst; i Midten og Bunden af dette er Ordenstegnet udarbeidet med Ordenens i en grøn Ring omkring samme med Guld broderede Valgsprog: Virtutis amicitiæque foedus. Ordensdragten bestaaer af en grøn Fløiels Klædning og en rød Fløiels Kappe. Den sorte Fløiels Hat à la Henri quatre er prydet med en rød Cocarde, to hvide og en rød Fjeder. Anm. Napoleon afskaffede de øvrige franske Ordener, da han indførte Æreslegionen; Ludvig 18de har vel ladet Æreslegionen vedblive med nogle Forandringer, men har tillige sat adskillige af de ældre Ordener i deres forrige Kraft. Den hellige Ludvigs Orden stiftedes i Aprilmaaned 1693 af Ludvig 14de til den hellige Ludvigs Minde. Ordenstegnet er et hvidt emailleret med gyldne Lilier rundt om prydet Guldkors, paa hvis ene Side sees den hellige Ludvig med den Indskrift Lud. M. instituit 1693, paa den anden et blot Sværd, ved hvis Spidse hænger en Laurbærkrands med den Overskrift: Bellic. virtutis præm. Storkorsene bære det i et bredt ildfarvet Baand over Axelen og have et af Guld broderet Kors paa deres Dragt. Commandeurerne bære det ligesaadant, men have det ei broderet paa deres Klæder. De øvrige Riddere bære Korset i et lille ildfarvet Baand i Knaphullet. — Den hellig Aands Orden blev stiftet af Henrik 3die den 31 Dec. 1578 og 1ste Jan. 1579. Dens Tegn er et Guldkors, i hvis Midte paa den ene Side sees en hvid emailleret

Due, paa den anden den hellige Michaels Billede. Det bæres i et blaat Baand fra den høire til den venstre Side. Desuden bære Ridderne et Sølvkors, som er syet fast paa den venstre Side af deres Dragt. Ridderne af denne Orden maatte nødvendigt være af den catholske Religion. Ridderne af den hellig Aands Orden maatte først være Riddere af den hellige Michaels Orden, som stiftedes af Ludvig 11te 1469, og fornyedes af Ludvig 14de 1665. Der gives desuden en Mængde deels ældre, deels i de nyeste Tider oprettede Ordener f. E. den kongelig nederlandske Orden, Guelpheordenen i Hannover, den storhertugelig weimarske Orden 2c. 2c.

Ordener (geistlige) ere Forbindelser til et andægtigt og afholdent Liv, for saavidt som Omgang med Verden vil tillade det. Fra de geistlige Broderskaber skjelne de sig ved Forpligtelse paa Livstid til de saakaldte Klosterløfter eller Ordensregler (See Artiklerne Klostre Munkevæsen, samt i en anden Betydning Art. Ordination). Munkene og Nonnerne i den græske Kirke rette sig efter den hellige Basilius's Regler; i den romerske Kirke derimod erholdt Munkelivet sine Grundregler af den hellige Benedict af Nursia, der maa betragtes som den første Stifter af en geistlig Orden; thi Klosterne i den orientalske Kirke bære Navn af den fælleds Stifter og Skytshelgen, uden derfor at staae i saa nøie Sammenhæng eller fast Forbindelse som Lemmerne af de geistlige Ordener i Occidenten. Efter Benedicts Regler ere de Hovedløfter, som Enhver Noviz maa aflægge efter fuldbragt Prøveaar nemlig, en canonisk (forskriftmæssig) Levemaade, der indbefatter Forpligtelse til Bøn paa visse Tider om Dagen, til Arbeide, evig Kydskhed og Opoffrelse af Verdens Glæder, en ubetinget Lydighed mod Ordenens Foresatte og Clausur eller den bestandige Bliven i Klosteret. For saavidt som disse Regler og den sorte Munkekappe fra det 6te til Begyndelsen af det 10de Aarhundred var fælleds næsten for alle Munke og Nonner i Occidenten, kunde Benedictinerordenen i hiin Tid gjelde for den eneste, omendskjøndt de dertil hørende Klostre, uden Ordensforesatte, stode under Bisskopperne, og ved partiel Udvidelse, Skjærpelse eller

Formildelse af Ordensreglerne deelte sig i flere Congregationer. Den første nye Orden, der søgte at hæve de Misbrug, der havde indsneget sig blandt de gamle Benedictiner og igjen satte Benedicts Regler i Kraft, fremgik af det i Aaret 910 i Burgund stiftede Kloster Clugny. Cluniacenserne beholdt den sorte Dragt og gave faste Bestemmelser i Henseende til Bønnens og Gudstjenestens canoniske Timer, til Lydigheden, Disciplinen og den fælleds Regjering for alle deres Ordens Klostre; og disse Bestemmelser fandt snart Bifald og Efterlignelse i hele Europa. I det 12te Aarhundred talte Ordenen 2000 Klostre, hvis Rigdom og Overdaadighed flere Gange giorde Reformationer nødvendige, og blev Hovedaarsagen til deres paafølgende Forfald. Levningerne af Cluniacenserne forenede sig i det 17de Aarhundrede under Richelieus Beskyttelse med Benedictiner-Congregationerne i St. Vannes og St. Maurus, hvilken sidste var stiftet 1618, havde i Begyndelsen af det 18de Aarhundred 180 Abbedier og Priorater i Frankerig og havde naaet fortjent Anseelse ved lærde Medlemmer som Mabillon, Montfaucon, Martene. Bestræbelsen for at skaffe Munkelivet endnu større Strenghed og Hellighed yttrede sig i Middelalderen ved Stiftelsen af adskillige Ordener, der byggede nye Constitutioner paa Benedicts Grundregler. Saaledes opkom, ved Bestræbelser af den hellige Romuald, en florentinsk Adelsmand 1018 Camaldulenserne, en Eremitorden, der har sit Navn af sit første Sæde, Camaldoli paa Apenninerne og oprettede egne Klostre 1072. Denne Orden kjendes paa dens hvide Dragt og paa dens Hængen med Hovedet. Af samme Slags, men mindre udbredt var den 1038 stiftede Orden Vallombrosa i Øvreitalien, hvis Ordensbrødre, der af deres Dragt ere bekjendte under Navnet de graae Munke, ligeledes gik over fra Eremitlivet til Munkeforfatningen, og 1662 forenedes med den 1231 paa Monte Fano ei langt fra Ancona stiftede Silvestriner-Orden, efter hvis Exempel den nu bærer sorte Klæder. Større Anseelse, fornemmeligt i Frankerig naaede den af den hellige Stephan fra Muret ved Limoges 1076 oprettede Grandmonts eller Grammonts-Orden, som efter mange indvortes Forstyrrelser i Aaret 1642 erholdt en

skarpere Observans, bærer en sort Dragt og udmærker sig ved streng Clausur. En besynderlig Forbindelse mellem Eremitlivet og Klosterlivet forsøgte den hellige Bruno, som i Aaret 1086 i en Ørken ved Grenoble anlagde den store Carthause (Chartreuse) og forpligtede Medlemmerne af sin Orden ei alene til de sædvanlige Munkeløfter, men og til Taushed og Eensomhed. De kaldes Cartheuser, bære hvide Munkekapper af grovt Tøi og talte i det 18de Aarhundred 172 Klostre, hvoriblandt fem for Nonner. I Frankerig alene fandtes 75, hvilke siden saavelsom de i Erfurt ere ophævede. De bleve sig selv lige indtil de nyeste Tider i Jagttagelsen af deres strenge Observans, og kun for Cartheuserinderne maatte Løftet om Taushed af let forklarlige Grunde formildes. Benedicts Regler fulgte ogsaa den hellige Damians Eremiter, der opkom i Midten af det 13de Aarhundred og kaldtes Coelestiner, efter deres Stifter Pave Coelestinus den 5te. De bære hvid Dragt med sorte Kabudser og Scapulierer og havde i det 18de Aarhundrede 21 Klostre i Frankerig og 96 i Italien. Men af alle Benedictinerordenens Grene har ingen udbredt sig videre og hurtigere end den 1098 i Citaux ei langt fra Dijon stiftede Cistercienser-Orden, som især ved den hellige Bernhard af Clairvaux's Virksomhed, hundrede Aar efter dens Oprindelse allerede talte 1800 Abbedier i forskjellige af Europas Lande, og i Frankerig til Ære for den hellige Bernhard førte Navn af Bernhardiner. Cistercienserne, hvis Orden nu er indskrænket til faa Klostre, bære en hvid Dragt med sort Scapulier og iagttage meget nøie Benedicts Regler med adskillige Tilsætninger. Blandt de særdeles Congregationer der udgik fra dem, udmærkede sig især Barfoderordenen eller Feuillans og Nonnerne af Portroyal i Frankerig, Recollectinderne i Spanien og Munkene af la Trappe (see Trappister). Med Modificationer gik Cistercienser-Reglerne over paa Riddeordenerne Calatrava og Alcantara i Spanien, paa Avis- og Christusordenen i Portugal, paa den den hellige Moritz's og Lazarus-Ordenen i Savoyen. Foruden ovennævnte Ordener, der alle havde forstærket sig ved Nonneklostre, hørte endnu til Benedicts Familie en Mængde Klostre,

som nedstammede fra de gamle exemte Benedictineres og paa den tridentinske Kirkeforsamlings Befaling lidt efter havde indtraadt i særdeles Congregationer. Blandt disse vare og ere fornemmeligt følgende: Benedictinerne fra Monte Cassino ved Neapel, hele Ordenens Stammekloster, fra Monte Vergine eller Jomfruebjerget, fra Monte Oliveto, hvilke kalde sig Olivetaner, i Italien og Sicilien, fra Valladolid, hvortil det berømte Kloster Montserrat hører, fra Hirschau, Fulda, Molk og flere. Benedicts gamle Regler gjaldt endnu meget hos den Aar 1100 af den for sine synderlige Bodøvelser bekjendte Robert af Arbrissel stiftede Orden af Fontevraud i Poitou, som var sammensat af Munke og Nonner, stod under Abbedinden af Fontevrauds fælleds Regjering og endnu kort før Revolutionen talte i Frankerig 57 Priorater. Denne besynderlige Forening af begge Kjøn fandt kun Efterlignelse hos nogle faa, nu ophævede Congregationer, blandt hvilke blot den af en fornem svensk Dame, ved Oprettelsen af det blandede Nonne- og Munkekloster i Wadstena, 1344 stiftede Forløserorden (St. Salvator- eller Birgitteorden af Stifterindens Navn) erholdt nogen Anseelse og vedblev endnu efter Reformationen i det sydlige Europa. Birgitteordenen fulgte Augustins formeente Regler, som uden at være historisk grundede bleve antagne af en betydelig Classe af geistlige Ordener. Augustinus havde vel kun forenet de Geistlige i sit Cathedral og adskillige andre Kirker af sit Dioces til Jagttagelsen af det canoniske Liv o: til ugift Stand, Fattigdom, Clausur og fælleds Andagtsøvelse i bestemte Timer, og aldeles ikke tænkt paa Stiftelsen af en Munkeorden; heller ikke kunde Munkene, som man fra det 7de Aarhundrede regnede for Lægfolk, anvende Augustins nærmest for de Geistlige bestemte Forskrifter paa sig. Men alerede i det 8de Aarhundred begyndte man at betraate dem som Lemmer af den geistlige Stand, og i det 10de Aarhundred bleve de ved Bevilgelsen af Tonsuren formeligt erklærede for Geistlige. Ja Folkets Mening og mange Udeladelser af Paverne satte dem endog for deres større Hellighed over de andre Geistlige, som derfor selv hyppigt gik over i Munkestanden eller dog forenede

sig til Jagttagelse af Munkeløfterne og det canoniske Liv. Af dette Slags ere de efter Augustins Regler indrettede Congregationer af regulerede Chorherrer eller Canonici, som fremstode af det i det 9de Aarhundred grundede Institut for de Geistliges fælleds Liv ved Domkirkerne, og ei maae forvexles med de verdslige Chorherrer, der ei høre til nogen Orden, men ere Geistlige og Capitularer ved bestemte Kirker. De fleste Congregationer af reguleerte Chorherrer have beholdt de Verdensgeistliges Dragt og mange af deres Friheder, skjøndt de leve i Klostre og under Klosterløfters Tvang. Blandt disse maae man mærke de ved store Rigdomme udmærkede Congregationer af St. Salvator af Lateran, hvis Medlemmer gaae hvidtklædte og ere talrige i Italien og Polen, af den hellige Grav, der stiftedes i Korstogenes Tid og vare vidt udbredte i Frankerig, Bøhmen og Polen, af St. Genoveve i Paris, som havde over hundrede Klostre i Frankerig, og Korsherrerne eller Korsdragerne, som oprindeligt stiftedes til Hospitalstjeneste og senere gik over til Clausur, endnu ere Eiere af betydelige geistlige Indkomster i Bøhmen og for det meste beklæde Kirkeembeder eller Professurer ved Universitetet i Prag. Om adskillige, først i Reformationens Tidsalder og senere, til bestemte milde Øiemed stiftede Congregationer af dette Slags skal tales siden. Egentlige Munkeordener efter Augustins Regler ere følgende. Præmonstratenserne, hvis Orden stiftedes af den hellige Norbert 1121 og fik Navn af Klosteret Premontré nær ved Coucy i Champagne; de gik hvidtklædte og, skjøndt de i Førstningen vare meget vidt udbredte, ere de siden sammensmeltede til nogle faa Klostre i Tydskland og Frankerig. Augustinerne ere opkomne af de, før uden Ordensforbindelse adspredte og 1256 til Clausur forenede, Augustins Eremiter; de bære sorte Munkekapper og formerede sig saaledes, at man i Begyndelsen af det 16de Aarhundred talte omtrent 2000 Klostre af denne Orden med 30000 Munke og over 300 Nonneklostre af samme Slags. Efterat deres Ordensbroder Luthers Reformation havde gjort dem megen Afbræk erholdt de 1567

Tiggerordenens Privilegier og dannede adskillige betydelige Congregationer, blandt hvilke Augustiner-Barfoderne i Italien, Spanien og Frankerig vare de talrigste. Serviterordenen eller den hellige Jomfrues Tjenere, stiftedes i Florents 1250 og kaldtes ogsaa Brødre af Ava Marie, fordi de begyndte deres Samtaler med denne Engelens Hilsen. De bleve vel talrige og forsynede med alle Tiggerordenens Forrettigheder, men bleve dog ei betydelige for Historien. — Paulo Sarpi, den tridentinske Kirkeforsamlings aandrige Historieskriver, hørte til denne Orden, hvori den bekjendte Digter Werner i den nyere Tid er indtraadt. Hieronymiterne eller den hellige Hieronymus's Eneboere, hvis Orden stiftedes 1373, ere især blevne talrige og mægtige i Spanien, hvor de have det prægtige Kloster i Escurial, Kongernes Begravelsessted, og i Nederlandene, hvor der fra dem udgik adskillige Broderskaber til milde Øiemed, som det af Gerhard Groote stiftede Selskab for Geistliges og Brødres Samliv; de bære hvid Dragt med sort Scapulier. — Jesuaterne eller den hellige Hieronymus's Jesustjenere opkom 1365 i Siena, kaldtes siden formedelst deres Handel med Lægemidler og Brændeviin Padri dell'aqua vita og ophæve des 1668. Til de hidtil nævnte Ordeners Classe, de efter Munkelivets gamle Idee mere overgave sig stille Contemplation og trak sig tilbage fra Verden, hører og den af Pillegrimme i Aaret 1205 efter en Regel af Patriarchen Albrecht i Jerusalem stiftede vor Frue Orden af Bjerget Carmel i Palæstina, almindeligt kaldt Carmeliterordenen. Dens Regel stemmer meest overeens med den basilianske, dog ansee de Propheten Elias for Stifter af deres Orden og have ført hidsige Stridigheder om sammes Alder. Ved Midten af det 13de Aarhundred saae de sig nødte til at forlade Bjerget Carmel og bygge Klostre i Europa, hvor de istedet for deres forrige hvidt- og bruuntstribede Klædning antoge en blot bruun, erholdt Tiggerordenens Privilegier, deelte sig som Franciskanerne i Congregationer af Conventualer og Observanter og Barfoder og voxte til een af de betydeligste Munkecorporationer. De havde i det 18de Aarhundred 38 Provindser og i adskillige af samme over

100 Klostre. — Allerede mere Tilboielighed til at tjene Verden viste den 1198 stiftede hellige Treenigheds Orden, som foruden de sædvanlige Munkeløfter efter Augustins Regler, ogsaa paatog sig den Forpligtelse at samle Almisse for at løskjøbe fangne christne Slaver. Medlemmerne af denne Orden hede Trinitarier, bære hvide Klæder med et rødt og blaat Kors paa Scapulier og Kappe, og have udbredet sig saavidt i Frankerig, hvor de kaldtes Mathuriner, i Spanien, Portugal, Italien og Polen, at de med Indbegreb af de i Spanien stiftede, fra 1636 under en egen General staaende og ligeledes i de østerrigske Stater nedsatte Trinitarier-Barfoder-Munke, i det 18de Aarhundred besad 300 Klostre. Med lige Løfte og til lige Diemed, saavelsom til Fattiges og Fangnes Pleie oprettedes 1230 i Spanien vor Frue-Naades-Orden (de merced) til Fangnes Udløsning, hvilken udbredede sig til Frankerig og Italien men især til Colonierne uden for Europa. Den er ligeledes forøget ved en Congregation af Barfodere, hvilke, saavelsom Brødrene af den gamle Observans bære en hvid Dragt og paa Scapulieren Aragoniens Vaaben. — Characteristisk blev Bestræbelsen efter politisk Betydning i Kirken og efter Indflydelse paa Verden hos de i Begyndelsen af det 13de Aarhundred stiftede Mendicant- eller Tiggerordener. Dominicanerne fremkom ved den hellige Dominicus Gusmanns Bestræbelser 1216 i Toulouse oprindeligen som regulerede Chorherrer efter Augustins Regler, med den Bestemmelse at præke imod Kjetterne. De kaldes derfor Prædike-Munke, Prædicantere og i Frankerig kaldtes de Jacobiner fordi deres første Kloster i Paris laae i Jacobsgaden. Denne Orden gjorde sig almeennyttig ved sine Missioner og den ved sammes Stiftelsestid meget forsømte Prædiken; den skaffede sig Indflydelse og gjorde sig frygtet som Haandthæver af Inquisition og Bogcensur, og vigtig og anseet ved store Lærde som Albertus Magnus og Thomas af Aquinum. Fra det 14de Aarhundred gav den Slip paa Tiggeriet og sysselsatte sig i rolig Nydelse af rige Intægter, og stolt af dens fremfor andre Ordener vedlige-

holdte udvortes Værdighed og Gravitet, mere med Politik og de theologiske Videnskaber. Den gav Kongerne Skriftefædre, Universitetet Lærere, Andagten Rosenkrandse, der bære rigelige Renter, og gjorde sig særdeles fortjente af det kirkelige Lærebegrebs Bestemmelse. Dominicanerne bære hvid Dragt med sort Kappe og talte i det 18de Aarhundred i og uden for Europa over 1000 Munke- og Nonneklostre der vare deelte i 45 Provindser og 12 særdeles Congregationer. Alene i Staden Neapel gaves der 28 Klostre af denne Orden, hvoraf 18 tilhørte Munke og 10 Nonner. Endnu mere udbredt blev den hellige Frants af Assissis Orden. Denne besynderlige Helgen stiftede samme 1208 i Kirken Porticella eller Portiuncula ved Assissi og kaldte sammes Medlemmer Minoriter. Dette Navn skulde hentyde paa den Ydmyghed, som den hellige Frants indskjerpede dem tilligemed Løftet om den yderste Fattigdom, Lydighed og Kydskhed og ifølge hvilken deres Ordensforesatte blot kaldtes Ministri. Sædvanligt kaldte man dem dog efter deres Stifter Franciskaner og deres Orden den seraphiske. Deres Dragt bestaaer af en Munkekappe af graat uldent Tøi, og en Strikke om Livet, hvori hænger en knudet Pidsk. Denne Orden erholdt en hurtig og talrig Tilvæxt, formedelst det overordentlige Aflad, der tilstaaes de Indtrædende og Ordenens Venner, og, fordi den, efter Stifterens Bestemmelse, sendte sine Medlemmer til alle Egne for at præke Bod og for at tigge. Flere af de berømteste skolastiske Philosopher, som Bonaventure, Roger Bacon og Joh. Erigena, Paverne Nicolaus 4de, Alexander den 5te, Sixtus 4de og 5te hørte til denne Orden, vist nok frembragte den og Sværmere som den hellige Antonius fra Padua, der prækede for Fiskene. Dominicaner og Franciskaner erholdt af Paverne de Forrettigheder, der ere bekjendte som Tiggerordenenes Privilegier og senere ogsaa bleve andre Ordener til Deel. — De bestaae i Exemtion fra enhver biskoppelig og verdslig Jurisdiction, og i den Rettighed uden for Klosteret at forlange Almisse af Enhver (i Kirkesproget terminere), prædike paa ethvert Sted uden Hensyn til Præsternes Parochialret, høre Skriftemaal, læse Messe og sælge paveligt Aflad. Disse Rettigheder skulde tjene dem til Skadesløsholdelse

for den Strenghed, hvormed deres gamle Regler forbød dem at besidde nogen Eiendom. Vist nok bleve de derved snart mere bekjendte med Verden end deres Stifter havde til Hensigt og venlige indbyrdes om Jagttagelsen af deres Regler. De heftigste Stridigheder af dette Slags opkom blandt Franciskanerne, hvoraf mange havde vidst at unddrage sig deres Stifters usle Levemaade og at erholde mildere Regler af Paven. Cesarinerne, Clareninerne, Amadeisterne, Spiritualerne, Franciskanerne, Eremiterne eller Coelestinerne, fra hvilke Fraticellerne udgik, vare Partier i denne Orden, hvilke i det 13de og 14de Aarhundred dreve paa Gjenoprettelsen af den gamle strenge Observans i Henseende til Løfter om fuldkommen Fattigdom med en Haardnakkenhed, der udartede til Kjetterie og Oprør imod den pavelige Stol og især straffedes med Ild og Sværd paa Spiritualerne og Fraticellerne i Lombardiet. Dog var Følgen af denne Tvedragt, en Deling af Ordenen i to Hovedgrene. De, der følge de mildere Regler og besidde nogen Eiendom, kaldes Conventuale, de Strengere derimod, hvorunder en pavelig Bulle af 1517 indbefatter alle Levninger af hine Partier, der ingen Eiendom vilde have og Barfoderne overhovedet kaldes Observanter, men i Frankerig Cordeliers af en Rem, de bære omkring Livet. Til disse sidste hører og Recollecternes 1592 opkomne Congregation. Enhver af disse to Hovedgrene har sin egen Generalminister. Den i Aaret 1528 af Matthæus Bassi i Urbino stiftede Capucinerorden, der hører til Franciskanerordenen, som have fuldkommen Armod og bare Fødder tilsælleds med Observanterne, men udmærker sig ved Brugen af en spids Kabuds, adlød i Førstningen de Conventuales General, men fra 1619 have de erholdt en egen General og betydeligt Tilløb og oprettede adskillige Missioner i Amerika og Afrika. De talte i det 18de Aarhundred 1700 Klostre og 25000 Medlemmer i 50 Provindser. Bebreidelsen for Ureenlighed, Raahed og paatrængende Tiggerie træffer især de til Observanterne hørende, som Prædikantere og Almissesamlere omsværmende Munke af denne Orden, og Capucinerne, hvilke man kjender som gjøgleagtige Bodprædikanter. Mere Værdighed viste de, roligt i deres Klostre sam

menlevende, rigere Conventualer eller Beskoede, omendskjøndt Antallet af Observanterne stedse blev det største. Da Kirkeforsamlingen i Trient gav alle geistlige Ordener den Ret at besidde liggende Grunde, bleve kun disse Observanter og Capucinerne undtagne derfra. Det hele Antal af Franciskaner beløb sig i det 18de Aarhundred til 115,000 Munke i 7000 Klostere og 28000 Nonner, der bestode af Clarissindernes, Urbanistindernes og Capucinerindernes Congregationer og som Observanterne gik barfodede, i 900 Klostre. For endog at overgaae Franciskanerne i Ydmyghed og Afholdenhed stiftede den megetgjeldende hellige Franciskus a Paula Ordenen den hellige Franciskus's Eremiter. — Skjøndt Stiftelsen af nye Munkeordener udtrykkeligen var bleven forbuden af nogle Kirkeforsamlinger, vidste dog flere fra Begyndelsen af det 16de Aarhundred opkomne Instituter af dette Slags, ved Angivelsen af deres Bestemmelse til almeennyttig Virksomhed, at skaffe sig det pavelige Samtykke, og undvige hiint Forbud derved, at de ei vilde gielde for nye Munkeordener, men lode sig kalde den hellige Augustins regulerede Chorherrer og bare de Verdensgeistliges sorte Dragt. Til dette Slags Munke høre Theatinerne Religiøse af samme Slags ere den hellige Paulus's 1536 i Mailand opkomne regulerede Chorherrer, som efter den hellige Barnabas's dem indrømmede Kirke kaldes **Barnabiter**, opoffrede sig Missioner, Prædiken, Skriftemaal og Ungdommens Underviisning og have Huse, som de kalde Collegier i Italien, hvor de holde Forelæsninger over Theologien ved Universiteterne i Mailand og Pavia, i Frankerig og Østerrig, hvor man forhen brugte dem til Protestanters Omvendelse og i Spanien. Herhid kan man ogsaa regne de 1528 i Venedig forenede reguleerte Geistlige til de Fattiges Pleie og Faderløses Opdragelse, hvilke efter deres Hovedsæde, den lille Stad Somascha i det Mailandske, kaldtes Somaskier, først 1568 erkjendtes som geistlig Orden, erholdt Mendicanternes Privilegier og især gjorde sig almeennyttige i Italien ved Stiftelsen af Waisenhuse og Læreanstalter. Den christelige Læres Fædre forenede sig alerede 1597 i Avignon til ca-

techetisk Underviisning for Almuen, men bekræftedes først som en egen Orden 1647 og bleve temmeligt talrige i Frankerig. Præsterne af Oratorium eller Bedehuset stiftedes 1574 i Rom af Philip af Neri til de Andægtiges Veiledelse i geistlige Øvelser og til de theologiske Videnskabers Studium uden at bindes ved noget Klosterløfte. Fædrene af Jesu Oratorium i Frankerig, stiftedes i Paris 1611 ligeledes uden Forpligtelse ved Klosterløfter, og naaede stor Anseelse og Indflydelse ved adskillige berømte Medlemmer som Philosophen Malebranche, Orientalisten Morin og den frimodige Theolog Richard Simon, og gjorde sig fortjente som Lærere ved Skoler og Seminarier for Geistlige. **Lazaristerne**, der stiftedes af Vincents de Paul 1634, fik deres Navn af Prioratet St. Lazarus i Paris, vare Missionspræster, der gjorde sig fortjente som Lærere og Sjelesørgere for Landfolket, aflagde Munkeløfter og udbredede sig, formedelst deres mangesidede Virksomhed i det 18de Aarhundred vidt i Spanien og Frankerig. **Bartholomæerne** aflægge ei Klosterløfter og give sig endnu heldigen af med unge Geistliges Dannelse i det sydlige Tydskland. **Piaristerne** eller de fromme Skolers Fædre stiftedes af Spanieren Joseph Calosenza, bleve 1621 optagne blandt de geistlige Ordener og belønnedes 1690 for deres almeennyttige Bestræbelser med Tiggerordenernes Privilegier. Foruden de sædvanlige Munkeløfter have de og forpligtet sig til fattige Børns Underviisning i Elementarkundskaber og have erhvervet sig Fortjenester i den catholske Christenheds Lande ved Anlæggelsen af Folkeskoler, hvilke Fortjenester de skylde deres talrige Ordens Vedvaren til nu. Samme Almeennyttighed med Hensyn til Sygepleie havde de **barmhjertige Brødres Orden**, der oprettedes i Spanien 1540 af Johann von Gott. Dens Hospitaler i den catholske Christenheds vigtigste Stæder vedligeholdes ved Almisser, som de forlange selv af Kjettere. De europæiske barmhjertige Brødre have en fælleds General og bære en sort Dragt; kun de i Spanien og begge Indier danne en egen Congregation under en egen General og bære bruun Dragt. — Da Munkenes Klosterliv strax efter sammes Opkomst gav Anledning til lignende Forbindel-

ser imellem gudfrygtige Jomfruer, saa fremkom sædvanligt ved nye Munkeordeners Dannelse, ogsaa Nonneklostre af samme Navn og efter samme Regler. Saaledes gives der Benedictinerinder, Camaldulenserinder, Carteuserinder ic. samt Chordamer af samme Slags som adskillige af de regulerede Chorherrers Ordener, som af St. Salvator i Lateran, af den hellige Grav og de talrige Theatinerinder som have Ordensløfter, Dragt og Ordensfarve tilfælleds med Ordenens mandlige Grene, men blive udelukkede fra sammes præstelige Virksomhed. Den mandlige Green af en Orden kaldes den første Orden, den qvindelige den anden. Der gives og Congregationer af Klosterdamer, som have forbundet sig med visse Munkeordener, uden at bære deres Navn, som Clarissinderne, Urbanistinderne, Nonnerne af Jomfrue Maria-Undfangelse i Italien og Spanien og Annunciaderne eller Nonnerne af Maria Bebudelse, der høre til den hellige Franciskus's anden Orden og Angelikerne, der ogsaa efter de es Stifterske, en Grevinde af Guastalla kaldes Guastallinder, følge Barnabiternes Regler og opoffre sig unge Pigers Opdragelse. Qvindelige Ordener, der bestaae for sig selv, ei høre til nogen mandlig og samtligt leve efter den hellige Augustins Regler ere Magdalenes Bodgjørende, Poenitentierinder eller Magdalonetter, hvilke oprettedes i Tydskland allerede før 1215, senere i Frankerig, Spanien og Italien, for faldne Piger og offentlige Fruentimmer, der ville omvende sig, danne adskillige, ved Dragtens Farve og mangfoldige Grader af Strenghed i deres Levemaade forskjellige Congregationer, have udbredet sig vidt, og, endskjøndt de kun iagttage fælleds Andagtsøvelser og ved Optagelsen af ærbare Jomfruer hist og her ere afvegne fra deres første Bestemmelse, dog have holdt sig til de nyeste Tider i flere catholske Lande. Salesianerinderne eller Nonnerne af Jomfrue Maria Hjemsøgelse stiftedes efter Opmuntring af den som Mystiker og de Reformeertes Forfølger bekjendte Frants af Sales og hans Veninde Chanta 1610 i Annecy i Savoyen, oprindeligen som en Tilflugt for Enker og sygelige Fruentimmer, udvidedes siden og bestemtes fornemmeligt til geistlige Øvelser

og derhos til Sygepleie, vare sort klædte og bleve saa talrige, at Ordenen i det 18de Aarhundred havde 160 Klostre og 6600 Nonner. De i Genua 1605 opkomne himmelske Annunciader bære hvid Dragt med himmelblaae Scapulier og Kappe, føre et meget strengt blot Andagt helliget Liv og havde i det 18de Aarhundred 50 Klostre i Italien, Frankerig og Tydskland. Det af den hellige Angela 1537 i Brescia stiftede Søsterskab til Øvelse i christelig Kjerlighed uden Clausur, forøgedes siden til 12 forskjellige Congregationer af Ursulinerinder, hvoraf de fleste fra 1612 gjøre høitidelige Løfter og leve sammen i Klostre, dog ere nogle i Italien blevne ved den første Stiftelse med det simple Kydskheds Løfte. Denne Orden sysselsætter sig især med Syges og Fattiges Pleie og unge Pigers Underviisning, hvortil den er forpligtet ved et eget Løfte; dens Dragt er sort med Læderbelte, hvori en Strikke erbefæstet til at pidske med. Den udbredede sig saa stærkt, at den i det 18de Aarhundred besad over 350 Klostre, og for dens Almeennyttighed have Regjeringerne overalt ladet den bestaae. Samme Udmærkelse nyde **Hospitaliterinderne** eller de barmhjertige Søstre, der endnu bestaae i adskillige fra hverandre uafhængige Congregationer, saavidt de ere blevne deres første Bestemmelse til Syges og Saaredes Pleie tro, og, ligesom de barmhjertige Brødre, besidde anseelige Hospitaler f. Ex. Hôtel Dieu i Paris o. a., der vedligeholdes ved milde Gaver og bruges i Krigen som Lazarether. — Foruden Klosternonnerne, der udgjøre den anden Orden, erholdt næsten alle betydelige blevne geistlige Ordener en nye Tilvæxt ved Tiltrædelsen af **Lægbrødre** (fratres barbati eller conversi) og **Lægsøstre**, som man antog til at besørge de nødvendige Huusarbeider i Klostre og Omgangen med Verden, for at Choristerne ɔ: de egentlige Ordensbrødre, der i Kirkens Chor maatte iagttage Horas (de canoniske Bedetimer), ei skulde forstyrres i deres Andagtsøvelser og Studier. Det første Exempel paa en saadan Indretning gav Ordenen Vallombrosa; den efterlignedes snart i andre Ordeners Klostre og blev lidt efter lidt et Middel til at forøge Munkevæsenets Magt og Virkekreds. Under Navn af **Oblater**

og Donater (Skjenkede) opoffrede utallige Andægtige deres Personer eller deres Formue og deres Indflydelse de geistlige Ordeners Tjeneste uden formeligt at blive Medlemmer af samme. Hele Familier, Folk af alle Stænder traadde paa denne Maade i et Afhængigheds Forhold til den regulerte Geistlighed, hvilket, efter deres Troe derved at komme Himmelen nærmere, stedse maatte synes fordeelagtigt nok, endskjøndt det drog de meest byrdefulde Opoffrelser efter sig. Den hellige Frants af Assissi gav dette Forhold først en mere bestemt Form, da han forenede Lægfolk; der vilde forbinde sig med hans Minoriter, uden at blive Geistlige, i en egen Corporation under Navn af Minoriternes tredie Orden. Siden kaldtes denne Green af Franciskanerne Ordenen af den hellige Franciskus's Bod (i Frankerig bons hommes) og udbredede sig i flere mandlige og qvindelige, fra 1287 tildeels regulerede Congregationer, som have en fælleds General, men dog ere afhængige af den hellige Franciskus's første Orden. Efter dette Mønster fik nu ei alene de øvrige Tiggerordener nemlig Dominicaner, Carmeliter, Augustiner, Serviter, Pauliner, men og Cistercienser, Trinitarier og Naadens Munke en saadan tredie Orden, af hvilken kun Faa traadde i Clausuren og gjorde høitidelige Klosterløfter. De fleste Medlemmer af samme ere Lægfolk, blive i deres borgerlige og huuslige Forhold og forpligte sig blot til et frommere Liv end Verdensbørn pleie at føre. Dertil hører, at de dagligt bede nogle Ave Marie og Paternoster og faste til visse Tider. Medlemmerne af enhver tredie Orden kaldes **Tertiarier** eller **Tertianer** og kjendes i det daglige Liv fornemmeligt derpaa, at de søge Tilfredsstillelsen af deres religiøse Trang, fornemmeligt i deres Ordens Kirker, gjøre rigelige Foræringer til Klosterne og sammes Tiggere og befordre deres Fordeel paa alle Maader. De have Lov til at bære deres Ordensdragt, men lade sig almindeligt nøie med at bære sammes Scapulier eller Belte som en Amulet under deres egne Klæder. Disse Tegn paa Forbindelse med en geistlig Orden, som den herskende Troe tillægger en hemmelig velsignende Kraft, kjøbes dyrt, og med sammes Besid-

delse er i Almindelighed Forsikkringen om stor Aflad forbunden. Foruden slige Indkomster skaffede den tredie Ordens Forening den første saa mange Midler til Anseelse og Indflydelse, at man deraf let kan forklare den Omsorg, hvormed den vedligeholdtes, udvidedes og fremmedes. Der opkom og især med Hensyn til den tredie Orden de heftigste Stridigheder mellem de geistlige Ordener om Grændserne af deres Hvervedistrikter og Territerier, hvilke blot kunde bilægges ved formelige Tractater, der bestemte Demarcationslemmerne for deres Besiddelser og deres Indflydelse og ved gjensidigt Cartel angaaende Overløbere fra een Orden til den anden. — Med Munkevæsenets oprindelige Øiemed at tjene Gud ved Bøn og Verden ved Lære, Exempel og Velgjørenhed forbandt det pavelige Hierarchies Politik lidt efter lidt den store Plan til Herredømmet over Nationerne og lagde samme tydeligt nok for Dagen i de geistlige Ordeners Forfatninger. Ordenerne af den ældre Stiftelse regierede sig selv paa republikansk-aristocratisk Maade. Benedictinerklosterne bleve længe gandske uafhængige af hverandre; Cistercienserne adløde et høit Raad, der bestod af Abbeden i Citeaux som Generalsuperior, Abbederne i Clairvaux, la Ferte, Pontigni og Morimand samt 20 andre Definitorer, og var ansvarlig til de i Forstningen aarligt, siden hvert tredie Aar holdte Generalcapitler af Abbederne og Priorerne for alle Cistercienserklostre. Svagere Ordener som Cartheuserne, Grandmontanerne o. a. maatte ved lignende Forfatninger desuden kjæmpe mod Bisklopperne, hvis gamle Fordringer paa Jurisdiction over alle Klostre i deres Dioces de ei saa let kunde afvise som de ved pavelige Exemptioner begunstigede Benedictiner og Cistercienser. I et meget nærmere Forhold til Paven satte alerede fra Begyndelsen Tiggerordenerne sig. Ifølge de dem forlenede Privilegier alene og umiddelbart afhængige af Rom vedligeholdt de heldigen Styrken i deres monarchisk-militære Forfatning, hvilket i store Corporationers Regjering kun lader sig bevirke ved Eenhed i den bydende Magt og blind Lydighed hos Lemmerne. Snart fulgte de øvrige geistlige Ordener samme System,

ifølge hvilket der i Spidsen af hver geistlig Orden staaer en General eller Regent, som efter tre Aars Forløb afløses og en nye vælges af Ordenens Foresatte, residerer i Rom og kun er Paven ansvarlig; dog har han i nogle Ordener en Admonitor ved Siden, som controlerer hans Skridt i Ordenens Navn og tør give ham Erindringer ved constitutionsstridige Handlinger. Generalernes Definitorer eller Raader ere **Provincialerne**, der forestaae Klosternes Visitation og Regjering i de enkelte Provindser. De danne, under Generalens Forsæde, hele Ordenens Generalcapitel og præsidere igjen som Generalvicarer ved Provincialcapitlerne, hvori de enkelte Klostres Foresatte, som stemmeberettigede Capitularer (suffraganei) deeltage. Disse, som efter de ved forskjellige Ordener vedtaane Navne, hede **Abbeder**, **Priorer**, **Superiorer**, **Guardianer**, **Provster** og **Rectorer**, og i den canoniske Rets Betydning ere Prælater, forhandle hver for sig sit Klosters Anliggender i et Capitel eller Convent med sammes til Choret hørende Munke. Derfor føre Choristerne Navnet **Conventuale** og **Fædre** (patres), til Forskjel for de ringere Munke, hvilke da de endnu ere Begyndere, og ei deelagtige i den høiere præstelige Vielse, eller og kun Læabrødre, som Klosteret bruger til Huustjeneste, kaldes **Brodre** (Fratres). I Tiggerordener udsendes blot de sidste til Termineren, hvorimod Fædrene alene ere berettigede til **Udøvelsen** af præstelige Embedsforretninger i Klosteret og de Kirkesogne, der tilhøre samme. De enkelte Klostres Capitler i en Provinds staae under Provincialen, som deres Øvrighed i første Instans; den sidste Instans for alle en Ordens Medlemmer er sammes General, der ogsaa dirigerer den anden og tredie Orden. Nonneklosterne have en lignende Forfatning, dog kunne de ei bestaae uden en Provst, som med sine Capellaner forvalter det geistlige Embede hos dem. Naar de ei høre til nogen anden Orden ere de ligesom Hospitaler og alle ikke eximerede Klostre, underkastede Biskoppens eller den med biskoppelig Magt forsynede Prælats Jurisdiction og Opsigt, i hvis Dioces de ligge. De ikke eximerede Klostre have stedse været mindre til Hierarchiets Tjeneste og med mere Tro-

skab opfyldt deres oprindelige Bestemmelse, naar de ei forlode deres Regler, end de eximerede og strengt forenede Ordenscorporationer; hvilke afvege saa meget mere for deres religiøse Bestemmelse, jo skarpere og mere militærisk Subordinationsforholdet var imellem deres Foresatte og jo mere det blev deres Hovedhensigt, at skaffe sig Herredom over Fyrsterne, vinde politisk Indflydelse og af alle Kræfter og Midler fremme Hierarchiets Fordringer. Den romerske Stols troeste, lydigste og brugbareste Redskaber til at udføre sammes vidtudseende Planer, vare Tiggerordenerne, som derfor ogsaa med Ret ofte ere blevne kaldte Pavens staaende Hære. Det manglede dem heller ikke paa Opmuntring og Belønning. Munke, der udmærkede sig ved Duelighed og Iver i Pavens Tjeneste kunde vente de meest indbringende geistlige Kald. Til Bispedommer, der ei som de tydske, ere afhængige af adelige Capitularer, staaer Veien langt lettere aaben for dem end for almindelige Geistlige, og det er bekjendt at geistlige Ordeners Generaler og Definitorer hyppigen ere indtraadde i Cardinalscollegiet, ja endog have naaet den pavelige Værdighed. — Men langt over alle andre geistlige Ordener, ja over Kirken selv steeg en Corporation, der dog forbød sine Medlemmer Antagelsen af ethvert geistligt Embede eller Prælatur og dog i den Kunst at herske overgik baade den verdslige Regiering og dens geistlige Medbeilere. Her menes Jesu Selskab (Jesuiterne), hvis Forfatning, Historie og Virksomhed har saa meget Eget, at det ei kan henføres til nogen af de ovennævnte Classer af geistlige Ordener. Thi, medens de, der kun opoffrede sig Contemplation og Andagt, frembøde faa characteristiske Træk, og for det meste blot vare forskjellige fra hverandre i Navn, Dragtens Snit og Farve, større eller mindre Strenghed i Regler, flere eller færre Bodøvelser, og selv de mere virksomme, der ved Underviisning, som Sjelesørgere og ved Velgjørenhed, saavelsom ved Intriguer i Familier og ved Hoffet virkede udad, overalt viste samme Manerer og med liden Afvexling søgte at drive Munkedommets bekjendte Thema igjennem, opsvingede Jesu Selskab sig snart til et universalhistorisk Phoenomens Rang, som er det ene

ste i sit Slags. Den mindste Deel af denne Storhed udgik fra Stifteren, hvis Berømmelse mere skyldes hans Efterfølgeres Klogskab og Energie end ham selv. Inigo eller Ignats var den yngste af en spansk Adelsmands elleve Børn og blev født paa Faderens Stammeslot Loyola i det Biskayiske 1491. Han kom derpaa som Page til Ferdinand den catholskes Hof og traadde i Krigstjeneste uden at vise sig anderledes end forfængelig, galant og ridderlig. Et svært Saar, som han erholdt i Benet ved Pampelonas Forsvar mod de Franske 1521, afbrød hans militære Løbebane. Under den langvarige Cuur, han maatte udholde i Loyola, drev Kjedsomhed ham til Læsning, og, da man gav ham Jesu Levnet og Helgenes Legender, opflammedes hans levende Phantasie ved de sidstes Eventyrer. Da hiint Saar gjorde ham halt paa Livstid og syntes at berøve ham Haabet om, for Fremtiden at gjøre Lykke hos Damer, besluttede han at opoffre sig den hellige Jomfrue Maria. Efter at have erholdt sin Sundhed, forlod han derfor sin Familie, aflagde det ridderlige Smykke ved det undergjørende Mariebillede i Montferrat og begyndte at plage sig i frivillig Fattigdom med Bøn, Vaagen og Pidsken, hvorved han ligesom den hellige Frants af Assissi var udsat for de underligste Anfægtninger af Djevelen. En Valfart til det hellige Land skulde sætte Kronen paa disse Forøvelser til geistligt Ridderskab. Virkeligt kom han derhen 1523 som en betlende Pillegrim, men vendte alerede næste Aar tilbage til Barcelona, da Munkene i Palæstina ei vilde fremme hans Iver til Tyrkernes Omvendelse. Nu følte han, hvor meget Mangel paa lærde Kundskaber var hans Planer i Veien og blandede sig med Skoledrenge for at lære Latin. Omendskjøndt han heri gjorde mindre Fremgang end i Gudsfrygt gik han dog alerede 1526 til Alcala, hvor han lagde sig efter philosophiske Studier, nærede sig af Tiggerie og opkastede sig til Folkelærer i Christendommen. Dette ubeføiede Kald paadrog ham Forfølgelser fra Inquisitionens Side, hvilke bevægede ham til 1528 at vende sig til Paris: der bragte han det endeligt saa vidt i det latinske Sprog og de

philosophiske Videnskaber, at han 1534 erholdt Magisterværdigheden. Derhos havde han fortsat sit yndede Tiggerie, men indskrænket sine Omvendelsesforsøg til nogle faa Medstuderende, af hvilke han sammenhvervede et Selskab, som 1534 ved høitidelige Løfter forbandt sig til frivillig Fattigdom, til de Vantroendes Omvendelse og til en Valfart til Palæstina. Pierre le Fevre, en Savoyard, Franté Xavier, en Navareser, Jacob Lainez og Nicolaus Bobadilla, to kraftige aandrige Spanier og Rodriguez, en portugisisk Adelsmand vare Loyolas første Medbrødre. Til disse kom siden nogle mindre betydelige Subjecter i Paris og derpaa i det Venetianske, hvor dette Selskab drev omkring 1537, prækede, tiggede og gjorde Bod. En Tyrkekrig hindrede Reisen til Jerusalem, hvorfor de Forbundne adspredte sig ved Universiteterne i Øvre=Italien for at hverve nye Medlemmer. Loyola selv gik med Le Fevre og Lainez til Rom, hvor han endeligt 1539 udførte sin Plan, at stifte en nye eiendommelig indrettet Orden. Han kaldte den, ifølge en Vision, han foregav at have havt, Jesu Selskab og forpligtede Medlemmerne, hvis Stamme de ovennævnte vare, ei alene til de sædvanlige Munkeløfter, Fattigdom, Kydskhed og blind Lydighed mod deres Foresatte, men og til et fjerde Løfte, nemlig uden Vægring og uden Løn at begive sig til ethvert Land, hvorhen Paven vilde sende dem som Missionærer til Kjettere og Vantroende eller i anden Kirkens Tjeneste, og anvende alle mulige Kræfter og Midler for at udføre deres Ærender. Novicerne skulde blandt andre geistlige Øvelser, ogsaa prøves ved de laveste Tjenester hos de Syge, thi Xaviers Exempel havde gjort det til en særdeles Hæderspunkt at udsue de Syges ækleste Saar i Hospitalerne. En Bulle af Paul den 3die bekræftede i Aaret 1540 denne i sit Øiemed Pavedommet saa meget lovende Orden, hvis Medlemmer næste Aar ved en Forsamling i Rom udnævnte Stifteren selv til første General. Denne Udmærkelse havde Ignatius vel fortjent ved sin heroiske, sine Brødre henrivende Enthusiasmus, om han og manglede de fleste andre Aandsegenskaber, en saadan Post fordrede. Desuagtet havde han

kun viist sig som en velmenende geistlig Eventyrer, der bildte sig ind at have Visioner og troede sig kaldt af Gud til Kirkens Helt, men ei syntes en Bestyrelse i det Store voxen. Endnu som General drev han med en Iver, der gjør hans Forstand mindre end hans Hjerte Ære, Elting, der mere passende burde tilfaldet Selskabets ringere Medlemmer. I Ordenshusets Kirke i Rom forrettede han de laveste Tjenester, gav sig af med smaae Børns Underviisning, skjøndt han ei var det italienske Sprog fuldkommen mægtig og samlede Almisser til at forsørge Jøder og offentlige Fruentimmer, hvis Omvendelse han især drev paa; medens hans lærde og videre seende Venner, fornemmeligt Lainez, der stedse var om ham, med sjelden Klogskab forstod at udspinde hans raae Udkast til Jesuiter-Ordenens Organisation og Befæstelse. Heri understøttedes de af de gunstigste Omstændigheder. Paverne Paul den 3die og Julius den 3die, som vel anede, hvilke Støtter de vilde have i Jesuiterne mod det overhaandtagende Reformationsværk, tilstode disse regulerede Klerker Forrettigheder, som endnu ingen Corporation i Kirken eller Staten havde erholdt. De skulde ei alene nyde saavel Tiggermunkenes som de ikke ordenspligtige Geistliges Rettigheder og tilligemed deres Eiendomme være aldeles befriede fra al biskoppelig og verdslig Jurisdiction, saa at de foruden deres Ordensforesatte og Paven ei behøvede at erkjende nogen Herre paa Jorden, være beføiede til at udøve ethvert Slags præstelige Embedsforretninger, Parochialrettighederne til Trods hos Mennesker af alle Stænder, selv under et Interdict; men de turde endog, hvad der ei engang er Erkebiskopperne ubetinget tilladt, egenmægtigt absolvere for alle Synder og Kirkestraffe, forvandle Lægfolks Løfter til andre gode Gjerninger, uden videre pavelig Bekræftelse overalt erhverve Kirker og Godser, anlægge Ordenshuse, og efter Omstændighederne dispensere sig selv for Iagttagelsen af de canoniske Timer, af Faster og Forbud mod Spiser, ja endog for Brugen af Breviaret. Desuden var det frit overladt Generalen der havde uindskrænket Magt over alle Ordenens Medlemmer, at

sende dem i ethvert Slags Ærende, hvorhen han vilde, selv blandt excommunicerede Kjettere, vilkaarligen ansætte dem overalt som Lærere i Theologien og beklæde dem med akademiske Værdigheder, der skulde gjelde lige saa meget som Universiteternes. Disse Privilegier, som sikkrede Jesuiterne tilligemed en større Frihed, med Hensyn til de kirkelige Pligter, endog Lægfolk nok, en geistlig Magt, der næsten grændsede til den pavelige, havde de erholdt af Paverne formedelst deres Bestemmelse til Missioner, for blandt Kjettere og Hedninger at kunne føie sig efter enhver Levemaade, og, hvor de fandt Adgang, uden Hindring og videre Fuldmagt organisere nye pavelige Kirker; men den almindelige Betydning, hvori de toge deres Rettigheder og Friheder, lod saa meget visfere befrygte en uberegnelig Udvidelse og en for alle geistlige og verdslige Autoriteter farlig Anvendelse af samme, jo mere bestemt deres Ordens Forfatning sigtede til Organisationen af et uafhængigt Monarchie midt i alle Verdens Stater. Denne Forfatnings Hovedgrundsætning var almindelig Udbredelse i det menneskelige Selskab ved den høist muligt faste indvortes Sammenhæng som Orden. Ifølge samme deelte Jesu Selskab sig i flere Classer eller Stænder. **Novicerne**, der vælges af de meest talentfulde veldannede Ynglinge og Mænd, uden Hensyn til Fødsel og udvortes Forhold, og to Aar prøves i egne Noviciathuse ved alle optænkelige Selvfornægtelser og Lydighedsøvelser, om de ere duelige til Ordenens Øiemed, ere endnu ei virkelige Medlemmer af Ordenen. De ringeste af disse ere de **verdslige Medarbeidere** eller Coadjutorer, der ei gjøre noget høitideligt Klosterløfte og derfor igjen kunne forlade Ordenen. De tjene Ordenen, deels som de høiere Medlemmers Undergivne og Medhjelpere, deels som Forbundne, som den tredie Ordens Medlemmer den første, og danne ligesom Folket i Jesuiterstaten. Fornemme Mænd, Embedsmænd og andre Personer af Indflydelse, f. Ex. Ludvig 14de i hans Alderdom, havde undertiden den Ære at optages i denne Grad, for ubemærket at kunne virke i det borgerlige Selskab til Ordenens For-

deel. Høiere i Rangen staae Skolastikerne eller Discip-lene og de geistlige Coadjutorer, som maae besidde lærde Kundskaber, aflægge høitidelige Munkeløfter og især maae forpligte sig til Ungdommens Underviisning. De ere Jesuiterstatens Embedsmænd, hvilke den bruger som Professorer ved Akademierne, som Prædikanter i Stæderne og ved fyrstelige Hoffer, som Rectorer og Lærere ved Collegierne, som Hovmestere og Samvittigheds-raader i Familierne, den vil iagttage eller vinde, og som Medhjelpere ved dens Missioner. Adelen eller den øverste Stand udgjør Professerne, der blot bestaae af de meest erfarne Medlemmer, hvis Verdensklogskab, Energie og Troskab mod Ordenen er prøvet. De aflægge Profes, da de foruden Munkeløfterne endnu forpligte sig ved et fierde Løfte, at paatage sig alle Slags Missioner, og tjene, naar de ei leve beqvemt og andægtigt sammen i Profeshusene, Ordenens egentlige Prytaneer og Rid-dersæder, som Missionærer blandt Hedninger og Kjettere, som Bestyrere af Colonierne i andre Verdensdele, som Fyrsternes Skriftefædre og Ordenens Residenter paa Stæder, hvor den endnu ingen Collegier har og vil nedsætte sig; de ere derimod aldeles fritagne fra Forpligtelse til Ungdommens Underviisning. Kun Professerne have Stemme ved Generalens Valg, der selv maa have været Profes og af dem igjen vælger Assistenter, Provincialer, Superiorer og Rectorer. Generalen beklæder sit Embede paa Livstid og residerer i Rom, hvor en Adminitor staaer ham ved Siden saavelsom fem Assistenter eller Raader, der forhen hos ham repræsenterede de fem Hovednationer, Italiener, Tydske, Franske, Spanier og Portugiser. Han er Centralpunktet for hele Ordenens Regjering og erholder ved maanedlige Beretninger fra Provincialerne, ved Fjer-dingaars-Beretninger fra Profeshusenes Superiorer, fra Rectorerne i Collegierne, der ere Jesuiternes vist nok ei meget klosterlige Klostre og fra Noviciatmestrene, Noticer om mærkværdige Ordensbegivenheder, om politiske Begivenheder, om de enkelte Medlemmers Characterer, Duelighed og Fortjenester, hvorpaa han bestemmer, hvad der skal gjøres og hvorledes hver prøvet Sub-

ject skal bruges. Alle maae adlyde ham blindt hen, selv imod deres egen Overbeviisning; mod hans Befalinger gjelder ingen Appellation, ja han kan endog forandre enkelte Ordensregler, uddrive Medlemmer uden Underretning eller exilere dem ved Bortsendelser, paalægge eller eftergive Straffe, som han finder for godt. Ignatius Loyola, der døde i Rom den 31te Juli 1556 efterlod Ordenen Udkastet til denne Constitution og en mystisk Opbyggelsesbog, kaldt exercitia spiritualia (aandelige Øvelser), hvis Brug er formeligt blandt Jesuiterne og maa udfylde enhver Novices første fire Uger. Ordenens hurtige Udbredelse, hvilken allerede i Aaret 1556 talte 1000 Medlemmer i 12 Provindser, forskaffe denne sværmersk-religiøse, dog forresten ikke store Mand et uforgjengeligt Navn, og Æren af en Canonisation der blev ham til Deel 1622. Den første jesuitiske Provinds var Portugal, hvor Xavier og Rodriguez allerede 1540 paa Kongens Indbydelse havde anlagt Collegier. Ei mindre hurtigt gik det med Jesuiternes Udbredelse i de italienske Stater, hvor Pavens Anseelse var dem til Understøttelse, i Spanien, hvor Bisskopperne vel i Førstningen satte sig imod disse nye Gjester, men hvor de Stores Exempel seirede*), og i det catholske Tydskland, hvor Bayern og Østerrig modtog dem med Privelegier og Fundationer. Paa Universiteterne i Wien, Prag og Ingolstadt erholdt de en Overvægt, som de i to Aarhundreder bleve i Besiddelse af. I deres strengt hierarchiske Grundsætninger, i deres rastløse enthusiastiske Virksomhed og i deres heldige Omvendelsesmaneer erkjendte de paveligt sindede Fyrster og Paverne selv den virksomste Modgift mod den stærkt tiltagende Protestantismus. Selv det store Publikum anbefalede de sig snart som Børn af en modern Tidsaand, med hvilken selv saadanne Mænd, der ellers vare Munkene ugunsti-

*) Een af de mægtigste Grander Frants Borgia, Hertug af Gandia blev selv Inigist; saaledes kaldte man Jesuiterne i Spanien efter Stifteren Inigo (Ignatius).

ge, let bleve enige. Thi Institutter, som manglede Retningen mod det Praktiske og en lys Udside, kunde, efter Videnskabernes og den sunde Fornufts Gjenopblomstren, ei længer gjøre nogen Lykke, den oplivede Verden vilde nu heller anføres til Handlen end til Beskuen, og Tiggermunkene, som vist nok endnu lode sig see og høre overalt, havde overlevet deres meest glimrende Epoche. De, der fandt Franciskanerne for plumpe og lave, Dominicanerne som Moralister og Inquisitorer for strenge og mørke, syntes desto bedre om de fiintdannede, muntre, omgjængelige Jesuiter. Uvirksom Dvælen ved Bøn og Sang kunde ingen bebreide dem, selv i deres Profeshuse iagttoges ei de canoniske Timer, intetsteds, selv som Lægfolks Sjelesørgere, opholdt de sig længe ved Andagtsøvelser, omhyggeligt vogtede de sig for alt Skin af Stolthed over en særdeles Hellighed og i deres Dragt lignede de ganske andre Geistlige, ja de turde endog, hvor de kunde haabe at finde lettere Adgang uden geistlige Kjendemærker, ogsaa ombytte denne Dragt med den i Landet brugelige. Iøvrigt vare de instruerede i at gaae frem med Mildhed ved deres geistlige og politiske Virken, vinde Menneskene ved Eftergivenhed mod deres Egenheder, aldrig aabenbare kjæmpe selv mod erklærede Modstandere og overhovedet ei lade see noget Lidenskabeligt, men holde deres Hensigter og Forholdsregler hemmeligt, og ved udvortes Kulde og Tilbageholdenhed, hemmeligen med desto mere Sikkerhed drive igjennem hvad der kunde vække offentlig Modstand. Aanden i denne Levekunst og Smidighed i alle Slags Forretninger og Stridigheder udgik især fra deres anden General, Jacob Lainez's statskloge Maximer der med Klogskab vidste at formilde hvad der i Stifterens Regler endnu var Mørkt og Munkemæssigt og afpasse samme efter Ordenens Øiemed og passende med Tiden. Denne var oprindeligen ingen anden end at redde og befæste det pavelige Universalmonarchie mod enhver Opposition af Protestantismen, Fyrsterne og Nationalbiskopperne. Derpaa arbeidede Jesuiterne planmæssigt under det Firma, at befordre Religionen og Guds Ære eller in majorem Dei gloriam, som deres Vaabens Devise siger, og, da

hertil ei gaves noget tjenligere Middel end Aandens og den offentlige Menings Underkuelse, bemægtigede de sig Ungdommen ved at anlægge Skoler og Boxne ved Omgang, Skriftestol og Prædikener. Da Lainez døde 1564 var denne Tendens og den samme tilsvarende kraftige Aand alerede trængt saa dybt ind i Ordenens indre Liv, at Exemplet paa klosterlig from Andægtighed, hvortil hans Efterfølger, den ligesom Ignatius senere canoniserede Frants Borgia og Paverne Paul 4de og Pius 5tes Ønske, at denne Orden som alle de andre skulde vende tilbage til Jagttagelsen af de canoniske Timer, bleve uvirksomme. De følgende Paver og Generaler lode Ordenen beholde den samme uundværlige Frihed for al Munketvang og snart viste dens Hensigtsmæssighed sig i et klart Lys, ved de betydelige og følgerige Fortjenester, hvoraf den kunde rose sig. Jesuiternes Missioner uden for Europa havde, hvis man tør troe deres egne Fortællinger, en Fremgang, der grændsede til det Utrolige; disse Missioner havde alerede Frants Xavier begyndt med 1541 i det portugisiske Ostindien. Han omvendte i Forening med de eftersendte Medhjelpere Hundredetusende i Goa, Travancor, Cochin, Malacca, Ceylon og selv i det gjenstridige Japan, og døde 1551 paa Veien til China med Berømmelse for sand heroisk Opoffrelse i Religionens Sag, hvorved han erhvervede sig Navn af Hedningernes Apostel og Canonisation. Hans Seire over Hedenskabet befæstedes ved Inquisitionens Grusomhed i Goa, medens andre Jesuiter gik til Sydamerika og virkede heldigen til Indbyggernes Civilisation og Underkastelse i Brasilien og Paraguay. Kun Afrika viste sig gjenstridig; de vestlige Kyster modtoge ei engang Jesuiterne, og i Østen bleve de forjagede af Copterne, og ophængte som Landsforrædere af Abyssinierne, hvilke de med Portugals Hjelp en tidlang havde behersket. I Europa tiltog deres Anseelse desto hurtigere. At Tilintetgjørelsen af de for Papismen høist farlige Spor, som Reformationen havde efterladt selv i catholske Lande, fornemmeligt var Jesuiternes Værk, modsiger Ingen, og hvad der til Skolevæsenets Forbedring kun

i det Smaae og kun for de lavere Classer var begyndt af Barnabiter, Somasker, den christelige Læres Fædre saavelsom Oratoriums og endeligt af Piaristerne, det udførte de i det Store og for de høiere Stænder. Claudius Aquaviva af Hertugernes af Atris Slægt, Jesuiternes General fra 1581 til 1615, blev deres Pædagogiks Skaber, og hans Værk ratio et institutio studiorum societatis Jesu Instructionen for de vidtberømte Jesuiterskoler. Disse vare indrettede i deres Collegiers anseelige Bygninger, deels som Opdragelsesanstalter eller Pensioner (convictoria alumnorum) for Drenge af alle Stænder, deels som Seminarier eller Planteskoler for Ynglinge, der skulde træde ind i Ordenen, indtil de skulde indtræde i Noviciatet. Underviisning meddeelte de i Collegierne sammenlevende Skolastiker eller Coadjutorer efter Methoder, der vare vel beregnede paa Ungdommens Tarv, holdt Prøven ved deres paafaldende heldige Følger og endnu i det 18de Aarhundred gjaldt som Mønstre. En mere frie Aand ved uafladelig Opsigt, en venskabelig Nedladelse til Disciplene og en viis Omsorg for Vedligeholdelsen af deres Uskyldighed og Sædelighed udmærkede dem fremfor alle andre Klosterskoler; Kjerlighed og Fortrolighed regjerede; alt hvad der var istand til at oplive Kappelysten, offentlige Taleøvelser, Præmier, Ærestitler anvendtes for at anspore Fliden; for Legemsdannelsen gaves der gymnastiske Øvelser, og selv den udvortes Anstand for det selskabelige Liv forfinedes ved theatralske Forestillinger. Vist nok vare disse Comoedier, der skulde lokke Publikum og det ofte meget slette Latin, som Disciplene selv ved Spillet maatte betjene sig af, ei Jesuiternes lyse Side; Mangel paa Grundighed og de gamle Classikers vilkaarlige Lemlæstelse gjorde dem desuden forhadte og foragtelige for Philologerne. Alligevel havde de som de bedste Læreanstalter paa den Tid, stort Tilløb; ofte talte et Collegium flere hundrede Disciple; den adelige Ungdom blev næsten udelukkende dem betroet og selv tilsendt fra protestantiske Lande, hvorved man, fra protestantisk Side saae sig nødt til at anlægge Lyceer og Ridderakademier, efter den høiere tragtende Tidsaands Tarv. Jesuiterne droge den stør-

ste Fordeel for deres Orden af deres Skoleanstalter, nemlig den, tidligt at kunne vælge de bedste Hoveder og uddanne dem for deres Diemed; deraf er det forklarligt, hvorledes Jesuiterne kunde udmærke sig saa meget ved videnskabelige Fortjenester og sætte sig i Agtelse hos den lærde Verden. Jesuiter som Serrarius, Petavius, Sirmond, Tursellin, Bellarmin, Balde, Mariana og Flechier befordrede Historie og Geographie, Sprogstudium og Veltalenhed, selv uden for deres Orden og deres Kirke. Disse unægtelige Fortrin forstod ingen bedre at gjøre gjeldende end Jesuiterne selv; Mængden maatte i dem see Menneskeslægtens Reformatorer og Velgjørere. Derhos forøgedes deres Huse og Eiendomme mærkeligt; deres Kirker og Skriftestole bleve ei tomme; de forstode med megen Duelighed at skaffe sig Testamenter og Gaver og iagttage enhver Fordeel, som den lettroende Andagt og deres omfattende Forbindelser tilbød dem. Imidlertid vilde de hverken gjennemskues i deres indvortes Forfatning eller efterlignes, og, da en Deel Fruentimmer i Italien og ved Nederrhin i Aaret 1623 faldt paa, paa egen Haand at træde sammen i en Orden under Navn af Jesuitinder, som i Forfatning, Embeder og Grader var en fuldkommen Copie af Jesu Selskab, forbød de disse, som Loyola alerede i et lignende Tilfælde havde gjort, al Nærmelse, og udvirkede 1631 en pavelig Breve til fuldkommen Ophævelse af disse aldrig erkjendte Halvsøstres Orden. Derimod gjorde Jesuiterne selv gjentagne, men mislykkede Forsøg paa at nedsætte sig i England og i de nordiske protestantiske Stater. Dog havde de, uden at taale nogen qvindelig Green, i Aaret 1618 bragt det til 13,112 Medlemmer i 32 Provindser. Stolte over denne Blomstren høitideligholdt de 1640 under Generalen Vitelleschi med stor Pomp deres Ordens hundredeaarige Jubilæum, en Fest, hvis Glæde dog ei kunde være gandske ublandet. Thi, uagtet det store Bifald, de fandt ved Hofferne og iblandt Folket, ansporede dog snart den ikkejesuitiske Geistlighed og de Lærde den Skade, hvortil Jesu Selskab udstrøede Sæden. Universiteterne, Biskopperne og Præsterne stode de i Veien ved Privelegier, der, hvor de gjorde dem

gjeldende, maatte skade og fortrænge Lærestanden og Geistligheden; og de gamle Munkeordenes Misundelse, hvilken de havde vakt ligesaa meget ved Indgreb i deres Rettigheder som deres Lykke, gav Jesuiternes ugeistlige, tvetydige Opførsel Stof nok til Klager og giftige Angreb. De iagttage intetsteds nogen Demarcationslinie mod andre Ordeners Virkekreds og forliges blot med Carthæuserne, der vare de eneste Geistlige uden for deres egen Orden, som de maatte skrifte for, i Betragtning af Carthæusernes Taushed. De altfor virksomme Jesuiter vakte ogsaa Statsembedsmænds og Juristers Mistillid og Iversyge ved at blande sig i politiske Foretagender, hvis fordærvelige Virkninger allerede sporedes i Portugal under Johan 3die og deres Elev Sebastian, og efter dennes Død bevirkede Rigets Overgivelse til den spanske Krone. Derfor afværgede Parlamentet og den høie Geistlighed i Frankerig i tyve Aar med Bestemthed Jesuiternes Forsøg paa at sætte sig fast der. I Fællesskab med disse erklærede Universitetet i Paris deres hele Institut for unyttigt og uforeneligt med den gallicanske Kirkes Rettigheder, og de skyldte fornemmeligt Hoffets Yndest, at de endeligt 1562 under Navn af Collegiet i Clermonts Fædre fik Adgang i Frankerig mod et ydmygende Afkald paa Brugen af deres vigtigste Privelegier. Uagtet denne indskrænkede Tilstand forstode de dog snart at sætte sig fast i Paris og de sydlige og vestlige Provindser, i de borgerlige Uroligheder under Beskyttelse af Guiserne, hvis Forretninger de besørgede, gjøre de franske Protestanter Afbræk, lidt efter lidt gjøre deres Privelegier gjeldende og holde sig, uagtet Mistanken om Deeltagelse i Henrik 3dies Mord. Vel bleve de 1594 høitideligt forviiste af Frankerig som Majestætsforbrydere for deres Elev Joh. Chatels Attentat mod Henrik 4des Liv, dog holdt de sig uafbrudt i Toulouse og Bourdeaux, bleve igjen paa Pavens Forbøn hos Henrik 4de optagne 1603 og spillede som Hoffets Skriftefædre snart igjen den forrige Rolle. Man kunde ei overbevise dem om den høist sandsynlige Deeltagelse i Ravaillacs Gjerning; hvori den Bog, den spanske Jesuit Mariana forsvarer Kongemord, hjalp de selv til at fordømme og bleve

ved List og Smigrerie mod Hoffet i uforstyrret Anseelse. End nu mere Indflydelse erholdt de i Tydskland, da Ferdinand 2den og 3die vare deres lydige Disciple. De udviklede i Trediveaarskrigen et ualmindeligt politisk Talent; de Catholskes Ligue, hvori de vare Sjelen, gjorde intet Skridt uden dem; de turde 1629 inddrage de, ifølge et keiserligt Mandat af Rigesstæderne restituerede catholske Kirkegodser til Skade for Ordenen, som de havde tilhørt; Pater Lamormain, en Jesuit og Keiserens Skriftefader, styrtede den berømte Wallenstein og holdt det iversyge Baiern paa Østerrigs Partie ved sine Medhjelpere. Men, medens de her glimrede som Statsmænd, dog uden at kunne hindre Religionstolerancens Seier, udbrød et nyt Uveir over dem i Frankrig og Nederlandene ved de jansenistiske Stridigheder. Det parisiske Universitetes gamle Had hvilket stedse havde arbeidet imod at indrømme dem Læresiole, levede op paa nye og modsatte sig, i Forbindelse med Jansenisternes moralske Rigorismus, Jesuiten Moline og hans Ordensbrødres notoriske Semipelagianismus (Sammenlign Artiklerne Naade og Jansen). Jesuiternes gode Ryate fik ulægelige Saar ved Pascals berømte Provincialbreve hvilke fra 1656 ofte bleve trykte, læstes begjerligt i hele Europa, og anførtes som Vidne i den Fordømmelsesdom, som Pave Innocens den 11te 1679 fælde over 65 anstødelige Sætninger, for det meste af jesuitiske Casuister: de fremstillede Jesuiternes fordærvelige Virksomhed i Lære og Handlinger med en saa overvældende Vittighed og dialectisk Kunst, at disse i den første Angst ei vidste noget Middel imod dem uden Skjeldsord og Voldsomheder. Men det hjalp dem lidet, at de ved Ludvig 14des jesuitiske Skriftefædre la Chaise og Le Tellier udvirkede kongelige Decreter og pavelige Buller gave Jansenismen Dødsstødet og den berygtede Constitution Unigenitus endeligt skaffede dem en fuldkommen Seier; i de Velsindedes Øine bleve de dog stedse mistænkte for Hengivenhed til de af Pascal anførte Læresætninger af deres fornemste Casuister, hvilke maatte give den Eftertænksomme den meest oprørende Oplysning om deres ofte gaadefulde og tvetydige Opførsel. En slap Moral, som

passede til den usædelige Tidsaands Tilbøielighed og underkastede Grundsætningerne for Menneskenes Handlen en egennyttig Klogskabs Indgivelser og udvortes Omstændigheder, og helligede de slette ste Midler for gode Hensigters Skyld; Probabilismus, et System af Maximer og Leveregler for Lastefulde saavelsom for Dydige, hvilket tillod Alt, hvad der paa nogen Maade lod sig forsvare ved sandsynlige Meninger; Besmykkelser for Meeneed og alle Slags Forbrydelser, snart ved vilkaarlige Ordfordreielser, snart ved tvetydige Udtryk og forvirrende Fortolkninger, snart ved hemmeligt Forbehold (reservationes mentales), hvorved man kun behøvede at tænke sig noget andet end man sagde og gjorde for at være retfærdiggjort for sig selv i Henseende til de groveste Synder 2c: disse ere de Bebreidelser, hvis Detail man maa kjende af Pascals Breve eller af Jesuiterne Sanchez's, Baunys, Escobars, Suarez's og Busenbaums Skrifter for at vide hvad Jesuiterne have været for Verden. Deres eget Forsvar herimod bestyrker den imod deres Moral vakte Mistanke, da de formildede og eftergave Halvparten, hvor det Hele skulde forkastes. Dertil kom endnu andre Beskyldninger, som de endnu mindre kunde gjendrive. Det Ugrundede i deres Læremaade og deres Skolers theatralske Uvæsen havde Mariana, en lærd spansk Jesuit, selv dadlet: deres grove Ordensegoismus var i Sicottis Monarchia solipsorum offentligt stillet i Gabestokken; mod den Letsindighed, med hvilken de ved Hedningenes Omvendelse tillode de gamle Afguders fortsatte Tilbedelse under den Betingelse, at de Omvendte derved skulde tænke paa Christus og Jomfrue Maria og mod deres Uforligneligbed med de øvrige Missionairer i China havde alerede adskillige pavelige Buller ivret uden Virkning, desuden opdagede man hist og her en meget betænkelig Overeensstemmelse mellem deres Sæder og deres eftergivende Moral, fordi de ved deres Udsvævelser ei stedse gik forsigtigt nok til Værks; hvorfor endog de af dem omvendte Irokeser i en Fredsslutning 1682 udtrykkelig betingede sig Bortfjernelsen af disse lystne Ordensbrødre der gjorde alt, hvad Jesus ikke havde gjort. Fra nogle Steder i

Italien bleve de ligeledes forviste for deres utilladelige Omgang med Koner og Piger, og endnu erindrer man den Afsky, som Europa følte (1731) ved Processen mod Jesuiten Girard fordi han ved Skriftemaalet havde krænket den uskyldige Frøken Cadiere. At Jesuiterne aldeles ikke arbeidede paa den sande Religions og Dydens Befordring, men kun paa Pavemagtens Udbredelse og derhos paa deres egen Nydelse og Fordeel, indsaae man mere og mere almindeligt. Den sidste Bebreidelse bekræftede Kjøbmændenes Klager over den betydelige Handel, som Jesu Selskab drev med Producterne fra deres Missioner uden for Europa. Den af dem under spansk Høihed af de Indfødte i Paraguay og Uraguay stiftede Republik, hvori de herskede uindskrænket og 1753 talte næsten 100000 Indbyggere, gjorde maaskee deres Regjeringskunst Ære og var muligt det bedste Middel til hine Vildes Civilisation; men at den tillige var Ordenen vigtig som Handelsdepot og Pengekilde, viste sig ved et Bytteforlig, hvori Spanien 1750 overlod syv Reductioner eller Kirkesogne af dette Land til Portugal. Den bevæbnede Modstand, som de Indfødte, 14000 Mand stærk, under Jesuiternes Anførsel gjorde de portugisiske Tropper nødte de concurrerende Magter endeligt til at ophæve hiint Forlig. Trods deres Benægtelse kom de portugisiske Jesuiter herover i en piinlig Undersøgelse, der endnu ei var endt, da et snigmorderisk Forsøg mod Kongens Liv gjorde deres Sag værre. Pombal bragte deres Medvirkning ved dette Attentat til stor Sandsynlighed, og bevirkede endeligt 1759 ved et Edict, hvori Kongen erklærede dem for Statsforrædere, at Jesuiterordenen gandske fordreves af Portugal med Confiskation af dens Godser. Før dette første Slag talte Ordenen 24 Professhuse, 669 Collegier, 176 Seminarier, 61 Noviciathuse, 335 Residenser og 273 Missioner i hedenske og protestantiske Lande, og i det Hele 22,589 Medlemmer af alle Grader, hvoraf Halvparten vare indviede Præster. I Frankerig, hvor Choiseul saavelsom Mad. Pompadour vare indtagne imod dem, bragte Handelen, som de dreve til Trods for alle pavelige Befalinger, dem deres Undergang. Fra 1743 havde de ved deres Udsending La Valette under Paaskud af en Mission anlagt et Han=

delshuus i Martinique, hvilket næsten ene trak Handelen med denne Øes saavelsom Naboøernes Produkter til sig og traadde i Forbindelse med Frankerigs største Kjøbmænd. Men, da to Skibe med en Ladning af to Millioners Værdie faldt i Engelændernes Hænder anlagde Handelshuset Lioncy, til hvilket La Valette havde sendt disse Ladninger, istedet for Betaling, en Proces mod Jesuiterne, fordi de ei vilde give nogen Erstatning; de bleve nu ei alene dømte til at fyldestgjøre Huset Lioncy, men mange af de i Ordenen herskende Misbrug kom nu og for Dagen. Da deres General Lorents Ricci afslog enhver Forandring i deres Constitution med den Erklæring: sint, ut sunt, aut non sint, ophævede et kongeligt Decret Ordenen i alle Stater 1764, som et irreligiøst blet politisk Selskab hvis Øiemed kun var Udvidelsen af dens Magt. Forgjeves udstædede Clemens 13de samtidigen en Bulle, hvori han anbefalede Jesuiterne som de frommeste og almeennyttigste Munke. Fra Spanien bleve de alerede forviste 1767 og kort derpaa fra Neapel, Parma og Maltha, hvilket ustridigt var et Værk af Choiseul og den spanske Minister Aranda. Endeligt forkyndte Pave Clemens den 14de Tidsaandens Dom i den berømte Bulle Dominus ac redemtor noster af 21de Juli 1773, hvorved han aldeles ophævede Jesuiterordenen i alle Christenhedens Stater. Disse Forholdsregler fuldfortes alle rask og voldsomt ved Militaire, da en formelig Undersøgelse havde givet Tid til farlige Modvirkninger. Dog vare, som man fortæller, de betydelige Fonds og Actstykker alerede i Forveien skaffede af Veien, og deres Archiver og Kasser tilfredsstillede ei Forventningen. Ricci, som havde kunnet afvende denne Skjebne ved nogen Eftergivenhed og Forandring i Constitutionen, bekræftede Ordenens Uskyldighed, hvilken nu engang holdt Alt for Ret hvad der kom fra den; thi store, med enhver velordnet kirkelig og borgerlig Forfatning uforenelige Indgreb i Andres naturlige Rettigheder, vare jo sanctionerede ved deres Priveleegier; hvorfor selv deres Tilværelse i en Stat var en Urimelighed. Ustridigt havde derfor Verden Aarsag til at fryde sig ved deres Fald, om og en stor Deel af Ordenens Med-

lemmer aldeles ikke fortjente Straf eller Daddel, og deres tidligere erhvervede Fortjenester stedse ville blive i en god Erindring. Iovrigt tilføiede man Exjesuiterne ingen Fortræd, uden at de maatte forlade deres Huse, aflægge deres Ordensdragt, fraſige ſig al Forbindelſe med hverandre og enten begive ſig under en anden Orden eller under Biſkoppens Opſigt. Af Beløbet af deres allevegne confiſkerede Godſer erholdt de Penſioner, ſom blot Portugal ei udbetalte. Dette Rige ſaavelſom Spanien tilſtod heller ingen Exjeſuit ſit Opholdsſted, hvorimod de taaltes ſom Privatperſoner, i Kirkeſtaten, i Øvre-Italien, i Tydſkland, hvor man behandlede dem meeſt ſkaanſomt, i Ungarn, Polen og ſelv i Frankerig. I den almindelige Dom om Jeſuiternes Undværlighed ſtemmede dog ei Frederik den 2den, mindre af Lyſt til Modſigelſe end for at være ſine catholſke Schleſier til Behag, lade det catholſke Skolevæſen blive i en Forfatning, der Intet koſtede ham, og holde ſig ſelv en indbringende Pengekilde aaben. Imidlertid maatte Jeſuiterne for at holde ſig i de preusſiſke Stater aflægge deres Ordensdragt og opgive deres Conſtitution, og, under Navn af det kongelige Skoleinſtituts Præſter, indſkrænke ſig til Ungdommens Underviisning, dog blev dette Inſtitut ophævet af Frederik Wilhelm den 2den. Nu blev blot Rusland dem tilbage, hvori adſkillige Jeſuithuſe vare indlemmede 1772 med den øſtlige Deel af Polen. Keiſerinde Catharina 2den beholdt dem ſelv efter Ordenens Ophævelſe af Skaanſel mod ſine catholſke Underſaatter og formedelſt Nytten af deres Skoleanſtalter. Czernitſchews og Potemkins Yndeſt ſkaffede dem Tilladelſe til 1779 at anlægge et Noviciat og 1782 at vælge en Generalvicar. Imidlertid havde Omſtændighederne ogſaa forandret ſig i Rom til deres Fordeel. Clemens 14de døde alerede 1774 efter den almindelige Mening, af Gift, ſom Jeſuiterne altid havde ved Haanden, og hans Efterfølger viſte ſig ſom en Ven af det vel undertrykte, men dog langt fra ei gandſke tilintetgjorde Jeſu-Selſkab. Exjeſuiterne, der ligefrem erklærede hiin Ophævelſesbulle for ugyldig, fordi man havde fordømt dem uhørt, bleve anſeete Geiſtlige, der havde meget gjeldende Venner

af alle Stænder, og hvilke man betroede vigtige Lære- og Kirkeembeder. Der gaves endnu mod Slutningen af det 18de Aarhundred uden for Italien, henved 9000, som, efter den herskende Mening, stode i nøie Forbindelse med hverandre og stode under en hemmelig Øvrighed; de skulle og have bemægtiget sig Rosenkorsvæsenet og blandet sig i Illuminaternes Planer. Det Skrig, der en Tid fandt Sted i Allg. deutsche Bibliothek, der saae Exjesuiterne sammensvorne til Protestantismens Undergang og overalt troede at opdage Spor af deres Indflydelse, frembragte dengang megen Snakken om hemmelig Jesuitismus, hvorfor en ærlig Protestant let kunde blive beskyldt, naar han engang talede vel om Catholiker eller omgikkes med dem. Dog forstod man ved Jesuitismus ei alene en Opposition mod alle Pavedommets ugunstige Ideer og Institutter, men og Listighedens Kryben og Luren, Fremgangsmaaden efter den Maxime: „Hensigten helliger Midlerne," ærgjerrige Machinationers skjulte Spil under Mildhedens og Religiøsitetens Maske, som vist nok var blevet mange af Loyolas Sønner til anden Natur. Uden at lade sig forstyrre ved slige Angreb af en ofte uretfærdig Partiskhed, haabede Exjesuiterne imidlertid, vel forenede med hverandre, deres Ordens Gjenoprettelse, hvoraf efter deres Troe Menneskehedens Vel er afhængigt. Et Forsøg paa 1787 igjen at leve op som Vicentiner, slog Feil, og Troens Fædre, en geistlig Orden, som Paccanari, en fanatisk Tyroler og fordums pavelig Soldat, stiftede meest af Exjesuiter, under Beskyttelse af Enkehertuginde Mariane 1795, og ved den let overtalte Paves Hjelp med forandrede Regler satte i Virksomhed i Rom som et nyt Optog af Jesu Selskab, bleve ei erkjendte som Medbrødre af de gamle Jesuiters hemmelige Foresatte, og derfor i Italien og Frankerig, hvor Fesch endnu begunstigede dem, givne til Priis for det tilintetgjørende Politie, og i England (hvor Abbed Broglio virkeligt havde oprettet et Collegium af dem ved London) for Hungeren. Inniere Sammenhæng med Exjesuiternes Planer var det som Pius 7de gjorde for dem. Han bekræftede deres Orden 1801

i Hvide-Rusland og Lithauen, hvor den endnu blomster indskrænket til pædagogisk og præstelig Virksomhed og oprettede den igjen i Stilhed 1804 paa den ved Continentets Skjebne gandske isolerede Øe Sicilien, hvorfor det ei heller som underrettede Folk uventet, at denne samme Pave, som 1806 havde canoniseret en Jesuit, benyttede sit første frie Skridt i Foraaret 1814 til Jesuiterordenens Gjenoprettelse. Den desangaaende af ham udstedede Bulle taler om instændige Bønner samt Fyrsternes og Biskoppernes almindelige Længsel efter denne Orden, hvoraf dog neppe noget Menneske vidste noget udenfor Rom og Madrid, og kalder deres Gjenoprettelse en Repristination, for at tilkjendegive, at Ordenen skal opstaae aldeles i samme Skikkelse som den gik under. I denne Forstand blev Noviciatet høitideligt igjen aabnet i Rom den 11te Nov. 1814 af de forsamlede Jesuiter, og derpaa en Coetus af 40 for det meste ved Rang og Dannelse udmærkede Personer optaget. I Efteraaret 1815 indrømmedes dem et Collegium i Modena og de forsømte ei at følge de Indbydelser, der gjordes dem af Kongerne i Sardinien, Neapel og Spanien. Det er bogstaveligen indtruffet ved Ordenen hvad sammes tredie General Frants Borgia sagde for 250 Aar siden: „Som Lam have vi indsneget os, som Ulve regjere vi, som Hunde vil man fordrive os, men som Ørne skulde vi igjen forynges." — Omtrent ligesaadant gik det med de øvrige geistlige Ordener. Joseph 2den forbød 1781 enhver Forbindelse mellem en Ordens Medlemmer i hans Stater og dens Foresatte i fremmede Lande, fornemmeligt med Generalen og med Rom, annullerede alle Exemtioner, satte Munkene under bispelig Opsigt, fjernede Udlændinge iblandt dem, forbød paa ubestemt Tid Antagelsen af Novicer og decreterede kort derpaa alle Ordeners Ophævelse, som førte et blot betragtende Liv. Derved ophørte Trinitarier, Serviter, Cartheuser, Paulaner og næsten alle qvindelige Ordener i de østerrigske Arvestater; kort derpaa bleve alle de Ordener, der endnu vare tilbage, undtagen Benedictinerne af Congregationen Mölk, Piaristerne, Ursulinerinderne, de barmhjertige Brødre og Søstre, indskrænkede til et be-

stemt Antal Medlemmer for hvert Kloster, og ved det nu for stedse gjeldende Forbud domte til gradviis Uddøen, saa at Klosternes Antal i det Østerrigske, der i ti Aar vare nedsjunkne fra 882 til 469 lidt efter lidt maatte aftage. I Frankerig ophævede Nationalforsamlingen 1790 alle geistlige Ordener og satte den store Mængde Munke og Nonner paa tarvelige Pensioner, som dog ei længe udbetaltes; og i Tydskland, hvor Secularisationen 1802 traf næsten alle geistlige Stifter og Klostre, maatte de vige af sig selv. Napoleons Tidsalder udvidede disse Forholdsregler ogsaa til Italien og Polen; Kongen af Preussen erklærede 1810 Klostrene i sine Stater for ophævede for at forstærke sine Skolefonds. Der gaves altsaa nu kun Klostre med Munke af forskjellige Ordener, dog uden den gamle Ordensforbindelse, i Rusland, som lader alle Religioner beholde deres Indretninger, i Østerrig, hvor den nuværende Keiser er Munkene mindre ugunstig end Joseph 2den, i Sardinien, Sicilien og Irland og de neuropæiske Colonier, hvorhen den franske Indflydelse ei strakte sig, i Portugal og Spanien, hvor den ei gandske trængte igjennem, da Pius 7de i Aaret 1814 proclamerede alle geistlige Ordeners Gjenoprettelse. I Grunden angik dette Opstandelseskald blot Kirkestaten, hvor Paven behøver de geistlige Ordener, som frivillige Bestyrere af Skole- og Fattigvæsenet, hvorfor han ei selv er istand til at sørge formedelst sine forvirrede Finanser. Af lignende Grunde, vel og af Bigotterie, fulgte Hofferne i Madrid, Turin og Neapel hans Exempel, og have begyndt igjen at indsætte de fra de almeen nyttige Anstalter fortrængte Munke i deres gamle Besiddelser. I Frankerig er ogsaa gjort Anstalter til lignende Forholdsregler, dog synes den Epoche at være forbi, i hvilken geistlige Ordener saavel i Frankerig som Tydskland kunde trives. Den fremskredne Tidsaand gjør Munkevæsenet undværligt og næsten overalt mangler Penge og god Villie til geistlige Stiftelser. Jesuiternes og andre Ordeners Opkomst i Tydskland er ei meget at befrygte, da man ei først behøver at erindre Fyrsterne om hvad Mad.

Maintenon, dengang hun til sine Elevers Opdragelse havde valgt Lazarister til St. Cyr, svarede paa Spørgsmaalet: „Hvorfor eit Jesuiter?" — „Jeg vil gjerne være Herre i mit Huus."

Ordination kaldes Præstevielse eller Indvielsen til et geistligt Embede, fordi Optagelsen i den geistlige Stand derved tilkjendegives. Een af de høiere Geistlige forretter Ordinationen, som skeer ved Tale, Velsignelse og Hænders Paalæggelse, hvorhos den Ordinerende foreholder Ordinandus (den som skal indvies) det geistlige Embedes Pligter og meddeler ham sammes Rettigheder. Ordinandus nyder derpaa almindeligt den hellige Nadvere. Dette er det Væsentlige ved Ordinationen, som de protestantiske Kirker have beholdt og anvende ved Enhver, der kaldes til et Præsteembede og ved den foregaaende Prøve dertil er funden dygtig. I de nordiske Riger og England forrettes Ordinationen af Biskopperne. Den catholske Kirke saavelsom den græske har fra det tredie Aarhundred otte forskjellige Grader af Geistlige, der efter den catholske Kirkeret ligeledes kaldes Ordener (ordines), af hvilke enhver meddeles med egne Ceremonier. De nederste Geistlige ere: Ostiarier eller Kirkedørvogtere, ogsaa kaldte Sacristaner eller Klokkere, hvilke besørge Ringningen, Kirkens og Sacristiets Oplukken og Lectionens Opslaaen. Herpaa følger Lectorerne, som læse eller synge Lectionerne for Menigheden, derpaa komme Exorcisterne, som ved Daaben hjelpe Præsten ved at oplæse Exorcismen (Djevlebesværgelsen). Endeligt gives der Akoluther, som ved Ceremonierne hjelpe Biskopperne og Præsterne, ved Messen og Processionerne med at antænde og bære Lysene og med at overrække Viin og Vand til Nadveren. Disse ere de fire ringere Grader eller Ordener, som meddeles Candidaterne een efter den anden, af Biskoppen sædvanligt paa een Dag, men som ikkehellige Indvielser forpligte de ei til Coelibat eller paatrykke Characteren af geistlig Værdighed og berettige heller ikke til nogen egentlig geistlig Embedshandling.

Derfor kunne Capeldrenge, Kirkesangere og andre Kirkebetjente erholde disse Grader; dog maa Enhver først have erholdt dem som vil naae de høiere eller helligere Indvielser. Disse forpligte til Coelibat, berettige til geistlig Embedsklædning og Tonsur og paatrykke den Ordinerede den geistlige Stands uudslettelige Character (character indelebilis). Den nederste af de hellige Indvielser er Subdiaconatets, som forpligter til Opsigt med alle ved Messen nødvendige Kar og Redskaber, til at beklæde Alteret, til at fremsætte Brød og Viin og til at synge Epistelen for Menigheden. Een Grad høiere staae Diaconerne, som administrere ved Messen (uddele Oblaterne), døbe, prædike, synge Evangelium for Menigheden og udmærke sig fra Subdiaconerne ved at bære Stola og Dalmatica. Høiere i Rangen end Diaconerne ere Præsterne eller Presbyterne, som kunne forestaae alle Sacramenterne undtagen Confirmationen og Ordinationen, og som ved Messen til Udmærkelse bære Messeserken. Ogsaa disse tre høiere Indvielsesgrader pleier Biskoppen paa een Dag at meddele dem, der skulle være Præster, een efter den anden, med store Høitideligheder. Den høieste Grad blandt den catholske Kirkes geistlige Værdigheder er den biskoppelige som alene maae bestyre Confirmationen og Ordinationen. (See Art. Biskop). Biskopperne indvies af Erkebiskopperne, og disse sidste behøve ingen videre Indvielse, men erholde deres Bekræftelse tilligemed Pallium af Paven. Den Troe, at Ordinationen er fortplantet fra Apostlerne ved Biskopperne og vedligeholdt i Kirken, gjør at Catholikerne ansee de protestantiske Præsters Indvielse ved gifte Superintendenter for ugyldig og utilstrækkelig til at erholde den præstelige Værdighed, men Protestanternes Begreber afvige heri saa meget fra de Catholskes Lærebegreb, at de derfor Intet savne hos deres Præster.

Ordsprog ere Ytteringer af den sunde Menneskeforstand, der for det meste udmærke sig ved Korthed, Sandhed, Vid, ogsaa ved Riim og deslige saaledes, at man deraf begriber; hvorledes de lidt efter lidt ere kom-

ne i alles Mund. „Ordsprog ere sande Ord" siger man derfor selv i et Ordsprog. Da de imidlertid kun ere Ytringer af den sunde Menneskeforstand om Gjenstande af Menneskenes Gjøren og Laden, saa kan man ei ansee dem som umistodelige Sætninger, som Axiomer; tvertimod gives der næsten intet Ordsprog, som jo ligefrem ophæves af et andet. Ordsproget f. Ex. „en Prophet er intetsteds mindre agtet end i sit Fædreneland," modsiges ved et andet: „en Skilling gjelder kun, hvor den er myntet." De fleste Ordsprog ere saa gamle, at man ei længer veed at angive deres Opkomst, og man hører mange anføre, uden at den, der fremfører dem, selv forstaaer dem nøie. Peder Syv har gjort sig fortjent ved at samle danske Ordsprog, hvoraf Prof. Nyerup har leveret et Udtog 1807. Det er, formedelst det gandske egne Nationalanstrøg i det, der ved Forfekik og Brug gjør Ordsprog til en Nationaleiendom, aldeles umuligt at oversætte de fleste Ordsprog bogstaveligt af et Sprog i et andet. Hvert Folk har sine egne, dannede ved ders Skikke og Sædvaner. Ordsprog lade sig let ved Ord eller Gebærder, der understøttes af Dannelse og Phantasie, sandseliggjøre i smaae dramatiske Lege, og saaledes ere de som Ordsproglege hyppigt en Kilde til finere selskabelig Fornøielse, der glæder Nogle ved Udførelsen, Andre som Tilskuere.

Oreader ere Bjergnympher, fornemmeligt Dianas Ledsagerinder.

Orenburg, Hovedstaden i Statholderskabet af samme Navn i det asiatiske Rusland ligger ved den høire Bred af Uralfloden, hvor Sakmara falder i den. Staden blev anlagt 1742, er omgiven med Volde og Grave og Sædet for Gouvernements-Regjeringen og de fornemste Militairpersoner. Orenburg har betydelige Magasiner, en stor Børs, mange offentlige Bygninger og 21000 Indbyggere. Den driver betydelig Handel med Varer fra Mellemasien og Rusland. Til Statholderskabet Orenburg regner man den kirgisiske Steppe paa Østsi-

den af Ural, hvilken beboes af nomadiske Kirgiser, der staae under egne Overhoveder.

Orestes, en Søn af Agamemnon og Clytemnestra, er bekjendt som sin Faders Hevner, sin Moders Morder og sine Søstres Befrier og er saaledes bleven en Hovedhelt i den græske Tragoedie. Af de Stykker, der fremstillede hans Skjebne, have vi endnu Coephorerne og Eumeniderne af Æschylus Electra af Sophocles, Electra samt Orestes og Iphigenia i Tauris af Euripides. Orestes, der paa Electras Foranstaltning af sin Opdrager reddedes fra sin Faders Skjebne, blev opdragen hos sin Onkel Strophius, Fyrste i Phocis og sluttede det inderligste Venskab med dennes Søn Pylades. Opfordret til Hevn af den delphiske Gud selv ilede han tilbage til Mycene. For at blive ukjendt tog han sin Tilflugt til List. Hans Opdrager og Pylades medbragte en Urne, som efter Foregivende indeholdt Orests Aske. Clytemnestra modtog Efterretningen om sin Søns Død med en Glæde, hun neppe kunde skjule; men snart faldt hun for hans Dolk, og samme Skjebne havde hendes Elsker Ægisth. Men, efter en religiøs Mythe hos Grækerne var Modermorderen Eumeniderne opofferet. Uafladeligt forfulgte de skrækkelige Gudinder den Ulykkelige og styrtede ham i Raserie. Da befa'ede Apollo ham at flygte til Delphi. Hevngudinderne forfulgte ham og derhen, men ved et Orakelsvar bekjendtgjorde Guden ham, at hans Qval skulde endes, naar han havde bortført Søsteren fra Taurien til Argos. Paa dette Raad seilede Orestes i Selskab med Pylades til Taurien. Her var hans Søster Iphigenia (see denne Art.) som ukjendt Fremmed Dianas Præstinde, hvis Statue Orestes vilde bortføre. En gammel Lov befalede at opoffre enhver Fremmed til Diana. Iphigenia skulde fuldføre sin Broders Offring. Men begge kjendte hinanden, og begunstiget af sin Søster bortførte Orestes Dianabilledet og kom med samme og Iphigenia lykkeligt til Argos. Nu vare de underjordiske Gudinder forsonede, og Lykke og Roe vendte tilbage for ham. Gift med Menelaus's Datter Hermione herskede han over sit Fædrenerige Mycene og over Ar-

gos, hvis Konge døde uden Arvinger. Men et Orakelsvar bevægede ham til at vandre ud til Arkadien, hvor han boede i Staden Oreſtia og døde af et Slangebid i en høi Alder. Hans Been bleve ſiden bragte til Sparta.

Organer ere efter Ordbetydningen Inſtrumenter, Redſkaber til at udføre en eller anden Forretning (af det græſke Ord Organon, et Redſkab). I denne Forſtand kunde det og være en mechaniſk Maſkine, ſom en fremmedartet Vækkelſe, et fremmed Liv førſt ſatte i Bevægelſe. Men efter den almindeligt antagne Betydning forſtaaer man derved et, ved eget indvortes Liv i Virkſomhed ſat Legeme, der dog vel udgjør et for ſig ſelv fuldkomment Heelt, men dog igjen en Deel af et andet Heelt, der vedligeholder ſig ſelv og til hvis høiere Øiemed den enkelte Deel er ſat i Virkſomhed. Organiſation er Sammenſætningen af flere enkelte Organer til Opnaaelſen af et Øiemed. Organismus er dette af flere Organer Sammenſatte, hvis Øiemed alle enkelte Deles Indretning og Virkſomhed er underordnet. Organiſk kaldes det, ſom, ifølge det ſamme iboende egne Liv af ſig ſelv er virkſomt til ſin egen Vedligeholdelſe. Heraf ſees at Organiſation egentligt kun er mulig ved Liv, og at det Organiſke kun kan kaldes ſaaledes, forſaavidt det har Liv. Da Livet yttrer ſig ved Tilværelſe og Virkſomhed, ſaa foreſtilles den materielle Exiſtens ved Organet, Virkſomheden ved Sammes Function; men, da det oprindeligt evige, uendelige Liv yttrer ſig i Endeligheden i forſkjellige Grader, ſaa maa og det derved betingede Forhold i Organerne mellem Materie og Kraft viſe ſig i uendeligt forſkjellige Modificationer. Saaledes ſeer man ſelv i det uorganiſke Naturrige, hvor Tilværelſen exiſterer i relativ Overvægt og hvor det Virkende aldeles er bundet ved ſamme, i dens phyſiſke Forhold, Vært, Forandringer ved udvortes Indflydelſe, Valgſlægtſkabernes Tiltrækning et Spor af Liv, der ſynes at aabenbare ſig meeſt i Chryſtalliſeringen. I det egentlige organiſke Liv er nu førſt Tilværelſen forenet med megen Virkſomhed og ved Selvvedligeholdelſe hævet til Individualitet, ſaa at det organiſke Liv viſer ſig i enkelte

Skabninger, hvoraf hver fremstiller en Organismus, ligesom det Baand, hvorved Livet forbindes med Individuer, i hvilket nu den fuldkomneste Forening mellem Mangfoldighed og Eenhed hersker, da det Enkelte er det Hele ligt, men tillige for sig selv noget Enkelt, fra det Hele forskjelligt; hvert Organ lever for sig, men ogsaa tillige for det Hele og i det Hele. Men skrider Livet i det organiske Naturrige stedse høiere i forskjellige Gradationer, saa maae og Organisationerne selv være forskjellige. I Planten viser Livet sig allerede ved den inderlige Forbindelse imellem Liv og Virksomhed, men dens hele Livsyttring gaaer alene ud paa den individuelle Tilværelse og er fuldkommen adskildt fra det Almindelige og Ydre. Livet hviler ligesom gandske i sig selv, og yttrer sig blot ved Modtagen af Stof udenfra, og en stille Dannen og Produceren til den organiske Forms Vedligeholdelse. Denne Livets Relation blot til den individuelle Tilværelse kalder man Reproduction (Selvfornyelse, Selvvedligeholdelse), derfor er Vegetabilitet i den organiske Verden overhovedet Reproductionens Repræsentant. Plantens Organisation er derfor kun bestemt til Reproduction; Næringssafterne optages i Roddernes Karsystem, ledet fra Stammen til Bladene, i hvis Lungesystem de forarbeides til Lighed med hele Legemets Masse. Det animaliske Liv viser en høiere Grad. Det er ei blot nedsænkt i sig selv, men og gaaet over i det Almindelige og Udvorets, Virksomheden indskrænker sig ei længer til den blotte Tilværelse og sammes Vedligeholdelse, men gaaer over i Vexelvirkning paa Yderverdenen, i vilkaarlig Bevægelse og Modtagelse af Yderverdenen. Disse mangfoldigere Livsyttringer fordre følgeligen ogsaa en fuldkommen, mere sammensat Organisation. Den animaliske Organismus indeholder derfor flere Organer, der adskildte og dog paa det nøieste forbundne, have deres forskjellige Liv og dog ere underordnede eet Øiemed. Den dyriske Organismus optager vel tillige Planteorganismen, for saavidt den maa vende sin Virksomhed paa sin Reproduction, men den hæver sig tillige over Vegetationen, for saavidt det dyriske Liv tillige træder ud af sig selv, hengiver sig Yderverdenen og gaaer over i Vexel-

forhold med samme. Dette betegner man ved Irritabilitet og Sensation eller Bevægelse og Følelse; det udfordrer altsaa baade Bevægelses- og Følelsesorganer. Ligesom det vegetabiliske Liv kun lever i sig selv og forestiller den organiske Søvn, saaledes lever Animaliteten uden for sig og i vaagen Tilstand, dog uden endnu at forene begge Dele i Bevidstheden. Mennesket indtager det høieste Trin af organisk Liv; i det er Livet hverken blot hensjunket i sig selv eller blot hengivet den udvortes Verden, men begge Dele ere forenede med Frihed og Selvbevidsthed, og der hersker den klareste Skjelnen, mellem dets Jeg og Yderverdenen samt alle udvortes Forhold, i Intelligensen (Fornuften). Menneskets Organisation er derfor den fuldkomneste, fineste og meest sammensatte, da den ei alene indbefatter det vegetabiliske og animaliske Livs Organer i sig, men disse ere og samtligt virkende og indrettede for det egentlige menneskelige Liv i Fornuften. — Organer og Functioner løbe altsaa parallelt med hverandre, bestaae samtidigt med hverandre og ere uopløseligt forbundne med hverandre; det ene er ei tænkeligt uden det andet og bestemt ved det andet. Den menneskelige Organismus har derfor egent i modificerede Organer for Reproductionen (Vegetationen). Dertil høre Organerne for Fordøielsen, Assimilationen, Næringen, Artens Vedligeholdelse, Organerne for Afsondringen af ufrugtbare Stoffe af Organismen, hvortil Nyrerne og Blæren, Huden og tildeels Lungerne tjene; Organerne for den uvilkaarlige (Reproductionen tjenende) og vilkaarlige Bevægelse (Irritabilitet), det samtlige Muskelsystem, hvoraf Hjertet og Karsystemet, Tarmenes Muskeltrevler høre til Reproductionen; Mellemgulvet saavelsom Brystmusklerne danne Overgangen til Ansigtsmusklernes og Lemmernes vilkaarlige Bevægelse, da de deels tjene den uvilkaarlige, deels den vilkaarlige Bevægelse; Sensationens Organer, hvortil det hele Nervesystem hører, hvilket igjen hersker i Reproductionen saavelsom i Irritabiliteten, danner de udvortes Sandseorganer og Organet for den indvortes Sands i sit Centrum. Saaledes forestiller den menneskelige Organismus Billedet af alle øvrige Organismer i

Naturen, hvilke gjentage sig i den, men underordnede det menneskelige Livs Øiemed, forhøiede og forædlede, saa at det ene Organ virker bestemmende paa det andet, en Function griber ind i den anden, et System af Organer gjentager sig i et andet. Saaledes er f. Ex. i hvert Organ Vegetation antydet ved Næringskarrene, Irritabilitet ved Muskeltrevlerne, Sensibilitet ved Nervetraadene; saaledes er den vegetabilske Reproduction forædlet ved vilkaarlig Modtagelse, ved Smagsandsens Herredom, ved Underkastelsen under Fornuftens Øiemed til den menneskelige Underholdning. Da Organet kun ved Iboelsen af Livet selv bliver til Organ, saa følger deraf, at Organets Virksomhed maa ophøre med Livets Bortgang, og Organet som saadant ei meer kan tænkes. Men af denne inderlige Forbindelse mellem Organ og Function sees og, at Standsning eller Forstyrrelse i Functionen forandrer Organet, hvorimod enhver Afvigelse i Organet maa have en Forandring i Functionen til nodvendig Følge, hvorved den uforstyrrede Livsidee i Individuet ei kan bestaae, (see Art. Sundhed), men der fremkommer en Afvigelse fra samme (see Sygdom), hvoraf endeligt maa følge Organets fuldkomne Udygtighed at svare til sit Øiemed og længere udføre Livsideen; Individuet kan ei længer holde sig som saadant. Livet vender tilbage til Livets Kilde, og Organet hjemfalder igjen den almindelige uorganiske Natur og sammes physiske Love.

Orgel har sit Navn af det græske Ord Organon, som hos Grækerne overhovedet betydede ethvert musikalsk Instrument. Noale have endog ville oversætte Ordet Uggabh, som forekommer hos Mose og Hiob, ved Orgelpibe, andre Fortolkere derimod have taget det for Harpe. De nyere Jøder paastaae og, at Salomon allerede i Jerusalems Tempel lod indrette et Orgel, hvilket Sagn dog ingenlunde kan bevises. Det synes imidlertid dog at være Sandt, at Hebræerne have havt et Pibeværk, der heed Maschrokita og at det kan have givet Anledning til Orgelets Opfindelse. Men sammes Toner frembragtes ei ved Taster, men ved Blæsen med Munden. Det var i Grunden Pans noget forandrede Fløite med syv

Rør. Endnu større Lighed med Orgelet havde et Pibeværk, som Hebræerne kaldte Magrepha. Det var en Kasse med ti Huller, hvori stak ligesaa mange Piber, hvoraf hver igjen havde ti Huller og hvert Hul gav en egen Tone. Disse Toner frembragtes ved Luft, og Kassen havde ogsaa efter Talmudisternes Beskrivelse to Blæsebelge. Grækerne havde et Slags Vandorgel, der for det meste var forsynet med et Lufttrykværk og skal være opfundet af Ctesibius, fra Alexandrien, som levede 120 Aar for Christi Fødsel. Dette Vandorgel havde et Register og blev spillet med Claviatur. Aabenbart har dette Slags Vandorgler, der dog vare indrettede efter gandske andre Grundsætninger end vore Vindorgler og hvis Indretning man ei engang nu fuldkommen kjender, givet Anledning til vore Orgler. Claves vare ved dem saa brede og vanskelige at bevæge, at man maatte slaae dem med Næverne, deraf det Udtryk, „slaae Orgelet." De første Vindorgler skulle kun have havt 15 Piber, hvortil man hvergang, naar de skulde bruges, laante tolv Blæsebælge fra Smedeessen for at tilveiebringe den behørige Vind. Et saadant Orgelværk fandt Hieronymus ved Aar 400 i Jerusalem, hvilket, efter hans Beskrivelse, naar det spilledes, gav en saa høi Lyd fra sig, at det kunde høres paa Oliebjerget. I Aaret 660 skulle Orgler alerede have været bekjendte i England. Pave Vitalianus († 671), som først afskaffede den uordentlige, uregelmæssige Sang i Menigheden og indførte en ordentlig Sang af canoniske Sangere, skal tillige først have indført Brugen af Orgler i Kirkerne. I Aaret 753 (efter Andre 757), da Orglerne vare satte i en bedre Stand, sendte den byzantinske Keiser Constantinus Copronymus den nykronede frankiske Konge Pipin, Carl den stores Fader, et Orgel til Forærimg, hvilket var et Vandorgel og skal have givet de nürnbergske Kunstnere det første Mønster til deres Positiver og Orgelværker. Fra denne Tid indførtes Orglerne i de frankiske og tydske Kirker. Ogsaa Carl den store skal have faaet et saadant Orgel til Forærimg. Det første Kirkeorgel i Tydskland, der ligeledes skal have været et Vandorgel med Blyepiber, er det, som i Aaret 822 (efter Andre 826) forfærdigedes for Ludvig den fromme i Aachen. Theophilus Jeano-

machus (829-842) skal have ladet forfærdige to store gyldne Orgler, hvortil Vinden ledebes igjennem forborgne Gange. Man har og Efterretning om et stort Orgel, som Elfeg. Biskop af Winchester († 951) lod sætte i den derværende Kirke, og hvilket man, skjøndt med Uret, har holdt for et Vindorgel, fordi det havde 40 Piber. Da Vandorglerne ogsaa havde Register, saa beviser dette egentligt intet for et Vindorgel. I det 13de Aarhundred ivrede endnu mange Geistlige, især Thomas af Aquino, mod Kirkemusiken, hvorfor Orglerne ei saasnart bleve almindelige. De nu brugelige Orgler holdes for en Opfindelse af Tydske, men om Tiden er man ikke enig. Allerede 1298 skal Münster i Strasburg have mistet et Orgel ved Brand, hvilket ei synes at have været noget Vandorgel. Ikke desto mindre paastaae Nogle, at det første Orgel af det Slags, vi nu have, ei er forfærdiget før 1312 af en Tydsker i Venedig. I Førstningen vare de nuværende Orgler endnu meget ufuldkomne; man kunde ei gribe en fuldstændig Accord paa dem og endnu mindre spille et Choral. Deres hele Nytte bestod dengang deri, at man, ved at afsynge et Choral, med Haanden slog en Taste ned, der var tre Tommer bred og temmelig tyk, hvilken maatte holde Sangens Tone. De første Orgelværker vare ei meer end een Octav stærke og havde ei letteligt meer end ti Claves. Af Registre vidste man dengang endnu Intet. Med Tiden bleve Claves smallere og zirligere, og man indskjød mellem de diatoniske Toner ogsaa chromatiske, som man nu kalder Semitonia. Man gav og den venstre Haand Beskjeftigelse ved Forfærdigelsen af en nye Clavier, saa at den paa samme kunde spille Bas. Et saadant Orgel forfærdigedes allerede 1361 til Domkirken i Halberstadt af Præsten Nicolaus Faber (formodentlig Schmidt) og forbedredes af Georg Kleng 1495. Dette Orgel havde allerede 14 diatoniske og 8 chromatiske Toner. I det 14de Aarhundrede var allerede et Orgel i St. Ulrichskirken i Augsburg og 1426 sammesteds et i Barfoderkirken. I Aaret 1470 (efter Andre 1471 eller 1480) skal en Tydsker ved Navn Bernhard, Hoforganist hos Dogen i Venedig, have forøget Orgelpibernes Antal og indført Forskjel i Registret og Pedalen. Det

største Orgel, som man ved Slutningen af det 15de Aarhundred kjendte i Tydskland, var det i Stiftet til St. Blasius i Braunschweig, hvilket Henrik Kranz der havde opført 1499. I det 16de Aarhundred fulgte Orglernes Forbedringer hurtigen paa hverandre, og man opfandt nu Pibeværkets Adskillelse i særskildte Registre. Især forbedredes Blæsebælgene, af hvilke man tit ved et Orgel havde tyve til fire og tyve, der maatte trædes af ti til tolv Mennesker. I Stendal var alerede 1580 forfærdiget et Orgel, der paa Manualclaviret havde 48 og i Pedalen 26 Claves og foruden mange aabne og skjulte Stemmer ogsaa Tungeværk. I Petrskirken i Rom er det største Orgel, det har 100 Stemmer. Ifølge Planen, man havde gjort til Orgelet for Petrikirken i Berlin, skulde denne have 110 Stemmer og over 3000 Piber. Taarnets Nedstyrten hindrede imidlertid Udførelsen af dette Foretagende. Det store kunstige Orgel i Petri- og Paulskirken i Görlitz har 57 Stemmer og 3270 klingende Piber; dets Forfærdigelse kostede 25000 Daler. Orgelet i Münster i Strasburg har 2136 Piber, hvoraf den største kan indtage 14 Spande og nogle Kander Vand. Orgelet i Ulm har over 3000 Piber. I Rathenburg an der Tauber er et Orgel paa hvilket tre Organister kan spille paa eengang. Orgelet i Maria Magdalena i Breslau har 56 Stemmer og 3342 Piber. Den største Pibe, der er er af Tin veier halvfjerde Centner, er 12½ Alen lang, i Gjennemsnit 14 Tommer bred og indbefatter 8 Skjepper. I den nyere Tid har Abbed Vogler gjort sig meget fortjent ved Orglernes Forbedring, især ved at simplificere sammes Mechanismus, saa at de Orgler, der bleve forfærdigede efter hans Anviisning, ere meget mindre og simplere end de sædvanlige og dog have samme Styrke i Tonen. Han begyndte dermed, at han efter egen Opfindelse og paa egen Bekostning forfærdigede et Orgel, der har fire Clavierer, 63 Taster og 39 Pedaler. Det er 9 Fod høit, dybt og saa reent tempereret, at man kan spille fra Cis som fra C. Det ligner i Styrke et sextenfoder Kirkeorgel, overgaaer i Gravitet mange to og tredivefodede Orgler og i Fiinhed Harmonica. Da Newton havde opdaget, at Forholdne i Farvebrækningen lignede de

musikalske Toners Forhold i Octaven, saa troede Pater Castel i de syv Hovedfarvers Lighed med de syv Toner i Musiken at finde Grunden til en Farvemusik, hvoraf lidt efter lidt de saa kaldte Farveorgler opkom, hvilke ved Farvernes langsomme eller hurtige Afvexling skulde skaffe Øiet den samme Følelse som Øret nyder ved Musikens Toner. Halle har beskrevet dette Instrument, lært at forfærdige det, og viist, hvorledes det skulde indrettes for derpaa at kunne spille Stykker ved Farverne (see Art. Farveclavier). Pater Julian har forfærdiget et Orgel af Pap, der findes i Saintes og giver meget behagelige Toner. I Paris har en Liebhaber gjort et Orgel af Spillekort, der giver renere Toner end Tinrør.

Orgelpunkt kaldes et Sted i Slutningen af visse især kirkelige Tonstykker, hvorved de øvre Stemmer nogen Tid bevæge sig til Slutning, medens Basstemmen allerede længe fastholder Slutningstonen. Saadanne Steder finder man fornemmeligt i Orgelsatser, fordi Orgelet især egner sig for bundne Harmonier og bruges fornemmeligt ved Hovedslutningen, hvilken de forberede saavelsom Stemmernes gradvise Udhvilen.

Orgier (af *ὀργη* Galskab, Raserie) er et almindeligt Navn paa de med mystiske Ceremonier og drukken Vildskab høitideligholdte Bachus's Feste og Mysterier hos de Gamle.

Orient (L') er en Stad i Bretagne med en Søhavn, ved Bayen Port Louis og Mundingen af Floden Scorf, for nærværende Tid er den Hovedstaden i et Arrondissement i Departementet Morbihan. I Aarene fra 1733 til 1735 kom Indretningen af det fransk ostindiske Compagnies Søvæsen istand her og 1735 holdtes den første Vare-Auction. I Aaret 1738 fik L'Orient Stadsret og Deputerede paa Landdagene. I Aaret 1784 blev Havnen erklæret for en Frihavn. Her findes Magasiner for Søvæsenet og Indretninger i Nærheden til Søsalts Tilberedelse.

Orient, af det latinske Oriens, opgaaende, kalde vi almindeligt Landene mod Østen især Asien. Be-

nævnelsen Orient var samme Betydning som Levant, Levante, fordi Solen staaer op fra den Kant.

Orientalske Sprog. Ved Sprogenes Inddeling i orientalske og occidentalske, laae den Forestilling til Grund, at alle Sprog vare udgangne af Noahs Ark. Semiternes og Hamiternes Sprog ere de orientalske, Japhetiternes de occidentalske. De Lærde f. Ex. Olavus Celsius, C. G. Anton, have umaget sig med at angive almindelige characteristiske Skjelnetegn, men hidtil ere disse Bestemmelser blevne meget ufuldstændige, da vi endnu ei have nogen tilstrækkelig Oversigt om de samtlige Sprogs indvortes Bygning. I daglig Tale forstaaer man ved Benævnelsen orientalske Sprog, Asiens Sprog overhovedet.

Orientalsk Keiserdom see Byzantiner.

Oriflamme (Auriflamme), Frankerigs gamle Rigsfane, var oprindeligen Kirkefane for Abbediet St. Denys og blev af Abbeden overrakt dette Klosters Beskyttere, fordum Greverne af Vexin og Pontoise, hvergang Nøden fordrede, at der skulde gribes til Vaaben for at forsvare Klostrets Friheder og Eiendomme. Denne Fane bestod af et Stykke ildrødt Taft (deraf Navnet), i Form af en Panier, neden til udskaaret paa tre Steder, prydet paa Spidserne med grønne Silkeqvaster og befæstet ved en gylden Landse. Da Kong Philip 1ste siden forenede Vexin med Kronen, tilkom det ham at føre Fanen som Abbediets Beskytter. Den blev nu ført ved Hæren og siden de franske Troppers Hovedfane. Fra Carl den 7des Tid blev den dog ei længer taget med i Krigen.

Original, Originalitet, Originel. I Almindelighed betegne disse Udtryk en Gjenstands Forhold til sin Oprindelse, især ved Gjenstande, der kunne modtage Mangfoldiggjørelse eller Efterlignelse. Original kalder man derfor det Oprindelige, der tjener Efterlignelsen eller Efterdannelsen til Mønster, skjøndt

det ei altid er af den Beskaffenhed, at det burde tjene til Mønster. Originalens Efterligning kalde vi Copie. I mere indskrænket Forstand, og fornemmeligt i Videnskabernes og Kunsternes Egne, kalder man det Menneske eller den Gjenstand original (eller originel) ogsaa en Original, som er egen i sit Slags, og ved en eiendommelig Characteer betydeligt afviger fra det Sædvanlige; denne Eiendommelighed selv kalder man Originalitet. I denne Afvigelse ligger Intet der kan ansees for Mønster, men vel Begrebet om en ikke efterlignet Retning af den indvortes, frie Kraft. Det sidste er Grunden, hvorfor vi blot kalde Mennesket og dets Produkter, men ei Naturen og dens Phoenomener originale; thi Mennesket kan ved Frihed hæve sig over den sædvanlige Dannelses Kreds, hvilken ved Sædvane og Natur meddeles de fleste Mennesker uden Bevidsthed og Villie. Da nu de Fleste ogsaa see mere paa Virkningen og dens Indtryk end paa den virkende Kraft, saa har man ofte forvexlet det Originale med det Frappante, Selsomme, Paradoxe og Bizarre. Grunden, siger en skarpsindig Jagttager, ligger deri, at man føler, enhver sand Oprindelse er kun mulig ved Frihed; men Friheden frapperer eller forekommer usædvanlig, fordi Mennesket ei er frit født, men først dannet ved Frihed, og de Fleste i Livets sædvanlige Løb aldeles ikke naae dette Trin af Frihed, men kun bestemmes og dannes af blinde Naturdrifter. Et originalt Menneske er derfor et frappant Phoenomen, kun meer eller mindre, eftersom Tidsalderen eller Selskabet, hvori det lever, er vant til Frihed eller ikke. Det Originale kan alene frembringes ved Forstanden, det Geniale derimod forudsætter stedse en Virksomhed af alle Menneskets Kræfter i Forening. Der kan vel gives originale Daarskaber, men ingen geniale. Til et originalt Menneske kan man efterhaanden danne sig selv; men ei til et genialt. Et blot originalt Phoenomen vækker derfor vel Opmærksomhed og Forundring, men er ikke sjelden frastødende; det geniale vækker

Deeltagelse, Beundring, Kjerlighed, Hengivenhed. Genialt er det, som tydeligt bærer Præget hos sig af den, efter den høiere og ædlere Menneskeheds Love, eiendommeligt virkende Dannelseskraft. Geniet er derfor stedse originalt o: oprindeligt og eiendommeligt i sine Frembringelser, og Originalitet et saa væsentligt Kjendemærke paa Geniet, at Udtrykket Originalgenie er en Pleonasmus; men ei stedse forekommer det Geniale originalt, forsaavidt geniale Producters Eiendommelighed og Oprindelighed, ved sammes Betragtning, saa meget mindre er fremstikkende Side, jo mere man ved Nydelsen af et Kunstværk pleier at glemme Kunstneren over Kunsten. Dette skeer, naar Kunstneren har underordnet sin Eiendommelighed Kunstens Aand og sit Værk og gandske taber sig i dette. Det sidste kan fornemmeligt anvendes paa Naturpoesie (see Art. Naturdigter, Naturpoesie) hvorfor en Homer og Göthe ei forekomme originale, skjøndt man ei kan fradømme deres Værker Originalitet i vidtløftigere og mere indskrænket Forstand. I Geniet (Genius) lever Idealet af det Skjønne, og jo fuldkomnere dette er, desto mindre vil det egentligt frappere eller vække Opmærksomheden ved sin sælsomme Form. Det sande Genies Skabninger give sig tilkjende ved reent Forhold og indvortes Liv, og en ædel Simpelhed er ofte dets væsentligste Kjændemærke. Den ægte Originalitet, som Kant kalder Nyhed forenet med den Egenskab at kunne være Mønster, er derimod tillige Genialitet. En Jean Paul, von Bethoven, Cherubini kunde vi kalde meer originale end geniale; deres Originailtet er ei stedse elskværdig, i det mindste vise de sig tit mere elskværdige der, hvor denne træder tilbage. Dog er Originalitet stedse et Fortrin, fordi den viser sig som stærkt udtrykt Individualitet, som derfor og er mere eller mindre istand til at modtage en mere forskjønnende Dannelse. Saaledes synes i Grunden Originalitet at forholde sig til Genialitet, som det Characteristiske til det Skjønne.

Origenes, født i Alexandria Aar 185 efter Chr., blev af sin Fader Leonidas tidligt underviist i Christendommen og Videnskaberne og blev for sin utrættelige Vedholdenhed i Arbeide kaldt Adamantinus. Siden var Clemens Alexandrinus hans Lærer. Allerede i den tidligste Ungdom gav Origenes Beviser paa sin Sjelsstorhed. Da hans Fader for Religionens Skyld var kastet i Fængsel, formanede han ham for at lide Martyrdøden end fornægte Troen. I en Alder af 18 Aar erholdt han det Hverv, at underviise de Troende i Alexandrien. Mænd og Qvinder strømmede til. For at undgaae Bagtalelse faldt han paa den Tanke, at berøve sig selv Manddommen og troede at kunne retfærdiggjøre denne Handling ved et Sted i det nye Testamente. Efterat Septimius Severus, een af de ivrigste Christenforfølgere, var død Aar 211 gik Origenes til Rom, hvor han erhvervede sig Venner og Beundrere. Efter sin Tilbagekomst til Alexandrien fortsatte han her sin Underviisning paa Biskop Demetrius's Forlangende. Et Folkeoprør bevægede ham til hemmeligt at begive sig til Palæstina. Denne Bortfjernelse udsatte ham for hans Biskops Iversyge og Misundelse. Prælaterne i Provindsen satte ham til offentlig at forklare de hellige Skrifter: Demetrius erklærede dette for et uhørt Foretagende, og kaldte uden at høre Grundene af Biskopperne i Jerusalem og Cæsarea, Origenes tilbage, som vedblev at sætte de Troende i Forbauselse ved sine Indsigter, sine Dyder og sin Nattevaagen, sin Fasten og sin Iver. Kort derpaa blev han kaldt til Achaia, hvor adskillige Kjetterier fandt Sted. Paa sin Reise fra Palæstina til Cæsarea blev han af de Biskopper, her vare samlede, viet til Præst. Dette var Begyndelsen til de Forfølgelser, der forgiftede hans Liv, saavelsom til Ægyptens Uroligheder og de Stridigheder, der saa længe hjemsøgte Kirken i St. Alexander forsvarede Origenes, som i Alexandria igjen foretog sine sædvanlige Beskieftigelser; men Demetrius, hvis Forsoning kun var hyklet, forsamlede to Concilier, afsatte ham fra Præsteembedet, forbød ham at lære

i Alexandrien, nødte ham til at fjerne sig derfra og excommunicerede ham. Denne Fordømmelse blev bifaldet i Rom saavelsom af de fleste andre Biskopper. Men Kirkerne i Palæstina, Arabien, Phoenicien og Achaia bleve i Forbindelse med Origenes. Demetrius skrev til alle Steder for at gjøre ham forhadt. Paa den Skildring, denne gjorde af ham, fordømte den romerske Kirke ham. Origenes beklagede sig derover for sine Venner, benægtede de Vildfarelser, man gav ham Skyld for, og trak sig tilbage til Cæsarea i Palæstina. Theocrit, som var Biskop der, antog ham som Lærer og betroede ham den Forretning at fortolke den hellige Skrift. Efterat hans Forfølger var død 231, nød Origenes den Rolighed og den Berømmelse, som han fortjente. Thaumaturgen Gregor og hans Broder Athenodor begave sig til ham og lode sig undervise af ham, saavel i Videnskaberne, som i Religions-Sandhederne. De Christnes Forfølgelse under Maximinus nødte ham til at holde sig skjult i to Aar. Da Gordian igjen havde givet Kirken Fred 237 benyttede Origenes samme til en Reise til Athenen. Her blev han nogen Tid og, efterat han var vendt tilbage til Cæsarea, gik han til Arabien, hvorhen Biskopperne i denne Provinds kaldte ham. Deres Hensigt var, ved ham at bringe Biskop Beryllus paa en anden Mening. Denne nægtede at Christus havde existeret før han blev Menneske, og paastod, at han først ved Fødselen af Jomfrue Maria begyndte at være Gud. Origenes behandlede Gjenstanden med megen Duelighed. Han talede med saa megen Kraft, at Beryllus gjenkaldte sin Mening og takkede Origenes for sin bedre Underviisning. Biskopperne i Arabien kaldte ham derpaa til en Kirkeforsamling, som de holdt imod visse Kjettere, der paastode, at Døden traf Sjelen saavelsom Legemet. Origenes kom og talte saa kraftigt om denne Gjenstand, at han vandt alle for sig. Denne Omstændighed retfærdiggjør Origenes fuldkommen i eet Punkt, som man holder for den betydeligste af hans Vildfarelser. Keiser Decius, som fulgte Philip, vakte en nye Forfølgelse. Origenes, som man ansaae for Kirkens Hovedstøtte, blev fængslet,

Man lagde ham et Jernbaand om Halsen og Lænker om Benene: man piinte ham og truede ham med Baalet, dog uden at fuldføre denne Trudsel. Svækket ved disse Mishandlinger døde Origenes i Tyrus Aar 254. Faa Skribentere have arbeidet saa meget som han, faa Mennesker ere blevne saa beundrede og agtede som han var en lang Tid; Ingen er bleven heftigere angreben og forfulgt end han saavel i Livet som efter Døden. Man kan sige, at Origenes selv foranledigede denne forskjellige Behandling. Hvo vilde ei beundret en Mand, der alerede i sin Ungdom optraadde som Lærer for Christne og Hedninger og blev anseet for værdig til at træde i Spidsen af den berømte alexandrinske Skole, som under ham blev en Martyrskole? Men de Christne bebreidede ham, at han havde villet forme Religionens Sandheder efter platoniske Ideer. Fornemmeligt i sin mod Kjettere stilede Bog de principiis, opstiller han et paa Platos Philosophie grundet System; men han fremsætter sine Meninger kun som Mulighed; desuden havde, som han selv klager over, den Tids Kjettere forfalsket hans Skrifter. Man har uden Grund bebreidet ham, at han yndede Materialismus. Han gjendriver udtrykkeligt dem, der tænkte sig Gud som legemlig. Den Paastand, at han, for at frie sig ud af Fængslet, skal have offret Serapis Røgelse, har Epiphanias alt for lettroende fortalt efter. Hans Skrifter ere: 1) en Opmuntring til Martyrdom; 2) Commentarer over den hellige Skrift, som han maaskee var den første, der paatog sig at forklare heelt; Vi have en stor Mængde af dem, men de fleste ere meget frie Oversættelser. Han arbeidede paa en Hexapla (see denne Art.), hvoraf Montfaucon og senere Chr. Fr. Bahrdt har besørget en Udgave; 4) de principiis, som man nu kun har efter Rufins Oversættelse; 5) et Skrift imod Celsus, der ansees for det fuldstændigste og kraftigste Forsvar for Christendommen, som den ældre Tid har at opvise. Hans samtlige Værker ere udkomne i fire Foliobind, Paris 1733-1759. — Man har ført mange Stridigheder om Origenes's Rettroenhed. I det 4de Aarhundred beraabte Arianerne sig paa ham for at bevise Sandheden i deres Læresætninger. Saavel

blandt hans Forsvarere som blandt hans Modstander findes de lærdeste Kirkefædre.

Orion var en berømt Heros af den mythiske Oldtid, om hvis Herkomst og Bedrifter Efterretningerne ere forskjellige. Nogle kalde ham en Søn af Neptun og Berylle, Andre af Neptun og Euryale, og igjen Andre af Hyrieus og Berylle. Efter Homer var han en skjøn Yngling, i hvis Yndigheder Aurora forelskede sig. Guderne vare misundelige over denne Kjerlighed, og Diana nedlagde ham paa Øen Ortygia med sine Pile. Efter Andre var han en Konge og stor Jæger, som endnu i Underverdenen vedblev paa en stor Eng at jage det Vildt, han alerede havde nedlagt i Oververdenen. Han var af saa kæmpemæssig Væxt, at han selv paa de dybeste Steder af Havet ragede frem med Skuldrene. Hans Død, som nogle tilskrive Stikket af en giftig Skorpion, fortælles af Andre paa en anden Maade. Diana elskede Orion saa lidenskabeligt, at hun forlangte ham til sin Gemal. Denne Fornedrelse fornærmede Apollo og, da han ei kunde faae sin Søster paa andre Tanker besluttede han den forvovne Ynglings Død. Da engang Orion skreed igjennem Havet og man Intet kunde see af ham uden Hovedet, som man dog i Frastanden ei rigtigt kunde kjende, spurgte Apollo Diana, om hun vel kunde træffe hiint sorte Punkt med sin Piil. Hun udskjød nu den ulykkelige Piil, der traf hendes Elskede. Først da Bølgerne kastede Liget op paa Strandbredden erkjendte hun sin Vildfarelse. Den dræbte Heros blev nu tilligemed sin Hund sat som en glindsende Stjerne paa Himmelen (See Stjernebilleder).

Orixa eller **Orissa** er et Kongerige paa den ostindiske Halvøe paa denne Side Ganges mellem Golconda og Bengalen. Det blev 1765 aftraadt til Englænderne af Stormoguien; dog besidde de kun en Deel deraf. Det øvrige har Rajahn af Berar, een af Maratternes Fyrster i Besiddelse.

Orkan see **Vind**.

Orleans een af Frankerigs betydelige Stæder, ligger ved Floden Loire midt imellem Viinbjerge, var Hovedstad i det forrige Gouvernement og Landskab Orleannois; nu er den Hovedstaden i Departementet Loiret. I Aaret 1802 talte Staden 36000 Indbyggere. Den i gothisk Smag byggede Domkirke er mærkværdig; Christus betragtedes her som den første Domherre og fik ved alle Uddelinger en dobbelt Portion, der tilfaldt Hospitalet. Videre findes her det offentlige Bibliothek i Klosteret notre dame de bonne nouvelle; det forrige Jesuitercollegium, de fire Torve, Raadhuset, Chatelet, den 1760 færdigblevne prægtige Broe over Loire, der forhen var prydet med et Metalminde, som forestillede Carl 7de og Pigen fra Orleans knælende for Christi Kors, til Erindring om Stadens Befrielse fra Englænderne 1429. Derfor holdes aarligt den 12te Mai en høitidelig Procession, men Støtten ødelagdes under Revolutionen. I Aaret 1312 havde Kong Philip 4de oprettet et juridisk Universitet her, hvilket fordum var meget berømt, men nu er forandret til et Lyceum. Biskoppen af Orleans staaer under Erkebispen af Paris. Staden har nogen Handel, videre Strømpe-, Uldentøi-, Hatte-, Kniv- og Læderfabrikker og Sukkersyderier og Raffinaderier. Her tales det bedste Fransk. Fra 1344 var Orleans et Hertugdom og Pairie, som forskjellige Prindser af det kongelige Huus besadde. Ludvig 14de gav det til sin Broder Philip, hos hvis Efterkommere det blev indtil Revolutionen.

Indhold

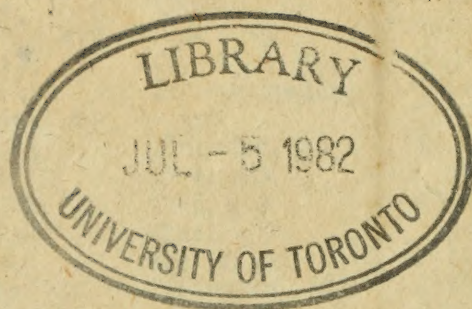
af

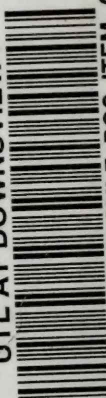
niende Bind.

M.

N.

O.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 05 05 14 014 1